This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

~~P Nath 367.3~~
KG67

Harvard College Library

FROM THE BEQUEST OF

HENRY WARE WALES, M.D.

Class of 1838

FOR BOOKS OF INTEREST TO THE
SANSKRIT DEPARTMENT

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH INDIË.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH INDIË.

Jaargang 1849.

AFL. 7—12.

TWEEDE DEEL.

UITGEGEVEN DOOR

D^R. W. R. VAN HOËVELL.

TE GRONINGEN, BIJ

C. M. VAN BOLHUIS HOITSEMA.

—

1849.

F Noth 367.3

HARVARD COLLEGE
JUN 6 1916
LIBRARY
Wales fund

INHOUD.

ZEVENDE AFLEVERING.

Bladz.

Geschiedenis van Vorst BISPOE RADJA . . . . . 1.

Fragmenten eener Reis over Java. (Door Dr. P. BLEEKER.) Reis door Oostelijk Java . . . . . 17.

Hoofdstuk. I. Van Soerabaya naar Pasoeroean. . . . . —

Hoofdstuk II. Pasoeroean . . . . . 26.

Hoofdstuk III. De Tengger . . . . . 38.

Eenige aanteekeningen en beschouwingen omtrent het in Kediri vigerende stelsel van belasting tot en met 1844 . . . . . 56.

Het Amanoebangsche Rijk op Timor . . . . . 62.

Walvischvangst der Solorezen . . . . . 66.

De uitbreiding van het hooger onderwijs in de Oostersche talen aan de Nederlandsche Akademiën . . . . . 68.

De demonstratie der ingezetenen van Batavia, op den 22 Mei 1848 . 79.

10. De publikatie van den heer ROCHUSSEN van den 27 April 1848 — en de Tweede Kamer der Staten Generaal . . . . . —

Varia. — 1) De benoeming van den schout-bij-nacht VAN DEN BOSCH tot minister van koloniën. — 2) Publiciteit van Indische aangelegenheden. — 3) Tabakskultuur op Java. — 4) De Balische expeditie. — 5) De raad van Indië. — 6) Javasche courant . . . . . 81.

ACHTSTE AFLEVERING.

Javaansch-Mohammedaansche overleveringen omtrent de geschiedenis van MOZES en koning PHARAO . . . . . 93.

Fragmenten eener Reis over Java. (Door Dr. P. BLEEKER.) Reis door Oostelijk Java . . . . . 117.

Hoofdstuk IV. Algemeene aanteekeningen betreffende de residentie Bazoekie . . . . . —

Bladz.

Hoofdstuk V. Het regentschap Probolinggo . . . . . 122.

Hoofdstuk VI. Het regentschap Bazoekie . . . . . 126.

Hoofdstuk VII. Banjoewangie . . . . . 134.

Aanhangsel A. Enumeratio specierum piscium, quas in itinere per Javam Orientalem observavit P. BLEEKER, Philosoph. Dr. . . . . 140.

Aanhangsel B. Hoogte-opgaven van eenige bergen en plaatsen van Oost-Java . . . . . 144.

De emancipatie der Slaven in Nederlandsch-Indië . . . . . 146.

De demonstratie der ingezetenen van Batavia, op den 22 Mei 1848 . 161.

Varia. — 1) De Roomsche en de Protestantsche Kerk in Neêrlandsch Indië. — 2) Korrespondentie in de Singapore Freepress over de grieven van de Europesche ingezetenen van N. I. tegen het koloniale stelsel. — 3) Het College van Boedelmeesteren te Batavia. — 4) Hoe men de Chinezen te Batavia ontzag poogt in te boezemen voor het gouvernement . . . . . 169.

NEGENDE AFLEVERING.

Fragmenten eener Reis over Java. (Door Dr. P. BLEEKER.) Reis langs de Noordkust van Midden-Java . . . . . 177.

Hoofdstuk I. Tegal . . . . . —

Bijzonderheden uit de Nederlandsche krijgsbedrijven op Sumatra . . 191.

Overzigt der geschiedenis van Java, grootendeels uit oorspronkelijke inlandsche bronnen geput . . . . . 205.

De demonstratie der ingezetenen van Batavia, op den 22 Mei 1848 . 228.

Varia. — 1) De heer J. C. REYNST en de drukpers. — 2) Reduktie van de bezoldiging der Indische ambtenaren. — 3) Hypotheek op de territoriale bezittingen op Java. — 4) Burgerlijke pensioenen. — 5) Diefstal van papieren. — 6) Algemeene kommissie van toezigt over de opvoeding der Indische kinderen in Nederland . . . . . 235.

TIENDE AFLEVERING.

Banjoewangie . . . . . 241.

Fragmenten eener reis over Java. (Door Dr. P. BLEEKER.) Reis langs de Noordkust van Midden-Java . . . . . 266.

Hoofdstuk II. Pekalongan . . . . . —

Exploitatie der steenkolenmijnen op Borneo . . . . . 271.

Bladz.
Onderwijs en opvoeding der Javanen . . . . . 275.
Nog iets over de emancipatie der slaven in Nederlandsch Indië . . . 288.
De algemeene statistieke kaart der Nederlandsche Overzeesche Bezittingen van P. baron MELVILL DE CARNBEE . . . . . 295.
De demonstratie der ingezetenen van Batavia, op den 22 Mei 1848 . 297.
Varia. — 1) Het recepissen-stelsel in Indië. — 2) De bazaar-pachten op Java. — 3) De problematieke aftreding van Jhr. J. C. REIJNST. — 4) Een bouwkunstenaar te Batavia . . . . . 299.

ELFDE AFLEVERING.

Bijdragen tot de kennis van het eiland Timor en onderhoorigheden . 307.
Karang-Bollong . . . . . 325.
Het onderwijs op Java, en de invloed daarvan op den toestand der bevolking . . . . . 329.
Exploitatie der steenkolenmijnen op Borneo . . . . . 336.
De eenige instelling te Batavia in het belang van ongelukkige inboorlingen . . . . . 340.
Oudersmart in Indië . . . . . 349.
De demonstratie der ingezetenen van Batavia, op den 22 Mei 1848 . 355.
Varia. — 1) Welk een raad van Indië er zijn moest. — 2) Het hazardspel aan de inlanders verboden. — 3) Wie in N. Indië *niet* tot ridders mogen worden voorgedragen. — 4) Het voordeel van vrijwilligen boven gedwongen arbeid op Java. — 5) De ongelukkige rijstoogst van dit jaar, en de hongersnood in 1846 en 1847. — 6) Een woord over en naar aanleiding van het overlijden van den verdienstelijken direkteur-generaal van financiën, LAUNY. — 7) De afschaffing der bazaar-belastingen . . . . . 357.

TWAALFDE AFLEVERING.

De handel op de westkust van Amerika, en de oostelijke kusten en eilanden van Azië . . . . . 369.
De godsdienst en godsdienstplegtigheden der Alfoeren in de Menahassa op het eiland Celebes . . . . . 387.
I. De Goden der Alfoeren . . . . . 388.
II. De offers der Alfoeren . . . . . 390.
III. De plegtigheden bij het huwelijk en bij de echtscheiding . 395.
IV. De plegtigheden bij de eerstgeborenen . . . . . 397.

Bladz.

V. De plegtigheden bij de begrafenis . . . . . 398.

VI. Eeden en eenige bijgeloovigheden . . . . . 401.

Bezoek van de Javaansche Christen-gemeente te Sedokarie, in de residentie Soerabaija . . . . . 403.

Antikritiek. Recensie van eene Brochure: »Kolonisatie op Java, enz., door J. VAN DER BURG. Te Nijmegen, bij J. F. THIEME, 1849;" voorkomende in de »Vaderlandsche Letteroefeningen" . . . . . 409.

De demonstratie der ingezetenen van Batavia, op den 22 Mei 1848. 16. Herstel van grieven . . . . . 418.

Varia. — 1) Waarom heeft de heer J. MUNNICH zich van de Indische pers teruggetrokken? — 2) Nog iets over Borneo's N.O.kust. — 3) Partikuliere industrie in Nederlands Indië. — 4) Karigheid en verspilling in Nederlands Indië. — 5) Beschrijving van Java door Dr. JUNGHUHN . . . . . 421.

Geschiedenis van Vorst Bispoe Radja,

Uitgegeven en met Aanteekeningen voorzien door J. C. FRAISSINET, *S. S. Min. Cand.* (*Te Leyden, bij H. W. Hazenberg & Comp.* 1849).

Het werk van den Heer F. heeft zijne verblijdende, maar ook zijne min aangename zijde. Bedriegen wij ons niet, dan is hij een der eersten, die, zich voorbereidende tot de Evangeliedienst in Nederlandsch Oost-Indië, de noodzakelijkheid heeft gevoeld, zich reeds vooraf toe te leggen op de kennis der taal, die als de algemeene in een groot gedeelte van den Archipel beschouwd kan worden. Met lofwaardigen ijver heeft hij de gelegenheid gezocht zich in het Maleisch te oefenen en eene vrucht zijner studien aan het publiek aan te bieden. Maar dit werk is ook een sprekend bewijs van den zeer lagen trap, waarop nog de beoefening van het Maleisch staat. Bij den verwaarloosden en, erger dan dit, vaak verwarden en bedorven toestand, waarin de Maleische grammatica en lexicographie zich nog bevinden, bij de weinige zorg tot dus ver meestal aan de uitgave van Maleische teksten besteed, is het slechts door langdurige en grondige studie der Mal. Handschriften zelve mogelijk, zich een regt inzigt in die rijke taal te verwerven en hoogst gewaagd is het, bij den bedorven toestand van vele HSS., te achten, om zonder vergelijking van meerdere HSS. eenigen tekst te willen vaststellen en uitgeven. Zeer te bejammeren is het daarom, dat de Heer F. tot openbare proeve zijner studien juist een stuk heeft gekozen, waarvan slechts één HS. be-

kend is en dat zich bovendien in een hoogst bedorven toestand bevindt. Geen wonder dan ook, dat deze eersteling niet gelukkig kon zijn, en, daar wij ons mede met dit HS. hebben bezig gehouden, hopen wij den Heer F. en der wetenschap geen ondienst te doen, met onze bescheidene opmerkingen over deze tekstuitgave mede te deelen.

Volgens den Heer Meursinge (in het 1ste stukje van zijn Mal. leesboek), zou er in het HS. بسقو راج staan en volgens den Heer de Hollander (in de lijst van Mal. geschriften in zijn' Handleiding) zou dit Bispuradja moeten luiden. Bij inzage van ditzelfde HS. (N°. 1401 te Leyden) kunnen wij daarin slechts بسڤ وراج lezen. Hoe deze eigennaam naar alle waarschijnlijkheid moet worden uitgesproken, zal later blijken. Daar het bekend is, dat de meeste Mal. HSS. onder dictamen worden afgeschreven, zoo is het natuurlijk tot regte waardering zeer nuttig te weten, waar een afschrift is gemaakt; en waar zulks in het HS. zelve vermeld is, behoort een uitgever dit niet, zooals de Heer F. gedaan heeft, te verzwijgen. Vooraan in het HS. van dit verhaal vinden wij, dat de man wien het HS. heeft toebehoord te Krokot woonde, en op het einde lezen wij, dat het op dezelfde plaats op den 3den van Nadjab, 's Dingsdag's om half 2, in het 1237ste jaar van de Hădjirah is afgeschreven. De Heer F. verzwijgt niet slechts bovengemelde notitien van het afschrift, maar maakt ook geen gewag van de opmerkelijke bijzonderheden in spelling, die, te zamen genomen, duidelijk bewijzen dat een Javaan de afschrijver of dicteerder van dit werk is geweest en zijne taal met het Mal. verwarde. Om den lezer in staat te stellen zelve te zien, op welke gronden wij de hierna volgende verbeteringen hebben gemaakt, geven wij hier de opmerkelijke bijzonderheden uit het Handschrift getrouwelijk op.

In pl. v. انڭره en مڠنڭراهى heeft het HS. passim نڭره en منڭرهاى (ꦤꦸꦁꦒꦸꦤꦺ).

In pl. v. ممرنتهكن heeft het HS. مرنتهكن (een Jav. vorm). Eenmaal verwart de afschrijver ڤتند met تند hetwelk in het Jav. een ambt is van een geheel anderen aard (ꦠꦺꦴꦤꦺꦴꦤ꧀). Zie hieronder.

In pl. v. ساعت heeft het HS. passim ساڠت hetwelk Javaansch

(ꦱꦩꦠꦸꦤ꧀) is en als zoodanig slechts daar in het Mal. gebruikelijk is, waar zich het Jav. zoo als b. v. te Pălémbang heeft ingedrongen.

Eenmaal heeft het HS. ماسغ (een Jav. vorm) in pl. v. مماسغ en even zoo نجوم in de beteekenis van اهل النجوم (ꦔꦸꦩꦸꦩ꧀ zie Rădjă Pirangon ed. Roorda, bl. 7 en volgende).

Op de eene plaats heeft het HS. ڤنكاون (*) (ꦥꦤꦏꦮꦤ꧀) en op de andere بودق.

De spreekwijze برلومر داره (zoo als zij voorkomt in de ڤنچ تندران, druk van Abdulah, passim) wordt nu eens برلمورن داره en dan weder برلومر دغن داره in het HS. geschreven.

In pl. van تهرڭاكن (niet de fout van Meursinge ترهرڭاكن die de Heer F. niet heeft verbeterd) heeft het HS. ترڭاكن (ꦠꦸꦒꦏꦤ꧀). De onduidelijke uitspraak van de ب en ڤ bij de Javanen (zie Tijdschr. voor Ned. Ind. 8ste Jaarg. voorberigt van de Wajang Prăgiwă) heeft dan ook gemaakt, dat er بسڤ وراج staat in plaats van een frequente eigennaam ڤُسْڤَ وِرَاجَ. Zoo is ook انت راج aan een Jav. verwarring te wijten, want die eigennaam is نَنْتَرَاجَ, waarvan het 1ste gedeelte ontleend is aan den naam van de groote slang der onderwereld, die in het Sanscr. *anantabhoga*, in het Mal. ننتبوڭ heet, maar door de Javanen in ꦔꦤꦼꦤ꧀ꦠꦸꦔꦤꦼꦤ꧀ is veranderd geworden. Een dergelijke fout vinden wij in het 13de Hoofdst. van het 4de boek van de بُسْتَانُ السَّلَاطِينَ, alwaar een HS. (N°. 42, Roijal As. Soc.) ننتبوڭ heeft, en een ander (N°. 8 ibid), waarin de Javaansche afschrijver de klinker-teekenen in het Peguschrift gebruikelijk (zooals b. v. de ꦺ tot aanduiding van de ꦼ) op het Mal. heeft toegepast, steeds de lezing oplevert van انت بوڭ. De Heer Meursinge slaat geloof aan het HS., wanneer het zich voor een Siameesch verhaal uitgeeft; hetgeen te meer te verwonderen is, als men in aanmerking neemt, dat in dit werk geen enkele Siamesche eigennaam voorkomt en zelfs *Prăklang* (ڤركلڠ de rijksbestierder van Siam, zie

(*) Komt voor passim in de حكاية بنجر دان كوت ريڤن, een werk dat van Jav. overloopt. In de Si-ir Bidasari, uitgave van van Hoëvell, vindt men het op bl. 88.

سلالة السلاطين passim in MS.) dat hier toch wel zou kunnen gebruikt zijn in plaats van Pradanamantri, zelfs geen enkele maal wordt gevonden, terwijl daarentegen alle eigennamen Indisch zijn, en ons daarom de gissing doen opperen, dat er met بهاس‌سيم, de Pali taal is bedoeld geworden.

Wij geven hier de uitspraak en oorspronkelijke beteekenis op van de in dit verhaal voorkomende eigennamen: كملكسن is كَامَلَقْسَنِى (*beminnelijk* van eene vrouw); جاى اندرا en جاى چندرا zijn duidelijk genoeg; slechts vatte men hier چندرا niet als *maan* op, maar als een soort van *hemelsch wezen*, zooals ook Indra is (waarom ook چَنْدرالوكَ bijna als اندرالوك, in de Mal. geschriften wordt gebezigd).

سَمَنْتَ فُورَ نَگَارَ bet. *grensstad.*

استان فور نگار (hetwelk *plaats stad* zoude zijn) zal wel in هَسْتِينَ فور نَگَارَ (*olifanten stad*) moeten veranderd worden, daar de schrijver ook nog twee andere uit de Mal. Mahābhārata (حكاية فنداو جاى) bekende woorden (namelijk de vogel چُوچُر en de boom رَجَاسَ zie hieronder) bezigt. Hoe تكسلا zooals het HS. zegt, (zie de 1e en laatste bladz.) in het Mal. استان فور نگار zou beteekenen, is mij duister gebleven. Misschien is تكسلا de bekende, in Budhistische werken voorkomende stad Taksjasila (zie Burnouf Introduction vol. I, passim) بِجَاىَ نَگَارَم (*triumfrijke stad*) komt als eigennaam van een stad in Indie, ook nog in de verkorte vorm بِيجَنگَارم voor in het einde v. h. 1ste Hoofdstuk van de سلالة السلاطين.

De knoop van het verhaal is gegrond op het uithalen van het Papegaaijennest, waarbij Puspawiradja aan zijne zonen zegt, dat al wie zoo iets doet, er voor zal gestraft worden. De prinsen moeten dan ook, even als de kleine papegaaijen, voor een tijd hunne ouders missen, terwijl Puspawiradja, door het wedervinden van zijn kroost, als het ware de belooning verkrijgt van zijn medelijden in het naar hun nest terugbrengen van de vogeltjes. Voor het overige behelst dit verhaal niets, dat aan een Pali origineel zou doen denken, en de loop der vertelling is bijna dezelfde als die van de حكاية راج جُمْجُمَة (zie ons verslag van de HSS. in het East-India House te Londen), hetwelk ook حكاية مهاراج على in het Mal. wordt genoemd (een HS. van deze redactie is te vinden in

N°. 72, Roijal As. Society), terwijl de vertelling van den derden poortwachter aan den beul, uit het 5de boek van het oude Indische Fabelwerk Pantja Tantram, (ed. Kosengarten) is overgenomen, (zie hieronder).

Zoo de Heer F. gronden had opgegeven voor de door hem gemaakte kritische veranderingen, wij zouden niet noodig hebben iets over de taal van dit geschrift te zeggen. Maar bij een werk, dat door de afschrijvers zoo zeer is bedorven, zoude het, wilden wij een gedétailleerde nalezing van de taalkundige fouten in dit HS. leveren, volstrekt noodzakelijk zijn, het netwerk der Mal. woordschikking bloot te leggen, waartoe het hier de plaats niet zijn kan. De deskundige lezer stelle zich dus met het volgende over de taal van dit geschrift te vrede en verbetere den tekst zelve, volgens regelen, die hij zich van het Maleisch heeft gemaakt, na een oplettende lezing van minder bedorvene werken.

Had slechts de Heer F. zich gemeenzaam gemaakt met de eigenaardigheden van de taal in dit HS., en ze getoetst aan die, welke in andere geschriften voorkomen, gemakkelijk had hij kunnen zien, dat er hier en daar plaatsen gevonden worden, die bewijzen, dat de taal van dit geschrift oorspronkelijk zuiver was, en dat het naast de beste te Malaka geschrevene werken een plaats heeft bekleed. Zoo is hier b. v. het gebruik van بکْند en de verkorting ند achter woorden, die de bloedverwanten van een vorst aanduiden, op enkele plaatsen zeer goed bewaard gebleven. Immers بکْند is een persoonlijk voornaamwoord; zoo deze persoon een *vorst* is, en bezigt men een der woorden, die de bloedverwanten van een vorst aanduiden, dan plaatst men of بکْند achter zulk een woord, of verkort het in ند en laat dit met dat woord in een vloeijen. Zoo vormt men van ایه *vader* ایهند (d. i. ایه بکْند), van ایبْ maakt men بند (in pl. v. ایبند d. i. ایبْ بکْند); spreekt men echter van de gemalin van een vorst, dan is het gebruikelijk استری بکْند te zeggen, of ook wel ادند. Dit gebruik van ند is daarom ook de reden, waarom men slechts in de verbasterde taal ایهند بند vindt in pl. v. ایهبند, door welke spelling de *ouders van een vorst* duidelijk worden aangetoond. Scheidt men de woorden van *vader* en *moeder* door middel b. v. van دان dan is ایهند دان بند te verde-

digen, daar zich in dit geval het aanhechtsel ند niet als aan beide woorden toebehoorende aan den geest voordoet. Reeds terstond bieden ons de eerste bladzijden van dit verhaal daarvan de bewijzen aan, en het is duidelijk te zien, dat het aldaar herhaaldelijk gebezigde بکند aan het gemelde taalgebruik is toe te schrijven, terwijl de daarbij gevoegde *itu's* en *nja's* of *bagénda's* achter انقد hun aanzijn aan onwetende afschrijvers te danken hebben. Even duidelijk kan de oorspronkelijke zuiverheid van taal in dit geschrift opgemaakt worden uit het hier voorkomend gebruik van فیکر, dat *denken, bij zichzelven spreken* beteekent en gevolgd moet worden door de in de gedachten geuite woorden (zie b. v. bl. 5, reg. 6 v. ond., bl. 18, reg. 8 v. bov. en andere plaatsen, die niet door de afschrijvers met overtolligheden, als ددالم هتیپ of کتاپ enz. zijn vermeerderd geworden). De Heer F. had dus in diergelijke plaatsen, als b. v. op bl. 11, reg. 1 v. bov. kunnen zien, dat van al den omhaal en onzin: مک فون فیکر دالم هتیپ نلاین کدو ایت, (*waarop des visschers woorden bij zich zelven waren*, enz.) in het oorspronkelijke geschrift gestaan heeft. Heeft welligt de Heer F. deze plaats en honderd anderen, ofschoon hem het HS. zelve de gelegenheid gaf ze te verbeteren, onaangeroerd gelaten, omdat zulks ook door den Heer Meursinge, in het 1ste stukje, van zijn Maleisch leesboek, gedaan is? Uit vergelijking met het stuk van de Ismajatim, in het 3de stukje van genoemd leesboek, kon hij gezien hebben, hoe veel vooruitgang er bij den Heer Meursinge zelven heeft plaats gehad, sedert de uitgave van bovengemeld 1ste stukje, en zoo hij in plaats van met het HS. minder bekende en daarom min veilige leidslieden te raadplegen, zich bij den Heer Meursinge had vervoegd, hij zou of afgeschrikt zijn van eene vermeerdering van de bestaande Maleische kakographien, of door het leeren toepassen van grondiger en naauwkeuriger kritiek tot gelukkiger uitkomsten zijn gebragt. Wij gaan nu over, om kortelijk die plaatsen te behandelen, die tot verbetering en vermeerdering van de woordenboeken kunnen dienen.

Bl. 6, reg. 6 v. ond. کاوس, is een spelling naar de uitspraak van

het Ar. كَوْث, want de Arabische tweeklanken worden in hun 1ste bestanddeel, die het Maleisch, vooral bij eensijllabige woorden verlengt, uitgesproken; van daar vindt men zoo dikwijls in brieven, HS. enz. داور in pl. van دَوْر *cyclus*, عايب in pl. van عَيْب *schande*, قاول in pl. van قَوْل, enz.

Bl. 7, reg. 1 v. ond. بورغ چوچر. Deze vogel komt dikwijls voor in de حكاية فنداو جاى, zooals b. v. in het begin, waar Krisna bij Hastina is: مك مرق فون بربوپ دياتس فوهن چندان بپيپ سفرت برتپاكن خبر سغ رنجون مك بورغ چوچر دان بورغ بارو٢ ايتغون برساهت سهوتن. De paauwen gaven op de Tjandanaboomen geluid, als van iemand die naar berigt over Sang Rǎndjúna (d. i. *Ardjuna*) vroeg, de vogel tjutjur en de vogel barobaro wisselden met elkander geluiden, enz. enz. Wij weten geene plaats bij te brengen, die zou kunnen aantoonen, welke vogel men onder deze benaming in het Maleisch te verstaan hebbe en nemen daarom onze toevlugt tot het Javaansch.

Volgens het Jav. Woordenb. van den Heer Gericke, uitgegeven door Prof. Roorda, zou ꦩꦸꦔꦏꦂ de Kawi benaming zijn van de vogel ꦏꦶꦩꦶꦏꦶ misschien een fout in pl. v. ꦏꦶꦩꦶꦏꦶ een soort van zwaluw, waarvan het gepiep voor een kwaad voorteeken gehouden wordt, maar uit de Wiwåhå, uitgegev. door den Heer Gericke, bl. 113, is slechts op te maken, dat deze vogel van het maanlicht houdt, en volgens den Heer Gericke, in zijne aanteekeningen op die plaats, behoort zij tot het zwaluwen-geslacht, en wordt door hem van de ꦏꦶꦩꦶꦏꦶ een soort van duif (zie bl. 161, van de aant.) onderscheiden. In eene Hollandsche vertaling van de Brâtâ Joedâ, (in HS.) in het laatst van de 2de zangwijze, vinden wij: De tjoetjoer scheen bevreesd, en stenende was hare stem, (hetwelk hoofdzakelijk overeenkomt, met wat er bij Raffles History of Jav., vol. I, bl. 470, en in Winter's Prozaverkorting, der 3 Jav. Heldendichten, uitgegev. door Roorda, bl. 4, gevonden wordt).

Bl. 8, reg. 1 v. bov. فوهن كايو برتس. Volgens een Botanisch Mal. Woordenb., N°. 236 van de HSS. op de boekerij van het Koninkl. Nederl. Instituut, is بَرْقَس, *de cassia fistula* of *trommelstokken-boom*, (een beschrijving van dezen boom, leze men bij Hasskarl, bl. 113,

Valentijn III, bl. 191 sqq., en het V^de^ deel van de Verhandeling van het Bataviasche genootschap, en Rumphius' Herbarium Ambonense). Marsden, geeft als Mal. benaming van de cassia fistula تغكولى op, maar ten onregte, daar dit woord eigentlijk Jav. is (ꦠꦁꦏꦸꦭꦶ alzoo passim de Javaansche Wuku, N°. 12, 338 Javaansche HSS. v. h. British Museum). De boom برتس komt herhaaldelijk in de حكاية كليله دان دمنه voor (en dikwijls aldaar براتس gespeld, waarom ik denk, dat de uitspraak in bovengemeld Bot. Woordenb. in بِرَتْسَ, zal moeten veranderd worden). In de حكاية فلندق جناك, (onder de HSS. v. h. E. I. House), in het begin, vinden wij b. v. مك همڤر بات ايت اد فول سفوهن برتس سفرت قايغ رفاپ. *Nabij die steen, was er een Biráksa-boom, die zich uitspreidde als een zonnescherm*, en

Bl. 8, reg. 9 v. bov. فوهن كايوكرده. Aldus wordt, volgens bovengenoemd Bot. Woordenb., de Waringin genoemd, als hij in het wild groeit; hetwelk zeer overeenkomt met de Javaansche verklaring van het gelijkluidende Kawi-woord (ꦏꦮꦶ = ꦏꦶꦠꦤꦸꦪꦤꦶꦏꦁꦮꦤꦁꦭꦤ꧀ꦢꦸꦂꦒꦪꦁꦏꦤꦶꦁꦮꦤꦁ *groot geboomte in het wild*), en zeer goed in het verband van de plaatsen in dit verhaal te pas komt, كرده en ꦏꦮꦶ zijn verbasterd uit het Indische *Nyagrodhah*.

Bl. 8, reg. 10 v. bov. بورغ باين is door Werndly, die hierin door allen is nageschreven, in zijn Mal. Boekzaal met *parkiet* vertaald geworden, zonder dat men er om heeft gedacht, dat wij met *parkiet* een bijzondere soort van papegaai bedoelen, en niet, zoo als Werndly en zijne tijdgenooten, het woord in de oorspronkelijke beteekenis (perroquet) opvatten. Uit de vertaling van het Perz. طوطى, door باين, in de vertaling van de طوطى نامه, die in het Mal. حكاية بورغ باين heet, is af te leiden, dat باين, (dikwijls بيان gespeld, en misschien is de Arab. beteekenis van het woord (welsprekendheid), de aanleiding van de benaming), de algemeene naam is van de papegaaijen soort.

Bl. 12, reg. 9, heeft het HS. ريغ۴, hetwelk de Heer F. verzwijgt. Door رِيَغْ۴, verstaat men een soort van vliegend insekt, dat een zeer schel geluid geeft, »*gelijk trompetblazenden*," volgens de woorden van dit verhaal. Wanneer men het 's avonds hoort, is het een teeken, dat er

meisjes aan den man zullen komen, of wel dat het de tijd is voor jagen en visschen, maar schreeuwt het bij nacht, dan is er slechte tijding op handen, (Tijdschr. voor Ned. Indie, V^de^ Jaargang, 2de deel, bl. 521).

Bl. 12, reg. 2 v. ond. فوهن كايو رَجَاسَ. In de حكاية فندار جاى, op de plaats waar Krisna in het gezigt van Hastina is, vinden wij: ادنون بوغ سرىڭادغ دان بوغ رجاس دان بوغ ناڭسارى هابس ملورة سندريپ دياتس ايير. De bloemen nu van de Srigading-, Rădjasa- en Nagasari-boomen, vielen allen verspreid op het water, enz. (vlg. de stukken uit de Brâtâ Joedâ, bij Raffles, History of Jav. I, bl. 471, 2de uitg., alwaar ᨕᨗᨔᨗᨊᨗᨔᨗᨊ op dezelfde wijze voorkomt). Volgens Indische Bij. I, bl. 471, groeit de boom op moerassige gronden; hetwelk juist overeenkomt met het verband van de plaats in dit verhaal en de bovenstaande aanhaling. Vgl. Wiwâhâ, bl. ๓๓ ๖

Bl. 15, reg. 1. Het HS., heeft zeer goed كنت بكند كرجاءن (*in plaats van den vorst als koning*). De bijzondere beteekenis van كرجاءن, *met het koningschap bekleed zijn*, *koning zijn*, (zie Srie Rama, ed. R. v. Eijsinga, bl. 48, 49, 50, 56, 83, Chronique d'Atjih ed. Dulaurier, passim, - Si-ir Bidasari, ed. v. Hoëvell, bl. 110, de Hikajat Sultan Ibrahim, in de lezingen van het HS., die de Heer Lenting in den tekst heeft veranderd, en andere werken, zoo als het 3de stukje v. Meursinge's leesb. enz. enz.), was reeds aan Werndly bekend, blijkens de volgende aanhaling bij hem (zie zijne Spraakkunst, oorspr. uitg. bl. 176): نسچاى اداله راج اكن كنت همب كرجاءن دالم نڭرى اين, *voorzeker zal er een vorst zijn ter vervanging van mij als koning in dit rijk*. Wat middel de Heer F. heeft, om een zin aan zijn' verandering كنت كرجاءن بكند te geven, begrijpen wij niet, want het is niet het koningschap, dat vervangen wordt, maar de persoon die het bekleed heeft.

Bl. 15, reg. 8, داتق نينق, komt dus ook voor in het Tijdschr. voor Ned. Ind., VI, 4de deel, bl. 20, Newbold, Statist. and Pol. Account of the Br. Settl. in the straits of Malacca II, bl. 112. De beteekenis van داتق, is eigentlijk *overgrootvader*, een graad verder, dan نينق, en wordt in de Mal. geslachtlijsten, (zie b. v. de voorrede van de

سلالة السلاطين), herhaaldelijk aldus gebezigd. Allen nu, die uit zulk een overgrootvader afstammen, worden te zamen انق بُوَه genoemd, waaruit het gebruik van داتق, vóór قاضى of بندهار, en diergelijke woorden, te verklaren is, (vgl. ꦮꦏꦸꦩꦤꦶ).

Bl. 18, reg. 5 v. ond. In plaats van de foutieve lezing van den Heer F. ايه هندق باو, heeft het HS. هندق باف, waarin باف weder een overblijfsel is van de oorspronkelijke zuiverheid van het geschrift, en op bl. 19, reg. 2, in ايه, (alhier te voornaam), is veranderd geworden.

Bl. 19, reg. 3. In plaats v. بارغ, heeft het HS. ناوغ. Wij wijzen hier slechts op de vergelijking van hooggezeten personen bij lommerrijke boomen, geliefd als zij is bij de Maleijers, (zie een fraai voorbeeld in een der brieven achter Marsden's Spraakkunst), om ieder te overtuigen, dat de Heer F. het HS. niet naauwkeurig genoeg heeft gelezen, anders is het toch wel niet te verklaren, dat hij zulk eene lezing geheel en al verzwegen heeft.

Bl. 25, reg. 2 v. ond. سلاسى, is een verbastering van het Ind. *tulasi.* (In het Jav. is de ethymologische vorm nog naast de verbasterde overgebleven ꦠꦸꦭꦱꦶ en ꦱꦶꦩꦱꦶ). Het is ons nog onbegrijpelijk, hoe Meursinge dit سلاسى in سياسة, heeft durven veranderen, te meer daar hem toen reeds de Ismajatim, (uitg. v. R. v. Eijsinga, bl. 24), had kunnen leeren, dat het HS. niet in dit woord foutief was, (men leze ستله بوغ سلاسيله مابقپ). بوغ سلاسى, is de benaming van een ligte opgewondenheid, die tot vrolijkheid overgaat, (zie b. v. de bovengen. pl. in de Ismajatim, de Srie Rama ed. R. v. Eijsinga, bl. 139. Si-ir Bidasari, bl. 93 en de aant. van den Heer van Hoëvell op die plaats), omdat de zaden van de Sulāsi als dragon gedronken een opwekkenden invloed hebben, (Hasskarl, bl. 88, 132, Valentijn III, 249, en vooral Rumphius, in zijn Herbarium Ambonense).

Bl. 31, reg. 1 v. ond. فَرْتَنْدَ. De beteekenis van dit woord bij Marsden is onjuist en toe te schrijven aan verwarring met تند, het Jav. ꦥꦂꦠꦤ꦳ dat in die beteekenis ook te Pălémbang gebruikelijk is, (zie de Sturler, proeve over Palembang, bl. 97), *Părtanda* is wat wij *beul* noemen, (*executioner* in Leyden's Mal. Voc; bij Newbold, l. c. II, bl. 125, staat de

drukfout: *pertama*). Het komt dikwijls in de Mal. geschriften van Malaka voor; b. v. in de Pantja Tandr., bl. 17:

مک تیته راج چلاک (*) هجام اف سببپ اغکو موتغ هیدغ استریم این
مک جواب هجام هی تونک سواتفون تیاد فاتک کتهوی دان تیاد
فاتک موتغ هیدغ مک تیته راج کفد فرتنده امبللة اولهم اکندی سکرة
فرکی سلاکن کرن ای تیاد ماو مغاکو مک دبوالة اولة فرتنده اکندی.

Daarop waren de woorden van den koning: ellendige barbier! Wat was de reden, dat ge de neus van deze uwe vrouw afsneedt. Het antwoord van den barbier was: Heer! ik weet er niets van, en sneed hare neus niet af. Waarop de woorden van den koning tot den beul waren: grijp hem, ga spoedig (en) empaleer hem! want hij wil niet bekennen. Waarop hij door den beul werd medegenomen, enz. enz.

Bl. 38, reg. 8 v. ond. فوهن کایو فاوة, zie Rumphius Auctuarium, cap. XXVII, Valentijn III, bl. 156.

Bl. 40, reg. 4, دیس, hier in de oorspronkelijke beteekenis (Sanscr. *grondgebied*) gebezigd. Vgl. b. v. de plaatsen bij Marsden, achter zijn Spraakkunst, bl. 304. De Si-ir Bidasari, ed. van Hoëvell, bl. 1, 8 en 10.

Bl. 40, reg. 6 v. bov. تمغکغ, is de benaming van een ambtenaar te Malaka, dien het opgelegd is, misdadigers op te sporen, (zie Newbold, l. c. II, bl. 313. De Maleische aanhaling bij Dulaurier, in Pardessus, coll. des lois marit. VI, bl. 393, alwaar men تَفَحَّصْ, in pl. v. تفاحس leze).

Bl. 42, reg. 4. Door de lezing van het HS. جک, is جاک bedoeld, hoewel dit HS. باغن, elders in plaats daarvan bezigt. In de فنج تندران, bl. 85, en de Kelilah dan Daminah, bl. 29 en 30 van mijn HS., zie ook bl. 43, reg. 11, in dit verhaal, vind ik جاک, even zoo gebruikt. Beide woorden zijn goed; باغبن is *opstaan*, en جاک *ontwakende zijn*.

(*) هجام, is het Arab. حَجّامْ, en wordt in het Mal. in de bet. van *huelmeester*, (Kroon der Kon. ed., R. van Eijsinga, bl. 139), en meestal in die van *barbier*, (zie Pantja Tandr., bl. 14, 16 vlgd. Kelilah dan Daminah, bl. 35, van mijn Handschr.) gebezigd.

In de voorrede van zijn Ned.-Mal. Woordenb. zegt R. van Eijsinga, dat جاڭ tot de verbasterde tijden van het Maleisch behoort; — op welk gezag?

Bl. 43, reg. 2, چرمڤلى. Dit is weder een onduidelijk gehoord woord van den afschrijver en moet veranderd worden in چرڤلى. Dit verhaal van den poortwachter is overgenomen uit het Indische fabelboek Pantjatantram, (ed. Kosegarten, 5de boek Hitopadesa, ed. Schlegel, 4de boek, Mal. vertaling ڤنچ تندران, bl. 81; de Bidpai, ed. de Sacy, bl. 216—219, en de Maleische كليله دان دمينه, bl. 117 en vlgd. van mijn HS.). Daaruit blijkt, dat hierdoor gemeend is de ichneumon serpenticida; in het Indisch gemeenlijk *Nakula* genaamd, (zie Pantjatantram en Hitopadesa, l. c. in de Arabische redactie met ابْنُ ٱلْعِرْس vertaald, zie de Bidpai, l. c.) maar ook *Sarpāri*, waarvan misschien het Maleische woord een verbastering is, door middel van het Telugu, alwaar het dier *Karpăli* heet. Bij de Engelschen en Nederlanders, is het dier bekend onder den naam van *Mungkus*, (een verbastering van het Mahratsche: *munggusa*). In Leydens Mal. Voc. is ڭراغن de naam, maar dit is geen echt Maleisch, zijnde het Javaansche ꦩꦸꦁꦒꦸꦱ (zie Winter, Tijdschrift voor Ned. Ind., Vde Jaarg., I., bl. 9 en vlgd.). Marsden heeft twee misslagen begaan omtrent den naam van dit dier, en is in beiden door R. van Eijsinga nageschreven. Hij geeft aan چرڤلى, (dat hij چَارْڤَالَىْ spelt), twijfelend de beteekenis van *een soort van hagedis* (R. van Eijsinga hetzelfde, maar zonder twijfel!) en in plaats van ڭراغن, spelt hij ڭرغڭغ, (hetwelk in het Mal. niet in die beteekenis bestaat). Een meesterlijke beschrijving van de ichneumon serpenticida, leze men bij Rumphius, Auctuarium, bl. 69, en vlg. Valentijn III, 293. Best. Brieven over O. Indie, bl. 138. De volgende plaats in de Pantjatan., bl. 40, bewijst het bovenstaande:

ڤرڭيله اغكو امبل ايكن باپق٢ مك اغكو هاتركن ايكن ايت در لوبغ چرڤلى ايت سمڤى كلوبغ اولر ايت مك اڤبيل دليهت اوله چرڤلى اكن ايكن ايت نسچاى دتورتپاله اكندى مك اڤبيل سمڤيله اى كلوبغ اولر ايت نسچاى دبونهپاله اكن اولر ايت, ga! neem een menigte visschen, plaats hen dan in een rei, van het hol van den mungkus tot aan het

hol van de slang. Wanneer nu de mungkus die visschen bespeurt, zal hij zekerlijk hen volgen, en als hij bij het hol van de slang zal gekomen zijn, zal hij voorzeker haar dooden, enz. enz.

Bl. 43, reg. 1 van ond. Het HS. heeft zeer goed دسوسڤكنڽ; » de slangenbevechter verstak het kreng onder de matten. » سُوسُڤ, *vlugh* » *kruipen, buckende kruipen als door een gat* مڽوسڤ سڭنڤ سان سين, » *hier en daer over de wegh kruipen en sigh versteeken,* مڽوسڤ كدالم بڤكى, » *onder de doode lichaemen kruipen en sigh daer versteeken,*" (Maleisch Woordenb., bevattende de letter س, N°. 237 van de HSS. van het Kon. Ned. Instistuut). Vgl. [illegible] Kr.-Ng.

Bl. 48, reg. 8 en 11, en bl. 49, reg. 5, حلكوم, is een spelling naar de uitspraak van het Arab. حَلْقُومْ, dat dikwijls voorkomt, b. v. Pantjatan., bl. 80, ستله همڤرله مك دتڤكڤڽ حلقومڽ لال دهيسڤڽ دارهڽ. Toen de leeuw nabij (den ezel) was, vatte hij hem bij de nek en zoog daarop zijn bloed, enz.

Bl. 49, reg. 5. In pl. van مچر, lees: ڤچه.

Bl. 58, spelt de Heer F. شق, in pl. van شك, omdat de Heer de Hollander, in zijn Handleiding zegt: dat de ق en niet de ك, als sluitletter uitgesproken wordt? Onze uitgever had moeten zien, dat deze regel door niets bewezen is, en daarnaar de tekst dus niet mag veranderd worden. De Heer F. leze de stukken uit de بوغ رمڤى, in de Bloemlezing van de Hollander, en zie hoe daar مشرق, (*oosten*), in pl. v. مُشْرِكْ, (*veelgodendienaar, heiden*) staat. Ik behoef hier niet te zeggen, dat de Heer de Hollander, de spelling in zijne teksten rigt naar die van de woorden, in het Woordenboekje van R. v. Eijsinga, (achter de Bredasche Spraakk. en Chresthom.). Van daar vindt men aldaar سلام, in plaats van سلّم, in de formule صلى الله عليه وسلم, want bij de Holl., is سلّم, een afschrijvers fout, immers gemeld Woordenboekje heeft slechts *salām*.

Bl. 62, كاسى. Genoemd Botanisch Woordb. heeft: ڭاسى, *een soort van bădak*. Ik vind op bl. 19 van de حكاية اولر نڤكاوڠ, (N°. 151, Bibl. Leydeniana E. I. House te Londen), مك تون ڤترى ڤون منديله بركاسى برلولت برليمو. » De prinses baadde zich, gebruikende gasé,

» lulut en citroensap," enz. Het is mij niet gelukt, een plaats in Mal. werken te vinden, waaruit men zoude kunnen opmaken, welk soort van bădak, dat كاسى is. Dat het kassia is, zoo als de Heer F. zonderling genoeg uit Athenaeus en Herodotus zoekt te bewijzen, zou alleen op de gelijkheid van klank af kunnen worden vermoed, indien de tijd der Becanussen niet reeds lang voorbij was. Het woord تيمج, dat de ververtalers van den bijbel gebezigd hebben, om kassia uit te drukken, is zeer goed. Het Botanisch Woordenb. heeft: تِيمَج, *wilde kaneelboom*, كولت تيمج, *cassia lignea*. In het Sundasch, wordt de *cinnam. nitidum*, ᮊᮤᮙᮨᮊ d. i. *tedja hout*, genaamd; volgens Hasskarl, bl. 82. Het Ned. Mal. Woordenb. van de Wilde, ed. Roorda, geeft voor *kassia*, de Mal. naam توری, een kleine vergissing voor *acacia!*

Bl. 62, reg. 10, ترهرڬاكن, in pl. van ترڬاكن te lezen, zoo als de Heer F. op het voorbeeld van Meursinge doet, is een fout in de plaats stellen van een spelling naar de uitspraak, (in pl. van تهرڬاكن). Wij moeten echter opmerken, dat, wanneer een woord een lettergreep gesloten met ر heeft, (tenzij het de laatste lettergreep is), geen der voorvoegsels, die ook op een ر eindigen, die letter kunnen behouden, zoo als Meursinge en F. hadden kunnen opmaken, uit بفرلمبهكن بكرج تفرمناى, enz., in pl. van برفرلمبهكن برڬرج ترفرمناى, enz. enz.

Bl. 62, reg. 5 v. ond., in pl. van de lezing van het HS., مغنجوغ دان, leze men مغنجوغى دلى; wederom is hier eene lezing van Meursinge aangenomen, en op die wijze een aanwinst voor de Woordenboeken verhinderd. مغنجوغى, bet. *iets of iemand bezoeken*, hetzij blootelijk om iemand eerbied te betoonen of wel om hem geluk te wenschen, te condoleeren, enz. In de حكاية كليله دان دمنه, vinden wij op bl. 113, waar de schildpad den aap, die hem met weldaden had overladen, zoekt over te halen, om met hem naar zijn huisgezin te gaan; جك اد كاسه تونهمبه اكن كام بايك جوك تونهمبه فرڬكرومه كام برليهت دغن انق استرى كام . . . . . سڤاى انق استرى كام مغنجوغى دلى راج. Indien gij ons toegenegen zijt, ware het goed, dat gij naar ons huis gingt, om kennis met ons huisgezin te maken . . . . . opdat ons huisgezin tot U nadere met eerbied,

enz. Ibid, bl. 113, vinden wij: مک ددنتیپ راج دالم نگری ایت
کمتیئن مک سکل اورغ دالم نگری ایتفون فرکیله مغنجوغی رجاپ.
Daarop bespeurde hij, dat de koning van de stad iemand door den dood had verloren; waarop de inwoners bij hunnen koning hunne opwachting gingen maken, (om hem troost aan te brengen), enz. Vgl. de plaats in Si-ir Bidasari, bl. 137, Srie Rama, bl. 26.

Was ons oordeel over dezen eersteling van den Heer Fraissinet min gunstig, wij meenen dit vooral daaraan te moeten toeschrijven, dat hem nog de gelegenheid schijnt ontbroken te hebben, om, door naauwkeurige lezing van Maleische HSS., zich voldoende kennis van die taal te verwerven, om kritische veranderingen, op gronden, die hij vooral niet moest verzwijgen, te kunnen maken. Zijn arbeid had de wetenschap bevorderlijk kunnen zijn, zoo hij dit verhaal, gezuiverd van de menigvuldige fouten, en begeleid van aanteekeningen uit Maleische schrijvers geput, in het licht had gegeven, of zijn studie had gemaakt van een geschrift, waarvan het hem gelukte, althans meer dan één HS. meester te worden, daar het anders wel niet te vermijden is, bij den tekst een boekdeel noten te voegen, die de lezer mag eischen, om niet genoodzaakt te zijn, zich te vreden te stellen met verbeteringen, die op geen hechter grond rusten dan het gevoel.

H. NEUBRONNER VAN DER TUUK.

LIJST DER VERKLAARDE WOORDEN.

بَايَن bl. 8.
بِرَقْس " 7 en 8.
تغكُولِى " 8.
تمغكُغ " 11.
تَنْدَ " 2, 10.
تورِى " 14.
تيمَج " 14.
چرتلى " 12.
چُوچُر " 7.
حَلْقُومْ " 13.
دَاتُق " 9 en 10.
دَيس " 11.
كرجاءن " 9.
كَوْث " 6 en 7.
كَاسَى " 13 en 14.
كُرْدَه bl. 8.
رَجَاس " 9.
رِيَغ٢ " 8 en 9.
سُلاسى " 10.
سُوسُف " 13.
نَاوُه " 11.
نَرْتَندَ " 10 en 11.
نَركلَغ " 3.
نَنكاوَن " 3.
نِيكِر " 6.
مغُنجُوغِى " 14 en 15.
نَنْتَبوك " 3.

Fig I.

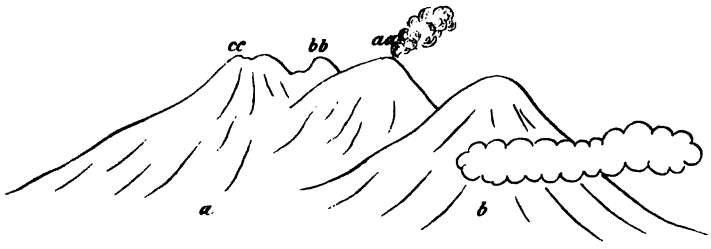

De Ardjoeno en Penanggoengan, gezien van Tjandie (3de poststation zuidelijk van Soerabaija). *a.* Ardjoeno. *aa.* Top Waliran. *bb.* Top Ardjoeno. *cc.* Top Ringgit of Indrokilo. — *b.* Penanggoengan.

Fig II.

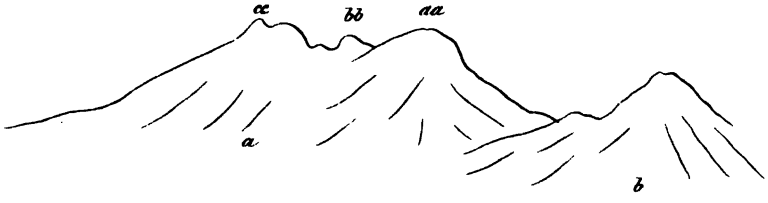

De Ardjoeno en Penanggoengan, gezien van Patoe (4de poststation zuidelijk van Soerabaija). *a.* Ardjoeno. *aa.* Top Waliran. *bb.* Top Ardjoeno. *cc.* Top Ringgit. — *b.* Penanggoengan.

Fig III

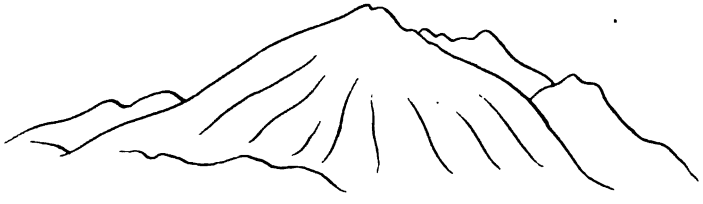

De Ardjoeno, gezien van den Pasangrahan te Nongko djadjar (Tengger, tusschen Tosarie en Wangkit).

Fig. IV.

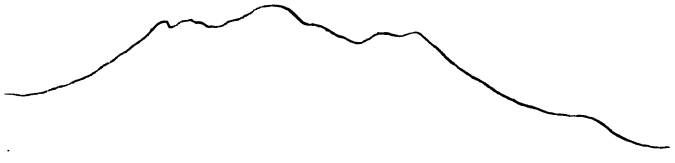

De Kawi, gezien van Wangkit. (Rug van den Toengangan tusschen Pakkies en Nongko djadjar).

Fig. V.

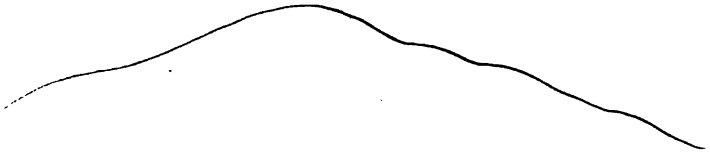

De Tengger, gezien van het residentiehuis te Pasoeroean. Kruin in Z.Z.O.

Fig VI.

De Tengger, gezien van het meer van Gratie. Hoogste top in Z.

Fig. VII.

De Tengger, gezien van Petallan, tusschen Ngadasaharie en Probolingo. — *a.* Groote kloof van den verheffingskrater

Fig. VIII.

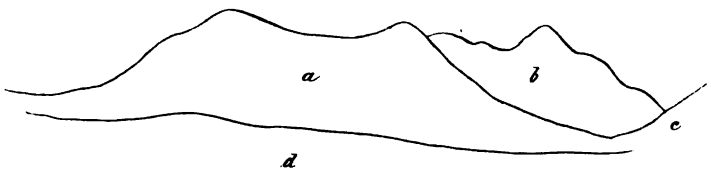

De Bromo en Widodaren, gezien van de Zandzee. *a.* Bromo. *b.* Widodaren. *c.* Batok. *d.* Zandzee.

Fig. IX.

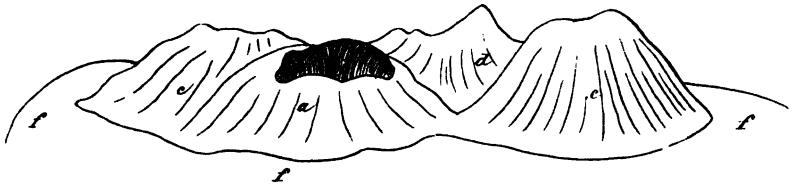

De Eruptiekegels van den Tengger, gezien van den Tjemoro Lawang. — *a.* Bromo. *b.* Krater van den Bromo. *c.* Girie. *d.* Widodaren. *e.* Batok. *f. f. f.* Zandzee.

Fig. X.

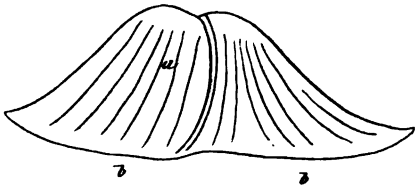

De Batok, gezien van de Zandzee. *a.* Batok. *b.* Zandzee.

Fig. XI.

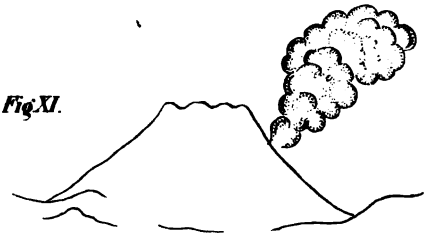

De Semiroe-top, gezien van den weg van Tosarie naar de Zandzee.

Fig. XII.

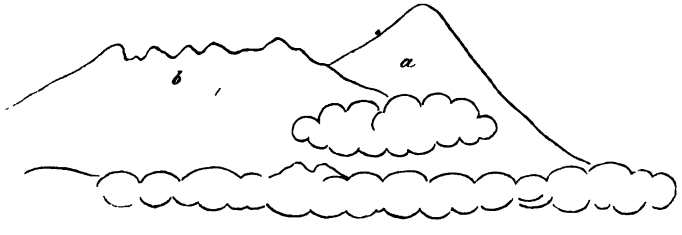

De Tengger en Semiroe, gezien van den Pasangrahan van Malang. *a.* Semiroe. *b.* Tengger.

Fragmenten eener Reis over Java.

(Door Dr. P. BLEEKER.)

Reis door Oostelijk Java.

HOOFDSTUK I. Van Soerabaya naar Pasoeroean.

Algemeen plan der reis. Merkwaardigheid van Oostelijk Java. Vulkanensystemen. Aardoliewellen en Jodiumhoudende bronnen van Goenoeng Saharie. Het deltaland van Soerabaya. Bevolking. Suikerfabrijken. Modderwellen van Poeloengan en Kalanganjer. Het strand der delta van Soerabaya. De Cachelot. Javaansche Christenen. De Penanggoengan en Ardjoeno. Bangil.

Den 31 Julij vertrokken wij van Soerabaya, om de hoofdplaatsen van de residentiën Pasoeroean en Bazoekie te bezoeken. Ten dien einde zouden wij eerst ons begeven naar Pasoeroean, van daar naar Malang, van Malang over het belangwekkende Tengger-gebergte naar Probolingo, om van daar weder den grooten postweg te volgen tot Bazoekie en Soember-Waroe, waar die weg eindigt en door een smal pad, midden door het beruchte bosch van laatstgenoemde plaats aangelegd, in gemeenschap staat met den grooten weg van Badjoelmatie tot Banjoewangie. Te Banjoewangie zouden wij vervolgens te scheep gaan, om naar Sumanap over te steken.

Oost-Java is niet minder belangrijk voor den reiziger dan Midden- en West-Java. De vulkanische krachten hebben zich op Java, na de opheffing des eilands, in het westelijke en oostelijke gedeelte van hetzelve zamengedrongen. In de Preanger regentschappen zijn de hooglanden met gordels van nog werkzame vulkanen omringd. Midden-Java bevat, behalve den Merapi, geen enkelen vuurberg, die zich door zijne werkzaamheid bijzonder onderscheidt. Daarentegen zijn de werkzame vulkanen in Oost-Java weder talrijker en het is genoeg den Kloet, Bromo, Semiroe, Lamongan en Idjen te noemen, om de talrijke en hevige uitbarstingen te herinneren, welke nog in deze eeuw zich door die bergen een' weg hebben gebaand. De vulkanensystemen zijn hier bijkans even zoo geïsoleerd als in Midden-Java. Deze systemen zijn vier in getal: dat van den Ardjoeno (Ardjoeno, Penanggoengan, Kloet, Kawi), van den Semiroe (Semiroe en Tengger), van den Yang (Yang, Lamongan, Ringgit) en van den Idjen (Idjen, Rantie, Rawon, Kokosan, Baloeran). De vorm, vereeniging en verheffing dezer systemen, alle in het smalste gedeelte des eilands

gelegen, doen eene schakering van bevallige en indrukwekkende natuurtooneelen ontstaan, welke schaars elders op Java overtroffen wordt. Vurig verlangde ik dit merkwaardige gedeelte van Java, dat bovendien nog zoo belangrijk is, door zijne archaeologische monumenten, door de historische herinneringen die zich aan hetzelve verbinden, door zijne bevolking en door den bloei zijner kultures, nader te leeren kennen.

De groote weg van Soerabaya naar Pasoeroean gaat, in eene zuidelijke rigting, van eerstgenoemde plaats, dwars over de groote delta der Kedirie-rivier of Kalimaas tot Porrong, buigt zich hier om naar het oost-zuid-oosten en bereikt Pasoeroean op 42½ palen afstands van Soerabaya. Tot aan de dessa Wonokromo, 5 palen van Soerabaya, blijft de weg aan den linkeroever der rivier en geleidt door de wijken Toemenggoengan, Simpang en Kapoeteran, welke in ongeveer dezelfde verhouding staan tot Soerabaya, als Molenvliet, Rijswijk en Weltevreden tot Batavia, en digt bebouwd zijn met huizen van Europeanen, Inlanders en Chinezen.

Bij de groote houten brug van Wonokromo, gaat van den postweg een breede zijtak af, welke, eenige palen ver langs den westeroever der Kedirie-rivier loopende, zich naar het distrikt Lengkir begeeft en bij de westelijke grens der residentie zich vereenigt met den weg van Bodjonegoro naar Lamongan en Gresik. Volgt men dezen zijtak ongeveer drie palen ver, dan bereikt men de dessa Goenoeng-Saharie, werwaarts ik, in het gezelschap van den heer WASSINK, dirigerenden officier van gezondheid te Soerabaya, een uitstapje maakte, ter bezigtiging van de in de nabijheid der dessa zich bevindende aardoliewellen.

Goenoeng-Saharie ligt op 8 palen afstands van Soerabaya in het distrikt Djabakotta, en is eene kleine dessa, welke tot een partikulier land behoort. De linkeroever der Kedirie-rivier gaat hier plotseling over in een laag, heuvelachtig terrein. Men beklimt er een vrij steil heuveltje van ongeveer 60 voeten hoogte, op welks top het eenvoudige landhuis van Goenoeng-Saharie is gebouwd, en volgt dan een voetpad, hetwelk naar het nabij gelegen grafteeken van den in 1837 overleden raad van Indië ROTHENBÜHLER geleidt. Van hier daalt men in eene kleine vallei, op welks bodem zich eene bron bevindt, welker water door de inlanders Pelantoengan en Ayer-poelie wordt genoemd. Deze bron is door een bamboezen dak voor den regen beschut. Zij vormt een bekken van ongeveer 12 voeten lengte, breedte en diepte, en geeft overvloedig water, hetwelk uit den bodem van het bekken opwelt. Dit water bleek, na gedaan onderzoek, veel jodium te bevatten, en hoezeer de hoeveelheid daarvan nog niet bepaald is, bestaat er vooruitzigt, dat binnen kort eene quantitatieve analyse van hetzelve zal worden publiek gemaakt, vermits de heer WASSINK eenige kruiken, met het water gevuld, ter naauwkeurige analyse naar het scheikundig laboratorium te Batavia verzonden heeft. Ik geloof dat het een der belangrijkste minerale wateren van Java is, en dat het met vrucht in de groote hospitalen zal kunnen aangewend worden. Een groot voordeel van dit water, boven dat der wateren van Pelantoengan (op de grenzen van Pa-

kalongan en Samarang), Gebangan en Ngassinan (Assinan) bestaat in zijnen overvloed en gemakkelijke verkrijgbaarheid, kunnende het in groote hoeveelheden, zonder noemenswaardige transportkosten, naar Soerabaya worden vervoerd. — Gelijktijdig met het water welt aardolie uit den bodem op, en verzamelt zich, hoezeer in geene groote hoeveelheden, aan de oppervlakte. De inlanders bezigen het water tot het maken van eene soort van gebak, door hen *kwee poelie* genoemd, naar hetwelk men het den naam Ayer-poelie gegeven heeft. Den naam Pelantoengan heeft de bron erlangd naar de aardolie (mienjakh lantoeng) welke zij opgeeft, en welke de inlanders van hare oppervlakte verzamelen.

Westelijk van deze hoofdbron zijn nog talrijke andere bronnen, deels zuivere aardolie opleverende, deels rijk aan water en aardolie. Geheel het terrein is zoodanig met aardolie bezwangerd, dat men op vele plaatsen slechts een gat in den bodem behoeft te boren, om aanmerkelijke hoeveelheden daarvan te verzamelen. De inlanders houden zich met die inzameling vlijtig bezig, kunnende zij de aardolie te Soerabaya tegen goede prijzen van de hand zetten. De wellen bevinden zich niet alleen op het land Goenoeng-Saharie, maar ook op den aan hetzelve grenzenden gouvernementsgrond. Ook nabij Koepang en Gresik moeten belangrijke bronnen zijn, welke ik echter niet heb bezocht.

Zoo als boven gezegd is, passeert men de Kalimaas of Kedirie-rivier, om naar Pasoeroean te reizen, bij Wonokromo over eene groote houten brug. Men bevindt zich na deze passage op het deltaland van Soerabaya, dat zich langs den grooten weg, tot aan Porrong, uitstrekt. Deze delta is de grootste en merkwaardigste van geheel Java. Van haar noordelijkste tot haar zuidelijkste gedeelte is zij 24 palen breed en van haar oostelijkste tot haar westelijkste punt 29 palen lang. Deze delta was, eenige eeuwen geleden, de ruime baai, nabij welker strand de hoofdstad gelegen was van het rijk van Modjopahit, welker ruïnen thans 26 palen hemelsbreedte van de zee verwijderd liggen.

Even als de delta's van alle groote rivieren oorspronkelijk eenvoudige zand- of modderbanken waren, was zulks ook het geval met de delta van Soerabaya. De benaming der distrikten Rawah-poeloe (Moeras-eiland) is waarschijnlijk afkomstig uit den tijd, toen zij nog, moerassig, weinig bebouwd en bevolkt en meer eilandvormig, van Java waren afgescheiden. In vroegere tijden eindigde de rivier van Kedirie nabij de hoofdstad van Modjopahit in zee. Toen de delta zich boven de wateren verhief, verlengde zich de rivier met twee breede armen allengs tot Soerabaya en Porrong. De noordelijke arm is de Kalimaas geworden, de zuidelijke de Kali Toroesan, of, zoo als zij thans gewoonlijk genoemd wordt, de Kali Porrong. De delta zelve is met meerdere kleinere rivieren doorsneden, welke haar water ontvangen, deels uit de hoofdarmen, deels uit de rijstvelden, welke het uit de hoofdarmen afgeleide water opnemen en meer nabij het strand weder afgeven. De delta is daardoor tot een der vruchtbaarste gedeelten van Java geworden en bevat thans de volkrijkste distrikten der residentie Soerabaya. Deze distrikten, zes in getal en genoemd Djengollo 1, Djengollo 2, Djengollo 3, Djengollo 4, Rawah-poeloe 1, Rawah-

poeloe 2, bezaten in 1845, op eene uitgestrektheid van slechts 131 □ palen, eene bevolking van ruim 220,000 zielen en alzoo 1679 per vierkante paal. Voegt men hierbij nog de bevolking (in hetzelfde jaar) van de distrikten Kotta, en Djabakotta, welke gedeeltelijk tot de delta behooren, doch deels, vooral Djabakotta, minder sterk bevolkt zijn, dan erlangt men een cijfer van meer dan 360,000 inwoners, voor verreweg de kleinste helft van het regentschap Soerabaya, beslaande de westelijke distrikten, Kabooh, Lengkir en Goenoeng Kendang, ruim 180 □ palen meer uitgestrektheid dan de bovengenoemde 8 deltadistrikten te zamen, terwijl zij in 1845 slechts met ruim 120,000 zielen bevolkt waren.

In de deltadistrikten zijn rijst en suikerriet de voornaamste kultures. Van de 17 suikerfabrijken, welke in 1845 in de regentschappen Soerabaya en Modjokerto bestonden, bevonden er zich 13 op de delta alleen, en leverden, van 4500 bouws suikerrietvelden, niet minder dan 122,820 pikols suiker, zooals het volgend staatje aantoont.

Distrikten.	Suikerfabrijken.	Aantal bouws van 500 □ roeden.	Produkt in pikols.	Pikols per bouw.
Djaba kotta	Waroe	480	10721,38	22,33
Djaba kotta	Ketabang	233	3723,68	15,98
Djengollo 1	Seroenie	440	6179,04	14,04
Djengollo 1 en 2	Boedoeran	480	13300	27,70
Djengollo 2	Tjandie	400	13764	34,41
Djengollo 3 en Rawah poeloe 2	Watoe toelies	480	17758	36,99
Djengollo 3	Balong bendo	400	11670,55	29,17
Djengollo 3	Singkalang	70	1094	15,62
Djengollo 3 en 4	Krian	78	1845,50	23,66
Djengollo 4	Ketegan	480	14150	29,47
Rawah poeloe 1	Tangoelangien	480	14787	30,80
Rawah poeloe 1	Porrong	400	12002	30,00
Rawah poeloe 2	Boelan	80	1825	22,81
Totaal		4501	122820,15	27,28

Deze suikerproduktie, welke sedert nog is toegenomen, is voor nog grootere ontwikkeling vatbaar, zelfs bij dezelfde uitgestrektheid gronden, wanneer men slechts de noodige verbetering in de bewerking van het riet en suikersap daarstelt, bewerkingen welke tot nog toe veel suiker doen verloren gaan. In enkele fabrijken is men reeds begonnen stoommachines te plaatsen. — De bovengenoemde zijn, op ééne uitzondering na, alle suikerfabrijken van het regentschap Soerabaya, bevindende zich nog slechts eene enkele fabrijk in het distrikt Kabooh, te weten Gempolkrep, welke van 397 bouws in 1845 slechts 6963 pikols opleverde en alzoo slechts 17½ pikols per bouw.

Niettegenstaande de sterke bevolking en bloeijende kultuur der delta, liggen nog groote uitgestrektheden van haar onbebouwd en weinig of niet bevolkt. Het strandgedeelte der delta, dat zich dagelijks door aanslibbing verder naar het oosten uitbreidt, is zeer moerassig en ter naauwernood door eenige landbouwers en visschers bewoond. Naar mate echter de bevolking daaraan behoefte heeft, breidt zij hare rijstvelden meer zeewaarts uit, en herschept zij die moerassen tot bebouwde landen. Langs den postweg ziet men evenwel in de geheele delta naauwelijks een onbebouwd plekje gronds. Rijst- en suikerrietvelden treffen allerwege het oog, afgewisseld door talrijke dessa's, waarvan meerderen sterk bevolkt zijn, en door de fabrijken, waarvan meerderen nabij den weg zijn gebouwd. Zoo ergens op Java, dan ligt hier het waas van welvaart over velden en dorpen en menschen verspreid, tot zelfs over den weg zelven, die, breed, effen, netjes onderhouden en met rijen van fraaije tamarindeboomen beschaduwd en met sierlijke wachthuisjes prijkende, niets te wenschen overlaat.

Tusschen Soerabaya en Pasoeroean bevinden zich 6 postgebouwen, waar men van paarden verwisselt, t. w. te Seraten, Doekoe Seroenie, Tjandie, Patoe, Bangil en Bindoengan, de drie eerstgenoemden in de delta, de drie laatstgenoemden in de residentie Pasoeroean. Van Wonokromo af tot Porrong toe, de zuidelijke grensplaats der delta, zijn de voornaamste dessa's langs den weg gelegen: Seraten (paal 213 (*)); Kedoong, met eene groote marktplaats; Waroe, met eene suikerfabrijk en waar de groote binnenweg naar Modjokerto en Kedirie afgaat; Sowatratat; Tratat; Gedangan, de hoofdplaats van het distrikt Djengollo 1; Doekoe Seroenie (paal 219); Kemambang; Ngoedie; Sidoekarie, eene volkrijke dessa, bij paal 223 gelegen, waar een kontrôleur gevestigd is, talrijke Chinezen woonachtig zijn en zich eene groote bazaar bevindt: voorts Tjelep; Tjandie, bij paal 225, met eene suikerfabrijk; Peger-wodjo; Tangoelangien, met eene suikerfabrijk, gelegen aan de 60—80 voeten breede Kali Tangoelangien, die uit den zuidelijken arm der Kedirie-rivier ontspringt en voornamelijk de zuidelijke helft der delta vruchtbaar maakt; en eindelijk Gedang en Porrong, waar insgelijks eene suikerfabrijk bloeit.

Van Gedangan uit maakte ik, met de heeren BANGERT en baron SLOET VAN OLDRUITENBORGH, beide ambtenaren te Soerabaya, een niet onbelangrijk uitstapje naar de modderwellen van Poeloengan en naar het oosterstrand der delta. De aanleiding daartoe was een cachelot, die nabij de uitwatering der Kali Pepeh was aan strand gespoeld en waaromtrent de inlanders de zonderlingste vertellingen hadden in omloop gebragt. Gedangan heeft ruim 1800 Javaansche inwoners. De wedono van Djengollo 1, een beschaafde Javaan, die met prins HENDRIK de reis van Java naar Nederland gemaakt had, wachtte ons daar in zijn pendoppoh op, om ons verder naar het strand te vergezellen. Van Gedangan gaat een weg oostelijk af, welke een paar palen verder de dessa Poe-

(*) De nommers der palen, oostelijk van Soerabaya, duiden aan den afstand van Samarang. Daar nu Soerabaya op 207 palen van Samarang ligt, is de afstand der na te noemen plaatsen van Soerabaya gemakkelijk te vinden.

loengan bereikt. Nabij deze dessa, te midden van een effen met rijstvelden bedekt terrein, verheft zich een heuveltje van onregelmatige gedaante. Zijne onregelmatige kruin omvat eene kratervormige diepte, in welker bodem eene flaauwe ontwikkeling van gas gepaard gaat met eene zachte opwelling van modder en zout water, eene opwelling, welke volgens de inlanders aanmerkelijker is tijdens springvloeden in de eenige palen verwijderde straat Madura. Meer oostelijk van Gedangan, bij de dessa Kalang-anjer, bevindt zich eene andere modderwel, welke reeds een heuveltje van bijkans 40 voeten hoogte gevormd heeft, en door den heer JUNGHUHN, in zijne »Topographische und naturwissenschaftliche Reisen durch Java" beschreven is. Deze wel is merkwaardiger dan die van Poeloengan. De vloeibare modder stijgt er tot aan den rand der krateropening, welke ongeveer 20 voeten diameter heeft. Voortdurend stijgt gas uit den modder op en vormt aan zijne oppervlakte blaasjes, welke, na eenige duimen omvang verkregen te hebben, bersten en het onzigtbare gas laten ontsnappen. De vloeibare modder baant zich op verschillende plaatsen van den rand der welopening een' uitweg over de hellingen van het heuveltje en bedekt deze voortdurend met nieuwe lagen. De Javanen trekken uit het water van beide wellen keukenzout voor huishoudelijk gebruik. De wellen zijn eene verre navolging van de groote slijkvulkanen van Koewoe, in het regentschap Grobogan. — Te Poeloengan sloegen wij een zijpad in, dat in zuidelijke rigting, door sawahs heen, regt op de Kali-Pepeh aanloopt, een riviertje, dat slechts eene halve paal van Poeloengan verwijderd en daar slechts 12 voeten breed, doch bevaarbaar is. Door de zorgen van den wedono van Djengollo, onzen reisgenoot, lag in de rivier, bij de dessa Pepeh, eene praauw gereed om ons naar het strand te brengen. De Kali-Pepeh kronkelt zich te midden van moerassen zeewaarts. Hare boorden zijn rijk aan Acanthus ilicifolius, aan Bruguiera Rheedii en Bruguiera cary ophylloïdes, terwijl zich de convolvulus pescaprae, met zijne levendig gekleurde klokvormige bloemen kruipend langs de stammen der meer opgerigte planten en boomen slingert. Nu en dan sprong een Monitor bivittatus, verschrikt door onze nabijheid, van tusschen de struiken op en vlugtte in het moeras. Enkele grijze apen (Macacus cynomolgus) keken ons hier en daar, van tusschen de vegetatie der rivierboorden, met schuwe blikken aan en verborgen zich bij nadering der praauw weder tusschen de heesters. De drooge gedeelten van de bedding der rivier wemelden van kleine krabben, die zich met verwonderlijke snelheid daar bewogen, en zich, voor dat wij ze konden bereiken, in hunne in den grond gegravene gaten wisten te verbergen. Meer nabij het strand wemelden de lage oevers der rivier ook van de zoogenoemde slijkspringers (Beleophthalmus Boddaerti cv.), die zich van buikvinnen als van voeten bedienen en zich behendig over den zachten modder weten voort te bewegen. — Niet ver van Pepeh bevinden zich nog twee kleine dessa's aan de rivier, doch deze zijn ook de laatste, tot aan het strand toe, zijnde de oevers der rivier tot 4 à 5 palen van zee geheel onbewoond. Twee tot drie palen beneden Pepeh neemt de rivier de

Kali Boentitan op, die insgelijks geheel tot de delta behoort en van het noorden komt. Na deze vereeniging erlangt zij eene aanmerkelijke breedte, welke nabij de uitwatering zelfs tot eenige honderden voeten toeneemt. Het land is geheel moerassig. Slechts enkele vischvijvers lokken er menschen, die er, ten behoeve van hun bedrijf, zich nu en dan eenige oogenblikken komen ophouden. — Niettegenstaande de breedte der rivier bij hare uitwatering, is zij zeer ondiep, latende zij slechts de vaart van kleine praauwen toe. Al ware echter hare diepte genoegzaam voor zeeschepen, zou zulks weinig baten, omdat de zee zelve langs het oosterstrand der delta zoo ondiep is, dat zij bij ebbe tot ver van het strand eene groote moddervlakte daarstelt, waarop slechts van eenige duimen tot een of twee voeten water staat, en waar zich zelfs de kleinste praauwen naauwelijks of in het geheel niet kunnen bewegen.

Na ongeveer twee uren roeijens waren wij in zee. Zoo ver wij vooruit konden zien, was haar spiegel als beplant met stokken, door de visschers geplaatst ter aanduiding der netten en zero's. Wij begaven ons nu naar de plaats, waar het geweldige zeedier was aangespoeld. De afstand was nog ruim een halve paal zuidelijk van den mond der rivier. Om bij den cachelot te komen, moesten wij in kleinere praauwtjes overstappen en zelfs voor deze was nog geen water genoeg, zoodat de inlanders de praauwtjes moesten uitstappen en ze over den zachten modder voortslepen. Hier wemelde het van slijkspringers, die ons tot op korten afstand lieten naderen, doch zich dan plotseling verscholen door onder den modder te duiken. De nabijheid van den cachelot verried zich weldra door de sterke traanlucht. Hij lag op het moerassige strand in een groepje van Bruguiera's. Hij was 43 voeten lang en scheen een gewone cachelot (Physeter macrocephalus) te zijn, hoezeer hij te veel beschadigd was om de soort te herkennen. De kop was gedeeltelijk gekliefd en ligchaam en staart zeer beschadigd. Ik vermoed, dat het beest reeds onder het bereik van een' walvischvaarder was geweest, doch door omstandigheden niet gevangen; dat het na verwond geweest te zijn in de zee is gestorven en door wind en stroomen in Straat Madura gedreven, waar het tegen het strand der delta moest stuiten. — Langs denzelfden weg keerden wij naar Gedangan terug, doch in grooter gezelschap, daar de heeren KAMP, kommandant van Z. M. stoomschip Vesuvius, BENNETT, hoofd-ingenieur van het stoomwezen in N. Indië, en de heer FLEISCHER, officier van gezondheid bij de N. marine, insgelijks herwaarts gekomen waren, om dit zeldzame verschijnsel op de kusten van Java te bezigtigen.

Van Gedangan vervolgde ik de reis naar Pasoeroean in gezelschap van de heeren dr. BOSCH en ENGELHARD, (thans resident van Bazoeki). Van de vele reeds genoemde dessa's langs den weg, trok Sidokarie bijzonder onze aandacht. Deze plaats is merkwaardig geworden door de invoering van het christendom aldaar onder de Javanen. De Javaansche Christenen houden er kerk in eene ruime pendoppoh van bamboe. Hoezeer het christendom onder de Javanen nog nieuw is, telt het onder hen reeds vele aanhangers, niet alleen te Sidokarie, maar ook in de dessa's Wonokitrie, Dadoengan, Karoen-

gan, Pandjoenan, Ngoro, Ngelom, Ambeng-ambeng, Loewoong, Sonno, Blidjoe, Gelang, Dalaman, Kalen, Ketientang, Kebraon, Wioen en andere. Zij hebben overigens hunne Javaansche gewoonten behouden en staan in dezelfde verhouding tot het gouvernement als de Mahomedaansche Javanen. Zij blijven hunne rijstvelden bebouwen en deelen in de belastingen en heerendiensten gelijk hunne overige landgenooten. Nadere bijzonderheden hieromtrent kan men lezen in het belangrijke artikel van dr. W. R. VAN HOËVELL, getiteld »Javaansche Christenen te Soerabaija," opgenomen in het »Tijdschrift ter bevordering van christelijken zin in Neerlandsch Indië. 1846." Aflevering 4, blz. 164 enz.

Zoodra men de delta van Soerabaija verlaten en het gebied van Pasoeroean bereikt heeft, liggen de trotsche vormen bloot van den Ardjoeno en Penanggoengan. Den Penanggoengan, ongeveer 5500 voeten hoog, aanschouwt men er in het westzuidwesten. Hij vertoont zich als een' regelmatigen kegel, die midden uit een' lagen verheffingskrater oprijst. Den Ardjoeno, die de dubbele hoogte heeft van den Penanggoengan, ziet men er in het zuidwesten en zuidzuidwesten, meer op den achtergrond, hoezeer zijne ribben en ravijnen en de algemeene omtrekken zijner casuarinen-vegetatie zich met het bloote oog laten herkennen. Bij het postgebouw van Patoe zijn zijne drie voornaamste toppen duidelijk te onderscheiden. De Javanen hebben voor die toppen verschillende namen. Den westelijken, onregelmatig afgeknotten, noemen zij Goenoeng-Waliran, naar de zwavel welke hij uitstoot en welke er door de inlanders verzameld wordt. De middelste top, die zich meer zuiver kegelvormig voordoet, heet bij hen Ardjoeno; terwijl de oostelijke top, die vrij regelmatig afgeknot is, door hen Goenoeng Ringgit en Goenoeng Indrokilo wordt genoemd. Korte beschrijvingen van deze bergen kan men lezen in een artikel van mijnen vriend ZOLLINGER, getiteld: »Bijdrage tot de kennis van de gebergte-systemen in oostelijk Java," welke verdienstelijke arbeid in 1846 publiek gemaakt is, in het eerste deel van den 8sten jaargang van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië. — Behalve de trotsche gezigten op het Ardjoeno-systeem, ontwikkelen zich in het Pasoeroeansche ook meer en meer die op het Tengger-gebergte, achter de kromme lijn van welks breede kruin zich de kegeltop van den Semiroe, den hoogsten berg van Java, nog aanmerkelijk verheft.

Tusschen de delta van Soerabaija en Pasoeroean ligt het regentschap Bangil, dat het noordwestelijke gedeelte der residentie Pasoeroean uitmaakt. Het is het kleinste der drie regentschappen van de residentie, doch evenredig het sterkst bevolkt. Het bestaat uit de distrikten Kotta Bangil, Gempol, Pendakan en Gemping, heeft 609 kampongs en dessa's en was in 1845 bevolkt als volgt:

DISTRIKTEN.	Kampongs en Dessa's.	Uitgestr. in □ palen.	Europ.	Javan.	Madurez	Chinez.	Arabier., Maleijers, enz	Totaal Inwoners.	Inwoners per □ paal.
Kotta Bangil	74	48	6	6767	18703	209	361	26046	542
Gempol	199	84	0	23177	5396	345	7	29225	347
Pendakan	270	121	0	17420	7073	0	0	24493	202
Gemping	66	58	0	6883	8464	0	0	15347	264
Totaal	609	311	6	54547	39636	554	368	95111	305

PROFIEL VAN DEN HEUVEL PENGARON

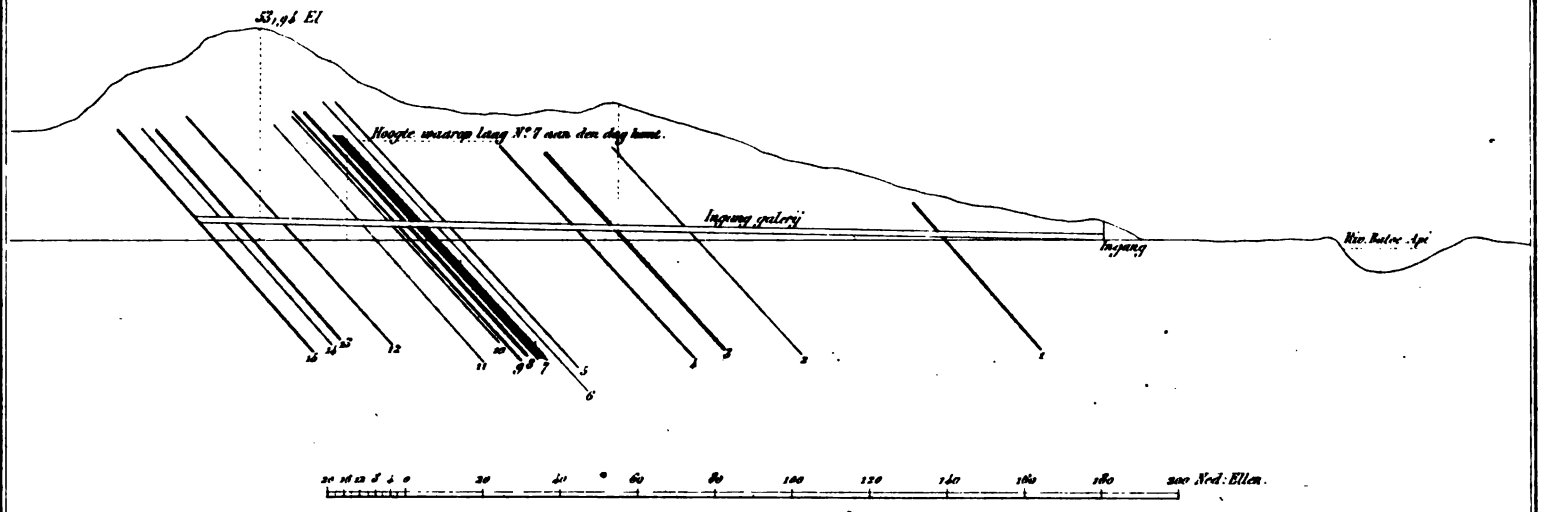

Het grootste gedeelte van Bangil wordt door de hellingen van den Ardjoeno en Penanggoengan gevormd. De groote weg loopt echter over alluvie-terrein en nabij en parellel met de noordelijke grens van het regentschap, door de distrikten Gempol, Bangil en Gemping. De voornaamste dessa's tusschen Porrong en Bangil zijn Gempol, Patoe en Toeren.

Bangil, de hoofdplaats van het regentschap, is eene wel bevolkte stad, doorsneden van meerdere met witte muren afgezette straten, met eene nette regentswoning en moskee, eenige Europesche en vele Chinesche huizen en eene groote marktplaats. Bangil is in de geschiedenis bekend door het doodelijk schot, dat SOERAPATI er ontving, tijdens de belegering der stad door de Nederlandsche troepen onder KNOL, bijgestaan door een Javaansch leger van PAKOE BOEWONO I. De opvolgende verovering der stad bragt veel bij tot de demping der onlusten door SOERAPATI geleid en tot fnuiking zijner magt en die zijner aanhangers. Te Bangil ligt eene bezetting van 24 pradjoerits, welke onder het bevel staan van een' Javaanschen 2den luitenant. De rivier van Bangil doornijdt de stad en heeft er eene breedte van bijkans 80 voeten. Wij hielden ons te Bangil slechts eenige oogenblikken op, en maakten ons deze ten nutte, door de nabij de stad gelegene suikerfabrijk van den heer HOFFMAN te bezigtigen.

Van Bangil tot Pasoeroean is de afstand slechts 10 palen. Wij passeerden het distrikt Gemping en bereikten het regentschap Pasoeroean bij paal 243. Het terrein is er in ligten graad heuvelachtig en bestaat uit eene zwarte aarde, welke men reeds nabij Bangil opmerkt, en die zich tot ver in de residentie Bazoeki uitstrekt, eene aarde, welke de ondervinding geleerd heeft bijzonder geschikt te zijn voor de kultuur van suikerriet, en blijkbaar afkomstig is uit de eruptiekegels van den Tengger, welks uitbarstingen van tijd tot tijd groote uitgestrektheden der residentiën Pasoeroean en Bazoekie met lagen van vulkanische asch hebben bedekt. Rijst- en suikerrietvelden ziet men allerwege. De padie-oogst was reeds afgeloopen, en de sawahs prijkten overal met katjang, ketella, djagong, djarak en kapas als tweede gewas. Nog op denzelfden dag van onze afreize van Soerabaya kwamen wij te Pasoeroean aan.

HOOFDSTUK II. PASOEROEAN.

Algemeen overzigt. Bevolking. Priesters. Kultures. Suikerfabrijken. Koffij. Inkomsten der residentie. Distrikten. Regentschap en hoofdplaats Pasoeroean. Meer van Gratie. Banjoebiroe. Weg naar Malang. Regentschap Malang. Distrikten en bevolking. Hoogland van Malang. Ruïnen van Singhosaharie. Hoofdplaats Malang.

De talrijke merkwaardigheden, welke deze residentie bevat, hebben reeds meerdere reizigers genoopt, grootere of kleinere bijdragen tot de kennis van dezelve publiek te maken. En inderdaad, zij verdienden zulks. Eene beurtelings bevallige en ijzingwekkende, doch overal hoogst merkwaardige natuur, een bijzondere rijkdom aan oudheden, en een bloeijend kultuur- en fabrijkwezen, beloonen den reiziger ruimschoots voor de togten, welke hij door de residentie onderneemt. Noordelijk grenst zij met een zacht hellend alluvieterrein aan straat Madura; zuidelijk baadt zich de voet van hare romaneske kalkbergen in de klippige wateren van den Indischen oceaan, terwijl twee groote gebergten-systemen, die van den Ardjoeno en van den Tengger, haar oostelijk en westelijk begrenzen, en met 4 werkende kraters, die van den Ardjoeno en Kloet en van den Bromo en Semiroe, hare bevallige hooglanden en vruchtbare vlakten bedreigen. Deze grenzen besluiten een uiterst ongelijkvormig terrein van ongeveer 2846 □ palen oppervlakte, hetwelk in 1845 met 336,472 inwoners was bevolkt.

Ik zal de beschrijving mijner reis door deze residentie laten voorafgaan, door eenige statistische opgaven, nieuwer dan de tot dusverre gepubliceerde. Zoo als gezegd is, bestond in 1845 de bevolking der residentie uit ruim 336,000 inwoners. Hieronder waren 578 Europeanen, 2229 Chinezen, 217,529 Javanen, 114,512 Madurezen, 202 Arabieren en 961 Maleijers, Boeginezen enz. Over de geheele residentie genomen, kwamen alzoo slechts 118 inwoners per vierkante paal. De noordelijke distrikten zijn echter veel sterker bevolkt dan de zuidelijke, welke laatste alle tot het regentschap Malang behooren en gezamenlijk slechts 40 inwoners per □ paal bezitten. Het aantal sterfgevallen, in 1845 voorgekomen, bedroeg onder de Javanen 4630, onder de Madurezen 2254, onder de Chinezen 45, onder de Arabieren, Maleijers en Boeginezen 24, en onder de Europeanen 25, zoodat in gezegd jaar de mortaliteitsverhouding was, voor de Javanen = 1:46, voor de Madurezen = 1:50, voor de Chinezen = 1:49, voor de Arabieren, Maleijers en Boeginezen = 1:48 en voor de Europeanen = 1:23. In de verschillende regentschappen waren de mortaliteits-verhoudingen als volgt. In Pasoeroean voor de Javanen = 1:50, voor de Madurezen = 1:58; in Bangil voor de Javanen = 1:69, voor de Madurezen = 1:45, en in Malang voor de Javanen = 1:35, en voor de Madurezen = 1:16. — Het aantal geboorten in de residentie overtrof dat der sterfgevallen met 1742 en was = 1:38 mannen en = 1:10 vrouwen. De geboorten overtroffen de sterfgevallen in het regent-

schap Pasoeroean met 2330, in Bangil met 269, terwijl in Malang het cijfer der geboorten 663 kleiner was dan dat der sterfgevallen. De bevolking der noordelijke stranddistrikten bestaat grootendeels uit Madurezen. Hun aantal is overwegend in de distrikten Gemping, Kraton, Ngempil, Djatie, Gratie, Kebontjandie en Wangkal. In het regentschap Malang echter maken zij nog niet het 1/22 der bevolking uit.

Onder de inlandsche bevolking bevonden zich in 1845 niet minder dan 3901 Mohamedaansche priesters, te weten 4 Penghoeloe's, 26 Ketips, 12 Moedins hadjie, 1104 Moedins, 21 Merbots hadjie, 89 Merbots, 57 Santries hadjie en 2488 Santries. Op de 85 inlanders kwam alzoo één geestelijke.

De verbazende ontwikkeling, welke het kultuurstelsel aan de suikerproduktie in deze residentie gegeven heeft, verdient bijzonder opmerking. In 1829 bestonden er nog slechts 2 suikerfabrijken en eenige handmolens, met welke 16000 pikols suiker werden verkregen. In 1845 waren 18 suikerfabrijken in werking, welker eigenaars overeenkomstig met het gouvernement geslotene kontrakten produceerden. Ruim 256,000 pikols suiker werden voor de Europesche markt gewonnen van 7095 bouws velden van 500 □ roeden, en alzoo ruim 36 pikols per bouw. Hieronder volgt een overzigt der produktie in 1845 in elke fabrijk, waaromtrent echter aangestipt moet worden, dat de aangegevene hoeveelheden suiker aan het gouvernement zijn afgeleverd geworden, en dat bovendien in de gezamenlijke fabrijken nog 10,160½ pikols suiker zijn gewonnen, waarover de kontraktanten vrije beschikking hadden.

Suikerfabrijken.	Uitgestrekth. Velden in bouws van 500 □ roed.	Produkt in pikols.	Pikols per bouw.
Kedawong	392	24153,40	61,64
Pleret	321	10424,54	32,47
Onderneming	674	21697,20	32,19
Bakass oost	490	19787,02	40,38
Goede hoop	245	6693,74	27,32
Djakatra oost	490	13509,01	27,56
Kloerahan	368	15316,43	41,62
Gaijam	423	3344,20	7,90
Hoop	433	13105,25	30,26
Ardjosaharie	471	22340,64	47,43
Soekoredjo	368	10396,86	28,25
Dankbaarheid	294	8643,32	29,40
Sari redjo	268	6463,89	24,11
Wangoon redjo	407	19848,40	48,76
Yoso wilangoon	307	8912,72	29,03
Kawis redjo	368	9761,55	26,52
Ardi redjo	353	18468,18	52,31
Wono redjo	423	13047,23	30,84
Totaal . . .	7095	245915,59	34,66

De suikerkultuur heeft alleen plaats in de regentschappen Pasoeroean en Bangil.

De koffijkultuur is niet in dezelfde evenredigheid uitgebreid geworden als de suikerfabrikatie. Reeds in 1830 leverde de residentie 85903 pikols op. In 1845 bedroeg het produkt aan koffij 107332 pikols en 106 ℔, waarvan verreweg het grootste gedeelte door Malang werd opgeleverd. Daarentegen bestond het produkt koffij in de eerste jaren van de restauratie van het Nederlandsch gezag uit slechts 8000 tot 10,000 pikols.

De rijstkultuur werd in 1845 gerekend opgebragt te hebben 1,845,272 pikols padie. Daarvan leverde het regentschap Pasoeroean 785,781, Bangil 424,934 en Malang 634,557 pikols op, en werden aan landrenten geheven: in Pasoeroean *f* 367,183, in Bangil *f* 211,982 en in Malang *f* 181,117 of te zamen *f* 760,284.

De tabakskultuur geschiedt slechts voor partikuliere rekening, even als die van indigo en van de produkten voor inlandsch verbruik.

De belangrijke verhooging der jaarlijksche inkomsten, welke het gouvernement van deze residentie trekt sedert het begin dezer eeuw, kan blijken uit de vergelijking der opgaven, publiek gemaakt in een werkje van H. J. DOMIS, getiteld: »De residentie Pasoeroeang op het eiland Java, 8°, 1836." Van 1788 tot in 1829 waren die inkomsten van slechts *f* 5407 tot *f* 1,246,234 gestegen. Sedert de invoering van het kultuurstelsel zijn die inkomsten nog zeer belangrijk toegenomen, zoodat zij, volgens eene officiële opgave, in het jaar 1845 tot niet minder dan *f* 8,920,377 gestegen waren, welke som echter voor het grootste gedeelte werd vertegenwoordigd door de waarde der geproduceerde gouvernementssuiker en koffij.

De uitgaven over hetzelfde jaar bedroegen *f* 6,364,576, het grootste gedeelte van welke som besteed werd aan den inkoop der gezegde suiker en koffij, terwijl als traktementen aan de Europesche en inlandsche ambtenaren uitbetaald werden *f* 186,432. De inkomsten overtroffen alzoo de uitgaven met de belangrijke som van *f* 2,555,801. Ten einde men eene vergelijking kunne maken tusschen de inkomsten in 1845 en die in het jaar 1829, het jaar vóór de invoering van het kultuurstelsel, laat ik hieronder een overzigt daarvan volgen. De produkten zijn daaronder niet begrepen, tenzij *f* 276,072 fictieve regten, welke in 1845 zijn opgebragt voor naar Nederland gekonsigneerde gouvernementsprodukten.

INKOMSTEN IN		1829.	1845.
I. Landelijke inkomsten.	Landrenten	ƒ396,424	ƒ 760,284
	Belasting op het bedrijf	8,720	14,568
	Tuinen	2,067,02	769
	Nipabosschen	1,144	1,563,19
	Vischvijvers	13,988	18,034,97
II. Verpachte middelen.	Opiumpacht	30,000	(1) 296,280
	Bazaars en warongs	65,000	162,900
	Visscherijen		38,856
	Vogelnestklippen		372
	Arak, rum en tjoe		2,700
	Pandjeshuizen		26,604
	Slagten van hoornvee		27,276
III. Verpond. en grondh.	Verponding	4,434	7,495,58
	Grondhuur	995,55	1,944,60
IV. In- en uitgaande regten.	Inkomende en uitgaande regten, entrepôt en waaggeld, additionele- en konsumptie-regten en haven- en ankerage- en loodsgelden	44,655,36	(2) 374,266,01
V. Zoutverkoop.	Opbrengst van het verkoopen van zout	135,241,50	(3) 221,272
VI. Inkomsten van verschillend. aard.	Klein zegelregt	4,711,30	8,816,54
	Regt van overschrijving ('s Heeren geregtigheid)	298,26	2,829,86
	Regt van kollaterale successie	124,62	1,307,89
	Venduregten	628	2,396,32
	Belasting op paarden en rijtuigen	1,509	3,043,97
	Belasting op slaven	320,02	613,27
	Inkomsten der posterijen	868,15	4,934,60
	Huur van gronden, niet behoorende tot bruikleen		1,046,26
	Inkomsten van 's Lands drukkerij		1,608,40
	Boeten en konfiskatiën	184,40	1,313,75
	Verkoop van landerijen en gebouwen	17,924,41	
	Diverse inkomsten	3,859,23	1,154,26
	Totaal	ƒ733,546,82	ƒ 1,984,250,47

(1) Voor regt tot verkoop en voor ruim 1400 katties opium.
(2) ƒ 276,072 fictieve regten.
(3) Opbrengst van het verkoopen van 921 koyangs en 29 pikols.

De inkomsten op de zes genoemde hoofden te zamen bedroegen alzoo in 1845 niet minder dan *f* 1,250,703 meer dan in 1829. — De inkomsten der produkten bedroegen in 1829 naauwelijks 5 tonnen gouds, terwijl zij in 1845 tot zes millioenen guldens stegen.

Het regentschap Pasoeroean beslaat het noordoostelijke gedeelte der residentie en bestaat uit de distrikten Kraton, Kotta, Redjassa, Djatie, Gratie, Winongan, Kebon tjandi, Wangkal, Porrong, Ngempil en Tengger.

De absolute en relative bevolking dezer distrikten was in 1845 als volgt:

Distrikten.	Kampongs en Dess'a.	Uitgestr. in □ palen.	Javanen.	Madurezen.	Totaal Inlanders.	Europeanen, Chinezen, Arab. Mal., enz.	Inwoners per □ paal.
Kotta Pasoeroean	59	10	18010	7851	25861	p. m. 2000	2786
Kraton	64	18	5374	10897	16271		903
Ngempil	67	78	2685	10366	13051		167
Rjedjassa	17	18	10927	8010	18937		1052
Winongan	61	42	7223	924	8147		193
Gratie	31	55	4841	5965	10826		196
Djatie	36	17	1885	18037	19922		1166
Kebon tjandie	78	75	5873	11403	17276		230
Wangkal	77	135	4191	9372	20985		155
Porrong	67		6992	430			
Tenger	39	87	4252	0	4252		48
Totaal	596	535	72253	83275	155528	2463	276

Het regentschap grenst westelijk aan Bangil, oostelijk aan Probolingo, noordelijk aan Straat Madura en zuidelijk aan Malang. Het bestaat grootendeels uit de noordwestelijke hellingen van den uitgestrekten Tengger. De stranddistrikten, zoo als Kraton, Kotta, Redjassa en Djatie zijn zeer sterk bevolkt, de hellingen van het gebergte daarentegen weinig.

De hoofdplaats Pasoeroean is eene der voornaamste steden van Java, en met ongeveer 27000 inwoners bevolkt, waaronder ongeveer 400 Europeanen, 1000 Chinezen, 100 Arabieren en 500 Bengalezen, Maleijers en Boeginezen. Deze verschillende natiën hebben er afzonderlijke regelmatige wijken. De Europesche wijk ligt in het midden der stad aan de Kali Gombong, welke uit den bergzadel tusschen den Ardjoeno en Tengger ontspringt, en in de hoofdplaats niet veel breeder dan 50 voeten en slechts voor kleine praauwen bevaarbaar is. Er zijn talrijke nette woonhuizen van Europeanen. Als publieke gebouwen verdienen slechts opmerking het fraaije residentiehuis, in het zuidelijke gedeelte der wijk gelegen, en het Christenkerkje. De Chinesche wijk bevat insgelijks vele nette huizen. De rijkdom van vele Chinezen heeft hun toegelaten, de weelde van China in ruime mate hier over te brengen. Het woonhuis en de bijgelegene tuinen van het hoofd der Chinezen verplaatsten ons voor eenige oogenblikken als in China. — De inlandsche wijken omringen de genoemde en strekken zich tot aan het strand uit. Bezigtiging verdienen er de paseiban, het huis van den regent, de moskee, welke met

een steenen bidtorentje prijkt en de verschillende bazaars. — In de nabijheid der hoofdplaats, te midden van rijstvelden, ligt het nieuwe fortje van Pasoeroean, eene kleine versterking, vierkant, van steen opgetrokken en met twee uitspringende bastions. De bezetting bestaat uit een detachement van 35 militairen, onder het bevel van een' luitenant der infanterie. In de stad zelve liggen nog 62 pradjoerits, onder het kommando van een' inlandschen 1sten luitenant. Uit de burgers en vreemde oosterlingen is bovendien eene schutterij opgerigt, welke ongeveer 200 man sterk is. — Het strand van Pasoeroean is moerassig. Tusschen het strand en de stad zijn talrijke vischvijvers, die een' omtrek van ruim 4 palen beslaan. De reede, door eene breede bank van de Kali Gombong gescheiden, heeft een' goeden ankergrond en op eenigen afstand van het strand eene diepte van 4 tot 5 vademen. Tegen de westewinden is zij min of meer beveiligd door de delta van Soerabaya. — Pasoeroean bloeit door zijne suikerfabrijken en handel. Voor partikulieren uit- en invoer werden er in 1845 ongeveer *f* 100,000 aan regten geheven. Tijdens ik daar was, lagen, behalve talrijke kleine, drie groote zeeschepen op de reede. — Voor de geregelde en gemakkelijke gemeenschap met Soerabaya is gezorgd door passagiersrijtuigen, welke op bepaalde dagen van beide plaatsen vertrekken.

Reeds in het begin der vorige eeuw was Pasoeroean eene aanzienlijke plaats. VALENTIJN noemde haar eene magtige stad, en beschreef haar als met muren en zeer veel geschut versterkt en met 10,000 huisgezinnen bevolkt. Nadat SOERAPATI aan zijne te Bangil ontvangen wonde was overleden, had Pangeran DHIPATI HANOEM, oudere broeder van Soesoehoenan PAKOE BOEWONO I, zich voornamelijk te Pasoeroean versterkt, doch hij verloor ook deze plaats, waarop zijne onderwerping en verbanning naar Ceylon volgden.

Den 1 Augustus maakten wij een uitstapje naar het meer van Gratie en het zoogenoemde Blaauwe water, beide plaatsen, welke tot de merkwaardigheden der omstreken gerekend worden en reeds meermalen beschreven zijn. Wij volgden den grooten weg naar Bezoekie tot paal 257. De landstreek is vlak en prijkt allerwege met rijst- en suikerrietvelden en bloeijende dessa's, waarvan Kepol, Djaragan, Radjassa en Penamangan de voornaamste zijn. Radjassa is de hoofdplaats van het distrikt van denzelfden naam, ligt aan een 50 voeten breed riviertje en strekt zich ter lengte van ongeveer een paal langs den weg uit. Het postgebouw ligt oostelijk van de dessa bij paal 253. Een groote binnenweg gaat hier zuidelijk naar het distrikt Winongan af. Bij paal 257 sloegen wij een' anderen grooten binnenweg in, welke op ¾ paal afstands zuidelijk van den grooten weg de dessa Gratie bereikt. Deze dessa, hoofdplaats van het distrikt Gratie, ligt aan den noordwestelijken voet van den Tengger, welks kolossale massa er voor het oog bloot ligt, en nabij de Ranoe Klindoengan, beter bekend onder den naam van »het meer van Gratie". De dessa is bekend door hare ligging aan dit meer en door de gezouten eendeneijeren, welke er in aanzienlijke hoeveelheden over en buiten Java worden uitgevoerd. Dit inzouten heeft plaats door het eenvoudig leggen der eijeren in de natte aarde (padak) der vischvijvers, welke

eene sterke zoutgehalte heeft en deze aan de in haar gelegde eijeren afstaat. In de dessa Dawie, insgelijks nabij het meer van Gratie gelegen, houden bijkans alle inwoners zich met dit inzouten bezig. De Ranoe Klindoengan beslaat eene oppervlakte van 130.290 □ Rijnlandsche roeden, en is besloten tusschen een laag heuvelachtig terrein, hetwelk zich noordelijk pl. m. 50 voeten boven het omliggende land verheft, uit trachiet konglomeraat en vulkanische puin en zand bestaat, en met eene spaarzame vegetatie van Bidoeri, Selangkang en Djatie is bekleed. De diepte van het meer moet op sommige plaatsen 500 voeten bedragen. Waarschijnlijk was hier vroeger een der punten van eruptie van het Tenggersysteem. Het meer voedt eene menigte visschen, welke alle individu's schijnen te zijn van *Ikanseléh* (*Clarias punctatus Cv.*), een meervalachtige visch, welke bijkans overal in de rivieren en moerassen van Java aangetroffen en door de inlanders gegeten wordt. Volgens de inlanders, houden zich ook krokodillen in het meertje op. Bijzonderheden en overleveringen betreffende hetzelve kan men nalezen in het aangehaalde werkje van DOMIS, alsmede in een werkje van KUSSENDRAGER, getiteld: »Verzameling van oudheden, benevens derzelver fabelachtige verhalen, te vinden in de residentie Pasaroeang. 8vo., 1840."

Zuidelijk achter de Ranoe Klindoengan verheft zich de Tengger, zich voordoende als een' breeden lagen kegel, met zeer breeden schuins afgeknotten top, waarvan de hoogste kam juist in het zuiden ligt.

Ook de Ardjoeno met zijne drie reeds vroeger genoemde en ook hier zigtbare toppen en de Penanggoengan vertoonen er zich in W. en W.N.W.t.W. De hellingen van den Ardjoeno en Tengger ontmoeten elkander, van hier gezien, in het zuidwesten en vormen eene zacht glooijende kromme lijn, achter welke zich de breedkruinige Kawi in de verte laat ontwaren. Ook de lagere doch hevig werkende Lamongan en de Yang zijn er zigtbaar in het zuidoosten. Men aanschouwt er alzoo niet minder dan drie groote gebergtesystemen, in alle welke de vulkanische krachten nog werkzaam zijn, en welker vele toppen zich van eenige weinige tot meer dan 11,000 voeten boven de zeevlakte verheffen.

Van Gratie begaven wij ons naar Banjoe-biroe of »het Blaauwe water", hetwelk 3 tot 4 palen in zuidwestelijke rigting van Gratie verwijderd ligt. De weg derwaarts gaat midden door rijst- en suikerrietvelden.

Banjoe-biroe op zich zelf is weinig merkwaardig. Het is eene groot wel van zuiver water, hetwelk uit een oneffen bekken van trachiet konglomeraat rijkelijk opwelt, eene lengte van p. m. 90, eene breedte van p. m. 60 en eene diepte van 3 tot 23 voeten heeft. Het water is volkomen helder, zoodat men den bodem van het bekken geheel kan zien. Eene menigte van Ikan, Tambra, eene fraaije groenachtig glinsterende soort van Barbus (Barbeel), houdt zich hier op. De bron geeft het ontstaan aan een riviertje, waar die visschen even talrijk zijn. Deze barbeelen worden tot meer dan een voet lang. De visschen in de bron worden door de inlanders als heilig beschouwd en nooit gevangen. Die van het riviertje echter worden door hen gegeten.

Het water der bron smaakt als gewoon zuiver rivierwater en heeft zijne blaauwachtige kleur, welke het slechts in de bron zelve bezit, aan den doorschijnenden blaauwachtigen bodem te danken. De bron is met fraai geboomte omringd en door zijn lommer beschaduwd, en dient tot eene badplaats, waar zich vele ingezetenen van Pasoeroean van tijd tot tijd gaan verlustigen. Men heeft er eene tent en een badhuisje opgerigt. Het geboomte rondom is met talrijke grijze apen (Macacus cynomolgus) bevolkt. De apen zijn aan de talrijke bezoeken der bron door menschen zoo gewoon, dat zij weinig schuw zijn en den bezoekers vrij nabij komen, vooral wanneer men hun brood of vruchten toewerpt. Ook moeten zich hier Loetongs (semnopithecus maurus) ophouden, welke nog veel minder schuw zijn dan de grijze apen. Deze zagen wij er echter niet. — Banjoe-biroe ligt aan den voet van een' heuvel, die tot de voorheuvels van den Tengger behoort en welks top een fraai gezigt verschaft op de bovengenoemde bergen.

Van Banjoe-biroe keerden wij over Winongan en Kebontjandie, de hoofdplaatsen van de beide evenzoo genoemde distrikten, naar Pasoeroean terug. De weg volgt eerst eene westelijke en dan eene noordwestelijke rigting, midden door rijst- en suikerrietvelden. Wij bezochten een paar suikerfabrijken, langs den weg gelegen. Eene derzelve behoort aan den heer HOFFLAND, die ons met de meest mogelijke hupschheid ontving en bij wien wij dejeuneerden. — Het distrikt Winongan is grootendeels met Javanen, Kebontjandie grootendeels met Madurezen bevolkt. Van laatstgenoemde plaats vervolgden wij ons terugreisje over Passardowo, waar de weg zich vereenigt met den grooten weg tusschen Malang en Pasoeroean. In den namiddag waren wij ter laatstgenoemde plaatse, bij onzen hupschen gastheer, Dr. QUARTERO, terug.

Den 3 Augustus begaven wij ons op nieuw van Pasoeroean op reis.

Het was thans om de merkwaardige distrikten te bezoeken, waar men, door den indruk van het vele schoone en ontzagwekkende der natuur getroffen, beurtelings opgetogen is en verstomd; de distrikten, welke, door hooge vulkanen omringd, het romaneske hoogland van Malang helpen vormen; waar, aan de spruitjes van de Brantas, eenmaal de oude Hindoesche godsdienst hoog in bloei was en er hare sierlijke tempels en fraai gebeeldhouwde attributen, helaas! door den tand des tijds reeds te zeer beschadigd, heeft achtergelaten; de distrikten, in enkele van welke Bramah nog thans zijne vreedzame vereerders heeft, en waar de vulkanische krachten de merkwaardigste vormen hebben te voorschijn geroepen. Ik bedoel, behalve het hoogland van Malang, het Tenggergebergte.

Tusschen Pasoeroean en Malang ligt een breede, wel onderhouden rijweg. Hij voert in zuidwestelijke rigting over de verbindingsrib van de Ardjoeno- en Tenggersystemen, welke rib de regentschappen Pasoeroean en Malang van elkander scheidt en het Malangsche hoogland noordelijk begrenst. Waar de weg de kruin dier rib kruist, is hij niet veel hooger dan 1600 voeten boven de zeevlakte. Tusschen beide plaatsen zijn geene gouvernementspaarden ge-

stationeerd. Men reist er met de paarden van de regenten, welke volgens tarief betaald worden. Er zijn goede postgebouwen te Korong (paal 7 van Pasoeroean), Bliembing (paal 12), Prottong (paal 16—17), Dilawang (paal 23), Singhosaharie (paal 28) en ter hoofdplaatse Malang zelve (paal 34).

In de nabijheid van Pasoeroean zijn de dessa's als aaneengeschakeld. Kebon agong is daarvan eene der voornaamste. Het land is, waar het oog weidt, bebouwd met rijst en suikerriet en laat hier en daar, tusschen de groenende dorpen door, eene suikerfabrijk ontwaren. Eenige palen zuidwaarts van de hoofdplaats stijgt het terrein met zachte golvingen. Tot paal 11 toe is het overal bebouwd. Van daar af echter wordt het onvruchtbaarder. De suikerrietvelden verdwijnen en de dessa's en sawahs worden zeldzamer, het terrein vrijlatende aan eene wilde vegetatie van bidoerie, bamboe en acacia's. Slechts nog bij paal 15 treft men eene aanplanting van suikerriet aan. Zoo als op meerdere punten, heeft men daar een fraai gezigt op den Ardjoeno, van welken men slechts weinige palen verwijderd is. Men ziet er, dat zijne kammen tot eenige duizenden voeten hoogte met geelachtig groen gras bekleed zijn, hetwelk sterk afsteekt bij het donkergroene, hooger gelegene, doch niet digte woud, dat voornamelijk uit casuarinen bestaat. Kale plekken schijnen tusschen het bergwoud op vele plaatsen door. De oostelijke top (Indrokilo of Ringgit) is spits en zeer spaarzaam begroeid. De westelijke top (Waliran) is breeder en heeft een' gelen glans.

Al stijgende en dalende door eene meer en meer onvruchtbaar wordende streek, waar eene roode de zwarte Pasoeroeansche aarde vervangt en eene menigte trachietblokken op oude uitbarstingen heenwijzen, bereikt men bij paal 22 de grens van het regentschap Malang.

Dit regentschap heeft meer dan het dubbele van de regentschappen Pasoeroean en Bangil te zamen, beslaande het eene uitgestrektheid van 2000 □ palen. Trekt men eene lijn van den top van den Ardjoeno op den bergzadel of verbindingsrug tusschen den Tengger en Semiroe, dan behoort alles wat zuidelijk van deze lijn gelegen is tot het regentschap Malang. De westelijke grenzen loopen over de toppen van het gebergte Indorowati, van den Kloet en Kawi en van dezen laatsten berg regt zuidwaarts tot aan zee; de oostelijke grenzen over den top van den Semiroe tot aan zee.

De bevolking van het Malangsche is veel geringer dan die van de regentschappen Pasoeroean en Bangil. De bergen zijn weinig bewoond en slechts het hoogland van Malang zelf bloeit door eene meer talrijke bevolking. Malang is verdeeld in 7 distrikten: Kotta Malang, Sengoro, Penanggoengan, Ngantang, Karangloh, Pakkies en Gondang legie. De populatie dezer distrikten was in 1845 als volgt:

Distrikten.	Kampongs en Dessa's.	Uitgestr. in □ palen.	Europ.	Javan.	Madurez.	Chinez.	Arabieren, Maleijers, Boeginez., enz.	Totaal Inwoners.	Inwoners per □ paal.
Kotta Malang	24	16	66	8020	2012	364	99	10561	660
Sengoro	71	254		9733		1		9734	87
Penanggoengan	110		10	12025	405		1	12441	
Ngantang	54	230		7625		2		7627	33
Karangloh	131	360	1	15702	814	9	6	16532	45
Pakkies	91	300	9	16335	171		4	16519	55
Gondang legie	62	840		9343	135	3	4	9485	11
Totaal	543	2000	86	78783	3537	379	114	80899	40

Van deze distrikten ligt Malang midden in het hoogland; Sengoro en Penanggoengan op de zuidoostelijke en oostelijke hellingen van den Kawi; Ngantang tusschen den Kawi, Kloet, Indorowatie en Ardjoeno; Karangloh op de hellingen van den Ardjoeno; Pakkies op de hellingen van den Tengger en Semiroe; terwijl het zuidelijke gebergte tot Gondang legie behoort.

De eerste dessa, welke wij in dit regentschap bereikten, was Dilawang, meer bekend onder den naam van Lawang. Deze bloeijende dessa ligt 1660 voeten boven de zeevlakte en behoort tot het distrikt Karangloh. Er is een passangrahan en eene fraai aangelegde badplaats. De heer P. A. SCHILL heeft aan de schoone omstreken van dit dorp, zijne watervallen en oudheden een opstel gewijd, getiteld: »Iets over Lawang en zijne omstreken" en te vinden in Jaargang 1842, 2de deel, van het Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië.

Te Dilawang heeft men een uitgestrekt gezigt op het hoogland van Malang. Zijne lagchende velden, door de riviertjes van het gebied der Brantas (Kediririvier) rijkelijk besproeid en met welvarende dessa's bedekt, strekken zich palen ver uit en gaan op den achtergrond met zachte hellingen over in den hen begrenzenden gordel van bergen. Nieuwe bergtoppen vertoonen zich. Den Kloet, een der werkzaamste vuurbergen van het eiland, welks jongste eruptie Oost-Java onlangs nog (Mei 1848) met schrik vervulde, ziet men in het zuidwesten, over het hooge dal van Ngantang. Het romaneske gebergte van Indorowatie verbindt hem met den Ardjoeno. Den breeden Kawi, aan welks voet de hoofdplaats Malang is gebouwd, aanschouwt men in het zuiden ten westen. Java's hoogste berg, de Semiroe, die nog dagelijks in geregelde rhytmen zijne aschwolken uitstoot, vertoont zijn' kalen kegeltop in het zuidoosten achter de ribben van den Tengger.

Men geniet het bekoorlijke gezigt op dit schoone plateau den geheelen weg langs, van Dilawang af tot aan Malang. Wat nog tot het aangename dezer streek bijdraagt, is het waas van welvaart, dat over haar, over hare velden, dessa's en bewoners is verspreid, en de uitmuntende rijweg met fraaije stationsgebouwen en voortreffelijke paarden.

Nog slechts weinige eeuwen geleden bloeide ook in dit hoogland de oude Hindoesche godsdienst, en, hoezeer de nog in wezen zijnde ruïnen dier eere-

dienst noch de pracht noch de trotschheid vertoonen, welke men in de tempels van Boroboeddho en Mendoet bewondert, verdienen zij in ruime mate het bezoek der reizigers. De voornaamste dier ruïnen zijn die van Singhosaharie. De bloeijende dessa Singhosaharie ligt bij paal 28 langs den grooten weg. De oudheden bevinden zich op 1½ palen afstands noordelijk van haar, langs een binnenpad, dat westelijk van den postweg afgaat. De oudheden van Singhosaharie zijn reeds lang der vergetelheid ontrukt. RAFFLES bezocht ze in 1815 en beschreef ze oppervlakkig in zijne »History of Java" (Dl. II, bladz. 41), waarbij hij afbeeldingen gaf van de prachtige Ganesa, Mahadewa, Brahma, Nandi, de kar van Soeria, enz., welke grootendeels meesterstukken zijn van de beeldhouwkunst der Bramiensche tijden van Java. H. J. DOMIS en de heer P. A. SCHILL droegen sedert bij tot eenige nadere kennis derzelve, de eerste in zijn werkje over Pasoeroean, de tweede in zijn aangehaald opstel over Lawang, bij hetwelk eene afbeelding gevoegd is van een' der kolossale wachters van Singhosaharie. Enkele beelden zijn tijdens het Engelsche tusschenbestuur en later van daar verwijderd. Eene Ganesa echter, de Nandi, een wagen, eene kleinere Nandi, twee groote wachters, een tempeltje en eenige zeer beschadigde beelden zijn thans nog daar te zien. De groote Nandi, in het werk van RAFFLES afgebeeld, heeft eene lengte, van den bek tot aan den staart, van 2,38 N. ellen, en eene hoogte, van de kruin tot aan het voetstuk, van 1,18 Ned. el. De nog aanwezige fraai gebeitelde Ganesa is 1,70 Ned. el hoog. De inlanders noemen dit beeld Radjah Talalie, doch weten niets van de tijden hunner voorvaders, die deze teekenen hunner voormalige eeredienst stichtten. — De kolossale wachters, welke vroeger grootendeels in den grond gezakt waren, zijn gedeeltelijk van de hen omringd hebbende aarde bevrijd, hoezeer een hunner nog tot aan den buik onder den grond is. Van het meest in den grond gezakte dezer twee beelden, dat met eene kroon van 7 schedels om het voorhoofd, met een halssnoer van schedels, met eene groote slang om de schouders en armen versierd is, een liempoeng of godoh in de hand houdt, en twee groote slagtanden in de onderkaak heeft, nam ik de volgende afmetingen:

Van de kruin tot aan den onderbuik . . .	3,10	N. ellen.
Omtrek, over de schouders genomen . . .	6,66	»
Lengte van het gelaat	1,00	»
Breedte van een oog	0,23	»
» » de mondopening	0,46	»
» » het hoofd tusschen de oorèn . .	1,60	»
Omtrek van den bovenarm	2,10	»
Lengte der hand	0,78	»
Omtrek der hand	1,90	»
» van een' vinger	0,58	»

De nog aanwezige tempel is 10 N. ellen lang en breed en ongeveer 15 N. ellen hoog. Hij is omringd met verscheidene zeer beschadigde beelden. Meerdere planten bloeijen op en langs dien tempel, hare wortels schietende

tusschen de los opeengestapelde vierkante trachietsteenen, waaruit hij is zamengesteld. Meerdere varens, de dawon koöng (babadottan), pattian, oerang oerangan, djarakh en jonge tretteeboompjes tieren daar welig, even als de sumbodja, bidoerie en djatie op den bodem rondom den tempel. — De bovengenoemde beelden staan op eenige tientallen schreden afstands van den tempel, op een vierkant vlak terrein, hetwelk met boomen van 50 tot 80 voeten hoogte is omgeven. Onder die boomen verdienen opgemerkt te worden de wariengienachtige dongdokan, de winong, de trettee en de slanke witstammige padoet. Van dit terrein ontwaart men de omliggende bergen in de volgende rigtingen. Ardjoeno N.W.; Goenoeng Panja, een der hoogste toppen van het gebergte van Indorowatie W.N.W. t. W.; Kawi Z.W.; Semiroe Z.O.; Tengger O.

Volgens eene Javaansche chronologie was het rijk van Singhosaharie een der vier rijken, welke, na den ondergang van het rijk van Mendang Kâmoelan, ontstonden, en bloeide het in de elfde eeuw der Javaansche tijdrekening. Hoezeer ook Singhosaharie in opvolgende rijken werd opgelost, bloeide toch de Hindoesche godsdienst in die alle, totdat het mohammedanisme in het rijk van Modjopahit, waartoe Singhosaharie in de 15e eeuw onzer jaartelling behoorde, werd ingevoerd.

Na de bezigtiging der ruïnen vervolgden wij onze reis naar Malang. Wij passeerden nu de dessa Singhosaharie en verwisselden daar van paarden. De dessa ziet er welvarend uit en heeft eene groote marktplaats. — Van Singhosaharie af tot Malang toe doen de schoone natuurtooneelen weinig onder voor die in het noordelijkste gedeelte van het plateau. De voornaamste dessa's langs den weg, tusschen Dilawang en Malang, zijn, behalve Singhosaharie, Kali soeren, Bedali, Karangloh (distrikts-hoofdplaats), Soempit en Bliembieng.

De hoofdplaats Malang ligt ongeveer 1400 voeten boven de zeevlakte, aan de snelvlietende Brantas, waar deze zich om den oostelijken voet kronkelt van den breeden Kawi en nabij de plaats, waar de talrijke riviertjes van den westelijken Tengger zich vereenigd in de Brantas openen. Malang is een lief stadje met breede straten en nette inlandsche woningen. Behalve Javanen, Madurezen en Maleijers wonen er eenige tientallen Europeanen, ruim 300 Chinezen en eenige Arabieren. Het is niet alleen de zetel van een' regent, maar ook van een' adsistent-resident. Het residentiehuis, de regentswoning, eene moskee en het gevangenhuis liggen allen aan de paseiban. De huizen der Europesche ingezetenen zijn weinig in getal. Die der Chinezen staan meest allen bij elkander. Aan den noordelijken ingang der stad liggen een nette passangrahan en een blokhuis. Het blokhuis bestrijkt de brug over de Brantas, welke men, van Pasoeroean komende, moet passeren. Tijdens ons bezoek lag in het blokhuis een garnizoen van 25 militairen met een' officier. Sedert is dit garnizoen ingetrokken en het bewaren der rust toevertrouwd aan een 24tal pradjoerits, die onder een' inlandschen officier staan.

Het klimaat van Malang behoort tot een der meest frissche van Java. Eene zoo zuivere en zoo koele temperatuur als die van Malang hadden wij niet

genoten, sedert wij het dal van Sumedang verlaten hadden. Wij konden ons te Malang slechts eenige uren ophouden, wat ons te meer leed deed, omdat zijne omstreken talrijke merkwaardigheden bezitten, welke wij niet konden gaan bezigtigen. Reeds den volgenden morgen vroeg na onze aankomst begaven wij ons op reis naar den Tengger.

HOOFDSTUK III. De Tengger.

Wegen naar den Tengger. Wendit. Pakkies. De Toengangan. Kloof tusschen den Toengangan en Tosarie. Eruptieheuvels. Tosarie. Aschéruptie van den Semiroe. De Dasar of Zandzee. De Batok. Beklimming van den Bromo. Gezigt van den bergpas van Ngadasaharie op de eruptiekegels der Zandzee. Theorie van den Tengger. Geschiedkundige aanteekeningen omtrent den Tengger. Eruptie van den Bromo in 1842 en 1843. De groote kraterkloof van den Tengger. Ngadasaharie en Wonosaharie. De Tenggerezen.

De Tengger laat zich van drie zijden gemakkelijk te paard beklimmen. Van de zijde van Pasoeroean stijgt een pad langs eene der voornaamste ribben van den berg, langs de dessa's Serpan, Tambak, Poespo en Tosarie, naar zijnen grooten verheffingskrater. Van de zijde van Probolingo geleidt een pad over Petallan, door de groote kraterkloof, langs de dessa's Soekapoera en Ngadasaharie naar dien krater. Van de zijde van Malang eindelijk gaat een weg over Pakkies, Gendro, Kebon saharie en Nongko djadjar naar Tosarie, waar hij zich vereenigt met het pad van Tosarie naar de Zandzee.

Wij sloegen dezen laatsten weg in. Ten dien einde gingen wij langs den grooten weg, den vorigen dag door ons bereisd, ongeveer 4 palen terug tot in het distrikt Karangloh. Daar gaat een zijweg af, die in eene zuidoostelijke rigting naar Pakkies loopt en tot daar toe voor rijtuigen geschikt is. Het gezelschap bestond uit dr. Bosch, den heer Engelhard (thans resident van Bazoekie) en den regent van Malang, met een aanzienlijk gevolg van mindere inlandsche hoofden. Op 5 palen afstands van Malang passeerden wij de Kali Saharie, eene kleine rivier, die haar water, na zich met dat van andere, uit den Ardjoeno en Tengger afkomstige riviertjes, vereenigd te hebben, in de Brantas ontlast.

Men komt hier in de koffijtuinen, waaraan de distrikten van het bergachtig Malang zoo rijk zijn. Een halve paal verder bereikt men Wendit. Hier is eene badplaats met kristalhelder water, dat op verschillende plaatsen in overvloed uit den grond opwelt en zich verzamelt in vergaderbakken, welke met trachietsteenen van oude tempels omringd en met kaijoe-woengoe beschaduwd zijn. De Spirodela polyrhiza schleid., Enhydra paludosa Dc. en

Enhydra longifolia De. bloeijen in het heldere water. Ook deze wateren, gelijk alle andere van het plateau, vloeijen in de Brantas te zamen.

Onzen weg door kleinere dessa's, sawah's en koffijtuinen vervolgende, bereikten wij bij paal 9 van Malang de welbevolkte dessa Pakkies, de hoofdplaats van het distrikt Pakkies. Deze dessa ligt volgens den heer JUKES 1425 voeten boven de zeevlakte. Zij heeft eene groote marktplaats en is geheel omringd met koffijaanplantingen. De weg neemt hier eene rigting naar het noorden. Het terrein behoort geheel tot het Tenggersysteem en verheft zich allengs zoo aanmerkelijk en zoo onregelmatig, dat men, na de dessa's Pegaden (paal 11 van Malang), Kemantren (paal 12) en het volkrijke dorp Djabong of Selampar (paal 12½) gepasseerd te zijn, geen verder gebruik van rijtuig kan maken en te paard moet stijgen.

Het gebergte van Djabong of Selampar noemen de inlanders Goenoeng Toengangan, omdat men het moet beklimmen, alvorens men den eigenlijken Tengger kan bestijgen. Zijne vele toppen verheffen zich niet veel meer dan 4000 tot 4500 voeten boven de zee. Het is eigenlijk eene groote verlengingsrib van den Tengger, zich westelijk uitstrekkende tot aan den voet van den Ardjoeno, en over het laagste gedeelte van welks rug, bij Dilawang, de weg van Pasoeroean naar Malang is aangelegd. De Toengangan bestaat uit trachiet en is met vele losse trachietblokken en eene dikke laag humus bedekt, welke uitgestrekte koffijaanplantingen voedt. Waar, door te steile ravijnen of een' te steenachtigen bodem geene koffijtuinen aangelegd konden worden, schiet het bamboe welig op, geheele bosschen vormende. Weldra echter hadden wij eene hoogte bereikt, tot welke de bamboegordel niet stijgt. Naar mate wij hooger en hooger kwamen, werd de bevolking dunner. Wangkit ligt op het hoogste punt van den bergpas. Hier staat de grenspaal tusschen Malang en Pasoeroean, op 18 palen afstands van Malang en 14 van Tosarie. De Patjar ajer, eene melastoma-achtige plant, groeit hier in overvloed in het lommer van veelsoortige boomen. Te Wangkit ziet men den Kawi met zijne drie breede toppen in het W. Z. W t. W.

Wij daalden nu weder eenige honderden voeten langs de tegenovergestelde helling van den Toengangan, om de breede kloof over te trekken, die hem van het Tosarische gedeelte van den Tengger scheidt. In die kloof ligt de dessa Bodo, aan een 15 voeten breed riviertje, dat eveneens Bodo heet, omringd met talrijke en uitgestrekte koffijtuinen. Te midden dezer aanplantingen passeert men ook de dessa's Gendro en Kebon saharie, de laatste ongeveer 3140 voeten boven de zeevlakte gelegen. Daarna stijgt men weder, altijd te midden van koffijtuinen, totdat men, op 5 palen afstands van Wangkit, de groote dessa Nongko djadjar bereikt. Hier is een ruime pasangrahan. Men heeft er een ruim uitzigt op de vlakte van het regentschap Pasoeroean. De toppen Indrokilo en Waliran van den Ardjoeno ontwaart men er in W. N. W. t. W. en in W. N. W. en den Penanggoengan in N. W. Zij schenen als op eene zee van witte wolken te drijven. In den pasangrahan van Nongko djadjar stond een eenvoudig dejeuner voor ons gereed. Wij ontmoetten er

den regent van Pasoeroean, raden adipatie NITTIE ADI NINGRAT met gevolg. Na eenige oogenblikken op ons gemak het frissche klimaat genoten te hebben reisden wij verder. De regent van Malang, raden toemenggoeng PANDJIE NOTTO NEGORO bleef ons vergezellen, terwijl de eerstgenoemde regent naar Pasoeroean terugkeerde.

Van Nongko djadjar af tot Tosarie passeert men eene geologisch, physiologisch en ethnologisch merkwaardige streek. Eene menigte heuvels, sommigen veel meer dan 100 voeten verheven boven de bergribben waarop zij rusten, liggen onregelmatig daar verspreid. Zij hebben meest allen afgeronde kruinen en steile hellingen, en voeden eene vegetatie van casuarinen (tjamara's) en laurieren, afgewisseld met veelsoortige varens, en in de hoogere streken, 4000 tot 7000 voeten boven de zeevlakte, van cretalaria, desmodium, pseudarthria, euchresta, inga, acacia, agapetes, quercus, dicalyx, viburnum, lonicera, pholinia, antennaria, hypericum, rhododendron, gaultheria, myrica, fragaria, rubus, prenanthes, sonchus, euphorbia, bellis, sanicula, polygonum, cerastium, melissa, senecio, agrimonia, valeriana, sambucus, alchemilla, echinospermum, gnaphalium, swertia, galium, wahlenbergia, anacyclodon, davallia, dioscorea, adianthum, elaeagnus, veronia, leontopodium, dichrocephala, coniza, blumea, wedelia, wollastonia en vele andere geslachten. Van de merkwaardige boomvarens groeijen er cyathea oligocarpa Ighn, cyathea polycarpa Ighn en chnoophora lanuginosa Ighn. Even als de tjamara's (casuarina montana Ighn) de pijnbosschen van het Noorden herinneren, verplaatsen de vormen van sambucus, valeriana, agrimonia, rubus, Tragaria, enz. den reiziger hier en daar als in het Europesche vaderland terug.

Het aanleggen van een' weg over deze heuvels moet met vele moeijelijkheden zijn verbonden geweest. Op vele plaatsen, waar de hellingen te steil waren om ze te beklimmen of af te dalen, heeft men belangrijke uitkappingen doen bewerkstelligen, en zelfs thans nog is in meerdere dezer uitkappingen het klimmen en dalen niet zonder moeijelijkheden. — Deze uitkappingen, sommigen van welke eene diepte van meer dan 50 voeten hebben, zijn den reizenden geoloog van hoog belang, omdat zij hem, zonder eenige verdere moeite, een helder denkbeeld geven van de zamenstelling der heuvels en van de noodzakelijke wijze hunner vorming. Men ontwaart namelijk uit de wegwanden, dat de heuvels hoofdzakelijk bestaan uit verscheidene lagen van kleine trachiet- en puimsteenen, puin, grove en fijne vulkanische asch. De lagen bedekken elkander in eene bepaalde orde, liggende de steenlagen beneden, de aschlagen boven. Deze afzonderlijke lagen van steenen, puin en asch vormen gezamenlijk eene zamengestelde laag. Elke zamengestelde laag is, tot de bovenste toe, met eene laag van dezelfde zamenstelling bedekt, van 2 tot 6 en meer voeten hoog en vertegenwoordigt één uitbarsting, welke uit de eruptiekegels van den verheffingskrater des bergs heeft plaats gehad. Elk dezer erupties kan door geen lang tijdsverloop van de vorige zijn gescheiden geweest, omdat tusschen de verschillende zamengestelde lagen geene sporen van geboomte of kleinere planten te ontwaren zijn. In de diepte der ravijnen

echter, tusschen die heuvels, welke ik *Eruptieheuvels* noem, omdat zij door uitgeworpene steenen en asch zijn gevormd, zijn die eruptiestoffen door het water der beekjes weggespoeld, en bestaan de beddingen der beekjes uit trachietmassa's en rolsteenen, welke tot een veel ouder tijdperk, dan dat der eruptieheuvels, te rekenen zijn. Alles in deze merkwaardige streek boezemt belangstelling in. De pijnlijke indruk, welke bij de beschouwing harer geologische verhoudingen ontstaat, door de zich opdringende gedachte aan de verwoestingen, welke de bovenbedoelde uitbarstingen er moeten hebben veroorzaakt, verdwijnt spoedig door het romaneske van de zich gedurig afwisselende bevallige panorama's.

Hoe meer men Tosarie nadert, des te hooger de heuvels en des te dieper de ravijnen. Tusschen meerdere eruptieheuvels hebben de ravijnen zich verbreed tot valleijen, waar eenige honderden bewoners, in stilte nog Brahma huldigende en die vereering van geslacht tot geslacht onder hunne even vreedzame nazaten voortplantende, eene tweede plek gronds op Java blijven bevolken, waar de Islam de oudere godsdienst nog niet heeft verdrongen. Hier en daar ziet men eene kleine dessa van Tenggerezen op den bodem van een' dalketel of langs de hellingen der valleijen, ja zelfs op enkele plaatsen, langs de steilten van eigenlijke ravijnen. Schaduw was in dit koele klimaat den bewoners onnoodig en de eigenaardige zamengestelde lage lange houten huizen ziet men dan ook voor het oog bloot liggen, niet omringd met geboomte, maar slechts met velden en tuinen, waar zij hunnen tabak, wortelen en groenten kweeken. Aan rijstbouw of het kweeken van palmen en pisangs viel in dit bergklimaat niet te denken. Na een' vermoeijenden, doch aangenamen togt bereikten wij Tosarie, de voornaamste dessa der Pasoeroeansche Tenggerezen, nog in den namiddag van denzelfden dag, waarop wij van Malang waren vertrokken. Tosarie ligt op eene der talrijke ribben van den Tengger, welke van den rand van zijnen verheffingskrater als het ware straalswijze afgaan. De hoogte van het dorp bedraagt, volgens den heer JUKES ruim 5300, volgens den heer JUNGHUHN ruim 5400 voeten boven de zeevlakte. Een veertigtal huizen, allen op dezelfde wijze gebouwd, herbergt ongeveer 200 ingezetenen, welke in ligchaamsbouw niet noemenswaardig van de Javanen der lagere landen verschillen, doch zich door hunne zeden en gebruiken aanmerkelijk van hen onderscheiden.

Op een uitspringend gedeelte der bergrib van Tosarie bevindt zich een houten pasangrahan. Wij namen er onzen intrek om er te overnachten en den volgenden dag onzen togt over het gebergte te vervolgen. Een warm middagmaal was ons hier zeer welkom. Bewogen wij ons niet, dan was de koude ons hinderlijk. Ongelukkig hadden wij geen vrij uitzigt over de vlakte, welke een digt scherm van wolken voor ons verborg. Ook daalden bestendig nog nieuwe wolken van de kruin des Tenggers naar beneden. — Ik verlustigde mij in den namiddag met het rondwandelen der dessa en het opnemen der omstreken. — In een' bij den pasangrahan aangelegden tuin kweekt men verschillende Europesche groenten en vruchtboomen De eigene vegetatie der

onmiddellijke omstreken van Tosarie is schraal. Zij bezit betrekkelijk weinige soorten en zelfs weinige individu's. De tjamara's, die in vrij groot aantal langs den weg staan, zijn van de nabij gelegene bergribben overgeplant. Boomen ziet men er naauwelijks andere dan den 40 tot 50 voeten hoogen kromstammigen pampoen, den meer heesterachtigen poetian en den insgelijks struikachtigen poelie. De overige vegetatie bestaat uit lagere planten, uit seroenen, trassen, maas-maasan, ganjan, tjewawiet, keroelawa, kemadoe, Tjiploean en verschillende soorten van varenkruiden.

Te Tosarie leeft men meestentijds als het ware boven de wolken. Niet, dat zich, zooals men zeer ten onregte beweerd heeft, boven eene hoogte van 6000 voeten, geene wolken zouden vertoonen, want ieder die de hoogere bergen van Java beklommen heeft, zal de opmerking gemaakt hebben, gelijk ik, dat men regenbuijen kan treffen op eene hoogte van 9000 voeten en men soms cumuli ziet drijven op eene hoogte, zeer zeker nog duizenden voeten boven de toppen der hoogste van Java's bergen. Te Tosarie ziet men echter 's nachts en tijdens een groot gedeelte van den dag de zware wolken ver beneden zich. Zoo trof ik het, toen ik daar was. En, niettegenstaande zulks de lage landen voor mij verborg, genoot ik 's avonds een gezigt, waarvan ik de wedergade wel van vroegere bergreizen, op den Salakh en Gedeh, kende, doch hetwelk mij op nieuw bijzonder trof. — De maan scheen in hare volle pracht aan den helderen hemel, den glans der sterren verduisterende. Digte wolkenmassa's, welke zich door de koelte van den avond al meer en meer zamenpakten en naar de vlakte daalden, lagen als eene onstuimig golvende zee onder mij. Een zachte bergwind, de hoogere ribben des Tengger's scherende, ritselde door de geleede takjes der slanke casuarinen, die met hare spitse toppen de wolkenzee als begroetten. Een heldere hemel boven, eene zee van wolken onder en een melancholisch geruisch om mij, dit alles bragt mij in eene ongewone, moeijelijk te beschrijven stemming. Ik verkoos de eenzaamheid boven het overigens belangrijke gezelschap mijner reisgenooten en bragt een gedeelte van den avond in de vrije natuur door. Geheel in de verte waren nog duidelijk zigtbaar, door het veelvoudig van de wolkenzee teruggekaatste maanlicht, de toppen Indrokilo en Waliran, die, nog eenige duizenden voeten hooger dan Tosarie, ver boven de ook hunne hellingen omkransende wolkenmassa's zich verhieven, terwijl achter mij het hoogere gedeelte des Tengger's als een breede zwarte wal, mij scheidde van de daar achter, in den Bromo, nog werkende vulkanische krachten.

Zoo geeft de Tengger de veelsoortigste indrukken aan wie hem bereizen. Doch nieuwe, nog meer indrukwekkende tooneelen wachten hem meer in het middenpunt van het gebergte.

Derwaarts begaven wij ons bij het aanbreken van den volgenden dag. — Van Tosarie leidt een voetpad van weinige voeten breedte, over het hoogste gedeelte van eene der hoogste ribben van den Tengger, naar zijnen wijden krater. Slechts op eenige palen afstands scheiden deze twee plaatsen. Bevolking ontwaart men langs dezen weg niet meer. De bodem, hoofdzakelijk uit vulkanisch

zand bestaande, voedt met moeite de spaarzame, in hem gewortelde planten. Nergens belemmert geboomte van eenig belang het vrije uitzigt. De vruchtbare velden van Pasoeroean, zigtbaar door het pas in den dampkring verdeelde wolkenkleed, lagen achter ons, geheel in de verte breed gezoomd door den zilveren waterspiegel van straat Madura.

Ik wendde den blik van het noorden naar het zuiden. De regelmatig afgeknotte kegel van den Semiroe stak ver achter over den Tengger uit. — Eensklaps steeg uit de zijde van dien geweldigen kegel eene witte dampmassa op. Zij verdikte zich langs den bergtop in eene bloemkoolachtige gedaante en werd al grooter en grooter. Scherp teekende zich die digte, oneffene dampbal in de onbewolkte hooge atmospheer. Maar, daar veranderde die gedaante. Opgeheven door de veerkracht der dampen, die voortgingen zich uit den krater te ontwikkelen, steeg die dampbal statig naar boven, rustende op eene hooger en hooger wordende dampzuil, die met den krater in gemeenschap bleef. Eindelijk brak die zuil. De top des bergs raakte haar op geen enkel punt meer aan. De dampmassa bleef nu een oogenblik onveranderd, doch breidde zich daarop eensklaps in horizontale rigting uit, de vulkanische asch, die zij uit het binnenste des bergs medevoerde, als een' digten regen op de hellingen des Semiroe's uitstortende. — Een oogenblik later was er niets meer van te zien. Dit belangwekkende verschijnsel duurde hoogstens 10 minuten. Dergelijke uitstootingen van met vulkanische asch en puimsteen bezwangerde dampmassa's moeten zeer dikwijls, ja dagelijks in den Semiroe plaats hebben, en zijn reeds door meerdere reizigers waargenomen. In 1848 met Z. M. stoomschip Vesuvius van Bazoekie naar Soerabaya reizende, zag ik hetzelfde verschijnsel van zee uit.

Nog in den morgen bereikten wij den kraterrand van den Tengger. Niets verried de nabijheid van het tooneel dat mij thans wachtte, totdat ik het als met een' tooverslag in al zijne grootschheid voor mij zag. — De beschrijvingen, die ik van den Tengger gelezen en de verhalen, welke ik van tijd tot tijd van vele ooggetuigen had gehoord, hadden mij eenigzins voorbereid doen zijn op een grootsch gezigt. Maar beschrijvingen en verhalen schieten hier te kort. Men krijgt er een denkbeeld door van de morphologische verhoudingen van dit gebergte, maar de grootschheid van het tooneel moet men op de plaats zelve aanschouwen.

Is men tot aan den rand des kraters genaderd, dan ziet men eensklaps, 900 voeten beneden zich, eene graauwe, dorre, doodsche vlakte van eene bijkans cirkelvormige gedaante, ongeveer 2 palen breedte en meerdere palen lengte. Die vlakte is begrensd door een' steilen, bijkans loodregten bergwand, bij Goenoeng Moengal, het punt waar men zich bevindt, ongeveer 900, doch op sommige plaatsen wel 1000 voeten hoog. Midden in die vlakte verheft zich eene massa bergen tot bijkans dezelfde hoogte als de bergwand, welke de woestenij omringt. Alles is hier scherp geteekend.

Deze vlakte, die uit vulkanisch zand bestaat, noemt men de Zandzee of Dasar. Een der bergen, die uit haar midden oprijzen, is de nog werkende Bromo.

Het geheel van dit tooneel aanschouwende twijfelde ik geen oogenblik aan zijne geologische beteekenis. Dadelijk drong zich de overtuiging bij mij op, dat ik aan den rand stond van een' grooten verheffingskrater en dat de bergen, midden uit dien krater oprijzende, niet anders dan eruptiekegels zijn. Die eruptiekegels zijn vier in getal. Van den Goenoeng Moengal (bergpas van Tosarie), waar wij den kraterrand bereikten, ziet men er echter slechts twee, te weten, den spitstoppigen Widodaren en den kegelvormigen, afgeknotten Batok. De Batok ligt, van daar gezien, links, de Widodaren regts. De beide andere eruptiekegels, de Bromo en Girie, kan men van den bergpas van Tosarie niet zien, omdat zij achter den Batok zijn gelegen. — Langs een steil, zandig, veelvoudig gekronkeld pad, in den bijkans regtstandigen muur van de Zandzee uitgekapt, daalden wij in deze af. De benaming *Zandzee* is niet geheel onjuist gekozen. De geheele vlakte toch, die haar vormt, bestaat uit waarschijnlijk honderden voeten diepe lagen vulkanisch zand en puin, door de uitbarstingen der eruptiekegels in den voormaals nog veel dieperen verheffingskrater als asch of modder uitgestort. De poreusheid en bewegelijkheid van die zandmassa doet het nu en dan vallende regenwater onmiddellijk doorzijgen naar de diepte, en bij den minsten wind de bovenste lagen in stofwolken verstuiven. Daarom ook kan hier geene vegetatie van eenig belang wortel schieten en houden zich de hier en daar verspreide grashalmen slechts met moeite staande.

De breedte der Zandzee tusschen den voet van den Goenoeng Moengal en dien van den Batok schat ik op bijkans 2 palen. Ik reed regt op den Batok aan en bevond mij weldra aan zijnen westelijken voet. Bij de beschouwing van dezen nu reeds sedert lang onwerkzamen eruptiekegel verdienen meerdere punten opmerking. Men ontwaart namelijk, dat deze kegel, welks top ruim 7000 voeten boven de zeevlakte en ongeveer 650 voeten boven de zandvlakte verheven is, van die zandvlakte af tot op den top begroeid is met casuarinen van een' aanmerkelijken ouderdom, eene vegetatie, welke, hoezeer niet door fraai of digt groen, of sierlijke vormen bekoorende, toch eene in het oog springende tegenstelling maakt met het dorre en doodsche van alles wat men haar ziet omringen. Voorts ziet men aan de westzijde van den Batok eene vrij groote kloof zich uitstrekken van den top tot in de zandvlakte. Deze kloof stond waarschijnlijk met den eruptiekrater in onmiddellijk verband en voerde de uit dezen gebraakte lava of modder naar de diepten van de zandzee. Eene derde opmerking, welke men onwillekeurig maakt, is deze: dat de Batok het voorkomen heeft, alsof hij half bedekt is door de Zandzee. Zijne steile regelmatige hellingen verbergen zich als het ware onder het zand der vlakte en doen vermoeden, dat de eigenlijke westelijke voet van den Batok diep onder de oppervlakte van den Dasar zich uitstrekt tot misschien nabij den voet van den muur des verheffingskraters.

Wij trokken eerst in eene noordoostelijke en vervolgens in eene oostelijke rigting de Zandzee door, om den voet van den Batok heen. Allengskens ontwikkelde zich het gezigt op den Bromo en Girie en dat gedeelte van den

bijkans cirkelvormigen hoogen muur der Zandzee, wat Goenoeng Ider-Ider genoemd wordt.

De Bromo rust met zijnen westelijken voet op den oostelijken van den Batok. Tusschen de hellingen van beiden, meer op den achtergrond, ontwaart men den Widodaren. Van de Zandzee, op ongeveer een halve paal afstands gezien, doet de Bromo zich voor als de onderste helft van een' breeden kegel, welks bovenrand in matigen graad konkaaf is. Aschgraauw van kleur en zonder eenig spoor van vegetatie, verhoogt hij niet weinig het huiveringwekkende van deze dikwerf door uitbarstingen geteisterde plek der aarde. Hij is in zeker opzigt eene herhaling van een groot gebergte, en zoo instruktief mogelijk voor de studie der vorming van kegelbergen in het algemeen en van eruptiekegels in het bijzonder. Van zijnen kraterrand gaan divergerend talrijke ribben af, welke zich meer in de laagte in twee of meer kammen splitsen en ravijnen van meerdere of mindere wijdte en diepte tusschen zich hebben. De Bromo is zijne vorming en algemeene gedaante zonder twijfel verschuldigd aan de zich om den kratermond opgehoopt hebbende lava en asch; zijne ribben en ravijnen echter zijn hoofdzakelijk gevormd door de regens en de door dezen ontstane beekjes, welke de eerste voren verder hebben uitgehold. Zel's de voorheuvels, welke de meeste vulkanen van Java omringen, en welke voor vele bergen als eruptieheuvels te beschouwen zijn, ontbreken er niet. Alles is echter in miniatuur.

Ik besloot den Bromo te beklimmen en zoo mogelijk, zijnen wijden krater geheel van nabij te bezigtigen. Aan den voet van den Bromo bevond ik mij reeds 6400 voeten boven de zee. De noordwestelijke kraterrand van dezen eruptiekegel is ruim 600 voeten hooger. De beklimming is noch zeer moeijelijk, noch tijdroovende, kunnende men in eenige minuten tijds den krater bereiken. Eene menigte grootere en kleinere stukken sijeniet lava en poreuse slakken lag om den voet en over de hellingen van den Bromo verspreid, als getuigen van de jongste erupties, welke in de laatste jaren hebben plaats gehad. Het aan den Bromo beantwoordende gedeelte der helling van den Batok is ook gedeeltelijk zonder vegetatie. Nabij den krater is de bereiking van zijnen rand gemakkelijk gemaakt door eenen langs eene der ribben aangelegden bamboezen trap, die tot aan den krater reikt. Weldra was ik boven. De wijdgapende krater lag aan mijne voeten. De diameter van zijne opening aan den rand bedraagt, volgens metingen, ongeveer 2800 voeten. Zijne diepte schat ik op meer dan 400 voeten. Steil daalt de muur des kraters naar de diepte zijns ketels en laat den mensch geene afdaling in zijn binnenste toe, tenzij met onvermijdelijke vernietiging zijns levens, want nergens in den kraterketel biedt zich den voet een steunpunt aan, en, waar de kraterwand schijnbaar nog beklimbaar is, ontwaart men weldra, dat men die losse lagen van vulkanische asch en puin niet zou mogen vertrouwen. De bodem des kraters was bedekt met water, waarop zwavelachtige slakken dreven. Hoog verhief zich echter dat water niet. Van tijd tot tijd braken de zich beneden hetzelve ontwikkelende dampen door, met doffe geluiden en geweldige beroering van

het water. Uit den kratermuur, niet ver boven het niveau van het water, traden zwaveldampen en gas door meerdere spleten met sissend geluid naar buiten. Het is bekend, dat de Tenggerezen hier jaarlijks hunne offers komen brengen aan de goden, welke zij aannemen dat in den krater zetelen. Bij die plegtigheden wordt afgesmeekt de zegen van de Dewa Sangjang Toengal of opperste godheid en van Pandoe Dewo Notto en Soenan Ieboe. De huizen der Tenggerezen zijn allen met hun voorste gedeelte naar den Bromo gekeerd en bij begrafenissen zorgt men, het hoofd der lijken insgelijks naar den Bromo gekeerd te plaatsen.

Van den Bromo begaf ik mij, dwars door de zandzee, naar het noordoostelijke gedeelte van den muur des verheffingskraters, waar tusschen twee van de hoogste punten diens muurs, Goenoeng Telogo Indro en Goenoeng Ider-Ider genoemd, een voetpad geleidt naar de Tjemoro Lawang, den rand der groote kraterkloof, waarin de dessa's Ngadasaharie, Wonosaharie en Soekapoera liggen, en door welke in vroegere tijden de lavastroom van den Tengger zich naar de vlakte van Probolingo een' weg baande.

Op den Tjemoro Lawang bevindt men zich weder nagenoeg 7000 voeten boven de zee. Men heeft daar eene kleine tent opgeslagen, van waar men gewis het schoonste gezigt heeft op het geheel van de kruin van den Tengger, en tevens het helderste inzigt erlangt van den aard van dit merkwaardige gebergte. Vandaar dan overziet men het grootste gedeelte van de zandzee, die de eruptiekegels hoefijzervormig omgeeft en scherp begrensd is door den hoogen, steilen, veeltoppigen muur, waarvan de Moengal, Telogo Indro en Ider-Ider gedeelten uitmaken. De Batok, Widodaren, Bromo en Girie liggen duidelijk geteekend op den achtergrond. De Bromo ligt op bijkans 2 palen afstands in het zuidwesten. Men ziet den geheelen kratermond, waarvan de zuidelijke rand aanmerkelijk hooger is dan de noordelijke. Regts gaat zijn kale voet over in dien van den Batok, welks straalswijze ribben regelmatig konvergeren naar zijne stompe kruin, welker midden in het Z. W. t. W. ligt. De achtergrond tusschen de hellingen van den Bromo en Batok draagt den Widodaren, die, met eenen zacht glooijenden rug van achter den krater des Bromo's zigtbaar wordende, in eene spitse kruin, de hoogste der vier eruptiekegels, overgaat, om aan de tegenovergestelde zijde, met eene steilere helling, zich achter den Batok te verbergen. — Links vereenigt zich de Bromo met den Girie. Slechts eene ondiepe kloof scheidt deze beide kegels. De Girie is niet zoo duidelijk gekenschetst als de Batok en Widodaren, en waarschijnlijk daarom zelfs door nieuwere kundige reizigers niet als een vierde eruptiekegel opgemerkt en met den Bromo als één beschouwd. De Girie is geheel met eene vegetatie van casuarinen bekleed. Het midden van zijne breede kruin ligt in het zuid-zuidwesten. De geheele massa dezer vier kegels bevindt zich nader bij den zuidelijken muur der zandzee dan bij den noordelijken, ja vereenigt zich er gedeeltelijk mede. Was zij er niet mede vereenigd, dan was de cirkel der zandzee geheel voltooid en het beeld van het geheel, zoo mogelijk, nog duidelijker.

Om dat beeld, voor zooverre het eigenlijke gebergte Tengger betreft, te voltooijen, kan men niet beter doen, dan het gebergte afdalen door de groote kraterkloof van den Tjemoro Lawang. In die kloof zelve ontwaart men de onmiskenbare teekenen van hetgeen in haar heeft plaats gehad. Steil verheffen zich hare muren ter weerszijde, en op den bodem der kloof, in de door de afstroomende wateren der regens naakt gespoelde beddingen der ravijnen, bewijzen geheele uitgestrektheden obsidiaan, dat hier eenmaal een vloeibare en daarna glasachtig gestolde lavastroom zijnen weg naar de vlakte gezocht heeft. Zeer karakteristiek vertoont zich deze uitgestrekte kraterkloof, wanneer men, in de vlakte tot aan Petallan (16 tot 17 palen van Ngadasaharie) afgedaald, den blik wendt naar het zuidwesten, waar men haar in haar geheel voor zich heeft.

Alvorens met de beschrijving mijner reis voort te gaan, zij het mij vergund, mijn gevoelen omtrent de vorming van den Tengger te ontvouwen en de door andere schrijvers des betrekkelijk openbaar gemaakte meeningen vlugtig te overzien.

De Tengger is niets anders dan een groote verheffingskrater. De muur van dien krater (Goenoeng Moengal, Telogo Indro, Ider-Ider, enz.) is nooit hooger geweest dan hij thans is. Aan een' ingestorten kegel of dom, die zich boven den kratermuur verheven zou hebben, is niet te denken. — Toen de Tengger ontstond, was zijne opheffing vergezeld van eene geweldige eruptie van lava. De lavamassa vulde eenmaal een groot gedeelte van den verheffingskrater en heeft zich over het laagste gedeelte des kratermuurs, den Tjemoro Lawang, naar de vlakte heen uitgestort en bijgedragen tot de vorming der kloof van Ngadasaharie. Na deze periode kwam de Tengger meer tot rust. De lava zonk gedeeltelijk terug in de diepte des kraters, waarschijnlijk tot ongeveer 2000 voeten beneden den hoogsten rand van den kratermuur of tot 1000 voeten beneden de vlakte der zandzee. De vulkanische werking herhaalde zich echter later, hoezeer met minder geweld. Toen ontstonden de eruptiekegels, eerst de Widodaren, daarna de Batok en later de Girie en de Bromo. De vulkanische haard bleef alzoo voortdurend in gemeenschap met den dampkring. De eruptiestoffen bestonden nu eens uit lava, trachiet- en sijenietachtige, dan weder uit puimsteen en puin, of uit modder en vulkanische asch. Deze stoffen, de eruptiekegels allengs zamenstellende, vulden ook het diepste gedeelte van den verheffingskrater en bedekten, althans de uitgeworpene asch en kleinere steenen, de buitenhellingen van den Tengger, ja zelfs de vlakten van Malang, Pasoeroean en Probolingo. — Toen de kraterbuis van den Widodaren onwerkzaam werd, verplaatste zich de vulkanische werking naar buiten achtereenvolgens naar de nieuwere eruptiekegels. Thans zetelt zij nog alleen in den Bromo. Deze heeft het door de andere eruptiekraters begonnen werk voortgezet en vervolgt dat nog in onze dagen. Het zijn de eruptiestoffen van den Bromo, die de bovenste lagen van het terrein der zandzee hebben gevormd en den voet van den Batok onder zich begraven. Het is ook voornamelijk de Bromo, die de eruptieheuvels op de bui-

tenhelling des Tengers en de ribvormige heuvels in de groote kraterkloof van Ngadasabarie heeft uitgeworpen, en door zijne asch de velden van Pasoeroean en Probolingo zoo vruchtbaar gemaakt. Elke ascheruptie van den Bromo verheft het niveau der zandzee en maakt den verheffingskrater ondieper. Alle eruptiën, waarvan de overleveringen der Tenggerezen melding maken, worden ook aan den Bromo toegeschreven.

Meerdere reizigers, die den Tengger bezocht hebben, deelden daaromtrent iets aan het publiek mede. Anderen hebben die berigten slechts nageschreven.

VALENTIJN maakte melding van den Tengger, als een' hoogen berg, dien hij Brame noemt en op zijne kaart van Java verkeerdelijk als ten zuiden van Pasoeroean gelegen afbeeldt. Die kaart is echter, wat het binnenste des eilands betreft, zoo wemelende van grove fouten, dat men haar naauwelijks meer mag aanhalen.

In een' brief van A. VAN RIJCK van den 26 Mei 1785, gedeeltelijk overgenomen in het 7de deel der Verhandelingen van het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen, komen de eerste berigten voor omtrent de zeden en gewoonten der Tenggerezen, doch niets wordt daarin gevonden, wat tot de kennis van het gebergte zelf bijdraagt. Men verneemt er slechts uit, dat de Bromo een brandende berg is.

HORSFIELD deelde meerdere bijzonde heden omtrent den Tengger mede in een' brief aan de direktie van bovengenoemd genootschap, van den 31 Maart 1806, welke brief in het 7de deel zijner verhandelingen opgenomen is onder den titel: »Over de rivier van Solo," een' titel, achter welken men zeker geene bijzonderheden omtrent dit gebergte zou verwachten. Hij bezocht den Tengger in 1806, doch het komt mij voor, dat, hoezeer hij van den krater en van de eruptiën spreekt, die toen in de laatste jaren dikwijls en vooral in September 1804 hadden plaats gehad, hij noch de zandzee, noch den Bromo gezien heeft, omdat een waarnemer als HORSFIELD gewis niet nagelaten zou hebben, het meest grootsche natuurverschijnsel van Java nader te omschrijven. Van zoodanige omschrijving intusschen vindt men bij hem geen spoor, zelfs niet in zijne later gepubliceerde verhandeling: »On the Mineralogy of Java." Het schijnt dat HORSFIELD slechts de hellingen des Tenggers onderzocht heeft. Wat hij van de zamenstelling daarvan zegt en van de in de hoogere streken groeijende planten meldt, is nog heden de nalezing waardig.

In het 13de deel der Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap vindt men almede eenige »Aanteekeningen over Tinger" van J. H. DOMIS, welke ook gedrukt zijn achter het aangehaalde werkje van denzelfden schrijver, getiteld: »De Residentie Passaroeang op het eiland Java." Zij bevatten eene oppervlakkige beschrijving van den eigenlijken Tengger, van de zandzee, Batok en Bromo, alsmede van de uitbarsting van November 1829. DOMIS zag die merkwaardige natuurgewrochten echter niet met een natuurkundig oog en liet zich daaromtrent met geene verklaringen in, zich meer en hoofdzakelijk bepalende bij eene beschrijving der zeden en gewoonten van de Tenggerezen.

Eerst in de jaren 1845 en 1846 zijn de geologische verhoudingen van den

Tengger beter bekend geworden. De heer J. D. VAN HERWERDEN, wiens positie als hoofdambtenaar hem niet teruggehouden heeft der wetenschap belangrijke opgaven te verschaffen, gaf eene belangrijke »Bijdrage tot de kennis van het Tengersch gebergte en deszelfs bewoners" in het 20e deel van meergenoemde Verhandelingen. In hetzelfde jaar verschenen de »Topographische und naturwissenschaftliche Reisen durch Java" van den heer F. JUNGHUHN, waarin een artikel aan de beschrijving van den Tengger gewijd is, en een jaar later kwamen de belangrijke »Bijdragen tot de kennis der gebergte-systemen van Oostelijk Java" van mijnen vriend ZOLLINGER in het licht. Deze drie artikels hebben het meeste bijgedragen tot eene betere kennis van den Tengger.

De heer VAN HERWERDEN meent, dat de Tengger eenmaal een ontzaggelijke kegelberg is geweest, doch dat de geweldige kegel, die zich boven den tegenwoordigen rand van den muur der Zandzee verhief, is ingestort en daardoor de tegenwoordige gedaante aan het gebergte gegeven heeft. Hij gelooft verder, dat de Zandzee uit slechts eene betrekkelijk dunne korst bestaat, en brengt de dikke lagen van puin en asch in de kloof van Ngadasaharie terug tot een' voormaligen vuurberg, die voornamelijk aan deze zijde zijne stoffen ontlast zou hebben. Overigens beschouwt hij teregt den Bromo als een' eruptiekegel.

Den heer JUNGHUHN komt de eer toe, den Tengger het eerst als een' verheffingskrater beschouwd te hebben, een gevoelen, dat zich bij de beschouwing van het gebergte aan ieder moet opdringen, die met den tegenwoordigen stand der geologie bekend is. Ook de heer ZOLLINGER heeft een overeenkomstig gevoelen. Alle drie schrijvers beschouwen den Bromo als eruptiekegel.

Het gevoelen van den heer VAN HERWERDEN is om reeds boven opgegevene redenen niet aannemelijk. Terwijl ik deze schetsen voor de publiciteit bewerk, ontvang ik no. 10 van het 2e deel (1848) van The Journal of the Indian Archipelago and Eastern Asia, bevattende een artikel, getiteld: »A trip, to Probolinggo," waarin de heer J. RIGG het gevoelen van den heer VAN HERWERDEN schijnt voor te staan en bedenkingen oppert tegen dat van den heer ZOLLINGER. De heer RIGG draagt echter de meening van den heer ZOLLINGER geheel onjuist voor, daar de heer ZOLLINGER *niet den Bromo*, zoo als de heer RIGG zegt (l. c. p. 666), maar den *Tengger zelven* als verheffingskrater beschouwt. De heer RIGG heeft, blijkens zijn opstel, het gebergte niet bezocht en daaraan is waarschijnlijk toe te schrijven zijne eenigzins verwarde voordragt der zaak.

Niettegenstaande het gevoelen van den heer VAN HERWERDEN den toets niet kan doorstaan, is zijn arbeid van blijvende waarde, vooral door de beschrijvingen van de merkwaardige uitbarstingen van den Bromo niet alleen, maar ook van den Lamongan (Lemmongan) en Kloet, sommigen van welke hij zelf het geluk had te aanschouwen. — Volgens hetgeen de heeren VAN HERWERDEN en ZOLLINGER opgeteekend hebben, schijnt het, dat de Bromo, de Semiroe en de Lamongan te zamen een' middenpuntshaard hebben en in werking vikariëren, zoodat bij mindere werkzaamheid van een' dier bergen, een ander hunner die

werkzaamheid zou overnemen; iets trouwens wat ook plaats heeft elders op Java, in bergen, die tot verschillende systemen behooren.

De voornaamste uitbarstingen van den Bromo, voor zooverre daarvan is melding gemaakt, hebben plaats gehad in de jaren 1767, 1775, 1804, 1815, 1825, 1829, 1830, 1842 en 1843. Ik kan niet nalaten de schoone beschrijving der erupties van 1842 van den heer VAN HERWERDEN hier grootendeels over te nemen. »Van den 28 Januarij (1842), het tijdstip, waarop de berg het eerst begonnen was steenen uit te werpen, was hij onophoudelijk dag en nacht doorwerkende gebleven. De dreunende slagen, die de gedurige uitbarstingen vergezelden, werden op 40 tot 50 palen in den omtrek ten duidelijkste onderscheiden, even als van een' aanhoudenden donder in het gebergte. Bij mijne komst te Tengger was dan ook de berg nog steeds in volle werking en van het door mij gekozen standpunt, de Tjemoro Lawang, op den rand der Zandzee, dus op ruim een paal afstand van denzelven, in zijne geheele ontzettende grootheid, ten duidelijkste waar te nemen, niet slechts door de meer dadelijke nabijheid, maar vooral ook, dewijl genoemd punt zoo hoog gelegen is, dat men van daar gedeeltelijk in den krater kan neerzien. Treffend reeds is het gezigt, dat men van deze hoogte in gewone tijden heeft, als de berg in rust is; hoeveel te meer niet, toen dit zoo indrukwekkend tooneel door het vreeselijke schouwspel van een' in volle werking vuurbrakenden vulkaan nog verhoogd werd. Met het vallen van den avond nam het tooneel in schoonheid toe, daar de steenen, die onophoudelijk omhoog geworpen werden, en, door den dikken met asch bezwangerden rook, bij dag slechts gedeeltelijk zigtbaar waren, zich nu gloeijend vertoonden; welker getal bij het toenemen der duisternis al meer vermenigvuldigde, zoodanig, dat, toen het geheel nacht geworden was, zich de onafgebroken opstijgende rookkolom als ééne gloeijende massa voordeed, waardoor niet slechts de berg zelf verlicht, maar ook de geheele omliggende streek met een' rooden gloed bestraald werd. De erupties volgden elkander zoo snel op, dat er van drie tot vier in ééne minuut konden geteld worden en de uit de hoogte neervallende steenen, alvorens den berg te bereiken, telkens weder door andere opstijgende als het ware verdrongen werden. De meesten echter vielen weder in den krater terug, slechts enkelen stortten langs de buitenzijde des bergs neder, waar zij nog eenige minuten als gloeijende stippen zigtbaar bleven. Dit deed mij dan ook besluiten eene poging aan te wenden den vulkaan te naderen en den kraterrand te beklimmen, waartoe de volgende avond uitgekozen werd, ten einde de werking van den woedenden vuurkolk in al derzelver verschrikkelijkheid bij de duisternis des nachts des te beter te kunnen aanschouwen. Tegen half zes uur des namiddags begaf ik mij met een klein gezelschap op weg, langs een smal pad in den Dasar afdalende, die, door de laag hangende wolken bedekt, zich thans inderdaad als een meer, door een hoog gebergte ingesloten, voordeed. Nijpend was de koude, die zich hier gevoelen deed en ons noodzaakte den verderen togt te voet af te leggen. Het voorgebergte (de voet) van den Bromo hadden wij eerlang bereikt en

bestegen, ons omstreeks half zeven ure op ongeveer 100 passen afstands bevindende van dat punt, waar altoos vroeger, tegen de helling des bergs, een bamboezen trap of ladder had bestaan, die nu echter door de afrollende steenen grootendeels verbrijzeld was. Gehoorverdoovend waren hier de slagen, waarmede de gloeijende massa's als het ware van onder onze voeten uit den afgrond naar boven gedreven werden, somwijlen vergezeld van eene dreuning van den grond, die zelfs tot in de zandzee gevoeld werd. Zoo bevonden wij ons dan nu boven of in de onmiddellijke nabijheid van dien kokenden vuurpoel! Wie verzekerde ons dat de grond, die ons droeg, niet elken oogenblik zou kunnen instorten? En nogtans dreef de zucht, om in die lichtelaaije hel een' blik te werpen, ons al verder en verder, maar schrede voor schrede, want de afrollende steenen, die nu en dan over den kraterrand henenwipten en langs de helling omlaag rolden, maakten de nadering hoogst moeijelijk en bij elken voetstap al meer en meer hagchelijk. De damp, die nu en dan door den wind langs de zijden des bergs benedenwaarts gedreven werd en rijkelijk met asch bezwangerd was, maakte de ademhaling zeer benaauwend. De reuk was bedwelmend, maar somwijlen niet van den gewonen buskruiddamp verschillende. Eindelijk waren wij wel genoodzaakt onzen togt te staken, daar ook de verbrijzelde ladder weinig vooruitzigt aanbood den krater spoedig te bereiken. Ruim eene maand later, den 21 Maart, heb ik andermaal eene poging gedaan om dezen berg te beklimmen, maar bleek de gelegenheid toen nog ongunstiger te zijn dan de eerste maal. De vlakte der zandzee was met eene walgelijke modderlucht en een' reuk van zwavelwaterstofgas vervuld. De uitbarstingen, die toen reeds van den 28 Januarij af onafgebroken aanhielden, waren niet zoo snel op elkander volgende als de eerste maal, daar van de eene tot de andere eruptie van 3 tot 4 minuten verliepen; maar de slagen oneindig heviger en de naar buiten vallende steenen veel menigvuldiger dan vroeger, toen het grootste gedeelte der omhoog geslingerde massa's binnen den omtrek des kraters terugstortte. Evenwel trachtte ik den berg zooveel mogelijk te naderen, maar thans met meer gevaar dan in Februarij. Elke ontploffing werd nu, in verschil van de eerste maal, door een hel flikkerend licht, dat zich even als bij de losbranding van een stuk geschut, boven den krater vertoonde, voorafgegaan en de lavastoffen werden ditmaal tot zulk eene verbazende hoogte opgevoerd, dat, nadat de slag der uitbarsting reeds lang voorbij en de rook van den krater weggedreven was, van deze nog niets in de lucht zigtbaar was, en ik meer dan eens in het denkbeeld verkeerde, dat de eruptie zonder uitwerping van steenen plaats gevonden had. Maar eenige oogenblikken later, en een sissend, fluitend geluid, hoog in de bovenlucht, bevestigde het tegendeel. De aanvankelijk naauwelijks zigtbare zwarte stippen stortten binnen eenige seconden als brandende massa's, sommige van 2 tot 3 voeten middellijn, naar beneden, in haren val eene streep van rook medevoerende, die nog een' geruimen tijd de plaats, waar zij neerkwamen, kenmerkte. — Tot in het begin der maand April is de Bromo werkende gebleven, kort waarna ik hem weder bezocht. Op ongeveer een derde gedeelte van de vroegere diepte, op welke zich het

zwavelwater bevond en welke ik op minstens 500 à 600 voeten meende te moeten schatten, had zich een bodem omhoog gewerkt, die geheel vlak en effen en alleen met zeer kleine steenen bezaaid, den krater scheen te hebben aangevuld. Uit menigvuldige spleten en scheuren, welke zich echter op dien afstand van den kraterrand, de plaats waar ik mij bevond, slechts als dunne zwarte strepen voordeden en de meeste van welke, ofschoon onregelmatig, op het midden der oppervlakte van dezen bodem aanliepen, steeg een lichtblaauwe rook op, die somwijlen geheel het benedenste gedeelte van den ketel vervulde. Slechts enkele oogenblikken geheel stil, liet zich den meesten tijd een dof onderaardsch gedruisch hooren, nu eens als terugwijkende, dan weder met vernieuwde kracht tegen den bodem aandruischende en door deze golvende beweging veel overeenkomst hebbende met het geluid, dat de deining der zee, telkens met geweld tegen een' ondermijnden rotswand aangevoerd, voortbrengt, terwijl een en andermaal hier en daar uit de genoemde scheuren of openingen een grijsachtige zamengepakte damp met kracht uitgedreven werd, met een geluid, niet ongelijk aan dat, wat bij het loslaten van den stoom waargenomen wordt.... Van af het begin der maand April en na dus ruim 2½ maand lang onophoudelijk asch en gloeijende lavastoffen te hebben uitgebraakt, is de werking trapswijze verminderd en de berg in rust gebleven, wel steeds rook, met een onderaardsch gerommel, opgevende, maar geene steenen af andere vulkanische voortbrengselen uitwerpende. — In het laatst van December heeft hij echter weder nu en dan eenige dreunende slagen doen hooren, en den 16 Januarij 1843 op nieuw begonnen asch en steenen uit te spuwen, welke eerste tot in de nabijheid van de dessa Sapie Krep, en dus op ruim 10 palen afstands, als een digte regen is neergevallen."

Ik moet thans den draad mijner reis weder opvatten.

Na het bezoek van den Bromo en de bestijging van den Tjemoro Lawang, daalden wij door de groote kraterkloof heen naar Ngadasaharie, waar wij in den pasangrahan zouden overnachten, om den volgenden dag naar Probolingo te gaan. Nieuwe schoone gezigten wachtten ons hier. De kraterkloof heeft eene gebogene rigting. Hare bovenste helft daalt eerst van het westen naar het oosten en buigt zich dan om naar het noorden, in welke rigting hare onderste helft zich voortzet. Keert men nu van den Tjemoro Lawang het gezigt naar het oosten, dan ziet men het bovenste gedeelte der kloof in al zijne trotschheid en bevalligheid voor zich. Het is als eene groote diepe vallei met steile rotswanden, maar welke wanden, onder welken hoek zij zich ook met den bodem der vallei vereenigen, overal met boomen, struiken en gras zijn bekleed. In het westen is alles het beeld van dood en vernieling, in het oosten alles het beeld van jeugdig en frisch leven. — De bodem der kloof is zeer oneffen. Van vlakten ziet men in hare bovenste helft geen spoor. Meerdere evenwijdige ribben met betrekkelijk smalle basis en zeer smalle ruggen loopen van den kraterrand naar het lagere gedeelte der kloof, even zoo vele ravijnen vormende, van welke meerdere ruim 300 voeten diep zijn. In eene dier ravijnen is de oorsprong der Kali Damma Palar. Waar de hellingen der kloofribben niet

te steil zijn, heeft de nijvere Tenggerees groente- en aardappelentuinen aangelegd. Van de zandzee tot Ngadasaharie is de weg niet moeijelijk. Hij loopt over den rug van eene der kloofribben. Op enkele plaatsen evenwel is die rug niet meer dan 3 voeten breed, zoodat men te paard reizende, aan beide zijden van den weg, in honderden voeten diepe ravijnen nederziet, hetwelk den ongewone ligtelijk in duizeling brengt en hem daarin zou kunnen doen neerstorten, zoo niet door bamboezen hekjes op de smalste punten des wegs, eenigzins in dat gevaar was voorzien. — Door de kloof zagen wij een gedeelte van oostelijk Java voor ons. Digte wolken pakten zich echter in de vlakte te zamen en benamen ons spoedig dat gezigt. Slechts de top van den uitgestrekten Yang bleef als een breed afgeknotte kegel boven die wolkenzee zigtbaar.

Na drie palen door de kloof afgelegd te hebben en ongeveer 1000 voeten gedaald te zijn, bereikten wij Ngadasaharie, eene der voornaamste dessa's der Tenggerezen, bijkans 6000 voeten boven de zee verheven en dus nog hooger gelegen dan Tosarie. Ngadasaharie is meer algemeen bekend onder den naam van Wonosaharie, een dorp, hetwelk onmiddellijk aan Ngadasaharie grenst en met hetzelve om zoo te zeggen vereenigd is. De huizen zijn, even als de Tenggeresche huizen in het algemeen, op amphitheaterswijze terrassen in regelmatige rijen digt bij elkander geplaatst, van planken gebouwd en met daken van gespleten bamboes of allangallang bedekt. Beide dessa's zijn bevolkt met ongeveer 200 tot 300 Tenggerezen, die in dezelfde aartsvaderlijke eenvoudigheid leven, als de bewoners van Tosarie en van de vele doekoe's, die langs de hooge hellingen van het gebergte zijn verspreid.

Het geheele aantal Tenggerezen is te schatten op ruim 7000 en het aantal hunner dessa's op 58. Daarvan wonen er ruim 4000 in 39 dessa's, welke tot Pasoeroean, en 3000 in 19 dessa's, welke tot Probolingo behooren. Vele bewoners der lager gelegene dessa's verschillen in godsdienst noch in zeden van de gewone Javanen, en zelfs hebben zich in de lagere Tenggersche dessa's van Probolingo reeds eenige honderden Madurezen gevestigd.

Omtrent de godsdienst, zeden en gebruiken der berg-Tenggerezen zal ik niet uitweiden, daar mijn verblijf onder hen te kort geweest is, om iets van belang te kunnen voegen bij hetgeen de heeren DOMIS en VAN HERWERDEN, in hunne aangehaalde bijdragen, reeds hebben publiek gemaakt.

De pasangrahan te Ngadasaharie ligt aan den ingang der dessa aan eene laan van casuarinen en omringd met rozenstruiken. Wij namen onzen intrek in dit nederige gebouw. Ons reisgezelschap was intusschen verminderd met den heer ENGELHARD en den regent van Malang, die, na met ons de zandzee bezocht te hebben, naar Tosarie waren teruggekeerd. Een misverstand deed ons het verblijf in den pasangrahan minder aangenaam zijn, omdat wij er ons door verstoken zagen van verwarmend voedsel en drank, en de gevoelige koude ons daaraan eene tamelijk groote behoefte deed gevoelen. Het dorpshoofd was afwezig en de goede bewoners der dessa bragten ons slechts wat rijst en een paar kippen, artikelen van weelde in deze streken, doch weinig geschikt om ons schadeloos te stellen voor eene vermoeijende reis over het

gebergte, waaraan wij 10 achtereenvolgende uren hadden besteed. Bovendien deed de ondoelmatig aangelegde haard de verwarming der kamers niet mogelijk zijn, zonder dat een digte rook den pasangrahan vulde en de oogen pijnlijk aandeed, en misten wij 's avonds en 's nachts bruikbaar licht en bedekking, terwijl een hevige en koude bergwind gierend door de Tjamara's blies en door de reten der kamers floot. Zulke kleine tegenspoeden beteekenen echter weinig, en de ontberingen van den avond en nacht werden den volgenden dag ruimschoots vergoed door het aangename der afdaling door de kloof naar de vlakte van Probolingo.

Een goed onderhouden bergweg maakt, van Ngadasaharie af, de reis door de kloof gemakkelijk. Tot aan de vlakte toe behoeft men niet van het paard te stijgen, omdat zich nergens gevaren voordoen. De vruchtbaarheid der kloof heeft vele Tenggerezen uitgelokt, hier hunne hutten te bouwen en van den bodem de vruchten van hunnen arbeid te vragen. Ook het gouvernement heeft van hare vruchtbaarheid nut willen trekken, door het doen aanleggen van uitgestrekte koffijtuinen, die thans, tot eenige duizenden voeten boven de vlakte, in de kloof zich verheffen en weelderig bloeijen op de vette humus, die rust op de vulkanische asch, welke, even als die der boven beschrevene eruptieheuvels, uit den Bromo is gebraakt. De geheele uitgestrektheid der kloof is rijk aan schilderachtige gezigten. Aan beide zijden rijzen hare wanden steil omhoog, deels prijkende met eene geschakeerde vegetatie, deels echter, waar hunne rigting te zeer de loodlijn nadert, bijkans naakt en hoogstens met mos en eenige varenkruiden bekleed. Tot Sapiekrep toe stuit het oog overal op ontzaggelijke rotsgevaarten en heeft men nergens vergezigten.

In de diepte der ravijnen door de regens in den kloofbodem gegroefd, en thans de beddingen van zoo vele spruitjes, stuit het oog meermalen op uitgestrekte massa's obsidiaan, een bewijs van den vroeger vloeibaren toestand der lava, welke zich hier met breeden stroom een' uitweg heeft gebaand. Later uitgeworpene trachietsteenen van meer of mindere poreusheid, eruptiestoffen, niet van den verheffingskrater, maar van de eruptiekegels der zandzee, bedekken de obsidiaanmassa's. Nog later uitgeworpen trachietpuin en vulkanische asch hebben zich boven de oudere uitwerpsels afgezet. Hunne uitwerping behoort deels tot de historische tijden, deels tot de tegenwoordige eeuw. Waar de wegwanden uitgekapt zijn en langs de wanden der ravijnen ziet men de verschillende lagen van puin en asch tot ellen hoog opeengestapeld.

De dessa Sapiekrep ligt op ongeveer 5 palen afstands van Ngadasaharie en 8 palen van de zandzee. De koffij-aanplantingen strekken zich tot ongeveer 2 palen boven deze dessa uit, en vergezellen den reiziger van daar af, tot dat hij de kloof met de vlakte verwisselt, dat is, ter uitgestrektheid van p. m. 8 palen. Bij Sapiekrep buigt zich de kloof meer naar het noorden en ziet men over hare vruchtbare benedenste helft in de rijke vlakten van Probolingo en Pasoeroean tot in straat Madura. — 2½ palen beneden Sapiekrep bereikt

men de dessa Soekapoera. Men bevindt zich hier nog ongeveer 2700 voeten boven de zeevlakte, welke men ook van hier in de verte als een' breeden zilveren zoom de noordkust van Java ziet begrenzen; terwijl er de gezigten naar het oosten vrijer worden en de Yang en Lamongan allengskens hunne merkwaardige massa's vertoonen. — Te Soekapoera hielden wij ons slechts eenige oogenblikken op, gebruikten eenige, ons van wege het inlandsche bestuur des regentschaps aangebodene ververschingen van inlandsch gebak en vruchten, en reisden daarna te paard voort tot Petallan, waar de weg voor rijtuigen bruikbaar wordt en het reisrijtuig gereed stond voor onzen verderen togt naar Probolingo en Bazoekie. — Petallan ligt op 16 tot 17 palen afstands van Ngadasaharie aan den noordoostelijken voet van den Tengger. Het gezigt, dat men van hier op dezen berg heeft, is veel instruktiever dan de gezigten op den Tengger, welke men te Gratie, Pasoeroean en Malang geniet. — Men ontwaart hier namelijk al dadelijk, dat hij, niettegenstaande zijne uitgestrektheid en zijn ongewoon breede kruin, toch een echte vulkaan is en wel voornamelijk, omdat de dikwijls reeds genoemde kraterkloof hier in hare geheele uitgestrektheid scherp geteekend voor het oog bloot ligt.

De goed onderhouden weg en voortreffelijke paarden bespoedigden onzen togt naar Probolingo. Overal ligt welvaart over het vruchtbare gewest verspreid. Slechts enkele plaatsen duiden op mindere vruchtbaarheid, zijn minder bebouwd en voeden talrijke individu's van calotropis gigantea. De rijstvelden prijkten met djarakh, kapas en andere planten, als tweede gewas. De dessa's werden talrijker en sloten meer aan een, naarmate wij den grooten postweg naderden. Weldra waren wij bij de suikerrietvelden van Karing, waar wij den grooten postweg bereikten en ons nog slechts op één' paal afstands westelijk van Probolingo bevonden. Karing is een groot dorp aan dien weg, die hier met wit gepleisterde houten hekken is afgezet en ter zijde met tamarinde- en njamplong-boomen beplant. In de omstreken van Karing bezigtigden wij nog ter loops de suikerfabrijk Oembool, welke volgens het stelsel van HOWARD met luchtledige ketels werkt, en waar in 1845 van 528 bouws velden ruim 24000 pikols suiker werden gefabriceerd.

Midden op den dag kwamen wij te Probolingo aan. Hier hielden wij ons niet langer op dan volstrekt noodig was en begaven ons nog denzelfden dag verder op reis naar Bazoekie.

Eenige aanteekeningen en beschouwingen omtrent het in Kediri vigerende stelsel van belasting tot en met 1844.

In 1832 werd het noodzakelijk geoordeeld, om, onder anderen in de residentie Kediri, in stede van de landrenten in geld te doen opbrengen, die door eenen verpligten arbeid te laten vervangen, ter aankweeking van produkten voor de Europesche markt, in diervoege, dat den Javaan, tegen zekeren arbeid bij de kultures en verminderden inkoopsprijs der produkten, het onbezwaard genot werd verzekerd van zijne rijstvelden.

De aanleiding tot dezen maatregel moet hoofdzakelijk gezocht worden in de omstandigheid, dat de residentie Kediri, toen zij in 1830, na het eindigen van den Javaschen oorlog, onder gouvernementsbeheer werd gebragt, zich voor het grootste gedeelte in eenen zeer verwaarloosden en verarmden toestand bevond, en de opbrengst der destijds bestaande rijstvelden in de meeste distrikten naauwelijks voldoende was om in de behoefte der bevolking te voorzien. Andere bronnen, ter bestrijding der landrenten in geld, had de bevolking schier niet, daar er van de kultures of van eenige industrie weinig of geen werk was gemaakt.

Onder omstandigheden als dezen, ging de heffing der landrenten in geld natuurlijk met de grootste moeijelijkheden gepaard, en zag men zich dikwijls tot aanzienlijke kwijtscheldingen verpligt, waardoor een staat van zaken geboren werd, evenmin aanmoedigend voor de bevolking als bevredigend voor het gouvernement (*). Ter voorziening daarin kon, én in het belang der bevolking én in dat van den lande, wel geen beter stelsel worden uitgedacht, dan de bevolking in het onbezwaard genot te laten van hetgeen zij niet kan ontberen, en haar voor dat, in hare oogen gewis zeer belangrijk voorregt, eene taak in arbeid op te leggen, welke niet te zwaar en toch voldoende was om het gouvernement voor de opoffering der landrente ruim schadeloos te stellen, en tevens door ontwikkeling van allerlei kultures algemeene welvaart te verspreiden.

Dit stelsel beantwoordde dan ook geheel aan de verwachting. Immers de

(*) Wanneer men voortgaat het stelsel van kultures zoo verwaarloozend te dirigeren, als in de laatste jaren het geval is geweest, en zich alleen bepaalt bij het heffen van landrenten, zal zich spoedig weder verwarring openbaren en wordt Java weder een lastpost. Men moet met kracht en doeltreffend den landbouw verbeteren en uitbreiden, opdat er geld in circulatie blijft: dan kan het heffen eener matige belasting geen kwaad.

bevolking was er zeer mede tevreden en verrigtte den haar opgelegden arbeid, hoezeer wel niet uit eigene beweging, bij gepaste aansporing, naar wensch, en getroostte zich gaarne de mindere prijzen, welke zij voor hare produkten ontving in vergelijking met die plaatsen, waar landrenten in geld werden opgebragt. Tevens werd zij meer aan arbeidzaamheid gewoon, dat, behalve op de kultures voor de Europesche markt, ook op andere omstandigheden eenen gunstigen invloed moest hebben. Een en ander zal, door het volgende, duidelijk worden.

Toen in de strand-residentiën van Java de kultures voor de Europesche markt werden ingevoerd en uitgebreid, waren dezen reeds lang onder een geregeld bestuur geweest, voorzien van een in vele opzigten geoefend, wel georganiseerd en goed bezoldigd Javaansch personeel, goede wegen, bruggen en dergelijken. De residentie Kediri daarentegen was voor het grootste gedeelte eene wildernis, en de organisatie van het Javaansch personeel liet veel te wenschen over, terwijl de hoofden zeer stiefmoederlijk bezoldigd waren, zoo als tegenwoordig nog het geval is. Hier was dus, met gebrekkiger middelen, oneindig meer te doen, en toch is Kediri, na nu pas een achttiental jaren onder gouvernements beheer geweest te zijn, in eene alom bebouwde residentie veranderd, voorzien van schoone wegen en bruggen, waterleidingen, dammen, fabrijken, pakhuizen; — in één woord, zij is, in ontwikkeling en welvaart, de oude residentiën bereids op zijde gestreefd, en verschaft het gouvernement niet minder, maar welligt meer voordeel, dan strand-residentiën van gelijken omvang.

Om te doen zien hoe de welvaart in Kediri van jaar tot jaar is toegenomen, en welke aanzienlijke voordeelen ook daarvan het gevolg zijn geweest, zal het voldoende zijn, in de eerste plaats de opbrengst der amfioenpacht te vermelden, waaruit tevens zal blijken, hoe de bevolking van Kediri aan dat heulsap verslaafd is.

Wij laten hier volgen eene opgave der amfioenverpachting in de geheele residentie tot 1844.

1831 (*)	ƒ 156,000.
1832 (*)	- 178,000.
1833	- 205,000.
1834	- 295,000.
1835	- 273,000.
1836	- 288,000.
1837	- 317,000.
1838	- 336,000.
1839	- 372,000.
1840	- 456,000.
1841	- 564,000.

(*) In deze jaren werden nog landrenten in geld opgebragt.

1842	*f* 654,000.
1843	- 756,000.
1844	- 756,000 (*).

Zie hier verder eenige opgaven uit de afdeeling Ngrowo, een zeer bevolkt en belangrijk gedeelte van de residentie, omtrent de kultures en andere aangelegenheden, tot en met 1844.

Koffij-produktie:	1832	639 pikols.
»	1833	1566 »
»	1834	1588 »
»	1835	1429 »
»	1836	6840 »
»	1837	10,653 »
»	1838	17,915 »
»	1839	32,009 »
»	1840	30,485 »
»	1841	59,437 »
»	1842	40,612 »
»	1843	50,305 »
»	1844	57,197 »

Indigo-produktie: Zij bedroeg gemiddeld ongeveer 10,000 pond 's jaars, in weerwil dat ze te kampen had met onoverkomelijke moeijelijkheden.

Kaneel-produktie: Gemiddeld 4000 pond van superieure kwaliteit.

Het *peper-produkt* was gemiddeld ongeveer 1000 pikols 's jaars.

Het debiet van *zout* bedroeg in 1831 82 koijans en steeg in 1843 tot op 293 koijans.

De bevolking was steeds toenemende: zij bedroeg, in 1844, 113,164 zielen.

De prijs der *rijst* steeg nimmer hooger dan *f* 6 de pikol; in gewone tijden *f* 1,50 à *f* 2,00.

Bij de overname van de vorsten in 1831 was de afdeeling zeer arm in vee; maar in 1844 telde men:

19,688 *buffels*, 5951 *runders*, 5962 *paarden*,

bestaande de overtuiging, dat er ongetwijfeld veel meer runders en paarden waren dan zijn opgegeven.

(*) Dat deze belangrijke som is verkregen, komt door de welvaart, voortvloeijende uit het systema van kultures hier op eene behoorlijke en verstandige wijze ten uitvoer gelegd. Dergelijke indirekte voordeelen zijn dikwijls over het hoofd gezien. Goed aangewende kapitalen op Java komen altijd goed teregt; *onder een goed beleid* schrome men geene uitgaven. Wij betreuren het, dat juist deze welvaart onder de Javanen verspreid zich openbaart in de vermeerdering van het debiet van amfioen, maar dit ligt buiten de zaak, waarover wij thans schrijven, namelijk het zoowel voor de bevolking als voor het gouvernement voordeelige van het stelsel van kultures in het algemeen, wanneer het met beleid en bezadigdheid wordt ten uitvoer gelegd, en van dat stelsel, zoo als het in Kediri gewijzigd is, in 't bijzonder. Al de welvaart, die men aan de Javanen verschaft, zal haar niet tot zegen zijn, ten zij men trachte hen op een hoog standpunt van christelijke beschaving te brengen, waardoor zij in staat worden gesteld, om van die welvaart een verstandig en nuttig gebruik te maken.

De koffij, schoon aan de pakhuizen geleverd, werd aan de bevolking betaald aanvankelijk met *f* 7,50, en naderhand met *f* 6,50 of *f* 6; terwijl daar, waar landrenten worden geheven, de pikol vroeger werd betaald met *f* 12,50 en thans met *f* 10. Hier werden dus een 50,000 pikols koffij voor ruim *f* 200,000 minder aangekocht dan elders, terwijl men daarentegen slechts eene opoffering deed van hoogstens *f* 105,000 aan landrenten.

Het stelsel, waarvan thans sprake is, heeft, zoo als het in Kediri is ten uitvoer gelegd, ook nimmer aanleiding gegeven tot de geringste botsing, doch er hebben integendeel steeds overtuigende bewijzen bestaan, dat de bevolking, evenzeer als de hoofden, daarmede tevreden is geweest. Men neme verder nog in aanmerking, dat bovenvermelde resultaten zijn verkregen van eene bevolking, verregaande verslaafd aan de amfioen en dus oneindig minder geschikt voor den arbeid.

Intusschen belet een en ander niet, dat het stelsel dikwijls bestrijders heeft gevonden, en dat het al of niet deugdzame van het systema dikwijls ter sprake is geweest. Men heeft het doen voorkomen, als waren de billijkheid, de gelijkmatigheid daarbij ten eenenmale uit het oog verloren. Men heeft het voorgesteld, alsof door dit stelsel sommige Javanen weinig of niets ter bevordering der kultures voor de Europesche markt bijdragen, maar daarentegen eene aanzienlijke uitgestrektheid sawah's bezitten, zonder daarvan iets op te brengen, terwijl intusschen de geringe arbeidsman, voor het vrije bezit van eene kleiner uitgestrektheid sawah's, zwaren arbeid moet verrigten.

De bestrijders van het stelsel van vrijstelling van landrenten hebben dit trachten te bewijzen door het aanhalen van voorvallen of voorbeelden; maar dezen waren of het gevolg van misbruiken, of behoorden tot de uitzonderingen en kunnen dus niet als regel gelden.

In de afdeeling Ngrowo behooren de sawah's aan de dessa's en worden ze gelijkelijk onder de bewoners verdeeld, hebbende echter het dessa-hoofd een dubbel aandeel. Bij de ontginning van woeste gronden tot rijstvelden, worden tevens eene of meer dessa's gesticht, en de rijstvelden ook gelijkelijk onder de bewoners verdeeld. Bestaat er tusschen de dessa's onderling ongelijkheid, namelijk, dat eene dessa in evenredigheid der bevolking meer sawah's heeft dan eene andere, dan herstelt zich de onderlinge verhouding weder door vertrekkende of bijkomende huisgezinnen bij de jaarlijks vernieuwd wordende verdeeling; en wanneer bij een en ander wordt gewaakt tegen misbruiken, dan is het niet wel mogelijk, dat er in het oog loopende ongelijkheden plaats grijpen, of dat hoofden of priesters zich meer van den arbeid der ontginning toeëigenen, dan met de billijkheid is overeen te brengen.

Dat enkele gepensioneerde hoofden of geestelijken dus niets ter bevordering der kultures bijdragen, en rentevrij over sawah's beschikken, heeft niets te beduiden, *zoo slechts tegen misbruiken gewaakt wordt.* Personen, als hier bedoeld worden, weten zich onder ieder stelsel de noodige padie te verschaffen, zonder belasting op te brengen of daartoe werk bij de kultures te verrigten.

De dessa's-hoofden daarentegen, die evenzeer als de Javaan moeten mede-

werken aan de gouvernements-kultures en buitendien alle werkzaamheden moeten leiden en voor de goede orde en politie moeten zorgen, hebben in billijkheid ook evenzeer aanspraak, om hun aandeel in de sawah's rentevrij te bezitten, als de ingezetenen der dessa.

Moest de Javaan in het algemeen, bij het hier bedoeld stelsel, om een onvoldoend stuk sawah rentevrij te bezitten, werkelijk zwaren arbeid verrigten en waren daarentegen de sawah's voor het grootste gedeelte in het bezit van grootere en mindere hoofden, dan zou het mijns inziens veilig onder de onmogelijkheden kunnen worden gerangschikt, dat, zonder de geringste botsing of zonder dat immer sporen van ontevredenheid bij de bevolking zijn waargenomen, zulke bevredigende en rijke resultaten waren verkregen, als hierboven zijn aangewezen.

Beschouwen wij verder de zaak uit het volgende oogpunt. Uit hetgeen hierboven is vermeld en aangetoond, blijkt, dat Kediri zich onder het stelsel van landrenten niet kon ontwikkelen, maar onmiddellijk vooruitging toen men dat stelsel afschafte, en de bevolking in stede daarvan geheel vrij liet van alle belasting, zoo als hiervoren is opgegeven (*). Letten wij nu op de gesteldheid van het land en de geaardheid van den Javaan, dan wordt zulks natuurlijk. — De Javaan houdt er niet van, belasting op te brengen. — Meestal is zijn geld, voor hij het in handen krijgt, reeds besteed, en moet hij dan de landrente betalen, dan brengt hem zulks in verwarring. — Ook is het stelsel van landrenten, hoezeer oppervlakkig billijk, van nabij beschouwd, of liever toegepast op den oogst van gronden, waarvan de uitgestrektheden en dikwijls de opbrengst niet naar behooren is gekonstateerd, eene zaak, welke zich kenmerkt door een' schat van willekeurigheden, waarvan sommigen partij trekken en waaronder anderen zuchten. Het is waar, arbeiden doet de Javaan ook niet gaarne, maar, mijns inziens ziet hij zich liever belast met een weinig arbeid, altijd nog tegen zekere betaling, dan belastingen op te brengen. Dat dit zoo is, bewijst ook de omstandigheid, dat, hoezeer de bevolking van de afdeeling Ngrowo bij een' koffijoogst, zoo als hierboven is vermeld, bij de invoering van landrenten veel voordeel zou hebben, het evenwel uitgemaakt is, dat zij zulks zeer ongaarne zou zien.

Gronden voor de kultures voor de Europesche markt waren er in Kediri voldoende aanwezig. — Er kon hier dus met vrucht arbeid worden gevorderd. — Arbeid, goed gedirigeerd, schenkt tevredenheid en welvaart, maar wanneer men zich hoofdzakelijk toelegt op het heffen van belastingen, droogen de bronnen van welvaart op en verflaauwt de algemeene bedrijvigheid. — In Ngrowo komt daarenboven lof toe aan het inlandsch bestuur, dat steeds bijzonder zorgde voor een gelijkmatig bezit van sawah's; schier nergens zal zulks in die mate worden aangetroffen. De welvaart was daar dan ook algemeen, in weerwil van de verslaafdheid der bevolking aan de amfioen; en hoe kan het anders? In een land als Java, waar de arbeid bij den land-

(*) Wanneer men in het Moederland, in stede van belasting op belasting te stapelen, meer bedacht was geweest, om bronnen van welvaart te openen en de algemeene bedrijvigheid in de hand te werken, zou het er nu minder treurig gesteld zijn.

bouw zoo rijk wordt beloond, kan immers een doeltreffend stelsel van arbeid niet anders dan goede vruchten voortbrengen, en moet zulks te verkiezen zijn boven het heffen, in het ruwe weg, van belastingen.

Ik ben dan ook van meening, dat, overal waar behalve sawah's nog een rijkdom van andere gronden aanwezig is, geschikt voor allerlei kultures, vrijstelling van landrenten en kwijting dier belasting, op de wijze hierboven omschreven, door arbeid, eene zeer wenschelijke en voor den lande voordeelige zaak zou zijn; speciaal bij de koffijkultuur, wanneer namelijk krachtig de hand wordt gehouden aan eene gelijke verdeeling van sawah's en mits men zorge, dat van de bevolking slechts zoo veel arbeid bij de kultures wordt gevorderd, dat zij zich niet behoeft te overspannen en gelegenheid genoeg behoudt, om voor de padie-kultuur te zorgen. Beide kultures moeten gelijkelijk worden bevorderd.

Op die plaatsen daarentegen, waar alleen de padie-kultuur kan bestaan, kan dit stelsel van vrijstelling van landrente niet in aanmerking komen.

Wanneer wij nu alles resumeren, dan zien wij, dat, bij de vrijstelling van landrente tegen arbeid van kultures voor de Europesche markt, het er slechts op aan komt:

1) dat de rijstvelden naar behooren verdeeld worden,

2) dat de arbeid der bevolking zoodanig wordt geleid, dat het werk niet drukkend en tevens produktief is,

3) dat er, behalve de sawah's, voorraad van vruchtbare gronden bestaan voor andere veel voordeel afwerpende plantsoenen. In de keuze van zoodanige plantsoenen moet de Javaan geleid worden en daarin moet men variëren, namelijk, de plantsoenen moeten zich regelen naar grond en klimaat, en ook, zoo veel mogelijk, naar het karakter der bevolking.

De landbouw maakt hoofdzakelijk den rijkdom van Java uit. Den landbouw, hetzij met of zonder belasting, te bevorderen, dient ons hoofdstreven te zijn. Daarom had er reeds sedert lang een établissement op Java behooren te bestaan, ter praktische beoefening van den landbouw, zoowel voor Europeanen als Inlanders. Wat al misslagen zijn er in de laatste tijden begaan! hoe duur zijn ze niet te staan gekomen! en nog hebben wij de lessen, die deze tegenspoeden ons gaven, niet in praktijk gebragt!

Het stelsel van kultures is, met het oog op den tegenwoordigen maatschappelijken toestand en het karakter der Javanen, eene zeer nuttige en doeltreffende instelling; dit heeft de ondervinding in vele residentiën, waar het met beleid en oordeel in werking is gebragt en gehouden, duidelijk bewezen. Het moet echter goed begrepen worden; het moet zich vormen en wijzigen naar een aantal omstandigheden, naar plaatselijke gesteldheid, naar bijzondere en eigenaardige instellingen en dergelijken. Het moet ook geen voor altoos vastgesteld en onveranderlijk afgesloten geheel zijn, maar naarmate de maatschappelijke en morele toestand der Javanen zich ontwikkelt, en door het stelsel van kultures zelf wordt hervormd, naar die mate moet het worden gewijzigd en veranderd.

H.

Het Amanoebangsche Rijk op Timor.

Het Amanoebangsche rijk bestaat uit eene aaneenschakeling van bergen en bergruggen, gelegen op de zuidkust van Timor, en grenzende ten zuiden aan de zee, ten noorden aan het hoog gebergte van Molo en Milmafoe, ten oosten aan het Amanatongsche rijk en ten westen aan de rivier Noimina-Noirana.

Het luchtsgestel van deze landstreek is zeer gezond; op het gebergte, waar de meeste negerien gelegen zijn, is het zeer koud en daalt de thermometer van FAHR. in de maanden Mei, Junij en Julij des morgens beneden de 62°, terwijl zij op den middag zelden boven de 82° stijgt. Meestal is men daar in dat jaargetij met nevelen omgeven, en mist het er zoo sterk, dat men geen roede voor zich uit kan zien, al hetwelk veel bijdraagt tot de vruchtbaarheid van die landstreek. Oranjeappelen, limmetjes, siriekaija en manga's groeijen er in het wild, en met de eerstgenoemde vrucht voedt men de varkens, terwijl de siriekaija eene grootte bereikt, door mij nergens anders zoodanig opgemerkt.

Vijfentwintig rivieren kronkelen tusschen de gebergten van gezegde landstreek en ontlasten zich in de rivier Noimina-Noirana, die aan hare monding eene verbazende breedte heeft. Deze 25 rivieren zijn de navolgende, als: de Noiloke, Nieskaay, Laliep, Foisilou, Noatomakou, Hana-ika, Wineloutou, Anono, Nono Kwamouké, Kilnitie, Noesoe, Nonowisa, Fea Senou, Kiouwania, Houwmenie bakkie, Fokollo, Koua lio, Faaun, Possou, Naikele, Fetenainou, Inie, Manoetooa, Nono wokou en Manoe-wietou. Al deze rivieren zijn ten oosten van den moedertak gelegen, — de Naitipala ligt ten westen, ontspringt uit het Molosche gebergte en ontlast zich in de Noimina-Noirana; men wil, dat in die rivier gouderts gevonden wordt, zoo als kopererts in de Biesjama, die uit het Nifosche gebergte ontspruit en zich mede in de Noimina-Noirana ontlast. Behalve deze rivieren, heeft men nog die van Moeké en Outouké, die uit het gebergte van Nikiniki ontspringen en in zee zich ontlasten. Ook een gedeelte van den Waiwiko-Waihalé bewatert het noordoostelijkste gedeelte van Amanoebang, en naar hare diepte te oordeelen moet men vooronderstellen, dat die trotsche rivier tot ver in het binnenland bevaarbaar is voor praauwen van middelbare grootte, al hetwelk in verloop van tijd veel zoude bijdragen tot ontluiking van bloei in dat gedeelte van het schier miskende en onbekende Timor.

De rivier Noimina-Noirana, die zich in de zoogenoemde parelbank-baai ontlast, heeft door hare sterke afwatering en het toevoeren van modderdeelen, de geheele baai vernietigd en de eilanden, op de kaart aangewezen, in de kust aangewonnen; want thans is niets naar eene baai of eilanden gelijkende daar

te vinden, en de parelschelpen vindt men thans niet in zee, maar op een' halven dag reizens van de stranden, in de rivier. Het aanzijn der veelvuldige kaaimannen in die rivier maakt het visschen naar deze schelpen, op eene diepte van 10 vademen, ten eenenmale ondoenlijk.

Langs de rivier Noimina-Noirana vindt men onafzienbare vlakten grasvelden en een onnoemelijk aantal lontarboomen. De gronden zijn bij uitstek geschikt voor sawah-velden; het water verliest zich bij kleine spruitjes in de rivier. Duizenden wilde paarden en buffels zijn thans de rustige bewoners dezer vlakten, want bevolking treft men daar niet. De Timorees moet op bergen wonen en deze zijn daar niet. Te bejammeren is het, dat deze, de schoonste landouwen van geheel Timor, zoo geheel onbevolkt daar liggen, en slechts nu en dan onveilig worden gemaakt door eene bende roofzieke Timorezen, die op koppen loeren, of die zich daar ophouden, om zich gedurende eenige maanden te onthalen op paardenvleesch, dat zij naar goeddunken zich kunnen verschaffen.

Op de gebergten van Amanoebang treft men weinig bosschen; deze ziet men slechts aan de stranden; men vindt daar zeer veel rood hout, van eene bijzonder deugdzame hoedanigheid en tot alle einden geschikt. Op de gebergten treft men den sandelboom, die in het Amanoebangsche zijne grootste grootte bereikt, en dikwerf eenen omtrek van twee of drie vademen heeft.

De bevolking, die het Amanoebangsche bewoont, was voorheen aan eenen vorst onderworpen, die zijn verblijf houdt op Nikiniki, doch schandelijke onderdrukking en tergende knevelarijen hebben hem de achting en liefde zijner onderdanen doen verliezen, en ieder ondergeschikt hoofd heeft het geraden gevonden, zich van het wettig bestuur los te scheuren en op zich zelven zijne regten te handhaven, waardoor men thans zoo vele verbrokkelde rijkjes in Amanoebang aantreft; deze zijn:

Nikiniki verblijf van den Vorst NAI BAKKIE.

Bonsain,	met Radja	NAITENIES	aan het hoofd.
Lassie,	»	NAI ISOU	»
Oefou,	»	BINAM TOKAN SOKÉ	»
Baboni,	»	NAI SAI	»
Hoemouw,	»	BAKKOU	»
Oesie,	»	BOI MAUW	»
Pènè,	»	BOI MAUWS broeder	»
Kwietaai,	»	NAI TONIE	»
Kies nèno,	»	NAI BANOE	»
Nakaiboubou,	»	NOBITONIES	»
Manoe Nina,	»	NITIBANIE	»
Nonon,	»	NAI NA-AD	»
Osien,	»	NAI NAMAD	»
Moutie,	»	NAI SELANG	»
Siaffou,	»	NAI TIMOU	»
Kemouké,	»	NAI SARAD	»

Koussie,	met Radja	NAI LÉO	aan het hoofd.
Oeboo,	»	NAKKA MENANOE	»
Toussie,	»	NAI BABIES	»
Téta,	»	NAI NAUWS	»

De bevolking dezer kleine staten gezamenlijk is zeer talrijk en bedraagt ten minste 100,000 zielen.

In Bonsain en Lassie zijn 78 tamoekong's of mindere kampong-hoofden; of beter gezegd, de bevolking van 78 kampongs woont voor eigen veiligheid gezamenlijk en vormt eene groote negerie, die van de toppen der bergen door de geheele ravijn verspreid is, en waarvan de bewoners zeker meer dan 12,000 zielen uitmaken. Even zoo is het gesteld met vele der andere negerien, als Nikiniki, Teflopo en meer anderen.

De bevolking heeft weinig behoeften, en gevolgelijk vordert de voldoening daarvan bijna geene inspanning. Voor haar dagelijksch onderhoud en voedsel worden door haar geregelde, omheinde tuinen aangelegd, waarvan de gronden 8 jaren lang bewerkt worden; daarna verwisselen zij weder gezamenlijk van gronden, en gaan andere tuinen aanleggen. In deze tuinen planten zij pisang, suikerriet, oebies, pompoenen, djagong, kapas, meestal dooreen; daardoor vinden de vrouwen, die het tuinwerk verrigten, eene onafgebroken bezigheid bij het dagelijksch bezoeken harer tuinen en bij het huiswaarts voeren der produkten. Alle plantsoenen komen doorgaans bij uitstek goed voort; menigmaal heb ik de djagong eene grootte zien bereiken, die ongeloofelijk is, en, bij telling der korrels van eenen halm, er 680 tot 704 waargenomen.

Digt aan de stranden wil het wel gebeuren, dat het gewas mislukt, doch hoog in het gebergte nimmer. — De grond schijnt mij zeer geschikt te zijn voor den aanplant van koffij, thee, kapas en suikerriet. Rijst wordt zeer weinig geteeld; de rijst, die op eenige nietsbeduidende natte rijstvelden gewonnen wordt, is slecht en van geene beteekenis.

Buiten sandelhout, dat het Amanoebangsche het meeste en beste voor den handel kan leveren, en een 40tal pikols was, werpt het niets af. Djagong zoude uitgevoerd kunnen worden, doch de middelen van transport zijn te duur, en de djagong op de omliggende eilanden en plaatsen heeft een' te lagen prijs (eene flesch arak per pikol), om voor den uitvoer in aanmerking te komen.

In een der werken van het Batav. genootschap(*) wordt gesproken van eene *Windwel*. Alle informatiën daaromtrent genomen leiden tot het besluit, dat hetgeen men daaromtrent verhaald heeft, een verdichtsel is.

In vorige jaren werd er veel tarwe op Amanoebang gewonnen; gestadige onlusten hebben hinderpalen voor den afvoer doen ontstaan, en daardoor is die kulture geheel te niet gegaan. In het oostelijk gedeelte, op Portugeesch Timor, is men daarmede gelukkiger geweest; behalve de groote konsumtie, wordt er nog door den handel van 5 tot 1200 pikols uitgevoerd,

(*) Eene verhandeling over Timor van VAN HOGENDORP voorkomende in het 1ste deel.

van eene bijzonder goede kwaliteit, en tot de zeer geringe som van *f* 5 per pikol verkrijgbaar.

Meloenen, witte kool, en beeten gedijen bij uitstek, zoodat in dit opzigt het Amanoebangsche gebergte niets te wenschen overlaat. Slechts de nijvere hand wordt verlangd, om, door het aanplanten van voor de Europesche markt geschikte produkten, deze landstreek produktief te maken en om, door het uitvoeren van handelsartikelen, nevens het sandelhout, waarvan men 10,000 pikols 's jaars zoude kunnen verkrijgen, onder den inlander, die schier nog in zijnen natuurstaat leeft, eene tot dus verre ongekende welvaart te verspreiden.

In hoeverre men zoude kunnen aannemen, dat de grond met ertsen bezwangerd is, kan nog niet worden opgegeven. Ontdekkingen zijn daaromtrent niet gedaan, doch, op eenen geringen afstand buiten de grenzen van dit rijk, heeft men goud en kopererts gevonden; en de plaats, waar voorheen, in 1750, goud door de kompagnie gegraven werd, is niet zeer verwijderd; zoodat men zou mogen vooronderstellen, dat ook in het Amanoebangsche in vervolg van tijd mijnen zullen worden ontdekt.

De slotsom van dit alles is alzoo, dat het Amanoebangsche rijk eene koele, gezonde luchtstreek heeft, voor het verblijf van Europeanen allergunstigst; dat de gronden geschikt zijn voor den aanplant van tarwe, koffij, thee, kakao, peper, kapas, aardappelen, djagong en groenten, voor de fokkerij van schapen, rundvee en paarden; dat de vlakten aan de Noinina-Noirana voor het aanleggen van natte rijstvelden en suikerplantagien alle gelegenheid aanbieden; dat de bevolking gebruik kan maken van de millioenen lontarboomen, om daaruit suiker en arak te trekken; dat de bosschen een' overvloed van sandelboomen en tamarindeboomen hebben, die overal in het wild staan en kostbare artikelen voor uitvoer zijn, doch dat het rijk, even als de zuidkust van Java, geene veilige havens voor schepen heeft. Desniettemin kan dit land, met al de voorregten en zegeningen, die het van de natuur ontvangen heeft, door eene nijvere bevolking eenmaal eene bloeijende landstreek worden, waar de inwoners gezond en gelukkig zouden kunnen leven en rijkelijk bestaan.

J. D. VAN DEN DUNGEN GRONOVIUS.

Walvischvangst der Solorezen.

Solor is een eiland, gelegen ten oosten van Floris en ten noorden van Timor, onder welke residentie het sorteert. De strandbewoners van dat eiland zijn in naam Mohamedanen, doch zijn tevens sterke arakdrinkers, en vinden hun bestaan in de vischvangst, waarvan zij het produkt in de gebergten bij de bergbewoners verruilen tegen djagong, het voortbrengsel van dien grond, dat de bevolking tot levensonderhoud dient, daar de gronden te vulkanisch zijn om rijst voort te brengen.

Deze strandbewoners zijn stoute zeelieden en visschers, en bedenken zich niet, om met hunne kleine acht voet lange bootjes den walvisch te naderen, dat logge monster af te maken en naar het strand te boegseren. De wijze, waarop door hen zulk eene overwinning wordt behaald, is als volgt. Alle vaartuigen gaan elken morgen geregeld naar zee, om vangst te zoeken. Wordt er nu een walvisch waargenomen, zoo geven zij elkander sein, en dadelijk is een ieder gereed tot den aanval. Deze geschiedt in de kleine booten, waarin 6 à 8 menschen met pagajers (kleine roeiriemen) zitten te roeijen. Een harpoenier staat voorop met zijn' harpoen, niet van de beste soort, en die aan de schuit verbonden is door een rottingtouw van 15 tot 20 vademen. Bij het naderen van den walvisch springt de harpoenier op den rug van denzelven en drijft hem met alle magt de harpoen in het lijf, die aan de schuit gebonden is. De walvisch, op het gevoel van de harpoen, begint vaart te schieten en naar den afgrond te duiken, en neemt gevolgelijk de boot mede. De matrozen dragen zorg zich zwemmende te houden, tot zij door andere vaartuigen worden opgenomen. De walvisch is verpligt spoedig boven te komen, en men ziet de schuit meestal mede te voorschijn komen; de omliggende praauwen begeven zich derwaarts en maken een tweede, derde en vierde praauwtje op het eerste vast, eeniglijk om den walvisch door den zwaren sleep te vermoeijen en in zijne vaart hinderlijk te zijn. Door de trage vaart zijn andere praauwtjes in de mogelijkheid het zeemonster op zijde te loopen en hem geheel af te maken. Het dier is nog verre van dood te zijn, wanneer zij reeds druk op het logge ligchaam kappen en houwen; is het dier werkelijk dood, dan wordt het in triomf naar het strand geboegseerd, daar opgehaald en aan moten gesneden. Ieder is dan op zijn' post, vrouwen en kinderen deelen daarin, en het is voor hen een waar feest zulk een zeemonster klein te maken. Ieder, klein en groot, loopt met het spek, dat gedroogd naar de gebergten gebragt wordt, om het tegen djagong te ver-

ruilen; terwijl zij allen zich buitengewoon te goed doen. De olie wordt niet uitgekookt, maar het spek wordt in de zon opgehangen, om uit te druipen; de daaruit loopende traan wordt dan opgevangen; zij is walgelijk van reuk, doch wordt desniettegenstaande door de bewoners genuttigd. Zij vinden veel amber-de-gris in zee drijven; ook dooden zij veel haaijen, droogen de vinnen en zoeken vógelnestjes, alle welke voortbrengselen aan den Boegineschen handelaar worden verkocht voor de Chinesche markt. De betaling geschiedt doorgaans in arak, koperdraad, kapmessen en ijzer. Het laatste artikel wordt door hen verwerkt voor het maken van hunne praauwen, die zij »kora-kora" noemen.

De negerie, die het meest zich met de vischvangst geneert, is Lamąkèra, op het Noord-oostelijkste gedeelte van het eiland Solor, en binnen de Straat gelegen. Zij is de grootste, welvarendste en meest bevolkte. De vier andere Mohamedaansche negeriën zijn Layajong, Andanara, Lamahala en Trong, welke drie laatsten op het eiland Andanara gelegen zijn.

De uitbreiding van het hooger onderwijs in de Oostersche talen aan de Nederlandsche Akademiën.

Heb ik reeds eenigen tijd geleden (*) met een enkel woord gewezen op de noodzakelijkheid, dat voor godgeleerden, regtsgeleerden, philologen en in 't algemeen allen, die eene wetenschappelijke loopbaan in Indië wenschen te kiezen, aan onze hoogescholen de gelegenheid worde geopend, om zich voor dien bijzonderen werkkring meer speciaal voor te bereiden; heb ik vooral ook aangedrongen op de spoedige oprigting van leerstoelen voor de talen, de land- en volkenkunde, de regtskennis, de geschiedenis van Nederlandsch Indië, nu, volgens onze nieuwe staatsinstellingen, het volk geroepen is, om, door zijne vertegenwoordigers, eenen belangrijken invloed op het lot dier landen en van zijne millioenen inwoners uit te oefenen; — thans heeft zich, in denzelfden geest, eene stem doen hooren, krachtiger dan de mijne, op eene plaats waar zij weerklank heeft moeten vinden, — onder mannen, die, door hunne persoonlijkheid en den rang dien zij bekleeden, grooten invloed op de bevordering der zaak kunnen uitoefenen. Verheugd over deze gebeurtenis, haast ik mij, om mijne lezers daarmede bekend te maken, en een verslag te geven van de redevoering, die de hoogleeraar P. J. VETH, in de openbare vergadering der 3de klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut in de maand April l.l. heeft uitgesproken, waarin hij de noodzakelijkheid aanwijst, dat aan het hooger onderwijs in de Oostersche talen eene belangrijke uitbreiding worde geschonken.

In eene inleiding, herinnert hij, hoe de koning, wiens dood wij betreuren, de gevaren had afgewend, die het hooger onderwijs dreigden, door het bekende rapport der ministers over bezuinigingen en vereenvoudigingen in de verschillende takken van bestuur; hoe, door de openbaarheid aan dat rapport gegeven, aan de woordvoerders der wetenschap de gelegenheid werd geopend, hunne bezwaren tegen de daarin voorgestelde bezuiniging op het hooger onderwijs in het midden te brengen; hoe eindelijk eene kommissie werd benoemd tot het doen van voorstellen om het hooger onderwijs te reorganiseren, niet meer met het oog op bezuiniging, waarvan in dat besluit nergens sprake is, maar met het oog op de sedert lang gevorderde ontwikkeling en verbetering, op de eischen der steeds voorwaartsstrevende wetenschap. Hij verheugt zich over deze rigting, die de zaak genomen heeft, niet omdat hij het behoud aller

(*) Tijds. v. N. I., Jaarg. 1849, 1ste deel, blz. 166.

bestaande inrigtingen van hooger onderwijs, met het oog op den bloei der wetenschappen, juist noodzakelijk acht, maar omdat waarschijnlijk daardoor aan de eischen der wetenschap naar de behoeften des tijds meer zal voldaan worden. Immers in het algemeen is het akademisch onderrigt in ons Vaderland in vele takken, bij den vooruitgang der wetenschappen, ten achteren gebleven, en vordert het in verschillende rigtingen dringend groote uitbreiding. Men heeft dan ook reeds sedert lang op die uitbreiding voor het geneeskundig onderwijs aangedrongen; men heeft het gewraakt, dat de staatkundige en administrative wetenschappen als een louter aanhangsel op de regtsgeleerde studiën behandeld worden; men heeft, in verschillende andere vakken, leemten aangewezen, die op voorziening dringende aanspraak maken. Maar zonderling is het, dat schier niemand van de uitbreiding van het letterkundig onderwijs gewaagd heeft, 't welk daaraan echter niet het minste behoefte heeft. Daarom wil de hoogleeraar VETH zijne hoorders hierbij meer bijzonder bepalen, en wel voornamelijk bij de Oostersche studiën, welker uitbreiding zoo dringend gevorderd wordt voor het wel begrepen belang van ons Vaderland, en die zoo achterlijk zijn gebleven bij de reusachtige ontwikkeling, die zij hebben verkregen, zelfs bij natiën, wier materiële belangen van die studiën veel minder bevordering konden verwachten, dan in Nederland het geval is.

Zoo begint de hoogleeraar dan zijn eigenlijk onderwerp met eene geschiedkundige voorstelling van het lot, dat de studie der Indische wetenschappen is te beurt gevallen. Hij toont aan, hoe onze akademiën, van de vroegste tijden, geheel vreemd zijn gebleven aan alles wat niet tot de Semitische talen behoorde. Desniettemin hebben onze vaderen, ofschoon afgescheiden van de universiteiten, den omvang hunner Oostersche studiën veel verder uitgebreid. De beoefening der Maleische taal begon reeds kort na de eerste expeditie naar Indië. Vooral hebben de kerkelijke dienaren der O. I. kompagnie de Tamulsche taal, een der meest verspreide dialekten van Dekkan of zuidelijk Hindostan, en de Singalesche taal, of die van het eiland Ceylon, met uitstekend gevolg beoefend. Ook aan de talen van het op de Chinesche kust gelegen eiland Formosa is door hen veel studie en ijver gewijd. Maar het doel dezer studiën was meer van eenen praktischen aard, zoodat ze waarschijnlijk daarom nimmer op het groote tooneel van het akademisch onderrigt geschitterd hebben, niet als een deel van het eigenlijk gezegd wetenschappelijk onderzoek werden aangemerkt. Van daar misschien ook, dat nimmer eenige poging werd beproefd, om de schier onoverkomelijk geachte moeijelijkheden der Chinesche taal te boven te komen, dewijl de gemeenschap met de Chinezen geschiedde door middel van door dezen zelven gevormde tolken of van het Maleisch. Van daar, dat ook de Japansche taal geheel werd verwaarloosd. Van daar, dat zelfs in den Indischen archipel tot de kennis van geene andere dan de Maleische taal werd doorgedrongen; want aan deze meende men voor den omgang met die volkeren genoeg te hebben. Die taal, in deze zeeën langs alle kusten verspreid, waar onze vaderen handel dreven, werd tevens overal tot voertuig gemaakt van het Christelijk onderwijs. In haar werd de bijbel

bij herhaling overgezet, en eene reeks van stichtelijke geschriften in het licht gegeven; maar om door de studie der Javaansche, Boeginesche, Makassaarsche, Alfoersche talen dieper tot de kennis van den inwendigen toestand en de denkwijze der bevolkingen van den archipel door te dringen, en meerdere punten van aanraking met haar te vinden, daaraan werd even weinig gedacht, als om voor het Maleisch, Tamulsch, Singaleesch, of Formosaansch leerstoelen aan de hoogescholen op te rigten, waar het letterkundig onderwijs tot de klassieke talen van Hellas en Latium en tot de aan de Godgeleerdheid dienstbare beoefening der Semitische dialekten beperkt bleef.

Het tijdvak brak aan, waarin wij, behalve onze koloniën, zelfs ook ons nationaal volksbestaan verloren. Toen wij na den vrede van Europa onze Indische bezittingen terug ontvingen, dacht niemand er aan, om de beoefening der talen van de half barbaarsche volken dier eilandenwereld onder de wetenschappelijke studiën op te nemen. Wel waren er twee oorzaken, die de noodzakelijkheid der beoefening dier talen meer deden gevoelen en hare studie ook eenigzins bevorderden — de behoefte namelijk, die de vermeerdering van ons grondgebied, het diepe indringen in de inwendige maatschappijen der inboorlingen en vooral het kultuurstelsel op Java deden geboren worden — en vooral ook de zucht om den heidenen het evangelie te verkondigen, gedurende het tijdvak van druk met vernieuwde kracht ontwaakt. Wel werden dien ten gevolge de Maleische en Javaansche taal met kracht beoefend, en zelfs pogingen in het werk gesteld, om de talen der Boeginezen en Makassaren op Celebes, der Batta's op Sumatra, der Dajaks op Borneo in den kring der Oostersche studiën op te nemen. Maar dat alles bleef, gelijk vroeger ten tijde der republiek, aan het hooger onderwijs vreemd.

De hoogleeraar schetst uitvoerig het groote nadeel, dat hieruit voortvloeit. Niet slechts werden de studenten in de regts- en godgeleerdheid, die zich voor eene loopbaan in Indië wilden voorbereiden, buiten de gepaste gelegenheid gelaten, om zich in de vereischte kundigheden vooraf behoorlijk te oefenen; maar de studie dier vakken zelve leed daardoor groote schade. Zij werd niet van een' echt wetenschappelijken geest doortrokken, niet door het verband met andere wetenschappen toegelicht; zij bleef oppervlakkig en op zich zelf staand. Wil men het bewijs van hetgeen de hoogleeraar hier zegt, dan behoeft men slechts te denken aan de wijze, waarop eenen geruimen tijd lang de Maleische taal werd beoefend, aan de methode die op het instituut voor de Javaansche taal te Soerakarta gevolgd werd, aan vele geschied- en aardrijkskundige werken over Indië en dergelijken. En 't kan niet anders, want zij b. v., die zich met de talen en letterkunde van dezen archipel bezig hielden, waren geheel verstoken van de middelen, om zich kennis van het Arabisch te verwerven, dat slechts aan de hoogescholen onderwezen werd, terwijl toch het Arabisch een onmisbaar vereischte is, om die talen en letterkunde met vrucht te beoefenen. Om de noodzakelijkheid van de studie der Arabische letteren, inzonderheid van de godsdienstleer des Korans en van het Islamitisch regt, voor aanstaande ambtenaren en evangelieboden aan te toonen, haalt de hoogleeraar

een paar voorbeelden aan, die alleropmerkelijkst zijn. Hij wijst namelijk op den, dezer dagen zoo veel besproken, verkoop van landerijen op Java. Om het regt van den souverein op den grond te bewijzen, heeft het geacht lid der vertegenwoordiging, van wien het voorstel daartoe is uitgegaan, zich beroepen op het regt des Korans, dat, naar zijne meening, den eigendom van den grond aan den souverein toekent. Maar grondige onderzoekers van het Islamitisch regt hebben aangetoond, dat de souverein in Mohamedaansche landen niet meer is dan de opperste administrateur der aan den Islamitischen staat toebehoorende gronden, en dat hij als khalif of plaatsvervanger van den profeet de grondbelasting heft ten behoeve van het algemeen welzijn der geloovigen en der uitbreiding van de leer des Korans. Indien dus inderdaad, gelijk werkelijk het geval is, op Java de grond aan den souverein behoort, dan moet dat eigendom niet uit den Koran, maar even als zoo vele andere gebruiken (hadat) en gewoonten uit de oude Hindoe-instellingen verklaard worden. Ten gevolge dier hadat wordt de souverein op Java geacht de grondbelasting *voor zich zelven* te heffen, als opperleenheer der landen, door de dessa's gemeenschappelijk gebruikt, en waarschijnlijk zal wel geen Javaan de bevoegdheid tot den overdrag van het regt dier heffing van partikulieren (waarin alleen de verkoop van landen bestaat) aan ons gouvernement, dat de plaats zijner vroegere vorsten bekleedt, op regtskundige gronden betwisten. Naauwkeuriger kennis van het Mohamedaansche regt zou dus den heer SLOET TOT OLDHUIS ongetwijfeld op den weg hebben gebragt, om den grondslag van den grondeigendom des gouvernements niet te zoeken in dat regt, maar in de hadat, die meestal overblijfselen zijn van de vroegere Hindoe-instellingen. Uit dit voorbeeld maken wij eene gevolgtrekking, die nog meer omvat dan de hoogleeraar er uit heeft afgeleid. Wij vermeenen, dat niet alleen aanstaande ambtenaren in Indië, maar ook zij, die zich aan de akademie voorbereiden, om eenmaal eene gewigtige betrekking in den staat te vervullen, de studie der Indische wetenschappen, waartoe wij ook de Arabische regtskennis rekenen, niet mogen verwaarloozen. Hoe toch zal bij voorbeeld een volksvertegenwoordiger over de belangen van Indië kunnen oordeelen, — en hij wordt nu reeds en zal naar wij hopen in den vervolge meermalen daartoe geroepen worden, — zonder eene grondige studie van de land- en volkenkunde, de geschiedenis, de wetgeving, enz. van Indië?

Een tweede voorbeeld, dat de heer VETH aanhaalt, is geput uit den oorlog met de Padries op Sumatra. Men verkeerde in de vooronderstelling, dat zij, uit hoofde hunner godsdienst, vijandig tegen de Christenen gestemd waren, en zoodra zij daartoe de magt hadden, ons als ongeloovigen het land zouden uitdrijven. Daarom is men altijd aanvallenderwijze te werk gegaan, om hen voor te komen, zoo als het heette — maar is tevens daardoor oorzaak geweest, dat deze krijg 25 jaren geduurd en stroomen bloeds gekost heeft. Had men onderzocht, of de Koran èn naar zijnen waren zin èn naar de Wechabitische opvatting, in welke door de Padries gedeeld wordt, ergens een' aanvallenden oorlog tegen de Christenen gebiedt, dan zou men gezien hebben,

dat dit punt althans zeer betwistbaar is, en het niet voor zoo waarschijnlijk hebben gehouden, dat eene sekte, wier aandacht geheel op inwendige hervorming van den Islam gerigt is, zich, even als de eerste door teugellooze veroveringszucht vervoerde khalifen, op eene enkele, door de vijandige handelingen van Amroe, den Christenkoning der Gassaniden, uitgelokte, passage zoude beroepen, tegenover den grooten eerbied, dien de Koran voor den stichter des Christendoms aan den dag legt, en de verdraagzaamheid jegens de Christenen, die hij op vele plaatsen predikt.

De redenaar is nu genaderd aan de oprigting der koninklijke akademie te Delft, en brengt eene warme hulde aan de onberekenbare diensten, die zij aan de studie der talen en letterkunde van den archipel reeds bewezen heeft. Twee zaken echter betreurt hij hierbij. Vooreerst, dat het koloniaal gouvernement nu alle pogingen, om *in Indië zelve* den aanstaanden ambtenaar gelegenheid tot verwerving der noodige kundigheden te geven, geheel heeft gestaakt; — en in de tweede plaats, hare geheele afscheiding van ons hooger onderwijs, waardoor b. v. de regts- en godgeleerde, die zich tot eene loopbaan in Indië wil voorbereiden, genoodzaakt wordt eerst, zonder eenige kennis der bijzondere behoeften zijner Indische carrière, zijne studiën aan de hoogeschool te volbrengen, en daarna de beoefening der talen van den archipel, met al wat daaraan verbonden is, als een aanhangsel op zijne wetenschappelijke vorming te gaan behandelen. Beter voorzeker! zou voor de waardigheid dezer vakken van kennis gezorgd zijn, zoo het onderrigt daarin aan eene hoogeschool ware verbonden geworden: dat onderrigt zou meer in het geheele wetenschappelijk leven hebben ingegrepen, zich meer aan andere vakken van onderwijs b. v. het Arabisch of, voor zoo ver den regtstoestand der koloniën betreft, dat in de regtsgeleerdheid hebben aangesloten; het zou, op een grooter tooneel geplaatst, in ruimeren omvang tot verspreiding van de regte kennis onzer koloniën hebben gewerkt, en voor studerenden in alle vakken zou eene schoone gelegenheid zijn geopend, om de beoefening van hun hoofdvak met die der meer bepaaldelijk voor eenen vruchtbaren werkkring in Indië vereischte takken van kennis te paren. Ook de genees- en natuurkundigen heeft de hoogleeraar hier op het oog, waarvan velen in Indië zulk eenen schoonen en nuttigen werkkring kunnen vinden, maar wie het thans uiterst bezwaarlijk is, eene gelegenheid op te sporen, om zich alle de daartoe gevorderde kundigheden te verwerven. — De waarheid van 't geen de heer VETH hier beweerd heeft, heb ik, in mijne loopbaan in Indië, proefondervindelijk leeren kennen. Had ik het geluk gehad, aan de akademie eene speciale opleiding te ontvangen voor de toekomst, die ik te gemoet trad; had ik slechts geweten, wat eenen evangeliedienaar in Indië voornamelijk te pas komt, dan had ik mij vele moeijelijkheden en belemmeringen kunnen besparen, die mij nu in Indië te beurt zijn gevallen, dan had ik niet zoo vele bezwaren op mijnen weg ontmoet, die ik gedeeltelijk met veel inspanning en moeite, gedeeltelijk nimmer ben te boven gekomen. Gevormd tot predikant voor eene vaderlandsche gemeente, kwam ik in Indië. Daar moest ik onmiddellijk in eenen zeer uitgebreiden kring in de

hoofdplaats werkzaam zijn. In 't Maleisch moest ik voornamelijk mijn dienstwerk verrigten: ik leerde Maleisch, maar ik zag al aanstonds, dat dit eene onmogelijkheid was, zonder Arabisch te kennen. Meer had ik er nooit van geleerd dan onze meeste theologen, en dat was niet veel. Ik moest dus, zoo goed en kwaad als het ging, wat Arabisch leeren. Pastoraal had ik gehouden, maar wat hielp ze mij in die geheel nieuwe, van de vaderlandsche zoo verschillende maatschappij? Duizendwerf wenschte ik van, in plaats dier pastoraal, de land- en volkenkunde van N. Indië bestudeerd te hebben; duizendwerf betreurde ik het, wanneer ik geroepen werd (en ieder predikant in Indië wordt daartoe geroepen), om voor zendeling- en bijbelgenootschap, voor onderwijs en opvoeding werkzaam te zijn, nooit daarvoor eenige opleiding genoten te hebben. Menigwerf ben ik met Mohamedanen in ernstige gesprekken gewikkeld geweest, en ondervond, hoe onmisbaar de kennis van de Koran en van de Mohamedaansche godsdienst is voor den Indischen predikant. Mijn gebrek aan akademische opleiding heb ik door studie zooveel mogelijk trachten te vergoeden — maar ik weet dat dit slechts zeer gebrekkig is geweest. En nu spreek ik nog slechts van den onmiddellijken werkkring van den predikant, nog niet van hetgeen hij doen kan tot opbouw der wetenschap, indien hij eene goede speciale akademische vorming genoten heeft. Inderdaad niemand meer dan ik kan het betreuren, dat op onze akademiën tot dus verre de Indische wetenschappen geheel ontbreken.

Na deze geschiedkundige beschouwing van den toestand onzer akademiën met opzigt tot de Indische wetenschappen, duidt de hoogleeraar in bijzonderheden aan, wat hij, bij de voorgenomen reorganisatie van het hooger onderwijs, eigenlijk zou verlangen. In de eerste plaats meent hij, dat het niet te veel gevergd is, wanneer, althans aan ééne onzer universiteiten, drie leerstoelen voor de Javaansche, Boeginesche en Maleische talen worden opgerigt, bij welke laatste voegzaam die der min beschaafde dialekten van Sumatra, Borneo en de Molukko's, die ons nog zoo weinig bekend zijn, konden gevoegd worden. Men zou daarbij tevens behooren zorg te dragen, dat de geschiedenis onzer koloniën, het Islamitisch regt en zijne wijziging door de hadat, onze eigene koloniale wetgeving, de land- en volkenkunde van den Indischen archipel, de onderwerpen werden van bijzondere voorlezingen, die, althans gedeeltelijk, aan dezelfde hoogleeraren opgedragen, gedeeltelijk welligt met andere vakken, zoo als dat der geschiedenis en van het hedendaagsch regt, gevoegelijk konden vereenigd worden.

In de tweede plaats wenscht de hoogleeraar, dat, althans aan ééne onzer hoogescholen, een leerstoel voor de Chinesche taal en de daarmede verwante Japansche worde opgerigt. De argumenten, waarmede hij dit verlangen aanbeveelt, zijn hoogst merkwaardig. Hij wijst op de ontzaggelijke bevolking van 167 millioen zielen, die het Chineesch spreekt. Hij wijst op andere volken, die in de verbreiding des Evangelies, in den bloei van den wereldhandel, in de uitzetting der grenzen van onze kennis belang stellende, in weerwil van de ongeloofelijke inspanning, die het kost, om tot de kennis der

taal- en letterkunde van China door te dringen, daaraan onvermoeid hunne vlijt en hun vernuft hebben toegewijd. Hij noemt onder de Engelschen MORRISON, MEDHURST, MARSHMAN, onder de Franschen FOURMONT, ABEL RÉMUSAT, STANISLAS JULIEN, onder de Duitschers GÜTSLAFF, NEUMANN, ENDLICHER. Hij vraagt: wat hebben wij gedaan, die toch ook aan de verbreiding des Evangelies willen behulpzaam zijn, die gaarne in de voordeelen van den Chineschen handel willen deelen, die in den Indischen archipel met ons grondgebied schier aan de Chinesche kusten raken, en, wat meer is, in onze eigene Overzeesche bezittingen misschien meer dan een half millioen Chinesche volkplanters tellen, — handwerkslieden, mijnwerkers, aanzienlijke kooplieden, groote grondbezitters, pachters der middelen, die onze schatkist moeten stijven, en wat niet al? Alle aandacht en opmerkzaamheid verdient hetgeen de hoogleeraar zegt, om de noodzakelijkheid der kennis van het Chineesch uit een staatkundig oogpunt te bewijzen, omtrent het zonderlinge standpunt, dat de Chinezen in de Indische maatschappij innemen en de gevaren, die daaruit voortvloeijen. De Chinezen aldaar, zegt hij, zijn bedriegelijk, listig, zelfzoekend, inhalig, zonder diepte des gemoeds, schier zonder godsdienst, door geenerlei banden aan ons verknocht, elkander daarentegen steunend en helpend, en zelfs op vele plaatsen door geheime genootschappen onderling verbonden, en daarom gevaarlijk voor de belangen, voor de rust, voor het behoud onzer koloniën, zoolang hunne taal en vreemdsoortig schrift een' onoverkomelijken slagboom tusschen hen en ons stellen, zoo lang ons de middelen ontbreken, om hun geheimzinnig wezen te doorgronden. En men zegge niet, dat de Chinees zich met geene staatkundige aangelegenheden bemoeit. Men is in Indië bevreesd voor de gevolgen, die de beoordeeling van regeringsdaden zou na zich slepen, wanneer aan de drukpers meer vrijheid werd toegestaan. Maar de Chinees is op Java, onder onze oogen, in het volle genot dier vrijheid. Inderdaad deze opmerkingen van den heer VETH kunnen niet genoeg ter harte worden genomen; wij zullen er nog een oogenblik bij stilstaan. De wijze, waarop de Chinezen de drukkunst uitoefenen, is zeer eenvoudig. Zij snijden de letters of liever woorden in eene weeke houtsoort, bestrijken die met inkt, leggen er een blad Chineesch papier op, wrijven er een of tweemaal over, en de bewerking is afgeloopen. Er is daarvoor geen werkplaats, geen toestel, geene afzonderlijke inrigting noodig. Alles geschiedt in stilte, zonder dat iemand er iets van merkt. Ook op Java worden op die wijze stukken gedrukt. Uit de Javasche courant worden die advertenties in 't Chineesch vertaald en gepubliceerd, die voor den handel eenig belang hebben. Maar bovendien drukt en leest de Chinees geschriften, over wier inhoud, gelijk de heer VETH te regt aanmerkt, het Europeesch gezag niet kan oordeelen, omdat niemand zijne hieroglyphen verstaat. Dat deze geschriften aan politieke beschouwingen niet vreemd zijn, meent de hoogleeraar te mogen opmaken uit hetgeen aan den Engelschen reiziger BEETE JUKES, op een uitstapje in Java's Oosthoek, door een' Javaanschen *Rongo* verhaald werd, »dat in de Chinesche nieuwsbladen op Java de onregtvaardigheid van den

oorlog der Engelschen tegen het Hemelsche rijk was aangetoond, en tevens, zonder overmaat van waarheidsliefde zeker, berigt, dat zij bij alle gelegenheden volkomen waren geslagen." — Zulk groot belang hebben wij bij de kennis van de Chinesche taal. Mogt men door hetgeen de redenaar herinnerd heeft nog niet overtuigd zijn, dan stelle men zich het jaar 1740 voor den geest, toen eene algemeene zamenzwering, in den boezem van de hoofdplaats van N. Indië, onder het oog der regering, in 't midden der Europesche bevolking, op het punt was van uit te barsten, zonder dat iemand er eenig vermoeden op had; toen bij de ontdekking, het wantrouwen, voortspruitende uit het gevoel van magteloosheid om de geheime handelingen der Chinezen te doorgronden, zoo groot was, dat eene vreeselijke, onmenschelijke en zelfs niet door de noodzakelijkheid te regtvaardigen algemeene slagting der toen reeds weerloos gemaakte natie er het gevolg van was. Waren er te Batavia onder de gouvernementsbeambten geweest, die het Chineesch verstonden, dan zou zulk eene zamenzwering bijna eene onmogelijkheid geweest zijn; dan zou men, bij de ontdekking, de geheimen dier konspiratie hebben kunnen doorgronden, hare oorzaken opsporen en tot regtvaardige en krachtdadige maatregelen zijne toevlugt genomen hebben, gelijk nu een laaghartige moord het gevolg van angst en vrees is geworden. Maar wij behoeven geene eeuw terug te gaan, om bewijzen uit de geschiedenis te ontleenen, hoe noodzakelijk de kennis der Chinesche taal is uit een staatkundig oogpunt: wij herinneren hier eene gebeurtenis, weinige jaren geleden voorgevallen, en die, wat wij beweren, mede bijzonder in 't oog doet vallen. In het jaar 1832 barstte, in den nacht van den 12 Mei, plotseling een opstand uit onder een 400tal Chinesche arbeiders, die moord en brandstichting ten gevolge had en met den dood van 200 dier ongelukkigen een einde nam. Die opstand werd, in een etablissement van landbouw, onder het oog van Europesche opzieners en ambtenaren gesmeed, afgesproken en tot rijpheid gebragt, en bewees, hoe gevaarlijk het is talrijke vreemdelingen in het land te brengen en toe te laten, van wier taal niemand dan zij een enkel woord verstaat. Wij kunnen dus niet anders, dan het denkbeeld van den hoogleeraar VETH toejuichen, om aan eene onzer hoogescholen een' leerstoel te openen voor de Chinesche en Japansche talen. Maar wij verlangen, in het belang van Nederlandsch Indië, meer dan dat. Bij de vele bewijzen, die de heer VETH opnoemt van laauwheid, onverschilligheid en verregaande achteloosheid onzer natie en met name ook van het Indische gouvernement ten opzigte der Chinesche taalstudie, verhaalt hij, onder anderen, hoe men onze koloniale regering van verschillende zijden op het gevaar heeft opmerkzaam gemaakt, in de onbekendheid met de Chinesche taal gelegen, en hoe nog vóór korten tijd een jong mensch, die zich aanvankelijk reeds met behulp van Chinezen te Batavia eenige kennis dier taal had verworven, heeft aangeboden, tegen het genot eener kleine toelage, die studie, ten dienste der regering voort te zetten. Met de bijzonderheden van dit laatste ben ik vrij naauwkeurig bekend, aangezien een lid der hoofdcommissie van onderwijs op den bewusten jongeling opmerkzaam maakte, en dien ten gevolge aan

het gouvernement het voorstel werd gedaan, om hem, ter verdere aanmoediging, eene kleine toelage te geven, en van zijne kennis in 't belang van den lande gebruik te maken. Maar het gouvernement vond dit zoo weinig belangrijk, dat daarop niet is gedisponeerd. Die geest van onverschilligheid nu dient plaats te maken voor groote belangstelling, en in Indië zelf moet men trachten jongelieden te vormen, die het gouvernement tot tolken en translateurs kunnen dienen; opdat niet langer, zoo als tegenwoordig, de gouvernementsbesluiten ten opzigte der Chinezen, eerst in 't Maleisch, en vervolgens door Chinezen in 't Chineesch moeten worden vertaald, zonder dat iemand zich van de getrouwheid der vertolking kan vergewissen. Welke moeijelijkheden dit volslagen gebrek aan kennis van het Chineesch, in regterlijke aangelegenheden, veroorzaakt zal ik wel niet behoeven aan te toonen.

Eindelijk wijst de hoogleeraar VETH nog op eene groote leemte in ons akademisch onderwijs, op het gemis van eenen leerstoel voor het Sanskrit. Hij schetst in korte woorden de schoonheid en den rijkdom dier taal op zich zelve beschouwd; hij wijst op haar belang met betrekking tot de verklaring en afleiding van de vormen der talen in het verre westen, maar hij herinnert vooral haar belang voor de studie van den Indischen archipel. Die merkwaardige eilanden-wereld, zegt hij, heeft beurtelings den invloed ondervonden der drie hoofdvormen van Aziatische beschaving, die der Chinezen, die der Hindoes en die der Arabieren. Maar, terwijl de eerste de bevolking van den archipel slechts oppervlakkig schijnt te hebben beroerd, en welligt alleen op haren handel en industrie eenigen invloed te hebben uitgeoefend, terwijl de Arabische, als de laatst derwaarts gekomene, en nog in sommige streken haren invloed gedurig uitbreidende, wel in den tegenwoordigen staat van den Indischen archipel natuurlijk de meeste opmerkzaamheid trekt, maar nogtans nimmer eene zeer doortastende omvorming van de denkwijze en de zeden der bevolking in massa heeft te weeg gebragt; kunnen wij ons niet genoeg verbazen over de diepe sporen, die het Hindoeïsme alom in den archipel heeft nagelaten, en die gedurig talrijker en duidelijker voor ons worden, naarmate onze kennis vermeerdert en onze blikken dieper doordringen. De kusten van het Maleisch schiereiland waren misschien de eerste zetels der Hindoesche kolonisten, die van daar uit hunnen invloed verder en verder over den archipel verspreidden, en inzonderheid op Java een' hoofdzetel en een middelpunt hunner werkzaamheid vonden. Zij waren het, die aan Java zijne godsdienst schonken, den zin voor kunsten en letteren in het aanwezen riepen, en voor de goden en helden der Indische mythologie de schoone en reusachtige tempels van Brambanan en Boro-Boedho en zoo vele andere deden verrijzen; zij waren het, die Java met de heilige Kawi-taal beschonken, thans eene doode taal gelijk het Sanskrit, maar nog de taal der klassieke Javaansche letteren, dier grootsche Javaansche heldendichten, die niets anders dan de genationaliseerde heldendichten van Hisdostan zelve zijn; zij waren het, wier invloed als veroveraars of leermeesters, tegenover hunne onderdanen of leerlingen, die merkwaardige splitsing van het Javaansch in twee nevens elkander gesproken talen, in gebruik onderscheiden

naarmate van den stand des sprekers in verhouding tot den aangesprokene, deden geboren worden; zij waren het die Java met wetten en instellingen beschonken, die de nieuwe leer des Korans voor een groot gedeelte hebben overleefd; terwijl hun invloed nog voortleeft in de taal, de denkwijze, de zeden, de bijgeloovigheden en de legenden des volks, die door de werking van den Islam slechts oppervlakkig zijn gewijzigd. Maar niet tot Java alleen heeft zich de invloed der Hindoes bepaald. Het Hindoeïsme, door het zwaard van den Islam van Java verdreven, waar het echter nog hier en daar in het gebergte bleef schuilen, vond eene toevlugt op Bali, dat tot op den huidigen dag zijn hoofdzetel in den archipel gebleven, en zijnen geheel eigenaardigen en hoogst opmerkelijken toestand aan de Hindoe-beschaving verschuldigd is. Maar verder en dieper nog strekt zich die raadselachtige invloed uit, dien de Hindoes op den Indischen archipel hebben uitgeoefend. Indien al minder sterk ingedrukt dan op Java, vinden wij toch op Sumatra en Celebes, en waar al niet? de sporen van hunne taal, hunne godsdienst, hunnen kunstzin, en thans zelfs schier verwilderde bevolkingen, gelijk die der Batta's, hebben nog de fragmenten bewaard eener overoude kultuur, die duidelijk op de werking van het Hindoeïsme schijnt te wijzen. Terwijl dus de studie van het Sanskrit ons aan den eenen kant in het verre westen den sleutel reikt, om de wording onzer eigen taal voor ons open te leggen, kunnen wij aan den anderen kant bij haar alleen de oplossing zoeken van vele dier tallooze raadselen, welke de Indische archipel nog altijd voor ons in zijnen schoot bewaart, kunnen wij door haar alleen zijn »heden" leeren verstaan, hetwelk in een »verleden" wortelt, door den invloed van het Hindoeïsme gevormd en bepaald.

Na op die wijze het belang van het Sanskrit, speciaal voor ons Nederlanders met betrekking tot onze Indische bezittingen, te hebben aangetoond; en na herinnerd te hebben, hoe wij achterlijk zijn gebleven, terwijl al onze naburen als om strijd de verborgen schatten der Sanskrit-litteratuur trachtten aan het licht te brengen, en tot opheldering van de geschiedenis der beschaving poogden aan te wenden, wenscht de hoogleeraar, dat, bij de herziening der bepalingen op ons hooger onderwijs, althans aan eene onzer vaderlandsche hoogescholen, een leerstoel voor de Sanskrit-taal en voor de Indische oudheid worde opgerigt.

De heer VETH eindigt zijne redevoering met een enkel woord over de noodzakelijkheid der uitbreiding, die ook het hooger onderwijs in de Semitische litteratuur dringend vordert. Moge zijne krachtige stem niet die des roependen in de woestijn wezen! Ik hoop dat, in 't belang van de wetenschap, van den roem des vaderlands, maar vooral ook in 't belang van Nederlandsch Indië. Wat is de oorzaak, dat tot dusverre de toestand dier gewesten in vele opzigten zoo betreurenswaardig is? Waaraan is die bekrompen en goddelooze staatkunde toe te schrijven, die het geluk, vooral het morele geluk, van millioenen inboorlingen opoffert aan eigenbaat en zelfzucht, in de dwaze vooronderstelling, dat eene systematische onderdrukking van den geest en tegenstand tegen ontwikkeling en beschaving op den duur mogelijk is en vruchten voor het

moederland zal afwerpen? Wat is de reden waarom het Nederlandsche volk in geen de minste betrekking staat tot zijne Indische bezittingen, zoodat de weinigen uit dat volk, die derwaarts gaan, en hunne afstammelingen vreemd worden van Nederland, wat zeg ik, door den jammerlijken en wreeden toestand waarin ze gehouden worden, langzamerhand haat en vijandschap moeten voeden; zoodat geen Nederlander daar nieuwe bronnen van welvaart en rijkdom, in die door de natuur zoo rijk gezegende oorden tracht te zoeken, geen Nederlander er de nog naauwelijks geopende mijnen van nieuwe kennis en wetenschap verder tracht te ontginnen, maar alles aan vreemdelingen overlaat? Wat is het, dat die vervreemding en verwijdering tusschen Nederland en zijne bezittingen veroorzaakt en bevordert? Is het niet de volslagen onbekendheid van de natie met hare koloniën, de schoonsten en de rijksten der wereld? Daarom verheugen wij ons, dat eene stem zich doet hooren, die de oorzaak van zooveel kwaad, waarvan de gevolgen gemakkelijk zijn te voorzien, wil wegnemen. Daarom verblijden wij ons, dat men begint in te zien, hoe alleen vermeerdering van kennis van Indië de ondernemingszucht en de kracht en den moed onzer voorvaderen in het nageslacht kan opwekken, om dáár nieuwe kanalen op te sporen, langs welke nieuwe levenssappen het zinkend vaderland kunnen helpen en schragen. Gelijk van ouds zoo veel goeds en voortreffelijks van onze hoogescholen is uitgegaan, zoo moet ook van daar weder de wetenschap, als een weldadige stroom, door de natie zich verspreiden, en haar derwaarts voeren, waar haar pligt en haar belang haar roepen.

De demonstratie der ingezetenen van Batavia, op den 22 Mei 1848.

10. *De publikatie van den heer* ROCHUSSEN *van den 27 October 1848 — en de Tweede Kamer der Staten Generaal.*

Men zal zich herinneren, hoe in deze publikatie onder anderen aan de ingezetenen van Nederlandsch Indië wordt medegedeeld, »dat het 's konings verlangen is, den inwoners van Nederlandsch Indië in 't algemeen krachtig voor te houden, dat men, klagten of grieven hebbende, zich behoort te wenden tot den gouverneur generaal, als 's konings vertegenwoordiger en bezittende Z. M. vertrouwen." Men zal zich herinneren, dat deze publikatie genomen is naar aanleiding van een koninklijk besluit en eene geheime missive van den toenmaligen minister van marine en koloniën, thans alleen minister van marine. Men zal zich al verder herinneren, dat ik vroeger (Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, jaargang 1849, 1ste deel, blz. 87) heb doen opmerken, hoe door die publikatie de ingezetenen van N. Indië geheel zijn overgegeven aan den wil en het goedvinden van den tijdelijken gouverneur generaal, hoe zij, wanneer deze ten hunnen opzigte verkeerd of onbillijk handelt, zelfs niet bij den koning, veel min bij de volksvertegenwoordiging zich mogen beklagen of herstel van grieven zoeken.

Dezer dagen is er iets gebeurd, hetwelk, met het oog op deze ministeriële missive en gouvernements publikatie, allermerkwaardigst genoemd mag worden, en dat tot belangrijke gevolgen aanleiding kan geven. Eenige ingezetenen, landhuurders van Djokjokarta, hebben zich gezamenlijk bij rekwest gewend tot de Tweede Kamer der Staten Generaal, met verzoek tot het intrekken van zeker reglement, dat zij beschouwen als voor hen zeer bezwarend en als de oorzaak, waarom vele ondernemingen in Djokjokarta te gronde gaan. Volgens de ministeriële missive en de publikatie deden zij iets, dat hun ongeoorloofd was — want volgens dezen mogten zij zich alleen wenden tot den gouverneur generaal. De vraag was dus: »wat zal nu de Tweede Kamer doen?" Zal zij deze, zich tegen de regeringsbevelen verzettende ingezetenen, afwijzen en hun adres niet aannemen? maar dan handelt zij tegen de uitdrukkelijke voorschriften der grondwet, die het regt van petitie aan alle Nederlanders, zij die in Indië wonen niet uitgezonderd, toestaat. Zal zij dan het adres wel aannemen? maar dan geeft zij immers een bewijs, dat zij zich niet stoort aan de ministeriële aanschrijving en publikatie der regering; dan doet zij meer, dan

keurt zij die af en verklaart, dat ze niet grondwettig zijn, en dus ook door de ingezetenen van N. Indië niet behoeven te worden opgevolgd.

Dit laatste heeft de Kamer werkelijk gedaan. Zij heeft het adres ontvangen, en het, na eenige diskussie, waarin de kwestie van »aannemen" of »niet aannemen" zelfs niet gemoveerd werd, ter griffie gedeponeerd. Zij had echter in mijn oog nog meer moeten doen; zij had den minister van marine moeten interpelleren over de bewuste publikatie; zij had moeten zorgen, dat dit barbaarsche stuk werd ingetrokken.

En wat zal nu de gouverneur generaal doen, wanneer het berigt van het gebeurde in de Tweede Kamer in Indië bekend wordt? zal hij zijne publikatie handhaven en de overtreders straffen? Die magt heeft hij — art. 24 staat nog altoos in het reglement op het beleid der regering. In dat geval zien wij eenen geweldigen strijd tusschen twee groote magten in den staat, den minister van koloniën en den gouverneur generaal aan den eenen kant en de volksvertegenwoordiging aan den anderen kant te gemoet. Of zal hij niets doen, en handelen als of er niets gebeurd was? Maar dan weten de ingezetenen van N. Indië, waaraan zij zich te houden hebben; de vreesachtigen zullen zeggen: »ja, wij hadden ook wel wat te vragen — maar die publikatie van den 27 October 1848 is toch maar nooit ingetrokken!" de moedigen zullen doen, gelijk de landhuurders van Djokjokarta; de kwaadwilligen zullen een gouvernement bespotten, dat besluiten neemt, die het niet ten uitvoer kan leggen.

Mij dunkt, het wordt tijd, dat er aan dergelijke ergerlijke dwaasheden een einde kome. Er wordt zoo dikwijls gesproken van den »morelen invloed," waardoor wij Indië regeren; maar als er iets is, dat dien »morelen invloed" kan verlammen, dan zullen het wel zulke tegenstrijdige, dwaze en onbegrijpelijke handelingen der regering zijn.

VARIA.

Sedert de uitgave onzer vorige aflevering heeft eene voor Nederlandsch Indië en het moederland allergewigtigste gebeurtenis plaats gehad. De heer G. L. BAUD heeft zijn ontslag aangeboden als minister van koloniën en is vervangen geworden door den schout-bij-nacht E. B. VAN DEN BOSCH. Wars van alle vleijerij, zal ik zijne aanvaarding der portefeuille niet met uitbundig gejuich begroeten, maar ik kan mij toch niet onthouden van mijne vreugde daarover te kennen te geven. Hetgeen de heer VAN DEN BOSCH gedaan heeft gedurende den tijd van drie jaren, in welken hij het kommandement van de zeemagt in Indië voerde, en zijne bekende beginselen ten opzigte onzer overzeesche bezittingen, geven mij het regt, om van zijn ministerie veel goeds te verwachten. Wat het eerste betreft, herinner ik hier hetgeen ik (in het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, 10de jaargang, blz. 284 en vgg.), bij het vertrek van den schout-bij-nacht van Batavia geschreven heb. Gedurende den tijd, dat hij het bevel voerde, is de zeemagt in Indië, tengevolge van zijne aanhoudende voordragten tot uitzending van meer schepen, aanzienlijk toegenomen. Tijdens de Balische expeditie in 1846 was het getal schepen nog zoo gering, dat men zich zelfs genoodzaakt zag er twee aan te koopen; op voorstel van den schout-bij-nacht is dit geschied uit een fonds, daargesteld uit de opbrengsten van den verkoop van onbekwame vaartuigen en marine-goederen, en dat dus niet doeltreffender besteed kon worden dan tot vermeerdering der scheepsmagt. Het personeel der marine bedroeg bij zijne komst in Indië ongeveer 1200 man, en bij zijn aftreden ongeveer 2300 Europesche zeelieden. Het materiëel, dat bij zijne komst uit weinig weerbare vaartuigen bestond, met slechts één fregat en drie stoomschepen, telde bij zijn vertrek 2 fregatten en 6 stoomschepen, terwijl er nog één weinig dagen na zijn vertrek arriveerde, en de mindere vaartuigen allen in hun charter voldoende en meestal in goeden staat waren. Vroeger werden vaartuigen, welke eene groote reparatie moesten ondergaan, al spoedig de kosten onwaardig gekeurd; hij verordende daarom de middelen om ze in Indië te kunnen repareren, en behield onder anderen op die wijze de Egmond en de Sylph voor de dienst van den lande.

Eene kommissie had eene reeks van jaren over de verbetering van de vaarwaters naar Soerabaya gedelibereerd; het Wester-vaarwater was in 1843 door den luitenant ter zee M. H. JANSEN opgenomen; Soerabaya scheen onherstelbaar verloren; de een wilde alles aan de natuur overlaten, de ander stelde de uitvoering van werken voor, welker resultaten zeer onzeker waren en ontzaggelijke kosten zouden na zich slepen. Weldra werd de luitenant ter zee

JANSEN op nieuw met de opname der beide vaarwaters belast. Beter keuz had de schout-bij-nacht nimmer kunnen doen; de resultaten waren de ont dekking van twee nieuwe vaarwaters, een aan de Westzijde, alwaar een geul dwars door de zeebank geschuurd was, het ander aan de Oostzijde digt onder den Javawal, welk laatste reeds toegang verschaft aan schepen va 18 tot 19 voet diepgang en voordeelen boven het vroeger gebruikte O. vaarwater (de Trechter) aanbiedt. Zoodra de schout-bij-nacht de persoonlijke overtuiging van de voortreffelijkheid dier vaarwaters en de vooruitzigten, die zij in de toekomst beloven, verkregen had, deed hij dadelijk de noodige voorstellen, om die vaarwaters te bebakenen en om het loodswezen aldaar op Europeschen voet te regelen, alsmede om een' vuurtoren op te rigten, die het nachtelijk bezeilen van het Wester-vaarwater mogelijk zou maken. Tevens werden werken ondernomen, om den toestand des vaarwaters te verbeteren, en te Soerabaya een aanvang gemaakt tot daarstelling van een groot marine-établissement, waar stoomschepen alle reparatiën zullen kunnen ondergaan, wanneer de ketel-fabrijk en het drijvend drooge dok gereed zullen zijn. Het bassin is daarvoor gegraven op zoodanige diepte, dat de schepen daar dadelijk binnen kunnen komen, tevens met het doel, om de ontlading der koopvaardijschepen te bevorderen, die nu voor de op te rigten pakhuizen en tegen den wal kunnen liggen.

Niet minder zorg wijdde hij aan het maritime établissement te Onrust Tijdens mijne komst in Indië was de faam van ongezondheid zoo zeer aan den naam van dat eiland gehecht, dat elkeen er tegen opzag daar te repareren, ja dat alle oorlogsvaartuigen ter reparatie naar Soerabaya gedirigeerd werden. Al dadelijk werd er een officier van gezondheid van de marine geplaa'st, om onderzoek te doen naar den gezondheidstoestand des eilands en naar de oorzaken van ziekte en de maatregelen om die weg te nemen. Het bleek aldra, dat de sterfte, bij het nemen van gezondheidsmaatregelen en de verbetering der gebouwen niet aanzienlijk was, en de gevallen veel minder talrijk dan men als zeker stelde. De gebouwen werden in behoorlijken staat gebragt en vernieuwd, en kazernen voor ekwipagiën der te repareren schepen gebouwd. Het lot der kettinggangers, vroeger allerbeklagenswaardigst, werd zoo zeer door hem verbeterd, dat velen na expiratie hunner straf, vrijwillig als werklieden bleven dienen. Sedert dien tijd zijn er talrijke oorlogs- en koopvaardijschepen gerepareerd, zonder eenig noodlottig gevolg, zelfs niet bij het voortzetten der vroeger aangevangen doch gestaakte werken aan het droog dok. Het personeel der ambtenaren en werklieden is daardoor ook zoo verbeterd, dat zeer zware reparatiën ten uitvoer gebragt zijn. Eene groote poging werd door hem genomen omtrent het al of niet uitvoerbare van de daarstelling van een droog dok op Onrust. Ook hier bleek zijne kennis van het Indisch personeel in de plaatsing van den luitenant ter zee baron GANSWEGEND. TENGNAGEL, om die werken gade te slaan.

Zoomede stelde hij eene bezuiniging van niet minder dan *f* 20,000 's jaars daar, in de ontlossing der steenkolen, die vroeger te Batavia in de magazijnen

werden ontvangen. Ten dien einde is op het eiland Kuiper een ruim kolenmagazijn opgerigt, waar de schepen tegen kunnen liggen. Wanneer stoomschepen op de reede kolen noodig hadden, had de overscheping al dadelijk daar plaats, waardoor het verlies eener tweede aflevering bespaard werd, terwijl het ontladen op Kuiper de groote kosten van praauwenloon spaarde. Weldra werd ook de kommunikatie met de reede van Batavia gemakkelijk gemaakt door den aanmaak van tambangan's (kleine vaartuigen), en werd de inrigting van den tijdbol aldaar verbeterd. Door zijne tusschenkomst werd een vuuropstand te Batavia opgerigt, terwijl hij tevens de oprigting van een' grooten vuurtoren op de vierde punt in straat Soenda bij Anjer bewerkte. Eene steenen baak werd op de Meinerts-droogte op de N. O. kust van Java opgerigt, en het voorstel gedaan, om eene dergelijke op de Zwaantjes-droogte in straat Madura op te rigten. Toen het gouvernement eindelijk de belangrijkheid van Tjilatjap als zeehaven erkende, liet hij dat zeegat door den luitenant J. GROLL opnemen, en deed het voorstel, om aldaar een verkenningsteeken op te rigten, het gat blijvend te bebakenen, en middelen daar te stellen, om de schepen het binnenkomen en uitgaan gemakkelijk te maken. Zoodra Makassar tot vrijhaven verklaard was, zond hij den luitenant ter zee VAN GOGH derwaarts, om vaarwaters om de N. door de gevaarlijke Spermondes-groep te ontdekken en te bebakenen.

Eene groote verpligting heeft Indië aan den schout-bij-nacht VAN DEN BOSCH ten opzigte van de overland-korrespondentie met Europa. Bij zijne komst waren nog slechts de eerste pogingen daartoe aangewend. Hij begreep het groote belang dezer versnelde gemeenschap van Nederland met zijne Indische bezittingen; zijne eerste bemoeijenissen in zijn kommandement waren daaraan gewijd, en weldra was zij geheel geregeld, ofschoon de moeijelijkheden, die hij daarbij te overwinnen had, veelvuldig waren.

Maar het zijn vooral de hydrographische wetenschappen, waaraan hij de krachtigste impulsie gaf, en die door hem aanzienlijke vorderingen gemaakt hebben. Al dadelijk bij zijne komst werden belangrijke opnamen bezuiden en benoorden straat Banka bewerkstelligd, welke de voltooijing der kaarten van de vaarwaters tusschen Borneo en Sumatra mogelijk maakten. Dergelijke opnamen geschiedden ook in de wateren van Bali en Celebes, waardoor de, mede door hem zeer bevorderde, voor eenigen tijd uitgegeven kaart der eilanden in vaarwaters beoosten Java zeer in waarde gestegen is. Zoo mede werd de opname in straat Madura van den luit. ter zee M. H. JANSEN vermeerderd met verscheiden andere, waaronder vooral die van den luit. ter zee BRUTEL DE LA RIVIÈRE van het hoogste gewigt zijn, en waardoor de zamenstelling eener nieuwe kaart van het O. deel van Java, Madura en Bali mogelijk werd. Ter W. kust van Sumatra werd de opname der Batoe-eilanden bevolen, en gedeeltelijk ten uitvoer gebragt door de luitenants ter zee SIEDENBURG en MAURIK. Ook is op zijn' last aanvang gemaakt met de zamenstelling eener nieuwe kaart van Celebes en straat Makassar, waartoe insgelijks verscheiden opnamen bevolen en gedeeltelijk volbragt werden. Vroeger werden alle kaarten

en zeevaartkundige beschrijvingen in Nederland in 't licht gegeven. Onder zijn bestuur werd beproefd, dit in Indië zelf te doen. Eerst verscheen een »Zeemans-gids voor straat Banka en Gaspar", later de kaart der eilanden en vaarwaters beoosten Java. De daarbij behoorende gids was, bij zijn vertrek uit Indië, ter perse en is sedert verschenen. Onder zijn bestuur is de roem der Nederlandsche zeevaartkundige werken zoodanig gestegen, dat die bij alle vreemde natiën algemeen in gebruik geraakt en de ontbiedingen uit Singapoera zoo belangrijk zijn, dat van het depot zeekaarten te Batavia jaarlijks 2 à 3000 derwaarts worden gezonden.

Voor de onder zijne bevelen gediend hebbende officieren was hij een belangstellende chef, die zoo veel hem dit mogelijk was, hun lot verbeterde, hunne belangen behartigde, en alles aanwendde om hun de dienst te veraangenamen. De Balische expeditiën en de talrijke vaartuigen, welke ter beschikking van kommissiën enz. gesteld moesten worden, beletten bijzondere expeditiën tegen de zeeroovers, maar alle schepen hadden op hunne reizen in last, om op hen te kruisen en ontvingen daartoe gewoonlijk bijzondere orders, waardoor het dan ook Z. M. stoomschip Vesuvius gelukt is, hun een gevoelig verlies toe te brengen. En hoe hij gedurig het oog gevestigd hield op de noodzakelijkheid van het nemen van krachtige maatregelen tegen dezen algemeenen vijand, hoe hij hen zelfs in hunne hartader wilde aantasten op eene meer afdoende wijze dan de gezonden expeditie naar Soeloe, blijkt onder anderen uit zijne correspondentie met den Engelschen admiraal INGLEFIELD, die wij onlangs hebben medegedeeld (*).

»Het smart ons," zoo schreef ik bij zijn vertrek (†), »dat dezen verdienstelijken vlagofficier slechts zulk een korte tijd vergund is geworden, om al deze verbeteringen daar te stellen, en hem de gelegenheid benomen is, om nog veel, hetwelk hij van voornemen was tot welzijn der marine te verrigten, ten uitvoer te brengen." Had ik mij toen duidelijker mogen uitdrukken, dan had ik er bijgevoegd, dat het terugroepen van iemand, die, in 't midden eener maatschappij, welke kunstmatig in denzelfden stationairen toestand gehouden wordt, krachtig naar vooruitgang, verbetering en hervorming streeft, niet te verwonderen was; dat onder de mannen, die in Indië de zaken leiden, een ander, die slechts blindeling en werktuigelijk de bevelen volgt, welke hem gegeven worden, zonder eenige zelfstandigheid aan den dag te leggen, veel meer op zijne plaats is. Thans geeft mij de rigting, die de schout bij nacht VAN DEN BOSCH gedurende zijn kommandement is gevolgd, en die voor hem minder aangename uitkomsten gehad heeft, gegronde hoop, dat hij dit zelfde stelsel van vooruitgang en hervorming ook in zijn ministerie zal aankleven — en ziedaar den eersten grondslag, waarop mijne goede verwachting van zijn bestuur gevestigd is.

Den tweeden grondslag vind ik in zijne bekende beginselen ten opzigte

---

(*) Zie Tijdschrift voor N. Indië, jaargang 1849, blz. 238 vg.

(†) Tijds. voor N. Indië, 10de jaargang, blz. 288.

onzer Overzeesche bezittingen. De betrekking, die hij in Indië bekleed heeft, en vooral de wijze waarop hij die uitoefende, heeft hem met vele aangelegenheden van het inwendig bestuur, met den toestand der Europesche bevolking aldaar, en met de groote behoefte aan verbetering en hervorming in vele takken der administratie bekend gemaakt. Ook in die zaken heeft hij zich altoos doen kennen, als een man van heldere inzigten en eene rationele denkwijze.

De zonderlinge manier, waarop men met de drukpers omsprong, heeft hij nimmer goedgekeurd; aan het stelsel van uitsluiting der in Indië geboren en opgevoede ingezetenen van Indië heeft hij nooit zijn zegel gehecht; onderwijs en opvoeding heeft hij ook voor Indië als hoogst noodzakelijk beschouwd.

Wil men hiervan een voorbeeld, dan herinneren wij zijne beschouwing en beoordeeling van de Balische verwikkelingen en zijne daaromtrent gegeven adviesen, waarvan de juistheid zoo volkomen door de ondervinding is bewezen (§).

Ik herhaal dus, dat de benoeming van den schout bij nacht VAN DEN BOSCH tot minister van koloniën, mij verblijdt. Ik koester de hoop, dat hij, getrouw aan zijne beginselen, den weg zal volgen, dien hij in Indië is begonnen in te slaan. In dat geval zal hij door het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, voor zoo veel het vermag, ondersteund worden in zijne moeijelijke maar schoone taak. Waar ik in zienswijze van hem verschil, zal ik onbeschroomd mijne meening te kennen geven — want door niets anders, dan door overtuigd te worden van dwaling, laat ik mijne inzigten en beschouwingen mij ontrooven. Maar wanneer de tegenwoordige minister van koloniën zich tot hoofddoel stelt, om Indië en Nederland in naauwer gemeenschap van onderling belang te brengen, om aan de ingezetenen van Nederlandsch Indië hunne staatsburgerlijke regten, voor zoo veel plaatselijke omstandigheden dit toelaten, niet te onthouden, om de Indische volkeren tot meer ontwikkeling en beschaving op te leiden en langs dien weg Indië voor Nederland, en Nederland voor Indië voordeelig te maken — dan zal ik hem toejuichen, en mij altoos blijven verheugen, gelijk ik nu doe, over de taak, die hij op zich heeft genomen.

De grondwet legt aan de regering de verpligting op, om jaarlijks een uitvoerig verslag van den toestand der Indische bezittingen der volksvertegenwoordiging aan te bieden. Wij verheugen ons over deze bepaling, en wij zien met verlangen het tijdstip te gemoet, waarop voor 't eerst aan dit voorschrift voldaan zal worden. Ondertusschen is het te bejammeren, dat de regering tot dus verre zoo weinig gebruik heeft gemaakt van de middelen, die zij bezit, om de kennis van Indië onder de natie te verspreiden en den toestand der verschillende residentiën en gouvernementen aldaar meer algemeen te doen kennen. Sedert 1823 zijn alle gouverneurs en residenten in

---

(§) Zie onder anderen zijn in de Nieuwe Rotterdamsche Courant van 11 Junij l.l. geplaatst artikel over de Balische expeditie in 1848.

Nederlandsch Indië verpligt, jaarlijks een algemeen verslag van den staat van hunne afdeelingen op te maken en aan het gouvernement in te dienen. Tot op dit oogenblik wordt aan die verpligting getrouw voldaan. Maar waartoe dienen deze verslagen tegenwoordig? Alleen om in rondlezing te worden gezonden aan de raden van Indië, die ze misschien wel eens inzien, maar misschien ook wel niet, en om vervolgens in het archief te worden gedeponeerd. Om welke reden zou men daaraan geen publiciteit gegeven hebben? Velerlei antwoorden kunnen op die vraag gegeven worden. Men beschouwde het niet noodig, dat iemand anders iets van de Indische administratie en den toestand van Indië wist, dan alleen zij die tot de regering behoorden. Men vond het gevaarlijk zoo openlijk zaken aan het licht te brengen, die aanleiding konden geven, om de wijze waarop Indië bestuurd wordt in een minder gunstig licht te plaatsen, of, om in de taal der autokratie te spreken, die aanleiding konden geven tot allerlei aanmerkingen en hatelijkheden van de zijde der oppositie. Men haatte alles wat naar publiciteit zweemde, en bleef daarom getrouw aan het beginsel, om alles wat de Indische administratie betrof, en dus ook deze verslagen van hetgeen jaarlijks met betrekking tot die administratie gebeurd was, aan het oog der wereld te onttrekken. — Toen ik in het begin van 1848 het zoover had gebragt, dat mij van regeringswege mededeeling zou gedaan worden van alle zoodanige tot de lands archieven behoorende en bij het gouvernement inkomende stukken, als door den algemeenen secretaris belangrijk en geschikt zouden worden geacht voor bekendmaking door middel van mijn Tijdschrift, trachtte ik in de eerste plaats in 't bezit te geraken der jaarlijksche verslagen van 1846. Het gelukte mij, en ik was juist bezig met die uit te geven, of liever daarvan datgene in mijn Tijdschrift te plaatsen, wat de algemeene secretaris voor publiciteit geschikt oordeelde, toen omstandigheden mij deden goedvinden om Indië te verlaten. Nog eenige andere verslagen had ik in voorraad en zijn van tijd tot tijd in dezen, in Nederland uitgegeven jaargang, opgenomen. Ofschoon het zonderlinge gebruik, dat de regering van die stukken tot dusverre gemaakt had, natuurlijk moest te weeg brengen, dat de stellers daaraan weinig moeite besteedden, zal men er toch menige belangrijke bijzonderheid in gevonden, en de overtuiging verkregen hebben van het nut der geregelde uitgave dier jaarlijksche verslagen voor de kennis van Indië. Had men dit sedert 1823 gedaan, dan zou de volksvertegenwoordiging thans niet zoo in het duister behoeven rond te tasten, en de natie niet zoo blind zijn voor hare Indische belangen. Ik hoop dus, dat de tegenwoordige minister van koloniën, die altoos, ook gedurende den tijd dat hij aan het hoofd der zeemagt in Indië stond, getoond heeft, de publiciteit voor te staan, thans de noodige bevelen zal geven, dat jaarlijks de verslagen der verschillende gouverneurs en residenten gedrukt worden. Daardoor zal hij eene belangrijke schrede doen op den weg van waarachtigen vooruitgang, en op de erkentelijkheid van allen, die in Indië belangstellen, aanspraak mogen maken.

De laatste overlandpost bragt mij den volgenden brief, met verzoek om dien te plaatsen. Ik voldoe aan dat verlangen, in de hoop, dat over de belangrijke aangelegenheid, waarover hij handelt, daardoor meer licht moge verspreid worden, en ook anderen, met deze zaak bekend, mogen worden uitgelokt, hunne beschouwingen en inzigten mede te deelen.

»Met de meeste belangstelling en een dankbaar gevoel voor het vele goede daarbij door u bedoeld, en ook werkelijk reeds voor een gedeelte bereikt, heb ik, en menigeen met mij, de eerste aflevering van den jaargang 1849 van het Tijdschrift voor Neerlandsch Indië gelezen. Ik juich met geheel mijn hart de voornemens toe, die door u daarin worden aangekondigd. Zonder mij te vermeten, te meenen dat ik u daarbij veelligt verder van eenig nut zou kunnen wezen, houd ik mij echter verzekerd van uwe erkentelijkheid voor alles, wat ik u bescheiden zal mededeelen, ook wanneer ik u aanwijs, dat eene zaak door u niet geheel in het ware licht werd geplaatst, iets dat zoo ligt mogelijk is, op den ruimen en nog zoo weinig beganen weg, dien gij u voorstelt af te leggen.

»Zoo las ik op bladz. 60 met het meeste genoegen, het door u met zoo veel juistheid als beginsel gestelde: »dat de lessen der wetenschap, toegepast »op de krachten der natuur, den toestand der landen, den staat der volkeren »in Indië, aan de regering haren weg moeten aanwijzen." Maar ik moet u eene daarop onmiddellijk volgende onjuistheid, in de vermelding van de gevolgen van het gebrek aan kennis dier belangrijke aangelegenheden bij het bestuur, doen opmerken. Immers, zegt gij verder: »Ware dit altoos ge»schied, dan zouden, om maar iets te noemen, de mislukte thee- en tabaks»kultuur op Java, en suiker-kultuur in Bantam, der natie niet zoo veel mil»lioenen gekost hebben."

»Deze stelling moge waar zijn omtrent de thee-kultuur, hetgeen ik niet bevoegd ben te beoordeelen, maar zij is niet geheel juist omtrent de tabakskultuur; en, daar ik sedert het jaar 1838 tot op dit oogenblik deel heb in die kultuur, acht ik mij verpligt u deze opmerking te maken, wier juistheid ik door officiële bewijsstukken, en ook door de resultaten mijner eigene tabaksonderneming, overtuigend kan aantoonen.

»Ook dwaalt gij bij deze onjuistheid volstrekt niets meer, dan de regering zelve, die sedert 1847 geene andere verordeningen en beschikkingen omtrent die kultuur heeft genomen en doen opvolgen, dan voortvloeijende uit hare overtuiging (ofschoon verkeerdelijk, zoo als gij zien zult, opgevat), dat werkelijk de tabaks-kultuur als mislukt te beschouwen zoude zijn.

»Indien gij u de moeite wilt geven, om de jaarlijksche overzigten of rapporten van de kamers van koophandel van Amsterdam en Rottterdam, en van de provinciale staten van Noord- en Zuid-Holland, van de jaren 1838 tot 1848, op het artikel *Java-tabak*, na te gaan, dan zult gij weldra bevinden, dat daaraan al dadelijk op de hoofdmarkten van debiet een zeer gunstig acceuil bij den handel is te beurt gevallen, op grond dat zijne hoofdeigenschappen, die een scheikundig onderzoek heeft bewezen dat hij bezit, de overtuigendste bewijzen

heeft opgeleverd, dat men met grond mogt verwachten, dat de Java-tabak, bij eene verdere verspreiding van de kennis van dat toen nog geheel onbekende produkt, in korte jaren een zeer belangrijk handelsartikel zou worden; dan zult gij u overtuigen, dat de navraag jaar aan jaar is toegenomen, en dat, ofschoon het in 1846 en 1847 reeds tot eene belangrijke hoogte was opgeklommen, nog vele nieuwe débouchés voor verdere uitbreiding en vermeerderde aanvraag met grond te verwachten waren. Als men nu in aanmerking neemt, dat een gevestigde, gereede en goed betaalde aftrek van eenig nieuw artikel eene eerste voorwaarde van welslagen is, dan blijkt uit het hierboven vermelde, dat de *Java-tabak* in dat opzigt niets te wenschen overlaat. — Maar van waar dan toch de noodkreet, die het bestuur van Indië genoopt heeft, om de tabakskultuur als mislukt te beschouwen en in dien geest sedert nu reeds twee jaren verordeningen en beschikkingen te nemen?

»*Vooreerst*, heeft het bestuur daarbij geheel uit het oog verloren, dat het invoeren van een volstrekt nog onbekend artikel, in de spekulatiën van geheel de handeldrijvende wereld, niet zonder groote opofferingen is tot stand te brengen.

»*Ten tweede*, dat die opofferingen geheel alleen zijn gedragen en te goed gedaan, of nog te verevenen zijn, door de tabaksondernemingen, daargesteld door kontrakten, aangegaan met het bestuur; hetwelk niettemin, ofschoon slechts zeer enkele partijen van dat nieuwe produkt aan de markt gebragt en voor zijne rekening verkocht zijn, in de jaren 1836 en 1837 daarbij meer dan het kapitaal verloren heeft.

»*Ten derde*, dat, bij de aanmerkelijke uitbreiding, die in 1843 en 1844 door het bestuur aan de tabakskultuur is gegeven (en hier wordt uwe stelling, omtrent de bij het bestuur vereischte kennis van de krachten der natuur en van den toestand der landen, in derzelver ware licht gesteld), en bij het uitgeven daartoe van nieuwe tabaks kontrakten, men volstrekt niet in aanmerking schijnt genomen te hebben:

»*a*. den toestand der daartoe aangewezen landen, zoo zelfs, dat menigwerf zulke landen werden gekozen, waarvan evenmin de bevolking als de hoofden ooit te voren eene tabaksplant hadden gezien, of bekend waren met hare behandeling op het veld; zoo als onder anderen in de residentie Bantam en gedeeltelijk ook in die van Fagal het geval is geweest, en waarvan dan nu ook het gevolg is, dat van ruim dertig tabaks-ondernemingen bij kontrakt met het bestuur uitgegeven, nu reeds is gebleken, dat niet meer dan het kleine derde deel daarvan op voor die kultuur geschikte gronden is uitgegeven geworden, welke voornamelijk in de residentie Rembang te vinden zijn;

»*b*. de geschiktheid van de personen, waarmede kontrakten van aanplanting en bereiding van tabak voor de Europesche markt werden aangegaan. Men heeft daartoe zelfs residenten, inspekteurs, kolonels en kapiteins gekozen, die, in hunne vorige betrekkingen, soms gedurende een aantal jaren, gewoon waren te bevelen, en zich nu zelfs te verstaan hadden met Javaansche distrikts-hoofden, den rang hebbende van Wedono of Demang.

»Zie daar, naar ik meen genoegzaam aangetoond, waaraan het eigenlijk toe te schrijven is, wat de hoofdoorzaak zij, dat de natie aan de tabaks-kultuur gelden heeft besteed, die daarvan nooit zullen terug te bekomen zijn. Die kultuur als zoodanig heeft daaraan geene schuld, maar de verkeerde wijze, waarop het gouvernement, ten haren opzigte is te werk gegaan, is oorzaak van alles. En nog zullen, bij eene betere regeling en rationele behandeling der zaak, de gelden, daaraan te koste gelegd, niet geheel verloren zijn, maar na verloop van tijd successivelijk en indirekt weder in 's lands kas terug keeren; want, door de goed gevestigde tabaks-ondernemingen, heeft zich het bestuur eenen nieuwen tak van landelijke industrie verzekerd, die kan blijven bijdragen tot de vermeerdering van den geldsomloop onder de bevolking, en alzoo, door de even daardoor ook verhoogde landspachten, als anderzins, de jaarlijksche inkomsten van het bestuur helpen vermeerderen, zoo maar het bestuur zijne begane dwaling in dezen tijdig inziet en spoedig herstelt. Thans bestaat daarvoor gegronde verwachting, ten gevolge van de onlangs plaats gehad hebbende benoeming van den heer J. D. SCHIFF tot direkteur over de kultures, een man van doorzigt en ondervinding.

Een bewijs voor hetgeen ik beweer, kan ik u onder anderen leveren uit de resultaten mijner eigene tabaks-onderneming; ook in dat opzigt verwijs ik u: *vooreerst* tot de reeds genoemde autoriteiten in Noord- en Zuid-Holland, en *ten tweede* tot de registers van publieke veilingen van Amsterdam en Rotterdam, alwaar gij vinden zult, dat het hoofdmerk mijner onderneming G P onder diegenen der tabaks-ondernemingen voorkomt, die de hoogste prijzen gewoon zijn te bedingen; zelfs toen het produkt mijner onderneming, groot 2009 pakken, in eene massa met dat van anderen, te zamen ten beloope van 6014 pakken, te Rotterdam op den 6 Maart 1846 te gelijk is geveild en verkocht geworden.

»Ik verzoek u voor deze mijne bescheiden teregtwijzing eene plaats in een der eerst opvolgende afleveringen van uw geacht Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië."

Residentie Rembang (Meubit)
den 19 April 1849. C. VREEDE.

Het aanvankelijk gelukkig slagen der Balinesche expeditie heeft in het vaderland eenen aangenamen indruk gemaakt. Eere den dapperen generaal, die haar aanvoerde, eere den braven, die er deel aan genomen hebben! Mogen wij ook in 't algemeen voor de politische inzigten en beschouwingen van den heer MICHIELS niet veel sympathie gevoelen, als veldheer brengen wij hem gaarne hulde, en leggen, uit de volheid des harten, de verklaring af, dat hij zich in onze oogen, verdienstelijk heeft gemaakt jegens het vaderland. Aan hem is het niet te wijten, dat de verwikkelingen met de vorsten van Bali, door eene verkeerde staatkunde, door het in den wind slaan van verstandige en wijze raadgevingen, door de zucht naar ijdele vertooning en dwaasheid, zulk eene ongelukkige rigting genomen hebben,

waarvan de gevolgen nog niet zijn te voorzien. Men vleije zich niet, dat, met het nemen van Djagaraga de oorlog geëindigd is. Hoe lang de krijg nog duren zal, kan niemand voorzien, maar 't is niet te vooronderstellen, dat een volk, 't welk met zoo veel kracht en moed en beleid zijne onafhankelijkheid tot dusverre heeft verdedigd, en zich thans in 't gebergte heeft terug getrokken, nu reeds, bij de eerste nederlaag, den strijd zal opgeven. Al waren ook de vorsten van Karang-assem en Bleling genoodzaakt, om weder kontrakten te teekenen, zoo als in 1846, welken waarborg bezitten wij, dat zij niet zullen doen als sedert dien tijd, en handelen alsof die overeenkomsten niet bestonden? Toen hadden wij keuze, om de Baliërs in dezelfde positie tegenover ons te plaatsen als vroeger, dat is, om hen tot onschadelijke naburen te maken, — of om Bali te nemen en langzamerhand in eene gouvernements-bezitting te herscheppen. Wilde men het eerste, dan had men na de overwinning van Bleling het eiland moeten verlaten, en de Baliërs zouden de gevoelige les in geheugenis hebben gehouden, — wilde men het laatste, dan was het toen het oogenblik, om onmiddellijk de behaalde voordeelen te vervolgen, gebruik makende van den panischen schrik, die zich onder de inboorlingen had verspreid. Maar men deed geen van beiden; men wierp een fort op, dat tot niets heeft gediend, dan om onrust en wantrouwen onder de Baliërs op te wekken en levendig te houden; men legde den vorsten oorlogskosten op, die ze nimmer konden betalen; men gaf eene repetitie in het klein van de vredesvoorwaarden, door de Engelschen in der tijd den Chinezen voorgelegd. De in 1846 behaalde overwinning verleidde bovendien de mannen, die in Indië de zaken leiden, tot eenen overmoed, dien de natie duur moest betalen. In 1848 werd tot eene nieuwe expeditie besloten; de bezadigde raadgeving van meer voorzigtige en verder vooruitziende mannen, zoo als van den tegenwoordigen minister van koloniën, toen kommandant der marine, om geen expeditie te zenden, dewijl zij niet zoo gemakkelijk zou slagen als de eerste, maar om liever Bali ter zee in te sluiten en zoo tot onzen wil te dwingen — dat alles werd in den wind geslagen. Bij manifesten in den hyperbolischen en gezwollen stijl van de Indische vorsten gesteld, en die, in 't Maleisch vertaald en gedrukt, over geheel Java aan de residentiekantoren werden aangeplakt, verklaarde de gouverneur-generaal de vorsten van Klongkong, Karang-assem en Bleling vervallen van hunnen troon, indien zij het daarin gestelde ultimatum niet aannamen. Zij antwoordden niet. De expeditie volgde, maar had eenen treurigen uitslag. De expeditie van 1849 is met gelukkiger voorteekenen begonnen, maar zij *kan* niet anders eindigen dan met het innemen en bezetten der zoo even genoemde rijken en het onttroonen van hunne vorsten, of onze kracht is in Indië gebroken. De pompeuse manifesten hebben eene andere keuze onmogelijk gemaakt. Daarom beschouwen wij het nemen van Djagaraga als het begin van de expeditie, waarvan het einde in eene onzekere toekomst ligt.

Meer bijzonderheden, dan de nieuwsbladen ons hebben medegedeeld, kan

ik op dit oogenblik niet verhalen. Allermerkwaardigst moet de bijeenkomst geweest zijn van den vorst van Karang-assem en den rijksbestuurder van Bleling, den bekenden goesti DJELANTIK met den generaal MICHIELS in den kraton te Singa-radja. Onze magt, ongeveer 5000 man sterk, onder de wapens geschaard aan de eene zijde van de groote en breede avenue, die naar den kraton geleidt; aan den anderen kant van den weg, op zes tot tien passen afstands, stond het vijandelijk leger, 8000 man sterk. Die magt was door den goesti DJELANTIK binnen de linie gebragt, waarschijnlijk om zijne sterkte te toonen of uit wantrouwen. De generaal hield zich, als of hij hiervan geen notitie nam. Op de vraag van den goesti, of hij dit gevolg mogt medenemen, liet hij antwoorden, »dat het er op geen paar duizend man aankwam!" De vijandelijke troepen beklaagden zich bij de onzen over het gebrek, dat zij moesten lijden, en over het slaafsche en afmattende werk aan de versterkingen, dat zij moesten verrigten. Onze soldaten gaven hun duiten en tabak ten geschenke. Inderdaad zonderling verschijnsel, misschien eenig in de geschiedenis. Op die wijze twee vijandelijke legers tegenover elkander te zien, die misschien in hetzelfde uur nog slaags zouden raken! — Het gelaat van den vorst van Karang-assem, dat angst en wantrouwen verried, stak zeer af bij het krachtvolle vrije en ongedwongen uiterlijk van den goesti DJELANTIK. De laatste sprak vol zelfvertrouwen en onbevreesd; hij was beleefd, zonder zijne waardigheid uit het oog te verliezen; hij sprak vlug Maleisch, en veroorloofde zich gedurig, wanneer er misverstand plaats had, den adjudant VAN CAPELLEN, dien hij uit vroegere konferentiën en zendingen kende, bij de knieën of armen lagchend naar zich toe te trekken. Hij beviel algemeen aan onze officieren en verwierf zich aller achting.

Wij hopen, dat van gouvernementswege meer uitvoerige mededeelingen zullen gedaan worden over het bestormen van Djagaraga. Het verslag, dat in de Javasche courant voorkomt, is vrij onvolledig en verward. Niet alleen verdienen onze dapperen, dat hunne heldenfeiten aan het licht worden gebragt, want er is inderdaad met leeuwenmoed gestreden; maar het wordt bovendien meer dan tijd, dat de geheimzinnigheid, waarmede de Balische aangelegenheden tot dusverre zijn behandeld, eindelijk ophoude. Niets is er dat deze achterhoudendheid kan wettigen; zij kan alleen voortvloeijen uit het zelfbewustzijn, dat de zaken verkeerd zijn behandeld geworden. De tegenwoordige minister van koloniën zal ongetwijfeld aan dit verlangen voldoen. Hij mag zich niet laten terughouden, door de vrees van den schijn van onedelmoedigheid op zich te laden, wanneer hij publiciteit geeft aan zaken, die hij van den aanvang af heeft afgekeurd. Jegens het vaderland en de natie heeft hij hooger pligten, die ook deze vrees moeten overwinnen.

De raad van Indië, zoo als dat kollegie thans is zamengesteld, wordt door velen beschouwd als, om het eens triviaal uit te drukken, het vijfde rad van een' wagen, als eene overbodige en belemmerende spil in de Indische administratie, als eene uitgave van een paar maal honderdduizend gulden, die

grootendeels bespaard kunnen worden. Zoo lang men echter die instelling wil houden gelijk ze nu is, dient ten minste gezorgd te worden, dat zij, die er zitting in hebben, niet alleen zijn mannen van kunde, ondervinding en studie, maar dat er verschillende vakken van Indische administratie in gerepresenteerd worden, dat men er specialiteiten in aantreffe voor dezen of genen tak van bestuur. Wij wenschten eenen raad van Indië, zamengesteld uit den direkteur-generaal en de direkteuren van financiën, de kommandanten van de marine en het leger, enz. Maar zoo lang men dat stelsel niet volgt, dient er toch gezorgd te worden, dat er in den raad van Indië kennis zij van de zee- en landmagt, kennis van het kultuurstelsel, kennis van het financiewezen enz. Wanneer wij de benoemingen tot leden in den raad van Indië gedurende de laatste jaren nagaan, dan zien wij, dat daaraan nimmer is gedacht. Bij eene vakature werd er niet gevraagd, aan welke specialiteit heeft de raad thans de meeste behoefte? maar de betrekking werd vervuld door hem, die de meeste protektie had, of zich bij den minister van koloniën in de uitoefening van zijn autokratisch gezag het verdienstelijkst had gemaakt. Op dit oogenblik is er weder eene vakature in den raad van Indië. Naar men uit goede bronnen verneemt, moet de heer J. P. C. RULOFFS, staatsraad in buitengewone dienst, door den afgetreden minister van koloniën tot die betrekking aan den koning zijn voorgedragen, en ook de tegenwoordige minister moet die voordragt goedkeuren. Van eenen anderen kant wil men echter weten, dat de generaal DE STUERS (niet de gewezen kommandant van het leger, de moedige en kundige verdediger van waarheid en regt in Indië), maar de inspekteur bij het ministerie van koloniën, tot de vervulling dier betrekking zou geroepen worden. Wij gelooven dit niet, want welk bijzonder vak der Indische administratie zou door hem gerepresenteerd worden? Gedurende den Javaschen oorlog tot 1830 is hij een zeer verdienstelijk officier geweest, die ook door de uitgave zijner geschiedenis van den Javaschen oorlog zich onderscheiden heeft. Maar van dien tijd af tot op dit oogenblik was hij altoos met verlof in Nederland, behalve gedurende drie of vier jaren, toen hij de betrekking van gouverneur der Molukkos vervulde. Men moet het er dus voor houden, dat hij van de Indische aangelegenheden vervreemd is geworden, en niet op de vereischte hoogte staat, noch om het geheel grondig te kennen, noch om in eenig vak speciaal uit te munten. En wilde men het stelsel van gunst en protektie blijven volgen, dan zouden toch zij, die gedurende al dien tijd in Indië gediend hebben, wel in de eerste plaats in aanmerking moeten komen. Daarom herhalen wij, dat wij dit gerucht niet gelooven.

Wij hebben de Javasche couranten, met den laatsten overlandpost aangebragt, door toevallige omstandigheden te laat ontvangen, om er in deze aflevering nog gebruik van te maken. Er komen anders eenige belangrijke zaken in voor, onder anderen Nieuw Guinea en het onderwijs betreffende, waarop wij moeten terug komen.

Javaansch-mohammedaansche overleveringen omtrent de geschiedenis van Mozes en koning Pharao.

De hoogleeraar T. ROORDA gaf voor eenige jaren een Javaansch Handschrift uit, onder den Hollandschen titel: »Het boek Rādja Pirangon, of de geschiedenis van Nabi Moesa; eene Javaansche legende." Het behandelt de geschiedenis van dien PHARAO, die ten tijde van MOZES Egypte beheerschte, van vóór zijne komst op den troon tot aan zijnen dood, en die van MOZES en de Israëliten, tot op de vervaardiging van het gouden kalf; waarmede het verhaal eensklaps afbreekt, zonder dat het tot nog toe, zoo verre wij weten, gebleken is of de oorspronkelijke schrijver, dan wel de vervaardiger van het afschrift, waarvan de codices van den hoogl. ROORDA copijen waren, zijn werk onvoltooid gelaten heeft. — Dit geschrift verdient allezins belangrijk genoemd te worden; niet alleen omdat het een van de weinige in de Javaansche literatuur bestaande proza-werken is, en dus voor den eerstbeginnenden beoefenaar van het Javaansch bijna onmisbaar; maar ook omdat het ons een voorbeeld geeft, hoe de bijbelsche verhalen, reeds in de zuiver Mohammedaansche legenden zoo zeer verbasterd, door de Javanen verder misvormd, ja somtijds bijna onkenbaar gemaakt worden. Het is in dit opzigt, dat wij de lezers van dit Tijdschrift met dit verhaal iets nader willen bekend maken, en daartoe eenige uittreksels er uit mededeelen.

I.

Pirangon maakt zich meester van den troon van Mĕsir (*).

PIRANGON was een jong man van groote geestkracht, die op het eiland Bali woonde, en daar zijne rijstvelden bebouwde. Toen het gerucht hem ter ooren kwam, dat in het rijk van Mĕsir gebrek aan levensmiddelen was, besloot hij met eene lading rijst derwaarts te gaan. In de nabijheid van Mĕsir gekomen ontmoette hij in een zeker dorp iemand, genaamd AMAN, die uit het geheele voorkomen van PIRANGON begreep dat deze eenmaal vorst zoude worden, en daarom terstond zich aan hem aansloot en in alles aan zijnen wil onderwierp. Nu dreven zij hunnen handel gezamenlijk; in de omliggende dorpen kochten

(*) Pirangon is de Javaansche, uit het Arabisch verbasterde, naam van Pharao; Mĕsir de desgelijks van het Arabische Mitsr gemaakte naam van Egypte en ook van de hoofdstad van het rijk; in deze laatste beteekenis komt het vooral in dit verhaal voor.

zij komkommers en meloenen op, en verkochten die weder bij hunne rijst met grove winst op de markt te Mĕsir aan de koopers, die zich rondom hen verdrongen. Toen hun deze kostwinning te moeijelijk werd, kochten zij eene groote begraafplaats, en eischten tien Spaansche matten van elk, die daar een graf verlangde. Op deze wijze werden zij, of liever werd PIRANGON — want deze is altijd de hoofdpersoon, AMAN de bediende — spoedig rijk, en besloot nu de bevolking voor zich te winnen; hij voorzag dus alle behoeftigen rijkelijk van spijs en kleederen, zoodat deze hem weldra Heer noemden en in alles tot zijne dienst bereid waren. Nu schonk hij hun allerlei wapentuig, en maakte hen tot soldaten, tevens hun den last gevende om den vorst van Mĕsir, wanneer deze volgens zijne gewoonte zonder gevolg 's nachts de ronde door de stad zoude doen, gevangen te nemen en te dooden. Dit bevel werd ten uitvoer gebragt; PIRANGON kleedde zich in het gewaad van den vermoorden vorst, en begaf zich met zijnen aanhang naar het paleis. Daar verzamelde hij alle rijksgrooten, maakte hun den dood van hunnen vorst bekend, en verkondigde tevens dat deze hem bij uitersten wil tot zijnen opvolger had benoemd, en ten bewijze daarvan hem zijn gewaad had geschonken. Om aan deze proklamatie te meer kracht bij te zetten, besloot hij haar met de betuiging, dat hij zelf de allerhoogste God was. Nu werden de rijksgrooten bevreesd en erkenden PIRANGON als hunnen vorst; deze zette den tegenwoordigen patih (*) af, benoemde AMAN in zijne plaats, en kon zich van nu af als in de regering bevestigd beschouwen.

Wat de bevolking van Mĕsir betreft, zij bestond slechts voor een zeer klein gedeelte uit Islamiten (†); verre weg de meesten waren, even als PIRANGON en AMAN, ongeloovigen. Onder de eersten bevond zich een der rijksgrooten, met name KARIBIL; deze had twee dochters; de oudste, BOEHANAD, was reeds gehuwd, insgelijks met eenen rijksgroote, IMRAM geheeten; de jongste, ASIJAH, was nog ongehuwd, en werd om hare schoonheid door PIRANGON tot vrouw genomen. God vergunde hem echter niet kinderen bij haar te verwekken; daarom werd, zoo dikwijls hij tot haar wilde naderen, een engel in hare plaats gesteld. De reden hiervan was, dat God deze ASIJAH bestemd had om in het volgend leven de gemalin van den profeet MOHAMMED te zijn.

II.

Droom van Pirangon. Geboorte van Nabi Moesâ (§).

Toen PIRANGON eenigen tijd geregeerd had, droomde hij op zekeren nacht dat er een vuur kwam van de stad Bétalmoekadas (**), hetwelk brand veroor-

(*) Rijksbestuurder, grootvezier, eerste minister.

(†) Zoo noemen de Mohammedanen ook de belijders van „de godsdienst van Abraham," wien zij als eenen voorlooper van hunnen profeet beschouwen.

(§) Moesâ, Arab. Moesa, Mozes. — Alle bijbelsche personen, die in den koran voorkomen, dragen den titel „nabi", profeet.

(**) Arab. بيت المقدس plaats des Heiligdoms, d. i. Jeruzalem.

zaakte in zijn paleis; terstond verspreidde de vlam zich, en verteerde de huizen van alle ongeloovigen. Geene enkele woning in de stad werd gespaard, behalve die van IMRAM en de overige Islamiten. Nu ontwaakte de vorst met schrik, en ontbood de rijksgrooten en sterrewigchelaren, deelde hun zijnen droom mede, en verlangde dat zij hem dien zouden uitleggen. De sterrewigchelaars voldeden aan dat bevel, en antwoordden in dezer voege: »De beteekenis van dien droom van uwe majesteit is deze: het rijk van uwe majesteit en alle uwe onderdanen zullen verdelgd worden door den zoon van eenen Islamiet; hij zal den naam van nabi MOESÅ dragen, maar is op dit oogenblik nog niet geboren." Van toen af nam PIRANGON het besluit om de geboorte van dien gevreesden persoon te voorkomen, en beval dat terstond alle zijne Islamitische onderdanen in twee groote gebouwen, het eene voor de mannen, het andere voor de vrouwen, zouden opgesloten, en die gebouwen naauwkeurig bewaakt worden, zoodat zij geene gemeenschap met elkander konden hebben. Nadat zij nu zes dagen waren opgesloten geweest, ondervroeg PIRANGON de sterrewigchelaars omtrent den tijd der geboorte van dien MOESÅ; zij antwoordden hem, dat in den volgenden nacht zijne ontvangenis moest plaats hebben. Hierop beval hij den wachters verdubbelde waakzaamheid, en voegde hun zelfs al de rijksgrooten als medewachters toe. Zijne voorzorgen werden echter verijdeld; want omstreeks middernacht deed God eenen diepen slaap op hem zelven en op alle wachters vallen; de Engel GABRIËL daalde neder en opende de deuren der beide kerkers, zoodat IMRAM en zijne vrouw BOEHANAD elkander ontmoetten; tegen den morgenstond keerden zij elk naar hunne gevangenis terug, en de deuren werden weder door den Engel gesloten. Toen PIRANGON des morgens van de sterrewigchelaars vernam dat de ontvangenis van den toekomstigen nabi MOESÅ werkelijk had plaats gehad, niettegenstaande de plegtige verzekering der wachters, dat niemand hunner een oogenblik geslapen had, begreep hij dat het noodeloos was de Islamiten langer opgesloten te houden, en beval hen te ontslaan. Nu stelde hij andere middelen in het werk om zijnen vijand vóór diens geboorte te doen omkomen, doch ook deze mislukten door goddelijke tusschenkomst, en BOEHANAD bragt hare zwangerschap gelukkig en onopgemerkt ten einde. Ten bestemden tijde beviel zij van eenen zoon, zonder dat iemand, zelfs hare buren niet, er iets van vernamen: zij werd door Engelen bijgestaan, en gedurende veertig dagen door hen opgepast.

III.

Nabi Moesâ wordt door Asijah als zoon aangenomen, en door zijne moeder, als voedster, gezoogd.

Toen PIRANGON na verloop van eenigen tijd van de sterrewigchelaars vernam dat zijn toekomstige vijand werkelijk geboren was, gaf hij bevel dat alle kleine kinderen van het mannelijk geslacht in geheel zijn gebied, onverschillig van welken rang of stand hunne ouders mogten zijn, zouden gedood worden.

Hoewel nu dit bevel zoo heimelijk mogelijk werd ten uitvoer gebragt, om verberging of ontvlugting te voorkomen, kwam echter MARJAM, de oudere zuster van MOESÂ, de aannadering der vorstelijke beambten op het spoor, en gaf er berigt van aan hare moeder. Terstond nam deze haar kind, wikkelde het in lijnwaad, en deed het in eenen steenen pot, dien zij met eene schotel toedekte en in den oven zette. In hare verwarring, niet wetende wat zij deed, wierp zij vuur in den oven, en ging vervolgens naar buiten, haar kind aan zijn lot overlatende. Ook MARJAM was weder uitgegaan. Intusschen kwamen de beambten en doorzochten het geheele huis, maar vonden niets; op dien pot hadden zij geen vermoeden; want wie zoude een kind in een' gloeijenden oven verbergen? Zij hielden het voor een pot met maïs, en gingen heen. Na hun vertrek kwam BOEHANAD terug, en ontstelde hevig op het gezigt van het brandende vuur, meenende dat haar kind dood was; maar MOESÂ riep haar terstond toe: »wees maar gerust moeder, ik ben niet dood." Toen nam zij hem er uit, en legde zich met haar kind in den arm ter rust, in angstige overpeinzing, hoe zij hem voortaan verbergen zoude; want het was meer dan waarschijnlijk dat zij niet voortdurend met rust zoude gelaten worden. Doch in haren slaap hoorde zij eene stem, zeggende: »BOEHANAD, werp uw kind in een kistje in de rivier de Nijl; aarzel niet; uw kind wordt bewaakt door God. Ook zal uwe scheiding niet van langen duur zijn; spoedig zult gij uw kind weder ontmoeten." Met schrik ontwaakt, stond zij op, ging naar eenen timmerman, om een zoodanig kistje te bestellen, en verhaalde hem, op zijne vraag, tot welk doel zij het dacht te gebruiken. Deze begaf zich echter terstond naar het paleis van den vorst om hem van het aanwezen van dit kind kennis te geven; maar zoodra hij daar gekomen was werd hem door God de spraak benomen, en maakte hij allerlei dwaze bewegingen, zoodat PIRANGON hem als een gek mensch liet wegjagen. Te huis gekomen, kon hij weder spreken, en begaf zich andermaal op weg naar het paleis, maar met denzelfden uitslag. Dit geschiedde tot driemaal toe; toen begreep hij dat het eene bezoeking was, die hem om den wille van dat kind overkwam, en maakte het kistje volmaakt waterdigt, en bezorgde het aan BOEHANAD, die het kind er in legde en het in de Nijl drijven liet.

Nu had PIRANGON bij een bijwijf eene dochter, een zeer schoon meisje, doch door eene ongeneeslijke huidziekte aangetast; te vergeefs waren alle geneesheeren uit alle landen daarover geraadpleegd; de kwaal werd dagelijks erger. Eindelijk kwam een wijze, die zeide: »eerlang zal een klein kind in een kistje de Nijl komen afdrijven; met het speeksel van dat kind zal de ziekte van uwe dochter kunnen genezen worden." Terstond worden de noodige maatregelen genomen om dat kistje op te vangen, dat zich na eenige dagen werkelijk vertoont, en aan den vorst wordt gebragt. Het kistje kon echter door niemand geopend worden, dan door de vorstin ASIJAH; toen deze het opende, zag zij eenen glans, gelijk aan dien der maan op den veertienden dag der maand; die glans vertoonde zich evenwel alleen aan haar; alle

overigen zagen niets dan een' kleinen jongen, die op zijn duim zoog; maar uit dien duim kwam melk, en daarom weende MOESÂ niet, terwijl hij in het kistje was. Toen de dochter van PIRANGON door het speeksel van het kind genezen was, waren de patih AMAN en de overige rijksgrooten van oordeel dat het kind zelf terstond moest gedood worden, omdat welligt juist hij de toekomstige vijand van den vorst konde zijn; maar ASIJAH verzette zich er tegen, en verklaarde dat zij hem als haren zoon wilde aannemen, hij zoude dan nooit iets tegen den vorst ondernemen. Niettegenstaande de tegenbedenkingen der hofgrooten, gaf PIRANGON zijne toestemming; en ASIJAH noemde den knaap bagoes (*) MOESÂ, omdat zij hem gevonden had drijvende op het water (†). BOEHANAD had intusschen hare dochter MARJAM met haren anderen zoon AROEN uitgezonden, om te vernemen wie het kistje had opgevischt. Toen deze vernomen hadden dat MOESÂ in handen van de vorstin ASIJAH gekomen was, keerden zij naar hunne moeder terug, en ontmoetten onderweg de lieden die uitgezonden waren om eene voedster voor het kind te zoeken, aan welke zij berigtten dat zij eene buurvrouw hadden, die deze taak op zich konde nemen, daar haar kind eerst voor weinige dagen door de afgezondenen van den vorst gedood was. Toen zij dit berigt aan hunne moeder gebragt hadden, spoedde deze zich naar het paleis om hare dienst aan te bieden. ASIJAH herkende hare zuster niet, want zij hadden elkander in langen tijd niet gezien; en ook BOEHANAD maakte zich niet bekend, maar stelde zich aan als eene eenvoudige vrouw, die gaarne het kind der vorstin wilde zogen; na eenige woordenwisseling werd zij tot voedster aangenomen, en nam MOESÂ met zich naar haar huis, onder voorwaarde, dat zij hem elke week aan ASIJAH zoude komen vertoonen.

IV.

Pirangon verkondigt dat hij God is, en geeft een bewijs van zijne almagt.

Op zekeren dag ontbood PIRANGON zijne rijksgrooten en alle edelen en aanzienlijken van Mĕsir, en verkondigde hun plegtig: »ik ben de allerhoogste God, de Heer des heelals, die over leven en dood beschik." Alle grooten bogen zich toestemmend uit vrees, hoewel met weerzin; alleen de patih AMAN zeide: »indien gij u voor den allerhoogsten God uitgeeft, verlang ik een bewijs er voor; vul dan de rivier Serandil, die thans uitgedroogd is, weder met water, zoodat zij stroome gelijk voorheen." »Uw wensch zal geschieden," sprak PIRANGON; en den volgenden dag toog hij met geheel zijn leger naar die rivier, en liet het langs de drooge bedding heen en weder trekken, opdat het water uit den grond mogt opkomen; doch vruchteloos. Toen PIRANGON zag dat alle zijne pogingen ijdel waren, riep hij AMAN tot zich en zeide: »het water kan nu niet komen; beveel dus den soldaten terug te trekken naar

(*) Bagoes is bij de Javanen een titel voor jongelieden van edele afkomst.

(†) De Hebreeuwsche naam Mozes, waarop hier gedoeld wordt, beteekent: *uit* (het water) *getogen.*

de stad, en neem gij de regering waar, terwijl ik mij eenigen tijd verwijder." Daarop ging hij zich afzonderen in eene grot, en smeekte: »O allerhoogste God, laat mij geenen zegen genieten in het toekomend leven, zoo ik slechts in dit leven gezegend worde, en de rivier Serandil met water kunne vullen zonder dat het regent!" Nadat hij eenigen tijd zich afgezonderd en deze bede herhaald had, verscheen hem de engel GABRIËL in de gedaante van een oud man, en vroeg of het hem ernst was met deze bede. Op het bevestigend antwoord van PIRANGON, sprak de grijsaard: »Welnu, dan staat God uwe bede toe, maar ik verlang een schriftelijk bewijs dat gij afstand doet van allen zegen in het toekomend leven." PIRANGON schreef en gaf het bewijs aan den ouden man, die daarmede vertrok; hij zelf keerde naar zijn paleis terug, en beval aan AMAN den volgenden dag weder met geheel zijn leger naar den Serandil te trekken. Daar aangekomen, wenkte de vorst naar de rivier, en met een donderend geraas kwam het water aanstroomen en vulde de rivier tot aan den boord. Toen riepen allen uit eenen mond: »Nu blijkt het dat onze vorst waarlijk de groote God is, de schepper des heelals, en dat hij magt heeft over dood en leven!" Toen PIRANGON dit hoorde was hij zeer verheugd en lachte dat zijne kuiten schudden. Daarop keerden allen naar de stad terug; en toen de vorst aan het paleis kwam, kwamen hem alle zijne vrouwen te gemoet.

V.

Moesâ geeft de eerste bewijzen van zijne bovennatuurlijke magt. Pirangon tracht hem te dooden.

Toen MOESÂ twee jaren oud was werd hij gespeend en kwam weder in het paleis. De vorstin ASIJAH beminde hem vurig, en ook PIRANGON werd hem hoe langer zoo meer genegen; vooral door zijne buitengewone schoonheid won hij het hart van den vorst. Op zekeren dag hield deze hem op den schoot en liefkoosde hem, toen MOESÂ op eens bevreesd werd voor den baard van PIRANGON, die hem over het hoofd hing; hij greep den baard en rukte hem uit, zoodat de vorst bezwijmd van zijnen zetel viel. Toen hij weder bijkwam, rees terstond de gedachte in hem op dat dit kind waarlijk zijn toekomstige vijand was, en hij hem hoe eer hoe beter moest dooden; doch de vorstin ASIJAH kwam tusschenbeiden en overreedde haren gemaal om eerst de proef te nemen of het kind met oordeel des onderscheids handelde. Men zoude hem daartoe op eene gouden schotel een diamant en eene gloeijende kool aanbieden; greep hij den diamant, dan zoude het blijken dat hij verstand had, maar greep hij de kool, dan was het tegendeel bewezen. Toen hem beide werden aangeboden, wilde MOESÂ terstond den diamant grijpen; maar de engel GABRIËL daalde onzigtbaar neder en bestuurde zijne hand, zoodat hij de kool vatte en haar in zijnen mond stak, waardoor hij zijne hand en zijne tong deerlijk brandde. »Ziet gij nu," riep ASIJAH uit, »gij die mijn kind wilt dooden; het heeft nog geen verstand om te weten waaraan het zijne handen

en zijne tong brandt!" Nu kreeg PIRANGON medelijden met het knaapje en had spijt over zijn wantrouwen.

Toen bagoes MOESÂ den ouderdom van vijf jaren bereikt had, gaf PIRANGON eenen prachtigen maaltijd aan al zijne hovelingen; ook MOESÂ was daarbij tegenwoordig; hij zat naast den vorst. Daar waren kameelen, ezels, herten en schapen, alle in hun geheel geroosterd of gebraden. Toen de overdekselen daarvan werden weggenomen en MOESÂ die geheele dieren daar gaar zag liggen, verschrikte hij, en zeide: »gij kameelen, ezels, herten en schapen, die daar ligt, wordt weder levend en gaat bij elkander op het voorplein." Op eens sprongen zij allen van de schotels, en bulkten en blaatten, en liepen naar het plein; en de gasten, zich in hunnen maaltijd te leur gesteld ziende, keken verbaasd rond; ook PIRANGON was niet op zijn gemak, vooral niet toen MOESÂ tot hem zeide: »Welnu, gij heer des hemels en der aarde, die u voor God uitgeeft, doe ze nu naar de schotels wederkeeren, dat ze weder gebraden daar liggen; als gij dat kunt, dan zijt gij zeker God." Toen PIRANGON beleden had dat hij het niet konde, wenkte MOESÂ de dieren en beval hen naar de schotels terug te keeren en gaar te zijn gelijk zoo even. En terstond gehoorzaamden zij en lagen weder gebraden daar. Toen werd PIRANGON radeloos en beval AMAN den knaap te dooden. Doch ASIJAH vernam het en zeide: »Waarom wilt gij mijn kind dooden? Wat heeft hij misdreven? Gij behoordet verheugd te zijn over het bezit van eenen zoon, die met zulke bovennatuurlijke magt u tegen uwe vijanden kan verdedigen." Toen beval PIRANGON hem los te laten, en AMAN en de overige beambten gehoorzaamden, hoewel tegen hunnen zin, want zij begrepen dat deze MOESÂ waarlijk degene was, die het rijk Mĕsir zoude verdelgen.

Twee jaren later zat PIRANGON met AMAN en de overige grooten in de pandâpa (*); ook MOESÂ was daar. Nu kraaide er een haan op het voorplein, waarop MOESÂ antwoordde: »ja, het is zeer waar, wat gij daar zegt." Toen zeide PIRANGON: »verstaat gij de taal der hanen, dat gij hem beantwoordt?" »Een weinig versta ik er van," hernam de knaap. »Welnu, wat zegt de haan dan?" »De haan zegt", hervatte MOESÂ: »o PIRANGON, toen gij het gebied kreegt over het rijk Mĕsir, was het God de allerhoogste, die het u schonk; nu hebt gij Hem verloochend, en u zelven voor God uitgegeven; is deze handelwijs betamelijk?"" »Dat zijn woorden die gij verzint," sprak PIRANGON, »de haan zegt dat niet." Toen zeide MOESÂ tot den haan: »welaan zeg nog eens hetzelfde, wat gij daar even zeidet, maar spreek nu als een mensch." Daarop herhaalde de haan in goed Egyptisch dezelfde woorden; en PIRANGON werd toornig, en beval dat men den haan den hals zoude afsnijden. Zoodra de haan dood was, maakte MOESÂ hem weder levend, en de haan herhaalde dezelfde woorden. Ditzelfde gebeurde tot driemalen toe; toen vloog de haan weg en verdween. Nu gaf PIRANGON weder bevel om MOESÂ te dooden; doch toen ASIJAH hem dreigde dat zij zich van hem zoude laten schei-

(*) Eene opene galerij voor de woningen der grooten.

den, indien hij weder daarop aandrong, herriep hij het vonnis, en MOESÂ keerde met zijne pleegmoeder in het paleis terug.

VI.

Moesâ verkrijgt den rang van profeet. Hij wordt genoodzaakt uit Mĕsir te vlugten.

Na eenige jaren werd MOESÂ door God beschonken met den profetischen lichtglans (stralenkrans), en voerde nu den titel van nabi. Door dien lichtglans vermeerderde zijne schoonheid buitengemeen, zoo zelfs dat velen hem niet herkenden. De vijandschap van PIRANGON jegens hem verdween geheel, en hij beminde hem nu als zijn' eigen' zoon; hij moest den vorst altijd vergezellen, en was even als deze gekleed. Intusschen ging nabi MOESÂ ook nu en dan alleen, en vermomd uit; hij droeg dan een' strooijen zonnehoed, met breeden, afhangenden rand, opdat men hem niet aan den glans van zijn gelaat zoude herkennen. Op eene van deze wandelingen zag hij dat de opzigter der kettinggangers eenen kreupelen Islamiet sloeg, omdat deze weigerde eenen zwaren last voor hem te dragen. Nabi MOESÂ berispte den opzigter daarover; en toen deze hem bits antwoordde, dat hij het hem zoude laten aanzien, werd hij toornig, en sloeg hem met eenen vuistslag dood. Hierop keerde nabi MOESÂ terug naar het paleis, en de dader bleef nog onbekend. De zaak werd intusschen bij den vorst aangediend, die beval den moordenaar op te sporen, en dreigde hem gestreng te zullen straffen. Drie dagen later ging nabi MOESÂ weder vermomd wandelen, en zag eenen anderen opzigter weder denzelfden kreupele bevelen, eenen last voor hem te dragen. Toen berispte hij den kreupele, zeggende: waarom loopt gij dan ook altijd langs de straat, daar gij weet dat ieder die langs de straat loopt als lastdrager genomen wordt? Zoek werk binnenshuis." Hierop hernam de kreupele: »Toen ik voor drie dagen door dien opzigter mishandeld werd, hebt gij hem gedood; dood dezen dan nu ook, heer nabi." De Islamiet had dus nabi MOESÂ herkend, en hem tevens aan den opzigter bekend gemaakt als den moordenaar van diens ambtgenoot. Deze begaf zich terstond naar het paleis, waar PIRANGON juist door alle zijne rijksgrooten omgeven was, en berigtte den koning dat zijn pleegzoon den doodslag had begaan. Onmiddellijk volgde nu het bevel van den vorst aan alle zijne lijfwachten om nabi MOESÂ te gaan opsporen en hem te dooden; maar IMRAM, de vader van nabi MOESÂ, was ook in 's konings raad tegenwoordig toen die last gegeven werd, verwittigde zijnen zoon heimelijk van het gevaar dat hem bedreigde, en ried hem ten spoedigste te vlugten. Zóó nog in tijds van het lot dat hem wachtte onderrigt, nam hij in der haast afscheid van zijne pleegmoeder ASIJAH en vlugtte uit de stad in het woud (*).

(*) Volgens eene andere overlevering, hoedanige de schrijver telkens met naïve naauwgezetheid mededeelt, vlugtte nabi MOESÂ omdat hij eenen jongen edelman had doodgeslagen, die hem in tegenwoordigheid van anderen zijne duistere afkomst verweet.

VII.

Nabi Moesâ huwt met Soepoewah, de dochter van nabi Soengeb.

Nabi MOESÂ verdwaalde in het woud en onderhield zich het leven met boombladeren; doch na eenigen tijd daalde de engel GABRIËL tot hem neder, en bragt hem aan de grenzen van Madajin (Midian), in de nabijheid van een gehucht, waar zekere nabi SOENGEB woonde. Tegen den avond kwamen de beide dochters van dezen, met name SOEPOEWAH en LAJAM, om haars vaders kudde te drenken uit den put, op welks rand nabi MOESÂ zich had nedergezet. Die put nu, de eenige in den omtrek, was gesloten met eenen zwaren steen, die slechts door veertig menschen konde worden afgewenteld. Daar het echter reeds laat was, was er niemand meer dan nabi MOESÂ alleen, en de meisjes waren dus in groote verlegenheid wie haar zoude helpen. Doch MOESÂ schoof met zijnen grooten teen den steen van den put af, liet SOEPOEWAH en LAJAM hare schapen drenken, en legde daarna het deksel weder op zijne plaats. Toen de beide herderinnen te huis gekomen waren, verhaalden zij haren vader haar wedervaren, en deze liet terstond den jongeling, die zijne dochters geholpen had, ten zijnent noodigen. Na eenige inlichtingen omtrent zijne afkomst en de reden van zijne vlugt uit Mĕsir te hebben ingewonnen, verlangde nabi SOENGEB nabi MOESÂ bij zich te behouden, waarin deze gereedelijk bewilligde. Nadat hij eenigen tijd bij nabi SOENGEB geweest was, bood deze hem eene zijner dochters, welke hij verkoos, ten huwelijk aan, op voorwaarde dat hij, in plaats van de hem ontbrekende huwelijksgave, gedurende acht jaren de schapen van zijnen toekomstigen schoonvader zoude hoeden; daarvoor zoude hij als loon ontvangen al de zwarte lammeren, die de schapen van nabi SOENGEB, welke alle wit waren, mogten werpen(*). Doch reeds in het eerste jaar wierpen alle schapen zwarte lammeren; toen bepaalde SOENGEB, dat voortaan alle bruine lammeren voor MOESÂ zouden zijn, en ziet, de schapen wierpen niet dan bruine lammeren; nu zeide SOENGEB hem alle driekleurige lammeren toe, en wederom wierpen de schapen niet dan driekleurige. Toen begreep nabi SOENGEB dat MOESÂ een groot profeet moest zijn; en daar deze nu toch ook een voldoenden bruidschat bezat, besloot hij het huwelijk met zijne dochter SOEPOEWAH, die door nabi MOESÂ gekozen was, niet langer uit te stellen; hij ging dus uit om eenen getuige te zoeken, en ontmoette terstond den engel GABRIËL, die op verzoek van den ouden profeet gaarne als zoodanig de plegtigheid bijwoonde.

VIII.

Nabi Moesâ verkrijgt eenen wonderstaf.

Eenige dagen voor dat nabi MOESÂ ten huize van nabi SOENGEB gekomen was, had de engel GABRIËL in menschelijke gedaante dezen bezocht, en hem

(*) In dit gedeelte van de overlevering heeft blijkbaar verwarring plaats met hetgeen van JAKOB verhaald wordt Gen. 30 vs 31—43.

zijnen staf ter bewaring gegeven; hij had zich toen MOESÂ genoemd, en den profeet bevolen dien staf aan niemand, dan aan hem zelven af te geven. Toen nu nabi MOESÂ gehuwd was, beval zijn schoonvader aan SOEPOEWAH, eenen van zijne staven te halen, om dien aan haren echtgenoot te geven, ten einde hij bij het hoeden der schapen een wapen mogt hebben om zich te verdedigen, wanneer hem of der kudde eenig gevaar bedreigde. SOEPOEWAH gehoorzaamde, maar bragt haren vader den staf, die hem ter bewaring was gegeven; teruggezonden om eenen anderen te halen, kwam zij weder met denzelfden; en zoo tot vijfmalen toe. Toen drong nabi MOESÂ er op aan om dien staf te ontvangen, daar hij toch denzelfden naam droeg als degene, aan wien hij oorspronkelijk toebehoorde; eindelijk gaf nabi SOENGEB zijne toestemming, maar verlangde eenen getuige bij de overgave. Te zamen naar buiten gaande om iemand te zoeken, ontmoetten zij den engel GABRIËL, die zich als bemiddelaar in deze zaak aanbood. Hij nam den staf, stak dien in den grond, en verklaarde dengene, die hem er zoude kunnen uittrekken, voor eigenaar. Te vergeefs spande nabi SOENGEB al zijne krachten in, hij vermogt niet den staf te bewegen; maar nabi MOESÂ rukte hem terstond uit den grond, en werd dus de bezitter. Na eenigen tijd weidde hij de kudde in een woud, waarin zich eene menigte groote slangen bevonden, en ook eene soort van dieren, die de gedaante hadden van mieren, maar de grootte van schapen, en zeer verslindend waren. Deze laatste vertoonden zich spoedig en vielen op de kudde aan, die verschrikt met haren herder de vlugt nam; maar op hetzelfde oogenblik verscheen de engel GABRIËL weder aan nabi MOESÂ, en beval hem zijnen staf ter aarde te werpen, die terstond in eenen vreesselijken draak veranderde, alle die monster-mieren verslond, en toen tot zijnen heer wederkeerde, welke hem op bevel des engels, hoewel met vrees, aanvatte, waarop hij onmiddellijk in den staf werd herschapen. Vervolgens gaf GABRIËL nog nadere inlichtingen omtrent de wonderkracht van den staf. »Gij ziet," zeide hij, »er zijn drie punten aan dezen staf; begeert gij nu te eten, steek dan de eene punt in den grond, en terstond zult gij rijst en vleesch of visch hebben, naar gij begeert. Verlangt gij lekkernij, steek dan de andere punt in de aarde, en allerlei lekkernijen en vruchten, die gij wenscht, zullen voor u staan. Hebt gij behoefte aan drank, steek dan de derde punt in den grond, en gij zult hebben wat gij begeert. Zijt gij vermoeid, en verlangt gij te rijden, uw staf zal u tot rijdier zijn; stuit gij op uwen weg tegen rivier of zee, sla met uwen staf op het water en het zal droog worden; wilt gij eenen berg beklimmen, strek uwen staf uit naar den top des bergs, en hij zal u eene leuning worden van den voet tot aan den kruin, waar langs gij gemakkelijk zult opstijgen; wilt gij gaan slapen, leg uwen staf naast u, en niets zal u beschadigen, hij zal u beschermen." Daarop verdween de engel, en nabi MOESÂ weidde gerust zijne kudde in het woud. Op zekeren tijd door den slaap overvallen, legde hij zich neder met zijnen staf naast zich; terwijl hij sliep kwamen de slangen, die zich in het woud onthielden, en vielen op de schapen aan; maar de staf veranderde zich in

eenen draak, doodde ze allen, en plaatste zich toen weder als staf naast zijnen heer, die bij zijn ontwaken met schrik zag uit welk gevaar hij gered was. Na dat woud te hebben afgeweid, keerde nabi MOESÅ naar huis terug, en verhaalde zijn wedervaren aan zijnen schoonvader, die het met vreugde vernam en begreep dat zijn zoon waarlijk een zeer groot profeet was.

IX.

Nabi Moesâ wordt door God naar Mĕsir gezonden om Pirangon te bekeeren.

Toen nabi MOESÅ veertig jaren oud was, ontving hij van God den last om zich naar Mesir te begeven om PIRANGON voor de gevolgen van zijn gedrag te waarschuwen en hem tot de dienst van den waren God te bekeeren. Hij vertrok dus met zijne vrouw, die sedert geruimen tijd zwanger was; hij volgde echter niet den gewonen weg, maar nam zijnen koers dwars door een groot woud, dat door wilde dieren en venijnige insekten gevaarlijk was. Te vergeefs maakte SOEPOEWAH hem op alle die bezwaren opmerkzaam, hij luisterde niet naar haren raad uit trotschheid op zijne bovennatuurlijke magt. Na eenige dagen verdwaalde hij in het woud, terwijl een hevig onweder rondom hem woedde; intusschen overviel SOEPOEWAH de barensnood, en zij vroeg haren echtgenoot om haar vuur te bezorgen. Hierop wreef nabi MOESÅ over zijnen staf, doch er kwam geen vuur uit; toen sloeg hij herhaalde malen op eenen steen, doch ook deze gaf geen vuur; hij wierp nu den steen wrevelig weg, maar deze zeide: »de reden dat ik geen vuur geef, is dat ik daartoe geen bevel heb van God." Nabi MOESÅ nam nu twee stukken hout en wreef die tegen elkander, doch ook deze gaven geen vuur en werden door hem weggeworpen; toen zeide ook het hout: »de reden dat ik geen vuur geef, is dat ik daartoe geen bevel heb van God." Nu begreep de profeet dat hij door God voor zijne trotschheid werd gestraft, en kreeg berouw en bekeerde zich; en terstond ontving hij vergiffenis van God. Toen zag hij van verre iets dat een helder flikkerend vuur scheen, maar in waarheid een lichtglans op den berg Toersinâ (Sinaï) was, die nog verscheidene dagreizen van hem was verwijderd. Hij liet nu zijne vrouw in het woud achter en ging derwaarts. In eene vallei van het gebergte Toersinâ gekomen, hoorde hij eene stem: »MOESÅ, kom herwaarts, nader tot mij, wees niet bevreesd; ik ben de Heer, die u heb voortgebragt, die den hemel, de aarde en al wat er in is geschapen heb. Ontbind uwe schoenzolen, gij staat op heiligen grond." Toen nabi MOESÅ zijne schoenzolen nederzette, veranderden zij terstond in groote afzigtelijke spinnen, welke God hem beval te vertrappen; maar hij durfde niet, en God sprak: »Gij, die alle insekten van het woud zoudt vertreden, durft gij het nu deze spinnen niet doen? Welaan Ik beveel het u." Toen gehoorzaamde hij en de spinnen veranderden weder in zijne sandalen. Eveneens deed God zijnen staf in eenen draak, en dien draak weder in den staf veranderen; daarna beval Hij hem zijne linkerhand onder den regter oksel te brengen, en dadelijk vertoonde

zich een schitterend licht. Nu herhaalde God aan nabi MOESÅ den last om zich naar Mĕsir te begeven en PIRANGON te bekeeren, beloofde dat Hij hem tegen den vorst zoude beschermen en zijnen broeder AROEN hem als medgezel geven, en openbaarde hem voorts dat zijn vader IMRAM reeds gestorven, maar zijne moeder BOEHANAD nog in leven was. Ook wist God dat nabi MOESÅ in zijn hart bekommerd was over zijne vrouw en zijn kind; en Hij beval hem met zijnen staf op de rots te slaan, waarop de rots zich opende, en zijne vrouw zich in welstand aan zijn oog vertoonde, waardoor God hem te kennen gaf dat Hij voor haar zoude zorgen; ook werd den engel GABRIËL bevolen het kind van nabi MOESÅ te halen, hetwelk door den vader werd besneden, en daarop door den engel weder naar de moeder in het woud teruggebragt. Zij zelve werd gevonden door eenen herdersknaap, die door Gods beschikking in het woud was gekomen, en aan nabi SOENGEB kennis ging geven van de plaats en den toestand waarin zich zijne dochter bevond; deze werd daarop door hare zuster LAJAM met eenige bedienden afgehaald en met haar kind in het ouderlijk huis teruggebragt.

X.

Aankomst van nabi Moesâ te Mĕsir; zijn eerste bezoek bij koning Pirangon.

Nadat nabi MOESÅ zeven dagen en zeven nachten in de tegenwoordigheid Gods was geweest, en Deze vierendertigduizend woorden tot hem gesproken had, vervolgde hij zijnen weg naar Mĕsir. Aan het huis zijner moeder gekomen, werd hij door zijnen broeder AROEN binnengelaten en door dezen, zoowel als door zijne moeder en zuster met groote blijdschap ontvangen, daar zij hem reeds dood gewaand hadden. Den aard van zijnen last ontvouwd hebbende, vond hij zijnen broeder bereid om hem te vergezellen, en overwon de vrees van zijne zuster MARJAM voor den toorn des konings, door haar bewijzen te geven van de bovennatuurlijke magt waarmede hij was bedeeld; ook velen van zijne overige stamgenooten overtuigde hij daardoor van de goddelijkheid zijner zending. Na verloop van eenige dagen begaven nabi MOESÅ en nabi AROEN, als bedelmonnikken vermomd, zich op weg naar het paleis van koning PIRANGON; en de tijgers, die ter wederzijde van de buitenste poort van het paleis lagen om den toegang te bewaken, bogen zich eerbiedig voor hen, en lieten hen ongehinderd doorgaan, zoodat zij op het voorplein kwamen, waar zij zich nederzetteden. Nu duurde het zeven dagen en zeven nachten voor dat iemand hen aansprak, toen eerst werd hun door de wachters gevraagd wie zij waren en wat zij verlangden. Op het antwoord van nabi MOESÅ dat zij dienaren van den allerhoogsten God waren, en den koning begeerden te spreken, werd hun ten antwoord gegeven dat er geen God was dan koning PIRANGON; voorts bekreunde men zich aan hen niet, en zeide dat zij gek waren. Doch toen de vorst gehoor verleende, spraken de rijksgrooten onder elkander over de twee bedelmonnikken, die nog steeds daar op het voorplein zaten, en zoo werd hunne tegenwoordigheid ook aan PIRANGON bekend, die beval hen voor

zich te brengen. Voor den vorst gekomen, sprak nabi MOESÅ, op diens vraag wie zij waren en wat zij wilden: »Wij zijn afgezanten van God den allerhoogste, den schepper des heelals, die ook u geschapen heeft; want gij zijt niet God, maar slechts een schepsel Gods, en door Hem tot de vorstelijke waardigheid verheven; en nu weigert gij Hem hulde te bewijzen, en geeft u zelven voor God uit: diezelfde God heeft mij de profetische waardigheid gegeven en bevolen u tot inkeer te brengen." Toen lachten alle rijksgrooten, en noemden nabi MOESÅ iemand die niet bij zijne zinnen was; en PIRANGON, die zijnen pleegzoon herkend had, zeide: »Waar is uw God, MOESÅ? ik daag hem ten strijde uit; ik zal mijne legers ten krijg voeren, en hem overwinnen." Maar de profeet antwoordde: »Mijn God heeft geene uiterlijke gedaante, geenen naam, geene plaats; maar Hij is de Schepper van al wat bestaat." Hierop barstte de vorst in een schaterend gelach uit, en zeide: »Gij zegt iets ongerijmds, MOESÅ; waar is een ander God dan ik? De gansche wereld met al wat er in is, wordt door mij geregeerd." Nu wierp nabi MOESÅ zijnen staf ter aarde, en hij veranderde in een' monsterachtigen draak van meer dan zeventig ellen groot; en alle rijksgrooten vlugtten in doodsangst, en PIRANGON wierp zich van zijnen troon, en verschool zich kruipende achter den profeet; maar ook daar werd hij door den draak vervolgd, en beloofde nu tot achtmalen toe dat hij zich niet meer voor God zoude uitgeven, maar de dienst van den waren God omhelzen. Terstond deed nabi MOESÅ den draak weder staf worden, maar gaf in tegenwoordigheid der rijksgrooten een nieuw bewijs van zijne magt, daar hij door de regterhand onder den linkerarm te steken, eenen schitterenden lichtglans deed ontstaan, die bijna tot het uitspansel reikte. Koning PIRANGON werd hierdoor in zijn voornemen tot bekeering versterkt; maar nu vervoegde zich de patih AMAN tot hem, en verzekerde hem dat de wonderen van nabi MOESÅ niets waren dan tooverij, en ook wel door de tooveraars van Mĕsir konden verrigt worden; ten bewijze daarvan deed hij terstond het hoofdhaar en den baard van PIRANGON, die reeds grijs geworden waren, weder zwart worden, hetgeen MOESÅ hem beloofd had dat geschieden zoude, als hij het ware geloof omhelsde. Op het gezigt hiervan werden de beide profeten verwonderd en verdrietig, en zeiden bij zich zelven: »nu wordt het ons moeijelijk den wil van God den allerhoogste te begrijpen; wij worden gezonden om den vorst te bekeeren, en toch wordt eenen ongeloovige zulke magt gegeven." Nu daalde de engel GABRIËL neder, alleen voor de twee profeten zigtbaar, en zeide tot hen: »ik heb in last u te berispen over uwe twijfelmoedigheid; gij hadt dat aan God moeten overlaten, en slechts aan zijnen wil u overgeven; keer nu vooreerst terug; koning PIRANGON heeft uitstel van God verkregen." Hierop verdween de engel, en de profeten namen afscheid van den vorst en vertrokken.

XI.

Mislukte aanslag van Pirangon tegen de beide profeten; nabi Moesa brengt een leger op de been.

Toen nabi MOESÅ en nabi AROEN eenige oogenblikken op weg waren

geweest, begon het zeer hard te egenen, en zij scholen in eene eenzaam gelegene hut, die alleen door eene weduwe werd bewoond; daar echter de regen aanhield, waren zij genoodzaakt den nacht daar te blijven doorbrengen. Intusschen had PIRANGON aan veertig van zijne legerhoofden bevel gegeven om de twee profeten te volgen en hen, zoo zij onderweg overnachtten, in den slaap te dooden; deze omsingelden dus des nachts de hut der weduwe, die nog wakker was en op het gerucht hare gasten wilde gaan wekken; doch in hetzelfde oogenblik veranderde de staf van nabi MOESÅ in eenen man met een zwaard gewapend, en hieuw vreesselijk rond onder de legerhoofden, zoodat drieëndertig van hen sneuvelden, en de zeven overigen zich slechts door eene overhaaste vlugt konden redden, en aan den vorst het lot van hunne ambtgenooten berigten. Deze tijding verbaasde PIRANGON zeer, en deed hem te meer overhellen om de leer van nabi MOESÅ te omhelzen, maar de patih AMAN verzette zich sterk daar tegen. — Na den strijd veranderde de man met het zwaard weder in den staf, tot verbazing der weduwe, die nu ook op het gelaat der slapenden den profeten-glans ontdekte, en des morgens terstond de leer van nabi MOESÅ omhelsde. Vervolgens namen de profeten afscheid en keerden naar hun huis terug, waar, om de wonderen die nabi MOESÅ dagelijks deed, duizenden en tienduizenden zich aan hem aansloten, uit welke hij een leger zamenstelde, waarover hij het opperbevel gaf aan eenen patih, genaamd nabi JOESAK, eenen achterkleinzoon van nabi JOESOEF (JOZEF).

XII.

Gevecht tusschen koning Pirangon en nabi Moesâ.

Op het ontvangen der tijding van den dood der drieëndertig legerhoofden belegde koning PIRANGON eene raadsvergadering; toen sprak AMAN: »De Godheid, waarop die MOESÅ vertrouwt, is niet anders dan die draken-staf; nu zal ik aan dien eenen draak tienduizenden en honderdduizenden van draken tegenstellen, die den zijnen in grootte overtreffen en hem zullen dooden; waarop zal MOESÅ dan verder kunnen vertrouwen? Ik zal, zoo het uwe majesteit behaagt, zijnen geheelen aanhang verdelgen, want zij zullen het land ongelukkig maken. Daartoe moeten alle uwe onderdanen, vorsten, aanzienlijken en geringen opkomen, in volle wapenrusting; en elk hunner moet een hout en een touw medebrengen." Het voorstel werd door den vorst goedgekeurd, het bevel terstond uitgevaardigd, en weldra waren alle onderdanen in de nabijheid van het paleis verzameld, en de houten en touwen als een berg op het voorplein opgestapeld. Onder de opgekomenen bevond zich ook de vorst SABOER, vroeger de aanvoerder in elken strijd, uitstekend in bovennatuurlijke magt en verstand, vlug, en bedreven in het opstellen van slagordenen; thans was hij oud en blind, maar hij werd beschouwd als een talisman in den strijd, en was daarom ook in zijnen draagstoel herwaarts gebragt.

Toen nabi MOESÅ vernam dat PIRANGON al zijn volk op de been bragt, verzamelde ook hij zijne troepen, en deed hen door patih JOESAK ijverig in den wapenhandel onderwijzen; inmiddels begaf hij zich weder met nabi AROEN naar

het paleis, en verscheen voor den vorst, zeggende: »Hoe nu, koning PIRANGON? Gij hebt mij beloofd en stellig toegezegd dat gij mijn verzoek zoudt inwilligen, u aan den Allerhoogste onderwerpen en den naam van God aanroepen; thans kom ik u aan die belofte herinneren." Koning PIRANGON zweeg; want hij schaamde zich te zeggen, dat hij wel wilde gehoorzamen, maar dat zijn patih AMAN er zich tegen verzette. Toen deze de verlegenheid van den vorst bemerkte, zeide hij tot hem: »O koning, ik zoude dien MOESÂ nog maar wat uitstellen; en indien hij daarin niet bewilligt, hem tot den strijd uitdagen, want zijn aanhang wordt reeds talrijk, en hoe langer het duurt des te moeijelijker zal het worden hem ten onder te brengen." Hierop zeide PIRANGON tot den profeet: »MOESÂ, ik wil uwe begeerte nu nog niet inwilligen; en indien gij daarop blijft aandringen, maak u dan tot den strijd gereed." Nabi MOESÂ, door den engel GABRIËL omtrent Gods wil onderrigt, nam de uitdaging aan, en nu werd het gevecht tegen acht dagen later vastgesteld. Ten bestemden tijde waren de beide legers op het slagveld geschaard; ook het hout en de touwen der ongeloovigen waren daar opgestapeld. Hoewel nu het leger van nabi MOESÂ in vergelijking met dat van koning PIRANGON niet meer was dan een kanaal tegen eene zee, scheen het echter, door de tusschenkomst van God, den soldaten des konings even talrijk toe, zoodat vele aanvoerders bevreesd werden, en reeds vóór het gevecht met al hun volk tot nabi MOESÂ overliepen. Spoedig raakte men handgemeen, en in een hevig gevecht sneuvelden vele ongeloovigen, de overigen deinsden af. Nu mengde AMAN zich in den strijd, en deed vuur regenen op het volk van nabi MOESÂ; maar deze deed terstond een hevigen slagregen ontstaan, waardoor het vuur onschadelijk werd gemaakt. Hierop daagde AMAN den profeet tot een tweegevecht uit, en deed millioenen honden en wilde zwijnen ontstaan, die evenwel door de tijgers, welke nabi MOESÂ voortbragt, verslonden werden. Toen dacht patih AMAN aan die houten en touwen, en deed ze in ontelbare draken veranderen; maar nu wierp de profeet zijnen staf ter aarde, en deze werd een viervoetige draak met olifantssnuit, manen als een paard, eenen staart en slagtanden, en zijn gehemelte was rood alsof hij vuur braakte; en die draak verzwolg alle de draken der ongeloovigen. Als de vorst SABOER vernam dat de draak van den profeet de overhand behield, zeide hij tot zijn volk: »Laat ons ons onderwerpen aan nabi MOESÂ, terwijl de deur ter bekeering nog niet gesloten is;" en hij liep over met al de zijnen. De patih AMAN en de koning PIRANGON, de nederlaag hunner draken ziende, vlugtten naar het paleis; honderdduizenden van hun leger werden door den draak verslonden en gedood, de overigen volgden hunnen vorst. Nu beval de engel GABRIËL aan nabi MOESÂ de vervolging te staken; deze deed daarop den draak zijne oude gedaante hernemen, en trok af met al zijn volk en den vorst SABOER en de overige bekeerlingen, aan welke woningen onder de Israëliten werden aangewezen. Intusschen kwamen dagelijks zeer vele onderdanen van koning PIRANGON, zoowel aanzienlijken als geringen, zich aan nabi MOESÂ onderwerpen, en het ware geloof omhelzen.

XIII.

Pirangon doet eene dienstmaagd van zijne dochter en zijne gemalin Asijah ter dood brengen.

De vrouw van den timmerman, die het kistje had vervaardigd, waarin MOESÂ als kind in de rivier was geworpen, was in dienst van de dochter van PIRANGON, die door het speeksel van den knaap van hare huidziekte was genezen. Op zekeren dag bemerkte hare meesteres dat deze vrouw, NGISAH geheeten, niet den koning PIRANGON, maar den God van nabi MOESÂ als God erkende, en maande haar aan van geloof te veranderen; toen zij dit weigerde, gaf de prinses het haren vader te kennen, die in hevigen toorn ontstak en NGISAH voor zich deed komen. Ook toen volhardde zij in hare belijdenis, en zeide: »God de allerhoogste is mijn Heer, die al wat leeft geschapen heeft, en die heerscht over de zeven hemelen en de zeven aarden, en al wat er in is; Hij heeft geene gedaante, noch vorm, noch naam, noch plaats; zijn ligchaam is onstoffelijk. Hij is de eenige God, en gij zijt zijn schepsel, door Hem met magt en aanzien bekleed; gij zijt een groot vorst, en hebt een leger van vorsten; maar God zijt gij niet." Op het hooren van deze woorden werd de woede van den vorst nog heviger, en hij zeide: »indien gij mij niet terstond wilt aanbidden, zal ik u in eenen ketel doen koken." Doch NGISAH bleef weigeren, en werd in haar besluit versterkt door haren zuigeling van vier maanden oud, die tot haar zeide: »moeder, vrees niet te sterven; uw besluit sta vast; als gij vreest te sterven, zijt gij eene ongeloovige; maar als gij door de ongeloovigen gedood wordt, dan is uw dood een heilige strijd." Toen beval PIRANGON de moeder en het kind in eenen grooten ketel te werpen en te koken; het bevel werd volvoerd, en weldra begon het water te koken; nu bad NGISAH tot God; en er geschiedde eene stem tot haar in den ketel: »NGISAH vertrouw op God, den Schepper des heelals, want uw dood is een schoone dood, gij gaat in den weg Gods; koning PIRANGON zal door God den allerheiligste gestraft worden; hij zal in het water verdrinken, dit zal zijne straf zijn." Hierop stierf zij welgemoed, en toen het vleesch geheel verkookt was, werd het gebeente van moeder en kind bijeengezameld, en bij de geloovigen begraven.

De tijding van dezen moord kwam weldra aan de vorstin ASIJAH ter ooren, die zich hierop naar haren gemaal begaf, en hem het onbetamelijke en onmenschelijke van zijn gedrag onder het oog bragt. »Wat had die NGISAH misdreven?" zeide zij; »zij bemoeide zich met uwe leer niet, zij benadeelde die niet, zij bespotte die niet, alleen zij geloofde er niet aan, en zij had gelijk; gij zijt als vorst wel Gods plaatsbekleeder op aarde, maar God zelf kunt gij niet zijn. Ook ik gehoorzaam u wel als mijnen echtgenoot en als vorst, maar als God erken ik u niet." Daarop beval PIRANGON haar naakt uit te kleeden en op eenen viersprong te kruisigen, met de handen en voeten aan het kruis vastgenageld en met het hoofd achterover gebogen, zoodat zij naar de zon moest zien. Allen die het zagen hadden medelijden met haar;

alleen PIRANGON verheugde zich zeer, omdat hij nu van eenen grooten hinderpaal in zijne plannen tegen nabi MOESÅ bevrijd was. Toen nabi MOESÅ vernam dat zijne tante en pleegmoeder ASIJAH door PIRANGON gekruisigd was, ging hij vermomd met zijnen broeder AROEN naar de plaats waar zij was opgehangen, en bedekte haar met zijnen mantel; ook bad hij tot God dat zij honger, noch dorst, noch pijn mogt gevoelen, en terstond hielden alle hare smarten op, en zij gevoelde zich zeer gelukkig, tot groote ergernis van den vorst, die alles uit de verte aanschouwde. Na eenigen tijd stierf zij, en het lijk werd, met vergunning van PIRANGON, door nabi MOESÅ afgenomen en bij zijne stamgenooten begraven.

XIV.

Pirangon smeedt nieuwe aanslagen tegen nabi Moesâ.

Na den voor PIRANGON ongelukkigen afloop van zijnen strijd met nabi MOESÅ riep hij zijne grooten te zamen, om te beraadslagen op welke wijze deze zoude kunnen worden ten onder gebragt; maar niemand wist daartoe een afdoend middel uit te denken. Nu sprak de vorst: »Het is blijkbaar dat het moeijelijk is dien MOESÅ te dooden, zoo lang zijn God niet dood is; wij moeten dus beginnen met dien te overwinnen, en dan zal het ligt vallen MOESÅ te dooden. Daarom moet gij eenen toren bouwen, zoo hoog dat de top bijna niet te zien is; wanneer die gereed is zal ik dien God, zoodra hij zich vertoont, tot een tweegevecht uitdagen, en het zoude mij bevreemden, zoo ik hem dan niet overwon." Het werk werd weldra begonnen en met ijver voortgezet door ontelbare werklieden; maar toen men tot eene aanmerkelijke hoogte gekomen was, stortte het gevaarte in, en alle arbeiders werden verpletterd; hetzelfde gebeurde tot driemalen; toen waren er geene bouwlieden meer te vinden, die zich aan een zoo gevaarlijk werk wilden wagen, zoodat de koning genoodzaakt werd dit plan op te geven. Nu wilde hij voor 't minst weder zijn leger zooveel mogelijk voltallig maken, en deed dus alle volwassen jongelingen uit zijn gebied onder de wapens komen; hun getal beliep achthonderd duizend; over deze werden de zonen der vorsten, duizend in getal, als aanvoerders aangesteld. Zij werden prachtig uitgerust, en elke tienduizend met verschillende wapenen voorzien; de eerste tienduizend droegen knodsen, de tweede werpspiesen, de derde zware pijlen, de vierde speren, en zoo vervolgens.

XV.

God zendt zeven plagen over de ongeloovigen in Mĕsir.

Terwijl nabi MOESÅ nog met zijnen broeder zat te treuren over den dood van hunne tante ASIJAH, verscheen hem de engel GABRIËL, en beval hem van Gods wege aan alle zijne aanhangers den last te geven, om zooveel mogelijk gepelde en ongepelde rijst op te koopen, daar God in het gebied van Mĕsir eenen zwaren hongersnood zoude doen ontstaan. Dit bevel werd gereedelijk gehoorzaamd, en alle rijst overal opgekocht, zoodat de ongeloovigen niet

meer overhielden dan zij tot den volgenden oogst meenden noodig te hebben. Maar toen nu de regenmousson inviel, regende het volstrekt niet, zoodat het gezaaide niet opkwam, alle planten en boomen stierven, en de ongeloovigen volslagen gebrek hadden aan spijs en drank. De geloovigen daarentegen hadden overvloed van spijs, en wanneer zij water behoefden raakte nabi MOESÂ slechts met zijnen staf den grond aan, en terstond ontsprong er eene bron. Drie jaren duurde de nood, toen was PIRANGON genoodzaakt de hulp van nabi MOESÂ in te roepen; hij zond dus AMAN met eenige rijksgrooten tot den profeet, met de belofte dat hij en al zijn volk zich zoude bekeeren, zoo aan die ellende door hem een einde gemaakt werd. Nabi MOESÂ was hierover zeer verheugd, en bad tot God; zijn gebed werd verhoord, de regen daalde neder, het gezaaide kwam op, en weldra was er weder overvloed in Mĕsir. De vervulling der belofte van PIRANGON bleef echter achterwege; en na eenigen tijd te vergeefs gewacht te hebben begaven nabi MOESÂ en nabi AROEN zich naar de woning van AMAN, om op de nakoming daarvan aan te dringen. Hier vernamen zij dat de vorst daarop volstrekt geen plan had, en de uitredding uit den nood aan zijne eigene magt toeschreef; dat hij den toorn Gods niet vreesde, ja dien zelfs uitdaagde. De profeten keerden verontwaardigd terug, en MOESÂ bad dat God door eene nieuwe bezoeking PIRANGON en zijn volk tot bekeering mogt noodzaken. Nu deed God een' hevigen watervloed ontstaan, die het geheele rijk van Mĕsir, met uitzondering van het gedeelte waar de Israëliten woonden, overstroomde. Patih AMAN nam, met voorkennis van den koning, weder zijne toevlugt tot den profeet met dezelfde belofte; op diens voorbede hield de plaag weder op, maar de ongeloovigen bekeerden zich niet, en het land werd met nieuwe rampen bezocht. Eerst werden alle boomen en gewassen door sprinkhanen vernield; toen kwelde een leger van allerlei dieren en insekten, zoo als papierwormen, apen, motten, muggen en muskieten de bevolking; daarna werd het geheele land met kikvorschen, padden, aardwormen en duizendbeenen vervuld; vervolgens veranderde al het water in rivieren, bronnen en putten in bloed. Telkens beloofde PIRANGON zich te bekeeren, en telkens verbrak hij zijne belofte; toen verscheen de engel GABRIËL in de gedaante van een oud man aan den vorst, en vroeg hem, welke de straf was voor een schepsel Gods, dat zich voor God zelven uitgaf? De koning wist niet wat te antwoorden; en nu zeide de engel: »zijne straf is, dat hem den mond met aarde gestopt, en hij in het water verdronken wordt;" tevens beval hij PIRANGON dit vonnis op te schrijven, en aan hem ter hand te stellen. De koning schreef, en gaf het geschrift aan GABRIËL, die daarmede verdween. Daarop verscheen de engel aan nabi MOESÂ, en gaf hem den last om zijne onderdanen zooglammeren te doen slagten, en met hun bloed de deurposten hunner woningen te bestrijken, daar God in dien zelfden nacht in alle huizen, die niet alzoo geteekend waren, eene hevige sterfte zoude doen ontstaan. Het bevel werd gehoorzaamd; de nacht viel; en zeventigduizend ongeloovigen, zoo jongen als ouden, vrouwen als mannen, werden gedood; er was niemand die een' ander' beklaagde, omdat allen zelf eenigen hunner bloedverwanten hadden verloren.

XVI.

De geloovigen wijken uit Mĕsir, en worden door de ongeloovigen vervolgd; gevecht tusschen de beide legers.

Koning PIRANGON begreep dat ook deze laatste ramp zijn volk door toedoen van nabi MOESA getroffen had, en besloot hem met zijnen aanhang te verdelgen; hij wilde hen daartoe met zijne geheele magt in de wijk, waar zij woonden, overvallen. Maar voor dat hij dit plan konde ten uitvoer brengen, zond God den engel GABRIËL tot nabi MOESA, om hem te bevelen met geheel zijn volk, mannen, vrouwen en kinderen, en alle hunne have, Mĕsir te verlaten en naar het woud de wijk te nemen, waar zij zich voorloopig op eene geschikte plaats moesten nederslaan. Denzelfden dag nog vertrokken alle Israëliten uit Mĕsir, de bagaadje ging vooruit, begeleid door vier hofgrooten met hun volk; dan volgde het leger, ten getale van zeshonderd duizend personen met inbegrip van de vrouwen en kinderen, aangevoerd door twaalf hoofden. Toen PIRANGON vernam dat alle Israëliten zijn rijk verlaten hadden werd hij hevig vertoornd, en toog onmiddellijk met zijne legermagt op weg om hen na te zetten; zijne soldaten, paarden en olifanten waren niet te tellen; de aarde dreunde onder hunne voeten, het woud waar zij doortrokken werd vernield als of het omgehouwen was, heuvels werden geslecht, en valleijen aangehoogd. Spoedig hadden zij het leger der geloovigen ingehaald; en nabi MOESA bemerkende dat zij vervolgd werden, deed zijn leger stilhouden en wenden, daar het beter was PIRANGON af te wachten, dan door hem in den rug gevallen te worden; ook werden zij nu van achteren door de rivier de Nijl gedekt. De beide legers in slagorde geschaard zijnde nam het gevecht eenen aanvang; en hoewel het leger der geloovigen in vergelijking met dat der ongeloovigen niet meer was dan eene gracht tegen eene zee, sneuvelden er toch van deze honderdduizend tegen één van gene. Echter waren de Israëliten op den duur niet tegen de overmagt bestand, en sloegen op de vlugt; zelfs de drie profeten MOESA, AROEN en JOESAK hielden geen' stand. Toen daalden twaalf engelen tot hen af in de gedaante van menschelijke krijgslieden, die te paard zaten in volle wapenrusting, en zeiden tot hen: »Profeten, vreest gij voor de ongeloovigen, zoodat gij zelfs in verwarring gaat vlugten? welaan, keert terug; wij zijn gezonden door den Allerhoogste om u te helpen." Toen herzamelden zij hunne troepen en hervatten den strijd, aangevoerd door de twaalf engelen; maar weldra beving de schrik hen op nieuw en sloegen zij andermaal op de vlugt, niettegenstaande de engelen hen door woord en voorbeeld tot moed en volharding aanspoorden; zelfs riepen de profeten den engelen toe: »O gij twaalf strijders, vlugt; gij zult toch wel niet magtig genoeg zijn om met uw twaalven zoovele honderdduizenden te bevechten; vlugt spoedig!" Maar de engelen antwoordden hun niet en bleven rustig op het slagveld, terwijl de profeten vlugtten tot dat zij bij de vrouwen kwamen en alom schrik en radeloosheid verspreidden.

XVII.

Nabi Moesâ en zijn volk trekken door de rivier de Nijl, en de ongeloovigen komen er in om.

In dezen nood kwam God zijn volk ter hulp en bedekte het geheele leger der geloovigen met eene donkere wolk, zoodat de Egyptenaren hen niet zagen, en den strijd moesten staken. Intusschen bleven de Israëliten in groote verlegenheid, daar zij ingesloten waren tusschen het leger der ongeloovigen en de Nijl, die daar ter plaatse zeven dagreizen gaans breed was, zoodat men den anderen oever niet konde zien. Toen verscheen de engel GABRIËL aan nabi MOESÂ, en beval hem twaalfmaal zeker formulier-gebed op te zeggen, en dan met zijnen staf op de rivier te slaan; het water zoude zich dan van een scheiden, en twaalf doorgangen zouden zich openen; in elk van die doorgangen moest zich eene afdeeling van zijn leger met haar hoofd begeven. De profeet gehoorzaamde, en onmiddellijk openden zich twaalf gebaande wegen door de rivier; aan beide zijden dier wegen stond het water gelijk een muur. Niemand durfde zich echter in de rivier begeven, uit vrees dat het water zich spoedig weder mogt sluiten. Nu kwamen de twaalf engelen, die voor de Israëliten gestreden hadden en gingen hen voor in de rivier; toen de aanvoerders dit zagen grepen zij moed, en volgden hen, elk met zijne afdeeling in eenen doorgang. Daar zij nog bekommerd waren over hunne togtgenooten, die in de andere doorgangen waren, deed God in het water dat de wegen van een scheidde openingen ontstaan waardoor zij elkander konden zien, hetgeen hunne vrees geheel wegnam, zoodat zij verheugd den togt voortzetten.

Toen het geheele leger der Israëliten de rivier was ingegaan, verdween de wolk die hen had bedekt, en PIRANGON zag met spijt dat hem zijne prooi was ontsnapt, daar hij hen niet in de rivier durfde volgen. Maar terwijl hij hen nastaarde kwamen tot hem de engelen GABRIËL en MICHAËL in de gedaante van dorpshoofden, en zeiden tot hem: »O vorst van Mĕsir, gij ziet dat de Heer der Israëliten door het water gaat, en gij, de heer van alle vorsten, blijft hier staan en vervolgt hen niet! Vreest gij den weg door het water te gaan? Zijt gij dan niet even groot als de Heer der Israëliten? Wij zijn slechts dorpshoofden; maar waren wij aanvoerders van uw leger, wij zouden niet schromen hen door het water te vervolgen; en zelfs nu durven wij wel de rivier ingaan." En de daad bij het woord voegende reden de beide engelen de rivier in, en werden door PIRANGON en zijn leger gevolgd. Door de talrijkheid van het leger duurde het lang eer allen in de rivier waren, en in dien tusschentijd hadden de Israëliten eenen bogt in hunnen weg gemaakt, en waren reeds weder ter plaatse van waar zij vertrokken waren op den oever; ook hadden de twaalf als krijgslieden vermomde engelen hen reeds verlaten. Nu wendde de engel GABRIËL zich tot PIRANGON, en hield hem het vonnis voor, dat hij zelf vroeger geschreven had; en de vorst beefde over geheel zijn ligchaam en zeide: »ik wil op het oogenblik de dienst des Aller-

hoogsten omhelzen en den God van MOESÅ aanbidden, die in waarheid God, de Schepper des heelals is." Maar GABRIËL antwoordde hem: »De deur der bekeering is nu gesloten. Het spreekt van zelf dat gij u thans wel wilt onderwerpen, immers gij zijt nu in het naauw gebragt; maar hoe zoude het straks zijn? Gij zoudt nabi MOESÅ niet als een gezant des Allerhoogsten erkennen en u niet aan hem onderwerpen." Toen nam de engel aarde, en stopte die PIRANGON in den mond, zeggende: »Ondervind nu den vloek des Allerhoogsten op dit oogenblik" Daarop verdwenen de beide engelen, en het water sloot zich op bevel van nabi MOESÅ boven de hoofden der Egyptenaren, zoodat het geheele leger der ongeloovigen werd verdelgd en niet één van hen ontkwam.

XVIII.

Nabi Moesâ aanvaardt de vorstelijke waardigheid, en nabi Aroen wordt zijn stedehouder.

Na de vernietiging van het leger der Egyptenaren, zond nabi MOESÅ den patih JOESAK met een gedeelte van zijn leger naar Mĕsir, om de stad te plunderen, het paleis te slechten, en de nog overgeblevene ingezetenen te dwingen zich te bekeeren of, bij weigering, hen te dooden en hunne huizen te verbranden. Middelerwijl trok hij zelf met het andere gedeelte des legers naar de streek waar de Israëliten woonden, en vestigde daar zijnen vorstelijken zetel; derwaarts bragt ook patih JOESAK den buit van Mĕsir, die naar billijkheid onder alle Israëliten werd verdeeld; en daar kwamen ook de vorsten van Jaman, Ngabĕsah, Madajin, Koeristam, Boestam, Roem en Baboel wonen, die alle aan Mĕsir onderworpen waren, even als geheel Arabië en Perzië. Voorts deed de vorst nabi MOESÅ zich een paleis bouwen, geheel naar het model van het gesloopte paleis van Mĕsir; ook ontbood hij zijne gemalin SOEPOEWAH en zijnen zoon, die den naam IFRADOEN had gekregen, en nu vijf jaren oud was. Daarna bad de vorst nabi MOESÅ: »Mijn God, allerheiligste God, moge het u behagen mijnen broeder AROEN aan te stellen tot mantri pĕpatih sénopati, opdat, wanneer ik sterf of ziek ben, hij mijn plaatsbekleeder moge zijn en geregtigd verklaard worden om te regeren over alle vorsten en onderdanen die onder mijn gebied zijn!" Toen de engel GABRIËL hem de verhooring van zijn gebed had aangekondigd, dankte hij God vurig, en deed vervolgens door den patih JOESAK in eene plegtige volksvergadering de verheffing van nabi AROEN bekend maken, die door allen met blijdschap werd vernomen en goedgekeurd.

XIX.

God vertoont zich aan den vorst nabi Moesâ op den berg Toersinâ, en geeft hem het »Boek der wet."

Korten tijd na den aanvang der regering van nabi MOESÅ verscheen de patih nabi JOESAK voor hem, met de vraag: of de oude eerdienst van nabi IBRAHIM door de onderdanen moest blijven beleden, dan wel door eene nieuwe

vervangen worden. De vorst antwoordde hem, dat voorloopig de oude eerdienst in stand moest blijven, daar hij nog geene nieuwe godsdienst-instellingen van den Allerhoogste had ontvangen; dat hij zich echter weldra op den berg Toersinâ voor Gods aangezigt zoude stellen, om daaromtrent ingelicht te worden; maar dat, volgens eene openbaring die aan hem geschied was, het geheele volk eerst eene maand moest vasten. Nu werd de vaste uitgeschreven en gedurende dertig dagen gehouden; daar er echter één man was, die in dien tijd tabak gekaauwd had, werd zij op goddelijk bevel nog met tien dagen verlengd. Toen de veertig dagen vervuld waren, droeg de vorst de waarneming van het bewind op aan zijnen broeder nabi AROEN, en begaf zich, slechts door acht zijner oudste rijksgrooten vergezeld, naar den berg Toersinâ; zijn gezelschap liet hij in een dorp aan den voet des bergs achter, en beklom alleen den top. Daar aangekomen zag hij een voorhangsel; en eene stem kwam tot hem: »MOESÂ, blijf niet zoo verre van Mij, ga binnen dat voorhangsel." De vorst gehoorzaamde, en zag een tweede voorhangsel, welks glans schitterde gelijk de bliksem; ook daar werd hij gelast binnen te gaan, en zoo telkens verder door negenenzestig voorhangsels, tot er slechts één overbleef, dat hem van de tegenwoordigheid Gods scheidde. Toen werd hem door den engel GABRIËL een gouden stoel uit den hemel gegeven, waarop hij zich nederzette. Als de satan zag dat nabi MOESÂ door God geroepen was en met Hem sprak, werd hij zeer nijdig en zeide: »Heer profeet, ik geef u te kennen dat gij niet met den Allerhoogste spreekt; in waarheid gij spreekt met den satan." Maar de profeet antwoordde hem niet; en de satan, ziende dat zijne verzoeking niet slaagde, kromp van spijt in een en verdween. Hierna zeide nabi MOESÂ tot God: »O Heer, allerhoogste en allerheiligste God, uwe stem is zeer duidelijk, en het is blijkbaar dat zij digt bij mij is, maar Uwe gedaante zie ik niet; nu dan, moge mijne bede U niet mishagen dat ik Uwe ware gedaante zie." Doch God antwoordde hem: »MOESÂ, dat kan niet geschieden zoolang gij nog een stoffelijk ligchaam hebt; hier namaals, als gij gestorven zijt en in het toekomend leven uw stoffelijk ligchaam zult hebben afgelegd, dan zult gij Mijn ware Wezen zien." De profeet herhaalde echter zijne bede; toen kwam de engel GABRIËL tot hem, en zeide hem hetzelfde; maar nabi MOESÂ liet niet af. Toen verschenen hem achtervolgens de engelen die de zeven hemelen bewaken, in de gedaante van olifanten, tijgers, kraaijen, wouwen en runderen, maar met denzelfden uitslag; hij herhaalde slechts zijne bede: »Mijn God, allerheiligste God, allerhoogste God, laat mij toch uw ware Wezen zien, opdat mijn hart in U geloove en ik niet voortdurend twijfele; want mijn hart is nog steeds huiverig dat het zich in U bedriegt; daarom wensch ik zoo zeer uwe ware gedaante te zien, opdat ik vast in U geloove." Toen sprak God: »MOESÂ, indien gij volhardt in uwe begeerte om mijn aangezigt te zien, zie dan naar den berg Djabir; daar zal Mijne Heerlijkheid nederdalen." Na eenige oogenblikken zag hij eenen glans, slechts zoo groot als de top van eene rijst-air; en er was een donderend geluid, alsof de hemel instortte en de wereld verging. En de berg Djabir

brak door in zes stukken, die opstegen en waarvan drie nedervielen in Mekka, en toen van naam veranderden; de een behield den naam Djabir, de tweede kreeg den naam Noer, en de derde kreeg den naam Kérah; en de drie andere vielen neder in Medina, en de eene kreeg den naam Waris, de tweede den naam Warĕkan, en de derde den naam Koed. En de berg Toersina werd vuur, en het geboomte er op verbrandde, en de grond verzengde en heeft sedert dien tijd de eigenschap dat hij, als oogzalf gebruikt, alle oogziekten geneest. Wat nabi MOESA betreft, hij werd door God met eenen steen bedekt en verbrandde dus niet; echter was het onvermijdelijk dat hij stierf; zijn ligchaam viel in stukken, en alle zijne leden werden van elkander gescheiden. Dit alles geschiedde niettegenstaande de Heerlijkheid Gods zich slechts vertoonde ter grootte van eene rijst-air; als de geheele Heerlijkheid Gods gezien werd, zoude voorzeker hemel en aarde tot niets vergaan; en wanneer in het toekomend leven de Heerlijkheid Gods zich vertoont, zullen allen gedurende duizend jaren bewusteloos zijn van geneugte; zoo genoot ook nabi MOESA eene onbeschrijflijke geneugte terwijl hij dood was. Na zeven dagen en zeven nachten gestorven te zijn geweest werd hij weder opgewekt, en de engelen der zeven hemelen verzamelden zijne ledematen en stelden ze weder te zamen tot een ligchaam. Toen aanbad nabi MOESA God; doch daarna werd hij trotsch in zijn hart, omdat hij de uitstekendste onder de menschen, en niemand gelijk hij met het gezigt van Gods wezen begunstigd was; maar God zeide tot hem: »zie links en regts en achter u; wat ziet gij daar?" En hij zag duizenden en tienduizenden, die allen volmaakt op hem geleken; en God sprak: »Deze allen zijn mijne gunstelingen; verbeeld u niet dat gij alleen mijn gunsteling zoudt zijn." Nu kreeg de profeet berouw en bad om vergiffenis; en zijn berouw was Gode welgevallig, en de verschijning verdween. Daarop beval God den engel GABRIËL achttien groene steenen, elk van twaalf ellen lang en breed, uit den hemel te halen, op welke alle wetten en instellingen werden geschreven in honderd en veertien hoofdstukken; en het geheel werd genoemd »Het boek der Wet", en aan nabi MOESA bevolen, daarnaar zijne eerdienst te regelen. Toen hij het »Boek der Wet" las, zag hij dat er in gesproken werd van den profeet MOHAMMED; en op zijne vraag dienaangaande antwoordde God hem, dat die profeet zelf nog niet bestond, maar alleen zijne stem en die zijner vier vrienden (*), en dat het aan nabi MOESA, indien hij zulks verlangde, vergund zoude worden die stemmen te hooren. Daarop beval God, op de bede van MOESA, dat de stemmen met elkander zouden spreken, en beloofde hem dat hij in het volgend leven den profeet MOHAMMED zelven zoude zien. Daarna daalde de vorst MOESA van den berg af en nam de achttien steenen mede, die wel eene vracht voor zeventig ezels waren, maar echter door de bovennatuurlijke magt des profeets, door hem alleen konden worden gedragen. Nabi MOESA was veertig dagen op den berg Toersina geweest toen hij het »Boek der

(*) ABOE BEKR, OMAR, OTZMAN en ALI.

wet" ontving; dit geschiedde op Vrijdag den twaalfden dag der maand Soera (†). Aan den voet des bergs gekomen ontmoette hij twee der rijksgrooten, die hij daar had achtergelaten; toen deze hem zagen stierven zij terstond, door dat zij de heerlijkheid, die van zijn ligchaam afstraalde, niet konden verdragen; hij kleedde zich dus zoo dat zijn ligchaam geheel bedekt was, en begaf zich toen tot de zes overgeblevenen, aan welke hij zijn wedervaren en den inhoud van het »Boek der wet" mededeelde, en met welke hij vervolgens naar zijn paleis terug keerde.

XX.

Geschiedenis van het gouden kalf.

Gedurende den tijd dat de vorst nabi MOESÂ op den berg Toersinâ was verleidde de satan 's vorsten goudsmid SAMIRIJOE, om een gouden kalf te maken, en dit de Israëliten als hunnen God te doen aanbidden. Deze SAMIRIJOE was een groot kunstenaar en werd daarenboven door den satan geholpen; hij vervaardigde dus een uitstekend schoon kalf van het goud, dat uit het paleis van Mĕsir geroofd was, en bestrooide den bek van het kalf met aarde uit de voetstappen van het paard van den engel GABRIËL, opdat het zoude kunnen spreken; vervolgens begroef hij het in den grond. Toen verzamelde hij alle zijne bloedverwanten, en zeide tot hen: »O mijne vrienden, de vorst nabi MOESÂ, die den berg Toersinâ beklommen heeft, om voor God te verschijnen, zal zeker geenen God vinden; laat ons dus ook eenen God zoeken, om dien te aanbidden als wij hem vinden." Allen keurden dit goed, en hij zeide weder: »Welaan, graaft dan in den grond, daar is de verblijfplaats van onzen God; want ik hoor eene stem die tot mij zegt: »SAMIRIJOE, indien gij uwen waren God wilt vinden, daar in den grond is hij."" Nu begaven zich allen naar de aangewezene plaats en begonnen te graven; op zekere diepte gekomen vonden zij het gouden kalf, en SAMIRIJOE en alle zijne bloedverwanten aanbaden het, uitroepende: »Heer, onze ware God!;" en het kalf knikte met het hoofd; toen droegen zij het voorwerp van hunnen eerbied op de armen naar het huis van SAMIRIJOE, en aanbaden het weder. En het werd algemeen bekend onder het volk van Israël, en velen aanbaden het gouden kalf, en velen niet; aanvankelijk waren het slechts de geringere lieden, die het als hunnen God vereerden.

Breda. J. J. DE HOLLANDER.

(†) De eerste maand van het Mohammedaansch jaar.

Fragmenten eener Reis over Java.

(Door Dr. P. BLEEKER.)

Reis door Oostelijk Java.

HOOFDSTUK IV.

ALGEMEENE AANTEEKENINGEN BETREFFENDE DE RESIDENTIE BAZOEKIE.

Bergen en vlakten. Rivieren. Bevolking. Geboorte- en sterfteverhoudingen. Produkten. Koffij, suiker, indigo, kochenille, kaneel, rijst. Vee. Inkomsten.

Bazoekie is eene der schoonste residentiën van Java. Met Pasoeroean deelt zij den Semiroe en Tengger, de eerste de hoogste, de tweede de merkwaardigste berg van Java. Talrijke andere vulkanen, de eene nog belangwekkender dan de andere, verheffen zich, deels in het midden van dit uitgestrekt gewest, deels aan zijne kusten. De Lamongan is beroemd, niet door zijnen omvang of hoogte, welke slechts 6000 voeten bedraagt, maar door zijne buitengewone werkzaamheid, waarin hij alle andere werkende vuurbergen van Java overtreft. De Yang, eerst in de laatste jaren eenigzins nader bekend geworden door de nasporingen van mijnen vriend ZOLLINGER, reikt met zijne toppen Krintjing en Argopoero 8000 en 9200 voeten hoog in de lucht. Deze zoowel als de Ringgit, Baloeran, Kokosan, Idjeng, Rantie, Rawoen en Mayang, allen met hunne hoogste punten van 4000 tot bijkans 9500 voeten boven de zee verheven, zijn zoozeer belangwekkend door hunne hoogere streken, als door de bevalligheid van de steeds afwisselende panorama's hunner lagere hellingen, welke op meerdere plaatsen niet onderdoet voor de fraaiste partijen van Kadoe, Bagelen en Banjoemaas.

Behalve den Tengger, was het mij slechts gegund de buitenzijde van al dat schoone te aanschouwen. Het doel onzer reis en de beperkte tijd lieten ons niet toe, de overige bergen te bestijgen of de romaneske streken van Lamadjang, Djember en Bondowosso te bezoeken. Evenwel, zelfs de reis langs den grooten weg is niet zonder belangrijkheid.

Bazoekie beslaat een groot gedeelte van oostelijk Java. Deze residentie is als het ware een schiereiland van Java, vermits hare breedte in het Probolingosche, tusschen Gending en Parasgowang slechts 35 minuten (palen) bedraagt, terwijl de breedte tusschen Tandjong-tjina en Tandjong-mejrah het dubbele daarvan is. De lengte der residentie, genomen van Plelot-baai tot Java's oosthoek of Tandjong-koetoer, bedraagt 1° 44′ (104 palen) en van de uitwatering der kali Kewedoesan tot kaap Sedanoe 1° 24′ (84 palen). De westelijke grens van Bazoekie loopt van straat Madura, over den krater des

Tengger's en den top van den Semiroe, naar den Indischen oceaan; de noordelijke grens is straat Madura, de oostelijke straat Balie en de zuidelijke de Indische zee. De oppervlakte der residentie wordt gerekend 7451? □ palen te bedragen.

De bovengenoemde bergen behooren tot drie systemen, dat des Tengger's, des Yang's en des Idjen's. Het eerste dezer systemen behoort slechts voor de helft, de beide laatste geheel tot de residentie. Deze systemen staan in verschillende rigtingen tot elkander. Het Tengger-systeem heeft eene rigting van het noorden naar het zuiden, met den noordelijken en zuidelijken voet in zee rustende; dat des Yang's eene rigting van het zuidwesten naar het noordoosten, met zijnen noordelijksten berg (Ringgit) in straat Madura, met zijnen westelijksten (Lamongan) in de vlakte van Probolinggo eindigende. Het Idjensysteem eindelijk loopt van het zuid-zuidwesten naar het noord-noordoosten en baadt zich met beide uitersten in zee. De grondvlakte der residentie erlangt door deze bergmassa's een eigenaardig aanzien. Zij heeft vier groote vlakten, die van Probolinggo, die van Lamadjang of Djember, het hoogland van Bondowosso en de vlakte van Banjoewangie. Als kleinere vlakten zou men hierbij nog kunnen tellen de alluvievlakten van Bazoekie (tusschen de voorbergen van den Yang en den Ringgit) en van Panaroekan (tusschen den Ringgit en Baloeran). De vlakte van Lamadjang en Djember is van alle verreweg de grootste, en van de grootste rivieren der residentie (kali Geten, kali Poeger, kali Majang) doorsneden. De rivieren loopen in het noordelijke gedeelte der residentie naar het noorden, in het zuidelijke gedeelte naar het zuiden en in het oostelijke gedeelte naar het oosten.

Bazoekie is verdeeld in drie regentschappen, Probolinggo, Bazoekie en Banjoewangie. Hiervan beslaat Probolinggo het westelijke, Bazoekie het middelste en Banjoewangie het oostelijke gedeelte der residentie. Bazoekie is van de drie verreweg het grootste. Probolinggo en Banjoewangie zijn tevens adsistentresidentiën. Bazoekie is verdeeld in 17, Probolinggo in 13 en Banjoewangie in 2 distrikten.

De bevolking der residentie is betrekkelijk gering. In de 1203 kampongs en dessa's, woonden in 1845, de laatste telling, die mij bekend geworden is, 502,887 zielen, waaronder 393,761 Madurezen, 103,545 Javanen, 3678 Arabieren, Maleijers, Boeginezen, Balinezen, enz., 1373 Chinezen en 530 Europeanen. Deze bevolking was verdeeld als volgt:

Regentschappen.	Uitgestr. in □ p.	Kamp. en Dessa's.	Inwoners.	Inwoners per □ paal.
Bazoekie	3608,50?	533	232,480	64?
Probolinggo	1834,00?	511	242,932	132?
Banjoewangie	2017,00	159	27,475	13
Totaal	7451,50	1203	502,887	67?

Zoo als men ziet maken de Madurezen bijkans 4/5 van de geheele bevolking uit. Zij hebben zich voornamelijk in de noordelijke stranddistrikten gevestigd, terwijl de Javaansche bevolking zich hoofdzakelijk teruggetrokken heeft in de zuidelijke distrikten en in Banjoewangie. Hoe schaarsch echter de populatie zij, in verhouding tot de uitgestrektheid der residentie, bedraagt zij thans reeds meer dan het viervoudige van haar cijfer in 1815, als wanneer men haar volgens RAFFLES op slechts 113,232 zielen schatte.

Onder de inlandsche bevolking kwamen in 1845 niet minder dan 22300 geboorten voor, terwijl het aantal sterfgevallen slechts 10561 en dus nog niet de helft van het aantal geboorten bedroeg. Van de geboorten kwamen op Probolinggo 9276, op Bazoekie 11923 en op Banjoewangie 1101; van de sterfgevallen op Probolinggo 3762, op Bazoekie 6381 en op Banjoewangie 418. In de geheele residentie kwam 1 geboorte op ruim 22 inlanders en 1 op ruim 6 vrouwen. Deze verhouding was voor Probolinggo = 1 geboorte op ruim 20 inlanders en ruim 7 vrouwen; voor Bazoekie 1 op ruim 19 inlanders en op ruim 3 vrouwen, en voor Banjoewangie 1 op ruim 22 inlanders en op ruim 6 vrouwen. De mortaliteitsverhouding onder de inlandsche bevolking was in genoemd jaar voor de geheele residentie = 1 : 47, voor Probolinggo = 1 : 64, voor Bazoekie = 1 : 36 en voor Banjoewangie = 1 : 60.

De residentie is sedert de herstelling van het Nederlandsche gezag steeds in bloei vooruitgegaan, vooral echter na de invoering van het stelsel van kultures. Niettegenstaande aan de kultuur van produkten voor de Europesche markt eene groote uitbreiding gegeven is, heeft zulks niet geleid tot eene vermindering der rijstkultuur. Men kan zulks ontwaren, uit ondervolgend staatje over de jaren 1840 tot en met 1845, waarop de hoeveelheden produkt in ronde cijfers zijn uitgedrukt.

Jaren.	PRODUKTEN.					
	Pikols Padie.	Pikols Suiker.	Pikols Koffij.	Ponden Indigo.	Ponden Kochenille.	Ponden Pijpkaneel.
1840	1,249,000	115,000	71,000	56,000	2,000	
1841	1,589,000	135,000	88,000	66,000	8,000	
1842	1,348,000	163,000	71,000	48,000	12,000	400
1843	1,328,000	180,000	86,000	54,000	23,000	700
1844	1,979,000	174,000	91,000	62,500	30,000	1300
1845	2,324,000	190,000	78,000	59,000	31,000	1600

Men ziet alzoo, dat de produktie van padie in 1845 die van vroegere jaren ver overtrof.

De suikerkultuur heeft slechts plaats in de regentschappen Probolinggo en Bazoekie. In het geheel bestonden er in 1845 elf suikerfabrijken, waarvan één nog in aanbouw. De tien overigen leverden tegen kontraktsprijzen 190,218

pikols en 54 katties suiker aan het gouvernement voor *f* 1,966,381,37. Tot aan de strandpakhuizen kostte de pikol suiker aan het gouvernement gemiddeld *f* 10,80.

De koffijkultuur heeft in alle drie regentschappen plaats, doch is in Bazoekie en Probolinggo vrij en slechts in Banjoewangie verpligt. Waar zij verpligt is, zijn de planters vrijgesteld van de betaling van landrenten. Sedert 1834, toen de hoeveelheid geproduceerde koffij uit 18000 pikols bestond, is die hoeveelheid allengskens toegenomen, totdat zij in 1844 91,000 pikols bedroeg. In 1845 was het produkt wat minder, hebbende bedragen 78,820 pikols en 92 katties, waarvan de afdeeling Bondowosso de grootste helft (45,267 pikols) opleverde. De koffij, door vrije kultuur verkregen, kostte het gouvernement tot aan het strand *f* 12,01, die door verpligte kultuur verkregen *f* 7,61½ per pikol. — In de eerste maanden van 1846 bedroeg het aantal koffijheesters in de residentie 17,000,000.

De indigo wordt slechts gekultiveerd in het regentschap Bazoeki. In 1845 werden in 35 fabrijken van 1783 bouws indigovelden 59,343 Amsterdamsche ponden verkregen en alzoo 33 ponden indigo per bouw. Elk pond kostte het gouvernement *f* 1,87¾. De kultuur bleef in de laatste jaren op ongeveer dezelfde hoogte. In 1840 won men reeds 56,000 en in 1841 zelfs 66,000 ponden.

De kochenilleteelt heeft plaats in Bazoekie en Banjoewangie, en wel in Bondowosso en in het etablissement van landbouw te Soekaradja, bij Banjoewangie. Het geheele produkt bestond in 1845 uit 31,200 Amsterdamsche ponden. Daarvan werden verkregen 10,200 ponden in Bondowosso en 21,000 ponden te Soekaradja, de eerste hoeveelheid tegen 95¾, de tweede tegen 143 cents het pond. De in 1845 gewonnen hoeveelheid van 1600 ponden pijpkaneel was afkomstig van het distrikt Pradjekan, in het regentschap Bazoekie, zijnde elders in de residentie deze kultuur nog niet ingevoerd.

De inlandsche bevolking der residentie bezat, in het laatste van 1845, 33,101 buffels, 116,474 koeijen en 63,428 paarden. Dat ook deze cijfers sedert de invoering van het stelsel van kultures aanmerkelijk zijn toegenomen, blijkt mij uit eene opgave van 1833, in welk jaar het aantal buffels 19,251, dat der koeijen 80,999 en dat der paarden 35,285 bedroeg, terwijl het in 1840 reeds geklommen was tot 27,018 buffels, 109,798 koeijen en 45,020 paarden.

Niettegenstaande de uitgestrektheid en de bevolking van Bazoekie aanmerkelijk grooter zijn dan die van Pasoeroean, overtroffen de inkomsten, welke het gouvernement in 1845 van Bazoekie trok, afgescheiden van de kultures, slechts met ruim 1½ ton gouds de inkomsten van Pasoeroean in hetzelfde jaar. Volgens de officiële staten zouden zij zelfs minder hebben bedragen, doch die minderheid is daaraan toe te schrijven, dat in Pasoeroean meer dan 2½ tonnen gouds als fictive regten, op den staat der inkomsten zijn opgebragt. In volgenden staat, waaruit men het verschil der inkomsten in beide residentiën kan ontwaren, zijn die fictive regten weggelaten. Overigens produceerde Pasoeroean in 1845 ruim 55,000 pikols suiker en ruim 28,000 pikols koffij meer dan Bazoekie, doch leverde geen indigo, kochenille of kaneel.

Inkomsten.		in 1845 van	
		Bazoekie.	Pasoeroean.
I. Landelijke Inkomsten.	Landrenten	*f* 1,216,228	*f* 760,284
	Belasting op het bedrijf	23,664,50	14,568
	Tuinen	7,367,57	769
	Vischvijvers	10,734,04	18,034,97
	Nipabosschen		1,563,19
II. Verpachte middelen.	Opiumpacht	214,200	296,280
	Bazaars en warongs	84,366	162,900
	Visscherijen	68,520	38,856
	Vogelnestklippen	10,800	372
	Arak, rum en tjoe	2,400	2,700
	Pandjeshuizen	6,624	26,604
	Slagten van hoornvee	36,360	27,276
	Slagten van varkens	1,488	
III. Verpond. en grondh.	Verponding	4,307,72	7,495,50
	Grondhuur	2,426,29	1,944,60
IV. In- en uitgaande regten.	Inkomende en uitgaande regten, entrepôt- en waaggelden, additionele en komsumptie-regten en haven-, ankerage- en loodsgelden	6,375,50	98,194,01
V. Zoutverkoop.	Verkoop van zout	(1) 163,794	(2) 221,272
VI. Inkomsten van verschillend. aard.	Klein zegelregt	8,434,41	8,816,54
	Regt van overschrijving	6,141,10	2,829,86
	Regt van kollaterale successie		1,307,89
	Venduregten	1,792,31	2,396,32
	Belasting op paarden en rijtuigen	1,489,75	3,043,97
	Belasting op de slaven	104,55	613,27
	Inkomsten der posterijen	4,292,27½	4,934,60
	Huur van gronden, niet behoorende tot bruikleen		1,046,26
	Inkomsten van 's Lands drukkerij	1,044,21	1,608,40
	Boeten en konfiskatiën	5,791,33	1,313,75
	Diverse inkomsten	186,16½	1,154,26
	Totaal	*f* 1,888,501,72	*f* 1,708,178,39

(1) Voor den verkoop van 682 koyangs en 11 pikols.

(2) Voor den verkoop van 921 koyangs en 29 pikols.

HOOFDSTUK V. HET REGENTSCHAP PROBOLINGGO.

Grenzen. Distrikten. Bevolking. Vee. Rijstbouw. Suikerfabrijken. Koffij. Bosschen. Wegen. Oudheden. Hoofdplaats Probolinggo. Reis van Probolinggo naar Bazoekie.

Zoo als boven reeds met een woord is aangeteekend, bevonden wij ons reeds in het Probolinggosche bij het verlaten van den Bromo, om de kloof van Ngadasaharie te bereiken. Dit regentschap beslaat de geheele breedte van het eiland. Zijne westelijke grenzen zijn dezelfde als die der residentie, terwijl het oostelijk grenst aan het regentschap Bazoekie en noordelijk en zuidelijk aan zee. Zijne oostelijke grens begint in het noorden bij de uitwatering der rivier van Binor, gaat van daar naar den top des Yangs, buigt zich daarna naar den voet van den Lamongan en volgt dan van hier af de rivier van Djatie roso, doorsnijdt de vlakte van Lamadjang en Djember van het noorden naar het zuiden, langs de kali Getem, die zich tegenover het eiland Noesa Baron in zee opent.

Het regentschap is gesplitst in de drie afdeelingen Probolinggo, Lamadjang en Kraksan. Hiervan beantwoorden Probolinggo en Kraksan aan de noordkust, terwijl Lamadjang alleen de zuidelijke helft des regentschaps uitmaakt. De drie afdeelingen bevatten 13 distrikten, te zamen in 1845 bevolkt met ruim 242,000 zielen, waaronder ruim 183,000 Madurezen, en in de verschillende distrikten verdeeld, zoo als hieronder is aangetoond.

Afdeelingen.	Distrikten.	Uitgestr. in □ palen.	Kampongs en Dessa's.	Europeanen.	Chinezen.	Javanen.	Madurezen.	Arab., Maleij. Boegin., enz.	Totaal Inwoners.	Inwoners per □ paal.
Probolinggo	Probolinggo	118,75?	50	165	202	6707	20637	277	27988	487?
	Soember kareng		36	13	11	264	13883	4	14175	
	Driengoe		37	25	11	2531	13216	0	15783	
	Tongas	73,25	43	15	94	5964	8181	0	14254	194
	Tengger	140,50	19	1	0	2990	402	0	3393	24
Lamongan	Lamadjang	836,00	66	22	34	22274	2704	39	25073	29
	Ranoe Lamongan	89,50	36	0	0	5229	6083	0	11312	126
	Kandangan	156,00	13	0	0	4076	46	0	4122	26
Kraksan	Gending	87,50	37	5	37	694	17781	21	18538	211
	Pedjarakhan	74,75	54	8	74	5755	18740	159	24736	330
	Kraksan	131,75	57	13	152	1005	26065	197	27432	208
	Djaboeng	39,50	19	10	150	125	22273	45	22603	572
	Pahiton	86,50	44	8	56	436	33025	0	33525	387
	Totaal	1834,00?	511	285	821	58055	183034	742	242932	132?

Van deze distrikten liggen langs het noorderstrand, in eene volgorde van het westen naar het oosten, Tongas, Probolinggo, Driengoe, Gending, Pedjarakhan, Kraksan, Djaboeng en Pahiton. Het distrikt Lamadjang is het grootste van alle, beslaande 836 □ palen. Het distrikt Djaboeng is het sterkste bevolkt. De

zuidelijke en de bergdistrikten Lamadjang, Kandangan en Tengger hebben nog geene 30 zielen per □ paal. De Maduresche bevolking is reeds tot alle distrikten doorgedrongen. In Lamadjang zijn thans nog de meeste Javanen.

Het regentschap is betrekkelijk arm aan vee en staat in dit opzigt aanmerkelijk achter bij de regentschappen Bazoekie en Banjoewangie. De telling van het laatste van 1845 gaf een cijfer van 8581 buffels, 32,609 koeijen en 17,017 paarden. Desniettegenstaande bloeijen er de kultures in hooge mate.

De rijstbouw leverde in 1845 1,230,134 pikols padie, en wel Probolinggo 268,742, Lamadjang 350,216 en Kraksan 611,176 pikols, in het geheel 5,07 pikol of 636 ponden per inwoner en alzoo meer dan de noodige hoeveelheid om de bevolking te voeden.

Van de gouvernementskultures hebben in Probolinggo slechts plaats de suiker- en koffijkultuur.

De meeste suiker van Bazoekie komt uit Probolinggo. In elk der stranddistrikten, welker bodem bij uitnemendheid voor den bouw van suikerriet geschikt is, is eene suikerfabrijk in werking, voor elke van welke fabrijken van 264 tot 660 bouws velden (elke bouw van 500 □ roeden) met de noodige planters zijn afgezonderd. Deze fabrijken waren in 1845 de ondergenoemde en leverden, op ruim 16,000 pikols na, alle suiker der residentie.

Distrikten.	Fabrijken.	Aantal Bouws.	Produkten in Pikols.	Pikols per Bouw.
Tongas	Bayeman	515	18,886,16	36,67
Soember Kareng	Soember Kareng	528	23,677,40	44,84
Probolinggo	Oembool	528	24,062,41½	45,57
Driengoe	Wonolangan	475	15,705,99	33,06
Gending	Gending	528	18,198,76	34,46
Padjarakhan	Padjarakhan	660	23,702,61½	35,91
Kraksan	Kandang djatie.	580	17,987,12	31,01
Djaboeng	Djaboeng	264	12,490,74½	47,31
Pahiton	Pahiton	600	18,809,34	31,34
Totaal	9	4678	173,520,54½	37,09

Vergelijkt men de suikerproduktie van Probolinggo met die van Pasoeroean en van de delta van Soerabaya, dan ontwaart men dat in 1845 in Probolinggo de grootste hoeveelheid suiker van den bouw van 500 □ roeden verkregen werd, vermits Pasoeroean ruim 36 pikols en de delta van Soerabaya slechts 27 pikols per bouw opleverde. Van de 40 suikerfabrijken van de genoemde drie landstreken, leverde Kedawong, in Pasoeroean, de grootste hoeveelheid (61 tot 64 pikols per bouw). In de Soerabaya-delta leverde geene enkele fabrijk meer dan 37 pikols per bouw.

De koffijkultuur in Probolinggo is vrij. Het produkt in 1845 bestond uit

21579,86 pikols, waarvan de afdeelingen Probolinggo 9594,33, Lamadjang 9050,63 en Kraksan 2934,90 pikols opleverden.

Probolinggo heeft 48 bosschen, welke grootendeels djatie bevatten. Van die bosschen liggen er 15 in het distrikt Gending, 10 in Padjarakhan, 9 in Kraksan, 4 in Djaboeng en 10 in Pahiton. Bovendien wordt nog veel djatie aangeplant.

Behalve den grooten postweg en den beschreven weg van den Tengger naar Probolinggo, heeft het regentschap nog meerdere voorname wegen, zoo als dien van Probolinggo naar Lamadjang; dien van Lamadjang naar Parasgowang, aan de zuidkust; dien van Lamadjang naar Poeger, en den binnenweg door de afdeeling Kraksan, die bij Gending begint, naar den voet van den Lamongan loopt, voorts in noordoostelijke rigting den voet van den Yang tot bij de grenzen van Bazoekie vergezelt, en dan zich tusschen Pahiton en Binor weder met den postweg vereenigt.

De overblijfselen van de voormalige godsdienst der Javanen, welke nog in het regentschap worden aangetroffen, zijn voor zooverre bekend is niet van trachiet, maar van gebakken steenen. Zoodanig althans zijn zamengesteld de twee tempels in Djaboeng, afgebeeld in het groote werk van RAFFLES, (Dl. II, bladz. 51 en 63) en onlangs tot in bijzonderheden beschreven door den heer J. RIGG; voorts een tempel van 36 voeten hoogte en 13 voeten lengte en breedte in het distrikt Lamadjang, op 30 palen afstands van Probolinggo; de funderingen van tempels te Kroekoep, in het distrikt Gending, op 8 palen afstands van Probolinggo, en dergelijke funderingen in het distrikt Padjarakhan, op 14 palen afstands van Probolinggo.

Het Probolinggosche werd in 1809, onder het bestuur van den maarschalk DAENDELS, verkocht aan den Chinees HAN KIK KO, die, even als een andere Chinees, HANG TAM PIT geheeten, in het jaar 1808 door aankoop eigenaar geworden was van de landschappen Bazoekie en Panaroekan. Onder het Engelsche tusschenbestuur kwamen echter alle deze veelbelovende gewesten weder onder het gouvernement, en zijn sedert op het Nederlandsche gouvernement overgegaan.

De hoofdplaats Probolinggo wordt door de inlanders gewoonlijk Banger genoemd. Zij ligt aan zee en langs den grooten postweg, in het westelijke gedeelte der vruchtbare alluvievlakte, welke door den voet van den Tengger, Lamongan en Yang en door straat Madura ingesloten wordt. De plaats is op eene ruime schaal aangelegd en heeft breede, elkander regthoekig kruisende straten, van welke het gedeelte van den postweg, dat haar van het westen naar het oosten doorloopt, de voornaamste is. De bloei der suikerkultuur heeft er zich meerdere Europeanen doen vestigen, die er zich nette steenen huizen hebben doen bouwen. Ook wonen er ongeveer 200 Chinezen en ongeveer 250 Arabieren, Maleijers en Boeginezen. De inlandsche bevolking bestaat grootendeels uit Madurezen en bedraagt eenige duizenden. Het residentiehuis ligt aan den grooten weg; de paseiban noordelijk van dezen en omringd met de woningen van den regent en pateh, met eene moskee en het gevangenhuis; de gouvernementspakhuizen aan het strand. Hier bevindt zich ook een fort met steenen wallen, bezet met 30 militairen, meest inlan-

Fig. XIII.

De Lamongan, gezien van het residentiehuis te Pasoeroean. Hoogste top in O.Z.O.

Fig. XIV.

De Ringgit, gezien van het residentiehuis te Bazoekie. Hoogste top in O.N.O.

Fig. XV.

De Baloeran, gezien van Soember waroe. Hoogste top in Z.O.

Fig. XVI.

De Baloeran, gezien van Badjoel matie. † Top in N.N.W. †† Top in N.

Fig. XVII.

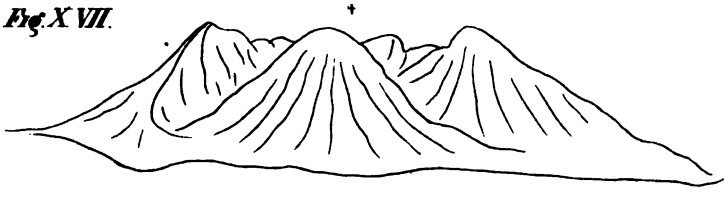

De Telagawoerong-Baloeran, gezien van zee, op p. m. 1 paal afstands van de kust. † Top in Z.W.

Fig. XVIII.

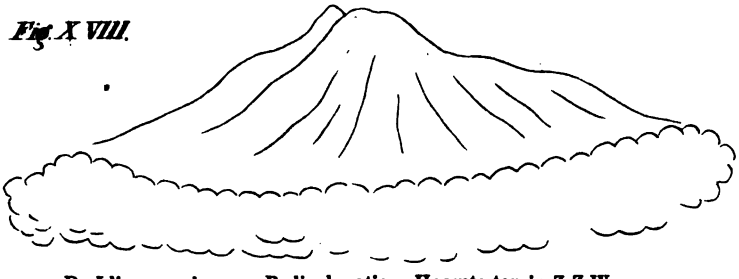

De Idjen, gezien van Badjoel matie. Hoogste top in Z.Z.W.

Fig. XIX.

De Rantie (of Kokosan, volgens ZÖLLINGER), gezien van Bengaliengan (tusschen Badjoel matie en Banjoewangie). Top in W.

ders, onder een officier. Het fort kan eene veel grootere bezetting bevatten. Behalve de militairen ligt ter dezer plaatse nog een detachement van 50 pradjoerits. De reede is westelijk van de stad en heeft 5 tot 6 vademen water. Men ziet er het eilandje Ketapan in het noordoosten.

De afstand van Probolinggo tot Bazoekie bedraagt ongeveer 40 palen. De weg tusschen beide plaatsen laat niets te wenschen over, is breed, effen, hard, in de langs hem liggende dessa's met witte houten hekken afgezet, met tamarinde en andere boomen beschaduwd en om de 5 of 6 palen met een voortreffelijk postgebouw prijkende. De stations zijn te Gending (paal 278 van Samarang), Padirakkan (paal 284), Kraksan (paal 289), Djaboeng (paal 295), Pahiton (paal 300) en Banjoeangat (paal 305).

De noordelijke alluviestreken van Probolinggo hebben, even als die van Pasoeroean, eene zwarte aarde, hoofdzakelijk uit vulkanische asch gevormd, en daardoor, wat boven reeds gezegd is, uitnemend geschikt voor de suikerkultuur. Men reist er door eene aaneenschakeling van suiker- en rijstvelden en welvarende dessa's en fabrijken. Meest alle fabrijken zijn nabij den grooten weg aangelegd, deels voor de gemakkelijkheid der transporten van het produkt, deels wegens de daar zamengepakte bevolking, welker talrijkheid gereedelijk heeft toegelaten de afzondering van eenige honderden familiën voor de kultuur van het suikerriet. Op vele plaatsen zijn sommige kort geleden nog spaarzaam bevolkte dessa's zoodanig in uitgestrektheid toegenomen, dat zij tegen de aangrenzende dessa's stuiten en er als het ware één geheel mede vormen. Van de vele dessa's noem ik hier slechts, als meer belangrijke, Randoe pinger (nabij Probolinggo), Driengoe, Gending, Sumbongan (paal 283), Raweh djatie (paal 284), Padirakkan (paal 284—285), Karang doeger (paal 286), Padjarakhan (paal 287), Prantie (paal 289), Wattes (paal 292), Djaboeng (paal 294, waar de bovengenoemde tempels zijn gelegen), Tanjong (paal 296), Pahiton (paal 297), Binor (paal 300), Banjoe angat (paal 305) en Komporai (paal 308). In het algemeen worden de dessa's minder talrijk, naarmate men de hoofdplaats Bazoekie nadert, eene omstandigheid, toe te schrijven aan de mindere vruchtbaarheid en aan de rotsachtigheid van den bodem in de nabijheid der hoofdplaats van de residentie. De rivieren tusschen Probolinggo en Bazoekie, hoe talrijk ook, zijn alle klein en hoogstens bij hare uitwateringen voor kleine praauwen bevaarbaar. De breedte van slechts enkele is meer dan 30 voeten. De kali Kraksan, welke langs de distrikts-hoofdplaats Kraksan vloeit, is een der voornaamste, doch zal niet meer dan 40 voeten breed zijn. Alle riviertjes, welke oostelijk van de dessa Gending den weg kruisen, zijn afkomstig uit den Yang of uit zijne voorheuvels.

Op meerdere plaatsen loopt de weg onmiddellijk langs het strand. Nergens is hij er meer dan 2 of 3 palen van verwijderd. Aan ruime zeegezigten ontbreekt het alzoo niet. De kustwateren wemelden bij de grootere dorpen van visscherspraauwen, welker matten zeilen de zeewind met snelheid naar het strand voortschoof. Aan de uitwateringen van meerdere riviertjes hebben zich kleine moerassen gevormd, welke bijkans uitsluitend rhizophoren voeden. Drie

tot vier palen oostelijk van Probolinggo, voordat men de dessa Gending bereikt, passeert men eene kalkrib van geringe hoogte, die met haren voet in zee rust. Zij scheidt de vlakte van Probolinggo in twee ongelijke deelen, waarvan het oostelijke het grootste is, en de vlakte van Kraksan genoemd zou kunnen worden. Deze laatste vlakte grenst zuidelijk aan de hellingen des Yangs en oostelijk aan de trachietribben, welke van den Yang afgaan en zich tusschen Binor en Bazoekie tot in zee uitstrekken. Bij Binor is de grens van Probolinggo en Bazoekie. Binor is de hoofdplaats van het even zoo genoemde distrikt. Van daar af is het terrein onvruchtbaarder en hier en daar met trachietblokken bedekt. Water is er weinig, en de vegetatie tot bidoerie, acacia's en eenige weinige andere heesters beperkt. De trachietribben eindigen weder bij paal 308. De Goenoeng Tampora, een' trachietheuvel van ongeveer 250 voeten hoogte, maakt er de oostelijke grens van uit. In de zuidelijke helling van dien heuvel, die met zijnen voet in zee rust, is de postweg uitgekapt. Is men dezen heuvel gepasseerd, dan ziet men Bazoekie op een paar palen afstands vooruit, alsmede de fraaije baai dier hoofdplaats.

HOOFDSTUK VI. HET REGENTSCHAP BAZOEKIE.

Grenzen. Afdeelingen en distrikten. Bevolking. Vee. Rijstbouw. Koffij-, suiker-, indigo-, kaneel-kultuur en kochenille-teelt. Wegen. Hoofdplaats Bazoekie. Reis van Bazoekie naar Badjoelmatie. Poststations. Goenoeng Wariengien en Goenoeng Ringgit. Panaroekan. Dowan. Ardjosso. Soemberwaroe. De Baloeran. Het bosch van Soemberwaroe.

Het regentschap Bazoekie is uitgestrekter dan vele residentiën van Java, beslaande het eene oppervlakte van ruim 2384 □ palen. Westelijk grenst het aan Probolinggo; noordelijk, noordoostelijk en zuidelijk aan zee en oostelijk aan Banjoewangie. De oostelijke grens begint bij straat Bali, aan de uitwatering der rivier van Badjoelmatie, volgt deze rivier tot den Goenoeng Kendang en loopt over dezen, den Kokosan, Rawoen en Mayang naar het zuiderstrand, waar zij in de baai Pasir pendek eindigt. Behalve de westelijke hellingen van de zoo even genoemde bergen en het grootste gedeelte des Yangs, bevat Bazoekie nog den Ringgit en Baloeran, de eerste tusschen Bazoekie en Panaroekan, de laatste aan Java's noordoosthoek gelegen. De vlakte van Djember behoort voor het grootste gedeelte tot dit regentschap, even als geheel het hoogland van Bondowosso en de vlakten van Bazoekie en Panaroekan.

Ook dit regentschap is in drie afdeelingen gesplitst, te weten: Bazoekie, Panaroekan en Bondowosso.

Hiervan beslaat Bazoekie het noordwestelijke, Panaroekan het noordoostelijke en Bondowosso het zuidelijke en verreweg het grootste gedeelte van het re-

gentschap. De drie afdeelingen bevatten te zamen 17 distrikten en 533 kampongs en dessa's, alle te zamen in 1845 bevolkt met 232,480 zielen, waaronder 173 Europeanen of afstammelingen van Europeanen, 345 Chinezen, 20,565 Javanen, 210,380 Madurezen en 1017 Arabieren, Mooren, Maleijers, Boeginezen en Balinezen. Deze populatie was in de afdeelingen en distrikten verdeeld als volgt:

Afdeelingen.	Distrikten.	Uitgestrekth. in □ palen.	Kampongs en dessa's.	Europeanen.	Chinezen.	Javanen.	Madurezen.	Arab., Malej., Boegin., enz.	Totaal Inwoners.	Inwoners per □ paal.
Bazoeki.	Binor	113,25	38	0	26	2	12976	4	13008	114
	Bazoekie	75,50	64	115	216	610	31189	479	32609	431
	Plandingan	39,50	15	0	18	29	7577	4	7628	193
	Boengatan	56,25	16	0	0	16	6514	17	6547	116
Panaroekan.	Panaroekan	84,50	31	22	46	124	14625	91	14908	176
	Sitoebondo	34,00	13	9	0	45	10307	10	10371	305
	Kapongan	46,00	21	1	13	22	12919	0	12955	281
	Kali tikoes	30,00	18	2	2	3	6745	7	6759	225
	Soember waroe	408,00	18	0	0	0	5170	0	5170	12
	Pradjekan	336,75	30	1	0	432	11443	11	11887	35
Bondowosso.	Bondowosso	891,50?	46	10	24	425	24508	31	24998	88?
	Wonosaharie		43	5	0	1283	24326	0	25614	
	Penanggoengan		36	5	0	935	15420	73	16433	
	Soekokerto		32	0	0	3713	8090	0	11803	
	Wariengien	32,00	33	0	0	23	13601	0	13624	425
	Djember	725,25	36	1	0	6656	2543	37	9237	12
	Poeger.	736,00	43	2	0	6247	2427	253	8929	12
	Totaal....	3608,50	533	173	345	20565	210380	1017	232480	64?

Bazoekie heeft alzoo op dezelfde uitgestrektheid gronds nog niet de helft der bevolking van Probolinggo, waar op elke □ paal gemiddeld 132 ingezetenen wonen. De betrekkelijk nog het meest bevolkte distrikten zijn dat der hoofdstad en Wariengien, welk laatste gelegen is tusschen Bazoekie en Bondowosso. Soemberwaroe, Djember en Poeger hebben slechts 12 inwoners per □ paal. Van de bovengenoemde distrikten liggen langs het noorderstrand, van het westen naar het oosten, Binor, Bazoekie, Plandingan, Boengatan, Panaroekan, Sitobondo, Kapongan, Kalitikoes en Soemberwaroe Poeger beantwoordt aan de zuidkust, de overige liggen alle binnenslands.

De Javaansche bevolking bedraagt nog niet het tiende gedeelte van de Maduresche en is bijkans geheel naar de zuidelijke distrikten teruggedrongen. In Soemberwaroe woonde in 1845 zelfs geen enkele Javaan, in Binor slechts 2 en in Kalitikoes 3.

In hetzelfde jaar bezat de inlandsche bevolking 16,171 buffels, 67,138 koeijen en 38,026 paarden. Hiervan kwamen op de afdeeling Bazoekie 319 buffels, 21,205 koeijen en 10,816 paarden; op Panaroekan 5558 buffels, 10,950 koeijen en 5758 paarden, en op Bondowosso 10,222 buffels, 35,283 koeijen en 21,452 paarden.

De rijstbouw leverde in hetzelfde jaar op, 938,176 pikols padie en wel de afdeeling Bazoekie 98,550, Panaroekan 525,170 en Bondowosso 313,956

pikols, in het gehel 4,03 pikol of ruim 500 Amsterdamsche ponden per inwoner.

Voor de Europesche markt produceert het regentschap koffij, suiker, kochenille, indigo en kaneel.

In 1845 bedroeg de geproduceerde hoeveelheid suiker nog slechts 16,698 pikols, afkomstig uit het distrikt Bazoekie, waar 353 bouws velden, behoorende bij de fabrijk Ardjowilangan, voor deze kultuur afgestaan waren. Men verkreeg in die fabrijk 47,30 pikols per bouw. De fabrijk Wariengienanom, in het distrikt Panaroekan, was tijdens mijne reis nog in aanbouw.

Alle koffij werd, in gezegd jaar, uit de afdeeling Bondowosso, door vrije kultuur verkregen en bedroeg 45,267,06 pikols.

Zoo ook kwam de kochenille enkel uit Bondowosso. De teelt had plaats op 187,000 nopalplanten en leverde 10,200 ponden op.

De indigo-kultuur had plaats in de afdeelingen Bazoekie en Panaroekan. Van 1783 bouws velden met indigo beplant werden in 35 fabrijken bereid 59,343 ponden, zoodat men gemiddeld 33 ponden per bouw verkreeg. Volgende staat toont daaromtrent eenige bijzonderheden aan.

Afdeelingen.	Distrikten.	Fabrijken.	Aantal bouws velden.	Produkt in ponden.	Ponden per bouw.
Bazoekie.	Binor	2	105	3787	36
	Bazoekie	4	173	6030	34
	Plandingan	2	133	4984	29
	Boengatan	1	52	2513	48
Panaroekan.	Panaroekan	4	190	6324	33
	Sitoe bondo	5	290	6445	22
	Kapongan	9	470	16017	33
	Kali tikoes	4	185	6788	36
	Soember waroe	1	65	3035	46
	Pradjekan	3	120	3420	28
	Totaal....	35	1783	59343	33

In het distrikt Pradjekan waren in hetzelfde jaar 30 bouws met 52,940 kaneelboomen beplant, welke 1600 Amsterdamsche ponden pijpkaneel afwierpen.

De groote postweg doorloopt het regentschap van het westen naar het oosten, nagenoeg parallel met het strand en eindigt bij Soemberwaroe. Andere voorname wegen zijn die van de hoofdplaats naar Bondowosso, van Bondowosso naar Sitoebondo, van Bondowosso naar Poeger (aan de zuidkust) en van Poeger naar Lamadjang.

In den namiddag van den 6 Augustus kwamen wij ter hoofdplaats Bazoekie aan en werden met de meest bijzondere gastvrijheid ontvangen bij den toenmaligen resident MAYOR, die toen juist van eene zending naar Bali was teruggekeerd.

Bazoekie ligt aan eene fraaije baai en aan een riviertje dat even zoo Bazoekie heet. De avenue der hoofdplaats van de zijde van Probolinggo is inderdaad schoon, loopende eene zeer breede laan, met fraaije tamarindeboomen beplant, regt aan op het residentiehuis, hetwelk aan een ruim plein ligt, dat aan de paseiban beantwoordt. Tegenover het residentiehuis ligt een fortje van geringe beteekenis en bezet met 30 militairen, onder een' officier der infanterie. Behalve deze bezetting zijn in de stad nog gekazerneerd 50 pradjoerits, gedeeltelijk gerekruteerd uit inlanders, in staat van beschuldiging, doch aan welke de landraden geen bepaald misdrijf hebben kunnen ten laste leggen. — Bazoekie heeft meerdere steenen huizen. Bijzondere opmerking verdienen echter weinige gebouwen. De regentswoning en de groote messigit onderscheiden zich door grootschheid noch pracht. — De talrijke inlandsche bevolking, hoofdzakelijk uit Madurezen bestaande, woont digt op een in de talrijke kampongs, die zich om de Europesche wijk en langs de rivier uitstrekken. Het aantal Chinezen ter hoofdplaatse bedraagt iets meer dan 200, en dat der Arabieren, Maleijers, Boeginezen en Balinezen ongeveer het dubbele. Het geheele aantal der inwoners van de hoofdplaats schat ik op ruim 15,000.

De haven van Bazoekie is ondiep en beantwoordt aan een breed zandachtig strand, dat bij ebbe met een' breeden zoom droog ligt. Men heeft er een schoon gezigt op de vlakte en de bergen van Bazoekie. Men ziet er, hoe deze vruchtbare vlakte ingesloten is, door de jukken van den Yang, Wariengien en Ringgit.

De ribben en voorheuvels van den Yang dalen, met eene rijk geschakeerde vegetatie prijkende, westelijk tot in zee en gaan oostelijk over in den Wariengien, die zich zuidelijk aan den Ringgit sluit. De Ringgit zelf, van alle Javasche bergen de gemakkelijkst herkenbare, vertoont zijne zonderlinge gedaante in O.N.O. Zijn hoogste top gaat zuidelijk, met eene bijkans loodlijnige helling, over in zijnen voet, terwijl hij noordelijk zich in talrijke lagere toppen splitst, die aan den berg een gehakkeld voorkomen geven, terwijl de lagere helft des bergs zich met zachtere glooijingen in zee verbergt.

Het is opmerkelijk, dat het strand van Bazoekie snel in breedte toeneemt. Volgens de oudere ingezetenen der stad was, enkele tientallen jaren geleden, het tegenwoordige terrein der strandkampongs nog zee. Sterke aanslibbingen echter maakten dat terrein spoedig geschikt tot bewoning en bebouwing, niettegenstaande het moerassige van hetzelve het ontijdig verlies van vele menschenlevens ten gevolge had. In den tegenwoordigen tijd nog, wordt jaarlijks een breede zoom aan het strand toegevoegd, zoodat men thans reeds bij ebbe, van het havenhoofd af eenige honderden roeden ver, het droogliggende zandachtige strand, in de rigting naar de volle zee, kan bewandelen. Deze sterke toename van het strand staat, in mijn oog, in volstrekte onevenredigheid

met de kleine rivieren, die zich in de baai van Bazoekie ontlasten, alsook met de aanslibbingen, die de zee zelve vermag te verschaffen. Het is niet onwaarschijnlijk, dat hier eene langzame doch regelmatige bodemopheffing in het spel is, eene opheffing, welke voor meer andere gedeelten van Java naauwelijks is te betwijfelen. Door deze toename van het strand kunnen slechts kleinere schepen tot nabij het havenhoofd ten anker komen en zelfs deze liggen bij ebbe meestal aan den grond. De groote zeeschepen ankeren verder van strand in eene diepte van 9 tot 16 vademen water.

Onze gastheer, de edele MAYOR, liet niets na om ons het verblijf ter zijner residentie zoo aangenaam mogelijk te maken. Leed deed het ons, slechts één dag daar te kunnen vertoeven.

Den 8sten Augustus waren wij op reis naar Soemberwaroe. De weg van Bazoekie naar Soemberwaroe is het einde van den grooten postweg. Hij loopt deels langs het noorderstrand, gaat noordelijk om den voet van den Ringgit heen naar Panaroekan, doorloopt de landtong van Panaroekan van het westen naar het oosten, bereikt weder het noorderstrand en eindigt aan den voet van den Baloeran bij het bosch van Soemberwaroe, van waar af tot Badjoel matie, de zwarigheden om een' rijweg aan te leggen, nog niet weggeruimd schijnen te kunnen worden.

Van Bazoekie tot Soemberwaroe is de afstand niet minder dan 50 palen. De weg, de postpaarden en postgebouwen waren in goeden staat, doch niet zoo uitmuntend als tusschen Bazoekie en Probolinggo. De stations tusschen beide plaatsen zijn Plandingan (paal 317), Boengatan (paal 322), Klampekan (paal 328), Panaroekan (paal 333), Dowan (paal 337), Kapongan (paal 342), Kali tikoes (paal 346), Assem bagoes (paal 354) en eindelijk Soemberwaroe zelf (paal 361).

Bazoekie verlaten hebbende passeerden wij eerst eenige suikerriet- en indigovelden. De Ringgit lag in de nabijheid voor het oog en de Yang meer op den achtergrond in Z.Z.W. Beide bergen vereenigen zich als het ware door den Goenoeng Wariengien, die eene hoogte van ongeveer 2000 voeten zal hebben en zich tusschen de noordoostelijke hellingen van den Yang en de zuidelijke van den Ringgit heeft geplaatst. De kloof tusschen den Wariengien en den Yang draagt de weg van Bazoekie naar het hoogland van Bondowosso, een plateau, dat, besloten tusschen den Yang, Wariengien, Kendang en Rantie (Kokosan der nieuwe kaarten), door drie kloven in gemeenschap staat met de lagere vlakten; met de vlakte van Bazoekie door de kloof van Wariengien, met de vlakte van Panaroekan door de kloof van Pradjekan en met de groote vlakte van Djember door de kloof van Gambangan, bij welke dessa de grensscheiding is van het gebied der kali Panaroekan en der kali Poeger, twee der voornaamste rivieren van de residentie.

Even voorbij de dessa Plandingan (paal 318 tot 320), den blik wendende naar den Yang, ontwaart men, dat hij in gedaante eene groote overeenkomst heeft met den Tengger. Hij vertoont denzelfden algemeenen vorm en eene dergelijke groote kraterkloof als de Tengger, van de zijde van Probolinggo gezien.

Bij Boengatan of Pasirpoetih buigt zich de postweg om den noordelijken voet van den Ringgit, die onmiddellijk door de zee wordt bespoeld. — De Ringgit draagt bij de ingezetenen den naam van Goenoeng Agong. Hij zendt zijne trachietkammen tot in zee. Men weet, dat hij, na eene hevige uitbarsting, in het jaar 1586 is ingestort en aan die instorting zijne tegenwoordige gedaante te danken heeft. Niettemin ziet men nog de groote kraterkloof, welke langs de noordelijke helling des bergs niet te miskennen is. De berg is geheel begroeid, aan zijnen voet met eene struik-vegetatie, hooger met digt bosch. Zijn hoogste top reikt tot ongeveer 4000 voeten boven de zeevlakte. Van het tegenoverliggende Sumanap, op 43 minuten of palen hemelsbreedte afstands, kan men den Ringgit volkomen herkennen, even als den Idjen, Baloeran en Yang. De togt om den Ringgit heeft zijne eigene bekoorlijkheden, door de onmiddellijke nabijheid, zoowel van den berg, waar men de boomen als het ware kan tellen, als van de zee, die hare golven tegen de in haar uitstekende trachietkammen breekt. Brugiëren en rhizophoren tieren in de talrijke kleine inhammen, waar de vorming van moerassen allengskens is begonnen; acacia's en kalotropis op de laagste hellingen des bergs, nabij den weg, en eene veelsoortige hoogere vegetatie naarmate het terrein zich verheft.

Bij Klampokan (paal 328) is men den Ringgit grootendeels gepasseerd. Men heeft het vlakke land en de ruime baai van Panaroekan voor zich. Geheel in de verte vertoonen zich de Baloeran en Idjen. Weldra bevindt men zich nu op den moerassigen bodem van Panaroekan en bereikt men, na nog de volkrijke dessa Klattak gepasseerd te zijn, de hoofdplaats Panaroekan zelve (paal 333). Vroeger de hoofdstad van een afzonderlijk rijk, als hoedanig zij nog op de kaart van Java van VALENTIJN voorkomt, en bekend in de geschiedenis van Java, is Panaroekan thans slechts de hoofdplaats van een distrikt, doch bloeit nog door zijnen handel, vooral door den handel in rijst, welke in groote hoeveelheid naar Madura en elders wordt uitgevoerd. Panaroekan ligt aan eene ruime baai, waar van 8 tot 10 vademen water staat en in den westelijken hoek der delta van de rivier, een van welker uitwateringen de plaats doorloopt; eene rivier, die nabij de kloof van Gambangan uit den Yang ontspringt, het hoogland van Bondowosso van Z.Z.W naar N.N.O. doorloopt en dit plateau verlaat door de kloof van Pradjekan, om eene delta te vormen van eenige palen lengte en breedte. Deze rivier is bij Panaroekan niet breeder dan 60 voeten en slechts voor middelmatig groote praauwen bevaarbaar. Meer nabij het strand, in de haven, lagen echter vele grootere handelspraauwen. De bevolking bestaat voor verreweg het grootste gedeelte uit Madurèzen. Echter hebben er zich ook eenige Europeanen, Chinezen, Arabieren, Maleijers en Balinezen gevestigd. — VALENTIJN noemde dèze plaats de aloude en magtige stad Panaroekan, waar groote handel was en de Portugezen dikwijls ankerden. Ten zijnen tijde stond Panaroekan onder een' Ingabei en had eene bevolking van ongeveer 5000 huisgezinnen. De tegenwoordige populatie zal niet meer dan 1000 huisgezinnen tellen.

Ongeveer een paal oostelijk van Panaroekan, bij de dessa Kriengie, pas-

seerden wij de meest oostelijk gelegene suikerfabrijk van Java, Wariengien anom, die echter toen nog niet in werking was. Bij paal 337 bereikten wij de dessa Dowan, distrikthoofdplaats van Sitoebondo, waar de kontroleur der afdeeling Panaroekan woont. In de nabijheid dezer plaats bezigtigden wij nog eene afdamming in de rivier van Panaroekan (hier ook kali Pradjekan, kali Dowan en kali Sampejan genoemd), door welke thans 16000 bouws, vroeger onvruchtbare, velden bewaterd kunnen worden.

Van Panaroekan tot Kampongan (de breedte der landtong van Panaroekan) ligt de weg eenige palen van het strand verwijderd, doch hij bereikt de zee weder tusschen Kampongan en Ardjosso, de hoofdplaats van het distrikt Kalibitoes en bevolkt met 700 Madurezen.

Oostelijk van Ardjosso wordt de bevolking dunner. Nog slechts op enkele plaatsen ziet men sawah's of andere bebouwde velden. Het terrein wordt allengskens eenigzins heuvelachtig en is met acacia's, kalotropis en schermkruinige talangs begroeid. De talangs, fraaije boomen van 30 tot 60 voeten hoogte, vormen hier de physiognomie der vegetatie. Slechts nog bij paal 354 passeert men eene dessa van eenig belang. Het is Assembagoes, met 800 inwoners, allen Madurezen. Men verwisselt hier voor het laatst van postpaarden. Assembagoes ligt reeds in het distrikt Soemberwaroe, dat een der uitgestrektste distrikten is van de geheele noordkust van Java, doch tevens een der minst bevolkte. De bergen van Java's oosthoek zijn er bijkans allen in het gezigt, de Baloeran in de nabijheid in O., de Idjen in Z.Z.O., de Rawoen in Z.Z.W. — De weg keert zich nu meer binnenslands om den westelijken voet van den Baloeran te bereiken, waar, bij paal 361, de dessa Soemberwaroe ligt.

Soemberwaroe is eene dessa, met ongeveer 300 Madurezen bevolkt. Er is een passangrahan, omgeven met een hoog hek, om de daar verblijvende reizigers tegen onverhoedsche aanvallen van tijgers te beschermen. Hij ligt aan den ingang van het beruchte bosch van Soemberwaroe. Wij bereikten deze dessa in den namiddag en daar het onvoorzigtig zou zijn, het bosch in den avond en zonder begeleiding door te trekken, besloten wij in den passangrahan te overnachten en de voortzetting onzer reis op den volgenden dag te bepalen. Wij schikten ons zoo goed mogelijk in het nederige logement. Het distriktshoofd had daar voor alle dadelijke behoeften gezorgd en de kontroleur van Panaroekan ons bovendien eenige ververschingen gezonden. Wij zonden het reisrijtuig, van hetwelk wij verder toch geen gebruik konden maken, naar Soerabaya terug.

De omstreken van Soemberwaroe zijn woest. Het bosch ligt op geene honderd schreden afstands. Groote trachietblokken, door den Baloeran uitgeworpen, liggen hier en daar over den bodem verspreid. Op eene opene plaats, waar de Baloeran geheel zigtbaar was, deed deze vulkaan zich voor als een breede masssieve kegel met breeden en ongelijk afgeknotten top. Het hoogste punt des bergs, ruim 4400 voeten boven de zeevlakte verheven, vertoonde er zich in Z.O.

Den 9 Augustus, nog voor het aanbreken van den dag, stonden de paar-

den gezadeld. Een twintigtal Madurezen, allen te paard en met gevlagde lans en kris gewapend, was gereed, om ons door de woestenij van het woud te vergezellen.

Het bosch van Soemberwaroe is, tusschen de dessa, welker naam het draagt en Badjoel matie, langs het gekronkelde boschpad gerekend, 22 palen lang, staande paal 383 bij laatstgenoemde dessa. Het pad door het bosch is naauwelijks een pad te noemen. Millioenen trachietsteenen, waaronder eene menigte van meer dan 10 voeten diameter, bedekken het geheele terrein, door hetwelk het pad is gebaand, en wijzen op de verschrikkelijkheid der uitbarstingen, van welke deze geteisterde plaats eenmaal de getuige was. Den reiziger door deze streken vallen terstond de moeijelijkheden in het oog, die zich hier tot het aanleggen van een' rijweg voordoen. Het gebrek aan bevolking heeft zich hier nog gevoegd bij de ongeschiktheid van het terrein, om Java's grooten postweg tot nu toe onvoltooid te laten. De vraag is echter of men op een' grooteren afstand van den voet des Baloeran's geen gunstiger terrein zou vinden, om aan het door den maarschalk DAENDELS begonnen werk de laatste hand te leggen. Het is mij onbekend of ten dezen einde onderzocht is het landschap langs de rivier van Badjoel matie, langs haren noordelijken tak en van daar tot aan de kali Poetih. Indien het terrein daar geschikt mogt zijn tot het aanleggen van een' rijweg, zou de afstand van Assem Bagoes tot Badjoelmatie aanmerkelijk verkort worden en de bevolking uitgelokt, om zich in grooter aantal in deze streken te vestigen. — Hoe het zij, de tegenwoordige weg is zoo slecht mogelijk. Men moet zich vergenoegen, het geheele bosch stapvoets door te trekken, niet wegens de hoogten of laagten of sterke hellingen of diepe ravijnen, maar doordien de trachietsteenen zoo talrijk zijn, dat men naauwelijks een' voetstap vrij op den eigenlijken bodem kan zetten en de minste draf of galop paard en ruiter in gevaar brengt van struikelen en nederstorting op de hoekige steenen. Het bosch is overigens niet zóó, als men zich een bosch gewoonlijk voorstelt. De boomen zijn noch hoog, noch digt bijeenstaande en wisselen op vele plaatsen af met eene struikvegetatie en met geheele uitgestrektheden allang allang, dat er tot meer dan eene manshoogte welig opschiet. De voornaamste boomen, die ik opmerkte, waren de poepilans, met hunne horizontale takken en donkergroene schermvormige kroon, de grootbladerige kesombie's, de pohon allang allang, die liefst nabij de rietvelden groeit, de borassus flabelliformis, de tectona grandis, de butea frondosa en voorts, als lager gewas, widaraboompjes, acacia's en bidoerie. De physiognomie der vegetatie ontstaat in een groot gedeelte van het bosch door de poepilans, in het midden van hetzelve echter meer door de karakteristieke lontar-palmen, in sommige gedeelten door djatie en in de tusschenstreken door allang allang en bidoerie. Men kan zich naauwelijks plantenvormen voorstellen, die eene scherper geteekende physiognomie zouden kunnen daarstellen. Behalve de talrijke borassuspalmen zag ik hier en daar nog eene palmsoort, het midden van welker stam dikker is dan het hoogere en lagere gedeelte. Geene enkele dessa, ja zelfs geen enkel hutje

is in het geheele bosch te zien. Daarentegen is het rijk aan wilde varkens, aan herten en paauwen, terwijl het tevens berucht is door de tijgers en panthers, die er zich ophouden. Wilde zwijnen werden meerdere door ons opgejaagd. Nu en dan renden herten voor ons heen. Geheele troepen van pavo spicifer vertoonden zich aan ons en vlogen krijschende op. Daarentegen zagen wij geen' enkelen tijger. Dat de tijgers den mensch hier niet meer aanvallen, dan plaats heeft, is waarschijnlijk toe te schrijven aan den overvloed van wilde varkens, herten en paauwen, waaraan zij een ruim en nimmer ontbrekend voedsel hebben. Het zal nog lang duren eer de tijgers in deze streken uitgeroeid zijn. Volgens een officiëel verslag over 1845 werden in de residentie Bazoekie in dat jaar 45 tijgers gedood en wel 22 in het Banjoewangische en 12 in het Probolinggosche. Deze cijfers hebben echter slechts betrekking tot de gevallen, waarvan aan het civiele bestuur mededeeling is gedaan. Voor elken gedooden tijger werd eene premie van ƒ 8 betaald, eene som, zeker niet verleidelijk genoeg om de inlanders te nopen, zich ijveriger op de uitroeijing der tijgers toe te leggen.

De reis door het bosch was overigens eentoonig, eensdeels door de niet noemenswaardige afwisseling van tooneelen, ten andere door de gedwongene traagheid van het stapvoets gaan. Niettemin bereikten wij tegen den middag de dessa Badjoelmatie.

HOOFDSTUK VII. BANJOEWANGIE.

Grenzen van dit regentschap. Uitgestrektheid en bevolking. Vee. Kultures. Badjoelmatie. De Baloeran en Idjen. Batoedodol. Straat Bali. Banjoewangie. Geschiedkundige aanteekeningen. Oudheden. Soekaradja. Etablissement van landbouw.

Banjoewangie, in 1765 door de Nederlandsche wapenen bemagtigd, is thans het oostelijkste regentschap van geheel Java, van hetwelk het door hooge bergruggen en uitgestrekte woeste bosschen als het ware is geïsoleerd. De rivier van Badjoelmatie en de Kendang, Kokosan (ook Rantie genoemd), Rawoen en Majang scheiden het van het regentschap Bazoekie, terwijl het oostelijk geheel bespoeld wordt door straat Bali en zuidelijk door de Indische zee. Het is een der minst bevolkte gedeelten van Java en deze geringe bevolking heeft zich voornamelijk gevestigd in de vlakte der hoofdplaats en op de lagere hellingen der bergen, die, met talrijke rivieren doorsneden, ongemeen vruchtbaar zijn. Het is eene aangename verrassing, wanneer men, na het woeste en eentoonige bosch van Soemberwaroe en de weinig minder woeste streek tusschen Badjoelmatie en Batoedodol doorgetrokken te zijn,

in eens het lagchende landschap van Banjoewangie met zijne amphitheaters van waterrijke sawahs aanschouwt, westelijk begrensd door hoog gebergte, oostelijk door de blaauwe wateren van straat Bali, die, als eene breede rivier, Bali van Java scheidt.

Het geheele regentschap wordt gerekend eene oppervlakte te bezitten van 2017 vierkante palen. Het is tevens eene adsistent-residentie en verdeeld in slechts twee distrikten, in Banjoewangie, dat de noordelijke, en in Rogo djampie, dat de zuidelijke helft van het regentschap uitmaakt. Deze distrikten waren in 1845 bevolkt, zoo als hieronder is aangetoond.

Distrikten.	Uitgestrekth. in □ palen.	Kampongs en dessa's.	Europeanen.	Chinezen.	Javanen.	Madurezen.	Arab., Maleij., Boegin., enz.	Totaal Inwoners.	Inwoners per □ paal.
Banjoewangie	699	69	72	207	14826	313	1874	17292	24
Rogo djampie	1318	90	0	0	10104	34	45	10183	7
Totaal.....	2017	159	72	207	24930	347	1919	27475	13

Men ontwaart alzoo, dat de betrekkelijke bevolking van het regentschap uiterst gering is en dat in het distrikt Rogo djampie zelfs slechts 7 inwoners op de vierkante paal komen. De populatie bestaat grootendeels uit Javanen. Het geïsoleerde van het gewest van het overige der residentie schijnt de Madurezen verhinderd te hebben, zich tot heden toe in grooter aantal in het Banjoewangische te vestigen en deze vestiging heeft dan ook tot nu toe bijkans alleen plaats gehad in de dessa's gelegen tusschen Badjoel matie en Banjoewangie

De inlandsche bevolking van het regentschap bezat in 1845 een aantal van 8349 buffels, 16427 koeijen en 8385 paarden.

De rijstbouw bragt in hetzelfde jaar 156,663 pikols padie op en alzoo 5,66 pikols of 706 Amsterdamsche ponden per inwoner. De gouvernements-kultures van Banjoewangie bestaan slechts in koffij en kochenille. De koffijkultuur is er verpligt en leverde in gezegd jaar 11974 pikols produkt op. De hoeveelheid gewonnen kochenille bedroeg 21000 Amsterdamsche ponden en werd verkregen van de teelt op 250,000 nopalplanten, die 56 bouws velden besloegen.

Het regentschap is gedurende de laatste 30 jaren in voorspoed zeer vooruitgegaan. Volgens RAFFLES bezat het in 1815 nog slechts 8873 inwoners, zoodat in 30 jaren tijds de populatie meer dan verdrievoudigd is. Het aantal kampongs en dessa's bedroeg toen 140, dat der buffels slechts 2706 en dat der paarden 1268.

Zoo als gezegd is, bereikten wij Badjoel matie den 9den Augustus. Deze dessa ligt nabij een riviertje, dat van den Goenoeng Kendang afkomstig, doch hier nog zoo ondiep is, dat men het te paard gemakkelijk kan passeren. De

bedding van het riviertje is geheel bedekt met rolsteenen van trachiet. De dessa heeft eene bevolking van 80 Javanen en 90 Madurezen. Er is een vrij goed postgebouw en een passangrahan. Wij vonden hier een vrij goed dejeuner voor ons gereed, terwijl in het postgebouw een rijtuig van den regent van Banjoewangie aangespannen stond om ons naar de hoofdplaats te brengen. Bij Badjoel matie namelijk wordt de weg weder voor rijtuigen geschikt, zoodat men den afstand tot Banjoewangie (23 palen) zonder vermoeijenissen kan afleggen. — Van den passangrahan van Badjoel matie heeft men een tamelijk vrij gezigt, zoowel op den Baloeran als op den Idjen. De Baloeran, ook bekend onder den naam van Telaga woerong, vertoont er zich geheel anders als te Soember waroe en doet zich voor als een breede berg met zeer breede veeltoppige kruin, de hoektoppen van welke in N. en N.N.W. zich verheffen. Den Idjen ziet men in Z.W. Hij doet zich voor als een massieve kegelberg, welks zuidoostelijke helling vrij gelijkmatig en steil naar straat Balie daalt, doch welks noordwestelijke, veel minder steil, als het ware in een' hoogen, langzaam dalenden en bogtigen rug overgaat. Zijn top, ongeveer 9400 voeten boven de zeevlakte verheven, is zuiver kegelvormig, eenigzins schuins afgeknot en heeft zijn hoogste punt in Z.Z.W.

Hoezeer men te Badjoelmatie het eigenlijke bosch van Soemberwaroe gepasseerd is, blijft het landschap nog palen ver woest en boschachtig. De poepilan, in het Banjoewangische pielang of pelang genoemd, is er nog talrijk. Borassus ziet men er niet meer, maar wel nu en dan nog bidara, pohon boeloe, bidoerie en duizenden individu's van seroenen, die met hunne geele kamilleachtige bloemen den weg begrenzen. Ook enkele randoe allas vallen door hunne reusachtige stammen en bladerlooze kruinen in het oog, alsmede meerdere individu's van den walikoekoen, die goed timmerhout oplevert.

De weg bereikt nu allengskens het oosterstrand van Java en loopt dan, nagenoeg parallel met straat Bali, tot aan Ketapan. Tusschen Badjoel matie en Banjoewangie verwisselt men nog op vier plaatsen van paarden, en wel te Bengaliengan (paal 389), Semoer (paal 393), Batoedodol (paal 397) en Ketapang (paal 401). — Bengaliengan heeft 60 inwoners. Men ziet er den kegel van den berg, door de heeren ZOLLINGER en MELVILL VAN CARNBEE Kokosan genoemd, doch bij de inwoners van Bengaliengan als Goenoeng Rantie bekend, in het westen. Deze Rantie (niet te verwarren met den Rantie zuidwestelijk van den Idjen gelegen) ligt noordwestelijk van den Idjen, vereenigt zich met dezen hoog boven de zee en heeft een' afgeknotten gehakkelden top, die 7000 voeten hoog is. — Semoer ligt in eene onbewoonde boschachtige streek. Bij Batoedodol, heeft men straat Bali bereikt. Op dit fraaije water en op Bali zelf heeft men hier en verder de bekoorlijkste gezigten. Hier is het engste gedeelte van straat Bali, die er slechts eene breede rivier schijnt, zoo duidelijk herkent men Bali's westelijk kustland. Talrijke trachietkammen, van den Idjen afkomstig, dalen tot in straat Bali neder en worden door den golfslag uitgehold en ondermijnd. De weg loopt over drie kammen hier en daar op slechts weinige schreden afstands van de zee. De zeegezigten houden

aan tot bij Ketapan, eene lieve dessa, met ruim 200 inwoners. Van hier af keert zich de weg eenigzins van zee af. De streek wordt nu volkrijker en meer bebouwd. Grooter en grooter wordt de tegenstelling van dit landschap met dat van Badjoelmatie en Batoedodol, en de terrasgewijze aangelegde sawahs, die wij sedert het verlaten van Assem bagoes niet zagen, breidden zich weder voor ons uit, bekoorlijk door het zachte groen der jonge padiehalmen, waarmede zij prijkten. Ook passeerden wij meerdere aanplantingen van koffij, kapas en djarakh. Zoo naderden wij Banjoewangie. Bij de dessa Soekowredil werden wij verwelkomd door den regent van Banjoewangie, Raden Toemmenggoeng WERIO ADI NEGORO en den geneesheer, die beleefd genoeg geweest waren ons te gemoet te rijden en verder te vergezellen.

De hoofdplaats Banjoewangie ligt aan straat Bali, aan de uitwatering eener vrij breede rivier, die in het Idjen-systeem ontspringt. Hoezeer niet een der grootste, is het een der fraaiste steden van Java. Breede, met nette bamboezen hekken afgezette straten, nette huizen, eene fraaije paseiban met prachtige wariengiens en op de Javaansche wijze omringd met de woning van den regent en de groote messigit, een ruim plein met een fraai residentiehuis en nette woningen van eenige andere Europeanen, geven aan Banjoewangie een aangenaam en welvarend voorkomen. Het fort Utrecht, tegenover het residentiehuis aan het strand gelegen, beschermt stad en reede. Het garnizoen, in goede luchtige kazernes gehuisvest, bestond tijdens ons daarzijn uit 3 officieren der infanterie, 13 Europesche en 57 inlandsche militairen. De haven is van een lang hoofd van paalwerk voorzien. — Banjoewangie bloeit door den handel. Ik schat de bevolking der hoofdplaats op ruim 7000 zielen, waaronder vele Arabieren, Maleijers, Balinezen en Boeginezen, een paar honderd Chinezen en eenige tientallen Europeanen en afstammelingen van Europeanen.

Banjoewangie is berucht door zijne ongezondheid. Zijne ligging aan eene moerassige kust schijnt daarvan de voornaamste oorzaak te zijn. Na de eruptie van den Idjen, in 1817, heerschte er eene hevige epidemie, doch, naar het mij voorkomt, kan de nabijheid van den Idjen thans weinig tot de ongezondheid der plaats bijdragen.

Wij namen onzen intrek bij den regent, die ons met de uiterste gastvrijheid ontving. De gunstige afloop der eerste Balinesche expeditie scheen zijne goede gezindheid jegens het gouvernement zeer te hebben versterkt, iets, wat ik bij meerdere regenten van Oost-Java meen ontwaard te hebben. De regent is een man van veel beschaving. Zijn dalam, op Javaansche wijze gebouwd, is op Europesche wijze gemeubeleerd.

In vroegere jaren heette geheel het tegenwoordige Banjoewangie, Balamboean, en straat Bali de straat van Balamboean. Volgens VALENTIJN was Balamboean ten zijnen tijde een onafhankelijk rijk, welks vorst, een Balinees, met eene dochter van Soerapati was gehuwd. Hij schatte de toenmalige bevolking van het gewest op 300,000 zielen, eene schatting, gewis overdreven, tenzij men daaronder begrepen heeft de bevolking van een gedeelte van Bazoeki. De

hoofdstad Balamboean, thans Banjoewangie, zou twee mijlen in omtrek en ruim 10,000 huisgezinnen gehad hebben. De vele dorpen, die haar omringden, zouden met 3000 huisgezinnen bevolkt zijn geweest. — Banjoewangie was reeds aan FRANCIS DRAKE en THOMAS KANDISCH bekend.

Volgens een statistiek tableau van Bazoekie, hetwelk ik in manuscript gezien heb, en hetwelk voor omstreeks 25 jaren opgemaakt is, bevond zich toen te Matjan poetih, in het distrikt Rogodjampie, op 11 palen afstands van de hoofdplaats Banjoewangie, een bouwvallige steenen tempel, van elf voeten breedte en lengte en 7 of 8 voeten hoogte, tezamengesteld met eene soort van kalksteen en kunstig gebeeldhouwd met lijsten en versierselen. De verschillende deelen van dezen tempel zijn door geenerlei cement verbonden. Het dak bestond toen reeds niet meer. Zekere HARRIS bezocht dit tempeltje en vond er vele steenen beelden, welke sedert gedeeltelijk naar Soerabaija verzonden zijn. — Matjan poetih ligt nabij eene rivier, die uit den Rantie ontspringt en hare wateren, een weinig zuidelijk van Banjoewangie, in straat Bali stort. Volgens gezegd tableau zou Matjan poetih thans ruim 275 jaren geleden gebouwd zijn en een kraton bezeten hebben van den toenmaligen soesoehoenan TAWANG ALOON, wiens opvolgers door de Balinezen van daar zijn verjaagd geworden en naar Sampang gevlugt. — Het gewest van Banjoewangie werd door de Balinezen in bezit genomen en tot 1765 door hen geregeerd, toen de Nederlanders, onder het bevel van VAN RIJK, het bemagtigden. Het eerste Nederlandsche etablissement was te Banjoealit, eene dessa gelegen nabij de uitwatering der rivier Blibis, ongeveer 7 palen ten zuiden van Banjoewangie, bij welk etablissement nog een post behoorde, die meer landwaarts, te Lateng gelegen was. Banjoe alit werd echter wegens te ongunstige ligging verlaten en men bouwde toen een fort te Pampang, 12 palen zuidelijk van Banjoewangie, aan straat Bali en tevens aan den ingang der baai Pampang gelegen, doch de ongezondheid dezer plaats, en de moeijelijkheid om van daar de bewegingen der Balinezen gade te slaan, deden ook in 1777 Pampang voor Banjoewangie verlaten.

Den 10 Augustus zouden wij over zee van Banjoewangie naar Sumanap vertrekken. Alvorens echter scheep te gaan, maakten wij in den vroegen morgen een uitstapje naar Soekaradja, eene dessa, 2 palen ten westen van Banjoewangie gelegen, en thans belangrijk door het aldaar gevestigde etablissement van landbouw, dat geheel is ingerigt voor de nopalkultuur en kochenilleteelt. Dergelijke etablissementen van landbouw zijn op Java meerdere. In het Krawangsche zijn zij op eene grootere schaal en geven arbeid en voedsel aan duizende huisgezinnen. Het was een schoon denkbeeld, de misdaad te doen dienstbaar zijn aan menschengeluk, aan de bevolking van woeste streken en aan landbouw en nijverheid. Soekaradja levert daarvan een gelukkig voorbeeld op. Het is eene kolonie van inlandsche bannelingen, van misdadigers, bestemd om hunnen straftijd door te brengen in deze vruchtbare en lagchende streek, waar zij goede huisvesting en verzorging, redelijke betaling en geneeskundige hulp vinden, voor een' verpligten doch niet

afmattenden arbeid in de kaktus-aanplantingen; een arbeid, die elders door vrouwen vrijwillig wordt verrigt. Het aantal bannelingen in 1846 bedroeg 449, de vrije vrouwen en kinderen niet medegerekend. Het is den bannelingen toegestaan, vrije vrouwen te huwen. De gehuwden wonen in de dessa, de ongehuwden in het etablissement zelf, in ruime luchtige zalen. Zij ontvangen dagelijks 19/16 pond rijst en 4 looden dingding. Voor hunne kleeding wordt afzonderlijk gezorgd en bovendien ontvangen zij nog elke maand één gulden voor tabak, sirih en andere kleine behoeften Daarentegen missen zij eene vrijheid, welke zij door hunne misdaden tijdelijk hebben verbeurd; een gemis, dat hun niet bijzonder drukt, vermits vrouwen en kinderen den meesten het etablissement tot een nieuw vaderland maken, waar velen ook na eindiging van hunnen straftijd vrijwillig blijven wonen.

Te Soekadadie, in het distrikt Rogodjampie, is eene dergelijke landbouwinrigting, waar zich echter in 1846 nog slechts 19 bannelingen bevonden. — Niettegenstaande de te Soekaradja gewonnen kochenille het gouvernement meer kost, dan die, welke te Bondowosso door de verpligte kultuur van vrije inlanders wordt verkregen, levert het etablissement ook in een financiëel opzigt bevredigende resultaten op. De administratie is aan Europesche beambten toevertrouwd. Een goede rijweg geleidt van Banjoewangie naar het etablissement, midden door lagchende sawah's en door de dessa's Penataban en Boyolang. De bodem gaat spoedig in de voorheuvels van den Idjen over, zoodat men te Soekaradja reeds ongeveer 100 voeten hoogte bereikt heeft. Prachtig is het gezigt van de nopaltuinen op Banjoewangie, op straat Bali en op het bergachtige land van Bali zelven, dat de straat scherp begrenst; en wendt men den blik naar de tegenovergestelde zijde, dan treffen niet minder de Rantie en Idjen, wier geschakeerde helling nog tot eene aanmerkelijke hoogte de kultuurplanten voeden. — Langs een' anderen weg, loopende door de dessa Modjo rogo, keerden wij naar de hoofdplaats terug. Niemand, die Banjoewangie bezoekt, verzuime een uitstapje naar Soekaradja te maken.

Aanhangsel A.

ENUMERATIO SPECIERUM PISCIUM, QUAS IN ITINERE PER JAVAM ORIENTALEM OBSERVAVIT

P. BLEEKER, *Philosoph. Dr.*

Familiae.	Species.	Locus.	Nomina Indigena.
Percoidei.	Lates nobilis C. V.	Gresik, Surabaya, Pasuruan, Bazuki.	Ikan Petehan, Surab. Ikan Tjabeh, Pasur.
	Ambassis nalua C. V.	Surabaya, Pasuruan.	» Tonkai, Pasur.
	» Dussumieri C. V.	» »	» Pangka, Surab.
	Serranus variolosus C. V.	» Bazuki.	
	» crapao C. V.	»	
	Mesoprion unimaculatus Q. G.	» Pasuruan.	» Petehan, Surab. Ikan Tjabeh wata, Pasur.
	» annularis C. V.	» »	» Passopah, Pasur.
	» sanguineus BLKR.	Probolingo, Bazuki.	
	Therapon servus C. V.	Surabaya, Pasuruan.	» Errong-errong, Pasur.
	» theraps C. V.	»	
	Datnia argentea C. V.	Pasuruan.	» Otottoh, Pasur.
	Sphyraena Commersonii C. V.	Surabaya.	» Alu-alu, Surab.
	» jello C. V.	» Pasuruan.	» Alu-alu, Surab. Ikan Leres, Pasur.
	» obtusata C. V.	»	» Alu-alu, Surab.
	Polynemus tridactylus BL. (*).	Pasuruan.	» Suro, Pasur.
	» tetradactylus C. V.	Surabaya.	
	» uronemus C V.		
	» plebejus C. V.	»	
	» hexanemus C. V.	Pasuruan.	» Laösson, Pasur.
	Sillago acuta C. V.	Surabaya, Pasuruan.	» Waridjung, Pasur.
	Upeneoides vittatus BLKR.	»	
	» sulphureus BLKR.	» »	» Kuniran, Pasur.
	» bivittatus BLKR.	»	
Scleroparei.	Platycephalus scaber BL.	»	» Tekéh, Surab.
	Apistus trachinoides C. V.	»	
	Synanceia horrida BL.	Pasuruan.	» Tapoi, Pasur.
Sciaenoidei.	Sciaena.....Sp.?	»	» Grabah, Pasur.
	Otolithus argenteus K. V. H.	Surabaya, Pasuruan.	» Ganglomo, Surabaya. Ikan Gelik, Pasur.
	Umbrina Kuhlii C. V.	» »	» Siliman, Pasur.
	Corvina semiluctuosa C. V.	» »	» Krot, Pasur.
	Pristipoma kaakan C. V.	» » Bezuki, Banjuwangie.	» Mengantih, Pasur., Ikan Krot, Banjuw.
	Lobotes erate C. V.	Surabaya, Pasuruan.	» Kakap talassi, Sur., Ikan Tjabeh watoe, Pasur.
Sparoidei.	Dentex.....Sp.?	Bazuki.	
	Chrysophrys berda C. V.	Surabaya.	
	Gerres filamentosus C. V.	»	
	» oyena C. V.	» Pasuruan.	» Gelomo, Surab., Ik. Dodok, Pasur.
	Gerres poetie C. V.	» »	» Bekututan, Pasur.
Chaetodontoidei.	Scatophagus argus C. V.	» »	» Kiper, Surab., Pasur.
	Drepane punctata C. V.	» »	» Taweh, Pasur.

(*) Diagnoses et Synonymia Percoideorum vide in: » Bijdrage tot de kennis der Percoïden van den Malayo-Molukschen Archipel," auct. P. BLEEKER.

Familiae.	Species.	Locus.	Nomina indigena.
	Platax Leschenaldi C. V.	Surabaya.	
Osphronemoidei.	Anabas scandens C. V.	»	
	Osphronemus olfax commers.	»	Ikan Gurami, Surab.
	Trichopus trichopterus C. V.	»	
	Ophicephalus striatus C. V.	» Pasuruan.	» Kuto, Surab., Pasur.
	» marginatus C. V.	»	» Kuto, Surab.
Scomberoidei.	Scomber kanagurta C. V.	Pasuruan.	
	Auxis taso C. V.	» Bezuki.	» Tonggol, Pasur.
	Caranx Rottleri C. V.	» Banjuwangi.	» Tjenkurengan, Pas., Banjuw.
	» cambon C. V.	»	» Selar, Pasur.
	» xanthurus K. V. H.	Surabaya.	
	» speciosus C. V.	»	
	» Lessonii C. V.	Pasuruan.	» Putian, Pasur.
	» nigripes C. V.	Surabaya, Banjuwangi.	» Pettah, Surab., Ikan Djamong, Banjuw.
	Gallichthys major C. V.	Pasuruan, »	» Djebris, Pasur., Banjuw.
	Trichiurus haumela C. V.	Surabaya, Pasuruan.	» Layor, Pasur.
	Cybium lineolatum C. V.	Pasuruan.	» Tengiri et Ikan Ajong-ajong, Pasur.
	» guttatum C. V.	Surabaya, »	» Tengiri et Ikan Ajong-ajong, Pasur.
	Chorinemus Sancti Petri C. V.	Pasuruan.	» Walegring, Pasur.
	» Commersonianus C. V.	»	» » »
	Trachinotus mookalee C. V.	»	» Lowang, Pasur.
	Stromateus niger C. V.	Surabaya, »	» Dorang, Sur., Pasur.
	» candidus C. V.	»	
	Kurtus Blochii C. V.	» »	» Maru, Surab., Ikan. Semaru, Pasur.
	Equula brevirostris C. V.	Pasuruan.	» Gempar, Pasur.
	» insidiatrix C. V.	Surabaya.	» Koppeh, Surab.
	» caballa C. V.	»	» Dodok, Surab.
Notacanthini.	Rhynchobdella ocellata C. V.	»	
	Mastacembelus unicolor K. V. H.	Modjokerto.	
Theutides.	Amphacanthus javus C. V.	Surabaya, Pasuruan.	» Mussadar, Pasur.
	» guttatus C. V.	»	» Sadar, Surab.
Mugiloidei.	Mugil cephalotus C. V.	» Bezuki.	
	» cunnesius C. V.	» Pasuruan, Bezuki.	» Greh, Surab., Ikan Kodoh, Pasur.
	» melanochir C. V.	»	
Gobioidei.	Philypnus ophicephalus BLKR. (*).	»	» Koto tjina, Surab.
	Eleotris canina BLKR.	»	» Puntang, Surab.
	» melanurus BLKR.	Pasuruan.	
	Eleotris koilomatodon BLKR.	Surabaya.	» » »
	» viridis BLKR.	»	» » »
	» humeralis C. V.	» Pasuruan.	» » »
	» melanostigma BLKR.	»	» »
	» prismatica BLKR.	»	» » »
	Gobius giuris H. BUCH.	»	» Bloso, Surab.
	» kokius C. V.	» »	» Bloso, Surab., Ikan Bloso, Pasur.
	» cyanomos BLKR.	»	» Puntang, Surab.
	» chlorostigma BLKR.	»	» » »
	» chlorostigmatoides BL.	»	» » »
	» modestus BLKR.	»	» » »
	» Bontii BLKR.	»	» » »
	» phacomelas BLKR.	»	» » »
	» caninus C. V.	»	» » »
	» polycynodon BLKR.	Pasuruan.	» Bloso, Pasur.
	» pleurostigma BLKR.	Surabaya.	» Puntang, Surab.
	» phaiospilosoma BLKR.	Pasuruan.	» Bloso, Pasur.
	» poicilosoma BLKR.	»	» » »

(*) Diognoses et Synonymia Gubioideorum vide in: » Bijdrage tot de kennis der Gobioïden en Blennioiden van den Soenda-Molukschen Archipel," auct. P. BLEEKER.

Familiae.	Species.	Locus.	Nomina indigena.
	Gobius pasuruensis BLKR.	Pasuruan.	Ikan Bloso, Pasur.
	" spilurus BLKR.	Surabaya.	" Puntung, Surab.
	" Temminckii BLKR.	"	" " "
	" xanthozona BLKR.	"	" " "
	" macrurus BLKR.	"	" " "
	" microlepis BLKR.	"	" " "
	Apocryptes madurensis BLKR.	"	" " "
	" changua C. V.	"	" Njanjan, "
	" Henlei BLKR.	"	" " "
	Trypauchen vagina C. V.	" Banjuwangi.	" Djanjan, Surab., Ik. Tribang Banjuw.
	Amblyopus eruptionis BLKR.	"	
	" gracilis C. V.?	"	
	Boleophthalmus Boddaerti C. V.	"	
Siluroidei.	Bagrus micracanthus BLKR. (*)	"	" Keting, Surab.
	" macronemus BLKR.	"	" " "
	" nemurus C. V.	"	" " "
	" gulioides BLKR.	" Pasuruan.	" " " Ikan Geting, Pasur.
	" rhodonotus BLKR.	Pasuruan, Bezuki.	" Keteng, "
	" sondaicus C. V.	Surabaya, Pasuruan.	" Keting, Surab., Ikan Kedukan, Pasur.
	Pangasius micronemus BLKR.	"	" Wakkal, Surab.
	Ketengus typus BLKR.	"	" Keteng, "
	Batrachocephalus ageneiosus BLKR.	"	" " "
	Arius gagoroides BLKR.	Pasuruan.	" Uteh, Pasur.
	" laeviceps BLKR.	Surabaya.	" Keting, Surab.
	" leptonotacanthus BLKR.	"	" " "
	pidada BLKR.	"	" " "
	" melanotopterygius BLKR.	"	" " "
	Osteogeneiosus macrocephalus BLKR.	" Pasuruan.	" " " Ikan Songop, Pasur.
	" Blochii BLKR.	"	" Keting, Surab.
	Clarias punctatus C. V.	" Grati.	" Léleh, Surab., Grati.
	Plotosus unicolor K. V. H.	" Pasuruan	" Sambilang, Surab., Pasur.
Cyprinoidei.	Barbus wadon BLKR (†)	"	" Wader, Surab.
	" gonionotus BLKR.	"	" " "
	" erythropterus BLKR.	"	" " "
	" enoplos BLKR.	"	" " "
	" Valenciennesii BLKR.	"	" " "
	" brachynemus BLKR.	"	" " "
	" podonemus BLKR.	"	" " "
	" .... sp.?	Banjubiru.	" " Incol.
	Dangila Cuvieri C. V.	Surabaya.	
	Rohita leiorhynchos BLKR.	"	
	" chrysophekadion BLKR.	"	
	Capoeta macrolepidota K.V.H.	"	" " Surab.
	" brevis BLKR.	"	" " "
	Leuciscus argyrotaeniatus BLKR.	"	
Esoces	Panchax melanopterus BLKR. (§)	"	

(*) Diagnoses specierum Siluroideorum vide in: "Siluroideorum bataviensium Conspectus diagnosticus;" in: "Nieuwe bijdrage tot de kennis der Siluroïden van Java," et in: "Bijdrage tot de kennis der Ichthyologische Fauna van Midden- en Oost-Java," auct. P. BLEEKER.

(†) Diagnoses Cyprinoideorum, vide in: "Bijdrage tot de kennis der Ichthyologische fauna van Midden- en Oost-Java."

(§) Diagnoses specierum novarum sequentium vide in opusculo supra citato et in: "Bijdrage tot de kennis der Ichthyologische Fauna van het eiland Madura," auct. P. BLEEKER.

Familiae.	Species.	Locus.	Nomina indigena.
	Belone caudimacula C. V.	Surabaya, Pasuruan.	Ikan Lontjong, Surab.
	» melanurus BLKR.	»	» » »
	Hemiramphus amblyurus BLKR.	»	
	» Commersonii C. V.	Pasuruan.	
Chirocentroidei.	Chirocentrus dorab C. V.	Surabaya.	» Trak, »
Lutodeirae.	Chanos orientalis C. V.	» Pasuruan, Bezuki.	» Bandang, »
Albulae.	Albula bananus C. V.	»	
	Dussumieria elopsoides BLKR.	»	
Elopes.	Elops saurus C. V.	» Pasuruan.	
	Megalops Indicus C. V.	»	» Seléh, Surab.
Clupeoidei.	Pellona Leschenaulti C. V.	Pasuruan.	» Mata leber, Pasur.
	Clupalosa bulan BLKR.	Surabaya, Pasuruan.	» Tjelangat, Sur., Ik. Trah, Pasur.
	Engraulis Commersonii C. V.	» Pasuruan, Bezuki.	» Tri, Surabaya, Ikan Tri glaga, Pas.
	» telaroides BLKR.	»	
	» melanochir BLKR.	»	
	» kammalensis BLKR.	»	
	Thryssa porava BLKR.	» Pasuruan.	» Tri trassa, Sur., Ikan Sangko, Pas.
	» macrognathos BLKR.	»	» Mambang, Surab.
	Leptonurus chrysostigma BL.	»	» Tri, Surab.
	Anodontostoma Hasseltii BL.	» Pasuruan.	» Bandring, Sur., Ik. Djangan batu, Pasur.
Scopelini.	Saurus badi CUV.	Bezuki, Banjuwangi.	» Kadil, Banjuw.
	» ophiodon CUV.	Surabaya.	
Anguillarea.	Anguilla moa BLKR.	»	» Moï, Surab.
	Conger talabou CUV.	» Pasuruan.	» Tunang, Pasur.
Pleuronectoidei.	Plagusia bilineata CUV.	» »	» Nilah, Pasur.
	» monopus BLKR.	»	
	Achirus maculatus K. V. H.	»	
	Hippoglossus cromei CUV.	Pasuruan.	» Grobiat, Pasur.
Lophobranchii.	Hippichthys heptagonus BL.	Surabaya.	
Gymnodonta.	Tetraödon potamophilus BL.	»	» Buntak, Surab.
	» reticulatus BLKR.	»	» » »
Balistini.	Triacanthus biaculeatus CUV.	» Pasuruan.	
Carcharíae.	Carcharias (Prionedon) munsing BLKR.	»	» Munsing, Surab.
	» » sorrah VALENC.	»	» » »
	» » melanopterus Q. G.	»	» Tjutjot, »
	Sphyrna Blochii M. H.	»	
	» tudes VALENC.	»	
Trygones.	Trygon imbricata M. H.	»	» Péh, Surab.
	Hypolophus sephen M. H.	Gresik, Surabaya.	» Petjorrok, Gres.
Myliobatides.	Myliobatis maculatus GR. HARDW.	Pasuruan.	» Péh manu, Pasur.
	Aëtobatis narinari M. H.	Surabaya.	» Péh, Surab.
	Rhinoptera javanica M. H.	»	» Napéh, Surab.

Aanhangsel B.

HOOGTE-OPGAVEN VAN EENIGE BERGEN EN PLAATSEN VAN OOST-JAVA (1).

Bergen en Plaatsen.	Residentie.	Hoogte.
Modjokerto.	Soerabaya.	90 z.
Modjo agoeng.	„	1082 J.
Wonosalem.	„	1022 J.
Dodo.	„ ?	1505 J.
Trawas.	„	2348 z.
Waliran.	„	9721 z.
Waliran, grens der Casuarinen.	„	8465 z.
Penanggoengan.	„	5500 z.
Ardjoeno, O.N.O. top.	Pasoeroean.	10350 JGHN. — ? (11000 v. D. W.)
Lawang (Dilawang).	„	1665 JGHN.
Toenggoel Rono, aan den Ardjoeno.	„	5345 JGHN.
Malang (Hoofdplaats).	„	1400 JGHN. 1372 J.
Batoe, in Malang, bij den Passangrahan.	„	2745 J. 2700 JGHN.
Hoogste punt van den bergpas van Batoe over den Radja Bessie.	„	3650 JGHN.
Ngantang.	„	1850 JGHN. 1887 J.
Hoogste punt tusschen Ngantang en Bakoel, in Kedirie.	„	2000 JGHN.
Goenoeng Kawi (Oro-oro-vlakte).	„	8280 JGHN.
Goenoeng Kawi; Z.W. kratermuur.	„	8820 JGHN.
Kloet; hoogste top van den westelijken kratermuur.	„	4657 JGHN.
Welingin.	Kedirie.	915 JGHN.
Blitar.	„	505 JGHN.
Kedirie.	„	197 JGHN.
Pakkies, in Malang.	Pasoeroean.	1425 J.
Kebon saharie.	„	3148 J.
Tosarie.	„	5317 J. 5430 JGHN.
Poespo.	„	2200 JGHN.
Penanjaän, hoogste punt in den noordelijken kraterrand des Tenggers.	„	7420 z.
Goenoeng Moengal, hoogste punt van den bergpas van Tosarie.	„	7320 JGHN.
Dasar, aan den voet van den Goenoeng Lemboeng.	Bezoekie.	6460 JGHN.
Dasar, aan den voet van den Gedollo, in den N.O. hoek.	„	6632 JGHN.
Dasar, aan den voet van den Bromo.	„	6395 J.
Bromo, aan den N.W kant.	„	6870 J. 7080 JGHN.
Koembang, berg, zuidelijk van den Bromo.	„	7976 JGHN.
Goenoeng Batok, approximatief.	„	7000.
Goenoeng Widodaren, approximatief.	„	7200.
Hoogste punt van den bergpas van Ngadasaharie.	„	6976 JGHN.
Passangrahan te Ngadasaharie.	„	5843 z. 5857 v. H. (5934 z. 6015 JGHN.
Soekapoera.	„	?2715 JGHN.
Pasrepan.	„	456 JGHN.
Roetjak, of dalgrond, beneden de wegscheiding van den Ider-Ider.	„	6490 JGHN.
Ider-Ider, wegscheiding.	„	7412 JGHN.

(1) Uit de Bijdrage tot de kennis van de gebergte-systemen van Oostelijk Java van den heer ZOLLINGER. De hoogte is berekend in Fransche voeten. De letters z., J., JGHN., v. D. W., M., v. H., duiden op de waarnemers, de hh. ZOLLINGER, JUKES, JUNGHUHN, VAN DER WIJCK, MELVILL VAN CARNBÉE en VAN HERWERDEN.

Bergen en Plaatsen.	Residentie.	Hoogte.
Goenoeng Lemboeng, hoogste punt van den Tengger.	Bezoekie.	8165 JGHN? 7745 J.
Ledo Ombo.	„	5903 J. 6070 JGHN.
Kandangan.	„	1320 JGHN. 1309 J.
Gebok Klakka.	Pasoeroean.	3715 JGHN.
Lamadjang tenga.	„	1300 JGHN.
Widodaren (van den Semiroe).	„	6418 JGHN.
Grens der vegetatie van den Semiroe.	„	8740 JGHN.
Semiroe, N.W. top.	„	11480 JGHN. 11415 (Z., 11437 M.
Passangrahan van Klakka, aan den Lamongan.	Bezoekie.	732 J.
Meer van Klakka.	„	709 JGHN.
Tieries, aan den voet van den Taroep.	„	1300 Z.
Kratergrond van den Taroep.	„	5930 Z.
Noordelijke kraterrand van den Taroep.	„	6000 Z.
Zuidelijke kraterrand en hoogste top van den Taroep.	„	6430 Z.
Top van den eigenlijken Lamongan.	„	6300 Z.
Lamadjang.	„	154 J. 160 JGHN.
Djember.	„	310 JGHN.
Soeger lor.	„	845 JGHN.
Passangrahan te Bondowoso.	„	845 JGHN.
Tjemoro Kendang aan den Yang.	„	6816 JGHN.
Kali Petjoro (uitspringende hoek), aan den Yang.	„	6210 JGHN.
Argopoero, hoogste top.	„	9237 JGHN.
Krintjing, hoogste top.	„	7991 Z.
Fagalan Deloewang.	„	6444 Z.
Centrale krater van den Yang.	„	7500 Z.
Ringgit, hoogste top.	„	3881 M.
Pakkisan, aan den Rawoen.	„	1428 JGHN.
Pondokh Soemoer, aan den Rawoen.	„	5412 JGHN.
Ardisaharie, aan den Rawoen.	„	2500
Noordzand van den Rawoen.	„	9660 JGHN.
Radjekan.	„	253 JGHN.
Hoogste punt van den Goenoeng Kendang.	„	5800
Hoogste punt van den Kokosan.	„	7000
Baloeran.	„	4457 Z. 4430 M.
Oengoep Oengoep.	„	5623 JGHN. 5671 Z.
Widodaren (van Banjoewangie), hoogste kraterrand Z.Z.W. van het meer.	„	7218 Z. 7265 JGHN. (7318 V. D. W.
Rantie.	„	8507 Z.
Idjen.	„	9399 Z. 9426 M.
Soengie pahit, nabij den waterval.	„	5150 JGHN.

De Emancipatie der Slaven in Nederlandsch-Indië.

„Reeds sedert lang heb ik mij geschaamd en verstijfde mij het bloed, wanneer ik dacht aan 't geen ik eens te Batavia en Samarang heb gezien, waar menschen op eene publieke verkooping werden gebragt, op eene tafel ten toon gesteld, en nagezien en onderzocht werden als schapen en runderen."

Sulthan van Sumanap.

„Il y aura sans doute . . . embarras, des difficultés, peut-être aussi quelques désordre. Qu'y a-'t-il là d'étonnant? c'est un mal inévitable, quelles que puissent être, d'ailleurs, la forme et l'époque de l'émancipation. Reconnaître le principe de l'émancipation, mais en retarder l'application jusqu'au jour où tout désordre serait absolument impossible, ne serait qu'un artifice grossier; ce serait proclamer le principe pour refuser à tout jamais d'en tirer les conséquences. Ce serait vouloir à la fois les honneurs de la morale et les profits de l'iniquité."

T. ROSSI.

Beschouwingen over de emancipatie der slaven in Nederlandsch Oost-Indië, zoodanig als die is voorgesteld in de verhandeling van Dr. W. R. VAN HOËVELL. Door een Ingezeten van Java. *Te Nieuwe-Diep bij* C. BAKKER, 1849.

Het Christelijk beginsel van het ongeoorloofde en verfoeijelijke der slavernij heeft reeds zulke veroveringen gemaakt, dat weinigen den moed hebben, om thans nog tegen de emancipatie der slaven openlijk zich te verklaren, en, al deden ze het, geen sympathie bij het publiek zouden vinden. Dat begreep de schrijver der boven vermelde brochure. Daarom doet hij het voorkomen, alsof hij ook een voorstander is der vrijverklaring; daarom noemt hij »het blijven bestaan van den slavenstand onbillijk en onwettig;" maar daarom stelt hij het voor, als of aan de uitvoering van die vrijverklaring zoo veel onoverkomelijke bezwaren verbonden zijn, dat er voorshands niet aan te denken valt. Bovendien schrijft hij anonym, ten einde tegen mij uit het duister eenige beleedigende en lasterlijke pijlen te rigten, die echter zijn afgestuit op het harnas, waarmêe ik mij, bij het aanvaarden van den strijd tegen onregt, willekeur en verdrukking, bekleed heb, het harnas van ongevoeligheid en ijskoude onverschilligheid voor alle dergelijke persoonlijke aanvallen. Ik reken daaronder den uitval op blz. 11, waar de schrijver zegt: »ik geloof als hoogstwaarschijnlijk te mogen aannemen, dat, had de heer VAN HOËVELL zich niet

op eene onbedachtzame wijze aan het hoofd gesteld der zoogenaamde politieke demonstratie te Batavia, in Mei 1848, dan was hij thans nog predikant aldaar, en de vermaarde verhandeling was tot nu toe niet in het licht gekomen." 't Is een uit de lucht gegrepen valsche beschuldiging, dat de heer VAN HOËVELL zich aan het hoofd der politieke demonstratie gesteld heeft. De Indische regering heeft het zoo willen doen voorkomen; en om het te bewijzen zelfs tot *valsche getuigen* haar toevlugt genomen. Zoo lang door het Opperbestuur in het moederland op de aanklagt, die ik tegen de Indische regering heb ingediend, niet beslist is, mag ik over deze aangelegenheid niet verder uitweiden; maar de schrijver dezer brochure maakt zich, door deze zinsnede, aan eene valsche aantijging tegen mij schuldig. Daaronder rangschik ik ook de voorstelling, op blz. 12, als of »wereldsche consideratiën, maatschappelijke omstandigheden mijne philanthropische gevoelens een tijd lang onderdrukt hadden, en ik mij eerst dan van die algemeene banden had losgerukt, toen ik vermeende, dat mijne tijdelijke belangen daar niet door konden lijden, ja zelfs daardoor bevorderd worden." 't Is toch eene zonderlinge beschuldiging, dat ik niet reeds vroeger pogingen tot de emancipatie der slaven heb aangewend! Zoo kan men ieder, die iets goeds wil helpen tot stand brengen, het als een misslag aanrekenen, dat hij daarmede niet eerder is begonnen! En hoe konden mijne tijdelijke belangen daardoor lijden of bevorderd worden? Zou men mij mijn traktement als predikant te Batavia misschien niet meer hebben uitbetaald, als ik met mijn ijveren voor de emancipatie onder een' der voorgangers van den heer ROCHUSSEN was aangevangen? Want dit zijn de eenige »tijdelijke belangen" geweest, die ik op Java gehad heb; naar andere betrekkingen of hooger ambten, of eenige gunst hoe ook genaamd, zoo als men mij ook reeds te last heeft gelegd, heb ik nimmer gestreefd. Ik tart iedereen uit, om dit, zoo hij het weet, te verklaren en te bewijzen. (*)

(*) Sedert ik mij openlijk heb geschaard aan de zijde van hen, die een meer regtvaardig, liberaal en christelijk regeringsbeginsel ten opzigte van Indië voorstaan, is men begonnen allerlei lasterlijke geruchten ten mijnen nadeele te verspreiden, en die in sommige behoudende dagbladen op te nemen. Nu eens legt men mij ten laste, dat ik in Indië hooge posten en betrekkingen had gezocht, en daarin te leur gesteld, mij om die reden tegen de regering verzette. Mijne verklaring, dat ik *nooit* iets, hoe ook genaamd, aan de Indische regering in mijn eigen belang gevraagd heb; eene uitdaging aan allen, die het tegendeel weten en kunnen bewijzen, — heb ik daar tegenovergesteld. (zie de *Gids* voor Maart 1849, blz. 253.)

Dan weder durft men zeggen, dat ik mij aan weerspannige handelingen tegen bestaande verordeningen van het Indische bestuur heb schuldig gemaakt; terwijl ik mij integendeel altoos aan de bepalingen van het bestuur onderworpen heb, en ook in de zaak van den 23 Mei 1848 mij niets heb veroorloofd, dan waartoe de regering uit eigen beweging hare toestemming had gegeven. Thans durft men mijn moreel karakter in verdenking brengen, mij op eene ingewikkelde wijze feilen der jeugd verwijten, en de hemel weet, wat niet al mij te laste leggen. En 't is opmerkelijk, dat die lasteringen vooral zijn verspreid geworden, toen eenige kiezers in een kiesdistrikt op mij hunne stemmen uitbragten als lid der Tweede Kamer. Wanneer ik naar die betrekking had gestaan, wanneer ik iets voor mij zelven verlangde, 't zij van de gunst des volks, 't zij van die der regering, dan zou ik mij, toen het nog tijd was, daartegen verdedigd hebben en thans die verdediging vervolgen. Maar het is mijn wensch, om rus-

Maar ik ga van dit onderwerp af, en laat verder de hatelijkheden, die door den onbekenden auteur in dit boekje tegen mij worden geschreven, grootendeels onbeantwoord. Slechts drie punten komen er in voor, die van mijne zijde eenige ophelderingen behoeven, omdat zij, die met den maatschappelijken toestand van Indië niet naauwkeurig bekend zijn, door de verkeerde voorstelling des schrijvers, in dwaling zouden gebragt worden.

I. *Er worden geen voorzorgen vereischt in het belang der vrijgemaakte slaven.*

't Is opmerkelijk, dat de personen, die in Indië de zaken willen houden, zoo als zij zijn, dikwijls den schijn aannemen van nog philanthropischer te wezen, dan zij die, in 't belang van verongelijkten en onderdrukten aldaar, veranderingen en hervormingen verlangen. De schrijver geeft hiervan een merkwaardig voorbeeld.

»De meeste slavenbedienden", zegt hij op blz. 31, »bestaan in familiën van man, vrouw, kinderen en niet zelden nog grootouders, althans grootmoeder; zoo lang die menschen door den dwang der slavernij vereenigd blijven, is het grootste gedeelte derzelven, de een meer de andere minder, nuttig in de huishouding, waartoe zij behooren, doch ook verscheidene, als kleine kinderen en stokoude mannen of vrouwen, gebrekkigen, ziekelijken, zijn niet alleen onnut, maar dikwijls zeer tot last; niettemin worden ook deze aangehouden, gevoed en verzorgd, bij den een uit menschlievendheid of uit belooning voor vroeger betoonde diensten, bij den ander uit eigenbelang, die daardoor te meer nut trekken van hen, die waarlijk dienst verrigten, of eindelijk uit noodzakelijkheid, daar de afzonderlijke verkoop van moeder en kind, niet dan hoogst zeldzaam, en dan nog met overwegende redenen van slecht gedrag wordt toegestaan. Uit welke redenen nu ook het aanhouden dezer onnutte leden der slavenfamiliën ontstaat, de uitwerkselen zijn nagenoeg dezelfde, daar voor hen inderdaad wordt gezorgd. Het is wel bij den een beter dan bij den anderen, doch het noodige, als voedsel, woning en kleeding *moet* hun worden verstrekt, dewijl tegen overtredingen van die eerste vereischten, zoowel als tegen mishandelingen, de wetten en bestaande bepalingen waken, en van deze zijn, even als van het regt van hetzelve in te roepen, de slaven geenszins onkundig."

---

tig, ver van het gewoel en de intrigues der wereld, procul negotiis, in het vaderland mijne dagen te slijten, en voort te gaan met, zooveel in mij is, de kennis van Indië te verspreiden en den strijd tegen onderdrukking en geweld, alleen door geschriften, te voeren — of om, onder een ander stelsel van bestuur en bij meer rationele en christelijke instellingen, mijn leeraarsambt in Indië weder op te vatten. Daarom zal ik nooit op eenige lasterlijke aantijging hoe ook genaamd meer antwoorden, tenzij men mij van bepaalde feiten beschuldigt. Ik zal zwijgen, hoe men mij ook moge verguizen. De zaak, die ik verdedig, heeft vele vijanden, waaronder zelfs lafhartigen zijn, die geene argumenten tegen haar kunnen vinden, en daarom den verdediger persoonlijk beleedigen, maar die zaak is in zich zelve zoo sterk en krachtig, gegrond als zij is op waarheid, regt en Christendom, dat dergelijke aanvallen haar niet kunnen schaden en zij eenmaal *moet* zegevieren.

Ziedaar eene voorstelling die over 't algemeen naar waarheid is, maar waarin een paar bijzonderheden vooral onze aandacht behooren te trekken. Ik bedoel »die kleine kinderen, stokoude mannen en vrouwen, gebrekkigen en ziekelijken, die niet alleen onnut, maar dikwijls zeer tot last zijn." »Voor dezen" zegt onze *ingezeten van Java*, »moet gezorgd worden." Hoe dit voor de ongelukkigen, die in 't bezit zijn van Chinezen en Arabieren, doorgaans geschiedt, behoef ik hem niet aan te wijzen, die den onbarmhartigen, egoïstischen, inhaligen aard dezer natiën op Java kent. Het genadebrood uit de hand dier liefdeloozen is inderdaad hard en wordt menigwerf met tranen besproeid. Waarom heeft de *ingezeten van Java* niet wederlegd wat ik op blz. 17 mijner verhandeling zeide: »Zoo lang de slaven jong en sterk zijn en zij er diensten van hebben, onthouden zij hun het noodige niet, om te kunnen leven en gezond te blijven, even als zij hunne paarden en buffels verzorgen en voeden, opdat ze kunnen trekken en ploegen, even als ze het water in hunne waterleidingen laten loopen, opdat de sawah's vruchtbaar worden. Maar als de ouderdom komt, of ligchaamsgebreken de ongelukkigen ongeschikt maken voor den arbeid; dan bekommeren ze zich om deze onnutte voorwerpen niet meer, en hoe eerder dan de dood hen van die lastige panden verlost, hoe voordeeliger zij het beschouwen." Het grootste gedeelte der slaven in Nederlandsch Indië is in handen van Chinezen en Arabieren, en de »stokoude mannen en vrouwen, gebrekkigen en ziekelijken onder hen, worden dus op die onbarmhartige wijze verzorgd," zoo men dit met den naam van verzorgen wil bestempelen.

Overigens worden de meeste slaven, volgens de verzekering van den *ingezeten van Java*, op blz. 14, aangetroffen »onder de min bemiddelde, zoogenaamde inlandsche kinderen." Wij zullen op dit punt straks terug komen; maar wij vragen hier, hoe moet de verzorging dier hulpbehoevende slaven onder »min bemiddelden" dan wel wezen? Al ontbreekt het hun niet aan den wil, ze hebben de magt niet, om hunne oude, gebrekkige en ziekelijke slaven naar behooren te verplegen. Wij maken dus deze gevolgtrekking. Al zijn er ook zoo veel hulpbehoevenden onder de slaven als in de brochure wordt voorgesteld; al zijn er ook bepalingen, die de slavenhouders *verpligten*, om voor hen te zorgen — dan nog is die verzorging zeer gebrekkig, om de zelfzucht en onbarmhartigheid van een gedeelte der slavenhouders (Chinezen en Arabieren) en de armoede van een ander gedeelte (de inlandsche kinderen.)

Uit deze door den *ingezeten van Java* zoo hoog geprezen en gewaardeerde verzorging der hulpbehoevende slaven, leidt hij een argument af tegen de emancipatie. »Wat", vraagt hij, »moet er worden van de oude, afgeleefde, van de gebrekkige, van de kleine en aankomende kinderen, wanneer zij zich niet willen, niet kunnen scheiden? .... Wie zal voor die ongelukkige schepsels, die niemand in dienst wil nemen, zorgen! Het gevolg der dadelijke vrijmaking, van alle slaven zonder onderscheid, zonder dat eenige voorzorgen in hun belang worden genomen, zal dus zijn, dat velen, en hier bedoel ik helaas de oude gebrekkige, ziekelijke, de kleine en aankomende kinderen, de moeders

van zuigelingen, of van een aantal nog jonge kinderen, in één woord, alle waarlijk hulpbehoevenden, zonder dak, zonder middel tot voeding, tot kleeding, tot de diepste armoede zullen vervallen; zij zullen een onbezorgd, betrekkelijk gelukkig leven, waaraan zij gewoon waren, dat hun voor altijd *was verzekerd*, moeten verwisselen tegen de grootste ellende, en eerst dan zullen zij waarlijk diep ongelukkig zijn."

Bij het lezen dezer woorden, ben ik inderdaad genegen te gelooven, dat de naamlooze schrijver dezer brochure eene onwaarheid op het titelblad heeft geplaatst, toen hij zich den titel gaf, van: »een ingezeten van Java." Indien hij toch werkelijk op dat eiland woonde, zou hij met dit zonderlinge bezwaar niet voor den dag zijn gekomen. Op Java zijn ongeveer tien millioenen vrije Javanen, — wie zorgt voor de ouden, gebrekkigen, ziekelijken onder dezen? Iemand, die slechts een halve pikol rijst in Indië gegeten heeft, weet, dat dáár de kinderen voor de uitgeputte en afgeleefde ouders, broeders en zusters voor elkanderen, ja, ieder inwoner eener dessa in zeker opzigt voor zijne mede-ingezetenen zorgt. Zelden of nooit treft gij behoeftigen en verlatenen in de kampongs aan; ieder vindt er, in geval van nood, huisvesting en verzorging (*). Wanneer nu het gouvernement voor de hulpbehoevenden van tien millioenen Javanen niets doet; wanneer geene noemenswaardige voorzorgen in het belang der vrijen van regeringswege genomen worden, zouden wij dan van de emancipatie der slaven moeten afzien, omdat er voor de ouden, gebrekkigen, zieken, enz. der geëmancipeerden vooraf voorzieningen moeten genomen worden? Inderdaad de schrijver der brochure heeft welgedaan, met zijnen naam te verzwijgen, want alleen door deze redenering en voorstelling zou hij zich in 't oog der ingezetenen van Java deerlijk hebben ten toon gesteld. Zijne ultra-philanthropie, die hem leidt tot de zonderlinge konklusie, dat de slaven »in hun onbezorgd betrekkelijk gelukkig leven" moeten gelaten worden, begint zich hier meer in hare naaktheid te vertoonen.

Niet meer waarde hebben de argumentatiën van den schrijver, om te bewijzen, dat ook voorzorgen moeten genomen worden voor de slaven die werken kunnen, wanneer deze hunne vrijheid verkrijgen. Zij zullen hunne vorige meesters niet meer blijven dienen; zij zullen zich op hunne vrijheid verhoovaardigen; zij zullen in de meeste goedgeregelde huishoudingen afgewezen worden, enz. enz. De geheele 32ste blz. handelt daarover, maar in weerwil van al wat daar voorkomt, neem ik geen enkel woord terug van 't geen ik geschreven heb. »De emancipatie der slaven levert geene de minste moeijelijkheid of bedenking op, dan dat de noodige fondsen beschikbaar zijn voor de schadeloosstelling der eigenaren. De vrijgemaakte slaven nemen onmiddellijk plaats in de klasse der dienstboden; geene voorzorgen worden in hun belang vereischt, en de maatschappelijke toestand wordt in geen enkel opzigt geschokt of veranderd." Indien de schrijver der brochure op Java bekend

---

(*) Zie mijne reis over Java, Madura en Bali, I, blz. 88 en 90.

was, of indien hij, werkelijk een »ingezeten van Java" zijnde, waarheid wilde spreken, dan zou hij erkennen, dat tegenwoordig, bijna zonder uitzondering, de slaven, aan wie de vrijheid wordt geschonken, als vrije bedienden eene dienst zoeken en verkrijgen. Eene geheele familie, vroeger de eigendom van wijlen den raad van Indië CRANZEN, en door dezen geëmancipeerd, heeft mij tien jaren gediend, en door gehechtheid, trouw en braafheid, zich bij mij en de mijnen onvergetelijk gemaakt. Ik durf mij op dezelfde ondervinding van velen in Indië beroepen. Juist terwijl ik dit schrijf, ontvang ik den volgenden brief van een zoogenaamd »inlandsch kind," een der meest gegoede ingezetenen van Batavia, die eerst sedert een paar jaren die stad verlaten heeft, en thans te Amsterdam gevestigd is. De inhoud is zóó belangrijk, zóó geschikt om de redekavelingen van den ongenoemden schrijver volkomen te wederleggen, dat ik de vrijheid verzocht en verkregen heb om dien hier mede te deelen.

»AMSTERDAM, 22 Julij 1849.

»Waarde heer VAN HOËVELL!

»Zoo even las ik eene brochure, door een zich noemenden *ingezeten van Java* tegen uwe verhandeling over de emancipatie der slaven in Ned. Indië geschreven. Ik ben, zoo als gij weet, ook een zoogenaamd »inlandsch kind," en als zoodanig grieven mij de vernedering, onderdrukking en zelfs spotternij, waarmede het autokratische stelsel van bestuur en zijne aanhangers ons bejegenen. Op nieuw vond ik daarvan een bewijs in de zoo even aangehaalde brochure op blz. 13 en 14, waar de schrijver het doet voorkomen, alsof wij, inlandsche kinderen, niet deelden in het verlangen naar eene algemeene emancipatie der slaven. 't Is waar, bij de onderdrukking, waarin mijne land- en lotgenooten in Indië leven, hebben enkelen hunner van den slaaf of de slavin, die zij bezitten, betrekkelijk groote diensten en voordeelen, die zij, zonder eene vergoeding, slecht kunnen missen — en toch durf ik de verzekering geven, dat de meerderheid de vrijverklaring der slaven verlangt, vooral wanneer zij geschiedt, met volkomene schadeloosstelling der eigenaren.

»Onder vele valsche veronderstellingen en scheve redeneringen, vind ik ook, dat de vrijverklaring voor hen, die tot den slavenstand behooren, geene verbetering en waarachtige welstand zou zijn, dat men voor hen, nadat zij waren vrijverklaard, nog verder zou moeten zorgen, enz. Om nu de valschheid dezer argumentatie te bewijzen, heb ik mijn toevlugt genomen, niet tot woorden, maar tot feiten.

»Ik wil niet spreken van de slaven, die ik gedurende mijn verblijf in Indië bezat, en van die, welke reeds door mij uit de banden der slavernij ontslagen zijn, maar slechts gewagen, dat ik op dit oogenblik er nog zeven bezit, die, door bijzondere omstandigheden, bij mijn vertrek van Batavia, in slavernij zijn gebleven. Ofschoon nu mijne voorouders, sedert ruim 75 jaren op Java gevestigd, reeds eigenaren van slaven waren, heb ik bovengemelde zeven lijfeigenen niet van hen geërfd. Ik heb ze gekocht, en als handelsartikel zijn ze *f* 9000 waard; maar die som heb ik er voor over, om de waarheid uwer stelling tegenover die van den »ingezeten van Java" te bewij-

zen. Of liever, ik wil, door deze aanleiding, nu reeds ten uitvoer brengen wat anders na mijnen dood toch zou geschied zijn; *ik wil hun de vrijheid geven indien zij het verkiezen.* Daarom heb ik aan den resident van Batavia verzocht, om deze zeven slaven af te vragen, of zij verlangen vrij te zijn? Zoo ja, hun wensch in te willigen, maar hun ook tevens voor te houden, dat ze dan wel moeten weten, dat ik niet meer voor hen wil zorgen, dat ze aan hun eigen lot worden overgelaten, dat ze voor zich zelve en hunne kinderen de kost moeten zoeken, en om hun af te vragen, of ze na deze verklaring van mijne zijde nog bij hun verlangen blijven? Op welk eene wijze zij in hunne behoefte zullen voorzien? Hun antwoord is in mijn oog en in dat van allen, die de slaven en den toestand der slaven in Indië kennen, niet twijfelachtig. Ik zal het u later mededeelen, en u daarin — zoo ik hoop — het sterkste bewijs leveren tegen de dwaze redeneringen, in de bewuste brochure.

»Ontvang de verzekering mijner opregte hoogachting en geloof mij

Geheel de uwe

(w. g.) J. W. ARNOLD."

Geheel anders dan de schrijver van dezen brief, denkt de *ingezeten van Java* er over. »Wil men de dadelijke afschaffing der slavernij, dan moeten zoodanige voorzorgen genomen worden, dat dezelve werkelijk voor allen, die daarvan de vruchten zullen plukken, eene weldaad zij; doch nu komt de moeijelijkheid, om te bepalen, welke die voorzorgen zullen zijn en hoedanig die moeten worden aangewend; deze gevoel ik mij niet in staat behoorlijk te ontwikkelen." Al namen wij nu ook eens aan ('t geen wij ten sterkste ontkennen), dat vele slaven van de vrijheid misbruik zouden maken; hoe zonderling is dan nog deze redenering, vooral in verband met andere uitspraken van den schrijver, bij voorbeeld op blz. 7, waar hij het wenschelijke en de verpligting beaamt, om den slavenstand te doen ophouden, en het onbillijke en onwettige erkent van het blijven bestaan van den slavenstand. Zij komt dus ongeveer hierop neder.

»Ik erken dat de slavernij onbillijk en onwettig is, en dat op Nederland de verpligting rust om ze te doen ophouden.

»Maar 't is niet mogelijk dien stand te doen ophouden, zonder dat *eenige* slaven van de emancipatie droevige gevolgen ondervinden.

»Daarom moet de emancipatie niet plaats hebben en behooren *allen* in slavernij te blijven."

Ik ben dan ook door deze dwaasheden volstrekt niet aan het wankelen gebragt tegenover hetgeen ik in Indië van de vrijgelaten slaven gezien heb. En 't zou al een zonderling verschijnsel wezen, juist in Neêrlandsch Indië van de vrijgelatenen te verwachten, dat zij, door eene verkeerde voorstelling der door hen verkregen vrijheid, door inblazingen van kwaadwilligen, misbruik zouden maken van de daaruit ontstane regten, van het goede pad afdwalen, ongeschikt worden voor den hun aangewezen stand van bediende, zich aan losbandigheid overgeven, van kwaad tot erger vervallen, en eindelijk het aantal misdadigers, waarop de strengheid der wetten moet worden toegepast, ver-

meerderen (*); terwijl elders de ondervinding juist het tegendeel geleerd heeft. Immers het Britsch en Buitenlandsch genootschap ter wering van den slavenhandel schreef, in Junij l.l., in een opstel *over slavernij en slavenhandel*, op bladz. 6 het volgende: »Het moet voorwaar aan den wezenlijken menschenvriend een innig genoegen verschaffen, wanneer hij bedenkt, dat de groote akte ter vrijlating der slaven in de Britsche koloniën ten uitvoer werd gebragt, zonder de minste opschudding of wanorde, en dat de vrijgelaten slaven deze weldaad met de levendigste betuiging van dankbaarheid ontvingen. De weinige jaren, die sedert hunne vrijlating verloopen zijn, getuigen reeds van de vorderingen, die zij in kennis, welvaart en aanzien gemaakt hebben; niet langer tot den arbeid gedwongen, werken zij, bij eene redelijke behandeling, gewillig voor een matig loon. Door barbaarsche wetten en misbruiken niet meer in onkunde gehouden, maken zij nu van de middelen, hun tot een nuttig en godsdienstig onderrigt aangeboden, gebruik. In een woord, ten aanzien van hunnen physischen toestand, hunne maatschappelijke betrekkingen en hun zedelijk gedrag, kan men met regt getuigen, dat hun vooruitgang en verbetering de grootste verwachtingen hunner vrienden overtroffen hebben, zoodat zelfs de tegenstanders van het stelsel der vrijmaking erkennen moeten, dat de emancipatie even veilig in toepassing als regtvaardig in beginsel is."

Maar wij vergissen ons. Bij de algeheele emancipatie der slaven in Nederlandsch Indië worden inderdaad voorzorgen in hun belang vereischt; doch die voorzorgen zijn van eenen geheel anderen aard dan de *ingezeten van Java* bedoelt. Zij hebben volstrekt geene betrekking tot de slaven op zich zelve, maar tot de plaats, die na hunne vrijmaking, door de bepalingen der regering, hun in de maatschappij wordt aangewezen. Immers, wanneer tegenwoordig aan slaven door hunne meesters de vrijheid wordt gegeven, vervallen zij in eene andere soort van slavernij, die voor hen misschien niet minder drukkend is. Althans te Batavia worden de geëmancipeerden ingelijfd in het zoogenoemde korps papangers; zij moeten daarin dienst doen als soldaten, wachten betrekken, korveën verrigten, exerceren en dergelijken, tegen eene zeer karige soldij. In dien staat blijven ze tot aan hunnen dood. Ik ben met de bijzonderheden van deze instelling niet naauwkeuriger bekend, want in 't Staatsblad voor Ned. Indië komen daaromtrent geene bepalingen voor; maar ik weet, dat zij voor de vrijgelatenen zeer drukkend is en geene andere voordeelen oplevert, dan dat zij aan het Gouvernement eenige goedkoope maar slechte soldaten verschaft. De eenige voorzorg, die in het belang der te emanciperen slaven vereischt wordt, is alzoo deze, dat zij niet geënrolleerd worden in het korps papangers. Men ziet hier, hoe nuttig de kritiek is, en hoe het overigens weinig beduidende boekje van den *ingezeten van Java* ook zijne nuttige zijde heeft. Bij het schrijven mijner verhandeling had ik dit gewigtig punt inderdaad over 't hoofd gezien.

Nog eene aanmerking voor dat wij van dit onderwerp afstappen. Wanneer

---

(*) Eigen woorden der brochure op bladz. 34.

wij beweren, dat in het belang der vrijgemaakte slaven geene voorzorgen vereischt worden, dan hechten wij daaraan eenen betrekkelijken zin. Er worden geene voorzorgen vereischt, om hen in denzelfden maatschappelijken en morelen toestand te brengen, als de vrijgeboren inlanders, om hen gelijk te stellen met hunne land- en geloofsgenooten, die het slavenjuk niet dragen. Geheel anders is de vraag, of er ook voor dezen, en in dien zin ook voor de vrijgemaakte slaven, geene voorzorgen en voorzieningen en heilzame maatregelen behoorden genomen te worden, of er in de hoofdplaatsen van Java geene weeshuizen, scholen, hospitalen en andere liefdadige instellingen en volksinrigtingen behoorden te worden tot stand gebragt. Er hebben zich in den laatsten tijd te Batavia daarvoor stemmen doen hooren, die wij hopen, dat weerklank zullen vinden en waarop wij later zullen terug komen.

II. *Het verlangen naar eene geheele emancipatie der slaven is de uitdrukking van den algemeenen geest onder de ingezetenen van Nederlandsch Indië.*

Op eene zeer hatelijke wijze stelt de schrijver der brochure voor, dat ik onder ingezetenen van Nederlandsch Indië ook versta de zoogenaamde inlandsche kinderen. »De heer VAN HOËVELL," zegt hij, »heeft, tijdens de politieke demonstratie in Mei 1848, genoeg blijken gegeven, dat een niet onaanzienlijk gedeelte der ingezetenen, ook volgens zijn gevoelen, bestaat uit hetgeen wij hier gewoon zijn inlandsche kinderen te noemen, en deze zullen ongetwijfeld, wanneer men het onderwerp der slaven behandelt, niet op den achtergrond mogen worden gesteld."

Dit is, voor zoo ver ik mij herinner, de eerste maal, dat door de voorstanders van het bestaande in Indië, de regten der inlandsche kinderen in aanmerking worden genomen. Noch bij de kwestie van het radikaal, noch bij die van het onderwijs, noch bij eenige instelling, hoe ook genaamd, heeft men hunne belangen in het oog gehouden. Overal en altoos zijn zij op den achtergrond gesteld; thans bij de kwestie der emancipatie van de slaven wordt voor het eerst aan hen gedacht. Indien wij hierin een bewijs mogten opmerken, dat voortaan ten opzigte van hen eene andere politiek zal worden gevolgd, dan zouden wij ons in deze woorden van den zich noemenden *ingezeten van Java* verheugen; maar wij vreezen, dat de welwillendheid, die hij ten hunnen aanzien aan den dag legt, slechts daaraan haren oorsprong te danken heeft, dewijl zij hem te stade komt, om een argument te vinden tegen de emancipatie.

Ondertusschen is het waar, dat eenige inlandsche kinderen (lang zoo vele niet als wordt opgegeven) slaven bezitten. Het zou eene wreedheid zijn, hun deze bezitting zonder eenige vergoeding te ontnemen; maar wanneer de emancipatie der slaven plaats heeft, zooveel mogelijk met eerbiediging van het regt van eigendom (gelijk wij voorgesteld hebben), dan zal niemand hun-

ner zich daarover bezwaard gevoelen. En wanneer die maatregel mogt gepaard gaan met eene erkenning hunner staatsburgerlijke regten, met een regeringsbeginsel, waardoor zij ook in andere opzigten niet meer op den achtergrond worden gesteld, dan zullen ook zij voor de emancipatie der slaven zich zelfs tijdelijke opofferingen willen getroosten. Overigens is het van belang, hierbij te raadplegen den merkwaardigen brief van den heer J. W. ARNOLD, dien ik hierboven heb medegedeeld; wie durft mij tegenspreken, wanneer ik daarin het bewijs vind, dat ook onder de zoogenoemde nlandsche kinderen het verlangen naar eene geheele emancipatie der slaven niet vreemd is, en dat alleen zij, voor wie de slaaf een ware steun is tot hun eigen onderhoud in hunne armoede; eene armoede, -- die zij grootendeels aan hunne miskenning, verwaarloozing en vernedering, uit de regeringsbeginselen ten hunnen opzigte voortvloeijende, te danken hebben, — dat alleen zij vergoeding voor de onteigening van hunnen slaaf zullen wenschen? Ik neem dus, ook na hetgeen in deze brochure voorkomt, niets terug van mijne bewering, dat het verlangen naar eene geheele emancipatie der slaven de uitdrukking is van den algemeenen geest van de ingezetenen van Nederlandsch Indië. Ook sedert ik dit in mijne vorige verhandeling schreef, zijn daarover nieuwe bewijzen geleverd. Ik herinner hier slechts de voor den resident van Batavia afgelegde verklaring van den heer J. T. BIK, eigenaar van een vijftigtal slaven, dat, na 1 Januarij 1848, al de uit de hem toebehoorende lijfeigenen geboren wordende slaven vrij zullen zijn. (Zie *Tijdschrift voor Ned. Indië*, jaargang 1849, blz. 333).

III. *De middelen, waardoor, met eerbiediging van het regt van eigendom, de emancipatie der slaven in Nederlandsch Indië zoude kunnen plaats hebben, zijn niet onuitvoerbaar.*

Door den schrijver der brochure wordt mij hoog aangerekend, dat ik, in mijne verhandeling, niet uitvoeriger heb gesproken over de middelen, om de emancipatie tot stand te brengen. De bewoordingen, waarin hij dat doet, zijn weder vol sarkasme en bitterheid. Hij stelt het voor, alsof het werk dat ik op mij had genomen mij begon te vervelen, en dat, toen ik geene gouvernements-resolutiën, geene anekdoten meer had aan te halen, het werk, zoodra het op ontwikkeling van eigen denkbeelden aankwam, wat zwaar begon te vallen; en wat van dergelijke hatelijkheden meer zij. Ik moet hier in de eerste plaats herinneren, dat ik aan het einde mijner verhandeling verklaard heb, mij te onthouden, om uit al de opgegevene middelen, die misschien met anderen kunnen vermeerderd worden, eene keuze te doen. »Het is onze vurige wensch," zoo zeide ik, »dat de regering in onze gevoelens zal deelen, betreffende de wenschelijkheid en noodzakelijkheid voor de eer en de waardigheid der natie, om spoedig tot eene algemeene emancipatie der slaven over te gaan. In dat geval is zij het meest bevoegd om te oordeelen, welke de weg is, die daartoe leidt." Immers zoo lang de regering zich niet omtrent

die wenschelijkheid en noodzakelijkheid bepaald verklaard heeft, zoo lang de vraag nog misschien bij de regering in overweging wordt genomen »of het niet noodig zou zijn om, in tegenoverstelling van den geest des tijds, maatregelen te nemen ter verzekering van het voortdurend bestaan van den slavenstand" (*); zoo lang zal het niet baten, middelen aan de hand te geven voor de emancipatie, al zijn die nog zoo uitvoerbaar. Daarom stelde ik mij voor, om in mijne verhandeling vooral op die wenschelijkheid en noodzakelijkheid aan te dringen; daarom heb ik daaraan het grootste gedeelte van mijnen arbeid toegewijd; daarom heb ik van die middelen slechts in zoo verre gewag gemaakt als zij konden aantoonen, dat ook de onuitvoerbaarheid geen gegrond bezwaar tegen de emancipatie oplevert. En had ik geen gelijk aldus te handelen? Wat toch zou het mij baten, breedvoerig middelen aan te wijzen, zoolang bij de regering zelve niet het verlangen bestond naar de emancipatie, en dit verlangen zich ondubbelzinnig had gemanifesteerd? Of spreekt de voortreffelijke ROSSI, die onlangs te Rome het slagtoffer werd van eenen verraderlijken moord, geen waarheid, als hij zegt: »Les détracteurs de l'émancipation anglaise font entendre les plus sinistres pronostics: ils voudraient surtout nous faire croire que le nègre affranchi est absolument perdu pour le travail, qu'on ne peut attendre de lui qu'une vie toute d'oisiveté et de désordre. Les faits ne tarderont pas, nous en sommes convaincu, à reduire à leur juste mesure ces noires prévisions de l'intérêt personnel et de l'esprit colonial. Il y aura sans doute des embarras, des difficultés, peut être aussi quelque désordre. Qu'y a 't il là d'étonnant? c'est un mal inévitable, quelles que puissent être, d'ailleurs, la forme et l'époque de l'émancipation. Reconnaitre le principe de l'émancipation, mais en rétarder l'application jusqu'au jour où tout désordre serait absolument impossible, ne serait qu'un artifice grossier; ce serait proclamer le principe, pour refuser à tout jamais d'en tirer les conséquences. Ce serait vouloir à la fois les honneurs de la morale et les profits de l'iniquité.' (†). Of is het mogelijk, eenig middel aan te wijzen, hoe voortreffelijk ook, waartegen geene bezwaren kunnen worden ingebragt door hem, die bezwaren zoekt? Van dit laatste geeft de schrijver weder een nieuw bewijs. Wij zullen zien.

Het *eerste* middel, 't welk ik had opgegeven, was dat van DIRK VAN HOGENDORP, »het bepalen, namelijk, van een tijdstip, wanneer alle slaven, zonder onderscheid en zonder eenige uitsluiting vrij zullen zijn. De reden, waarom eerst na een zeker tijdstip (24 jaren) de geheele vrijverklaring door gezegden staatsman wordt voorgesteld, was, volgens de uitlegging door den heer v. H. gegeven, om, door vaste bepalingen en verordeningen, wegens de behandeling en vooral de opvoeding en leiding der slaven, die geschikt te maken tot den stand van vrije menschen." De schrijver spreekt hier eene onwaarheid. Volgens mijne

(*) Woorden voorkomende in de ministeriële depêche van 16 October 1829, no. 344. Zie *De Emancipatie*, blz. 47.

(†) Zie P. ROSSI, *Cours d'économie Politique*, II, 432.

duidelijk gegeven uitlegging, wilde VAN HOGENDORP, door die bepalingen en verordeningen, vooral ook het lot der slaven verbeteren, en niet minder, dat op die wijze de eigenaars geen verlies zouden lijden. Als geene slaven meer aangebragt werden, zouden diegene, die er toen waren en die men wist, dat nog 24 jaren zouden blijven, nog altoos geld genoeg opleveren. En als men ze dan nog 24 jaren hield kon men met billijkheid niets anders zeggen, dan dat men voor de diensten, die men van hen en hunne kinderen in dien tijd genieten zou, zich volkomen schadeloos kon gesteld rekenen voor hetgeen zij gekost hebben. *Tevens* wilde hij ook, door die bepalingen op de behandeling der slaven, hen voorbereiden voor de geschiktheid tot de vrijheid, die hun na 24 jaren zou worden geschonken. Die bepalingen zijn eerst in 1825 genomen, en ofschoon wij niets terug nemen van hetgeen wij omtrent de verwaarloozing der opvoeding van de slaven nog heden ten dage gezegd hebben, is het toch zeker dat de slaven tegenwoordig geschikt zijn voor die soort van vrijheid welke ook de overige Inlanders genieten. Om deze reden zou dus inderdaad de noodzakelijkheid vervallen, om eerst na 24 jaren het tijdstip der vrijverklaring te bepalen; maar wanneer men het oog vestigt op de andere reden, die VAN HOGENDORP daartoe drong, namelijk, om de eigenaren daardoor geen verlies te doen lijden, dan vervalt de noodzakelijkheid niet. En indien geene betere middelen konden gevonden worden, dan zou deze maatregel inderdaad ernstige overweging verdienen. Zeker is het, dat, zoo men daartoe de toevlugt neemt, aan de tegenwoordige eigenaren geene schade van eenig aanbelang wordt berokkend, en ten minste over het vierde gedeelte van eene eeuw de slavenstand in Indië zal hebben opgehouden te bestaan.

Het *tweede* middel, dat ik, in navolging der kommissie van 1825, heb aangewezen, is het vrij verklaren van alle slavenkinderen, die, na een zeker vooraf bepaald tijdstip, zullen geboren worden. De woorden van eenen kundigen beoordeelaar, dat het geheele bezwaar van het hooge geregtshof in 1825 zich oplost in eene zeer eenvoudige geldzaak(*), had ik hier tot de mijne gemaakt. De schrijver der brochure maakt zich dus aan eene groote onnaauwkeurigheid schuldig, wanneer hij zegt: »daar tegen bestond, *volgens het gevoelen van den heer* VAN HOËVELL, niets anders dan eene eenvoudige geldkwestie." En hij spreekt eene onwaarheid, wanneer hij zegt, dat daartegen, blijkens het advies van het hooge geregtshof, bovendien nog vele andere bezwaren bestonden. Leest, bid ik u, dat advies, voorkomende in mijne verhandeling blz. 32 tot 37, en gij zult er geen enkel woord in vinden. De konklusie van den schrijver, dat het moeijelijke van de uitvoering van dat middel daaruit eveneens blijkt, is derhalve geheel uit de lucht gegrepen en vervalt. Uit deze mislukte bestrijding leid ik een nieuw krachtig bewijs af voor de deugdelijkheid van het bedoelde voorstel der kommissie in 1825, en ik durf het op nieuw ten sterkste aanbevelen aan de overweging van allen,

(*) Namelijk van den schrijver van het *Geschiedkundig overzigt van den toestand der slaven in Neêrlandsch Oost-Indië*; volgens de initialen, de heer mr. SCHNEITHER, vroeger secretaris der regering van Nederlandsch Indië.

die in de emancipatie, niet in naam en voor de leus, maar waarachtig en uit menschlievende en christelijke beginselen, belang stellen en daarop eenigen invloed uitoefenen. De baron VAN DER CAPELLEN was er, blijkens hetgene ik op blz. 38 mijner verhandeling heb medegedeeld, geheel voor gewonnen. Alleen aan de tegenwerking, die hij bij de leden der regering in den Raad van Indië ondervond, is het toe te schrijven, dat hij daaraan geen gevolg heeft gegeven.

Het *derde* middel, door mij aangeprezen, zou zelfs aan het verlangen van het hooge geregtshof, en aan de strengste eischen van het regt voldoen: de vrijverklaring, namelijk, van alle, na zeker bepaald tijdstip uit slaven geboren kinderen, *behoudens vergoeding van de uit die vrijverklaring te ontstane schade aan de eigenaren*; maar ook dit plan vindt de schrijver der brochure »onbillijk," waarom? voegt hij er niet bij. Bovendien voorspelt hij, dat daaruit de ergerlijkste tooneelen zullen ontstaan; de na den bepaalden termijn ter wereld komende kinderen zullen met minachting op hunne ouders, broeders en zusters nederzien, zich ver boven hen verheven achten, en hen meer en meer het ongeluk der slavernij doen gevoelen; herhaalde oneenigheden onder de slaven en vrijgemaakten zullen hieruit ontstaan; de eigenaren, die gewoon zijn hunne slaven wel te behandelen, zullen warm worden van al die oneenigheden en hunne slaven verkoopen; dezen zullen daardoor in handen komen van menschen, die hen alleen bij wijze van speculatie opkoopen, enz., enz. Deze redeneringen vallen in dezelfde kategorie als die over de »oude afgeleefde gebrekkige slaven, kleine aankomende kinderen, moeders met zuigelingen," waarover wij hierboven gesproken hebben.

Ik wijs den schrijver ook nu weder op het bestaande. Hebben er tegenwoordig oneenigheden en ergerlijke tooneelen plaats tusschen leden van slavenfamiliën, die hunne vrijheid erlangen, en hen die van dat voorregt verstoken blijven? Indien de heer J. TH. BIK daarvan voorbeelden gekend of hiervoor gevreesd had, dan zou hij misschien tot zijne menschlievende daad, waarover wij zoo even spraken, niet hebben durven overgaan. Voor allen, die in Indië bekend zijn, hebben de redeneringen van onzen schrijver geene wederlegging noodig. Zijn geschrift in het algemeen, en ook deze zijne woorden in het bijzonder, kunnen alleen eenige moeijelijkheden opleveren voor hen, die vreemdelingen zijn in de Indische huishouding, en indien de schrijver dat bedoeld heeft, ten einde op die wijze de emancipatie te vertragen, dan heeft hij misschien hier en daar zijn doel bereikt. Vindt zijn geweten daarbij vrede? God moge het hem vergeven!

Het *vierde* en laatste middel, dat ik in mijne verhandeling heb opgegeven, is de dadelijke emancipatie van alle slaven zonder onderscheid, met volkomen schadeloosstelling der eigenaars. Ik noemde dat »het schoonste, het spoedigst werkende en dus meest weldadige, menschlievende en Christelijke plan." Maar ook hier weder vind ik slechts afkeuring bij den schrijver der brochure. Zijn hoofdbezwaar is de beantwoording der vraag: wat zal er van al die op eens vrijgemaakte slaven worden? en dan volgt dat fraaije tafereel van de el-

lende, die de vrijheid aan de slaven zal baren, hetwelk wij hier boven reeds beschouwd, en, naar ik hoop, volkomen wederlegd hebben.

Een ander bezwaar is van eenen financiëlen aard. »Wij willen ons niet vermeten," had ik gezegd, »te beoordeelen, in hoeverre de staatskas van Nederlandsch-Indië deze uitgave kan dragen; daartoe zijn wij te weinig in de financiële geheimen dezer gewesten ingewijd. Maar mogt ook onverhoopt de tegenwoordige toestand der schatkist daartoe niet bij magte zijn, dan nog dunkt ons zouden er middelen kunnen gevonden worden om, op eene billijke en weinig drukkende wijze, de sommen te verkrijgen voor zulk een even noodzakelijk als weldadig doel." Onder die *vele* middelen, heb ik slechts op een enkel gewezen; ik heb herinnerd, hoe de Chinezen, vreemdelingen, aan wie Java tegenwoordig niets dan nadeel te danken heeft, onder andere voorregten, ook deze gunst genieten van geene noemenswaardige belastingen te betalen. Ik heb voorgesteld, om hen in dat opzigt gelijk te stellen met den Nederlander in het Vaderland. Ik heb herinnerd, hoe, indien hunne personele belasting (het zoogenaamde hoofdgeld), die thans de niet noemenswaardige som van drie guldens in het jaar bedraagt, werd verdubbeld, deze gelden reeds voldoende zouden zijn, om de kosten te dekken eener algemeene emancipatie met volkomene schadevergoeding der eigenaren. Maar de schrijver noemt dit eene schreeuwende onregtvaardigheid, die al het roemrijke der daad zou vernietigen. Hier durf ik mij gerust beroepen op het gezond verstand en de gehavende beurs van Nederlands belaste burgers. Maar indien de schrijver zulk een afkeer heeft van belastingen, door de Chinezen op te brengen, dan zijn er nog fondsen genoeg in Nederlandsch Indië voorhanden, die beter besteed zullen worden dan thans, wanneer men er de slaven hunne vrijheid mede koopt.

In de eerste plaats denk ik hier aan een fonds krachtens gouvernements besluit van Junij 1842 daargesteld voor liefdadige doeleinden. Het bedraagt, indien ik mij niet vergis, jaarlijks een paar tonnen gouds. Een gedeelte wordt inderdaad tot *liefdadige doeleinden* aangewend, maar er worden ook vele uitgaven uit bestreden, die daaronder bezwaarlijk kunnen gerangschikt worden, zoo als, om maar iets te noemen, subsidiën aan den schouwburg te Batavia, enz. Wanneer men nu slechts jaarlijks vijftigduizend gulden van dat fonds bestemde voor het vrijkoopen van slaven, dan zouden er ten minste jaarlijks vijftig ongelukkigen hunne vrijheid erlangen. Of, wanneer men de slaven dadelijk vrij kocht tegen gouvernements promessen, dan zouden deze binnen weinige jaren uit dat fonds zijn afgelost.

Bij het kollegie van boedelmeesteren te Batavia zijn rijke fondsen aanwezig, die voortgevloeid zijn uit nagelaten boedels zonder erfgenamen van inboorlingen en oostersche vreemdelingen, uit belastingen en heffingen op nalatenschappen, en dergelijken. De strekking van deze fondsen is, volgens aloude bepalingen, om ze aan te wenden tot liefdadige doeleinden ten behoeve van inboorlingen enz. Hoe kunnen ze beter besteed worden, dan tot het verschaffen der vrijheid aan tot de slavernij gedoemde inlanders?

De belasting op de slaven bedraagt jaarlijks een niet onaanzienlijke som.

In mijne verhandeling heb ik reeds vermeld, dat daaruit sedert het jaar 1816 ongeveer een millioen guldens in 's lands kas is gevloeid. Wil men die gelden, die eenmaal daarin aanwezig zijn, niet weder missen, laat men dan ten minste voor den vervolge deze slavenbelasting bezigen tot het vrijkoopen der slaven. Dit is niet meer dan billijk en regtvaardig. In alle geval zouden daardoor jaarlijks eenige ongelukkigen uit de banden der slavernij ontslagen worden.

Maar ik wil mij niet verder verdiepen in de beschouwing en het aanwijzen der middelen tot emancipatie, omdat, gelijk ik reeds zeide, dat alles te vergeefs is en tot niets zal leiden, zoo lang de regering zich niet ondubbelzinnig heeft verklaard, dat zij de afschaffing der slavernij tot een harer beginselen heeft aangenomen. Onder al de zonderlinge uitdrukkingen en voorstellingen in het boekje van den *ingezeten van Java* vind ik ook deze: »Misschien is het nu reeds te laat, om hen, die in deze gewigtige zaak eene beslissing kunnen nemen, deswegens voor te lichten enz." Te laat! Waarlijk de schrijver toont, dat hij het karakter onzer natie evenmin kent als den maatschappelijken toestand van Indië. Wat men haar ook moge te laste leggen, zij verdient niet, dat men haar van te veel overhaasting en te grooten spoed beschuldigt. Zij brengt de spreuk in beoefening *festina lente*, maar vooral *lente*. De zaak der emancipatie van de slaven, de zaak der menschelijkheid, is nog slechts ter loops in 's lands vergaderzaal ter tafel gebragt; de regering heeft haar tot op dit oogenblik laten rusten; vereenigingen tot afschaffing der slavernij zijn er in Nederland nog niet, of, als ze er zijn, dan werken ze niet. Vrees dus niet, dat gij te laat zult komen, al wilt gij dit artikel ook soms beantwoorden.

't Gaat de *Christenen* van Nederland over 't algemeen nog niet als den *Mohamedaan* in Indië, den sulthan van Sumanap, die zijne slaven niet wilde laten registreren en hun de vrijheid gaf, met deze merkwaardige woorden: »Reeds sedert lang heb ik mij geschaamd en verstijfde mij het bloed, wanneer ik dacht aan 't geen ik eens te Batavia en Samarang heb gezien, waar menschen op eene publieke verkooping werden gebragt, op eene tafel ten toon gesteld, en nagezien en onderzocht werden als schapen en runderen!" Indien dezelfde verontwaardiging van den *Mohamedaanschen* vorst u van schaamte doet blozen, volk van Nederland, laat het dan niet bij vrome wenschen en zoetsappige verzuchtingen, maar *handel!* Indien gij de wettige en geoorloofde middelen te baat neemt, die de grondwet u toestaat; indien gij door vereenigingen, adressen, verzoekschriften, maatschappijen, van uwen ernstigen wil doet blijken; indien gij het beginsel der emancipatie met al zijne gevolgen erkent en aanneemt en doet werken als de uitdrukking van den volksgeest in Nederland, dan zal de vrijverklaring der slaven in Neêrlandsch Indië spoedig volgen. Maar indien niet — wat verheft gij u dan op uwen naam van Christenen? wat vermeet gij u dan om aan anderen het evangelie te brengen? wat durft gij zegen verwachten op uw zendelingswerk? Een Mohamedaan, dien gij bekeeren wilt, beschaamt *uw* Christendom!

De demonstratie der ingezetenen van Batavia, op den 22 Mei 1848.

11. *Het radikaal van ambtenaar der 3de klasse voor de dienst van Nederlandsch Indië.*

Een dagblad »de Nederlander," dat klaarblijkelijk het orgaan is van eenige vroegere ministers, en speciaal, wat de koloniale aangelegenheden betreft, het stelsel van den heer J. C. BAUD verdedigt, deed een hevigen aanval tegen het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, in zijn nommer van den 9 Julij l.l. »Wanneer wij," zeide het, »de Indische jaargangen van het *Tijdschrift* vergelijken met den halven jaargang, thans in Nederland gedrukt, geven wij eene beslissende voorkeur aan het gedeelte, onder het oog der koloniale censuur geschreven." Ik wil dat gaarne gelooven, want die Indische censuur verhinderde alle beschouwingen en voorstellingen, die in strijd waren met de meening en inzigten van den heer J. C. BAUD. De verklaring van het orgaan van dat stelsel, dat het daaraan de voorkeur geeft, is waarlijk naïf. Maar of het geregtigd was, de tegenwoordige politieke strekking van het Tijdschrift aan »partijzucht" en »wraakzucht" toe te schrijven, laat ik over aan het onpartijdig oordeel van ieder eerlijk en regtschapen man. Over de bejegening van de Indische regering, mij *persoonlijk* aangedaan, heb ik mij nimmer te beklagen gehad en nimmer beklaagd. Over *beginselen*, niet over persoonlijke belangen, ben ik met die regering in strijd geweest, en de eenige zaak, waarin ik persoonlijk mij bezwaard gevoel, is nog nooit door mij in publieke geschriften behandeld; maar mijne grieven in dat opzigt heb ik aan de regering in het moederland te kennen gegeven, en hare uitspraak wacht ik nog altoos af. Noode spreek ik over mij zelven, want het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië is niet aan mijne belangen, maar aan die van Indië toegewijd, en 't is alleen wanneer anderen, zoo als nu weder »de Nederlander," er mij toe dwingen, dat ik mij tegen persoonlijke aanvallen verdedig, wanneer zij de zaak, waarvoor ik strijd, misschien schade kunnen doen. Daarom stap ik ook thans zoo spoedig mogelijk van dit onderwerp af, en haast mij, om de drie bijzonderheden, die de Nederlander aanhaalt, als bewijzen voor mijne liefdeloosheid en gebrek aan waarheidsliefde, meer van nabij te beschouwen en te wederleggen.

Maar die taak is mij gemakkelijk gemaakt, ja, bijna overbodig geworden, sedert de heer J. W. ARNOLD mijne verdediging op zich heeft genomen in een

artikel, geplaatst in hetzelfde dagblad »de Nederlander" van den 6 Augustus l.l. Hij heeft dat op zulk eene waardige wijze gedaan, hij heeft vooral de belangen der ingezetenen van Nederlandsch Indië met zulk eene warmte zich aangetrokken, dat hij op de erkentelijkheid van die allen billijke aanspraak mag maken. Ik laat in de eerste plaats dat stuk, in zijn geheel, hieronder volgen.

MIJNHEER DE REDACTEUR!

»In de »boekbeoordeeling" voorkomende in »de Nederlander" van 9 Julij l.l. no. 272, vind ik eenige onnaauwkeurigheden, waarvan ik de aanwijzing hieronder laat volgen, met beleefd verzoek, daarin uw *eerstvolgend* nommer wel eene plaats te willen inruimen.

»De schrijver van het artikel over »het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië," beschuldigt den heer VAN HOËVELL, redacteur van dat maandwerk, van zich te hebben schuldig gemaakt aan liefdeloosheid en onwaarheid. In de zes afleveringen van dat Tijdschrift, 447 bladzijden groot, vind hij *drie* bewijzen voor zijne beschuldiging. De *eerste* is, omdat de heer VAN HOËVELL in de 1ste en 6de aflevering te bane brengt de zaak van eenen gepensioneerden hoofd-officier, die in 1846 naar Indië teruggekeerd, in eene lucrative betrekking aldaar geplaatst werd en thans aan den regter is overgeleverd, dewijl hem te laste wordt gelegd van die betrekking misbruik te hebben gemaakt. Het zou inderdaad liefdeloos zijn, indien de heer VAN HOËVELL bij de voorstelling van deze zaak, den ongelukkige was hard gevallen; maar zoo als de schrijver teregt aanmerkt, »hij heeft het gedaan, omdat hij het bestuur den blaam wilde aanwrijven van blinde ingenomenheid met onwaardige gunstelingen." Hij heeft willen aantoonen, hoe noodzakelijk er veranderingen en hervormingen in de Indische administratie behooren gebragt te worden, opdat, terwijl duizenden en honderdduizenden op deze en dergelijke wijze, onder vroegere ministeriën verspild zijn, de schatten die Indië afwerpt, voortaan *alleen* mogen dienen, om de natie bij den zwaren schuldenlast die haar drukt, te gemoet te komen. Onkiesch of liefdeloos is de mededeeling van den heer VAN HOËVELL dus niet, want zij strekt om het welzijn der natie te bevorderen. Maar misschien is zij onwaar, misschien is de blaam, die hij het bestuur wil aanwrijven, onverdiend? Uit hetgeen de schrijver daaromtrent zegt, blijkt dit in geenen deele Hij betwijfelt, of de heer VAN HOËVELL »de aanschrijving *gezien* heeft, waarin de zoogenaamde gunsteling aan den gouverneur-generaal, om hem ten spoedigste in eene lucrative betrekking te plaatsen, wordt aanbevolen." De heer VAN HOËVELL kan dit natuurlijk alleen beantwoorden. Maar al had hij dien brief niet gezien, ja, al bestond die niet, dan nog zou hij zich (wel aan eene min juiste voorstelling der bijzonderheden) maar niet aan *onwaarheid* hebben schuldig gemaakt. Want het feit, 't welk hij verhaalt, dat die gunsteling *f* 10,000 voorschot uit 's lands kas heeft ontvangen, als gepensioneerd hoofd-officier in Indië is teruggekeerd, en dáár eene lucrative betrekking heeft verkregen, zonder er eenige aanspraak op te hebben, ten praejudice van andere verdienstelijke ambtenaren, en met volslagen gemis van de noodige kennis voor het ambt dat hem werd opgedragen — dit feit, waar het alleen op aan komt, blijft altoos waarheid. Bestaat de kwestieuse aanschrijving, dan deelen de minister van koloniën en de gouverneur-generaal beiden in de schuld —

bestaat zij niet, dan is de laatste de voornaamste zondaar. De heer VAN HOËVELL zal dit moeten ophelderen, maar het feit dat hij mededeelt, blijft altoos waarheid.

»Het *tweede* bewijs, waardoor de schrijver zijne beschuldiging wil bevestigen, dat de heer VAN HOËVELL onwaarheid spreekt, vindt hij in de 6de aflevering, blz. 443. Hij zegt: »de heer VAN HOËVELL zegt elders:" »»Men weet, dat de zoogenaamde inlandsche kinderen, die in Indië zijn opgevoed, nimmer eene hoogere betrekking in 's gouvernementsdienst erlangen, dan eerste commies."" Wij mogen niet nalaten hier op eene onnaauwkeurigheid opmerkzaam te maken. De heer VAN HOËVELL zegt dit niet; 't zijn geene woorden van hem, maar van iemand te Batavia, aldaar in Maart l.l. geschreven en aan den redakteur van het Tijdschrift ter plaatsing ingezonden. Maar wij erkennen, dat de heer VAN HOËVELL die woorden voor waarheid houdt en daarvan doet blijken door ze op te nemen. Wij erkennen, dat deze assertie, al is ze ook niet uit zijne pen gevloeid, hem hoog moet worden aangerekend, wanneer ze onwaar bevonden wordt. De schrijver heeft echter voor die onwaarheid het bewijs niet geleverd.

»»Bij koninklijk besluit van 6 December 1842,"" zegt hij, »zijn alle vroegere bepalingen op de materie ingetrokken en buiten werking gesteld." Dit is eene schromelijke vergissing: *geene enkele* vroegere bepaling op de materie is bij dat besluit *ingetrokken en buiten werking gesteld.* Volgens de letterlijke bewoordingen van het besluit, is daarbij alleen *herzien* het koninklijke besluit van 4 Maart 1825, no. 119. Dit blijkt uit den aanhef, die aldus luidt: »Gelet op ons besluit van 18 Julij l.l. no. 27, houdende, dat de koninklijke akademie te Delft, ook zal worden dienstbaar gemaakt aan de burgerlijke ambtenaren voor Nederl. Indië;

»»Willende overgaan, om, in verband daarmede, ten aanzien der benoeming en rangschikking van de Oost-Indische ambtenaren, doelmatige regelen vast te stellen;

»»Gezien ons besluit van 2 October l.l. no. 55, handelende over de inrigting der koninklijke akademie te Delft; Gezien de rapporten van onzen minister van koloniën, dd. 9 en 19 November l.l. no. 15 en 13 en 5 dezer no. 14;

»»*Herzien* het koninklijke besluit van 4 Maart 1825, no. 119. Hebben besloten en besluiten, enz."

»Waar wordt hier gezegd, »dat alle vroegere bepalingen op de materie zijn ingetrokken en buiten werking gesteld." Wij beschuldigen den schrijver niet van *onwaarheid* maar *groote onnaauwkeurigheid.*

»In *beide* deze besluiten komt geen enkel woord voor over het vereischte eener Europesche opvoeding. Geheel naar waarheid noemt de schrijver vele ambten op, waarvoor de ambtenaar der 3de klasse kan benoemd worden, geheel naar waarheid zegt hij, dat eene akademische opvoeding voor de ambtenaren der 3de klasse, volgens dat besluit, geen vereischte is — maar hij vergist zich zeer, wanneer hij daarbij tevens de gevolgtrekking maakt, dat »eene Europesche opvoeding *derhalve* ook geen vereischte zou zijn." Het besluit maakt die gevolgtrekking niet, laat de zaak onaangeroerd, en zegt alleen: »de derde klasse bestaat uit diegene, welke hoezeer algemeene geschiktheid voor de dienst bezittende, echter de bijzondere vereischten missen voor de twee eerste klassen."

»De vraag is dus: 1) of er ook verordeningen bestaan, waarbij aan den gou-

verneur-generaal de instructie wordt gegeven, om geene andere personen, in Indië aanwezig, voor te dragen voor het radikaal, dan dezulken, die eene *Europesche* opvoeding genoten hebben? 2) of deze instructie ook wordt opgevolgd en inderdaad geen personen, die in Indië geboren en opgevoed zijn (anders dan bij uitzondering) tot ambtenaren worden benoemd, en 3) of, al mogten die verordeningen niet bestaan, de personen, in Indië geboren, in de gelegenheid zijn, om zich daar die kundigheden te verwerven, die voor ambtenaren der 3de klasse vereischt worden, even als zulks, door de zorg der regering, in Nederland het geval is. Wat het 1ste punt betreft, de »openbare oorkonden," die de schrijver alleen heeft geraadpleegd, behelzen daaromtrent niets, noch vóór noch na het besluit van 6 December 1842, maar niet alle besluiten worden publiek gemaakt en in *'t Staatsblad* opgenomen. Misschien bevatten die *niet gepubliceerde* besluiten daaromtrent wel eenige bepalingen. Wij weten dit niet. Veelligt is de heer VAN HOËVELL in staat daaromtrent inlichtingen te geven. Dat het *tweede* punt waarheid is, en *inderdaad* geen personen, die in Indië geboren en opgevoed zijn, *in den regel* tot ambtenaren worden benoemd, blijkt uit het door de regering gepubliceerde »Naamregister voor Nederlandsch Indië voor het jaar 1849," waarin men op blz. 112 vindt eene »lijst der ambtenaren door den Koning erkend of benoemd, *na* de uitvaardiging van het koninklijk besluit van den 6 December 1842 no 59, en waarin zelfs onder de rubriek ambtenaren der derde klasse *geen enkele* persoon voorkomt, die in Indië is geboren en opgevoed. Bovendien al bestonden die instructien voor den gouverneur generaal niet, al mogten ook jongelieden in Indië geboren en opgevoed, tot het radikaal van ambtenaren der 3de klasse worden voorgedragen, zoo ze daartoe de noodige bekwaamheid bezaten, dan nog zoude het hun weinig baten, omdat de regering zeer gebrekkig voor het lager en volstrekt niet voor het middelbare onderwijs zorg draagt, en zij zich alzoo in hun geboorteland die bekwaamheden over 't algemeen niet kunnen verwerven.

»De schrijver heeft alzoo behendig de kwestie op een ander terrein gebragt, eerst door »geen akademische" en »geen Europesche opvoeding" als synoniem te beschouwen en vervolgens, door aan te nemen dat het gemis eener Europesche opvoeding geen hinderpaal is om voor het radikaal van ambtenaren der 3de klasse te worden voorgedragen. Toen kwam hij tot de vraag, wat de ambtenaar der 3de klasse alzoo worden kan. Maar dit laatste was volstrekt de kwestie niet, en in weerwil dier behendigheid is hij toch het bewijs schuldig gebleven, dat voor jongelieden, in Indië geboren en opgevoed, al die ambten (bij de lezing waarvan het hun als Tantalus gaat) verkrijgbaar zijn, »dat de Regering het lot dier kaste geenzins zoo wanhopend heeft gemaakt als de agitateurs van onzen tijd willen doen gelooven," en dat het aangevallen beweerde van den correspondent van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië onwaarheid behelst. Is het te hard van ons uitgedrukt, wanneer wij het er alzoo voor houden, dat de schrijver ook dit bewijs ten onregte bezigt, om den heer VAN HOËVELL van onwaarheid te beschuldigen?

»Het *derde* en *laatste* bewijs voor de onwaarheid van heer VAN HOËVELL geeft de schrijver aldus op: »»In Britsch Indië (dus zegt de heer VAN HOËVELL) is de ambtenaar niet uitgesloten van het voorregt om zijne landgenooten in geschrift, over openbare zaken voor te lichten."" Ik wil hier alleen opmerkzaam maken op dezelfde [illegible]*nauwkeurigheid*, die ook in de vorige beschuldiging voorkomt. De heer VAN HOËVELL zegt dit niet, maar 't komt voor

in een *ingezonden* stuk, mede, volgens het onderschrift, door iemand te Batavia geschreven. Ik heb mij te weinig met de studie der instellingen van Britsch Indië ingelaten, om te kunnen beoordeelen, of de uit een Engelsch boekje aangehaalde woorden waarheid behelzen; maar 't komt mij voor, dat, al is dit zoo, toch de ambtenaar aldaar »het voorregt heeft, om zijne landgenooten in geschrift over openbare zaken voor te lichten," omdat, zoo als bekend is, er eene volkomene *vrijheid van drukpers* gevonden wordt."

»Ik wil mij hierover echter niet verder uitlaten, want het lot der » inlandsche kinderen," dat mij na aan het hart ligt, en *dat door den heer* VAN HOËVELL *met geene te sterke kleuren geschilderd wordt*, heeft mij voornamelijk de pen in de hand gegeven. Ik ben ook zulk een inlandsch kind, en ik ondervond in mijn leven de gevolgen van den toestand, waarin wij verkeeren, in al hunne bitterheid. Op zeer jeugdigen leeftijd werd ik naar Europa gezonden, dewijl in mijn vaderland het onderwijs geheel verwaarloosd werd. Hier werd ik aan vreemden overgelaten, op eene kostschool geplaatst, maar vond nergens hartelijke toegenegenheid en ouderlijke liefde. Na hier veel ondervonden en veel geleden te hebben, keerde ik naar Indië terug, om aldaar het graf mijner ouders te vinden. Ten einde nu mijne kinderen voor zulk een lot te behoeden heb ik mij, een paar jaren geleden, genoodzaakt gezien, Indië op nieuw te verlaten, mijne bezittingen aldaar aan de zorg van anderen toe te vertrouwen, en mijne landerijen door gemagtigden te laten administreren, ten einde voor mijne kinderen, die door de handelingen van het gouvernement, niet in hun vaderland, maar in Nederland *moeten* worden opgevoed, zelf te kunnen zorgen en hen niet aan hun eigen lot over te laten. Al kon dus de schrijver van het artikel in »de Nederlander" door spitsvindige redeneringen betogen, dat het lot der zoogenaamde inlandsche kinderen in Indië niet zoo beklagenswaardig is, de ondervinding leert mij het tegendeel. Hoe veel te meer moet dit alzoo het geval wezen voor hen, die niet bemiddeld en daardoor nog meer afhankelijk zijn van het gouvernement!

»Ik verwacht van uwe onpartijdigheid, mijnheer de redacteur, dat gij deze regelen onmiddelijk in uw blad zult opnemen. Anders zal ik er elders eene plaats voor moeten zoeken.""

Amsterdam 31 Julij 1849. J. W. ARNOLD.

Ik zal mij thans over het eerste en laatste punt der beschuldiging van »de Nederlander" niet verder uitlaten. Wat het eerste betreft, zou ik, zoo mij de vraag door den schrijver van den brief zelven gedaan werd, of ik zijne »aanschrijving aan den gouverneur generaal" omtrent den gunsteling gezien heb, antwoorden: dat uit die aanschrijving zelve blijkt, dat de minister van koloniën den aanbevolene *niet geschikt achtte voor een komptabele betrekking*, maar hij *desniettemin* werd aanbevolen. Uit dat antwoord zou hij wel voor zich de verzekering erlangen, dat ik met die aanschrijving bekend ben. Ik ben in staat, om nog nadere opheldering te geven omtrent deze zaak, omtrent de redenen, waarom deze gunst verleend werd enz. Maar ik herhaal mijne vroeger gebezigde woorden, »het onderwerp is mij te onaangenaam" (*), en ik zal er niet op terugkomen, tenzij men er mij toe mogt noodzaken. Het laatste punt, of de ambtenaar in Britsch Indië van het voorregt zij uit-

(*) *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, jaarg. 1849, blz. 443.

gesloten, om zijne landgenooten in geschrift over openbare zaken voor te lichten, is reeds meermalen in dit Tijdschrift behandeld, en zal later nog naauwkeuriger worden toegelicht, waarschijnlijk door den schrijver van het aangevallen artikel zelven.

Thans bepalen wij ons alleen bij de zaak van het radikaal van ambtenaar. De heer ARNOLD heeft te regt aangetoond, hoe »de Nederlander" behendig zijne lezers naar de regterzijde wijst, waar niets te zien valt, en dan uitroept: »zie er is niets!" terwijl juist aan de linkerzijde het punt in kwestie iedereen duidelijk in de oogen moest vallen. 't Is de vraag volstrekt niet, welke betrekkingen voor eenen ambtenaar der 3de klasse verkrijgbaar zijn? maar of personen, in Indië geboren en opgevoed, volgens de aangenomen beginselen, ambtenaar der 3de klasse kunnen worden en werkelijk worden? De Nederlander zegt »ja!" want er wordt geene akademische en *dus* ook geene Europesche opvoeding voor vereischt. Maar de *niet gepubliceerde* besluiten der regering zeggen »neen!" De heer ARNOLD verklaart dit niet te weten, maar is in de veronderstelling, dat ik daaromtrent wel eenige inlichting kan geven. Toevallig ben ik daartoe juist in staat.

Ik laat hier in de eerste plaats volgen een extrakt uit het register der besluiten van den gouverneur generaal van den 13 Julij 1839, no. 2.

»Gelezen de missives van den minister voor de koloniën van den 10 en 18 December l.l., no. 50/721 en 37/743, strekkende ter beantwoording der dezerzijdsche brieven van den 29 April en 29 Mei te voren, no. 230/1 en 290/6, waarbij gehandeld wordt over de behoefte aan ambtenaren voor 1839, en het verleenen van het radikaal van Indisch ambtenaar aan eenige reeds in Indië dienende personen.

»Gevende de minister daarbij te kennen, met betrekking tot de toekenning van het radikaal aan de daartoe voorgedragen personen, dat het Z. M. den koning, na raadpleging van de ter zake laatstelijk aangenomen beginselen, behaagd heeft, dat radikaal te verleenen aan, enz.

»Dat het bedoeld radikaal niet is kunnen worden verleend aan (hier volgen de namen), *dewijl zij in Indië geboren en opgevoed zijn, en derhalve op hen moeten worden toegepast de laatstelijk gemaakte bepalingen, strekkende, om van de voordragten ter verleening van het radikaal uit te sluiten, allen, die het voorregt eener Europesche opvoeding missen, verzoekende de minister, dat nader worde opgegeven, of er buitengewone redenen bestaan, om ten hunnen aanzien eene afwijzing daar te stellen van de redenen, welke hunne uitsluiting geboden hebben.*"

Het koninklijk besluit van den 6 December 1842, maakt in deze bepalingen geen de minste verandering; het wijzigt slechts (zoo als het zelf te kennen geeft), het besluit van den 4 Maart 1825. Ook in dat besluit werden de ambtenaren verdeeld in drie klassen; ook daarin werd als vereischte, om tot ambtenaar te kunnen worden benoemd, opgegeven: een onbesproken gedrag, en het bezit van genoegzame kundigheden, om in de klasse, waarin men enoemd werd, den lande met vrucht te kunnen dienen; ook hier wordt van geene Europesche opvoeding als eene bepaalde noodzakelijkheid gesproken, en toch mogt volgens het zoo even medegedeelde, *niet gepubliceerde*

besluit, de gouverneur generaal geene personen, die in Indië waren geboren en opgevoed, voor het radikaal van ambtenaar (ook niet van de derde klasse) voordragen. Deze bepaling is *nimmer* ingetrokken. De »Nederlander" maakt zich schuldig aan eene groote *onnaauwkeurigheid* (om dit woord met den heer ARNOLD te gebruiken), door het te doen voorkomen, alsof het besluit van den 6 December 1842 iets anders deed, dan de *gepubliceerde* bepalingen van het besluit van den 4 Maart 1825 te herzien. En als een bewijs, dat die bepaling niet alleen nimmer is ingetrokken, maar ook nog altoos wordt gehandhaafd, herinnert de heer ARNOLD te regt, hoe tot dusverre sedert den 6 December 1842 nog nimmer een inlandsch kind in Indië opgevoed, tot ambtenaar der 3de klasse is benoemd. De »Nederlander" zegt: »volgens het besluit van den 6 December 1842, is *eene Europesche* of *akademische* opvoeding geen vereischte voor de *derde* klasse der ambtenaren"; maar in die klasse zijn tot dusverre alleen dezulken benoemd, die in Europa zijn opgevoed.

Maar ik reken het overbodig hierbij langer stil te staan. De redaktie van »de Nederlander" zegt, in eene aanteekening boven het stuk van den heer ARNOLD: »Wij hebben geen oogenblik geaarzeld aan het hier volgend, met den naam des schrijvers onderteekend, stuk eene plaats in te ruimen. Hij zal het ons, hoop ik, ten goede houden, dat wij, terwijl wij zijne letteren aan de aandacht van onze lezers aanbevelen, daarin geen grond vinden, om een woord terug te nemen van hetgeen wij in ons dagblad, zoo wel omtrent het werk van den heer V. H., als omtrent de geheele verhouding van Nederland en Nederlandsch Indië van tijd tot tijd geplaatst hebben." 't Verwondert mij volstrekt niet, want dat ligt geheel in den aard en het karakter van het *behoud*. Al wordt gij ook zoodanig wederlegd, dat ieder, die gezond verstand bezit, moet verklaren dat gij ongelijk hebt, toch houdt gij uw streng vast. Nooit wilt gij toegeven, omdat gij, wat er ook gebeurt en door alle middelen behouden wilt wat bestaat, al wordt u ook aangewezen, dat het verkeerd is.

Merkwaardig is wat »de Nederlander" in die aanteekening verder zegt: »De inhoud zelf van dit schrijven (van den heer ARNOLD) zou, ware het noodig, ons in het gevoelen bevestigen, dat men niet te zeer kan toezien, dat de banden tusschen Nederland en Indië niet losgemaakt worden. Zoolang het uitgebreide Indië eene kolonie zal blijven van het kleine Nederland, zal dat kleine land moeten zorg dragen, dat de Indische inboorlingen zich als de bewoners van eene kolonie, niet als burgers van een afzonderlijk vaderland, blijven beschouwen. Dat het gevoel van den inboorling tegen die verhouding wel eens opkomt, zal niemand wraken, maar dat gevoel zal, door het verstand geleid en bestuurd wordende, gereedelijk leeren inzien, dat het behoud der kolonie voor Nederland in het allernaauwst verband staat met de handhaving der betrekking tusschen het moederland en de kolonie, met inachtneming van alles wat de welwillendheid, de liefde en zelfs de erkentelijkheid van het moederland jegens de volkplanting tot haar welzijn en haren voorspoed kan aanwenden." Wij en alle inboorlingen van Indië zullen deze

woorden gaarne onderschrijven; ze willen zich niet »als burgers van een afzonderlijk vaderland" beschouwen, maar toch als »burgers," als burgers van Nederland, hetzelfde vaderland. Nooit zal hun gevoel *daartegen* opkomen; maar het heeft juist daarvan een afkeer, dat het autokratisch stelsel hen niet als burgers van hetzelfde vaderland beschouwt en regeert, hen uitsluit, op den achtergrond plaatst, en niet in de staatsburgerlijke regten doet deelen, die hunne medeburgers elders genieten. Te regt zegt »de Nederlander" dat het behoud der kolonie voor Nederland in het allernaauwst verband staat met de handhaving der betrekking tusschen het moederland en de kolonie; maar die betrekking moet voor de ingezetenen aldaar niet zijn die van den verdrukker tot den verdrukte, van den meester tot den dienaar, van den autokraat tot zijne slaven. Het moet eene betrekking zijn van medeburgers onderling, van gelijkheid voor de wet, van gemeenschappelijk belang. Dan zal de burger in de kolonie Indië beschouwen als een deel van Nederland en zich zelven als een Nederlander. Maar als gij voortgaat op den ingeslagen weg, als gij zelf onderscheid maakt in uwe instellingen en wetten tusschen hen die in Indië en hen die in Nederland zijn geboren en opgevoed, als gij de weldaden van onderwijs en verlichting en beschaving aan de ingezetenen van Indië onthoudt, dan zijt gij de oorzaak, dat zij zich langzamerhand »als burgers van een afzonderlijk vaderland" leeren beschouwen, dat de band van eensgezindheid en onderling belang en liefde tusschen de kolonie en het moederland wordt opgelost; dan zullen juist uwe oppressive maatregelen bevorderen, wat gij tracht voor te komen, het verlies der kolonie voor Nederland. Moge de regering dit nu leeren inzien, terwijl het nog tijd is, opdat zij de scheidsmuur, dien zij is begonnen op te trekken, ter goeder ure *zelve* weder afbreke! Mogen Nederland en Nederlandsch Indië altoos naauw en innig, door de eenige duurzame banden, die van onderlinge eensgezindheid en liefde, verbonden blijven!

VARIA.

In het *Journal de Limbourg* van den 1 Augustus l.l. komt een brief voor door den heer P. M. VRANCKEN, bisschop van Colophon, in partibus infidelium, en koadjutor van den apostolischen vikaris te Batavia, den 24 Mei l.l. geschreven aan den graaf VAN DER VRECKEN. De inhoud is zoo belangrijk, dat wij dien mededeelen, en ons verpligt gevoelen, daarop eenige aanmerkingen te maken. In dit schrijven dankt de bisschop den graaf voor de pogingen, ten behoeve der Oost-Indische missie bij de societeit *de propaganda fide* aangewend. Hij kondigt aan, van voornemen te zijn, dit jaar, ter gelegenheid van het feest van St. FRANCISCUS XAVERIUS, mede eene confrerie tot voortplanting des geloofs in Indië op te rigten. De heer VRANCKEN spreekt met lof van den meerderen godsdienstijver, die zich in dat wereldoord begint te vertoonen. Dat de priesters slechts een voorbeeldig, vroom, ijverig en onbaatzuchtig leven leiden, dat de leken hiervan de overtuiging bekomen, en alles, zegt hij, zal wel gaan. De paaschkommuniën waren dit jaar dubbel talrijk en de vastenpreken vrij talrijk bezocht geweest. »Op aschdag" zegt de prelaat »hebben eenige der aanzienlijkste inwoners van Batavia, onder welke zich de echtgenoot en familie van den graaf VAN HOGENDORP, lid van den raad van Indië bevonden, niet geschaamd, zich zoo zeer te vernederen, van op hunne hoofden de heilige asch te komen ontvangen." Met de Chinezen begonnen de pogingen insgelijks vrij wel te slagen, en reeds had een achttienjarig meisje uit eene der voornaamste Chinesche familiën het H. Sacrament des doops ontvangen. Te dezer gelegenheid betreurt de bisschop, dat er te Batavia geen missionaris aanwezig is, die de Chinesche taal verstaat. Ook onder de Mahomedaansche Javanen hadden eenige vrouwen zich bekeerd, en vervolgens Europesche katholijken gehuwd; van de mannen echter had men nog niemand kunnen bekeeren, ofschoon zij vrij gereedelijk hunne kinderen lieten doopen. Vervolgens beschrijft de heer VRANCKEN eene rondreis, welke hij, tot het toedienen van het vormsel, door het eiland gedaan heeft; hij had op dien togt plaatsen bezocht, waar nog nooit een bisschop den voet gezet had. Vele protestanten en zelfs Javaansche prinsen waren bij die gelegenheid de godsdienstoefeningen komen bezoeken. Aan de hoven van Djokjokarta en Soerakarta was den prelaat bijzondere eer bewezen.. De sulthan van laatstgemelde plaats was zelfs, ter gelegenheid van een groot maal, dat hij aan 5- of 6000 menschen gaf, met hem de reijen der gasten gaan doorwandelen, hem daarbij den regterarm gevende, tot groote verbazing der Europeanen die het feest bijwoonden.

De gunstige berigten omtrent den toestand en den voortgang der Roomsche kerk in Nederlandsch Indië, die wij hier lezen, kunnen niemand verwonderen, die de gebeurtenissen der laatste jaren met opmerkzaamheid heeft gadegeslagen. Sedert de uitzetting van den heer GROOFF, eene zaak van algemeene bekendheid, heeft het beginsel, dat die prelaat verdedigde en waarvoor hij zich liet verbannen, volkomen gezegevierd. Al moge de *kerkvoogd*

ook persoonlijk niet naar Indië zijn teruggezonden, ten einde den *landvoogd* niet openlijk voor het hoofd te stooten, toch is hij nog altoos, blijkens het »Naamregister voor Nederlandsch Indië" blz. 193, apostolisch vikaris van Batavia; toch heeft de Roomsche kerk zich geheel aan de despotische oppermagt der regering en den invloed van het wereldlijke op het geestelijke gezag weten te onttrekken, — en ziedaar de reden waarom de heer VRANCKEN teregt zegt, dat tegenwoordig niets meer noodig is, dan dat de priesters slechts een voorbeeldig vroom, ijverig en onbaatzuchtig leven leiden, ten einde alles wel te doen gaan. Om te doen zien, dat wij hier niets te veel beweren, zullen wij thans eene korte en slechts oppervlakkige vergelijking maken tusschen den toestand der Roomsche en dien der Protestantsche kerk in Indië, een onderwerp, dat wij later meer in bijzonderheden en naauwkeuriger denken te behandelen.

De Roomsche kerk wordt bestuurd door eenen apostolischen vikaris, — de Protestantsche door een *kerkbestuur*, waarvan de leden door het gouvernement worden benoemd, en waarvan de president altoos moet wezen een lid der regering.

De apostolische vikaris korrespondeert in Nederland of buiten Nederland met wien hij verkiest, — het kerkbestuur moet korresponderen met de kommissie voor de zaken der Protestantsche kerken in Oost- en West-Indië te 's Gravenhage (mede door het gouvernement benoemd), en dat wel onder *cachet volant*, door tusschenkomst der regering.

De apostolische vikaris wijst aan de geestelijken in Indië hunne standplaats aan, en benoemt hen of ontslaat hen, — het gouvernement benoemt, verplaatst en ontslaat de predikanten.

De Roomsche geestelijken zijn door geene belemmerende maatregelen der regering in hunnen werkkring onder Javanen en Chinezen gebonden, — de predikanten en zendelingen mogen, om maar iets te noemen, op Java geene katechiseerboekjes laten drukken, geen Javaansche bijbels verspreiden, zonder toestemming der regering.

De inwendige regeling der kerkelijke aangelegenheden is geheel aan den apostolischen vikaris overgelaten, — maar bij de Protestanten is zij door gouvernementsvoorschriften gedeeltelijk bepaald. De benoeming van ouderlingen en diakenen is onder anderen aan de goedkeuring der regering onderworpen; het kerkbestuur dient jaarlijks een verslag in van den toestand der kerk aan de regering, enz., enz.

Voor de Roomsche kerk is alzoo tegenwoordig in Indië een schoone werkkring geopend, maar de Protestantsche kerk zucht nog altoos onder dezelfde looden hand, die haar zoo lang gedrukt heeft. Is het te verwonderen, dat de eerste niets noodig heeft dan priesters van een voorbeeldig, vroom, ijverig en onbaatzuchtig leven, om vele vruchten te plukken, — maar de laatste, ook met bravé, evangelische en verlichte leeraren, nog altoos dor blijft en onvruchtbaar? Maar zou het tevens niet billijk zijn, dat men thans mede aan de Protestantsche kerk schonk wat men aan de Roomsche gegeven heeft?

De Singapore Freepress van den 5 April 1849, bevat in een korrespondentie-artikel uit Batavia, geteekend: *a man on the spot*, een kort resumé der grieven van de Europesche ingezetenen van Neêrlandsch Indië tegen het koloniale stelsel, dat ons een nieuw bewijs geeft, hoezeer de publieke opinie daar ontwaakt is, en besloten schijnt, zich in weerwil aller zwarigheden te laten gelden. Wij wenschten de aandacht der lezers van het Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië eenige oogenblikken bij dit artikel te bepalen, en lucht te geven aan eenige gedachten die het bij ons heeft doen oprijzen. In de eerste plaats zullen wij den inhoud daarvan kortelijk doen kennen, en het een en ander, om het te karakteriseren, vertaald daaruit overnemen.

De schrijver begint met de aanwijzing, dat zijn schrijven is uitgelokt door een korrespondentie-artikel in de Freepress van den 2 Januarij, geteekend *a Dutchman*, die zich de moeite had gegeven het Nederlandsche koloniale stelsel te verdedigen. »Die schrijver," wordt gezegd: »heeft in dit artikel weinig beleid aan den dag gelegd; stilzwijgen zou verstandiger geweest zijn, dan dus diskussie uit te lokken. Heeft hij, of degenen wier belangen hij voorstaat, niets te vreezen voor hetgeen anderen kunnen openbaar maken? Voorzeker, het ontbreekt niet aan stof tot ergerlijke mededeelingen? Of meent hij dat ons de mond zoo kraehtdadig gestopt is, dat wij (al bezaten wij daartoe de middelen), onze aanmerkingen niet zouden durven laten drukken? — natuurlijk omdat de vrees voor deportatie ons in bedwang houdt?"

Daarop gaat de schrijver voort, vlugtig de voornaamste grieven op te tellen. Hij klaagt over de tegenwerking die de partikuliere nijverheid ondervindt, over de onmogelijkheid voor partikuliere planters, om met de gouvernementsprodukten te konkurreren, over de willekeur ten opzigte der kontrakten en der landrenten, over den druk waaronder de inlandsche bevolking zucht en de daardoor gevoede ontevredenheid, over de geheele opoffering van den handel aan het monopolie der handelmaatschappij, over den ellendigen staat van het muntwezen; hij teekent het financiewezen in Neêrlandsch Indië geestig onder het volgende beeld:

»Men kan het hier gevolgde financiële stelsel vergelijken met een ontzaggelijken zandhoop, met de grootste zorg opgeworpen, en met voorzigtige hand tot een kegel van de grootst mogelijke hoogte gevormd, zoodat elke korrel, dien men er nog poogt op te brengen, langs de zachte helling zou afstorten, maar daardoor ook gedurig aan het gevaar blootgesteld, dat zelfs een zacht koeltje een deel zal met zich voeren, en een stormvlaag het gansche gevaarte met den grond zal gelijk maken."

»Maar het stelsel levert toch goede uitkomsten op?" — »Ja," zegt de schrijver, »voor de weinige belanghebbenden, *niet* voor Java, noch voor de Hollandsche natie."

»Waar heeft zich die schoone handelsvloot der kolonie verborgen? Vraag het de maatschappij."

»Wat is de bestemming van het groote excedent der inkomsten? Vraag het aan de regering en vraag dan tevens wat nut er de kolonie van trekt. Worden bruggen en wegen daarvoor gemaakt en er mede *betaald*, wordt een

deel besteed aan de oprigting van scholen? Inderdaad van de laatsten wordt de schim van een schaduw aangetroffen, — louter *om den schijn te redden.*"

Na geklaagd te hebben over het fictive der verantwoordelijkheid van den minister van koloniën, gaat de schrijver dus voort:

»Indien Holland geene vertegenwoordiging, in welken vorm ook, aan Java wil toestaan, laat Zijne Majesteit van tijd tot tijd iemand herwaarts zenden, om onze klagten op de plaats zelve te vernemen, en herstel te verleenen aan alle grieven, die regtmatig bevonden worden. Zulk een persoon of personen, zou *geheel onafhankelijk* moeten zijn van het gouvernement *hier;* maar natuurlijk in Holland verantwoordelijk zijn voor zijne beslissingen. Iets behoort in allen gevalle gedaan te worden."

»Hoe zullen wij te weeg brengen, dat men onze klagten hoore? Alleen de gedachte aan eene vrije pers jaagt de regerende magten een doodschrik aan; openbare bijeenkomsten zijn verboden; de openbare meening wordt in den wind geslagen. Het denkbeeld van een *beroep* op Holland is slechts voor de grap geopperd; wie kan in ernst aan zulk een beroep denken? De vrees voor de ontzettende moeijelijkheden, die hunnen weg zouden versperren, zoowel als voor de groote onkosten, die er mede gepaard zouden gaan, zouden zelfs de stoutmoedigsten afschrikken. Zijn onze regters onafhankelijk? Neen, huurders zonder kontrakt."

Uit de zinsneden die thans volgen blijkt, dat het artikel *a Dutchman* geteekend, eigenlijk het antwoord bevatte op een opstel in de Freepress van den 16 November 1848, geteekend *the Examiner*. De schrijver onderzoekt in hoeverre hetgeen de *Dutchman* tot wederlegging van den *Examiner* en andere artikelen in de Freepress aanvoert, steek houdt, en wat er waar is van de beschuldigingen, die hij op zijne beurt der redaktie van dat dagblad en het Engelsch koloniaal bestuur naar het hoofd werpt. De *Dutchman* had onder anderen het volgende geschreven: »Ongegronde en door niets geregtvaardigde aanvallen geven ons het regt u te zeggen, openlijk en zonder terughouding, dat gij met u zelven in klaarblijkelijken strijd zijt, door *ingebeelde misbruiken en grieven* gedurig aan de algemeene minachting prijs te geven, die in uwe eigene bezittingen in dezelfde of nog grootere mate geduld worpen; dat gij onverstandig, onregtvaardig, liefdeloos handelt, door dus te wijzen op den splinter in ons oog, terwijl gij zoo traag zijt in uwe pogingen om den balk uit te rukken, die inmiddels uw eigen oog ontsiert."

Dit geeft onzen schrijver aanleiding om eenige der geringere, maar daarom niet de minst kwellende, middelen der schatkist in Britsch- en Nederlandsch Indië te vergelijken. Aan de honden-taks, geweren-taks en sirie (betel)-taks in de Britsche koloniën, die hij inderdaad als verwerpelijk beschouwt, stelt hij eene menigte dergelijke in Nederlandsch Indië over, die naar zijne meening verre het overwigt hebben. Hij vermeldt de bazar-pachten, de lombard-pachten, de verpachting der veeren, de varkens-pacht, de paarden- en voertuigentaks, de zegels. »Ongelukkig voor den *Dutchman*," zegt hij, »omvat de eerste (de bazar-pacht) alles wat drukkend is voor de armen en sluit zelfs de sirie in zich; want alles wat eetbaar is moet naar den bazar gebragt en daar verkocht

worden, na vooraf aan de *genade* der Chinezen ter betaling van de taks te zijn overgelaten. Er hangt, wel is waar, een gedrukt tarief aan den ingang van elken bazar, doch wat nut doet dat den armen inboorling, daar naauwelijks één van de duizend kan lezen? De Chinees haalt er van wat hij kan, en zonder kontrole."

»Sla het oog op uwe banken van leening, en gij kunt er hetzelfde van zeggen."

»Alle rivieren, waarover geen brug ligt en die een veer vereischen, zijn verpacht. Ook hier bestaat geenerlei breidel."

»De varkenspacht — wel, gij moogt uw eigen varken niet slagten zonder een taks aan den pachter te betalen. De paarden-taks wordt misschien het minst door de armen gevoeld, maar toch zijn paarden in dit land geen artikel van weelde. En wat de voertuigen-taks betreft, op wien valt deze? Niet op den Europeaan. Het is dus eene partijdige en onregtvaardige belasting."

»Waar zijn uwe passen? Bij ons kan niemand uit de eene residentie naar de andere gaan, zonder eene pas, waarvoor hij zijne twee recepissen betaalt."

»Zegels zijn een der vruchtbaarste bronnen van inkomsten. Zonder zegels kan men noch geboren worden, noch trouwen, noch sterven, noch verzoekschriften indienen, enz."

»Over het stelsel van korvee's zullen wij thans niet uitweiden. Wij besparen dit voor eene andere gelegenheid. Het is een *vruchtbaar* onderwerp, en verdient met behoorlijken eerbied behandeld te worden."

De schrijver besluit met de volgende tirade:

»»Heerlijk eiland," roept de *Examiner* uit, en zoo hij het beter kende, hij zou zijn uitroep verdubbelen. Nogtans hij moet zijn tijd afwachten en wij zullen alleen dit zeggen: — met een liberaal gouvernement en iets, dat *naar vrijen handel zweemde*, zou het het meest buitengewoon eiland ter wereld zijn — nu is het in vele opzigten alle andere landen vooruit, maar in niet weinige bij alle andere ten achter. Gij ziet, mijnheer de uitgever; wij hebben zonder eenigen regel rondgedraafd; maar er zijn honderde andere onderwerpen, die met het welzijn van Java in verband staan, waarvan wij u welligt later, zoo gij dit mogt verlangen, op de hoogte zullen brengen, tevens ter aanvulling onzer tegenwoordige schets. Niet, dat wij ons zelven geheel voor die taak berekend achten, — aan velen ware zij beter toevertrouwd; maar bij gebrek van gewillige handen zullen wij ons best doen, en in al wat wij u zullen mededeelen, zullen wij de waarheid getrouw blijven. Ook ons gaat het welzijn van Java ter harte, zoowel als onzen vriend, die zich *a Dutchman* teekent, en, wij aarzelen met te zeggen, als elken opregten en verstandigen Nederlander."

»Wij hopen, mijnheer de uitgever, dat gij ons het regt zult doen van te erkennen, dat wij den balk zoo weinig als den splinter hebben vergeten. Mogten wij u te gelijker tijd een goeden raad aanbieden, wij zouden u herinneren, wat het voorbeeld van den *Dutchman* ons leert: »Indien uw vinger gewond is, hoe gering ook de wond moge zijn, *dat* geeft, naar zijne meening, den man, wiens melaatschheid het gansche ligchaam bedekt, het regt om zich naast u te zetten, en het staat u niet vrij hem dit te weigeren of tegenwerpingen te maken, veelmin om zijne ongeneeslijke en walge-

lijke ziekte met uwe eigene ligte wond te vergelijken; ja zelfs niet om eenige aanmerking op zijn ongeluk te maken, al ware het zelfs in den vorm van raad of medelijden. Zoo iets zou »liefdeloos" zijn."

Ziedaar, geërde lezer, wat een *Nederlander* over Nederlandsch Indië in een *Britsch* koloniaal dagblad schrijft, een Nederlander, wiens verklaring, dat hij het wel met Java meent, wij niet in twijfel durven trekken, al vervult ons het middel, waarvan hij tot genezing der kwalen van ons koloniaal stelsel wil gebruik maken, met droefheid en angstige zorg. Gij ziet, het is zijn voornemen niet, de zaak bij deze ééne poging te laten berusten. Gelijk ik u reeds vroeger heb opmerkzaam gemaakt op hetgeen door een Nederlander in het te Singapore verschijnend »Journal of the Indian Archipelago" geschreven is, zoo acht ik het ook van mijnen pligt u opmerkzaam te maken op het gebruik door Nederlanders van de Singapore Freepress gemaakt, om de grieven van het koloniaal stelsel te bediskussiëren, op de kans die zich in het verschiet vertoont, dat wij dit dagblad regelmatig als het orgaan der hervormingspartij op Java zullen zien bezigen. Als voor de poorten van Batavia gedrukt wordend, en in honderden exemplaren over Java en onze buitenbezittingen verspreid, is het daartoe bij uitnemendheid geschikt; de publieke meening, gewelddadig onderdrukt, maar hier zoo weinig als ooit door onderdrukking verdelgd of zelfs bedwongen, zoekt zich lucht te geven en grijpt natuurlijk als het gereedste middel den steun aan, dien haar de pers van Singapore biedt; en welke redenen van belang of voorzigtigheid zouden wel te bedenken zijn, die den Britschen uitgever zouden kunnen ontraden, zijne kolommen voor deze mededeelingen te openen? Wie twijfelt er aan of Engeland zal gaarne de ondermijning en den val aanschouwen van een stelsel, dat het, wat het ook van zijnen strijd met Nederlandsch waarachtige belangen moge denken, zeker als niet minder belemmerend voor de bevordering zijner eigen belangen in den archipel beschouwt? Wij kunnen ons niet anders dan diep bedroeven, dat het zoover gekomen is, dat schrijvers, dien het aan bekwaamheid niet ontbreekt, geen ander middel weten, om te openbaren, wat zij voor het belang van Nederland en zijne koloniën noodig of wenschelijk achten, dan hunne toevlugt te nemen tot vreemdelingen, tot dezulken vooral, wier gezindheden ten onzen aanzien verre van vriendschappelijk zijn, wier eigenbelang hen reeds op zich zelve prikkelt om het goede wat bij ons heerscht te miskennen en het kwade te overdrijven, en die zich weinig ontzien zullen onze schande voor de beschaafde wereld ten toon te stellen. Grievend en drukkend is een gedwongen stilzwijgen, waar de grieven zoo regtmatig en zoo zwaar zijn; en de strijd tegen de maatregelen van een despotiek en door de publieke opinie veroordeeld gouvernement kan zich voordoen als een strijd voor de ware belangen van het vaderland, waarbij het gebruik van zulke wapenen als waarvan zich de *Man on the Spot* bedient, zelfs den opregten patriot geoorloofd kan voorkomen. Toch wenschten wij, dat men wat meer het gevaar en de schande bedacht, daarin gelegen dat wij aldus onze wonden voor het oog van ijverzuchtige vreemdelingen openleggen, die zich welligt geregtigd zullen achten, de taak der genezing aan onze trage handen te ontrukken,

en der wereld zullen diets maken, dat zij handelen in naam der menschheid.

Maar zoo wij aan de eene zijde het beschouwde middel, tot herstel van grieven aangewend, niet mogen goedkeuren, met dubbele zwaarte treft het oordeel, uit die beschouwing afgeleid, de maatregelen van een gouvernement, dat den dwazen waan koestert, in de eeuw, die wij beleven, de vrije openbaring van meeningen en gevoelens door censuur en des noods door geweld te kunnen onderdrukken, en te regeren, niet door vertrouwen en ijverige pogingen tot voldoening aan alle regtmatige wenschen, maar door intimidatie en dwang. Wat baat haar de strenge breidel der drukpers in Indië in den mond gewrongen? Zij ontvlugt den te engen stal, en holt voort op vreemde wegen, waar zij onberekenbare schade kan stichten. Verzeker door de wet eene gepaste vrijheid van spreken en schrijven, hoor met belangstelling de diskussie over alle klagten, in uw uitgestrekt gebied aangeheven, sla nimmer erkende en regtmatige grieven in den wind, maar herstel ze waar en wanneer gij kunt, of openbaar althans de gezindheid, om geen ontwijkbaar kwaad met uw medeweten langer te doen voortwoekeren; dat, en dat alleen, is de regte kunst van regeren, in Indië zoowel als in Europa! Maar despotisme voedt onmatige vrijheidszucht; dwang leidt tot buitensporigheid. De vaart der verstandelijke en zedelijke ontwikkeling des menschdoms is niet te teugelen; en ontbreekt het haar aan wettige middelen om hare wenschen, hare behoeften te openbaren, zij zal tot onwettige hare toevlugt nemen, zij zal voorthollen langs ongebaande en gevaarlijke paden, en u de teugels, waarvan gij misbruik maakt om hare vaart te toomen, uit de handen rukken. De strijd over de grieven tegen het koloniaal bestuur, bij ontstentenis van eigen organen, reeds in de kolommen der dagbladen van Singapore overgebragt, moge der Nederlandsche regering tot waarschuwing strekken! God geve dat zij eene vrijzinnige regeling der belangen van de drukpers in Ned. Indië niet moge uitstellen tot het te laat is, en in den chaos van verwarring elke regeling onmogelijk zal bevonden worden! A. X.

Het zoogenaamde »College van Boedelmeesteren te Batavia" is eene instelling, ruim twee eeuwen geleden door onze voorvaderen opgerigt, niet alleen om onbeheerde nalatenschappen van onchristenen te administreren, maar ook om te waken voor de belangen van minderjarigen, die onder voogdijschap staan van bijzondere personen, en voor die van afwezige erfgenamen. Van oudsher werd dat College niet bezoldigd door den Staat, maar had de bevoegdheid, om eenige geldelijke heffingen op erfenissen enz. te doen, welke tevens strekten tot liefdadige doeleinden ten behoeve der onchristen-bevolking. Zelfs in de moeijelijke financiële omstandigheden onder den gouverneur-generaal DAENDELS, en bij de bezuinigingsmaatregelen van den burggraaf DUS BUS DE GUISIGNIS behielden die heffingen hun oorspronkelijk doel, de verzachting namelijk van het lot van ongelukkigen onder de niet Europesche bevolking. Eerst in deze tijden durft men ook naar die heilige fondsen begeerig de hand uit te strekken. Plotseling nam in 1843 het Gouvernement een besluit, waarbij bepaald werd, dat zij gedeeltelijk zouden worden gestort

in 's lands kas, om te worden aangewend tot liefdadige doeleinden ten behoeve van Christenen. Moedig verklaarde het College zich tegen deze wijziging, en beweerde, dat de gelden, die onchristenen tot het boven vermeld doel opbragten, ook ten behoeve van *hunne* armen moesten worden aangewend. Maar te vergeefs; op deze reklames antwoordde de regering niet, en bleef bij haar besluit; wat zeg ik? zij begreep, dat van die gelden, welke zeer aanzienlijke sommen bedroegen, in haar belang nog een nuttiger gebruik kon gemaakt worden, en gaf in 1848 te kennen, dat die gelden eigenlijk moesten gehouden worden voor het eigendom van het gouvernement, en deed de eerste stappen, om voor den vervolge ze als een bate van 's lands schatkist te beschouwen. Wij rekenen ons verpligt tegen dit beginsel met kracht onze stem te verheffen. De onchristen bevolking heeft hulp noodig voor hare weezen en kranken en andere ongelukkigen; de christelijke liefde brengt mede, dat eindelijk eens voor haar in dat opzigt iets van belang gedaan worde — en 't zou eene schreeuwende onregtvaardigheid zijn, de gelden, die zij daarvoor opbrengt, daarvoor *niet* te gebruiken. In een volgend nommer zullen wij deze gewigtige aangelegenheid breedvoerig behandelen.

De Chinezen zijn op Java zeer gevaarlijke vreemdelingen, aan wie men in den laatsten tijd te veel vrijheden en voorregten heeft toegestaan, en die daardoor zich niet alleen groote rijkdommen hebben weten te verzamelen, maar ook eenen overwegenden invloed, vooral in de residentie Batavia, hebben verworven. Die vrijheden en voorregten hun langzamerhand op eene verstandige, voorzigtige en regtvaardige wijze te ontnemen, schrijft niet alleen eene wijze staatkunde voor, maar begint ook, hoe langer zoo meer dringend noodzakelijk te worden. Maar hen in dezelfde positie te laten, en dan tevens de individuen te vernederen, te tergen, aan kinderachtige bewijzen van eerbied en onderdanigheid te onderwerpen — dat is voorzeker de dwaasheid ten top voeren, en het gevaar moedwillig provoceren. Het tegenwoordig bestuur der residentie Batavia schijnt dit echter anders te begrijpen, en is van oordeel, dat men de Chinezen niet genoeg de gestrengheid van den arm des despoots kan doen gevoelen, ten einde hen hunne aanmatigingen af te leeren. Het maakt daartoe van zijne magt een zeer ijverig gebruik, en tracht onder hen vrees en schrik in te boezemen; het laat zich zelven vereeren en huldigen, op eene wijze, die doet denken aan den hoed van GESSNER in de geschiedenis van WILLEM TELL, waarvoor ieder moest buigen. Menigeen althans heeft dien indruk ontvangen, wanneer hij de schildwacht voor het huis van den resident alle voorbijgangers zag noodzaken, om voor die doorluchtige woning den hoed of de *toedong* af te nemen, — en wat van dergelijke ergerlijke dwaasheden meer zij. Hier te Batavia is men algemeen van gevoelen, dat het hoogst noodzakelijk wordt, dat aan de ijdelheid, die thans in alle handelingen van het plaatselijk bestuur doorstraalt, een einde kome, want dat anders het genoegen van aan die ijdelheid te voldoen wel eens gevaarlijk kon worden voor de belangen der residentie. V. R.

BATAVIA, Mei 1849.

Fragmenten eener Reis over Java.

(Door Dr. P. BLEEKER.)

Reis langs de Noordkust van Midden-Java.

HOOFDSTUK I.

TEGAL.

Beschrijving der landstreek tusschen Cheribon en Tegal. Poststations. Voornaamste dessa's. Losarie. Brebes. Verdeeling in distrikten. Bevolking. Geboorte- en sterfteverhoudingen. Hoofdstad Tegal. Algemeene aanteekeningen betreffende de residentie. Kultures. Inkomsten. Wegen. Regentschap Tegal. Kemanglen. Suikerfabrijken. Lebaksioe. Landstreek tusschen Tegal en Pekalongan. Poststations. Stad en regentschap Pamalang.

Den 10 Julij vertrokken wij van Cheribon, om achtervolgens de voornaamste plaatsen langs de noordkust van Midden-Java te bezoeken. Wij zouden in het algemeen den grooten postweg tot Soerabaija volgen, om later, na oostelijk Java en Madura bezocht te hebben, de binnenlanden van Midden-Java te gaan bezigtigen.

De residentie Cheribon strekt zich oostelijk van de hoofdplaats nog 20 palen uit, staande paal 152 (van Samarang) nog binnen de stad Cheribon, terwijl de dessa Losarie, welker rivier de grens is tusschen Cheribon en Tegal, bij paal 132 gelegen is. Tot aan deze grens loopt de weg geheel door het regentschap Cheribon, en langs of toch nabij het strand. Van Losarie tot Tegal is de afstand nog 25 palen. Ook in het Tegalsche blijft de weg nabij het strand en doorsnijdt de regentschappen Brebes en Tegal van het westen naar het oosten.

Men verwachte tusschen beide hoofdplaatsen geene treffende natuurschoonheden. Het landschap is vlak, en hoezeer het in het algemeen wel bevolkt is en bebouwd, biedt het weinig afwisseling aan, tenzij nu en dan door de gezigten op de reusachtige vulkanen Tjermai en Slamat en de trachietruggen van den Bongkok en Pembarisan, die den Tjermai en Slamat met elkander verbinden. Deze bergen zijn echter te ver verwijderd, dan dat men daarvan veel meer zou kunnen herkennen dan de algemeene omtrekken. Hier en daar heeft men gezigten op zee. Het strand heeft er eene smalle strook moeras, waar pluchea indica en acanthus ilicifolius in overvloed voorkomen rondom enkele acacia-, cassia- en ficus-soorten. Talrijke rivieren snijden den weg. Die in het Cheribonsche zijn alle afkomstig van den Tjermai, van den Tjipoeran

en Grendeng (eene lagere bergrij, die oostelijk van den Tjermai afgaat en de regentschappen Cheribon en Koeningan van elkander scheidt) en van den Bongkok. De rivieren in het Tegalsche daarentegen zijn alle afkomstig van den Slamat en zijne verbindingsruggen met den Tjermai en met het gebergte van Karangkobar. De voornaamste dezer rivieren zijn Losarie en de Pamalie, de eerste voornamelijk behoorende tot het Cheribonsche, de tweede geheel tot het Tegalsche. — Iets opmerkelijks, wat ik ook oostelijker langs de noordkust van Java en zelfs langs de zuidkust van het eiland Madura waarnam, is, dat de uitwateringen der rivieren alle naar het westen gekeerd zijn. Het slib, door de rivieren afgezet, heeft overal eene bank aan hare uitwateringen gevormd, welke bank, na zich met den oosteroever der riviermonding vereenigd te hebben, het water noodzaakt in eene westelijke rigting naar zee te vloeijen. Deze bank eenmaal gevormd zijnde, neemt steeds in uitgebreidheid toe. Aan sommige riviermondingen hebben zij zich thans reeds eenige honderden schreden westwaarts verlengd. Ik geloof, dat de oorzaak van dit verschijnsel is te zoeken in het overwigt der eene moesson op de andere.

De poststations tusschen Cheribon en Tegal zijn te Moendoe (paal 150), Pengerangan (paal 144), Gebang (paal 139), Losarie (paal 132), Tanjong (paal 127), Kloewoek (paal 122), Klampik (paal 118—117) en Limbangan (paal 112), bereikende men de hoofdplaats Tegal tusschen de palen 107 en 106.

Behalve de bovengenoemde zijn de voornaamste aan den postweg gelegene plaatsen Baroedoeboer (paal 149), Kemangenam (paal 143), Ender (paal 141), Blegedok (paal 136), alle in het regentschap Cheribon. Voorts Moerang (paal 126) en de hoofdplaats Brebes in het regentschap Brebes, en Krangdon in het regentschap Tegal. Kemangenam is aan het strand gelegen en heeft vele huizen. Gebang, eene volkrijke dessa, waar vele zeepraauwen te huis behooren, ligt aan de Kali Gebang, die uit den Tjipoeran ontspringt en zich westelijk van Losarie in zee opent. Te Gebang is eene houten brug over de rivier geslagen. Losarie is de eerste dessa, welke men in het Tegalsche doorreist. Zij ligt aan de hier 250 tot 300 voeten breede doch ondiepe rivier Losarie, welke men met een bamboezen vlot passeert. Er is veel handel, die echter bijkans geheel in handen is van Chinezen, Arabieren en Maleijers. Losarie is de hoofddessa van het district Losarie, en zal naar mijne gissing eene bevolking bezitten van 3000 zielen, waaronder ongeveer 200 Chinezen en 700 Arabieren, Bengalezen en Maleijers.

Op Java zelf wordt het eigenlijke Java gerekend te bestaan uit alle landen, ten oosten van de rivier van Losarie gelegen. Zoo spreekt men te Batavia van eene reis naar Java, wanneer men zich naar Midden- of Oost-Java begeeft, eene spreekwijze, welke nooit gebezigd wordt ten opzigte van West-Java of de eigenlijke Soendalanden. Blijkbaar is deze gewoonte gesproten èn uit verschil van de taal en den aard der bewoners van West- en Midden-Java, èn uit de vroegere wijze van beheer van Java, toen alles wat oostelijk van de Soendalanden aan de kompagnie behoorde, onmiddellijk stond onder het gezag

van één enkelen gouverneur, die den titel droeg van gouverneur van Java's noordoostkust. In het Tegalsche is de taal niet meer de Soendasche, maar de Javaansche. De bewoners zijn er geene Soendanezen meer, maar eigenlijke Javanen, en het verschil in anthropologischen bouw begint men er reeds op de bevolking te lezen. De Javaan toch heeft meer van den Maleijer dan de Soendanees. Zijn hoog en breed voorhoofd buigt zich met zachte rondingen naar de kruin en de slapen om. De grens van zijn hoofdhaar is hoog boven de wenkbraauwen. Zijn afgerond achterhoofd puilt aanmerkelijk verder uit achter eene lijn, getrokken van het uitwendig gehoorgat naar de kruin, dan bij den Soendanees. Zijn schedel is in het algemeen ruimer. Zijn voorhoofd puilt weinig boven de oogen uit en heeft gebogene wenkbraauwen. De oogen puilen daardoor meer naar buiten dan bij den Soendanees, doch in het algemeen minder dan bij den Maleijer. Zijne oogspleet is horizontaal en ruim, terwijl zij bij den Soendanees eenigzins schuins staat. Zijne jukbogen wijken in het algemeen niet af van die der Soendanezen, doch zijne mondspleet is grooter en zijne lippen steken meer uit. Zijne huidkleur verschilt in de schakeringen tusschen bruin en bruin-geel.

Brebes, de hoofdplaats van het regentschap Brebes, is eene kleine stad, en ligt aan den oosteroever der rivier Pamalie (op de kaart van Java van den heer VAN DE VELDE Ramboetan genoemd), die met talrijke takken uit den verbindingsrug tusschen den Slamat en Tjermai ontspringt en ter hoofdplaatse 300 tot 350 voeten breed is. Ook deze rivier passeerden wij met een vlot, vermits de brug reeds een' geruimen tijd vroeger door sterke stroomen weggeslagen was. Te Brebes zijn vele huizen van steen gebouwd. Er wonen ongeveer 2000 Javanen en ruim honderd Chinezen. De regent van Brebes heeft er, behalve de politie-beambten, 24 pradjoerits ter zijner beschikking tot bewaring der rust.

Het regentschap Brebes is het westelijkste en het grootste der drie regentschappen van Tegal. Westelijk grenst het aan Cheribon, oostelijk aan Tegal, noordelijk aan de Javazee en zuidelijk aan de residentie Banjoemas. Het heeft eene nagenoeg vierhoekige gedaante, wordt gerekend eene oppervlakte te bezitten van ongeveer 1000 palen en is verdeeld in de distrikten Brebes, Losarie, Boemiaijoe, Lebaksioe, Sallem en Tanggoengan. Het laatstgenoemde distrikt is een partikulier land, dat aan den regent van Brebes, Raden Toemenggoeng PENNATA YOEDA toebehoort. Losarie en Brebes beslaan het noordelijke gedeelte van het regentschap; Tanggoengan en Lebaksioe liggen zuidelijk van Losarie en Brebes, en Sallen en Boemiaijoe zuidelijk van Tanggoengan en Lebaksioe. Deze zes distrikten waren in 1846 bevolkt met 97556 Javanen, met ongeveer 700 Arabieren, Bengalezen en Maleijers, met ruim 500 Chinezen en met slechts een tiental Europeanen. In 1846 waren de Javanen en in 1845 de overige natiën in de distrikten verdeeld als volgt:

Distrikten.	Uitgestr. in □ palen.	Europ.	Chinezen.	Javanen.	Arabier. enz.	Totaal Inwoners.	Inwoners per □ paal.
Brebes	120	8	182	29905		30095	250
Losarie	250	3	281	19920	688	20892	83
Boemiaijoe	214		58	17190		17248	80
Lebaksioe	185		19	14134		14353	77
Sallem	196			9931		9931	50
Totalen	965	11	540	91080	688	92519	95

Bij deze populatie moet nog geteld worden die van het partikuliere distrikt Tanggoengan, welke op het einde van 1845 uit 6476 Javanen bestond. De uitgestrektheid van dit distrikt vind ik nergens opgegeven. Tanggoengan daargelaten, heeft het regentschap alzoo nog geene 100 inwoners per vierkante paal. Men ziet overigens dat de bergdistrikten Sallem, Boemiaijoe en Lebaksioe nog minder bevolkt zijn, dan de stranddistrikten.

Wat de sterfte- en geboorte-verhoudingen betreft, berekeningen volgens de officiële bescheiden over de jaren 1841 tot en met 1846 leeren daaromtrent het volgende:

Jaren.	Bevolking.	Sterfgevall.	Geboorten.	Sterfgev. op Inwoners.	Geboorten op Inwoners.
1841	68800	1276	1350	1 : 53,91	1 : 50,96
1842	74886	797	1238	1 : 96,46	1 : 60,48
1843	83936	957	1161	1 : 87,70	1 : 72,29
1844	85633	1141	1372	1 : 75,66	1 : 62,41
1845	92560	1100	1519	1 : 84,14	1 : 60,93
1846	97556	1665	2374	1 : 58,59	1 : 41,38
			Gemiddeld	1 : 72,57	1 : 55,84

Op het einde van 1846 bezat de inlandsche bevolking 14123 buffels, 713 runderen en 3794 paarden, verdeeld in de distrikten (het landgoed Tanggoengan niet medegerekend) als volgt:

Vee.	Brebes.	Losarie.	Boemiaijoe.	Lebaksioe.	Sallem.	Totalen.
Buffels	4660	1774	2639	2383	2667	14123
Runderen	520	44	151	7	14	713
Paarden	768	806	918	710	592	3794

Het regentschap Brebes verlaten hebbende, bereikten wij spoedig Krangdon, de hoofdplaats van het evenzoo genoemde distrikt. Tusschen deze dessa en de hoofdstad Tegal zijn de dessa's zoodanig aaneengeschakeld, dat zij onmiddellijk aan elkander sluiten.

Tegal is eene der voorname steden van Java. De stad is regelmatig aangelegd en heeft breede, elkander regthoekig kruisende straten. In 1845 bestond hare bevolking uit 25889 Javanen, 1860 Arabieren, Bengalezen en Maleijers, 1579 Chinezen en 208 Europeanen, te zamen 29536 zielen, welke op eene grondvlakte van 5 vierkante palen bijeenwonen. De straten zijn goed beplind, met witte muren afgezet en door tamarindeboomen en guazuma tomentosa beschaduwd. De huizen der Europeanen zijn nabij het strand gebouwd, gedeeltelijk aan een ruim langwerpig vierkant met hoog geboomte beschaduwd plein, aan hetwelk ook het residentiehuis en het fort zijn gelegen. Het fort is klein, heeft steenen wallen en vier bastions. Het bevat het gevangenhuis en kazernes voor de pradjoerits, die in 1846 50 man sterk waren. Eigenlijke militaire magt bestaat nergens in de geheele residentie. De gouvernementspakhuizen zijn insgelijks nabij het strand gelegen. De rivier van Tegal, afkomstig van den Slamat, doorloopt het oostelijke gedeelte der stad en vormt bij hare uitwatering de haven van Tegal, die door den sterken inlandschen handel en visscherij steeds wemelt van grootere en kleinere praauwen. De reede van Tegal is open. Er staat van 3 tot 7 vademen water. Zij heeft den uitspringenden hoek van Brebes 5 à 6 palen westelijk en den hoek van Pamalang ongeveer 20 palen oostelijk van zich.

Tegal is wel eens onder de ongezonde plaatsen gerangschikt. Wat ik te Tegal daaromtrent vernam, spreekt zulks tegen. Slechts schijnt het, dat kinderziekte en syphilis er gedurende de laatste jaren meer gewoed hebben dan elders op Java. De mortaliteitsverhoudingen te Tegal zijn overigens veel gunstiger dan die te Batavia. Om mijne berekeningen eenige meerdere waarde bij te zetten, heb ik ze doen loopen over een tijdvak van vijf jaren.

Sterfte- en Geboorte-verhoudingen ter hoofdplaatse Tegal.

Jaren.	Javanen.	Sterfgevall.	Geboorten.	Sterfgev. op Javanen.	Geboorten op Javanen.
1841	17475	341	603	1 : 51,21	1 : 28,98
1842	21476	616	836	1 : 34,86	1 : 25,68
1843	25070	659	790	1 : 38,04	1 : 31,73
1844	25125	720	870	1 : 34,89	1 : 28,87
1845	25889	747	903	1 : 34,63	1 : 28,66
			Gemiddeld	1 : 37,31	1 : 28,74

Volgens mijne berekeningen (*Bijdragen tot de geneeskundige topographie van Batavia*) is de mortaliteit onder de inlanders te Batavia = 1 : 24, zoodat die van Tegal meêr dan de helft gunstiger is. De onmiddellijke omstreken van Tegal duiden ook op niets, waardoor eene groote mortaliteit verklaarbaar zou zijn.

Volgens VALENTIJN was Tegal in zijnen tijd wel met 8000 huisgezinnen bevolkt. Rekent men thans bij de populatie van de eigenlijke hoofdplaats die der omgrenzende dessa's van de omliggende distrikten, dan is de bevolking thans niet geringer dan ruim eene eeuw geleden. In VALENTIJN's tijd stond Tegal onder een aan het opperhoofd van Cheribon ondergeschikt hoofd, doch de Nederlanders hadden er reeds een fort, waarin toen, volgens eene bepaling van 9 Junij 1705, een personeel lag van 25 beambten en militairen en een geneesheer. Bij het traktaat van 11 November 1743 werd de geheele Noordkust van Java en zoo ook Tegal, aan de compagnie in vollen eigendom afgestaan.

Te Tegal hielden wij ons slechts een paar uren op. De heer LUCASSEN, gepensioneerd kolonel en thans suikerfabrikant te Kemanglen, op eenige palen afstands van Tegal, had ons uitgenoodigd, ten zijnent een paar dagen door te brengen, welke uitnoodiging ons te meer welkom was, omdat wij er door in de gelegenheid werden gesteld, de fraaije suikerfabrijken van dien heer te bezigtigen.

Alvorens echter mijne verdere reis door deze residentie te beschrijven, zal ik eenige algemeene aanteekeningen mededeelen betreffende de residentie en het regentschap Tegal.

Tegal is eene der kleinere residentiën van Java, beslaande zij eene oppervlakte van slechts 1914 □ palen. Hare grenzen zijn, noordelijk de Java-zee, westelijk Cheribon, oostelijk Pekalongan en zuidelijk Banjoemas. De vulkanen Tjermai, Slamat en Prahoe zijn door verbindingsruggen met elkander vereenigd, die eene keten vormen van meer dan 90 palen lengte, eene keten die zich van het westen naar het oosten uitstrekt en over welker hoogste punten de grens loopt, die Tegal en Pekalongan van Banjoemas scheidt.

De westelijke en oostelijke grenzen van Tegal worden beschreven door de rivieren Losarie en Oeloedjami.

Tegal is verdeeld in de drie regentschappen Brebes, Tegal en Pamalang, te zamen bevattende 17 distrikten. Het regentschap Brebes is boven reeds beschouwd. Tegal neemt het middelste gedeelte der residentie in en heeft eene driehoekige gedaante, welker basis in zee rust en welker top tot op den top des Slamats reikt. Het grenst oostelijk aan Pamalang, welk regentschap het oostelijke gedeelte der residentie beslaat, eene vierhoekige gedaante heeft en oostelijk grenst aan de residentie Pekalongan.

De bevolking van geheel Tegal bestond in 1843—1846 uit 324,456 zielen, dus ongeveer 170 inwoners per vierkante paal. Het cijfer der Javanen in 1846 was 318,294, dat der overige natiën op het einde van 1845, voor de Europeanen en afstammelingen van Europeanen 274, voor de Chinezen 3068

en voor de Arabieren, Bengalezen en Maleijers 2820. De Javaansche bevolking neemt jaarlijks sterk toe, zoowel doordien de geboorten de sterfgevallen aanmerkelijk overtreffen als door landverhuizers uit Cheribon, Pekalongan en Banjoemas. Zoo is het cijfer dezer bevolking van 1841 tot 1846 met niet minder dan 74,657 verhoogd, zijnde het namelijk van 243,637 tot 318,294 gestegen. De geboorte- en sterfteverhoudingen in dat tijdvak waren zooals hieronder is aangetoond.

Sterfte- en Geboorte-verhoudingen in de Residentie Tegal.

Jaren.	Javanen.	Sterfgevall.	Geboorten.	Sterfgev. op Javanen.	Geboorten op Javanen.
1841	243637	4587	7225	1 : 53,11	1 : 33,72
1842	259961	5035	8428	1 : 51,63	1 : 30,84
1843	283195	6869	7912	1 : 41,22	1 : 35,79
1844	285960	7702	8879	1 : 37,12	1 : 32,20
1845	303820	7930	9753	1 : 38,31	1 : 31,15
1846	311818	8348	11887	1 : 37,35	1 : 26,23
			Gemiddeld	1 : 41,71	1 : 31,58

Daar deze cijfers over een tijdvak van zes jaren loopen, schijnt men te mogen opmaken, dat de daaruit getrokken gemiddelde sterfte- en geboorte-verhoudingen der juistheid zeer nabij komen en dat alzoo in de residentie jaarlijks 1 van de 42 inlanders sterft en 1 geboorte onder hen voorkomt op de 32 personen.

Wat het jaar 1846 betreft, zijn de bewoners van het land Tanggoengan buiten berekening gelaten.

Het aantal huwelijken onder de inlandsche bevolking bedroeg 4787 in 1845 en 5016 in 1846. Gevaccineerd werden in 1845 13854 en in 1846 13204 kinderen.

De rijkdom aan vee is in de laatste jaren naauwelijks toegenomen. In 1844 bezat de inlandsche bevolking 44720 buffels en in 1846 46965. Het aantal runderen, 1220 in 1844, was 1213 in 1846 en dat der paarden, in 1844 9395, bedroeg in 1846 slechts 8775.

Hoezeer de bodem van Tegal in het algemeen vruchtbaar is, bevatten de rivieren, die alle binnen of nabij de grenzen der residentie ontspringen, gedurende de oostmoesson weinig water, zoodat de vruchtbaarheid der lage landen zou lijden, wanneer niet door waterleidingen in het gebrek aan water voor den landbouw was voorzien. Van die waterleidingen zijn die van Bantar bollang, Djangkellok en Semaija de voornaamste. De eerste dezer is in 1845 voltooid en voorziet 6000 bouws velden van water.

In 1845 bestonden in Tegal 202 bosschen, welke gerekend worden gezamenlijk 1100 vierkante palen te beslaan, zoodat verreweg het grootste gedeelte der residentie nog onbebouwd is. Zij bevatte in 1846 aan velden 71266 bouws van 500 □ roeden. De rijstkultuur kan gerekend worden in dat jaar 1026999 pikols rijst opgeleverd te hebben, en alzoo 3,16 pikol of 395 oude ponden per inwoner of voor elken inwoner 1,08 pond per dag. Djagong, ketella, katjang en boomvruchten worden bovendien in overvloed aangekweekt, even als djarakh, tabak enz.

De produkten, voor de Europesche markt aangekweekt, waren suiker, koffij, thee en tabak.

In 1846 waren voor de suikerkultuur afgezonderd 3200 bouws velden. Het suikerriet werd bewerkt in 7 fabrijken, t. w. Pangka, Kemanglen, Doekoewaringin, Djatie-barang, Adiwarna, Tjomal en Bandjar-djawa, bijna alle in het regentschap Tegal gelegen. Het produkt van suiker bestond in 1845 uit 104256 en in 1846 uit 116775 pikols, zoodat gemiddeld in 1845 32,58 en in 1846 36,33 pikols per bouw werden verkregen. Vergelijkt men deze uitkomsten met die, in Oost-Java verkregen, waar in het jaar 1845 in de delta van Soerabaija 27,28, in Pasoeroean 34,66 en in Probolinggo 37,09 pikols per bouw verkregen werden, dan ontwaart men, dat de gemiddelde produktie in het Tegalsche het midden hield tusschen die in Oost-Java, eene gunstige uitkomst, die echter niet zoo zeer is toe te schrijven aan de bijzondere geschiktheid des bodems voor de suikerrietkultuur, als wel aan de uitmuntende wijze van fabrikatie, die de oude wijzen, in Pasoeroean en de Soerabaija-delta nog grootendeels gevolgd, verre overtreft in doelmatigheid en slechts weinig suiker laat verloren gaan.

De koffijkultuur, die in alle drie regentschappen plaats heeft, leverde in 1845 21,862,50 pikols van 10,716,258 heesters en in 1846 28,489,71 pikols van 11,325,460 heesters. Het produkt werd aan de bevolking betaald tegen *f* 8,40 de pikol koffij op de gewone wijze, en tegen *f* 9,20 de pikol, op de West-Indische wijze bereid. Elke pikol kostte het gouvernement bijkans *f* 12 tot aan de strandpakhuizen. In het Pamalangsche te Peglonsoran is nog eene partikuliere onderneming van deze kultuur op woeste gronden.

De theekultuur, voor welke afgezonderd waren 232 bouws, beplant met 1,038,600 theeheesters, leverde in 1845 61479 en in 1846 70637 Amsterdamsche ponden thee op. — Met de tabakskultuur stond het ongunstig. Hoeveelheid produkt mij onbekend.

Behalve den grooten postweg, die de residentie van het westen tot het oosten doorloopt, heeft Tegal meerdere voorname binnenwegen. De voornaamste daarvan zijn:

I. Die, welke zuidelijk van de hoofdplaats Tegal afgaat en zich nabij Bandjaran splitst: 1) in een' tak, die over Lebaksioe en Boemiaijoe en over de westelijke helling van den Slamat naar Adjibarang loopt en zich daar vereenigt met den weg van Adjibarang naar Banjoemas; 2) in een' tak, die, door het distrikt Gantoengan en door het zuidwestelijke gedeelte van het regentschap Pamalang,

geleidt over den oostelijken voet van den Slamat en over Poerbolinggo insgelijks naar Banjoemas.

II. Een binnenweg, die van de hoofdplaats Pamalang afgaat, dit regentschap van het noorden naar het zuiden doorloopt en zich bij Modjangon verbindt met den weg van Gantoengan naar Poerbolinggo.

De uitvoer der residentie bestaat voornamelijk in suiker, koffij, thee, peper, gambier (veel naar Banjoemas), katjang, benzoin, tabak, sigaren, uijen, rijst, padie, rottan, arak, wijn, jenever, zeep, olie, boter, was, dinding, eijeren, vogelnestjes, lijnwaden, lood, staal, stalen pennen enz. Vele dezer artikelen worden ook ingevoerd.

De inkomsten der residentie waren in 1845, behalve de waarde der produkten, en overigens, voor zoo verre zij ter mijner kennis gekomen zijn, de volgende. — Landrenten *f* 546,323; pacht der bazaars en warongs *f* 85,920; andere verpachte middelen, behalve het opium, *f* 28,560; verponding *f* 3673; grondhuur *f* 2512; zoutmonopolie (verkoop van 726 koijans en 18¾ pikols zout ad *f* 240 de koijan), *f* 174,391; inkomende regten *f* 74,282; uitgaande regten *f* 50,532 (waarvan *f* 45,911 fictive posten voor afgescheepte gouvernements-koffij); klein zegelregt *f* 4520; regt van successie *f* 132; regt van overschrijving *f* 545; belasting op de slaven *f* 127; belasting op de paarden *f* 1906; venduregten *f* 863; inkomsten van de posterijen *f* 8172; verkoop van gronden *f* 2564; hoofdgeld voor bij partikulieren in dienst zijnde Javanen *f* 321; boeten en confiskatiën *f* 280.

Het regentschap Tegal is verdeeld in de 6 distrikten: Tegal, Krangdon, Maribaija, Doekoe-waringin, Pangkah en Gantoengan. Hiervan liggen Krangdon, Tegal en Maribaija aan de noordkust, Doekoe-waringin zuidelijk van Krangdon en Tegal, en Gantoengan in het zuidelijkste gedeelte des regentschaps op de hellingen des Slamats. De uitgestrektheid en de bevolking dezer distrikten waren in 1846 als volgt:

Distrikten.	Uitgestr. in □ palen.	Europ.	Chinezen.	Javanen.	Arabier., Bengal., Malelj. enz.	Totaal Inwoners.	Inwoners per □ paal.
Tegal	5	208	1579	23726	1860	27373	5474
Krangdon	8	5		20375		20380	2547
Maribaija	75	1		14170		14171	188
Doekoe waringin	47	21		50958		50979	1084
Pangkah	23	10		29689		29699	1290
Gantoengan	88			6380		6380	72
Totalen	246	245	1579	145598	1860	148982	605

Men ontwaart alzoo, dat dit regentschap meer dan zesmaal sterker bevolkt is dan Brebes. Slechts in Maribaija en Gantoengan is de bevolking nog dun,

in het eerste distrikt wegens minderen rijkdom aan water, in het laatste wegens het zeer bergachtig terrein. De aanwezigheid der groote suikerfabrijken in Krangdon, Doekoe-waringin en Pangkah heeft bijgedragen, om de daar vroeger reeds talrijke bevolking nog meer te doen toenemen. De sterfte- en geboorte-verhoudingen onder de Javanen waren in dit regentschap van 1841 tot en met 1846 als volgt:

Jaren.	Javanen.	Sterfgevall.	Geboorten.	Sterfgev. op Javanen.	Geboorten op Javanen.
1841	116335	2359	4665	1 : 49,31	1 : 24,93
1842	125479	2825	5395	1 : 44,41	1 : 23,25
1843	131723	4292	4880	1 : 30,69	1 : 26,99
1844	131248	4818	5411	1 : 27,24	1 : 24,25
1845	136923	4913	5804	1 : 27,86	1 : 23,58
1846	145298	3826	4619	1 : 38,23	1 : 31,45
			Gemiddeld	1 : 34,16	1 : 25,56

De mortaliteit in dit regentschap was alzoo ruim dubbel zoo groot als in het regentschap Brebes, terwijl daarentegen de geboorten ruim dubbel zoo talrijk waren als in Brebes, zoodat mortaliteit en geboorten in beide regentschappen in omgekeerde verhouding tot elkander stonden. Dit verschijnsel herhaalt zich ten opzigte van de verschillende landstreken op Java, en, zoo ik meen, ook in Europa, en zou uitgedrukt kunnen worden als *compensatie-wet der bevolking.*

De cijfers van het vee in Tegal waren in 1844 tot 1846 de volgende:

1844. Buffels 14279. Runderen 451. Paarden 3399.
1845. » 15654. » 300. » 3318.
1846. » 17466. » 313. » 3030.

Zoodat slechts ten opzigte van het aantal buffels eene vermeerdering heeft plaats gehad.

Zoo als gezegd is, begaven wij ons van Tegal naar Kemanglen. Kemanglen ligt op slechts 11 palen afstands van de hoofdplaats, niet ver westelijk van den grooten binnenweg van Tegal naar Lebaksioe en Banjoemas. De weg is hier zoo digt bebouwd met dessa's, dat men naauwelijks ontwaart de hoofdplaats verlaten te hebben. Bij Bandjaran, een groot dorp met vele steenen huizen, verwisselden wij van paarden en reden toen in eens door tot Kemanglen, waar ons de heer LUCASSEN in zijn prachtig landhuis met de meeste gastvrijheid ontving. Kemanglen ligt in het distrikt Doekoe-waringin in eene gezonde en vruchtbare vlakte, die zuidwaarts in het voorgebergte van den Slamat overgaat. Deze vlakte is voor een groot gedeelte beplant met suiker-

riet, behoorende bij de vier, volgens het stelsel van DERÔSNE en CAIL werkende, suikerfabrijken van de heeren LUCASSEN en HOLMBERG DE BECKFELDT.

Geen enkel plekje is hier onbebouwd gebleven en eene talrijke bevolking heeft er zich gevestigd. De Javanen zien er hier gezond en welgevoed uit en de netheid en zindelijkheid hunner kleeding, zoowel van mannen als vrouwen, doet aan eene meerdere mate van welvaart denken, dan men in de Buitenzorgsche en Preanger-Soendalanden pleegt waar te nemen. De mannen en vrouwen zijn er echter in het algemeen leelijk, en onder de ouderen zeer velen door de kinderziekte geschonden, een bewijs dat de vaccine haren heilzamen invloed op de oudere bevolking niet van belang heeft doen gevoelen.

Te Kemanglen heeft men een vrij gezigt op den Slamat. Deze berg, ruim 10600 voeten hoog, is door den heer JUNGHUHN beschreven (*Tijdschrift voor Neerl.-Indië*, 1843. Jaargang V. Dl. I), en doet zich voor als een massive kegel. Zijn top is schuins afgeknot en ligt in het zuid-zuid-oosten. Zijne oostelijke hellingen zijn veel steiler dan zijne westelijke.

Met belangstelling bezigtigden wij de fabrijken van Doekoe-waringin en Kemanglen van den heer LUCASSEN, fabrijken die, behalve door hare voortreffelijke machineriën, nog uitmunten door de sierlijkheid waarmede de verschillende deelen met elkander zijn in verband gebragt en door de zindelijkheid die er heerschte, niettegenstaande de fabrijk reeds sedert meerdere dagen en nachten onafgebroken in werking was. Opzigtelijk de suikerproduktie van Java is het te betreuren, dat de uitmuntende in deze fabrijken gevolgde wijze van bewerking van het suikersap nog slechts zoo weinig elders op Java in gebruik is. In Oost-Java, waar de suikerfabrijken zoo talrijk zijn, werken nog slechts zeer enkelen met stoom, en deze dan nog niet alle volgens het stelsel van DERÔSNE en CAIL. Duizenden pikols suiker gaan jaarlijks thans nog verloren door ondoelmatige fabrikatie, en de kwaliteit der daardoor geproduceerde suiker staat verre beneden die, welke men op andere wijzen vermag te verkrijgen. Wij bezochten ook nog de twee fabrijken van den heer HOLMBERG DE BECKFELDT, die bij de dessa Djatiebarang, ongeveer 4 palen westelijk van Kemanglen, gelegen zijn. Deze fabrijken werken volgens hetzelfde stelsel als die van den heer LUCASSEN, doch zijn op verre na niet zoo fraai ingerigt. De 4 fabrijken van beide heeren bragten in 1846 meer dan 60000 pikols suiker op.

Den volgenden dag na onze aankomst te Kemanglen maakten wij nog een uitstapje naar Lebaksioe, de hoofdplaats van het evenzoo genoemde distrikt. Lebaksioe ligt 13 palen zuidelijk van Tegal, aan den grooten binnenweg naar Banjoemas, die voor het huis van den Wedono (distriktshoofd) van Lebaksioe eene westelijke rigting aanneemt, welke hij volgt tot nabij Mergasaharie, waar hij zich weder naar het zuiden keert en dan in deze rigting op het gebergte van Boemiaijoe aanloopt. Lebaksioe is bevolkt met ruim 700 Javanen en eenige Chinezen. Het ligt op een' der het meest naar het noorden uitspringende heuvels van de voorbergen van den Slamat. Er is eene goede pasangrahan, vanwaar men een fraai gezigt heeft op den weg en de vruchtbare vlakte van Lebaksioe en Doekoe-waringin.

Den 13den begaven wij ons terug naar Tegal, om dien dag nog naar Pekalongan door te reizen. Eenige honderden inlanders, vrij goed met roode montering gekleed, bedekten de hoofdstraten van Tegal. Allen waren te paard en met driekleurig gevlagde lansen gewapend. De straten waren bovendien met eerebogen en groen versierd. Wij vernamen, dat dit alles was ter eere van den nieuw benoemden resident van Tegal, die juist dien dag in zijne nieuwe residentie verwacht werd. Intusschen beviel ons deze drukte volstrekt niet, vermits wij daardoor eerst laat in den namiddag postpaarden konden erlangen, zoodat te voorzien was, dat wij een gedeelte der reis naar Pekalongan in het duistere van den avond zouden moeten maken.

Van Tegal tot Pekalongan is de afstand 42 palen. De weg loopt nog eenige palen ver door het regentschap Tegal, nabij de zee, bereikt dan, tusschen de rivieren Palawangang en Pamalang, het regentschap Pamalang en doorloopt ook dit regentschap van het westen naar het oosten tot aan Oeloedjamie, welks rivier de noordelijke gedeelten der residentiën Tegal en Pekalongan van elkander scheidt. Ongeveer 8 palen verder, noordoostelijk van Oeloedjami, bereikt men de hoofdplaats Pekalongan.

Meerdere rivieren kruisen den weg. Zoo bij paal 99 de Kali Maribaija, p. m. 100 voeten breed en met eene goede houten brug; bij paal 96 de Kali Tjirdadiek, insgelijks ongeveer 100 voeten breed; bij paal 95 de Kali Wedongsonno, p. m. 80 voeten breed, met houten brug; bij paal 92 de Kali Batattan, 70 tot 80 voeten breed, met houten brug; bij paal 91 de Kali Keteko Sampi, bijkans 100 voeten breed, met houten brug; bij paal 89 de Kali Pamalang, 40 voeten breed; bij paal 88 de slechts 20 voeten breede Kali Kanding Saharie; bij paal 76 de Kali Tjomal, welke men wegens hare breedte met een vlot passeert; voorts nog de Kali Oeloedjamie en Kali Pebejan in het Pekalongansche.

Het landschap tusschen Tegal en Pekalongan verschilt niet veel van dat tusschen Tegal en Cheribon. Evenwel, hoe meer men Pekalongan nadert, des te meer vertoont het gebergte zich in de nabijheid. De verbindingsrug tusschen den Slamat en Prahoe is aanmerkelijk hooger, dan die tusschen den Slamat en Tjermai, bereikende de hoogte der toppen van den laatsten slechts eene hoogte van 3500 voeten, terwijl sommige punten van den eersten zich tot 5000 voeten boven de zeevlakte verheffen. De Slamat-Tjermaische rug gaat eenigzins van W.N.W. naar Z.O.; de Prahoe-Slamatsche rug daarentegen rigt zich meer van W.Z.W. naar O.N.O. en zendt zijne ribben to meer nabij het strand.

De poststations tusschen beide hoofdplaatsen zijn: Kramat (paal 101), Kademangan (paal 94), Paweloetan (paal 87 binnen de stad Pamalang), Petaroekan (paal 81), Tjomal (paal 76) en Pedawettan (paal 70).

In het Maribaijasche is men hier en daar zeer nabij het strand. De aanslibbing der kust schijnt in het Tegalsche niet van veel belang te zijn. Ik zag er slechts kleine moerassen, begroeid met bruguiera's en pluchea indica. Bij paal 99 heeft men den Slamat regt in het zuiden. Vijf palen verder (paal

94) ziet men regt zuidelijk van zich een' kleinen kegelvormigen berg, Goenoeng Goentoel genaamd. Bebouwde velden ontwaart men tot aan Pamalang geene andere dan sawahs.

De stad Pamalang (paal 87 en 88) is de hoofdplaats van het regentschap en distrikt van denzelfden naam, en heeft eene bevolking van naar gissing 4000 Javanen, 600 Chinezen en een paar honderd Arabieren, Maleijers enz. Zij is gebouwd langs den grooten postweg, die met steenen muren is afgezet en met oude tamerindeboomen beschaduwd. De paseiban, de fraaije regentswoning en de bazaar zijn er bezienswaardig. Er liggen eenige pradjoerits. — De stad strekt zich meer dan een paal ver langs den weg uit, staande paal 87 binnen de westelijke, paal 86 binnen de oostelijke poort.

Het regentschap Pamalang beslaat eene oppervlakte van 703 □ palen en heeft tot grenzen, ten noorden de Java-zee, ten westen Tegal, ten zuiden het regentschap Poerbolinggo van de residentie Banjoemas en ten oosten het regentschap Pekalongan. Het is verdeeld in de distrikten Pamalang, Tjomallor, Tjomal-kidoel, Moendiradja en Bongas. Hiervan liggen Pamalang en Tjomal langs de noordkust. Bongas vormt het zuidoostelijke en Moendiradja het zuidwestelijke gedeelte, en alzoo de bergdistrikten des regentschaps. De gezamenlijke distrikten waren in 1846 bevolkt zoo als hieronder is aangetoond.

Distrikten.	Uitgestrektheid in □ palen.	Europeanen.	Chinezen.	Javanen.	Arab., Maleij., enz.	Totaal Inwoners.	Inwoners per □ paal.
Pamalang	114	6	643	27089	272	28010	245
Tjomal lor	24	1	96	13965	0	14062	585
Tjomal kidoel	21	10	171	11035	0	11216	534
Moendiradja	277	0	26	12668	0	12694	45
Bongas	267	1	13	10683	0	10697	40
Totaal.....	703	18	949	75440	272	76679	109

Dit regentschap is alzoo ruim 5 maal minder bevolkt dan Tegal, doch iets meer dan Brebes. De bergdistrikten Bongas en Moendiradja zijn de minst bevolkte van de geheele residentie.

De sterfte- en geboorte-verhoudingen onder de Javanen van dit regentschap waren van 1841 tot 1846 als volgt:

Jaren.	Javanen.	Sterfgevall.	Geboorten.	Sterfgev. op Javanen.	Geboorten op Javanen.
1841	58502	952	1210	1 : 61,45	1 : 48,34
1842	59596	1413	1795	1 : 42,17	1 : 33,20
1843	67536	1620	1871	1 : 41,68	1 : 36,09
1844	69079	1743	2096	1 : 39,63	1 : 33,01
1845	74337	1917	2630	1 : 38,77	1 : 28,26
1846	75440	2857	4194	1 : 26,37	1 : 17,98
			Gemiddeld	1 : 38,51	1 : 29,31

Vergelijkt men deze verhoudingen met die der beide regentschappen Brebes en Tegal, dan ontwaart men aanmerkelijke verschillen, maar tevens een opmerkelijk verband tusschen mortaliteit en geboorten, zijnde deze laatste het talrijkst geweest daar, waar de mortaliteit het grootste was. Ten einde dit door de cijfers te doen in het oog vallen, stel ik die der drie regentschappen, alsmede die der hoofdplaats Tegal en der geheele residentie onder elkander:

Regentschappen enz.	Gemiddelde Verhoudingen der	
	Sterfte.	Geboorten.
Brebes	1 : 72,57	1 : 55,84
Tegal	1 : 34,16	1 : 25,56
Pamalang	1 : 38,51	1 : 29,31
Hoofdplaats Tegal	1 : 37,31	1 : 28,74
Residentie Tegal	1 : 41,71	1 : 31,58

De cijfers van het vee waren in de jaren 1844, 1845 en 1846 als volgt:

Jaren.	Buffels.	Runderen.	Paarden.
1844	16828	165	2755
1845	14733	203	2263
1846	15376	164	1951

Zoodat ten opzigte van het vee meer een achteruitgang dan eene toename op te merken is, te meer daar de bevolking in diezelfde jaren met eenige duizenden zielen is vermeerderd.

Te Pemalang aangekomen, overviel ons de avond. Ik kon alzoo van de landstreek tusschen deze stad en Pekalongan weinig waarnemen. In de duisternis passeerden wij de breede rivieren Tjomal en Oeloedjami met vlotten van bamboe, en kwamen eerst laat in den avond te Pekalongan aan.

Bijzonderheden uit de Nederlandsche krijgsbedrijven op Sumatra.

Met bijzondere belangstelling heb ik, in het tweede deel van den negenden jaargang van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië*, gelezen, het stuk over *het begin en voortgang van onzen handel en bezittingen op Sumatra's Westkust*. Die belangstelling is eenigzins verminderd bij het doorlezen van het tweede gedeelte van dat stuk, voorkomende in de tiende aflevering van denzelfden jaargang, omdat ik in het laatste gedeelte daarvan eenige onnaauwkeurigheden opmerkte. Maar in het tweede vervolg, voorkomende in de elfde aflevering van dien jaargang, heb ik tot mijn leedwezen zulke grove onnaauwkeurigheden gevonden, dat die het vertrouwen op het vorige, mij minder bekende gedeelte, noodwendig aanmerkelijk verminderd hebben. Gebrek aan de noodige bescheiden en andere omstandigheden, verhinderen mij thans, een naauwkeurig en volledig verhaal te geven van de gebeurtenissen in dat tijdvak, doch ik acht het in het belang der geschiedenis, maar ook voor de nagedachtenis van eenige verdienstelijke mannen noodig, de onnaauwkeurigheden, welke in het laatste gedeelte voorkomen, hier en daar aan te toonen en te verbeteren (*).

Op bladz. 214 wordt gesproken van de hoofden Narros en van de Kampong Narros; deze naam is Narras en komt ook later zoo voor. Op bladz. 215 wordt gezegd, dat een detachement van 100 man uit de bovenlanden, onder geleide van den assistent resident LANDRIE (moet zijn LANDRÉ) naar Priaman konde worden gezonden. Dat deze 100 man onder geleide van genoemden assistent-resident naar Priaman gezonden werd, kan ik niet bepaald tegenspreken, en het ontbreekt mij aan de bescheiden om naar de waarheid onderzoek te doen; nogtans moet ik betwijfelen, of de voordragt juist is, want hoe miskend de krijgsmansdienst in onze Indische bezittingen ook wezen mo-

(*) Verscheiden dezer onnaauwkeurigheden zijn toe te schrijven aan eene slordige korrektie, welke grootendeels aan mijne toenmalige afwezigheid van Batavia te wijten is. Ook de kopij was zóó onduidelijk geschreven, dat men de eigennamen moest kennen om ze te ontcijferen, en dat was met den tijdelijken korrektor niet het geval. De redaktie betuigt den geëerden inzender hare erkentelijkheid voor deze bijdrage, die daarom ook te grooter waarde voor haar bezit. De reden, waarom zij niet vroeger werd geplaatst, is toe te schrijven aan de moeijelijke omstandigheden, waaronder het laatste nommer van den tienden jaargang in Indië werd uitgegeven, en de onzekerheid, waarin de redaktie verkeerde, of de schrijver ze wel in de in Nederland uit te geven afleveringen wenschte te zien opgenomen.

De Redaktie.

ge, zijn de voorbeelden, dat de militaire magt onder bevel van een burgerlijk beambte is uitgerukt, zeker toch zeer zeldzaam. Op bladz. 217 wordt gezegd, dat de luitenant-kolonel ELOUT, benoemd resident en militaire-kommandant, in de maand Maart 1830 te Padang verscheen; genoemde hoofd-officier kwam niet voor Maart 1831 te Padang aan, zoo als het vorig gedeelte van het verhaal zelf aanduidt, wordende daarin gesproken van gebeurtenissen, die voor zijne aankomst in December 1830 en Januarij 1831 plaats vonden (bladz. 214 en 216).

Bladz.	220	regel	3	van	onderen	staat	Talawi	moet zijn Telawas.
»	221	»	10	»	boven	»	September 1830	» » Sept. 1831
»	222	»	1	»	boven	»	Katragan	» » Katiagan.
»	223	»	13	»	onderen	»	kapt. GERRITS	» » kapt. GENNET
»	224	»	13	»	onderen	»	Mei 1834	» » Mei 1832.
»	125	»	10	»	onderen	»	26 Julij	» » 22 Julij.

hetgeen ook blijkt vier regels later, waar gezegd wordt, dat het indringen in het Lintouwsche geduurd heeft tot den 25 Julij. Deze onnaauwkeurigheden zullen wel aan drukfouten moeten worden toegeschreven.

De vermeestering van Lintouw wordt niet juist voorgesteld; men zou uit het verhaal moeten opmaken, dat de luitenant-kolonels ELOUT en KRIEGER, benevens de kapitein VELTMAN (niet VELDMAN), die met hun drieën bewerkstelligden, terwijl verder blijkt, dat ook de kapitein SCHENK daarbij tegenwoordig was. Het bestuur der operatiën tegen Lintouw, nam de luit.-kolonel ELOUT, resident en militaire kommandant, persoonlijk op zich, en hij voerde tevens het centrum aan. De regtervleugel, voornamelijk zamengesteld uit manschappen van het 1ste bataillon infanterie, werd door den luitenant-kolonel VERMEULEN KRIEGER aangevoerd, aan wien het te beurt viel, de vijandelijke linie het eerst te forceren. De linkervleugel werd aangevoerd door den kapitein VELTMAN, onder zijne bevelen hebbende zijne eigene kompagnie Europeanen benevens een zeventigtal Boeginezen.

Op bladz. 226 regel 3 van boven staat kampong Tappa-Lilla moet zijn Tappi-Sello.

Op bladz. 226 regel 4 van onderen staat Sept. 1831 moet zijn Sept. 1832.

» » 226 » 3 » onderen » Sito Mangi » » Pito-Magé.

Op bladz. 228 leest men:

» In diezelfde maand rukte de luitenant-kolonel VERMEULEN KRIEGER door tot de IV en XII Kotta's (bovenlands) en vermeesterde, met eene kolonne van 300 bajonetten, het geheele Bonjolsche, bij welke gelegenheid hij zelf zwaar gewond werd. De vijandelijke magt stond onder de bevelen van den toeanko IMAN en toeanko MOEDA van Bonjol, en verdedigde den toegang tot het land van de zijde der benedenlanden tegen onze troepen, die door den luit.-kolonel ELOUT werden aangevoerd. Nadat de luitenant-kolonel KRIEGER Andali, de hoofdplaats der XII Kotta's, had ingenomen, maakte de bevolking van Bonjol gebruik van de afwezigheid harer onderdrukkers, wierp het padriesche juk af en begaf zich onder onze bescherming, zoodat, bij het inrukken onzer troepen, huizen en goederen gespaard werden."

De voorstelling der gebeurtenissen is hier weder geheel onjuist, en geschikt om een verkeerd denkbeeld van dezelve te geven.

Nadat, door de overmeestering van Boekit-Kamang door den luit.-kolonel VERMEULEN KRIEGER, het distrikt Agam geheel in onderwerping was gebragt, besloot de luit.-kolonel ELOUT, resident en militaire kommandant, onze magt tegen Bondjol te wenden. Tot dat einde rukte eene kolonne onder den luit.-kolonel VERMEULEN KRIEGER uit Agam, en eene andere, welke de luit.-kolonel ELOUT zelf aanvoerde, uit de benedenlanden op; nemende laatstgemelde kolonne daartoe den weg van Tiko over Mingapau en Loebo-Ambalo. Op die wijze werd uit de boven- en benedenlanden gelijktijdig en gecombineerd geageerd. Alvorens Bondjol zelf van de zijde der bovenlanden te kunnen aantasten, moesten eenige andere landschappen overmeesterd worden, als Matoea, de XII Kotta's, Koempolang, enz. en van de zijde der benedenlanden Alahan Mati. De kolonne uit de benedenlanden werd door den vijand zeer bestookt en verontrust bij Loebo-Ambalo, terwijl onder bescherming van dezelve eene verschansing werd opgeworpen, om de operatielijn van die zijde te verzekeren. De kolonne uit de bovenlanden onder den luit. kolonel VERMEULEN KRIEGER bragt Matoeä zonder veel moeite in onderwerping, doch vond ernstigen tegenstand aan de linie van Andalas (niet Andali), welke, nabij de kampong van dien naam, het landschap XII Kotta's van die zijde beschermde, en hardnekkig verdedigd werd; zij werd echter vermeesterd na een scherp gevecht, waarbij eenigen der onzen sneuvelden en gewond werden, onder welke laatsten de luit. kolonel VERMEULEN KRIEGER, die door een' kogel zoodanig getroffen werd, dat hij genoodzaakt was het bevel over zijne kolonne over te geven aan den kapitein DE QUAIJ, wordende het bevel over dezelve niet door den luit.-kolonel ELOUT op zich genomen, zoo als op bladz. 227 onderaan vermeld staat. Deze overwinning verspreidde zoo veel schrik bij onze vijanden, dat onderscheidene landschappen, waaronder Bondjol en later Rauw, achtereenvolgens hunne onderwerping kwamen aanbieden, zoodat onze troepen dezelve binnenrukten, zonder eenig gevecht te leveren. Het geheele Bondjolsche werd dus niet door den luit.-kolonel VERMEULEN KRIEGER met eene kolonne van 300 bajonetten overmeesterd, want reeds in den aanvang van onzen opmarsch werd hij daarin verhinderd, door de bij Andalas bekomen wonde. Andalas was niet de hoofdplaats der XII Kotta's (bovenlanden), althans niet het verblijf van het hoofd van dat landschap TOEANKO NAN-TINGIE, die zijn verblijf hield te Soengi-poea, in de nabijheid van welke plaats het fort »Vermeulen Krieger" is gevestigd geweest, (niet te verwarren met Soengi-poea in Agam).

Op bladz. 227, regel 11 van onderen, staat: bovenlanden; moet zijn benedenlanden.

» » 227, » 7 » » » Loubiesekopping; » » Loebo-Sikapping.

Op bladz. 228, regel 14 van boven leest men: »de padries van Bonjol of eigenlijk Allahan-Pandjang." Tot goed begrip wordt aangeteekend, dat Alahan Pandjang de naam is van de vallei, waarin de versterkte kampong Bondjol,

niet Bonjol, het verblijf van den beruchten TOEANKO IMAN, gelegen is. Bondjol beteekent eene versterkte plaats.

Op bladz. 229 regel 6 van onderen en later herhaaldelijk leest men Allahan, dit moest zijn Alaban. Op die zelfde bladz. leest men onderaan: »gemelde kommandant (de kapitein DE QUAIJ) kwam dan met den overste KRIEGER overeen, om de Allahansche (moet zijn Alahansche) padries zelve aan te tasten, ten einde hen in dit voornemen te verhinderen, en daarna de 50 Kotta's gewapenderhand in te trekken, hetgeen met het gelukkigste gevolg bekroond werd; dewijl op den 10 October, met een gering verlies, de vijandelijke linie bij Tandjong-Alam werd ingenomen, de vijand overal verdreven, en van daar de gang gewend naar de 50 Kotta's."

Hier heeft weder eene geheel verkeerde voorstelling der gebeurtenissen plaats. Het is waarschijnlijk, dat de kapitein DE QUAIJ den luit.-kolonel VERMEULEN KRIEGER, die wegens zijne wonden te fort van der Capellen onder geneeskundige behandeling was, en ook daardoor verhinderd werd aan de operatiën vooreerst deel te nemen; nogtans over dezelve heeft geraadpleegd, en het is ook mogelijk, dat het voornemen bestaan heeft om eerst Alaban aan te tasten en vervolgens de 50 Kotta's. Doch op eene juist tegenovergestelde wijze hebben de gebeurtenissen zich opgevolgd, want eerst zijn de 50 Kotta's vermeesterd, en daarna Alaban. Den 10 October 1832 namen deze operatiën eenen aanvang, door de vermeestering der linie, welke door de Padries beneden en in het gezigt van onze redoute te Tandjong-Alam was daargesteld. Na de overmeestering van deze linie, welke de uiterste en voornaamste verdediging was van de 50 Kotta's aan die zijde, rukten onze troepen in den avond van dienzelfden dag binnen de Kampong Broehla (niet zoo als staat op bladz. 230, regel 13 van boven, Biero; eene kampong van dien naam, waarbij wij vroeger eene redoute hadden, bevindt zich in Agam, doch moet volgens de Nederlandsche uitspraak geschreven worden Bjerro), en verbleven aldaar een paar, ik meen *twee* dagen, doch geene 20 dagen, zoo als vermeld staat op bladz. 230 regel 13 van boven; hetgeen ook moeijelijk zoude zijn overeen te brengen met het zes dagen later binnenrukken van Paija-Komba (niet Baija-Komba), dat, op blaz. 231 regel 2 van boven, vermeld wordt als op den 16den October te hebben plaats gehad. Gedurende het verblijf der kolonne te Broehla kwamen onderscheidene kampongs in onderwerping; de kapitein DE QUAIJ bezocht eenige derzelve, en trok met een sterk detachement naar Kotta-tenga, dat eene vijandelijke houding had aangenomen, doch in onderwerping kwam op de nadering onzer troepen, die er goed onthaald werden. Van Broehla rukten onze troepen onder den kapitein DE QUAIJ op naar Tongkar, dat zich had in tegenweer gesteld, doch zich na eene onbeduidende verdediging onderwierp. Bij den opmarsch derwaarts werd de kapitein VELTMAN door een randjoe in den voet gewond. Ook in de kampong Tongkar hield de kolonne eenige dagen verblijf, om de omliggende kampongs in onderwerping te brengen, en marcheerde daarna, den 16 October, naar Paija-Komba, de hoofdplaats der 50 Kotta's, welke eerst in onderwerping

kwam, toen beschikkingen genomen werden, om dezelve met de wapens aan te tasten. De omliggende kampongs haastten zich toen in onderwerping te komen, doch eene enkele kampong met name Taij, nabij de Boekit-Bongso gelegen, en goed versterkt, bleef daarin achterwege, zoodat de kapitein DE QUAIJ genoodzaakt werd met een gedeelte der kolonne van Paija-Komba derwaarts te trekken; de kampong Taij werd daarop stormenderhand genomen en in de asch gelegd. Deze aanval geschiedde gedurende eenen stortregen, en gaf de gelegenheid om de percussie-buksen, waarmede eene kompagnie dezer troepen onder den eersten luitenant (nu luit.-kolonel) C. H. J. F. C. VON LUTZOW gewapend was, te leeren op prijs stellen.

En hiermede was de onderwerping van de 50 Kotta's volbragt.

Op bladz. 231 leest men:

»Alle omliggende dorpen haastten zich nu, om hunne onderwerping te komen betuigen, en zelfs Allahan (moet zijn Alaban), hetgeen zich zeer onlangs nog zoo hardnekkig tegen ons verzet had, ging daartoe over. De overal verdreven wordende Padries verloren van lieverlede het terrein, dat zij hadden bemagtigd, en waren nog alleen meester van de westkust-linie van Gadoes (moet zijn Gadoë of Gadoëi), alwaar zij zich meest allen vereenigden, en waarop vooral de Lintouwsche hoofden zich geworpen hadden."

Deze voorstelling is weder ten eenenmale onjuist. Na de onderwerping van de 50 Kotta's was slechts nog een Padries-distrikt vijandig, en dit moest vermeesterd worden om aan den oorlog tegen de Padries een einde te maken. Dit landschap was Alaban, waarin vele padries uit Lintouw of andere streken de wijk hadden genomen, nadat hunne verblijfplaatsen, hetzij door overwelding of gewillig, waren overgegaan tot eene onderwerping aan het Nederlandsche gezag, in welke onderwerping zij niet wilden deelen. Naar aanleiding van deze omstandigheid was het te voorzien, dat Alaban zich hardnekkig zoude verdedigen, tot welk einde de Padries eene zeer versterkte linie hadden opgeworpen voor de kampong Gadoë of Gadoëi, om hunne westelijke grens, welke Alaban van de 50 Kotta's scheidt, te verdedigen. Wat de schrijver wil te kennen geven met »de Westkust-linie van Gadoes" is moeijelijk te gissen; men zoude daardoor aan eene kustverdediging kunnen denken, doch de 50 Kotta's en Alaban liggen midden in het land, ver van alle zeeën.

De luit.-kolonel ELOUT, die, na de onderwerping van Bondjol, Rauw en eenige andere landschappen, dezelve bezocht had, was van daar teruggekeerd, en had zich naar de 50 Kotta's begeven, om den aanval tegen de linie van Gadoë zelf te besturen. Te Paija-Kombo aangekomen zijnde, werden de noodige inlichtingen omtrent den staat der zaken door hem ingewonnen, en hij liet nog meerdere troepen oprukken om aan den aanval deel te nemen. Den 22 en 23 October werden de troepen en geschut, met munitiën en verdere behoeften, voor de linie van Gadoë verzameld, terwijl de vijandelijke verdedigingswerken werden verkend, stellingen voor de onzen gekozen, en alle verdere beschikkingen genomen. Op den 24 October 1832 had deze aanval, die een einde moest maken aan den oorlog tegen de Padries, plaats.

Er werd hardnekkig gestreden en lang bleef de uitkomst onzeker; onze linkervleugel onder den kapitein DE QUAY deed herhaalde aanvallen te vergeefs, doch de regtervleugel, onder de persoonlijke leiding van den luit. kolonel ELOUT, was gelukkiger, want het gelukte den kapitein VELTMAN, die met zijne kompagnie tot dien vleugel behoorde, ondersteund door het goed gerigt kanonvuur van den tweeden luitenant der artillerie P. G. VAN DER WEIDE, de vijandelijke linie te forceren; drie bentings werden daarbij achtereenvolgens stormenderhand genomen, waarop de vijand aan de onzen de overwinning liet, zonder de nog overige, meer achterwaarts gelegen liniën te verdedigen. Deze overwinning werd behaald ten koste van vele dooden en gewonden; onder deze laatsten bevond zich de tweede luitenant der artillerie VAN DER WEIDE, die den 31 October aan de gevolgen overleed; door de juiste bediening van het geschut, had hij veel bijgedragen tot de overwinning. Gedurende dezen dag werden door hunne onverschrokkenheid ook bijzonder opgemerkt de kapitein VELTMAN en de tweede luitenant (thans luitenant kolonel) A. VAN DER HART. Het verlies aan 's vijands zijde moet zeer aanzienlijk geweest zijn.

Op bladz. 234 wordt op den 9den regel van onderen gemeld, dat de troep waarmede de luit. kolonel VERMEULEN KRIEGER den terugtogt van Pisang (niet Pising zoo als daar staat) naar Agam volbragt, sterk was ongeveer 130 man. In het tiende deel van den Militairen Spectator, bladz. 1—7 en bladz. 23—32, vindt men een verslag van dezen merkwaardigen terugtogt; op bladz. 2 komt eene gedetailleerde opgaaf voor van de zamenstelling van dit detachement, hetwelk 97 onderofficieren en manschappen sterk was (door eene verkeerde optelling staat daar 75 hoofden), behalven 5 officieren, waaronder de overste VERMEULEN KRIEGER. Hiervan sneuvelden 17 man en werden 54 (dus niet 51) gewond; de marsch van Pisang naar Agam duurde niet, zoo als op bladz. 234 iets verder gezegd wordt, *eenige dagen*, want den 12 Januarij 1833, 's morgens om 8 uur, begaf de kleine kolonne zich te Pisang op marsch en den 13 Januarij, 's morgens om 5 uur, kwam de overste met de officieren en eerste manschappen bij onze redoute te Boekit-Koririe in Agam aan, juist toen daar de reveille geslagen werd, en om 8 uur 's morgens van dien dag waren allen daar aangekomen, zoodat de marsch slechts 24 uren geduurd heeft. (Vergelijk bladz. 7, 30 en 31 van het tiende deel van den Militairen Spectator.)

Op bladz. 235, regel 9 en 10 van boven staat, dat te Bondjol 24 manschappen werden vermoord; dit getal bedroeg ongeveer 30 Europesche en bijna 20 Inlandsche onderofficieren en manschappen. Eenige regels verder leest men, dat de luitenant ENGELBERT VAN BEVERVOORDEN, ter hoogte van Alahan-Mati, met 28 Madurezen sneuvelde; dit getal is waarschijnlijk slechts 14 geweest, aangezien genoemde officier met 14 Madurezen uit Rauw was op marsch gegaan.

Op bladz. 234—235 leest men: »De oorzaak van dien algemeenen opstand is te zoeken in de te groote uitbreiding onzer magt in het uitgestrekte land, bij de weinige middelen die wij bezaten en waardoor den inlanders te veel

onze zwakheid in het oog liep, om op den duur de mishandelingen, door sommige militairen in het werk gesteld wordende, te kunnen verdragen. Zulke mishandelingen strookten weinig met de vrijheidszucht en het gevoel van eigenwaarde, welke gewoonlijk den bovenlandschen Maleijer bezielen."

De bepaalde oorzaak van dien algemeenen opstand op te geven is gewaagd, omdat hetgeen daarvan bekend is hoofdzakelijk steunt op vooronderstellingen en gevolgtrekkingen, afgeleid uit de gebeurtenissen, die er het gevolg van waren; want de verspreiding van onze geringe magt moet eerder als de oorzaak van het welgelukken van dezen opstand, dan als de aanleiding worden aangemerkt. Maar vooral acht ik het gewaagd die oorzaak te willen toeschrijven aan mishandelingen van militairen, omdat daardoor een blaam geworpen wordt op de officieren, die destijds op Sumatra's Westkust dienden, en vooral op hem die er het bevel voerde, de luit. kolonel ELOUT; iets dat te bedenkelijker is, omdat deze sedert is overleden, even als vele officieren die met hem op de genoemde kust gediend hebben. Ik zal mijne denkbeelden over de oorzaken van dien noodlottigen opstand en over deszelfs ontwikkeling hieronder bekend stellen.

Zoo als op bladz. 225 van het verhaal vermeld wordt, had de luit. kolonel resident en militaire kommandant van het gouvernement den last, »om den »oorlog tegen Lintouw, Bondjol en de XIII Kotta's met kracht door te zet»ten, niet te eindigen voor dat alle die streken onderworpen en bevredigd »waren, en zelfs om zoo mogelijk, met het zelfde doel, tot in de Battak's »landen door te dringen."

Bij het ten uitvoer brengen van dien last had een voorspoed plaats, waarop geenszins had gerekend kunnen worden, doch die later duur te staan kwam. De voorspoed van onze wapenen en de overwinningen welke door onze krijgsmagt bij verschillende gevechten, zoo als bij de overmeestering van Lintouw, Boekit-Kamang, de linie van Andalas, enz. behaald waren, hadden bij den vijand ontzag en schrik verwekt, hetgeen, zoo als in het verhaal gezien is, ten gevolge had, dat vele en belangrijke landschappen hunne onderwerping kwamen aanbieden, zoo als onder anderen het geval was met Alahan-Pandjang (Bondjol) en Rauw, benevens een groot gedeelte van de uitgestrekte Battaklanden, welke het landschap Mandehiling uitmaken.

De luit. kolonel ELOUT geraakte door dezen grooten voorspoed in eenen moeijelijken toestand; hij gevoelde dat zijne krijgsmagt, hoewel die achtereenvolgens eenigzins was vermeerderd, zoo door den toevoer van geregelde troepen, als door dien van het Javaansche legioen van den Ali-bassa PRAWIRODIRDJO, nogtans ontoereikende was, om de landstreken welke hare onderwerping aanboden naar behooren te bezetten; doch hij begreep te regt, dat het hem, bij den hem gegeven last tot uitbreiding van ons gezag, moeijelijk zoude vallen, zich bij den opperlandvoogd te verantwoorden, bijaldien hij die onderwerping niet aannam, en dat, zoo hij van die schoone gelegenheid geen gebruik maakte, men welligt later zoude genoodzaakt wezen, ze ten koste van veel bloed en met eenen onzekeren kans te bevechten.

De luit. kolonel ELOUT vermeende, onder zoodanige omstandigheden, de onderwerping van de bedoelde landschappen te moeten aannemen, en ging dien ten gevolge daartoe over, doch gaf van den staat van zaken kennis aan Zijne Excellentie den Gouverneur Generaal, tevens op den toevoer van meer krijgsmagt aandringende, en het was onder anderen ook met dat doel, dat de kapitein J. C. DE QUAIJ in de maand December 1832 in commissie werd gezonden naar Batavia.

Het was ook naar aanleiding van de vermelde omstandigheden, dat de luit. kolonel ELOUT voor als nog geene regtstreeksche pogingen aanwendde, om de XIII Kotta's in onderwerping te brengen, waartoe de gelegenheid anders wellig gunstig zoude geweest zijn, doch hij zoude daardoor tot eene nog grootere verspreiding van onze magt zijn genoodzaakt geworden, en dit wilde hij vooreerst vermijden.

Voor dat de oorlog tegen de Radriès door de onderwerping van de 50 Kotta's en Alaban in October 1832 geëindigd was, is door sommigen, en daaronder door eenige officieren, wel eens de vraag geopperd, of het geheel ten onderbrengen van de Padries wel raadzaam was, en het niet beter ware een of ander landschap aan hunne overheersching over te laten, ten einde daardoor een tegenwigt te behouden tegen de magt der Maleijers, die ons in de binnenlanden geroepen hadden (zie blz. 67 van het 4de deel van den 9den jaargang), om hen tegen de overheersching der Padries te beschermen en daarvan te bevrijden. Voor hen toch zou ons langer verblijf in die landstreek onnoodig worden, zoodra dat werk zoude zijn volbragt, terwijl dit langer verblijf hen welligt zelfs lastig en drukkend zoude worden. De gedachte, dat zij zich onder die omstandigheden gezamenlijk tegen het Nederlandsch gouvernement zouden kunnen verzetten, is reeds destijds bij eenigen der onzen gerezen (*). En inderdaad, wanneer men in aanmerking neemt, dat de Maleijers en Padries, eigenlijk tot hetzelfde volk behooren, 't welk alleen door een verschil in godsdienstige begrippen verdeeld was geworden, zoodat een bloedige strijd daaruit gevolgd was (eene verdeeldheid, ten gevolge van welke zij door de benoeming van zwarte en witte Maleijers werden onderscheiden), dan kon het denkbeeld niet vreemd zijn, dat, wanneer die scheuring en verdeeldheid eenmaal zoude hebben opgehouden te bestaan, de zwarte en witte Maleijers zich vereenigen zouden, om ons uit hun land te verdrijven. En welligt is in deze omstandigheid de hoofdoorzaak van den opstand gelegen geweest. Het bleek althans later duidelijk, dat zoodanige vereeniging van belangen, en gezamenlijke aanwending van middelen, werkelijk heeft plaats gehad. Bij sommigen is ook wel eens de gedachte gerezen, dat de Padries, na eenige nederlagen geleden te hebben, niet alleen uit schrik tot de zoo spoedige onderwerping van onderscheidene en belangrijke landschappen zouden

(*) Het zou nogtans niet raadzaam geweest zijn, eenig landschap onder de heerschappij der Padries te laten, want dit zoude ongetwijfeld eene verzamelplaats en toevlugtsoord geworden zijn van alle Padries-gezinden en ontevredenen uit alle andere streken, een broeinest van allerlei kwaad, en een hinderpaal tegen voortdurende rust en vrede.

zijn overgegaan, maar voornamelijk met het opzettelijk doel, om daardoor, zonder zich aan de gevaren van den oorlog, en hun land aan verwoesting en plundering bloot te stellen, onze magt over een uitgebreid terrein spoedig te verdeelen, voor dat de aanvoer van versterking denkbaar was. Zij zouden alzoo des te beter de gelegenheid verkrijgen om onze troepen, op verschillende plaatsen, in onvoltooide verschansingen te overrompelen, een denkbeeld, waarin wel eenige overeenkomst gelegen is met dat, hetwelk de Russen noopte, om NAPOLEON met zijn leger tot Moskou te laten doordringen, zonder beslissenden veldslag om zulks te beletten.

Omtrent de oorzaken van dezen opstand kunnen niet dan vooronderstellingen gemaakt worden, die de eene meer de andere minderen grond hebben, doch zeker is het, dat in Januarij 1833 de opstand, na door eenige ongunstige teekenen te zijn voorafgegaan, plotseling uitbrak, terwijl het spoedig bleek, dat de Padries en Maleijers het gezamenlijk tegen het gouvernement gemunt hadden, en de zamenzwering de verdelging van alle ongeloovigen ten doel scheen te hebben. En ofschoon de opstand zich te Bondjol en aangrenzende landschappen het eerst openbaarde, en Bondjol steeds als het brandpunt is aangemerkt gebleven, bleek het spoedig van welken algemeenen omvang deze zamenzwering was, en dat het gif zich in onzen eigen boezem verspreid had, want ook de Ali-bassa PROWIRO-DIRDJO en eenige van zijne vertrouwde opperhoofden heulden met 's gouvernements vijanden.

Ten einde de Maleijers over te halen, om met hen gemeene zaak te maken, schijnen de Padries onderscheidene middelen te hebben in het werk gesteld. Zoo als op blz. 80 en 83 te zien is, was de heffing op de bazaars in vroegere jaren reeds ingevoerd; hoe onbeduidend die heffing, die ook vroeger reeds tot botsingen had aanleiding gegeven, ook was, werd dezelve als voorwendsel tot ongenoegen gebruikt. Het bij den Maleijer zoo geliefkoosd hanengevecht, amphioen schuiven, en vele andere genietingen, waren bij de Padries streng verboden; ook de amphioenpacht werd ingevoerd om het misbruik van dezelve bij de Maleijers te matigen, terwijl, om het zoo schadelijke hanenvechten te verminderen, verboden werd dit elders te doen dan op de bazaars, tegen opbrengst eener geringe belasting. Onverwacht werden nu de vroeger zoo strenge en afpersende Padries toegevender, en zoo wel het hanengevecht als het gebruik van de opium werd bij hen geduld, iets hetgeen de toenadering der partijen onmisbaar bevorderlijk moest zijn. Dat voorname hoofden, zoo als TOEANKO NAN TJERDEK, met den vijand heulden, kan geene verwondering baren, want hunne onderwerping was slechts het gevolg geweest der voor hen treurige noodzakelijkheid, terwijl zulks, wat den Ali-bassa PRAWIRO DIRDJO betreft, voornamelijk moet worden toegeschreven aan de verblinding, welke toeanko NAN TJERDEK, met toeanko IMAN en andere mahomedaansche priesters, die hij te Bondjol en elders had leeren kennen, door fanatismus bij hem hadden weten te bewerken.

En wat nu de mishandelingen van de soldaten aangaat, dient in de eerste plaats te worden aangemerkt, dat wanneer die enkele malen hebben

plaats gehad, dit verschoonbaar is ten aanzien der officieren, naardien het bekend is, hoe treurig het Europesch gedeelte van het leger beneden dien rang is zamengesteld, terwijl het wel eens moeijelijk valt, de plunderzieke Boeginezen, waarvan zich een paar kompagniën op de westkust van Sumatra bevonden, altoos in toom te houden. Het is echter tevens bekend, dat de uitspattingen bij de Europeanen veel minder zijn, wanneer men, zoo als op de westkust van Sumatra veelal het geval was, het misbruik van den sterken drank eenigzins kan beteugelen. Er werd overigens door den luit.-kolonel ELOUT streng tegen gewaakt, dat de militairen aan de bevolking tot overlast waren, en hoezeer hij tegen alle ongeregeldheden was welke daartoe strekken konden, blijkt onder anderen daaruit, dat hij bij het binnenrukken van Lintouw liet schieten op de Maleische hulptroepen, om hen het plunderen te beletten (zie blz. 226 van de 11de aflevering); ik zelf ben eenige malen getuige geweest van gestrenge bestraffingen, welke militairen ondergingen voor overtredingen van dien aard. Dat de krijgstucht goed was, kan ook daaruit worden afgeleid, dat omstreeks dien tijd de teregtstelling van militairen voor eenen krijgsraad slechts uiterst zeldzaam is noodig geweest. Het is mij bekend, dat een hooggeplaatst beambte omstreeks September 1835 van Padang is op reis gegaan, om den kommissaris generaal VAN DEN BOSCH in de bovenlanden te volgen. Hij staakte zijne reis echter te Loebo-Allang op ongeveer 25 palen afstand van Padang, omdat hij inzag, dat hij de aisance en het comfort, welke voor hem onontbeerlijk waren, te zeer zoude moeten missen. Te Loebo-Allang was hij er getuige van, dat een Europeesch korporaal of soldaat, die aldaar, zoo als op meer plaatsen het geval was, geplaatst was, om voor de doorzending van postbrieven te zorgen, zoo mede om te zorgen voor koelies voor transporten, goederen of reizigers; hij was er getuige van, zeg ik, dat deze militair, die daar eigenlijk eene civiele functie bekleedde, een inlandsch hoofd, dat nalatig was aan zijne verpligting, in het blok had gezet, en hij gelastte diens ontsluiting. Gaarne wil ik er in toestemmen, dat die handelwijs afkeuring verdiende, doch in dit enkele geval bestond mijns inziens geen reden, om tot mishandeling in het algemeen te besluiten, en om daarvan zoo veel ophef te maken, als door bedoelden hoofdbeambte gedaan is.

Eene bekende zaak is het voorts nog, dat alle koeliediensten, diensten die nogtans niet te vermijden waren, den Maleijers zeer tegen de borst stuitten; met het oogmerk om hen tot de gemeene belangen over te halen en tegen het gouvernement op te zetten, werden zij door de Padries bespot, omdat zij zich zulke lage diensten, zoo als zij het noemden, voor ons lieten welgevallen, en over deze koeliediensten hebben zij ook meermalen hunne ontevredenheid betoond.

En hiermede geloof ik van de waarschijnlijke oorzaken en aanleidingen van dien opstand te mogen afstappen.

Ofschoon de zamenzwering bijna algemeen was, brak de opstand niet overal te gelijk uit. Het grootste gedeelte van Agam, de 50 Kotta's, Lintouw,

Boeä, de 20 Kotta's, en alles wat tot de oude bovenlanden behoorde, en Tana-Datar tot middenpunt had, bleef den schijn bewaren, het gouvernement te zijn toegedaan, en ofschoon de luit. kolonel ELOUT hoe langer zoo meer de overtuiging verkreeg, dat zulks alleen schijn was, en de vermelde landschappen ons allezins vijandig gezind waren, had hij te veel beleid om van deze zijne overtuiging te doen blijken, en gedroeg hij zich geheel alsof de misleiding volkomen gelukte, daarbij echter steeds de meeste waakzaamheid betrachtende. Door er voor uit te komen dat hij met de gezindheid dezer distrikten bekend was, zoude hij eene openlijke verklaring van dezelve bespoedigd hebben, een algemeenen oorlog zoude daarvan het gevolg geworden zijn, en onze magt zou te gering zijn geweest om dien vol te houden, tot dat versterking van Java, die natuurlijkerwijze gevraagd was, zoude kunnen zijn aangevoerd. Door zich te gedragen als of hij van de goede gezindheid dezer landschappen verzekerd was, werd het oogenblik der algemeene uitbarsting verschoven tot dat het tijdstip, waarop de versterking verwacht kon worden, nader bij was, en het is vermoedelijk aan dit beleid, dat allen die zich destijds ter Westkust van Sumatra bevonden hebben hun behoud hebben te danken gehad.

Het opvatten van den Jangdipertoean van Pagger-Oedjong, waarvan op bladz. 239 wordt melding gemaakt, had plaats in het begin van de maand Mei 1833. Deze gebeurtenis had ten gevolge dat de Radja of Toeanko van Boeä, een bloedverwant van den Jangdipertoean, en even als hij een afstammeling van het Menangkabausche huis, zich op den 11 of 12 Mei vijandig verklaarde, daarbij eenen verraderlijken aanslag doende op het leven van den eersten luitenant HENDRIKS. Ook Kotta-Toedjoe koos die partij, en de gemeenschap met onze redoute te Boeä werd afgesneden.

De luit. kolonel ELOUT begreep dat de overige vijandig gezinde landschappen, en dit waren ze genoegzaam allen, met uitzondering van Batipo, de 50 Kotta's en Alaban, nu ook weldra eene vijandige houding zouden aannemen, en de gelegenheid daartoe werd voor Agam en aangrenzende distrikten te beter, toen de luit.-kolonel ELOUT een groot gedeelte onzer troepen, met de hulpbenden van Batipo, onder den majoor DE QUAIJ naar Boea en Kotta-toedjoe zond, om die landschappen te tuchtigen en op nieuw tot onderwerping te brengen en onze redoute te ontzetten. Voorziende wat het gevolg zoude zijn van deze verwijdering van troepen, zond hij aan de kommandanten der posten te Tandjong-Alam, fort de Kock, Koririe en Goegoersigandang, welke posten allen van leeftogt voorzien waren, kennisgave van het gebeurde, met last om op hunne hoede te zijn; en de kapitein VELTMAN, die zich met zijne kompagnie te Padang bevond, kreeg last zich met dezelve onverwijld te begeven naar Tambangang, om den gemeenschapsweg over den berg Ambatjang (*) te verzekeren. Onze redoute te Biero (Bjerro) in Agam, was eenigen tijd te voren

(*) Die weg liep niet, zoo als op bladz. 240 van onderen vermeld staat *om*, maar wel *over* den berg Ambatjang, hoe vreemd zulks ook schijnen moge. Thans is die weg vervallen en door eenen beteren vervangen.

verlaten, en aldaar bevonden zich slechts eenige weinige inlandsche soldaten, om de gebouwen, waarvan men elders wilde gebruik maken, te bewaken.

Op het Fort de Kock voerde toen het bevel de kapitein VAN OCHSSEE, onder wiens orders zich aldaar ook bevond de eerste luitenant A. TAMSON; de post te Koririe of Boekit-Koririe werd gekommandeerd door den luitenant BOUMAN, en de post te Goegoer-Sigandang door een' onderofficier of korporaal, waarvan ik mij den naam thans niet meer herinner, maar niet door den luitenant THOMSON, zoo als op bladz. 240 van de 11de aflevering vermeld staat, terwijl ik het fort Koeroemon, op bladz. 241 vermeld, nimmer heb hooren noemen; hetzelve zal dan ook wel Koririe moeten zijn.

Hetgeen te verwachten was gebeurde; Agam, de VI Kotta's en andere aangrenzende, en noordwestelijk van het Fort van der Capellen gelegen landschappen, verklaarden zich vijandig, zoodra het bekend was, dat het grootste gedeelte van onze troepen in eene oostelijke rigting naar Boeä en Kotta-toedjoe was opgerukt. Den 24sten Mei kreeg de kapitein VELTMAN te Tambangang het berigt, dat geheel Agam in openbaren opstand was, en de redoute te Goegoer-Sigandang (ook wel genaamd Boekit-Sigandang) was omsingeld. Hij zond daarvan dadelijk kondschap aan den luit. kolonel ELOUT te Fort van der Capellen, die ook een soortgelijk berigt ontving van den kommandant te Tandjong-Alam.

Ook de posten Fort de Kock en Koririe waren ingesloten, en de gemeenschap met het Fort Vermeulen Krieger in de XII Kotta's was ten eenen male afgesneden. De kapitein VELTMAN ondernam op dit berigt eene verkenning naar de zijde van Goegoer-Sigandang, welken post hij van verre te zien kreeg op het oogenblik, dat de bezetting uit de redoute nog vuur gaf, terwijl de gebouwen binnen dezelve reeds in den brand stonden. Hij was echter niet wel in de mogelijkheid iets tot ontzetting te doen, aangezien hij, door zich te ver van Tambangang te verwijderen, de gemeenschap over den Ambatjang zoude hebben in gevaar gebragt, terwijl de vijandige gezindheid der bevolking hem met regt deed vermoeden, dat men ook trachten zoude zijnen terugmarsch af te snijden of te bemoeijelijken.

's Morgens van dienzelfden dag had de kapitein VAN OCHSSEE, kommandant te Fort de Kock, den eersten luitenant TAMSON met een detachement van ongeveer 30 man uitgezonden, om eene verkenning te doen op den weg naar Goegoer-Sigandang; dit detachement werd ter hoogte van Soengi-Poeä (in Agam) door overmagt overvallen, en met deszelfs kommandant afgemaakt; slechts aan enkele manschappen gelukte het te ontvlugten en Goegoer-Sigandang te bereiken, doch deze vonden eenige uren later aldaar den dood, gelijktijdig met de bezetting van dien post.

Op de berigten, welke de luit. kolonel ELOUT van deze gebeurtenissen ontving, zond hij nog eenige versterking naar Tambangang en ook een detachement naar de zijde van Tandjong-Alam in observatie, en moest overigens den afloop van den togt onzer troepen naar Boeä en Kotta-Toedjoe afwachten, alvorens iets wezenlijks te kunnen ondernemen. Hij zond echter ook last aan

den majoor DE QUAIJ, om zoodra de omstandigheden het zouden gedoogen, met zijne troepen terug te keeren.

Den 26sten Mei 's morgens ondernam de vijand eene ernstige poging, om zich van de communicatie over den Ambatjang meester te maken, doch het kloekmoedig gedrag van den kapitein VELTMAN verijdelde dezelve.

Onze wapenen, ondersteund door den regent van Batipo, en een groot gedeelte van diens bevolking, hadden het geluk in Boeä en Kotta-toedjoe te zegepralen; deze beide landschappen werden gevoelig getuchtigd en op nieuw in onderwerping gebragt, en de spoed waarmede dit volbragt werd gaf de gelegenheid om aldra eenige troepen van daar terug te zenden, en met het overige gedeelte te volgen. Op het gerucht van den staat van zaken in Agam, de IV en VI Kotta's, enz. haastte de regent van Batipo zich, om met zijne hulpbenden naar zijn eigen distrikt, dat onmiddellijk bedreigd werd, terug te keeren, en zoo wel door den juist ter gepasten tijd terugkeer van dit inlandsch hoofd, als door eenige versterking aan troepen, welke hem achtereenvolgens werd toegezonden, kwam de kapitein VELTMAN in de gelegenheid, om met achterlating van eene voldoende bezetting te Tambangang het offensieve te hervatten, en den vijand terug te drijven tot Taboe-Braijer, alwaar hij den 27sten Mei vooreerst post vatte.

De luit. kolonel ELOUT stelde intusschen eene kolonne te zamen uit de troepen, die, na den vijand te hebben geslagen, uit Boeä waren teruggekeerd, welke ondersteund werd door vrij aanzienlijke hulpbenden uit de bevolking van de 50 Kotta's en Alaban, en met deze kolonne rukte hij, vergezeld van den majoor DE QUAIJ, in persoon op naar Agam, zich tot dat einde te Taboe-Braijer vereenigende met de aldaar reeds verzamelde troepen onder VELTMAN, wordende in de nabijheid van Tandjong-Alam een detachement in observatie geplaatst.

Op den 28sten Mei werd de marsch van deze vrij sterke kolonne en de hulpbenden voortgezet, de post te Goegoer-Sigandang hernomen en te Panda-Siekei vernacht. Den 29sten rukten de troepen weder voorwaarts, wordende onze magt toen in twee kolonnes verdeeld, waarvan de luit. kolonel ELOUT de eene bleef aanvoeren, en hij de andere stelde onder de bevelen van den majoor DE QUAIJ. De liniën van Soengi-Poea en Bono-ampo werden dien dag achtereenvolgens overmeesterd, en in den avond bereikten onze troepen het Fort de Kock, hetwelk mitsdien was ontzet, welk lot een paar dagen later ook den nabij gelegen post Koririe te beurt viel, door eene kolonne tot dat einde onder den majoor DE QUAIJ afgezonden. Beide posten waren gedurende vier dagen gedurig door den vijand bestookt en beschoten geworden. De herstelling van de gemeenschap met het Fort Vermeulen Krieger in de XII Kotta's zoude meer bezwaar hebben ingehad, doch het was de bezetting van dien post, welke uitsluitend was zamengesteld uit manschappen van het legioen van den Ali-bassa PRAWIRO-DIRDJO, onder één of twee Tommongongs van dat legioen, en onder den Europeschen sergeant WEDERZIGT, gelukt, om, na bij het afslaan van eenige vijandelijke aanvallen de munitie genoegzaam te heb-

ben verbruikt, door hulp van den Toeanko Nan-Tingie van Soengi-Poea (XII Kotta's) dien post 's nachts te verlaten, en door bosch en wildernis eenen weg te vinden die langs den Dano naar Priaman voerde.

De toestand van de onzen ter westkust van Sumatra was destijds zeer hachelijk, doch onze wapenen waren bij de vermelde gebeurtenissen bijzonder gelukkig, en met slechts geringe verliezen werden belangrijke overwinningen behaald. Een voortreffelijke geest bezielde de troepen, terwijl men het geluk had, om, in weerwil van de zwaarste en dagelijks herhaalde vermoeijenissen en ontberingen, niet veel zieken onder dezelve te tellen. De luit.-kolonel ELOUT beijverde zich als nu, om de op nieuw in onderwerping gebragte landstreken in bedwang te houden, en de gemeenschap allerwege te herstellen, en het was in dezen staat van zaken dat de generaal-majoor RIESZ met versterking van Batavia kwam opdagen.

Wanneer men het vorenstaande, voor de waarheid waarvan ik durf instaan, vergelijkt met hetgeen op bladz. 240 en 241 van de elfde aflevering van den negenden jaargang vermeld staat, dan valt de onnaauwkeurigheid daarvan in het oog. Het was dus niet de luit.-kolonel ELOUT, die in het fort de Kock was ingesloten, maar wel de kapitein VAN OCHSSEE, wordende dit fort door den luit.-kolonel ELOUT ontzet. Het fort Koeroemon is niet bekend, maar zal Koririe moeten wezen, en de kapitein VELTMAN heeft geene vlugtelingen kunnen verzamelen, omdat er van onze zijde in dat tijdperk geene vlugtelingen geweest zijn, dan die van het detachement onder den eersten luitenant TAMSON, die echter dien zelfden dag zijn afgemaakt. Verscheidene hardnekkige gevechten zijn in die dagen geleverd, waarbij onze troepen zich steeds loffelijk gedragen hebben, en de overwinning ook meestal aan de zijde der onzen bleef. De gevechten zouden de onzen nogtans hebben uitgeput, wanneer de versterking onder den generaal-majoor RIESZ nog lang ware achterwege gebleven.

Samarang, April 1848. H. M. LANGE.

Overzigt der geschiedenis van Java, grootendeels uit oorspronkelijke inlandsche bronnen geput.

Mijnheer de redakteur!

Onder mijne papieren heb ik een uittreksel gevonden van de geschiedenis van Java, uit Javaansche en Europesche bronnen. Het stuk is, in vragen en antwoorden, in der tijd door mij als onderwijzer voor de Javaansche taal, ten dienste van de élèves aan het instituut te Soerakarta, vervaardigd. De heer PIJNAPPEL, leeraar aan de koninklijke akademie te Delft, aan wien ik genoemd uittreksel tot eigen gebruik medegedeeld heb, vindt het zoo onbelangrijk niet, om als een résumé der gebeurtenissen op Java, gedeeltelijk ontleend aan de geschiedverhalen der Javanen zelve, uitgegeven te worden. Ofschoon ik het belangrijke daarvan niet zoo zeer inzag, omdat ik alleen de *babad* (geschiedenis) van Mataram heb geraadpleegd, waarvan het in mijn bezit zijnde afschrift niet verder loopt dan tot de stichting van Kertasoera, heb ik evenwel het stuk, op aanraden van genoemden heer, in een anderen vorm gegoten, zonder het daarin voorkomende op nieuw met de bronnen te hebben kunnen vergelijken, ten einde de misslagen, die mijns ondanks er ingeslopen mogten zijn, te herstellen. Het laatste gedeelte, beginnende met de splitsing van het Mataramsche rijk, heb ik er nu bijgevoegd, en hier en daar de gapingen, die anders zouden bestaan hebben, uit de gesprekken aangevuld welke ik over het onderwerp op Java gehoord had.

Mijne bronnen zijn: *De babad Mataram* van Soerakarta, het verhaal van ADJI SAKA, VALENTIJN, VAN KAMPEN (*Nederlanders buiten Europa*), en een handschrift: *Overzigt van de voornaamste gebeurtenissen in het Jogjakartasche rijk, sedert deszelfs stichting* (1755) *tot aan het einde van den opstand van den Pangéran Arja Dipa Negara* (1825—1830) (*).

Ik weet echter, uitgezonderd het laatste gedeelte, niet bepaald te zeggen, wat ik uit deze en wat uit gene bron getrokken heb. Ik bied u het stuk derhalve aan als niets meer dan een *résumé* der gebeurtenissen op Java, met de gebreken, die door de omstandigheden bij het op nieuw bewerken van het stuk onvermijdelijk waren. Vindt u, dat het der moeite eenigzins waard is het stuk in uw Tijdschrift te plaatsen, ik geef u daartoe gaarne mijne toestemming.

Ik heb de eer te zijn enz. J. A. WILKENS.

(*) Dit laatste stuk zelf, of een ander, dat ik ook in bezit heb, zijnde *Korte verhandeling over de waarschijnlijke oorzaken, die aanleiding tot de onlusten van* 1825 *en volgende jaren in de vorstenlanden gegeven hebben*, is, meen ik, in het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië uitgegeven.

Poerwatjarita (*) zou in de vierde eeuw het bekende rijk op Java zijn geweest, ofschoon de *babad* er geene melding van maakt. Zij spreekt van een ouder rijk van Gilingwesi, ja geeft zelfs een genealogie, met ADAM beginnende, van de vorsten, die men meent, dat in den ouden tijd op Java geregeerd hebben.

De vorsten van Poerwatjarita waren: 1) RADJA KANNO, of SIENDOELA I; 2) RADJA KANWA, of KLAPA GADING.

Vóór de stichting van het rijk van Demak, in het Javaansche jaar 1400, had men op Java de vorstendommen Wirata, Ngastina (†), Kediri (Galoeh of Daha) Pengging, Prambannan, Mendang Kamolan, Mendang Pramessan, Djenggala, Gegelang, Singasari, Padjadjarran, Belambangan en Madjapahit.

POELASARA zou uit een bosch eene kadaton (§) hebben voortgebragt, en gaf aan het rijk, waarvan hij vorst was, den naam Ngastina. BAGAWAN ABIJASA, zoon van POELASARA, verloor zeer vroeg zijn' vader en werd daarenboven door zijne moeder AMIS verlaten. BATARA GOEROE (SIVA) trok zich het lot van het kind aan, en droeg zijne opvoeding aan SEMAR (een' bediende van POELASARA, die echter volgens de Manikmaja van goddelijken oorsprong was) op, die het in een bosch groot bragt.

AMIS huwde intusschen met BAGAWAN TALKONDA, die een voorkind had, genaamd BISMA, aan wien het verlaten rijk Ngastina verviel.

Toen ABIJASA op mannelijken ouderdom gekomen was, werd hij door SEMAR onderrigt, dat Ngastina hem regtmatig toekwam, waarop ABIJASA zich aan zijne moeder AMIS bekend maakte en Ngastina op Bisma veroverde.

Toen ABIJASA te oud geworden was voor de regering, stond hij het bewind over Ngastina aan zijn' tweeden zoon PANDOE DEWA NATA af, omdat de oudste DESTARATA blind en daarom ongeschikt was voor het bestuur. PANDOE, die een uitgestrekt gebied had, stond uit deernis aan zijn' blinden broeder het land Ngastina voor zekeren tijd af, maar de wensch, om dit land voor zijne kinderen te behouden, deed DESTARATA den dood van zijn' reeds ziekelijken broeder door vergift bespoedigen. Na den dood van DESTARATA, kwam zijn oudste zoon SOEJOEDANA aan de regering te Ngastina, die, toen de tijd der teruggave daar was, dit land weigerde af te staan aan de kinderen van PANDOE, waardoor tusschen de neven een bloedige oorlog, bekend onder den naam van Brata joeda, ontstond, die zich ten voordeele van PARIKESIT, kleinzoon van ARDJOENA, verklaarde. De KORAWA'S (zonen van DESTARATA), en de vorsten, die hen hielpen, zouden, even als de PANDAWA'S (zonen van PANDOE), met hunne bondgenooten in dien oorlog gedeeltelijk

(*) Gemakshalve zijn wij genoodzaakt overal a te gebruiken, in plaats van å, zoo als hier »Poerwatjarita" in plaats van »Poerwatjarita". *De Redaktie.*

(†) Wirata en Ngastina hebben op Java nooit bestaan, maar de Javanen hebben ze daar in hunne drama uit Indië verplaatst. Wat hier boven van het Ngastinasche rijk vermeld is, heeft ons het daaromtrent bestaande dramatisch verhaal op Java medegedeeld.

(§) Eene sterkte, waarin de vorst zijn paleis heeft en die door zijne wachten en familie beschermd wordt.

gesneuveld en gedeeltelijk in het rijk van god INDRA zijn opgenomen. JOEDAJANA, GENDRAJANA en DJAJABAJA volgden achtereenvolgend op PARIKESIT aan de regering. Onder DJAJABAJA zou Ngastina te niet zijn gegaan, waarop deze te Kediri of Galoeh eene Kedaton bouwde. HINGLINGDRIJA was de laatste vorst van Kediri.

DÉWATATJENGKAR, een kannibaal, stichtte het rijk Mendangkamolan, nadat hij zijn' vader SINDOELA uit het paleis te Poerwatjarita had verjaagd, waarop het paleis in een woud veranderde; doch deze ontaarde zoon werd op zijne beurt door zekeren ADJI SAKA, aan wien de Javanen zeggen, dat zij hun letterschrift en tijdrekening te danken hebben, uit Mendangkamolan verdreven, van welk rijk ADJI SAKA zich meester maakte. DANISWARA, zoon van DÉWATATJENGKAR, heroverde het rijk op ADJI SAKA en stichtte eene nieuwe Kedaton te Mendangpramessan. De zonen van DANISWARA zouden vorsten van Bali, Belambangan, Palembang en Madoera zijn geweest.

KANDI AWAN verving zijn' vader DANISWARA. Na KANDI AWAN zouden (volgens het verhaal van ADJI SAKA), 22 vorsten in een' tijd van vier en eene halve eeuw in dat rijk geregeerd hebben, waarna een te Prambanan regeerde, die in dat verhaal als de vader van RESI GETAJOE voorkomt, terwijl de *babad* den toen te Prambanan regerenden vorst, onder den naam van Ratoe Baka, als een ouderen broeder van RESI GETAJOE opgeeft, en den laatstgenoemde als de jongste van de vijf zonen van KANDI AWAN onmiddellijk zijn' vader op den troon laat volgen. RESI GETAJOE hield zijn hof te Koerippan of Djengala. Zijne dochter PRENGGI WANGSA trouwde met den vorst van Singasari, genaamd LEMBOE AMIDJAJA. Van zijne zonen was LEMBOE PETING vorst te Kediri, LEMBOE PANGARANG te Gelelang en LEMBOE AMILOEHOER de troonopvolger van Djengala, waarvan PANJI de laatste vorst was.

SRI PAMEKAS, vorst van Padjadjarran (gesticht door LÉLÉJAN), liet een' zijner zonen, bij een bijzit verwekt, in de rivier werpen; doch een visscher vischte het kind op, gaf het den naam van SIJOENG WANARA en bragt het groot. Toen hij een jongeling geworden was, leerde hij smeden en nam den naam van BANJAKWIDÉ aan. Eindelijk kwam hij aan het hof van zijn' vader, van wiens handelwijze de visscher den jongeling onderrigt had. BANJAKWIDÉ wist de gunst van den vorst te winnen en vond daardoor gelegenheid zich te wreken. Hij noodigde hem eens op een feestmaal ten zijnent, maakte zich toen van SRI PAMEKAS meester, en wierp hem op zijne beurt in de rivier Krawang. BANJAKWIDÉ stelde zich aan de regering en verdreef RADIN SOESOEROEH, den wettigen erfgenaam van den troon, die Padjadjarran poogde te heroveren. RADIN SOESOEROEH nam na zijne nederlaag de toevlugt bij zekeren kluizenaar met name TJEMARA TOENGGAL, van wien hij den raad kreeg om zich met zijn gevolg dáár te vestigen, waar hij een Madjaboom zou vinden, waarvan de vruchten eenen bitteren smaak hadden. Hij vond den boom en zettede zich met de zijnen in dit oord neder, waaruit eerlang een magtig rijk verrees, bekend onder den naam van Madja-pahit. SOESOEROEH bragt nu een leger op de been en verwoestte het rijk Padjadjarran.

Te Madjapahit zouden zeven vorsten achtereenvolgend geregeerd hebben, welk rijk, na ruim eene eeuw een onbepaald gebied over Java gevoerd te hebben, in 1400 (Jav.) verwoest werd.

Onder de regering van BRAWIDJAJA den 7den, of RADIN ALIT te Madjapahit, die met eene dochter van den vorst van Tjempa gehuwd was, zoude eene volksverhuizing van Java naar de oostkust van Soematra plaats hebben gehad, en zoude zich aan het hoofd der uitgewekenen bevonden hebben een zoon van BRAWIDJAJA zelven, met name ARJA DAMAR, die, volgens de *babad*, door zijn' vader als landvoogd van Palembang daarheen gezonden werd; hij kreeg tot zijne vrouw eene door zijn' vader bezwangerde prinses, die hij naar Palembang medenam. (ARJA DAMAR verliet Madjapahit misschien uit misnoegen, en ontvoerde eene der bijzitten van zijn' vader.)

Omtrent dienzelfden tijd begon het Islamismus eenigen invloed op Java te hebben.

De schoonvader van BRAWIDJAJA, de vorst van Tjempa, had zich door zekeren MAKDOEMBRAHIM tot de Mohammedaansche godsdienst laten overhalen, en zijn' bekeerder daarna tot schoonzoon genomen.

Twee zonen van dezen MAKDOEMBRAHIM, genaamd RAHMAT en SANTRI, kwamen met een' zoon van den vorst van Tjempa zelven, met name RADIN BOERAREH, te Madjapahit. RAHMAT huwde GEDE MANILA, eene dochter van den Toemenggoeng WILA TIKTA, en ging te Ampeldenta bij Soerabaija wonen. SANTRI en zijn oom BOERAREH kregen de dochters van ARJA TEDJA, een aan BRAWIDJAJA ondergeschikt hoofd te Toeban, tot hunne vrouwen, en gingen zich te Gresik vestigen (*).

Welligt lang vóór den tijd van de overkomst der hierboven genoemde personen op Java, kwam zeker SEH WALILANANG (†) van Djoeldah aan den oosthoek van het eiland bij den vorst te Balambangan. Hij huwde de dochter van den vorst, en na vergeefsche pogingen om hem tot den Islam over te halen, verliet hij Balambangan, waar hij zijne vrouw zwanger liet. De vrouw beviel van een' zoon, dien de vorst in zee liet werpen; maar hij werd door een' der kommissionairen eener rijke weduwe, wiens man KISAMBODJA als patih in dienst van BRAWIDJAJA geweest was, opgevischt. Het kind, bij de weduwe gebragt, genoot naderhand van den soenan (§) van Ampèl onderwijs in de godsdienst, en was bekend onder den naam van SANTRI GIRI (**), terwijl de zoon van den soenan AMPÈL, een schoolmakker van SANTRI GIRI, bekend stond onder den naam van SANTRI BONANG (††). Een zoon van bovenge-

(*) Volgens de Soerakartasche *babad* zou het dus niet een Arabier MAULANA MALIK IBRAHIM, (zie: Reis over Java, Madura en Bali door W. R. VAN HOËVELL, 1ste deel, pag. 153), maar een zoon of een zwager van dien Arabier geweest zijn, die te Gresik zich door onderwijs en overreding een' aanhang verworven heeft.

(†) Deze zal misschien de Arabier SJEKH MOHLANA geweest zijn.

(§) *Soenan* is een eeretitel, dien men vroeger aan voorname geestelijken gaf; later voerden de vorsten van Java dien titel. Het beteekent *het voorwerp van ophaffing, eerbiediging*; van het woord *njoehoen, in de hoogte heffen als bewijs van eerbied.*

(**) Deze was misschien later soenan van Giri.

(††) Later soenan BONANG?

noemden toemenggoeng WILATIKTA, dus een zwager van RAHMAT of den soenan van Ampèl, genaamd DJAKA SAHID, kwam, na een onrustig leven geleid te hebben, tot inkeer, en ging te Tjarebon aan den kant eener rivier boete doen, van waar hij later den naam kreeg van soenan TJAREBON, of KALIDJAGA (*).

Deze personen waren het, die het veld voor den Islam bearbeidden, toen de geduchte RADIN PATAH, met de vooroordeelen van het Islamismus bezield, van Soematra op Java kwam, vergezeld door zijn' halven broeder RADEN OESÈN, door ARJA DAMAR bij de moeder van PATAH verwekt. PATAH was, gelijk het heette, de nu volwassen gewordene vrucht van de zwangere prinses, die BRAWIDJAJA aan zijn' zoon ARJA DAMAR medegegeven had. — PATAH was zijn' grootvader, den heiden BRAWIDJAJA, afkeerig en verwijderde zich van het hof. Hij huwde eene kleindochter van den soenan van Ampèl en vestigde zich te Bintara, alwaar hij een moskee bouwde en zich een' aanhang verwierf. OESEN diende zijn' grootvader en werd adipati van Teroeng.

Wij moeten den draad van het verhaal hier voor een oogenblik afbreken, om van een' anderen zoon van BRAWIDJAJA te spreken, van wien het Mataramsche huis zou zijn afgestamd.

BRAWIDJAJA verwekte bij eene papoesche vrouw een' zoon, dien hij door zijn' vertrouweling KI BOEJOET MASAHAR om het leven liet brengen, omdat de sterrewigchelaars voorspeld hadden, dat het kind het rijk zijns vaders zou verwoesten. MASAHAR, in plaats van het kind te dooden, voedde het op, en wist, toen het groot geworden was, het vaderhart te vermurwen, zoodat BRAWIDJAJA het kind in leven liet, dat BONDAN KADJAWAN heette. BONDAN KADJAWAN werd in de Mohammedaansche godsdienst onderwezen door KI AGENG van Taroeb, die zijn' leerling met zijne dochter RARA NAWANGSIH, verwekt bij eene nimf NAWAGWOELAN, uithuwde. Na den dood van KIAGENG van Taroeb, ging zijn naam op BONDAN KADJAWAN over. De zoon van BONDAN KADJAWAN heette KI AGENG GETAS PANDAWA, en de zoon van dezen KI AGENG SESÉLA.

Vatten wij den draad van het verhaal weder op. Het-bloeijend geestelijk gebied te Giri, een doorn in het oog van BRAWIDJAJA, werd op last van den Madjapahitschen vorst belegerd. De belegeraars werden door een wonder teruggeslagen; doch een magtiger leger van Madjapahit trok, na den dood van den eersten soenan van Giri, tegen zijn' opvolger den soenan PERAPEN, en Giri werd in de asch gelegd.

Dit maakte, dat de afkeer, dien de belijders van den Islam tot dusverre van den heidenschen vorst hadden, tot afschuw oversloeg, en dat zij nu middelen beraamden, om den hoon aan een' der voornaamste geestelijken aangedaan voor altoos af te wisschen. Weldra kwam een bondgenootschap tot stand tusschen ARJA TÉDJA van Toeban, den boepatie van Madoera ARJA BARIHIN, den soenan van Ampèl, den verdreven soenan van Giri en PATA,

(*) Misschien heette de rivier „djaga", of is de naam ontleend aan zijne boete, als hield hij de wacht bij de rivier, daar djaga *de wacht houden* beteekent.

die zich aan het hoofd daarvan stelde, daartoe misschien meer door heerschzucht dan door godsdienstige begrippen gedreven. Madjapahit bezweek onder den gemeenschappelijken aanval der bondgenooten. BRAWIDJAJA werd volgens de *babad* levend ten hemel opgevoerd (welligt was hij gesneuveld), en zijn kedaton werd verwoest.

PATAH liet zich als vorst van Java huldigen en hield zijn hof te Bintoera of Demak, waar hij een kedaton bouwde. Het hinderde PATAH, soeltan van Demak, dat hij KI AGENG van Pengging, een' zoon van den dipati DAJANINGNGRAT, die met eene dochter van BRAWIDJAJA gehuwd was, tot zijn nabuur had. Ofschoon DAJANINGNGRAT na den val van Madjapahit tot den Islam en in de dienst van PATAH was overgegaan, baarde zijn zoon den soeltan nogtans ongerustheid, te meer daar hij door het oprigten eener moskee te Pengging zich een' naam maakte en hierdoor bij den vorst in verdenking kwam. Vreezende dat hij aan hem, die nu KI AGENG PENGGING genaamd werd, een' gevaarlijken vijand zou hebben, besloot hij zich van hem te ontslaan. KI AGENG PENGGING werd op last van PATAH van kant gemaakt en liet een' zoon na, genaamd MAS KEREBIT, (later DJAKA TINGKIR). De jongen werd door KI AGENG van Seséla, dien wij zoo even in de *épisode* genoemd hebben, opgevoed en in de godsdienst onderwezen.

Na PATAH kwam zijn zoon pangeran SABRANGLOR aan de regering, en deze werd door zijn' zoon pangeran TRENGGANA opgevolgd. Bij dezen soeltan kwam DJAKA TINGKIR in dienst en behoorde tot de lijfwacht van den vorst, het korps »tamtama" genaamd. Hij viel wegens een' gepleegden moord bij den vorst in ongenade en werd van het hof verjaagd, maar herwon de gunst van den soeltan door zijn moedig gedrag in het dooden van een' dollen buffel, waardoor hij den vorst uit levensgevaar redde. De soeltan schonk hem zijne dochter ten huwelijk en verhief hem tot adipati te Padjang, waar hij nog voor den dood van den soeltan eene ketaton bouwde en in groot aanzien kwam; zijn oogmerk was om zich, na den dood van den soeltan, van den troon meester te maken. Dit viel hem, toen de vorst overleden was, niet zoo gemakkelijk als hij wel gedacht had, want een neef van den soeltan, die ARJA DJIPANG heette, stond ook naar den troon, en had reeds met overleg van den soenan van Koedoes niet alleen den zoon van den overleden vorst, den soeltan (*) van Parwata, maar ook den schoonzoon, genaamd KALINGAMAT, om beuzelachtige redenen verraderlijk om het leven doen brengen. Nu bleef de adipati van Padjang, zijn magtigste tegenstander, alleen over, die ook uit den weg moest worden geruimd; doch de listen van den geestelijke van Koedoes, noch de pogingen van den opvliegenden ARJA DJIPANG konden iets tegen TINGKIR uitrigten, die intusschen niet werkeloos bleef. KI PAMANAHHAN, een kleinzoon van KI AGENG SESELA, den onderwijzer van TINGKIR, was dezen met KI PANDJAWI naar Padjang gevolgd; deze beide oude schoolmakkers van TINGKIR intrigeerden nu met KI DJOEROE MARTANI tegen DJIPANG, die door zijn' driftigen aard in hunne lagen viel en door ngabehi SALOR ING PASAR, zoon van PAMA-

(*) De titel van soeltan scheen toen ook door kleinere vorsten aangenomen.

NAHHAN, om het leven werd gebragt, waardoor TINGKIR als soeltan te Padjang regeerde.

KI PAMANAHHAN ontving voor deze dienst van TINGKIR het landschap Mataram en KI PENDJAWI het landschap Pati. PAMANAHHAN (*) maakte er werk van, om Mataram in bloei te doen toenemen en liet, overleden zijnde, dit landschap zijn' zoon, genoemden SALOR ING PASAR, na, die eene kedaton (koeta gede) liet bouwen, en den titel van panembahhan SENNAPATI voerde. Dit beviel den soeltan van Padjang niet, en ofschoon men niet dadelijk tot vijandelijkheden overging, was de goede verstandhouding toch hierdoor verbroken, en de gelegenheid, die de soeltan zocht om SENNAPATI te straffen, bood zich spoedig aan. SENNAPATI liet een door den soeltan gebannen toemenggoeng door eene gewapende magt onder weg ligten, waarvan het gevolg was, dat de soeltan hem den oorlog verklaarde.

Aan SENNAPATI, de oorlogzuchtigste vorst van het Mataramsche huis, kent de geschiedenis zulk eene bovennatuurlijke magt toe, als ooit aan een' Javaanschen vorst toegeschreven is; hij had, volgens de *badad*, de NJAI RARA KIDOEL eene vrouwelijke geest, die in de zee aan de zuid-kust van Java hare kedaton zou hebben, tot bondgenoote. Het viel hem derhalve niet moeijelijk, het leger van Padjang, waarvan TINGKIR zelf zich aan het hoofd bevond, door de hulptroepen van zijne bondgenoote zoodanig in wanorde te brengen, dat TINGKIR, zonder slaags te zijn geweest, in overijling de vlugt nam naar Padjang. De soeltan kwam ziek te huis, en stierf eenigen tijd daarna, vermoedelijk door vergift.

SENNAPATI vergenoegde zich met het bestuur van Mataram, maar had zulk eene magt, dat hij als panembahhan een' soeltan van Padjang, den schoonzoon en opvolger van TINGKIR, wegens zijne despotieke regering onttroonde en een' ander in zijne plaats aanstelde. De drie op den schoonzoon van TINGKIR volgende vorsten van Padjang, die slechts den blooten naamtitel van soeltan voerden, terwijl SENNAPATI den teugel van het bewind in handen had, stierven in een' korten tijd na elkander. SENNAPATI dacht intusschen aan de voorspelling van den soenan van Giri, dat uit het geslacht van KI AGENG MATARAM of PAMANAHHAN een vorst over Java zou regeren, en verzocht den heilige van Giri om zijne toestemming tot zijne krooning, ten einde de voorspelling daardoor voor zijn' dood vervuld te zien.

De heilige, die welligt voor SENNAPATI duchtte en aan zijne magt eene gevoelige neep wenschte te geven, ried hem aan, om eerst het oostelijke gedeelte van Java aan zich te onderwerpen, waarop herhaalde oorlogen tusschen Mataram en Soerabaija, Madioen, Kediri en andere oostelijke distrikten volgden. SENNAPATI, die den oorlog beminde, zonder echter zijne regering met zoo vele gruwelen te bezoedelen, als waarmede die zijner nakomelingen geschandvlekt

(*) KI PAMANAHHAN komt bij VALENTIJN ook onder den naam van SIROEBOED voor. Hij 'zou een paardenknecht van den soeltan van Damak zijn geweest en wegens misdrijf tot den soeltan van Padjang gevlugt; hij moest wegens rooverijen andermaal van daar vlugten en hield zich toen in de omstreken van Mataram met roovers op, stelde zich aan het hoofd eener bende en maakte zich van Mataram meester, waar hij als vorst van 1406 tot 1480 (A. C.) zoude geregeerd hebben.

is, kwam als overwinnaar te Mataram terug, alwaar hij overleed, nalatende aan zijn' zoon MAS DJOLANG een uitgestrekt gebied.

Volgens VALENTIJN zouden de Portugezen in 1510 onder ALFONSUS D'ALBUQUERQUE, tijdens SENNAPATI aan de regering was, op Java zijn verschenen, terwijl VAN KAMPEN (*Nederlanders buiten Europa*) zegt, dat onder de regering van AGONG PANNEMBAHAN SENNOPATIE bijgenaamd MATARAM, de eerste Hollandsche zeevaarder CORNELIS HOUTMAN (1596) op dat eiland is gekomen. Daar de komst der Portugezen op Java 86 jaren vroeger, dan die der Hollanders plaats heeft gehad, zoo mag men welligt stellen, dat de Portugezen onder de regering van TINGKIR te Padjang, of wat vroeger onder die van den pangeran TRENGGANA te Demak, op Java zijn geweest.

SENNAPATI werd door zijn zoon MAS DJOLANG opgevolgd, die, na zijn dood, onder den naam van SOENAN SEDA KRAPJAK (de te Krapjak overleden Soenan) bekend is. Onder zijne regering viel niets belangrijks voor; alleen poogde zijn broeder DIPATI POEGER te Demak zich van hem onafhankelijk te maken, maar deze werd gevangen genomen en naar Koedoes gezonden; daarna waagde het een ander broeder van hem DIPATI DJAJARAGA te Pranaraga hetzelfde te beproeven, die ook gevat werd en naar Masdjid Watoe (op Noesakambangan?) gezonden.

Ten gevolge der Oost-Indische vaart der Nederlanders, werd in 1602 eene algemeene uitsluitende Oostindische Maatschappij in het vaderland opgerigt. PIETER BOTH, de eerste landvoogd over O. I., rigtte in 1611, volgens een verdrag met den koning van Djakarta, eene factorij aldaar op. In 1616 zou de Maatschappij den heer DRUIF als gezant met geschenken naar Mataram gezonden hebben, ten einde eene vriendschap te sluiten met den vorst, die welligt genoemde SOENAN SEDA KRAPJAK zal zijn geweest. Daarvan maakt de *babad* geene melding.

RADEN MAS RANGSANG, zoon van SOENAN SEDA KRAPJAK, kwam na den dood zijns vaders aan de regering, bekend onder den naam van soeltan AGOENG. Volgens de *babad* werd hij om zijne wijze regering genoemd PRABOE PANDITA NJAKRA KOESOEMA. Hij bragt het oostelijk gedeelte van het eiland, dat welligt door nalatigheid van zijn' vader zich op nieuw van Mataram had losgescheurd, weder onder zijne heerschappij.

Deze was het, die in 1628 een leger onder het opperbevel van pangeran MANDOERA REDJA en toemenggoeng BAHOE REKSA naar Djakarta zond, om de Nederlanders van daar te verdrijven. De reden dezer vijandigheid van de zijde des soeltans zou gelegen zijn in de weigering van de maatschappij om hem tegen den soeltan van Banten (Bantam) te helpen. Soeltan AGOENG, die reeds lang de maatschappij afbreuk zocht te doen wegens de wraak, die zij over het afloopen van de factorij te Djapara in 1618 genomen had, trachtte nu zich eerst van de Nederlanders te ontslaan, en zocht de maatschappij in het geheim van voorraad en levensmiddelen te onthouden; doch, toen hij zag dat zulks niet baatte, zond hij genoemde MANDOERA REDJA en BAHOE REKSA met een leger naar Djakarta om het kasteel te overrompelen. De aanslag werd

ontdekt, en de stad onder den gouverneur generaal JAN PIETERSZOON KOEN (in de *babad* genoemd MOER (*) DJANGKONG), door den vijand belegerd. De belegerden moesten op het laatst, door gebrek aan krijgsbehoeften, met steenen, pannen, ja zelfs met walgelijke stoffen de stad verdedigen. KOEN overleed te midden dezer belegering en werd door JACOB SPECH vervangen. De Soeltan zond, misschien op de tijding dat zijn leger niet in staat was de Nederlanders te verjagen, den pangeran POERABAJA derwaarts; nu heette het om de Hollanders slechts eene les te geven, zonder hen echter te willen verdrijven. De vijand moest het beleg opbreken en trok met een groot verlies af. POERABAIJA was het leger vooruitgegaan naar Mataram, en had misschien tot zijne verontschuldiging de bevelhebbers MANDOERA REDJA en BAHOE REKSA bij den soeltan belasterd, iets 't welk wij daaruit opmaken, dat men hen op last van den soeltan op den terugmarsch gedood heeft.

Soeltan AGOENG werd na zijn dood door zijn' zoon den pangeran dipati ARJA MATARAM opgevolgd, onder den naam van soenan MANGKOERAT, die te Plèrèd zijn hof hield.

Ofschoon het gerucht de maatschappij voor eene nieuwe belegering deed vreezen, vielen er echter niets anders dan oneenigheden voor, welke tot 1646 duurden, waarop het eerste verbond onder CORNELIS VAN DER LIJN hoogstwaarschijnlijk met dezen soenan MANGKOERAT gesloten werd.

Onder de regering van dezen MANGKOERAT, na zijnen dood bekend onder den naam van soenan SOEMARÉ TEGALAROEM (de te Tegalaroem begraven soenan), wilde een jonger broeder van hem, RADIN ALIT, zich van den troon meester maken, doch sneuvelde bij den aanval, dien hij op de Kedaton waagde. Van de vijf zonen van MANGKOERAT was degene, dien hij bij de dochter van pangeran PEKIK verwekt had, tot troonopvolger bestemd, onder den titel van »pangeran DIPATI ANOM."

Deze wreede soenan liet pangeran PEKIK (zijn schoonvader en oom) ombrengen, alleen omdat deze zich verstout had een meisje van Soerabaija, dat de soenan als bijzit voor zich had laten komen, aan zijn' kleinzoon den pangeran DIPATI ANOM te geven. Door de gruwelen en onregtvaardigheden, waarmede hij zijne regering op het laatst bezoedelde, hield men hem voor krankzinnig. Het volk, of liever de rijksgrooten, wenschten een' anderen vorst te hebben, en men zocht den kroonprins (pangeran DIPATI ANOM), te bewegen zijn' vader te onttroonen. De kroonprins durfde niet openlijk tegen zijn' vader opstaan, maar verzocht den pangeran KADJORAN, voor hem een geschikten persoon te zoeken, die de kat de bel zou aanbinden. TROENADJAJA, van Madoeresche afkomst, schoonzoon van KADJORAN, liet zich niet lang bepraten om een' opstand te bewerken, en wist door opruijing de Madoerezen den soenan afvallig te maken.

In dien zelfden tijd landde een troep van 2000 vlugtelingen van Makassar

(*) Volgens den heer PIJNAPPEL is »moer" hier het Portugeesch »mor" van den titel capitano mor. Men vindt in manuscripten ook »KAPITAN MOER DJANKOENG." Het woord »Djangkong" zal waarschijnlijk »Jan Koen" moeten uitdrukken.

onder KRAENG GALESONG op Java te Padjarakkan aan, die door strooperijen de opgezetenen het land deden verlaten. De soenan zond twee maal (eens door eenige Europesche manschappen van Djapara bijgestaan) eene gewapende magt tegen de roovers, maar zij werd telkens verslagen. De Makassaren werden door deze overwinning stouter en drongen muitende landwaarts in. Schooner gelegenheid dan deze kon zich aan TROENA DJAJA ter bereiking van zijn oogmerk niet opdoen. Hij sloot met KRAENG GALESONG een verbond tegen Mataram, en stak te Soerabaija de banier des opstands op.

Nu zond de soenan den kroonprins met eene grootere magt, door de kompagnie met eenige troepen bijgestaan, tegen TROENA DJAJA af.

De muitelingen trokken dieper landwaarts, om zich daar vaster te zetten, en TROENA DJAJA, die zich intusschen als vorst had laten uitroepen onder den naam van panembahhan MADOERETNA PANATA GAMA (heer van Madoera, regelaar der godsdienst), hield te Kediri zijn' zetel, waar hij eene kedaton had laten bouwen. Hoe het ook geweest zij, of de kroonprins toen nog met TROENA DJAJA onder een deken lag, of de kompagnie den soenan zwakkelijk bijstond, misschien niet ontevreden, dat beiden elkanders magt zouden verzwakken, het leger van Mataram keerde echter met een groot verlies terug.

TROENA DJAJA zond op zijne beurt een leger onder DANDANG WATJANA tegen Mataram af. De kedaton Plèrèd werd veroverd en de soenan vlugtte met den kroonprins en zijne broeders naar Banjoemas. De kroonprins weigerde op verzoek van zijn' vader Plèrèd op den vijand te heroveren en gaf voor, dat hij den soenan wilde blijven oppassen. Daarop stelde zich zijn broeder de pangeran ARJA MATARAM aan de spits der overgeblevene magt en tastte Plèrèd aan. De vijand verliet de kedaton, en ARJA MATARAM liet zich na de behaalde overwinning als vorst van Mataram uitroepen onder den naam van soeltan INGNGALAGA (soeltan in den strijd). Hij nam bezit van Plèrèd, maar vond de kedaton uitgeplunderd, zijnde de kostbaarheden van het rijk door de muitelingen naar Kediri gevoerd, terwijl gebrek aan levensmiddelen eene pest deed ontstaan.

Intusschen was de oude soenan in het dorp Pasiramman te Banjoemas overleden en te Tegal-aroem begraven. De ongelukkige kroonprins, schier verlaten, wanhoopte aan het wederbezit van het rijk zijns vaders; hij zag van den troon af en wilde eene bedevaart doen naar Meka.

Eene *incubatie* in de moskee te Banjoemas zoude hem echter van plan hebben doen veranderen. Hij had zijn' droom zoodra niet aan de weinige getrouwen, die bij hem gebleven waren, medegedeeld, of men begon weder hoop te voeden op eene gunstige uitkomst. Tegal bood hem bijstand aan, en weldra had hij een' aanhang, die gereed stond hem in den strijd te volgen. — Inmiddels liet hij zich als vorst uitroepen onder den naam van soenan MANGKOERAT II. Hij begaf zich toen naar Tegal, waar hij de heroovering van Plèrèd en het in bezit nemen van het rijk door zijn' broeder vernam. Hij dacht welligt, dat hij het met zijn' broeder wel later zou kunnen vinden, en meende nu zijne strijdkrachten te moeten aanwenden tegen den

al stouter en stouter geworden TROENA DJAJA, die nu den ouden kroonprins scheen uit te lagchen. — Van Tegal zond hij om bijstand bij de kompagnie.

Eenige troepen van Europeanen, Makassaren en Ambonezen kwamen te Tegal aan onder amral (admiraal), denkelijk SPEELMAN, die omtrent dien tijd door de maatschappij den soenan te hulp gezonden werd en de rust aan de kust van Tjarebon (Cheribon) tot Djapara weder herstelde, voor welke dienst de maatschappij groote voorregten verkreeg. Volgens het verdrag van den 28 Februarij 1677 te Djapara geteekend, had de maatschappij onder anderen de vrijheid om factorijen in het gansche rijk te stichten, en scheepstimmerwerven te Rembang en elders aan te leggen.

Of SPEELMAN, na de rust tusschen Tjarebon en Djapara hersteld te hebben, weder vertrokken was, weten wij niet, maar de bijstand, door de kompagnie aan den soenan toegezonden, die met de magt van dien vorst vereenigd in het oostelijk gedeelte van Java tegen TROENA DJAJA trok, stond onder het opperbevel van den veldheer en vlootvoogd van Java's oostkust den heer HURDT. De kapiteins TAK, RENNES en JONKER bevonden zich er ook onder. Voor het verleenen van deze hulp stond de soenan aan de maatschappij het koningrijk Djakarta en de landvoogdij Samarang af. Terwijl HURDT en TAK van den soenan vergezeld tegen TROENA DJAJA ageerden, viel SLOOT Wanakarta aan, alwaar zich de schoonvader van TROENA DJAJA, de pangeran KADJORAN, ophield. Deze prins werd gevangen genomen en gedood.

HURDT tastte Kediri aan, welke stad met al de daarin bewaarde schatten in zijne handen viel, waaronder zich de geroofde kostbaarheden van het Mataramsche rijk bevonden, alsmede de rijkskroon, waarvan echter de voornaamste steen was uitgenomen (de *babad* maakt er geene melding van). HURDT kroonde den soenan te Kediri onder den door hem aangenomen naam van MANGKOERAT II.

De soenan had, gelijk men wilde, een' wrok tegen den heer TAK, wegens het verlies van dien kostbaren steen van de kroon. De vorst hield hem voor den dader, en zou zich door den moord van dien heer, die eenige jaren later plaats vond, gewroken hebben.

TROENA DJAJA vlugtte naar het gebergte Antang, met zijne vrouw en eene schoonzuster, beide zusters van den soenan (*), terwijl KRAENG GALESONG naar het dorp Kakapar de wijk nam. COEPER, bijgestaan door radja PALAKKA en zijne Makassaren, viel Kakapar aan, van waar GALESONG tot TROENA DJAJA de vlugt nam, maar hij stierf eenige maanden daarna aan eene wond, die hij bij den aanval van Kakapar zou bekomen hebben. Volgens eene andere bron (misschien de *babad*) zou men GALESONG tegen TROENA DJAJA hebben weten te winnen; deze, bespeurende, dat zijn bondgenoot iets kwaads in zijn schild voerde, liet hem heimelijk ombrengen.

De soenan zond dipate TJAKRANINGRAT, oom van TROENA DJAJA, naar het

(*) Dit kunnen wij niet regt begrijpen. Misschien heeft TROENA DJAJA twee vrouwen gehad, de eene de dochter van KADJORAN en de andere de dochter van soenan SOMARE TEGALAROEM.

gebergte Antang, om zijn' neef onder belofte van vergiffenis te bewegen zich aan den soenan over te geven. TROENA DJAJA zou zich aan den inlandschen kapitein JONKER overgegeven hebben, die hem verder aan den soenan overleverde.

De soenan, van de komst van TROENA DJAJA verwittigd, liet zijne troepen onder de wapens komen om den gevangene met eereschoten te verwelkomen. Toen TROENA DJAJA voor den vorst gekomen was, trok de soenan zijne kris uit, en tot zijn' dolk zeggende: *ik heb u beloofd, u eens in de borst van* TROENA DJAJA *eene scheede te geven*, stak hij de kris den gevangene in het hart. De regenten volgden dit voorbeeld, en het lijk van TROENA DJAJA was in een oogenblik aan stukken. De soenan liet vervolgens het hart uitnemen en onder de aanwezigen verdeelen, die het opaten, waarna zij hun ligchaam met het bloed van den omgekomenen muiteling besmeerden. De soenan was met deze wraak over de ontrouw van TROENA DJAJA nog niet tevreden; hij liet het hoofd van den romp afhakken en onder aan zijn' zetel plaatsen. Daarna gaf hij het hoofd van den muiteling aan zijne vrouwelijke bedienden over, om, wanneer zij naar bed zouden gaan, hare voeten daarop af te te vegen. Den volgenden dag liet hij hem tot gruis stampen. Deze opstand, tijdens het bestuur van den gouverneur-generaal MAATSUIKER begonnen, eindigde alzoo in 1679 onder RIJKLOF VAN GOENS.

De soenan vertoefde op zijne terugreis te Samarang en liet het bosch Wanakarta omhakken en eene kraton aldaar bouwen.

Deze plaats kreeg den naam van Kartasoera, waar soenan MANGKOEBAT II sedert zijn hof hield.

Deze vorst, wien de Europesche kleeding scheen te behagen, ging dikwijls op de Europesche wijze gekleed, 't geen aanleiding gaf tot de vooronderstelling, dat de kompagnie een' Europeaan voor den soenan deed doorgaan, om door deze list geheel Java aan zich te onderwerpen.

Het zij, dat zijn broeder soeltan NGALAGA te Mataram mede in dien waan verkeerde, of dat hij, eenmaal het bestuur in handen hebbende, niet onder zijn' broeder wilde staan, hij weigerde althans, toen MANGKOEBAT hem ontbood, voor zijn' broeder te verschijnen, en bragt zelfs een leger op de been, om Kertasoera te belegeren.

De soenan MANGKOEBAT hiervan verwittigd, trok aan het hoofd eener gewapende magt en door de maatschappij ondersteund, tegen Plèrèd op, welke plaats na eene hardnekkige verdediging veroverd werd. Soeltan NGALAGA vlugtte naar Bagelen, alwaar een hoofdmuiteling, zich noemende radja NAMROED, hem zijne dienst aanbood en beloofde, dat hij den soeltan tot den alleenheerscher van Java zoude maken, en de Europeanen verdrijven. Daar NAMROED te lang draalde Kertasoera aan te vallen, trok de soeltan aan de spits eener geringe magt naar Kertasoera en omsingelde de kedaton van zijn' broeder.

Bij een' uitval der belegerden geraakte zijn volk op de vlugt en soeltan NGALAGA onderwierp zich kort daarop in het dorp Sanggoeng aan zijn' broe-

der. De soeltan NGALAGA nam toen den naam aan van pangeran POEGER. Voor de aan MANGKOERAT verleende hulp kreeg de kompagnie, behalve eene schadeloosstelling, Djapara en de regentschappen van Prajangngan, met vergunning om eene sterkte te Samarang aan te leggen (1681).

Onder het bestuur van den gouverneur-generaal CAMPHUIS, ontsnapte in 1685 een Balinesche slaaf van zekeren heer te Batavia (*) met 60 deugnieten zijne gevangenis, waarin hij wegens minnehandel met de dochter van zijn' heer opgesloten was. De slaaf OENTOENG (geluk) genaamd, ging, na de wacht van de gevangenis vermoord te hebben, met zijne makkers naar Tjarebon (†) (Cheribon), alwaar hij van den soeltan den naam van SOERAPATI kreeg. Van Tjarebon begaf hij zich naar Banjoemas en kwam vervolgens in dienst van den soenan MANGKOERAT. De kompagnie vernomen hebbende, dat SOERAPATI zich in dienst van den soenan bevond, zond den kapitein TAK met eenige troepen, om hem van den soenan op te eischen. De vorst was, op aanraden van zijn' broeder den pangeran POEGER en van den rijksbestuurder NRANGKOESOEMA, met SOERAPATI overeengekomen, dat de laatstgenoemde zich houden zou alsof hij een vijand van den soenan was, terwijl NRANGKOESOEMA de rol van een' afvallige zou spelen en met SOERAPATI vereenigd een' aanval op de kedaton zou doen.

De pangeran POEGER en de patih TJAKRANINGRAT zouden de kedaton tegen de aanvallers verdedigen.

Dit spiegelgevecht nam een' aanvang toen TAK te Banjoedana, ongeveer anderhalf uur van Kertasoera, aankwam. De arglooze kapitein haastte zich op het hooren der schoten van Kertasoera naar den hem gespannen' strik. Na zijne komplimenten bij den vorst gemaakt te hebben, viel hij aan het hoofd zijner manschappen de gewaande muitelingen moedig aan. Het gevecht had op het plein voor de kedaton plaats, zoo als de soenan had begeerd, ten einde het ongehinderd te kunnen aanschouwen. Toen de soenan bespeurde, dat de overwinning aan de zijde van TAK overhelde, zond hij zijn' broeder POEGER met de erfpiek *ki Plèrèt* gewapend en als een Balinees verkleed op TAK af, dien POEGER doorstak, waarop de overgeblevene Europeanen terugtrokken. De soenan stelde SOERAPATI voor deze dienst als toemenggoeng van Pasoeroean aan, onder den naam van WIRANEGARA, en liet hem met NRANGKOESOEMA derwaarts vertrekken, maar hij zou de dorpen langs zijn' weg muitende in brand steken en door de Mantja-Negarasche bevolking kwantswijs vervolgd worden, opdat de soenan bij de kompagnie niet in verdenking zou vallen.

Een zendeling van den soenan kwam van den ongelukkigen uitslag der ex-

---

(*) Wanneer wij ons niet vergissen, noemt VALENTYN hem KNOLL.

(†) Volgens eene andere bron, doorkruiste hij het land in het Krawangsche als roover. Nadat hij zich aan de maatschappij onderworpen had en haar als luitenant behulpzaam was geweest in de onderneming, om POERABAYA, broeder van den soeltan van Banten, gevangen te nemen, nam hij bij MANGKOERAT de vlugt, omdat hij, door zekeren vaandrig KUFFELER beleedigd, zich door den moord van eenige Europeanen, onder KUFFELER staande, gewroken had.

peditie van TAK aan den kommandant te Djapara kennis geven, die den soenan scheen verdacht te houden, daar de zendeling aldaar onheusch ontvangen werd. — De soenan was hierover niet weinig ongerust, doch een Javaan van geringe afkomst wist den vorst bij den kommandant te verontschuldigen, waarvoor de soenan hem tot belooning tot toemenggoeng te Djapara benoemde onder den naam van MERTA POERA (*).

Daar in de *babad* van den vermisten steen der rijkskroon geene melding wordt gemaakt, kan dit verraad niet uit persoonlijken haat tegen TAK gepleegd zijn geworden, maar het gold misschien allen, die bij den Javaan voor Europeanen bekend stonden als onderdanen van de maatschappij, aan wie de soenan, wegens de voleinde gevoerde oorlogen, niet alleen 300,000 rijksdaalders schuldig was, maar ook gedeeltelijk zijne landen in eigendom had moeten afstaan. Welligt hoopte hij door een geheim verbond met SOERAPATI zich eenmaal van de maatschappij ontslagen te zien, tegen wie hij openlijk geen' oorlog durfde verklaren, maar in het geheim de hulp van den koning van Menangkabo, waarvan de brieven door de maatschappij waren onderschept, verzocht had.

De *babad* zegt van genoemden toemenggoeng MERTA POERA, dat hij te Djapara een' Europeaan, die eene kip zou gestolen hebben, liet mishandelen. De kommandant te Djapara eischte daarvoor van den soenan den dood van dien toemenggoeng.

De soenan zond zijn' dipati genaamd SIENDOE REDJA met gewapende manschappen derwaarts, om, onder voorwendsel van den toemenggoeng te komen dooden, aan dezen de keus over te laten om de Europeanen te vermoorden, of, op verzoek van de Europeanen, gedood te worden; in het eerste geval zou SIENDOE REDJA met zijne manschappen hem bijstaan. MERTA POERA koos het eerste. Volgens afspraak was SIENDOE REDJA met zijn gevolg van 200 gewapende Javanen den volgenden morgen in het fort, waar MERTA POERA in tegenwoordigheid der Europeanen onthalsd zou worden. De dipati liet den toemenggoeng ontbieden, doch deze wendde, hetzij uit vrees, of om andere reden, hoofdpijn voor. Een tweede zendeling ging MERTA POERA roepen met last om hem in geval van weigering te dooden. De toemenggoeng kwam eindelijk met drie krissen gewapend in het fort: doch op een door den kommandant gegeven teeken nam een officier hem zijne krissen af. Deze onverwachte ontwapening bragt den toemenggoeng zoodanig van zijn stuk, dat hij het hazenpad koos, waarop SIENDOE REDJA, vergramd, daar hij zijn' snooden aanslag verijdeld zag, eenige gewapende mannen nazond, die hem neervelden.

KI PAMANAHHAN zou vroeger aan zekeren KI AGE ING GIRING beloofd hebben, dat wanneer het zevende geslacht van PAMANAHHAN over Java zou hebben geregeerd, het door de nakomelingen van GIRING zou vervangen wor-

(*) Wij hebben gezien, dat Djapara in 1681 door den soenan aan de maatschappij was afgestaan. Het is derhalve moeijelijk te gelooven, dat de soenan toen nog de magt had, te Djapara een' toemenggoeng te benoemen. Misschien was de afstand van Djapara onder zekere voorwaarden geschied, daar een anachronisme hier niet te vooronderstellen is.

den. Daar soenan MANGKOERAT het zevende lid van het geslacht PAMANAHHAN was, zoo waren er onder zijne regering twee gebroeders uit het geslacht van GIRING, die meenden, dat het nu tijd was, dat zij aan de regering kwamen. Zij vielen met eene kleine magt de kedaton aan, maar sneuvelden. De soenan, die steeds gelegenheid zocht om de Europeanen afbreuk te doen, zond om hulp bij de kompagnie tegen SOERAPATI, den gewāanden vijand van den soenan, die jaren lang tegen den Balinees een' geveinsden oorlog voerde. De troepen van de kompagnie trokken andermaal naar het oostelijk gedeelte van het eiland, waarbij zich een zekere demang PASISIK met zijne dappere Madoerezen voegde. Deze Madoeresche demang, niet wetende dat de soenan slechts in schijn tegen SOERAPATI in oorlog was, stond de Europeanen getrouw bij en sneuvelde in een' verwoeden aanval, waarin hij den dood van vele Europeanen, die in dien strijd waren gevallen, wilde wreken; zijne broeders vervolgden den aanval en noodzaakten SOERAPATI terug te trekken in eene sterkte.

MANGKOERAT II kwam intusschen te overlijden, en zijn zoon MANGKOERAT MAS, een schoonzoon en neef van POEGER, volgde hem op. Terwijl hij nog een kind was, openbaarde zich in MANGKOERAT MAS, die een weinig mank ging, eene neiging tot wreedheden, waardoor hij zich als vorst gehaat maakte. POEGER, de gewezen soeltan NGALAGA, moordenaar van TAK, en oom van MANGKOERAT MAS, stond nu naar den troon, waardoor oom en neef met elkander overhoop lagen.

De kompagnie, bij wie MANGKOERAT MAS als een wreede vorst bekend was, hielp POEGER. Dit begreep de maatschappij in haar belang te moeten doen, daar aan MANGKOERAT MAS bij zijne wreedheid zeker de gevoelens van zijn' vader, wien de hulp van de kompagnie de afstand van vele landen gekost had, niet vreemd waren. Ligt toch zou POEGER, die geene aanspraak op den troon had, door zijne verheffing als vorst met behulp van de kompagnie, zich het verlies dier landen getroosten. — POEGER werd dan door de kompagnie (te Samarang?) tot soenan verheven, onder den naam van PAKOE BOEWANA. Hij bevestigde den reeds vroeger gedanen afstand van Samarang, en erkende de vrijheid der vorsten van Tjarebon en de afhankelijkheid van Soemenap en Pamekassan van de maatschappij (1704). Het Nederlandsche leger, met den nieuwen soenan en den prins van Madoera, trok tegen MANGKOERAT MAS op, die Kertasoera ontruimde en de vlugt nam tot SOERAPATI. De oorlog werd tegen den onttroonden soenan en SOERAPATI voortgezet. Eindelijk sneuvelde de Balinesche muiteling en MANGKOERAT MAS onderwierp zich aan de maatschappij, en werd (1708) naar Ceylon gebannen, waarmede de oorlog tegen SOERAPATI, die ruim 20 jaren geduurd had, onder het bestuur van den gouverneur-generaal VAN HOORN eindigde.

Onder den gouverneur-generaal VAN ZWOL brak in het oosten van het eiland weder een oorlog uit, waarvan de kiemen reeds vijf jaren vroeger, onder het bestuur van den gouverneur-generaal VAN RIEBEEK, waren begonnen te ontluiken. De vorst van Soerabaya was, verdacht van met SOERAPATI

geheuld te hebben, op verzoek van de maatschappij en op last van PAKOE BOEWANA verraderlijk vermoord. Zijne broeders vormden toen met de zonen van SOEHAPATI, de Balinezen, Madoerezen en den vorst van Pasoeroean een bondgenootschap en deze oorlog brak in 1718 uit.

Een jaar na de uitbarsting van dezen oorlog stierf PAKOE BOEWANA I en werd door zijn' zoon PRABOE MANGKOEBAT opgevolgd. Twee zijner broeders vereenigden zich met de muitelingen tegen de maatschappij. In de woelingen dier oorlogen legde zeker inlandsch kind, ERBERVELD genaamd, te Batavia een eedgespan aan tegen de Europeanen en de inlandsche Christenen, hetwelk men gelukkig ontdekte, waarop de hoofdaanlegger met zijn gespuis geradbraakt werd. Een jaar later (1723) kwam aan genoemden oorlog onder den gouverneur-generaal ZWAARDEKROON, door wien de koffijteelt in 1719 op Java beproefd was, een einde.

Onder het bestuur van den gouverneur-generaal VALKENIER viel in 1740 de bekende moord der Chinezen voor.

De Chinezen, die te Batavia talrijk waren en voor welker aanwas men beducht was, verlieten voor het grootste gedeelte de stad, omdat velen dezer natie naar Ceylon overgevoerd zouden worden, ten einde daardoor voor te komen, dat zij iets tegen de maatschappij zouden onderstaan. Zij plunderden toen niet alleen buiten de stad, maar beproefden zelfs de stad aan te vallen. Uit vrees, dat de achtergeblevene Chinezen in opstand zouden geraken, liet men ze vermoorden op eene valsche beschuldiging eener zamenzwering tegen de Europeanen. De Chinezen liepen intusschen het land af en sloten zich aan den soenan PAKOE BOEWANA II (zoon van PRABOE, die een jaar na den dood zijns vaders (1725) hem op den troon opgevolgd was) aan tegen de Europeanen. De soenan wist deze zamenzwering een tijd lang te ontveinzen, maar eindelijk verklapten zijne eigene zonen de geheime inzigten huns vaders aan den kommandant der sterkte te Kertasoera, waarop het fortje overrompeld werd, nadat de bevelhebber en de beide prinsen, die het verraad aan den dag gebragt hadden, vermoord waren,

Samarang werd door den soenan en de Chinezen belegerd, maar de vijand werd bij een' uitval verdreven en de vrede toen met den soenan gesloten, waarbij de soenan genoopt was de Chinezen mede aan te vallen. Deze ontrouw van PAKOE BOEWANA II verbitterde de Chinezen, die de kedaton te Kertasoera veroverden en zekeren MAS GRENDI op den troon plaatsten. Intusschen nam de soenan naar Solo de wijk, waar, sedert Soerakarta genaamd, de hofzetel is zijner opvolgers (1744?).

De Madoerezen, die de maatschappij hielpen, heroverden de kedaton te Kertasoera op de Chinezen, waarop de Chinezen en MAS GRENDI zich aan de maatschappij onderwierpen. Nu wilde de prins van Madoera de veroverde vorstenlanden niet afstaan, en eischte voor zijn' zoon SASRA DI NINGNGRAT het regentschap Soerabaija en voor zich zelven de tollen van Gresik, Toeban en Sidajoe. Daaruit ontstond een oorlog tusschen de maatschappij en den prins van Madoera, waarin de Engelschen in het geheim de Madoerezen met

ammunitie hielpen; doch deze oorlog eindigde met de vlugt van den prins naar Bandjarmassin. Op eisch van de maatschappij werd hij uitgeleverd en naar de Kaap gebannen. Zijn zoon SASRA DI NINGNGRAT werd door de maatschappij tot regent van Madoera aangesteld (1746 of 1747).

Pangeran MANGKOE BOEMI, een onrustige geest (broeder van PAKOE BOEWANA II), vlugtte uit het hof van Soerakarta, uit ontevredenheid over de willekeurige handelwijze van den rijksbestuurder PRINGGALAJA, die hem zijn land Sokawati afgenomen had, en uit misnoegen wegens eene openlijke en onvoorzigtige vermaning van den gouverneur-generaal baron VAN IMHOFF, tijdens diens bezoek aan het Soerakartasche hof, waartoe de klagten, door den soenan en den rijksbestuurder bij den opperlandvoogd tegen genoemden prins ingebragt, aanleiding gaven. Met zijn' schoonzoon radèn mas SAID (een zoon van een' ouder' onechten broeder van PAKOE BOEWANA II), die niet minder onrustig van aard was, ging hij in de omstreken van Sala muiten (1748). De soenan, wiens krijgsmagt door de gevoerde oorlogen verzwakt was, vreesde voor zijn' waggelenden troon en riep de hulp der maatschappij in.

Onder de kwellingen van dezen oorlog voelde PAKOE BOEWANA II zijn einde naderen. Hetzij uit erkentelijkheid voor de diensten, hem door de kompagnie bewezen tegen de rebellen, 't zij uit vrees, dat de maatschappij na zijn' dood de regten van zijn' wettigen opvolger niet zou blijven verdedigen tegen de onderneming der twee stoute muitelingen, de soenan erkende op zijn sterfbed, bij akte van den 11 December 1749, de maatschappij als leenheer van het Mataramsche rijk. PAKOE BOEWANA II stierf in hetzelfde jaar en zijn zoon PAKOE BOEWANA III volgde hem op.

De verdeeldheid tusschen de twee hoofdmuitelingen werkte eenen vrede tusschen MANGKOE BOEMI en PAKOE BOEWANA III uit (1754). Met goedkeuring van den soenan en krachtens gezegde akte, stond de maatschappij de helft van Mataram aan MANGKOE BOEMI af, die in 1756 zich te Jogja vestigde onder den naam en titel van soeltan MANGKOE BOEWANA I. Voor den afstand van de helft van het rijk moest MANGKOE BOEWANA I den soenan bijstaan tegen mas SAID, die in 1757 met den soenan in eene bijeenkomst te Salatiga vrede sloot, en 4000 tjatjahs land voor zijn onderhoud ontving. Hij voerde toen den naam en titel van pangeran adipati ARJA MANGKOE NEGARA I.

Het Mataramsche rijk nu in drieën verdeeld zijnde onder vorsten, die elkander vijandig waren, kon de maatschappij, naar het systeem *verdeelt en heerscht*, bij eene eventuele onderneming van een hunner tegen haar, op den bijstand van de twee anderen rekenen.

PAKOE BOEWANA III werd na zijn' dood in 1788 door zijn zoon PAKOE BOEWANA IV, bijgenaamd soenan BAGOES (de schoone soenan), opgevolgd.

MANGKOE BOEWANA I te Jogja, een vriend van de Europeanen, was, ofschoon niet van wreedheid vrij te pleiten, regtvaardig en had een' afkeer van knevelarij. Door zijn wijs bestuur haalde Jogja spoedig Soerakarta in bloei

bij. In 1789 of 1790, toen soenan BAGOES vijandige oogmerken had tegen de kompagnie, ondersteunde de soeltan met eene gewapende magt de expeditie van den gouverneur van Java's noordoostkust JAN GREVE tegen Soerakarta, waardoor de kwade inzigten van den soenan in tijds verijdeld waren. Na eene zevenendertigjarige regering stierf MANGKOE BOEWANA I in den gezegenden ouderdom van 82 jaren (1792). Zijn zoon soeltan MANGKOE BOEWANA II, naderhand bekend onder den bijnaam van soeltan SEPOEH (de oude soeltan (*)), volgde hem op.

In 1795 was de maatschappij over de honderd tien millioen ten achteren, en in 1800 werd het bewind over de Oostindische bezittingen door den staat voor de daarvoor verleende voorschotten overgenomen.

De onafhankelijke prins MANGKOE NEGARA I stierf in 1796 (?) Daar hij geen echten zoon had, volgde een kleinzoon, uit eene echte dochter van MANGKOE NEGARA geboren, hem op, onder den naam van pangéran adipati ARJA PRABOE PRANG WEDANA. Later ontving hij van het gouvernement, als een gunstbewijs voor zijne trouw, den naam van MANGKOE NEGARA II.

MANGKOE BOEWANA II te Jogja, tegen den Europeaan vijandig gezind, was een vorst, even wellustig en trotsch als wispelturig en geldzuchtig. Alles moest ten nadeele der bevolking opgeofferd worden aan zijne buitensporige zucht tot bouwen, waarvan de nog bestaande bouwvallen van lusthoven getuigen zijn.

In 1807 kwam de maarschalk DAENDELS aan het bewind in Oost-Indië. Er rezen middelerwijl tusschen de twee hoven geschillen wegens moorden, die door hunne onderdanen op het grondgebied dier twee vijandige vorstendommen gepleegd waren, waarover het Soerakartasche hof zich bij het gouvernement beklaagde, en tot bijlegging waarvan het gouvernement moeijelijkheden ondervond van de zijde van Jogja. De Jogjasche onderdanen ontzagen zich ook niet, om ongeregeldheden op gouvernements grondgebied te plegen. Een hoofd van Madioen PRAWIRA DIRDJA (een schoonzoon van den soeltan), die in de geschillen over de gepleegde moorden betrokken was, werd wegens zijne verontrustende handelingen door het gouvernement van het Jogjasche hof opgeëischt, doch de soeltan gaf hem de gelegenheid om te vlugten.

Deze en andere redenen noopten den maarschalk DAENDELS, om in 1810 met eene zamengeraapte magt, en als 't ware onverwacht, te Jogja te verschijnen. Hij dwong den soeltan het bestuur aan zijn' oudsten zoon als prins regent, onder den titel van radja POETRA NARENDRA, over te geven, vorderde van hem zoo wel als van PAKOE BOEWANA IV de afschaffing der strandgelden, den afstand van Kedoe, Blora, Djapan en andere landen tegen

(*) Later zoo genoemd ter onderscheiding van zijn' zoon, toen deze het bestuur van hem overgenomen had.

minder voordeelige streken op gouvernementsgebied gelegen, en stelde den vorsten groote veranderingen in het ceremoniëel voor, dat tot dus verre vernederend was voor de opperhoofden en meer overeenkomstig hunne waardigheid moest zijn.

De soeltan moest voor het oogenblik daarin toegeven, doch de zaken bleven nog hangende, toen DAENDELS in hetzelfde jaar naar het vaderland opgeroepen en door den gouverneur generaal JANSSENS vervangen werd. In 1811 werden de Nederlandsch Oostindische bezittingen aan de Engelschen overgegeven en de luitenant gouverneur RAFFLES voerde het bewind.

Terwijl men in deze beslommering van zaken niet met klem konde voortgaan met de hangende kwestie der hoven, maakte de soeltan SEPOEH van deze gelegenheid gebruik, om zijne magt weder in handen te krijgen. Hij stelde den prins regent, dien hij haat toedroeg, buiten het bestuur, en werd zelfs stouter dan ooit. Hij liet zijn' neef en schoonzoon den rijksbestuurder DANOE REDJA in de kedaton wurgen, uit wraak voor de vernedering, die de soeltan van het gouvernement had ondergaan, door intrigues van dien regent en den kroonprins. Bij het bezoek van RAFFLES aan het Jogjasche hof in December 1811, vielen in het residentiehuis, waar de soeltan den gouverneur eene officiële visite bragt, onaangenaamheden voor wegens eene houten bank, die de trotsche soeltan onder zijn' zetel op den troon geplaatst wilde hebben, om een voet of wat hooger te zitten dan de gouverneur. De Engelschen hadden die bank van den troon afgeschopt, waarvan het gevolg was, dat eenige der inlandsche hoofden hunne krissen uittrokken. Men legde de zaak echter weder bij, de soeltan werd in zijn gezag bevestigd en de prins regent tot kroonprins teruggesteld. De soeltan werd hierdoor des te vermeteler; hij liet den raden toemenggoeng DANOE KOESOEMA, vader van den gewurgden rijksbestuurder, ombrengen, en ging eindelijk zoo ver, dat hij met het Soerakartasche hof eene geheime onderhandeling aanknoopte, om gezamenlijk hunne eischen, betreffende de afschaffing der strandgelden en het ceremoniëel en den gevorderden afstand der landen, te laten gelden, en des noods vereenigd den oorlog te voeren tegen het gouvernement.

De daarover gevoerde briefwisseling werd ontdekt en de kedaton van Jogja door den Engelschen generaal GILLISPIE in 1812 veroverd. Soeltan SEPOEH zond men in ballingschap buiten Java, en de kroonprins kwam, onder den naam van soeltan MANGKOE BOEWANA III, aan de regering, terwijl pangéran NATA KOESOEMA, die een' doodelijken haat aan MANGKOE BOEWANA III toedroeg, aan wien hij zijne vroegere verbanning door DAENDELS gedeeltelijk te danken had gehad, tot onafhankelijken prins verheven werd, onder den naam van pangéran adipati PAKOE ALAM I. Had men aan MANGKOE NEGARA te Soerakarta een tegenwigt van den soenan, PAKOE ALAM was het nu van den soeltan te Jogja, die aan hem tot zijn onderhoud 4000 tjatjahs land afstond, waarvoor de soeltan het landschap Sesela(*) van het gouvernement kreeg.

(*) Waar KI AGENG SESELA (zie hierboven) begraven ligt.

Deze PAKOE ALAM was een jonger broeder van den soeltan SEPOEH, maar van eene andere moeder. Na zijn' dood volgde zijn zoon, de vroegere toemenggoeng NATA DI NINGNGRAT, hem op, zijnde de tegenwoordige PAKOE ALAM II een schoonzoon en neef van soeltan SEPOEH.

Terwijl het bovenstaande te Jogja plaats vond, ging dè gouverneur RAFFLES, van de bewijzen der geheime onderhandeling tusschen de twee hoven voorzien, naar Soerakarta.

Ofschoon zijne vijandige inzigten tegen het gouvernement nu voor de tweede maal gebleken waren, bekwam de soenan BAGOES, die zich bij RAFFLES met inblazingen van kwaadwilligen verontschuldigd had, nogtans vergiffenis, maar moest met dezelfde schikkingen genoegen nemen, die men goedgevonden had met het Jogjasche hof te maken. De afstand van de aandeelen der beide hoven in de landschappen Kedoe en Patjitan, van de Soerakartasche distrikten Blora en Wirasaba en van de Jogjasche distrikten Djapan, Djipang en Grobogan vond nu plaats. De hoven stonden daarbij aan het gouvernement af het monopolie der vogelnesten en amfioen, en het beheer der basar's en tolpoorten; de twee laatsten tegen eene jaarlijksche schadeloosstelling van 120,000 Spaansche matten ten behoeve van den soeltan. De rijksbestierder van Soerakarta TJAKRA NEGARA werd, wegens de geheime onderhandeling, naar Soerabaja gebannen.

MANGKOE BOEWANA III stierf in 1814 in zijn 43ste jaar en werd opgevolgd door zijn' eenigen echten zoon bij RATOE KENTJANA (naderhand RATOE AGENG) verwekt, onder den naam van MANGKOE BOEWANA IV, bijgenaamd soeltan DJAROT (de soeltan met een sterk gebouwd ligchaam).

Ondanks zijne minderjarigheid, daar hij toen 13 jaar oud was, werd hij door het Engelsch bestuur op den troon gesteld, uit vrees voor de intrigues der sedert de regering van soeltan SEPOEH bestaan hebbende partijschap onder de hofgrooten, de partij »Kasepoehan" van MANGKOE BOEWANA II en de partij »Keradjan" van zijn' zoon den prins regent.

Voor de derde maal ontdekte men in 1815 te Jogja een verraad van den soenan BAGOES. Hij had zich met de in Engelsche dienst zijnde Bengalezen willen verbinden, om de Europeanen te verdrijven. Door garnizoensverwisseling der sipahi's werd de uitbarsting van dit verraad in tijds verijdeld. De soenan redde er zich uit, met de schuld geheel op zijn' echten broeder den pangeran MANGKOE BOEMI (vader van den tegenwoordigen MANGKOE BOEMI, zwager van den tegenwoordigen soenan) te leggen, die bij een' onrustigen aard den Europeaan haatte. MANGKOE BOEMI werd buiten Java gebannen.

In 1816 kwamen de Oostindische bezittingen weder onder Nederlandsch gezag. De kommissarissen ELOUT, VAN DER CAPELLEN en BUYSKES namen het bestuur van JOHN FINDALL over.

De verraderlijke PAKOE BOEWANA IV stierf, en zijn zoon PAKOE BOEWANA V, bijgenaamd soenan SOEGIH (de rijke soenan), volgde hem in 1818 op. Van dezen soenan is ons niets belangrijks bekend; men zegt, dat hij veel van

de vrouwen hield en bijzonder gesteld was op zedelooze verhalen, die hij zelf door zijnen hofdichter in versmaat liet opstellen. De »Tjentini" en »Pranatjitra" zouden onder anderen in zijn' tijd vervaardigd zijn geworden.

De soeltan DJAROT te Jogja nam in 1820 de teugels van het bewind in handen, en had eenige jaren te voren de dochter van den gewurgden rijksbestierder, verwekt bij de dochter van soeltan SEPOEH, gehuwd. Van de drie zonen, die hij bij deze vrouw (RATOE KENTJANA) verwekt had, is de oudste overleden; de tweede, den 25 Januarij 1820 geboren, is de tegenwoordige soeltan, en de derde de tegenwoordige pangéran adipati MANGKOE BOEMI (*).

Soeltan DJAROT, den Europeaan genegen, was met de Europesche kleederdragt ingenomen en daarom minder bemind door de kasepoehansche partij, waaronder de pangéran DIPA NEGARA behoorde, de oudste onechte zoon van den prins regent, dus een oom van DJAROT. Deze soeltan stierf onverwacht op den 6 December 1822. Gelijk sommigen wilden, zou DIPA NEGARA hem een drankje bezorgd hebben; anderen beweerden weder, dat pangeran MANGKOE BOEMI (oudoom van DJAROT?) er de eer van had; doch de zwaarlijvigheid van den soeltan deed evenwel vermoeden, dat hij aan een' aanval van beroerte overleden was. Zijn zoon, de tegenwoordige soeltan, toen 3 jaren oud, werd op magtiging van het gouvernement als soeltan uitgeroepen, onder den naam van MANGKOE BOEWANA V en onder de voogdij van RATOE AGENG (zijne grootmoeder), RATOE KENTJANA (zijne moeder) en de genoemde pangerans MANGKOE BOEMI en DIPA NEGARA gesteld. De voogden hadden echter met het bestuur van het rijk, dat aan den resident en rijksbestuurder was overgelaten, niets te maken, iets 't welk een' man zoo heerschzuchtig als DIPA NEGARA niet aangenaam kon zijn.

Onder het bestuur van den resident NAHUIJS aan de hoven, verkreeg de landverhuring in de vorstenlanden aan Europeanen eene uitbreiding, aanvang nemende met den verhuur van het land Bedojo van den soeltan. Bij Gouvernements besluit van 23 Mei 1823 werden echter de met voorkennis van het Gouvernement gemaakte kontrakten der verhuurde landen vernietigd. De door het Gouvernement gevorderde afstand der Djabarangkahsche en Karangkobarsche landen, vereenigd met de inspectie door den assistent-resident aan het Jogjasche hof CHEVALLIER in Banjoemas gedaan, en de geruchten, die daaruit onder de Javanen voortvloeiden, werkten mede om den argwaan der vorsten en rijksgrooten tegen het Europeesch bestuur op te wekken. De demoralisatie en het daaruit voortvloeijende geldgebrek, waarin de hoven gebragt waren; de van ouds bestaande vijandschap tusschen de Kasepoehansche en Keradjansche partijen; de nalatigheid van den resident te Jogja, die het bestuur aan de willekeur van den rijksbestuurder, den assistent resident en den

(*) MANGKOE BOEMI is in 1848 gehuwd met eene dochter van den titulairen kroonprins te Soerakarta, pangeran adipati NGABEHI.

translateur overliet, van welke Europesche ambtenaren DIPA NEGARA eens eene openlijke beleediging onderging; de schadeloosstelling van de voogden gevorderd voor rekening van den minderjarigen soeltan voor de teruggave van het bovengenoemde land Bedojo, ten gevolge der vernietiging van de huurkontrakten; de knevelarijen en kwellingen, waaraan de Javanen aan de tolpoorten onderhevig waren, en het schenden van een kerkhof, gelegen op het land van DIPA NEGARA, — waarover een aan te leggen toerweg moest loopen, — dit alles was oorzaak, dat DIPA NEGARA en MANGKOE BOEMI zich van het hof verwijderden, waaruit de bekende opstand volgde, die van 1825 tot 1830 duurde (*).

In 1823 stierf PAKOE BOEWANA V en werd door zijn' zoon PAKOE BOEWANA VI opgevolgd. Deze vorst was den Europeaan bijzonder genegen en met de Europesche kleeding tot in het belagchelijke ingenomen, zoodat men denken moest, dat hij niet regt wijs was. De rijksgrooten waren echter tegen hem ingenomen. In de laatste onlusten hielp hij met de prinsen van zijn hof het gouvernement tegen zijne natie. Na het einde der onlusten moest het hof van Jogja, zoo wel als dat van Soerakarta, zijne overgeblevene Mantjanegarasche landen tegen eene jaarlijksche schadeloosstelling aan het gouvernement afstaan. PAKOE BOEWANA VI konde zich niet begrijpen, waarom hij zijne landen missen moest; hij verliet in het geheim het hof, en ging, gelijk het de gewoonte is van den Javaan, wanneer hij geheime bedoelingen heeft, naar het zuiderstrand, om door vasten en slapen op eene door den Javaan voor heilig gehoudene plaats eene openbaring te erlangen, waarnaar hij zich dan zou gedragen (†). Te Mantjingngan zou men hem slapende gevonden en zich van zijn' persoon meester gemaakt hebben. Wegens zijne geheime verwijdering, die reeds eene inbreuk was op de bestaande overeenkomst met het gouvernement, vond men in dien tijd, toen de gemoederen door den kort te voren geëindigden oorlog nog niet geheel tot kalmte gekomen waren, vooral noodig hem buiten Java te zenden. Hij werd naar Ambon gebannen.

Op PAKOE BOEWANA VI volgde in 1830 de pangéran adipati POERA BAJA, een echte zoon van PAKOE BOEWANA IV en jonger broeder van PAKOE BOEWANA V (van eene andere moeder?), onder den naam van PAKOE BOEWANA VII, zijnde de tegenwoordige soenan.

Pangeran adipati MANGKOE NEGARA II stierf (1834?) Zijn kleinzoon, uit eene echte dochter geboren, daar hij, even als zijn vader, geen echten zoon had, volgde hem op onder den naam van pangeran adipati ARJA PRABOE PRANGWEDANA. Later (1842?) kreeg hij als een gunstbewijs van het

---

(*) Zie de Nederduitsche vertaling (door den luit-kol. H. M. LANGE) van de *Mémoires sur la guerre de Java*, van DE STEURS.

(†) Zie hierboven over de incubatie van den zoon van MANGKOEBAT. De keus van PAKOE BOEWANA VI, om zich naar het Zuiderstrand te begeven, stond zeker in verband met het volksgeloof omtrent de onzigtbare magt van NJAI RARA KIDOEL, zie pag. 211.

gouvernement voor zijne trouw den naam van pangeran adipati ARJA MANGKOE NEGARA III (*).

Met den tegenwoordigen toestand van den Javaan onder hunne eigene vorsten, en met dien onder het gouvernement bekend, zouden wij, na dit vlugtig overzigt der gebeurtenissen op Java op de vraag : *waar is de Javaan gelukkiger, onder zijn eigen vorst, of onder het gouvernement?* ons het antwoord veroorloofd hebben, vreesden wij niet voor onze partijdigheid door de gehechtheid aan Nederland, die wij, gedurende ons verblijf van 14 maanden in het Vaderland, opgedaan hebben, bij onze Europesche origine en bij de gunst van het gouvernement genoten.

De Javaan MAS SASTRA TAMA, een vorsten onderdaan, die ons naar Nederland vergezeld heeft, is, even als wij, met den tegenwoordigen toestand van den Javaan onder zijne eigene vorsten en van die onder het gouvernement bekend en heeft de *babad* gelezen. Hem hebben wij verzocht op bovenstaande vraag te antwoorden. Zijn antwoord zal in de volgende aflevering van dit Tijdschrift worden medegedeeld.

(*) Volgens partikuliere tijding met de laatste landmail zal hij in de maand Besar of October aanstaande met de echte dochter van PAKOE BOEWANA VII trouwen.

De demonstratie der ingezetenen van Batavia, op den 22 Mei 1848.

12. *Middelbaar onderwijs in Indië.*

In het jaar 1839 heeft de hoofdkommissie van onderwijs in Nederlandsch Indië uitvoerige voorstellen gedaan aan het gouvernement tot het oprigten van eene instelling van middelbaar onderwijs op Java. Bekend met den inhoud daarvan, en er, zoo veel in mij was, iets aan toegebragt hebbende, durf ik er van verklaren, dat ze niet alleen op goede gronden steunden, maar ook zeer uitvoerbaar waren en geene buitensporige kosten noodzakelijk maakten. In eene depêche van den 27 November 1839, No. 33, La. A 4, heeft de Indische regering die voorstellen behandeld, en, zoo wij ons niet vergissen, aan den minister van koloniën de behoefte aangetoond aan middelbaar onderwijs op Java, en ten sterkste aangedrongen om hierin te voorzien.

Het is niet moeijelijk de redenen te doorgronden, waarom middelbaar onderwijs op Java zoo hoogst noodzakelijk zij. Al was het lager onderwijs er ook in den voortreffelijksten toestand, dan nog zouden, bij haar gemis, de honderden jongelieden, voor wier ouders het niet mogelijk is eene Europesche opvoeding te bekostigen, van alle verdere vorming en hoogere studiën verstoken blijven, en zou hun de weg worden afgesneden, om, 't zij in de dienst van het gouvernement, 't zij in partikuliere industrie, eene betrekking van eenig aanbelang te vervullen. Bovendien zijn er ouders, die zich aan de talooze voorbeelden eener mislukte opvoeding van kinderen, op jeugdigen leeftijd naar Nederland gezonden, gespiegeld hebben, en daarom meenen, dat eene vorming en opleiding in Indië, onder hun oog, verre te verkiezen is. Voor velen is goed lager en middelbaar onderwijs voldoende; maar zijn er, die ook nog eene hoogere akademische ontwikkeling verlangen, dan is het gevaar van op achttien- of twintigjarigen leeftijd naar Europa te gaan, natuurlijk minder groot, terwijl de band tusschen ouders en kinderen niet zoo ligt verscheurd wordt. Maar 't is overbodig meer redenen op te geven, waarom middelbaar onderwijs in Indië eene noodzakelijkheid is geworden; waar de behoefte aan onderwijs *gevoeld* wordt, daar *bestaat* zij inderdaad, en is het de pligt eener verstandige regering er in te voorzien.

Maar weet gij, op welke wijze de voorstellen der Indische regering tot het oprigten eener instelling van middelbaar onderwijs te Batavia, door den minister van koloniën, zijn ontvangen? Hij heeft op grond dier voorstellen, juist het tegenovergestelde gedaan van 't geen verlangd werd. Sla slechts een oog in het hieronder volgende:

No. 13. »Extract uit het register der besluiten van den vice-president, waarnemenden gouverneur generaal van Nederlandsch Indië.

»BUITENZORG, 17 December 1842.

»Gelezen de missive van den minister van koloniën, van den 22 Augustus l.l.» Ltt. A, no. 21/177, houdende mededeeling, dat reeds voor de ontvangst der Indische depêche van den 27 November 1839, no. 35, Ltt. A 4, handelende over de verbetering der inrigtingen voor het onderwijs der Javaansche taal en de behoefte aan middelbaar onderwijs op Java, in Nederland overwegingen hebben plaats gehad over de geschiktste middelen, om aan degenen, die zich voor de Indische burgerlijke dienst wenschen te bestemmen, gelegenheid te geven, om in Nederland een voorbereidend wetenschappelijk onderwijs te ontvangen;

»dat die overwegingen zijn tot rijpheid gebragt door de bereidwilligheid van den hoogleeraar T. ROORDA, om aan de uitvoering van dit denkbeeld de hand te leenen, en door de oprigting eener akademie te Delft, ter opleiding van burgerlijke ingenieurs, zoo voor 's lands dienst, als voor de nijverheid en van kweekelingen voor den handel;

»dat dien ten gevolge, door hem minister aan den koning zijn gedaan de voordragten van den 25 en 28 Junij l.l., no. 29 en 47, waarop zijn genomen de Z. M. besluiten van den 18 Julij l.l., no. 27, en van den 7 en 16 Augustus l.l., no. 120 en 51, houdende:

»1) dat de koninklijke akademie ter opleiding van burgerlijke ingenieurs te Delft, ook zal dienstbaar gemaakt worden aan het geven van een voorbereidend onderwijs aan degenen, die zich bestemmen voor de burgerlijke dienst in Nederlandsch Indië, daaronder begrepen het onderwijs in de Oostindische taal-, land- en volkenkunde;

»2) dat de uitgaven, voor de opleiding der Oostindische ambtenaren gevorderd, aanvankelijk zullen gekweten worden uit de koloniale fondsen, onder voorbehoud, dat dezelve later geheel of gedeeltelijk zullen worden gebragt ten laste der akademie, zoodra hare inkomsten de uitgaven overschrijden;

»3) dat aan Z. M. zal worden voorgelegd een ontwerp van de bepalingen, betreffende de benoeming van ambtenaren voor de Oostindische dienst, ter vervanging of wijziging van die, welke zijn vervat in het koninklijk besluit van den 4 Maart 1825, no. 119;

»4) dat zal worden ingetrokken het voor het onderwijs in de Javaansche taal enz. te Soerakarta bestaande instituut, en zoodra mogelijk van de Indische begrooting worden afgevoerd de daarvoor uitgetrokken som van *f* 25,000;

»5) dat als hoogleeraar in de Oostersche taal-, land- en volkenkunde bij de koninklijke akademie te Delft zal werkzaam zijn T. ROORDA, hoogleeraar in de oostersche talen enz. bij het atheneum illustre der stad Amsterdam, en zulks op eene jaarwedde van enz.

»Verzoekende de minister dien ten gevolge, dat ten spoedigste worde gevolg gegeven aan de intrekking van het instituut te Soerakarta, zoodanig, dat op de eerstvolgende vaste begrooting geene andere uitgaven voor hetzelve voorkomen, dan vooreerst nog volstrekt gevorderd worden, om te voorzien in het lot der daarbij geplaatste personen, tenzij er mogelijkheid mogt bestaan, om de eventueel aan de buiten dienst gerakende onderwijzers toe te leggen

wachtgelden, uit de som van non-activiteits-traktementen of op eene andere wijze te vinden, hetwelk in allen geval de voorkeur zou verdienen.

»Vestigende de minister eindelijk de aandacht van het bestuur op het algemeen gebrek aan kennis der Indische talen bij 's lands ambtenaren en meer bijzonder op de geringschatting van het Javaansch, waarvan de waarde zoowel voor het staatkundig en huishoudelijk belang van het gouvernement, als voor deszelfs Javaansche onderdanen, breedvoerig is ontwikkeld in de daarbij gevoegde voorlezing van den heer ROORDA, voor Z. M. den koning gehouden, in eene buitengewone, vereenigde zitting der vier klassen van het koninklijk Nederlandsch instituut; onder opmerking, dat de in Nederland aan te wenden pogingen, om hierin eene gunstige verandering te brengen, zullen behooren te worden ondersteund door eene belangstellende medewerking in Indië, ten effekte dat ook bij het thans aanwezig geslacht van ambtenaren, de zucht naar taalstudiën en andere wijsgeerige onderzoekingen worde opgewekt, waardoor de dienaren der Engelsche Oost-Indische compagnie zich zoo uitnemend onderscheiden, en waarvan de gewone vruchten, praktisch nut en wetenschappelijke roem, niet zullen achterwege blijven.

»Is goedgevonden en verstaan;

»Van het vorenstaande deze aanteekening te houden, en daarvan bij afschrifte dezes mededeeling te doen aan den raad van Indië en de hoofdkommissie van onderwijs tot informatie.

»Accordeert met voorschreven register.

»De adjt.-secretaris van het gouvernement:

(v. g.) ROSE."

Het Indische gouvernement had alzoo de noodzakelijkheid aangetoond, om het middelbaar onderwijs *op Java* te bevorderen — en de minister van koloniën maakt, op grond daarvan, de akademie *te Delft* voor de vorming van toekomstige ambtenaren dienstbaar. Er bestonden sedert lang in Nederland vele instellingen van middelbaar onderwijs, waarvan ook de Indische ingezetenen voor hunne kinderen gebruik konden maken. Maar de ondervinding had op eene droevige wijze geleerd en leerde nog dagelijks, hoe zulk een onnatuurlijke toestand, waarin de ouders vier duizend mijlen ver van hun kroost verwijderd zijn, waarin de geheele vorming en opleiding hunner zonen van de vroegste jeugd af aan vreemden wordt toevertrouwd, verderfelijk is voor de ouders zelven, maar bovenal de nadeeligste gevolgen voor hunne kinderen na zich sleept. Nu waren er voorstellen gedaan, om in dien treurigen toestand verbeteringen te brengen, en eene instelling van middelbaar onderwijs *op Java* op te rigten; — en daarom maakt de minister de koninklijke akademie *te Delft* »dienstbaar aan het geven van een voorbereidend onderwijs aan degenen, die zich bestemmen voor de burgerlijke dienst in Nederlandsch Indië."

Het Indische gouvernement verlangt al verder »verbetering der inrigtingen voor het onderwijs der Javaansche taal te Soerakarta" (*) — en de minister vernietigt,

(*) Die verbeteringen werden dringend vereischt, want de geheele inrigting verkeerde om vele redenen, die wij hier thans niet kunnen opsommen, in eenen zeer beklagenswaardigen toestand. In weerwil van de tallooze gebreken, vooral in hare organisatie gelegen, zijn echter onderscheiden kundige ambtenaren aan dit instituut gevormd, en

op grond daarvan, de eenige instelling van hooger onderwijs op Java, en rigt een' leerstoel op voor de Indische taal-, land- en volkenkunde in Nederland. De minister verlangt de ondersteuning en belangstellende medewerking in Indië, vooral ook voor de bevordering der studie van het Javaansch, — en hij stelt in dezelfde depêche de personen, die in Indië aan het hoofd der Javaansche taal- en letterkunde staan, de heeren C. F. WINTER en A. J. WILKENS, op wachtgeld. De minister wijst op de dienaren der Engelsche Oost-Indische kompagnie als een voorbeeld, dat men in Nederlandsch Indië behoort te volgen, in hunne zucht naar taalstudiën en andere *wijsgeerige* onderzoekingen — en hij doodt alle krachtsontwikkeling en zelfstandigheid en leven in zijne ambtenaren, door hun te verbieden »met nieuwigheden" voor den dag te komen, door hen met onteerende straffen te dreigen, indien zij zich aan het publiceren schuldig maken — en hij maakt de drukpers in Indië tot een' speelbal der luimen van hen, die de magt in handen hebben.

Indien het nog noodig was, dan zou alleen uit dit besluit ten duidelijkste blijken, hoe sedert vele jaren het gouvernement in Indië de verstandelijke ontwikkeling en den zedelijken vooruitgang der ingezetenen getracht heeft te onderdrukken en tegen te werken. Hoe ook de noodzakelijkheid van verbetering en uitbreiding van het onderwijs werd betoogd, 't was alles te vergeefs; ja, wat vroeger meer verlichte en menschlievende besturen hadden opgebouwd, werd meedoogenloos weder afgebroken, alsof het voor geen verbetering vatbaar ware. Inderdaad het kan niemand verwonderen, dat vooral ook deze omstandigheden oorzaak waren van de algemeene vreugde, in Mei 1848 in Indië door de tijding verwekt, dat het ministerie, 't welk die regeringsbeginselen handhaafde en verdedigde, door een ander was vervangen. 't Kan niemand verwonderen, dat de ingezetenen van Batavia deze grieven, in een eerbiedig adres, aan den koning te kennen gaven, en andere meer menschelijke en verlichte instellingen verzochten.

Ofschoon tot dusverre die bede onverhoord is gebleven, koesteren wij echter de gegronde hoop, dat de tegenwoordige minister deze belangrijke aangelegenheid ernstig ter harte zal nemen, en al wat in zijn vermogen is zal aanwenden, om aan de ingezetenen van Nederlandsch Indië gelegenheid te verschaffen voor de opvoeding hunner kinderen in Indië zelf (*). Hij zal daardoor

---

zou het, met de noodige veranderingen en hervormingen, eene zeer nuttige school, eene weldaad voor de Indische ingezetenen geworden zijn. Maar de regering redeneerde anders, en zeide: »de instelling deugt niet, ergo moet zij worden afgebroken."

(*) De *Nederlander* van den 11 Sept. l.l. duidt mij ten kwade, dat ik den tegenwoordigen minister geprezen heb, omdat ik van hem eene uitspraak over zekere grieven wachtende ben. »Wij wenschen" zegt hij, »het herstel van alle gegronde grieven, maar tevens wenschen wij, dat hetzelve opstijge uit de schaal der geregtigheid, niet uit den damp van het wierookvat." Ik antwoord hierop alleen, dat ik in de maand Februarij l.l. mijne grieven aan den toenmaligen minister G. L. BAUD heb ingediend, en weinige weken later mijne »bedenkingen" heb uitgegeven tegen de mededeeling van dienzelfden minister in de Tweede Kamer over het verkoopen van landerijen op Java. Ik deed dat, terwijl mijne ingediende bezwaren hangende waren en aan den gouverneur-generaal opgezonden, natuurlijk in de vooronderstelling, dat diezelfde minister er over zou beslissen. Toen de schout-

eene groote weldaad bewijzen aan de kolonie, maar ook tevens de waarachtige belangen van het moederland bevorderen; want op die wijze zullen de banden van trouw en liefde tusschen beide deze groote bestanddeelen van hetzelfde rijk beter worden bevestigd en bevorderd, dan door op eene kunstmatige wijze aan de ingezetenen van Indië gehechtheid aan het moederland te willen *leeren*, — door hunne kinderen tot dat einde naar Nederland te zenden, om daar die gehechtheid op te doen, — en door andere oppressive maatregelen, die zelfs het heiligste, het ouderlijk gevoel, niet ontzien.

---

13. *Het radikaal van ambtenaar der derde klasse.*

In »de Nederlander" van den 11 September l.l., komt dit blad terug op den brief van den heer ARNOLD en onze aanmerkingen bij dien brief, in de vorige aflevering van dit Tijdschrift opgenomen; maar het doet dit op eene wijze, die ons noopt, om nooit weer van het geschrijf in genoemd journaal eenige notitie te nemen. Wij hadden gemeend door den heer J. C. BAUD in den Nederlander te zijn aangevallen, en gaarne begaven wij ons met dien kundigen, ofschoon in zienswijze hemelsbreed van ons verschillenden staatsman, in het strijdperk, meer vertrouwende op de deugdelijkheid onzer zaak, dan op onze talenten tegenover zulk een tegenstander. Maar »de Nederlander" verklaart niet het orgaan van dezen of andere vroegere ministers te zijn, en bewijst dit zonneklaar door het artikel zelf, waarin hij die verklaring aflegt. Immers 't zou niet mogelijk zijn, dat de heer J. C. BAUD zich met zulke ongelukkige argumenten trachtte te redden, in eene zaak die inderdaad reeds luce clarius door den heer ARNOLD is uiteengezet.

1) De heer ARNOLD had gezegd, »dat geene enkele vroegere bepaling op de materie (van de *noodzakelijkheid* namelijk *eener Europesche opvoeding voor het radikaal* waarover de kwestie handelde), was ingetrokken en buiten werking gesteld." Ik had dien heer gelijk gegeven en daaruit afgeleid, dat nog in volle kracht was zekere bepaling, waarbij het ministerie verlangde, dat

---

bij-nacht E. B. VAN DEN BOSCH de portefeuille aanvaardde, heb ik hem niet »uitbundig geprezen," zoo als de Nederlander beweert, maar ik heb *herhaald* wat ik gezegd had, bij het vertrek van den schout-bij-nacht van Batavia in April 1848, (in het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, 10de jaargang, blz. 284 en vgg.). Al die lof dagteekent dus van een tijdstip, meer dan een jaar vóór dat de heer VAN DEN BOSCH minister werd, en zelfs voor dat de gebeurtenis plaats had, ten gevolge waarvan ik mij over de Indische regering te beklagen heb. En 't weinige, dat ik er nu heb bijgevoegd, zal »de Nederlander," die geheel tegenovergestelde beginselen huldigt, toch wel niet als »uitbundige lof" beschouwen; integendeel, »de Nederlander" moet het in den tegenwoordigen minister veroordeelen, als het waar is, wat ik van dezen gezegd heb, »dat hij de zonderlinge manier, waarop »men met de drukpers in Indië omsprong, nimmer heeft goedgekeurd; aan het stelsel van »uitsluiting der in Indië geboren en opgevoede ingezetenen nooit zijn zegel gehecht heeft; »en onderwijs en opvoeding voor Indië hoogst noodzakelijk heeft beschouwd."

Maar ik wil »de Nederlander" en geheel het publiek in de gelegenheid stellen, om te zien, dat ik het herstel mijner gegronde grieven te danken zal hebben aan de schaal der geregtigheid van den koning, niet aan den damp van het wierookvat. Ik wil daarom alles publiceren wat op deze zaak betrekking heeft.

voor jongelingen, in Indië geboren en opgevoed, en mitsdien verstoken van het voorregt eener Europesche opvoeding, door den gouverneur generaal in den regel het radikaal van ambtenaar niet zou worden aangevraagd. Maar »de Nederlander" tracht te bewijzen, dat ieder woord in deze verdediging eene *grove dwaling* is, door het 15de artikel in te lasschen van het besluit van den 6 December 1842, hetwelk luidt als volgt: »alle vroegere *bepalingen omtrent het uitzenden van ambtenaren* voor de burgerlijke dienst in 's rijks Oost-Indische bezittingen, worden ingetrokken en buiten werking gesteld." De Nederlander beschouwt hier *bepalingen omtrent het uitzenden van ambtenaren* synoniem met bepalingen op de materie van *de noodzakelijkheid eener Europesche opvoeding voor het radikaal.* Omdat ik hieromtrent van hem verschil, en den heer ARNOLD gelijk geef, zou het, volgens »de Nederlander" voor mij een voorregt zijn, altoos onder de koloniale censuur te schrijven. Ik had moeten begrijpen, dat wanneer een koninklijk besluit bepalingen intrekt omtrent het *uitzenden van ambtenaren*, hiermede bedoeld wordt, dat buiten werking worden gesteld, bepalingen omtrent *de noodzakelijkheid eener Europesche opvoeding voor het radikaal.* Jammer voorwaar, dat »de Nederlander" het orgaan niet is van den afgetreden minister J. C. BAUD; wij zouden hier anders eene wetsexplicatie vinden, die voor de Indische ingezetenen van het uiterste gewigt is en met de levendigste belangstelling door hen zou vernomen worden!

2) »De Nederlander" had beweerd, dat voor het radikaal van ambtenaar der *derde* klasse tegenwoordig geene Europesche opvoeding meer vereischt wordt; dat het besluit van den 6 December 1842 dit alleen verlangt voor ambtenaren der 1ste en 2de klasse. Om aan te toonen hoezeer »de Nederlander" zich vergist, verwees de heer ARNOLD naar de lijst der ambtenaren, door den koning erkend of benoemd, *na* de uitvaardiging van het besluit van den 6 December, en beweerde, dat daarop geen enkele persoon te vinden is, in Indië geboren en opgevoed, aan wien het radikaal van ambtenaar der 3de klasse is geschonken. Dit hield hij voor een bewijs, dat dezen niet alleen *jure*, maar ook *facto* van het radikaal van ambtenaar der 3de klasse zijn uitgesloten. Daarom noemde hij het eene dwaasheid, dat »de Nederlander" in 't breede verhaalde, welke ambten al door ambtenaren van de 3de klasse bekleed kunnen worden, aangezien de Indische kinderen niet alleen van het radikaal der 1ste en 2de klasse (dit erkende »de Nederlander" zelf), maar ook van het radikaal der 3de klasse zijn uitgesloten ('t welk »de Nederlander" beweerde, dat niet het geval was).

Maar »de Nederlander" duidt mij ten kwade, dat ik deze redenering van den heer ARNOLD goedkeur. »Niet de lijst der ambtenaren benoemd na en ten gevolge van het besluit van den 6 December 1842 (waarover hier de kwestie is) moet gij raadplegen", zoo redeneert hij, »maar de lijst van ambtenaren, die benoemd zijn, ten einde aan dat besluit geene achteruitwerkende kracht te geven, die in eenen geheel exceptionelen toestand verkeeren, en alleen gezocht moeten worden onder dezulken, die vóór 1 Julij 1843 in Indië waren. Niet de lijst van ambtenaren der *derde* klasse maar die van de *eerste*

en *tweede* klasse moet in aanmerking komen, om aan te toonen, dat de Indische kinderen ambtenaren der *derde* klasse kunnen worden." Op die lijst vindt men enkele personen, die ten gevolge van bijzondere protectie, ofschoon in Indië opgevoed, toch met het radikaal van ambtenaar der 2de klasse werden begunstigd, en voor wie dus de gevorderde »buitengewone redenen" bestonden, om van den regel af te wijken (zie het aangehaalde besluit op blz. 166 van de vorige aflevering). En ziedaar nu het bewijs, dat eene Europesche opvoeding voor het radikaal van ambtenaar der *derde* klasse geen vereischte meer is!

Wij nemen voor goed afscheid van »de Nederlander," want de tijd is ons te kostbaar, om langer met iemand te redetwisten, die op deze wijze redeneert. In eene volgende aflevering zullen wij spreken over de uitsluiting der »inlandsche kinderen" van de zeevaart, en over de school voor de zeevaartkunde te Soerabaija. Maar wij zullen dat doen in een op zich zelf staand artikel, niet als een antwoord op het geschrijf van »de Nederlander."

VARIA.

De vijanden van, of liever de bevreesden voor de drukpers in Indië, wijzen de goede gemeente dikwijls op het gevaar, dat uit persvrijheid zou voortvloeijen voor het gezag en de waardigheid der ambtenaren. »Indien men — zoo redeneren ze — over hooggeplaatste personen in dagbladen en geschriften oordeel mag vellen, dan zullen de inboorlingen weldra hun ontzag voor Nederland verliezen." Niet alleen door redeneringen zijn deze dwaze voorstellingen te ontzenuwen, maar uit hetgeen nu reeds gebeurd is, kunnen wij er de valschheid van aantoonen. Onder den kommissaris generaal DU BUS DE GISIGNIS was er facto persvrijheid op Java, in den uitgebreidsten zin des woords. Deze verlichte en in vele opzigten verdienstelijke staatsman beschouwde de drukpers als een krachtig middel, om ijver, geestkracht en eene naauwgezette pligtsbetrachting bij de ambtenaren op te wekken. En zelfs zeer hooggeplaatste personen waren in dien tijd wel eens het voorwerp eener scherpe kritiek, ja ondervonden den geesel der satyre, zelfs in de Javasche courant, — maar die liberale handelwijze der regering heeft nooit andere dan goede gevolgen gehad. Een enkel voorbeeld halen wij hier aan van de manier, waarop toen geschreven werd; ik geloof, dat mijne Indische lezers, die tegenwoordig onder den invloed van een geheel tegenovergesteld kleingeestig en bekrompen bestuur leven, het bezwaarlijk zouden gelooven, indien ik hen niet verwees naar de *Javasche Courant* van 19 Junij 1828, no. 74. De heer J. C. REIJNST, direkteur van 's lands produkten en civiele magazijnen (thans vice-president der Indische regering, en op den geheelen loop der zaken in Indië eenen onbepaalden invloed uitoefenende) had eene officiële advertentie geplaatst van den volgenden inhoud:

»Vermeenende het als doelmatig te kunnen beschouwen, om telkens de resultaten in de Javasche courant bekend te maken van de uit- en aanbestedingen, welke ten dienste van den lande successivelijk geschieden, hetzij voor de levering van goederen, de aanschaffing van scheepsruimte als anderszins, zoo brengt de direkteur van 's lands produkten en civiele magazijnen het navolgende ter kennis. Voor den geannonceerden overvoer van zout van de hoofddepôts naar de verkooppakhuizen van Java zijn ingekomen 11 inschrijvingsbiljetten, waarbij is aangeboden, om het zout over te voeren:

Van Indramaijo naar Samarang tegen *f* 9, 12, 12 en 16 per koijang.
» Paradessie » » » *f* 8, 9, 10 en 10 »
» Madura » Tegal » *f* 10, 11, 12 en 12 »
» » » Pakalongan » *f* 10, 12 en 20 »

Er is in tegenwoordigheid van de presente concurrenten de vracht toegewezen aan de minste inschrijvers voor den overvoer van:

500	koijangs	zout	van	Indramaijo	naar	Samarang	*f* 9	per	koijang.
800	»	»	»	Paradessie	»	»	– 8	»	»
700	»	»	»	Madura	»	Tagal	– 10	»	»
800	»	»	»	»	»	Pakalongan	– 10	»	»

De Direkteur:
(w. g.) J. C. REIJNST.

De zonderlinge manoeuvre om het zout van Indramaijo naar Samarang en van Madura naar Tagal te zenden (even alsof men het van 's Gravenhage naar Assen en van Groningen naar Leijden zond), bleef aan de kritiek niet onopgemerkt, zoo als blijkt uit het volgende ingezonden artikel.

»Mijnheer de Redakteur! «

»In het bijvoegsel van uwe Courant van den 12 dezer, heb ik eene kennisgave gevonden van den heer direkteur van 's lands produkten en civiele magazijnen, betrekkelijk de aanbesteding van den overvoer van *zout* van de hoofddepôts naar de verkooppakhuizen van Java. Ik moet bekennen, dat ik dusdanige kennisgave werkelijk (zoo als trouwens de heer REIJNST zelve zegt) *zeer doelmatig* vind, niet alleen omdat de aannemers daarin eenen *maatstaf* voor eene volgende reis vinden, maar ook, omdat het nog al aardig is, om te zien welke *springtogtjes* men al niet aan *dat goede lieve zout* laat doen! Ik zie onder anderen in het genoemde verslag, dat de vervoer van 500 koyangs zout van Indramaijoe naar Samarang is uitbesteed geworden voor *f* 9 per koijang; 700 van Madura naar Tagal voor *f* 10, en 800 insgelijks van Madura naar Pakalongan, ook voor *f* 10 per koijang. Als ik mij niet vergis, liggen Tagal en Pakalongan als het ware naast de deur van Indramaijoe, en heeft het zout van Madura Samarang moeten passeren om naar Pakalongan en Tagal vervoerd te worden. Wordt het zout mogelijk ook beter, hoe verder het reist? dan heb ik het niet gezegd en in dat geval is de aanbesteding, zoo als zij daar ligt, *zeer doelmatig geweest!* Maar wat ik toch nog niet goed begrijpen kan, mijnheer de redakteur, dat is, dat de heer REIJNST, die werkelijk zoo gunstig bekend is, voor de doelmatige bezuinigingen, die door Z. Ed. in zijn departement zijn ingevoerd, de vracht niet aanbesteed heeft van Indramaijoe naar Tagal en Pakalongan en van Madura naar Samarang. Mij dunkt, dat zou nog al een aardig duitje op vracht gescheeld hebben. Weet UEd. daarvoor ook eene goede reden te geven, dan zult gij mij zeer verpligten. Zeg nu niet: »wat gaat u dat aan?" Dan zou ik eens en voor altijd afgeschrikt zijn, om van de vrijheid van uw blad gebruik te maken, en dat zou mij waarachtig spijten, want ik heb de eer U met alle achting te zeggen, dat mijn naam is

Uw Dw. Dienaar:
BEMOEI-AL."

Nu kan ik zeer goed begrijpen, dat het voor hooggeplaatste ambtenaren niet zeer aangenaam was, dergelijke aanmerkingen te lezen; ik kan ook wel begrijpen, dat men door zulke openbare kritiek die personen beter leerde kennen en op hunne regte waarde schatten; maar ik kan volstrekt niet inzien, dat het gouvernement, als zedelijk ligchaam, daardoor iets van zijne magt of waardigheid zou verloren hebben. Het tijdvak van het bestuur van den kommissaris-generaal DU BUS DE GISIGNIS is alzoo een merkwaardig tijdvak, bij de beoordeeling der kwestie van de drukpers; want het heeft *facto* bewezen,

dat al de vreeselijke tafereelen, die men schildert om hare vrije werking te verhinderen, bij velen niet alleen uit de lucht zijn gegrepen, maar ook hunnen oorsprong te danken hebben aan vrees voor persoonlijke schade. Of zou den heer REIJNST, die tegen den invoer eener vrije drukpers in Indië ijvert wat hij kan, van dit proefje uit den tijd van den heer DU BUS DE GISIGNIS misschien niet de schrik nog zijn bijgebleven?

Volgens berigten, met de overlandmail van Junij l.l. ontvangen, heerschte er onder de ingezetenen te Batavia eene algemeene verslagenheid. Er was iets uitgelekt van een voornemen, om eene reduktie van 40 pct. in de traktementen der ambtenaren te brengen, onder het voorwendsel, dat dit voor de invoering van een verbeterd muntstelsel noodzakelijk zou wezen. Toen de heer ROCHUSSEN als gouverneur generaal in Indië kwam, bragt hij plannen mede tot wijziging van den toen vooral in volslagen verwarring verkeerenden toestand van het circulerend medium. Indien wij wel onderrigt zijn, behoorde ook tot die plannen, om de waarde van den zilveren gulden te bepalen op 160 duiten, en dan de ambtenaren te betalen voor de helft of een derde in zulke guldens, en voor het overige gedeelte in guldens van 100 duiten, of zoogenaamde koperen guldens. Eene kommissie werd benoemd, om deze plannen te overwegen en aan de uitvoerbaarheid te toetsen. De president van de factorij der Nederlandsche handelmaatschappij, die lid was dezer kommissie, moet het voorstel ten sterkste hebben toegejuicht, iets dat zich verklaren laat, wanneer het waarheid is, dat er een kontrakt bestaat tusschen het gouvernement en dat ligchaam, waarbij het laatste zijne stortingen, tot voorziening in de Indische behoeften, altoos te Batavia zal doen in guldens van 120 duiten, en daarvoor dezelfde som in Nederlandsch courant terug ontvangt. Maar in de heeren RULOFFS en LAUNY vond het voorstel groote bestrijders, zoodat het, ten gevolge van hunne adviezen en vertoogen, niet is doorgegaan. 't Schijnt echter, dat men daarop thans weder is terug gekomen.

Wij voor ons gelooven, dat, onder de tegenwoordige grondwet, het gouvernement de magt niet meer bezit, om *op die wijze* eene dergelijke reduktie in de bezoldiging der ambtenaren te brengen. Immers volgens artikel 59 moet het muntstelsel in Indië *door de wet* worden geregeld. Ondertusschen is het zeer onstaatkundig, om van zulke plannen, al zijn ze ook onuitvoerbaar, te reppen. De ambtenaren in Indië zijn, in den tegenwoordigen stand van zaken, niet alleen de spil waarop het geheele rad der administratie draait, maar ook de personen, door wier tusschenkomst de rijkdommen van Indië in 's lands kas moeten vloeijen; ze kunnen, door meerderen of minderen ijver en naauwgezette pligtsbetrachting, groote voordeelen of schade aan het vaderland en de kolonie bezorgen. Onder hen een geest van ontevredenheid op te wekken, kan derhalve niet anders dan allernadeeligste gevolgen na zich slepen. En bovendien zijn over 't algemeen de bezoldigingen niet te hoog. Men heeft wel enkele betrekkingen waaraan, in vergelijking van de anderen, buitensporig hooge traktementen

zijn verbonden, maar over het geheel is dit het geval niet, en staan hunne geldelijke voordeelen niet in verhouding tot het werk, dat zij verrigten en de groote opofferingen van vrijheid en genoegens, die zij zich getroosten. Wij hopen daarom en gelooven ook, dat, zoo werkelijk plannen tot eene aanmerkelijke reduktie in hunne traktementen mogten bestaan hebben, men daarvan, onder het tegenwoordig ministerie, zal hebben afgezien.

Bij akte, gepasseerd ten overstaan van het hoog geregtshof van Nederlandsch Indië is eene schuld van het moederland, grootendeels vreemd aan de kolonie, ten bedrage van 236,000,000, op de laatste gevestigd, »onder verband van alle territoriale en andere *bezittingen* en inkomsten van den staat in Nederlandsch Oost-Indië." Van die beleening wordt gewag gemaakt in de Nederlandsche wetten van den 24 April 1836, 11 Maart 1837, 27 Maart 1838, en 22 December 1838. (Zie Nederlandsche Staatsbladen van die jaren). De akten van hypotheek zijn opgenomen in de Indische besluiten van 2 Maart 1837, no. 11, 16 April 1859, no. 6, en 4 Junij 1839, no. 17.

Onder de bezwaren, die men tegen het verkoopen van domeinen op Java heeft aangevoerd, behoort ook de bewering, dat het gouvernement daartoe de bevoegdheid niet zou hebben, dewijl het niet is in 't bezit van het eigendomsregt en dit den Javaan zelven behoort. De regering heeft mede aan dit bezwaar veel gehecht, en ook daaruit een der argumenten ontleend tegen het voorstel. Ofschoon geen regtsgeleerde zijnde, zij het mij echter vergund hier de vraag te doen: mag op regtsgronden een hypotheek gelegd worden op onroerende goederen, die geen eigendom zijn van den schuldenaar? zoo neen, hoe heeft dan het gouvernement alle *territoriale bezittingen* kunnen verbinden, indien het geen eigenaar was van de gronden op Java? Is het hoog geregtshof ook niet van het denkbeeld uitgegaan, dat dit inderdaad het geval was, toen ten zijnen overstaan de akte gepasseerd werd?

Eenigen tijd geleden (*) hebben wij opmerkzaam gemaakt op de aanmerking der staatskommissie, benoemd bij koninklijke besluiten van den 12 Augustus en den 13 September 1848, »dat de aanhoudende vermeerdering der som wegens betaalde *burgerlijke pensioenen* haar aanleiding geeft, om de aandacht te vestigen op het belang eener spoedige herziening van het pensioensreglement." Wij hebben toen aangetoond, dat de ambtenaren van hunne bezoldigingen aanzienlijke bijdragen storten voor hun toekomstig pensioen, en om deze en andere redenen beweerd, dat hunne pensioenen niet te hoog zijn. Thans zijn wij in de gelegenheid, om deze stellingen met nog krachtiger bewijzen te staven, waaruit blijkt, dat de pensioenen niet alleen geenszins te hoog zijn, maar dat de staat nimmer daarvoor iets betaald heeft. De ontvangsten van contributiën, sedert de invoering van het reglement in 1837, hebben bedragen ongeveer *f* 2,800,000. De uitgaven voor pensioenen bedroegen

---

(*) Zie de vierde aflevering van dit Tijdschrift, blz. 301 en 302.

slechts een paar duizend gulden meer; zoodat alles gevonden is uit de kortingen der traktementen van de ambtenaren. Maar nog meer. Er is een aantal gepensioneerden, die vóór 1837 de dienst hebben verlaten en derhalve niet hebben gecontribueerd. Ook dezen worden betaald uit hetgeen de ambtenaren sedert hebben bijgedragen, in stede van ten laste van den staat te komen. De som, aan hen reeds uitgekeerd en door de ambtenaren bijeengebragt, bedraagt ongeveer *f* 1,500,000, dus nog meer dan hetgeen voldaan wordt aan hen, die hunne eigen penningen voor een pensioen hebben gestort. Het lag oorspronkelijk niet in het plan van het reglement van 1837, om nog meer te vorderen dan noodig was, want het schrijft de contributiën voor, »*om eenigermate* 's lands kas *te gemoet te komen* in de betaling der pensioenen." Maar is het nu nog niet voldoende, dat de ambtenaren hunne eigen pensioenen betalen? Moet nu ook nog het fonds, dat zij van hunne bezoldigingen bijeenbrengen, strekken ten voordeele van 's lands kas? Mij dunkt, de onregtvaardigheid springt te zeer in het oog, dan dat wij er een woord behoeven bij te voegen.

Men schrijft ons, dat er in de maand Junij l.l. te Batavia een zonderlinge diefstal heeft plaats gehad. De heer M. DE LEON, tweede kommies bij de generale directie van financiën, werd sedert lang beschouwd als »een opposant", wegens een paar krachtige rekwesten, die hij aan het gouvernement had ingediend. Op zekeren nacht werd bij hem ingebroken, en werden twee trommels met papieren weggenomen. Zonderling was het, dat kleederen, kain-kain en andere zaken, die voor eenen inlander meer waarde hebben dan papieren, en in de nabijheid lagen, onaangeroerd bleven. Maar nog zonderlinger voorzeker is de omstandigheid, dat, op eene geheimzinnige en onverklaarbare wijze, buiten kennis van den heer DE LEON of zijne bedienden, een paar nachten later alles werd teruggebragt, met uitzondering van drie stukken, namelijk eene nota voor den heer SLOET TOT OLDHUIS, een opstel over de tin van Banka, en iets over de bevorderingen in Indië. Dit alleen ontbrak in de trommels. Het gebeurde gaf te Batavia tot de zonderlingste en zelfs zeer gewaagde gissingen aanleiding, en maakte, dat ieder vooral op zijne papieren zorgvuldig acht gaf. Men begreep, dat, nu de inlanders het op papieren gemunt hebben, men op dezen niet genoeg het oog kon houden. Sommigen maakten er de gevolgtrekking uit op, hoezeer de beschaving en de zucht naar lektuur onder de bevolking begint door te dringen. Maar anderen beschouwden de zaak weder uit een geheel ander oogpunt.

De ondervinding leert nog dagelijks, hoeveel moeijelijkheden het voor ouders in Indië oplevert, om goede voogden en een naauwgezet opzigt voor hunne kinderen te verkrijgen, die zij verpligt zijn naar Nederland voor hunne opvoeding te zenden. Velen, die geene betrekkingen of bijzondere vrienden in het vaderland hebben, zien zich zelfs genoodzaakt, tot het een of ander handelshuis of kommissiekantoor hunne toevlugt te nemen, om daaraan de

belangen hunner kinderen en het toezigt en de leiding hunner opvoeding op te dragen. Op welk eene wijze dit dan plaats heeft, blijkt uit den aard der zaak. Het kan zich meestal slechts bepalen bij de zorg voor de financiële belangen en de administratie der overgezonden gelden. Wij durven beweren, dat de reden waarom zoo vele, naar Europa gezonden, Indische kinderen in hunne opvoeding niet slagen, voor een niet gering gedeelte daaraan toe te schrijven is, dat over hunne vorming en leiding geen behoorlijk toezigt is gehouden. Al bestaat er tegenwoordig ook een gegrond vooruitzigt, dat in Indië zelf een beter onderwijs zal worden ingevoerd, toch zullen ook in den vervolge nog vele ouders hunne kinderen naar Nederland zenden, 't zij uit vooroordeel tegen eene Indische opvoeding, 't zij omdat ze hunne zonen voor de akademische studiën bestemmen, 't zij om andere redenen.

Wij zijn daarom op het denkbeeld gekomen, of het niet wenschelijk zou zijn, dat zich in Nederland eene algemeene kommissie vormde, die het opzigt, de verzorging en de voogdij op zich nam van kinderen, die met dat doel uit Indië herwaarts worden gezonden. Er bevinden zich zeer veel personen in het vaderland, die in Indië de algemeene achting en het vertrouwen der ingezetenen verworven hebben. Wanneer nu een vijf- of zestal van dezen zich vereenigden, en een hunner zich belastte met de administratie, een ander met het toezigt over de stoffelijke aangelegenheden der hun toe te vertrouwen kinderen, een derde met het bewaken van hunne zedelijke vorming en studiën enz., dan zou zulk eene vereeniging inderdaad allerheilzaamst kunnen werken. De ouders in Indië, die niet weten tot wien zij zich in het vaderland zullen wenden, zouden daardoor van vele moeijelijkheden bevrijd worden, en menig jongeling zou, door het vaderlijk toezigt van zulk eene kommissie, misschien behouden blijven en als een braaf en kundig lid der maatschappij naar Indië terugkeeren.

Bij velen, met wie wij er over spraken, heeft dit denkbeeld, dat natuurlijk nog nader ontwikkeld zou moeten worden, grooten bijval gevonden. Daarom deelen wij het hier in algemeene omtrekken mede. Mogt het ook den Indische ingezetenen niet verwerpelijk voorkomen, dan zou het nuttig zijn, dat men van daaruit zijne gedachten en meeningen hierover kenbaar maakte. De bladen van dit Tijdschrift worden daartoe gaarne aangeboden.

Banjoewangi.

Geographie en geognosie.

Banjoewangi, op 8°, 13′, 45″ Z. Br., en 114°, 45″ O. L. van Greenwich (volgens MELVILL VAN CARNBEE 8°, 13′ Z. Br., en 114°, 22′, 10″ O. L. van Greenwich), heeft met deze plaats een tijdverschil van 7°, 37′, 40″, en met Batavia 0°, 30′, 15″, en ligt aan de Oostkust van Java, welke met het tegenover liggend eiland Bali de straat Bali vormt. Het terrein wordt begroot op 2017 □ palen, waarvan 699 □ palen op het distrikt Banjoewangi, en 1318 □ palen op het distrikt Rogodjampi gerekend worden. Dit land grenst in het Noorden aan het distrikt Soemberwaroe, bij de rivier Badjolmatti (vroeger strekten de grenzen zich tot aan Kalitikoes uit, hetwelk in 1828 veranderd is), in het Westen aan de residentie Bazoeki (tot het distrikt Poeger), in het Zuiden aan de Zuidzee en in het Oosten aan straat Bali. Het land heeft zijnen oorsprong in het Zuiden aan een kalk- en in het Noorden aan een vulkanisch gebergte te danken, en is door verheffing, uitbarsting, af- en aanstrooming ontstaan.

Het Idjeng-gebergte bestaat uit 4 voorname toppen. Merapi of Idjeng (berg der onzigtbare menschen), 9753 voeten hoog, is de thans nog werkzaamste vulkaan, in wiens noordelijken top, de goenoeng-Widodari, een diepe krater is, waarin een zoogenoemd zwavelmeer, hetwelk in kokende beweging is en vele heete dampen uitstoot, die de lucht verpesten. Dit meer geeft ook aan de zwavelzure spruit haren oorsprong, welke zich in de Banjoe-poeti stort, en wier wateren voor menschen, dieren en planten schadelijk zijn. Zijn noordelijke top heet goenong-Bidadaren of Engelenberg. De Rantie (Ketenberg), minder hoog, ligt W. Zuidwest van den eersten. De Pendie (Pot- of Ketelberg) ligt westelijk van dezen; en dan volgt de goenong Rahoen (groote berg), wiens top door de laatste uitbarsting nog kaal is, een afgebroken kegel voorstelt en een' zeer grooten krater heeft. De goenong-Koekoesan verheft zich aan de noordelijke zijde van den Merapi; de goenong-Kandang loopt van hier tot aan den goenong-Rahoen in een' wijden boog, en vormt een hoog plateau in het noorden van deze bergen, hetwelk thans alleen met alang-alang begroeid en van herten bewoond is; het doet zich tot de kultuur van Europesche planten, als groenten en aardappelen, zeer geschikt voor, en zoude, om zijne hooge ligging, door Europesche kolonisten kunnen bebouwd worden.

De Idjeng ligt in het N. W. van Banjoewangi, loopt van het N. O. naar het Z. W., zoodat de Rahoen westelijk van de hoofdplaats ligt; is met zware bosschen begroeid, welke ten laatste in kajoe-tjamara (casuarinea) overgaan,

en alleen de toppen des kraters zijn van vegetatie ontbloot. De Idjeng had in 1817 op den 23 en 24 Januarij zijne laatste uitbarsting, toen, na aardbevingen en hevige slagen, de berg begon te branden, veel rook en asch uitwierp en ten laatste ook een' lavastroom ontlastte, welke echter meer uit slijk en gruis, dan uit zuiver gesmolten lava bestond; tusschen den goenong-Rantie viel dezelve naar beneden, en vloeide vervolgens over Soekaradja en Boentoe in zee, voerde geweldige steenen, boomen, huizen, kortom, alles wat hem in den weg kwam met zich, vernietigde den oogst en deed vele menschen door gebrek en ziekte omkomen. Voor dit landschap was de aschregen van den berg Tomborah (op Sumbawa) in 1815 niet zoo nadeelig als deze uitbarsting, alhoewel toen de asch bijna een voet hoog viel. Gebrek aan water en gras deed ook zeer vele paarden, koebeesten, schapen en geiten, benevens wild omkomen. De ingezetenen stonden op het punt van de plaats te verlaten, echter bedaarde de berg, en hunne ongerustheid werd hierdoor gestild.

Van de beklimmers van dezen berg noem ik alleen LESCHENAULT, HORSFIELD, RHEINWARDT, JUNGHUHN, VAN DER WIJCK en ZOLLINGER, welke hier wetenschappelijke observatiën gedaan hebben.

Het hoofdprodukt dezer vulkanen is eene ijzerdeelachtige trachytische lava, en de grond, welke uit derzelver verweering ontstaat, eene gele domit-aarde, welke met aanzienlijke lagen van humus is overdekt en vermengd, en zeer vruchtbaar is; voorts vindt men nog eene zware, digte basaltische lava, doleritische lava, obsidian, puimsteen, zwavel, vulkanische asch, tras en slijkachtige uitwerpsels, die nog andere delfstoffen inhouden.

Van zee af tot eene hoogte van 3000 voeten is het terrein zacht klimmende, alleen met vele kloven en ravijnen doorsneden, ontstaande door de vele afwateringsbedden der van de bergen komende rivieren; hooger op wordt het steiler. Deze vorming geeft aan het landschap Banjoewangi een bekoorlijk en schoon uiterlijk.

Het heuvelachtige Zuidergebergte bestaat uit eene nieuwere kalkformatie, welke maar weinig petrefacten insluit; dit gebergte verheft zich aan het zuider zeestrand eenige honderd voeten, en in de holten der steile kust zoekt men ook hier de nesten van de salangane (hirundo esculenta). De zuidelijkste punt of het gebergte Proa loopt noordwestelijk, vormt eerst de kleinere baai van Banjoe-biroe en eindigt dan noordelijk met den goenong-Ikan, welke de schoone baai van Pampang beschut. Deze baai, de beste aan de oostkust van Java, is circa 4 mijlen diep en eene mijl breed, en levert eene veilige ankerplaats voor eene groote vloot, hebbende eene gelijkmatig afnemende diepte en eenen goeden ankergrond. Aan den kant van den vasten wal neemt het alluvium nog toe, is het water ondiep, en is het zelfs moeijelijk met eene boot in de Kali Stahie te komen. Aan de zijde van den goenong-Ikan daarentegen is het water diep, kunnende de schepen na onder den wal gaan liggen, veilig voor alle winden. De goenong-Ikan is dus, uit een nautisch-comerciëel en uit een strategisch oogpunt beschouwd, een belangrijk punt, waarop reeds de kompagnie het oog gevestigd hield, hebbende hier een' zeinpost;

nog vindt men een fragment van den vlaggenstok op den top van den ongeveer 400 voeten hoogen berg. De schout-bij-nacht VAN DEN BOSCH heeft gedurende de Balische expeditie in 1846 zijne aandacht ook op dit punt gevestigd. Deze kalkrotsen zijn met eene buitengewoon schoone en welige vegetatie overdekt, alleen ontbreekt het hier aan water; echter kan dit mogelijk door eene artesische putboring verkregen worden. Aan den noordwestelijken ingang der Pampangbaai is eene parelbank, die evenwel maar grijze parelen oplevert; de oesters zijn lekker, doch komen alleen op de tafel der residenten en regenten teregt. Buiten het gebergte Proa en den goenong-Ikan, komen nog in aanmerking de goenong Tagong, Seramet, Lompong, Krikie, Lembol, Permisan, Manong, Pontjomoijo, Betiri en Radjewessi, welke een voor de kultuur zeer geschikt en vruchtbaar land insluiten, dat thans echter met ondoordringbare bosschen overdekt en onbewoond is.

Deze assistent-residentie heeft, door de aanzienlijke hoogte der bergen en de sterke vegetatie, overvloed van water; slechts weinige plaatsen zijn hiervan uitgezonderd. De voornaamste rivieren zijn de volgende. De Badjoelmatti ontspringt in het noorden uit den berg Koekoesan, en ontlast zich oostwaarts boven straat Bali in de Javazee. De Banjoewangi ontspringt bij de rustplaats Sidong, op den berg Merapi (Idjeng), en loopt bij Banjoewangi aan de noordzijde van het fort in de straat Bali. De Tambong ontspringt uit den Rantieberg, loopt bezuiden het fort te Banjoewangi in de monding, en vormt hier de haven welke voor kleine vaartuigen bevaarbaar is. De bank, welke zich hier gevormd heeft, is na de eruptie van den Idjeng in 1817 ontstaan. De Rogodjampi heeft eenen gelijken oorsprong. De Bomo ontspringt van den berg Rahoen, en loopt bij Bomo in straat Bali; men bezigt dezelve tot den afvoer van bamboe-vlotten. De Stahie ontspringt op den Rahoen, en heeft zijne uitwatering in de Pampangbaai. De Baroe komt ook van daar uit de bergen Poerwolingo en Sepoedjang, en vloeit in de Zuidzee. De Redjegwessi, insgelijks uit de hoogte van Sembang en Poetjangkrep, stort zich in de Zuidzee.

Ook komen de volgende moerassen in aanmerking.

Beoosten Kalipakis te Kapolengan, 1½ paal in den omtrek, 1—3 voeten diep. Bij Banjoealit te Petjemangan, 3 palen in den omtrek, 2—8 voeten diep. Bezuiden Bomo aan het strand te Salang, 1 paal in den omtrek, 2—4 voeten diep. Bij de dessa Gradjagan te Segoro-anak, 1 paal in den omtrek, 1 voet diep. Aan het zuider zeestrand te Lampon, 5 palen in den omtrek, 1 voet diep. Zuidwest van Rogodjampi te Klaga, 1 paal in den omtrek, ½ tot 3 voeten diep.

Warme wellen zijn, buiten de Kali-pahit, de Zwavelkolk, en in de diepte der Telaga, tot nu toe niet gevonden; iets hetgeen te verwonderen is, wanneer men den werkenden Merapi in aanmerking neemt. Hoe groot is niet de rijkdom van warme bronnen in het Tagal-Diëng systema! Hier komen echter in aanmerking de latere uitbarstingen en de ondoordringbare bosschen. 't Is mogelijk dat er minerale wateren bestaan, echter zoo lang het land niet meer aangebouwd is, zullen zij bezwaarlijk bekend worden; want de vrees voor werkzaamheden zal den inboorling beletten, bij ontdekking kennis daarvan te

geven, omdat deze geen ander loon daarvoor inoogst dan arbeid en moeite, namelijk van de wildernis uit te kappen en wegen te openen. Mij is alleen eene warme zwavelwel, aan den overwal op Bali bij Banjoewedan (dat is »aijer panas" warm water), bekend geworden.

In de vlakte komen overal wellen te voorschijn; bij putgravingen vindt men spoedig opborrelend water en zulks is door de nabijheid van een zoo hoog gebergte verklaarbaar. Alhoewel het water gewoonlijk helder en zuiver schijnt, houdt het toch dikwijls heterogene bestanddeelen in, waarvan de zwavel het voornaamste en voor de gezondheid zeer schadelijk is.

Plaatselijke luchtgesteldheid.

Dat langs de stranden en in de hooger gelegen binnenlanden dezer residentie, de lucht minder warm is dan op sommige langs de Noordkust van Java gelegen plaatsen het geval is, schijnt natuurlijk. Desalniettemin heb ik tot nu toe den lagen thermometerstand niet waargenomen, welken men vroeger als norma heeft opgegeven. Mogelijk dat het late invallen van de westmousson, in het jaar 1847, hieraan is toe te schrijven, want in de laatste drie maanden en vooral in de maanden October en November, klom de thermometer 's middags te twaalf uur tot 90°, zelfs meermalen tot 91° Fahr.; het weder was daarbij droog en helder, alleen des avonds eene mistige lucht, welke tegen het gebergte in zware wolken bleef hangen, in de hooger gelegen streken zich ook in regen ontlastte, maar op de hoofdplaats met droogte en eene drukkende warmte gepaard ging; daarbij heerschte eene sterke, electrieke spanning in de atmospheer, die zich eerst later in onweersbuijen ontlastte. Het gevolg van den abnormen toestand der lucht-electriciteit op de gezondheid van den mensch, was niet gunstig, want er heerschte algemeen loomheid en zelfs pijn in de leden, spanning in het hoofd, lusteloosheid, innerlijke hitte, ongeregeldheid der secreties en excreties, eene neiging tot vervelling der huid en exantheem-vorming.

De felle zuidelijke en zuid-oostewinden veroorzaakten eene onderdrukking der transpiratie, katarrhalische en rheumatische aandoeningen, welke, bij het door de zware hitte verwekte gastricismus, met bilieuse verschijnselen gepaard gingen, en als febris intermittens catarrho-gastrica zich constateerden; menschen, welke aan dysenteria leden, werden erger en diegenen, welke aanleg tot buikziekte hadden, stortten in.

De thermometerstand, door mij waargenomen, gaf de volgende resultaten:

	's morgens, te 6 uur.	's middags, te 12 uur.	's avonds, te 6 uur.
laagste	70°	83°	78°
gemiddelde . . .	74	87	80
hoogste	76	91	83 Fr.

De hoedanigheid der luchtgesteldheid spruit voort uit kosmische en tellurische invloeden. De sterke zuidelijke (Z. O. en Z. W.) winden brengen eene koele lucht uit de zuidelijke streken der Zuidzee, en drijven de wolken over deze

plaats, welke echter dikwerf, door het koudere gebergte aangetrokken, aan de toppen blijven hangen. Uit de drift der koude lucht op het warme land, ontstaat hier de somtijds vrij plotselinge temperatuursverandering. Water en windhozen zijn in de nabijheid van het gebergte niet zelden, en het onweder heerscht hoogerop ook geweldiger. Deze oorzaken zullen waarschijnlijk ook op den vulkaan influenseren, en als bewijs van reactie stoot deze sterkere rookkolommen uit en somwijlen doet hij het aardrijk schudden. Dat hierbij eene evaporatie uit het aardrijk plaats heeft, is geenszins onmogelijk, alhoewel onze zintuigen niet verfijnd genoeg zijn om deze te herkennen. Het vloeijende water heeft somtijds de eigenschap van zwaveldeelen te bevatten, welke zich aan het reuk- en smaakorgaan te kennen geven, en geenszins gezond zijn.

Welke werking de evaporatie van het zeewater op kalkrotsen heeft, is bekend; minder bekend echter is de werking der gloeijende zon op het door zeewater nat geworden en dan droog liggend magneet ijzerzand en de klei, waaruit het strand aan de hoofdplaats grootendeels bestaat. Dat vele ijzerdeelen in het aardrijk koortsen verwekken, heeft, voor zoo verre mij bekend is, voor het eerst een Engelsche geneesheer in Bengalen staande gehouden. Een vulkanische grond, vermengd met zee- of brakwater, en dan gedurende de eb aan de zonnestralen blootgesteld, kan echter nooit voordeelig op diegenen werken, welke zich daarop bevinden, en zulks staaft ook hier de ondervinding, aangezien het vertoeven aan het zeestrand te Banjoewangi, vooral bij tot koorts gedisponeerden en reconvalescenten, en zelfs bij vele gezonde menschen, koorts verwekt.

De uitwerking der moerassen is bekend. De gazen, waaruit moeraslucht bestaat, zijn de oorzaak van miasmen, en deze te ontkennen kan van niemand verwacht worden die gezond verstand heeft. De inboorling maakt hier kunstige moerassen, en daardoor de anders gezonde plekken ongezond; in de zuider distrikten liggen de dessa's namelijk midden in het bosch, hetwelk gedeeltelijk sedert jaren zoo staat of pas afgekapt is. De Javaan legt hier zijne sawah's (rijstvelden) aan. De winden, door het hooge woud tegengehouden, kunnen geen vrijen doortogt vinden; de zon werkt dus met alle kracht op de natte rijstvelden, en de vochtige warmte doet de humus en de vele organische bestanddeelen des aardrijks tot ontbinding overgaan. Er ontstaan miasmen en hieruit koortsen en buikziekten, welke zeer hardnekkig zijn; zoo vond ik te Soekodadi, te Rogodjampi en op meerdere andere plaatsen, deze klimatische gesteldheid.

Dezelfde omstandigheden hebben plaats in sommige dessa's langs het zeestrand. In de bij hoog water overstroomde en bij laag water droog liggende bedden der rivieren, alwaar de ricosphora-mangle groeit, is eene vette modder de vruchtbodem eener gedurige ontbinding van organische deelen, welke zich reeds aan de reukzenuwen te kennen geeft en vooral bij het houtkappen voor de aldaar overnachtende werklieden gevaarlijk wordt.

Er heerscht dus in deze residentie een zeer verschillend klimaat; aan het zuider zeestrand, alwaar het niet moerassig is, zal de lucht door de verfris-

schende zeewinden koel en gezond zijn; in de straat Bali, digt bij de hoofdplaats, is het strand moerassig en ongezond; hoogerop, van 300 tot 3000 voeten, heerscht eene zuivere lucht en een gezond en zacht klimaat. Van 3000 tot 6000 voeten heerscht, door de vochtigheid der diepe wouden, door de dikke mist welke onder het geboomte blijft hangen, door onweders, plasregens en snijdende winden, eene kille lucht die ongezond is. Op het hoog plateau achter het Idjeng-gebergte, tusschen dezen en den boogvormigen goenong-Kandang, zoude het klimaat voor de kultuur van Europesche gewassen en voor Europesche kolonisten het meest dienstig zijn. De hooger gelegen streken van den goenong-Rahoen zijn nog niet bewoond, vol hooge wouden en dus onbekend. In vroeger tijden zijn zij echter bewoond geweest, namelijk het gedeelte tusschen den goenong-Pendil en goenong-Rahoen bij Gending Waloe.

Voortbrengselen van den grond.

Beschouwen wij vooreerst de hoofdgewassen der uitgebreide bosschen, welke in technisch gebruik komen, zoo vinden wij de volgende houtsoorten.

Djatie (tectonia grandis) voor huis en scheepsbouw; Pellet (kajoe timoho-daoen) voor garneering van wapens; Segawi, Laban en Soeren (cedrela febufuga) voor timmerhout; Keppo en Bayaor (pterosperma lancala folium) brandhout; Koekoen voor molenwerk; Bendo en Gangangan voor brandhout; Pronosodo en Sono voor meubelen; Legarang, timmerhout; Soloeh en Woenie, voor houtskolen; Kemiri (noten-olie specerij) wordt niet gebruikt. Djatiehout wordt alleen in de bosschen van Pakpak en Banjoewangi, echter in geene groote hoeveelheid, gevonden, ook is het hier van eene geringere soort, omdat het met vele kalkaderen doortrokken is. Vele dezer houtsoorten leveren goede meubelen, sommige zijn van eene fijne ader en het kajoe-niri neemt eene fraaije polituur aan, gelijkt op mahagoni, maar is meer donkerrood. Het kajoe-pellet is licht geel met zwarte strepen en plekken, en wordt voor kris-scheeden en handvesten van wapens zeer gezocht. De regelmatigheid der zwarte aderen geeft de waarde aan het hout. De regent van Banjoewangi heeft een kris met een gevest van dit hout, hetwelk hij niet voor duizend gulden wil missen. Gewoonlijk kost zulk een handvest van 10 tot 50 gulden. Bij het zoeken van dit hout is de inboorling zeer bijgeloovig en ligtgeloovig, verrigt gebeden en gelooft aan eenen gelukkigen of ongelukkigen dag in het vinden; van buiten kan men den boom niet onderscheiden, en kapt hem dus zonder te weten of men den regten heeft. De zwarte aderen schijnen mij toe eene ziekte van het hout te zijn en wel eene soort van melanose, want men vindt ze in verschillende houtsoorten, ook aan de bamboesen. Al te welige vegetatie en gebrek aan oxygen is misschien de oorzaak hiervan.

Bij de dessa Kali-Pakis staat een oud exemplaar van den oepas antjar (anthiaris toxicaria), uit wiens bast het sap getapt wordt. Het voorschrift voor antjargift is: het sap geprepareerd met kintjoor (wortel), banglie (wortel), ngampo, konier, ronde peper, lange peper, Spaansche peper, roode uijen, knoflook en gember.

De slingerplant tjetek (strychnos tieute) levert in haren wortel een nog sterker vergif, hetwelk bij de bereiding gekookt wordt.

Buiten eene menigte geneeskrachtige planten, vindt men in deze bosschen ook de patma-bloem en reusachtige kryptogamen (Fungi). Het houtkappen heeft in de lage bosschen van April tot November plaats, in de andere maanden maakt de regen zulks ondoenlijk. Men kapt de boomen en verspilt veel hout nutteloos; zagen kent men niet; gebrek aan water, ziekten en tijgers maken den inlander steeds van het houtkappen afkeerig, alhoewel nog dagelijks veel bosch omver gekapt wordt.

De kultuurplanten zullen wij nader beschouwen.

Veel wild bewoont deze bosschen. De tijger wordt in menigte aangetroffen, en de houtkappers zoeken zich, met paggers om de hutten, voor de nachtelijke aanvallen dier monsters te beschermen.

Van vogelen ziet men dikwijls eene groote species van buceros (kokosan, djongkrang, linglingan).

Aan onderscheidene amphibiën is geen gebrek. Visschen zijn talrijk en goed, vooral de ikan-dengiri of koningsvisch, eene scomber-soort. Er worden vele oesters, ook pareloesters, gevonden, en om de Zuid levert de zee schoone conchylien.

Wilden honig vindt men in de bosschen en van goede kwaliteit. Ook eene soort van Spaansche vliegen kan hier verzameld worden. Entozoën zijn talrijk, bij den mensch meestal askariden; den lintworm (taenia) heb ik zeldzamer gevonden dan in andere residentiën.

Voor huisdieren heeft men hier een klein, doch sterk en goed paardenras; reeds jong tot het slepen van bamboe gebruikt wordende, kan men de paarden hier dadelijk voor een rijtuig spannen. De koebeesten zijn van een gemengd ras, meestal van balische afkomst; het balische vee is een schoon ras, gelijkende op den banting (bos sundaicus), en heeft het eigenaardige dat, zijne kleur mag wit, geel, bruin of zwart zijn, de nates altijd wit en hartvormig geteekend verschijnen. Het vleesch, de melk, huid en beenderen hebben eenen sterken muskusreuk, de dingding (gedroogd vleesch) minder. Balisch vee wordt hier van 10 tot 20 gulden per stuk verkocht. De buffel is de gewone karbouw. Schapen en geiten zijn minder talrijk, echter gebruikt men hier meestal melk van de laatsten. De inboorling heeft dikwijls eenen grooten rijkdom van vee, hetwelk los en zonder opzigt in de bosschen loopt, en alleen opgevangen wordt wanneer men het bezigen wil; veedieverij valt hier niet voor.

Bevolking.

Wij komen nu tot den mensch, en onderscheiden hier, buiten eenige Europeanen en hunne afstammelingen, Madurezen, Maleijers, Mandarezen, Javanen (Blambangers), Balinezen, Chinezen en Mooren of Arabieren.

In vroeger tijd was de bevolking aanzienlijker; men vooronderstelt, dat in de oorlogen met de Kompagnie 60,000 menschen verdwenen zijn; nu bedraagt de bevolking 28,000 zielen, maar neemt jaarlijks toe.

De Blambangers zijn de oorspronkelijke bewoners, de talrijkste, en de landbouwende klasse. Zij zijn van eene goede inborst, onbedorven natuurmenschen, zeer lijdzaam maar ook zeer bijgeloovig en onnoozel. Zij zijn welgemaakt, niet zeer donker van kleur en minder door ziekten mismaakt. Zoo vindt men b. v. onder een honderdtal vrouwen meer schoone dan misvormde, hetgeen te Tagal juist omgekeerd plaats heeft, want aldaar hebben afschuwelijke ziekten den stempel op den inboorling gedrukt. De meest voorkomende ziekten zijn koorts en buikziekten en eenige exantheme (ook lepra, doch zeldzaam). De syphilis is hier weinig bekend tot groot geluk van de bevolking, ook variolae zijn zeldzaam; de staat der vaccine is vrij goed.

Men beschuldigt de Javanen van luiheid, maar wanneer men ziet wat de zoo geringe bevolking tot het aanleggen van wegen, bruggen, koffijtuinen, pas ontgonnen gronden en aan onderhoud van vroegere velden gedaan heeft en nog doet, moet men zich over haren ijver verwonderen. Waar zouden natiën gevonden worden, welke haar evenaren! want drift naar rijkdom bezielt de goede menschen niet, en zij produceren voor zich zelve niet meer dan zij noodig hebben, hetgeen hun naderhand op eene onverantwoordelijke wijze weder wordt afgeronseld. Zoodra zij b. v. vernemen, dat er Sumanapsche praauwen te Banjoewangi aangekomen zijn, brengen zij hunnen oogst ter markt, om de benoodigdheden van deze handelaren in te ruilen. Voor een weinig klatergoud of voorwerpen van geene waarde moeten zij alsdan zeer hooge prijzen betalen; zoo zag men hier een' man voor eene van spiegeltjes en verschillende kleuren voorziene kist *f* 20 betalen, ofschoon het ding naauwelijks *f* 4 waard was; zij ontblooten zich dus van hunne bezittingen ter bevrediging van kinderachtige dingen, en lijden, bij allen rijkdom van goede sawahvelden, gebrek. Velen echter zijn wezenlijk lui; zoo zag ik de menschen in onderscheidene dessa's wilde boomwortelen en sago in de bosschen zoeken, in stede van rijst te verbouwen; eene beschaafdere bevolking zoude zulks niet doen. Waar zich geen water bevindt om op de rijstvelden te leiden, geven zij zich ook geene moeite om goede waterleidingen aan te leggen, en het schoonste land blijft alzoo onbebouwd, hetgeen somtijds met geringe moeite en kunst kan besproeid worden. Hefmachines of zoogenoemde waterraderen, om het water van laag terrein op hooger te brengen, heb ik hier nimmer gezien.

De kampongs dezer menschen zijn schoon en net bebouwd, van bamboe met stroodaken, of ook met daken van gespletene bamboe of pinangstammen; de meeste zijn van omheiningen (pagers) omringd, en ieder huis is voorzien van eene lombong of rijstschuur. De huiselijke inrigting, de gereedschappen voor den landbouw, de kleeding en versierselen komen overeen met die der overige Javanen, zoo ook de volksvermaken; de armoede veroorlooft hun slechts gebrekkige muzijkinstrumenten, want groote en kostbare gamelangs ziet men niet. Ze schuiven geene amphioen.

De Madurezen zijn, sedert de grenzen niet meer tot Kali-tikoes, maar alleen tot Badjoelmatti zich uitstrekken, in getal gering, en ook als kolonisten niet te wenschen, om hun wraakzuchtig karakter; moord en roof is onder

hen aan de orde van den dag; de banjoewangische bevolking daarentegen is zeer vreedzaam en rustig, en zelfs de alhier wonende Balinezen gedragen zich goed; als landbouwers heeft men de Madurezen vroeger gaarne hier zien aankomen.

De Balinezen bewonen eene kleine, vuile kampong, en staan onder eenen goesti, welke wegens mesalliance van Bali uitgeweken is. Hunne godsdienst en gewoonte brengt mede, dat zij weinig gemeenschap met de Javanen hebben; zij staan op eenen lagen trap van beschaving; voor ieder hut vindt men in deze kampong een klein offerhuisje (roema dewa), gelijkende naar eene vogelkooi, waarin zij dagelijks hunne offers brengen. Thans is er een tempel in aanbouw. Zij zijn groote liefhebbers van kleederen met heldere hooge kleuren, alsmede van het hanengevecht; zij zijn echter zeer arm.

De Mandarezen hebben in hunne woningen eene van dê Javanen afwijkende bouworde; de huizen namelijk zijn groot, net bewerkt, met smalle, spitse vensters en deuren, en rusten op palen hoog boven den grond. In deze bouworde en in het volkskarakter ligt wel iets van de tijden der middeleeuwen, met een zweem van adellijke luiheid en hoogmoedigen waan van rijkdommen te bezitten. De Mandarezen zijn slechte landbouwers, echter meer geschikte zeelieden of visschers; zij zijn lediggangers, speelziek en wraakzuchtig; zij belijden de Mohamedaansche godsdienst en zijn van eene volkplanting van Celebes afkomstig. Hun hoofd heeft den titel van kapitein.

De Chinezen bewonen op de hoofdplaats de ongezondste kampong langs het strand, omgeven van moerassen. De huizen zijn klein en bedompt van steen, hout en bamboe, zijnde de ware eigenschappen om hardnekkige koortsen te veroorzaken; zij zijn hier arme visschers en kleinhandelaren, tevens gering in getal. Hunne pagode en het beeld daarin is de oudste op Java, dagteekent zelfs van den tijd voor de aankomst der Europeanen, en kan, gelijk de lateraan te Rome, genoemd worden: »omnium urbis et orbis ecclesiarum mater et caput," in betrekking namelijk tot de overige pagoden der Chinezen op Java; want deze beschouwen zij als filiaal-tempelen; ze hebben eenen hoogen eerbied voor deze moederkerk. Zij staan onder een' kapitein Chinees.

Arabieren of Mooren treft men hier weinig aan, alsmede afstammelingen van Europeanen. Voor de jonge dames bestaat zelfs geen vooruitzigt om te kunnen trouwen, aangezien aan jonge heeren gebrek is; de weinige familiën vinden als klerken hun bestaan.

Tot vermeerdering van bevolking heeft men herhaalde malen voorslagen gedaan, om menschen van Bali over te halen ten einde zich hier te vestigen, maar de ondervinding heeft geleerd dat deze spoedig verloopen. Het beste middel zou mijns inziens zijn, wanneer het gouvernement met de balische vorsten eene overeenkomst aanging; aangezien deze laatsten echter in dat geval eenen slavenhandel beoogen en deze van regtswege afgeschaft is, zoo zoude zulks onder de volgende termen kunnen geschieden. De vorst van Beliling b. v., die thans aan het Gouvernement zijnen zetel te danken heeft, moest eenige dessa's met eenige honderd huisgezinnen afstaan, en deze konden dan

in Banjoewangische dessa's verdeeld worden; de vorst moest de verpligting op zich nemen om de deserteurs uit te leveren, waarop een ambtenaar in het rijk Beliling een waakzaam oog moest houden; met de menschen zelve moest men een huurkontrakt voor eenen bepaalden tijd aangaan, en als zij daarop voorschot krijgen, zijn zij ligt daartoe over te halen; op hen rust alsdan de verpligting in de kolonie te blijven, en wanneer zij eenige jaren met vrouw en kinderen hier gevestigd waren, zouden zij niet meer teruggaan. Brengt men echter alleen mannen over en nog wel lediggangers, zoo is niet veel goeds van dezen te verwachten. Om zulk eene kolonie aan haar nieuw verblijf gehecht te maken, moest men de haar besturende hoofden door kleine geschenken aanmoedigen, en derzelver kinderen in eene school opnemen, met belofte, wanneer zij goed leerden, op bevordering. Door bekwame inlandsche meesters moest men hun niet alleen lezen en schrijven, maar ook technische kundigheden laten leeren, en eenige denkbeelden verspreiden van zuivere godsdienst-begrippen; iets waardoor het bijgeloof zou verminderden en de bevolking niet alleen stoffelijk maar ook zedelijk gelukkiger zou worden. Er zijn voorbeelden genoeg hoeveel goeds men door deze maatregelen kan stichten.

Waarom Madurezen hier niet te wenschen zijn, heb ik reeds aangetoond, en menschen, uit andere residentiën op Java, hebben een grooten tegenzin naar deze landstreek te gaan, en laten zich niet gemakkelijk hiertoe overhalen.

Eene Balinesche kolonisatie zou vooreerst dienstig zijn voor de uitbreiding der rijstkultuur en koffijplantaadjes; wilde men suikerplantaadjes aanleggen, zoo kon men daartoe waterchinezen uit China overhalen. Deze Sin-kais zijn wegens hunne armoede wel genegen tot bebouwing van den grond, als er geene verleiding tot eene andere leefwijze bestaat, en deze bestaat er niet. Zoo lang zij in afgelegen landstreken wonen en weinig met andere menschen in aanraking komen, blijven zij landbouwers; anders hellen zij ligt over om handelaren te worden. Dat zij voor den landbouw geschikt zijn, bewijst hunne onvermoeidheid en ijverige werkzaamheid, en de suikerkultuur zouden zij bij voorkeur beoefenen, indien men hier kleine fabrijken wilde aanleggen (*).

De koepokinenting wordt met een goed gevolg in deze residentie voortgezet; de inwoners hebben het nut daarvan begrepen en er bestaat onder hen geen de minste afkeer van deze kunstbewerking; men kan aannemen, dat hierdoor een groot gedeelte der bevolking behouden blijft, en aan dit middel de vermeerdering van bevolking insgelijks is toe te schrijven. Twee vaccinateurs verrigten de dienst in de twee distrikten, maar zouden bij eene groote bevolking niet toereikende zijn. Zij worden gesurveilleerd door den

(*) Wij laten dit denkbeeld geheel voor rekening van den geëerden schrijver; het is het onze niet. De Chinezen zijn, in ons oog, een te gevaarlijk bestanddeel in de maatschappij op Java, dan dat men, op welke wijze ook, hun aantal mogt trachten te vermeerderen. Bovendien heeft de ondervinding ook maar al te zeer geleerd, dat er van hunne vestiging als landbouwers op het eiland niet veel gunstige resultaten te wachten zijn. Maar al was dit het geval niet, dan nog brengt de bescherming, die wij aan de Javanen verschuldigd zijn, mede, dat wij het aantal bloedzuigers en knevelaars onder hen niet vermeerderen, en dit zou bij eene kolonisatie van Chinezen altoos het geval worden.

Redaktie.

officier van gezondheid, plaatselijken geneesheer van Banjoewangi. De vaccine is sinds den jare 1809 en 1810 hier ingevoerd, het getal der ingeënte kinderen nam jaarlijks toe. De stof heeft zich vrij goed gehouden en is niet meer vernieuwd geworden. De kinderen worden hier van 5 maanden tot 2 jaren opgeroepen, somtijds zijn zij ouder; vooral wordt de kunstbewerking uitgesteld bij ziekten, uitslag, enz. De tot nu toe uit Europa gezonden stof heeft geene gunstige resultaten opgeleverd, omdat deze niet reageerde; vochtige warmte is de grootste hinderpaal bij bewaring der stof, en zelfs de met de landmail overgezondene, hermetisch gesloten glaspijpjes, hebben geene pustels te voorschijn gebragt; maar zoo lang de oude stof niet verbastert en beschuttende kracht blijft behouden, kan nieuwe stof gemist worden. Sedert de overname van dit land door het Nederlandsche gouvernement, is het volgende aantal kinderen gevaccineerd geworden; in den jare 1816 314, in 1817 879, in 1818 691, in 1819 562, in 1820 225, in 1821 288, in 1822 1788, in 1823 469, in 1824 660, in 1825 537, in 1826 483, in 1827 584, in 1828 geene, in 1829 362, in 1830 699, in 1831 665, in 1832 642, in 1833 554, in 1834 607, in 1835 681, in 1836 764, in 1837 750, in 1838 712, in 1839 787, in 1840 852, in 1841 840, in 1842 899, in 1843 866, in 1844 1001, in 1845 1083, in 1846 1015; voor het afgegaan distrikt Somberwaroe zijn uitgetrokken 3100. Aan ieder distrikt is een vaccinateur (mantri tjatjar) toegevoegd, met *f* 15 maandelijks traktement, de oudste te Banjoewangi en de tweede te Rogodjampi.

Bij de plaatselijke luchtgesteldheid hebben wij de ziekte voortbrengende oorzaken zoeken aan te wijzen; langs de stranden heerschen somtijds zeer verderfelijke heete koortsen, veroorzaakt door belette transpiratie in de oostmoesson bij felle winden.

De inlanders hebben weinig kennis van geneeswijzen, en gebruiken hiervoor verkoelende bladeren met inlandsche azijn aangemengd. Voor huidziekten gebruiken zij de zwavel. Tegen buikziekte heb ik »daoen sintee", tot een bolus gemengd, met een goed gevolg zien toedienen. Dit blad, met het karbouwenblad overeenkomende, heeft fijne haarvormige spinae en schijnt dus prikkelend op de vliezen der darmen te werken.

In geestbeschaving zijn de bewoners dezer residentie nog ver ten achteren, daarentegen echter moralisch goed en onbedorven. Alleen de Maleijers, Mandarezen, Madurezen, Balinezen en Chinezen hebben ondeugden, welke door het gebruik van opium nog verergerd worden. De Blambangers gebruiken dit heulsap niet.

Tot sommige vakken van techniek heeft de Javaan veel ambitie, en tot beeldsnijwerk eenen natuurlijken aanleg, welken zelfs de rigoureuse godsdienst van Mahomed niet geheel heeft kunnen onderdrukken en uitwisschen. Sloot deze niet het verbod in zich van beelden te vervaardigen, de Javanen zouden deze nog even goed maken als ten tijde van Modjopahit en Matjan-poeti; en nu nog werken zij hier met de eenvoudigste werktuigen keurig netjes in ivoor; bijzonder smaakvol en fijn zijn de handvesten der wapenen (b. v. krissen), uit

de tanden van den physeter macrocephalus, de kaschelot, gewerkt; zulk een dolkgevest kost van *f* 10 tot *f* 20.

Dat de Javanen over het algemeen achterlijk zijn, kan men meerendeels aan het Islamisme wijten. Alleen de hoofden en priesters kunnen hier lezen en schrijven; scholen zijn er maar weinig en gebrekkig. Er bestaat hier eene vrij ruime moskee; de priesters hebben echter dien invloed niet op de bevolking als in andere residentiën, en de inboorling weet maar zeer weinig van den Islam; daarentegen is hij nog vol begrippen van de vroegere godsdienst, en de hindoe-religie heeft hare leerregelen met onuitwischbare sporen in het gemoed der inlanders achtergelaten, echter minder de gezonde leerbegrippen dan de bijgeloovigheden. Vooral is het geloof aan setans en geesten, zielsverhuizing en aan de praedestinatie, heerschende.

Aan het hoofd der godsdienst staat hier de »maas penghoeloe" of hoogepriester, onder wien een aantal minderen, »kitibs", staan. In de dessa's doet de »moedin" de dienst. De penghoeloe heeft vier bahoe sawah (2000 □ roeden rijstvelden) en betaalt geene belasting van huistaks, is vrij van heerendienst (dus geen koffijplanter), heeft echter anders geene bepaalde inkomsten, dan alleen bij huwelijken, begrafenissen en diergelijke vrijwillige giften, als rijst, vruchten of een weinig katoen, enz. De kitibs zijn alleen vrij van belasting; bij gelukkige oogsten geven de landbouwers ook wel 1/10 of 1/15 ter verdeeling aan den penghoeloe en de kitibs. De moedins of priesters in de dessa's zijn insgelijks vrij van belasting en ontvangen geschenken.

De inlandsche bevolking staat hier onder een' regent, met den titel van raden-tommongong, welke tevens lid van den landraad en chef der policie is. Hij regelt en surveilleert de aankweeking der koffij; alle bevelen, door hem gegeven, worden door den raden-pateh ten uitvoer gebragt; deze levert het dagelijksche werkvolk voor transporten, houdt goede orde en zindelijkheid op de hoofdplaats, en is ook tevens lid van den landraad. De distriktshoofden hebben den titel van raden-ingebei, en zijn, onder toezigt van den regent, verantwoordelijk voor de policie, aanmoediging en toevoorzigt van alle kultures, onderhoud van wegen en bruggen, enz. Rangswijze volgen nu de maas penghoeloe en de jaksa (inlandsche fiskaal), welke de publieke aanklager is en de daartoe betrekkelijke stukken voor de regtbanken brengt. De hoogepriester geeft in den landraad inlichting omtrent straffen voor misdaden, echtscheidingen en verdeeling der erfenissen volgens de voorschriften der godsdienst. De dessahoofden, »petingies", zijn verantwoordelijk voor de koffijkultuur, en de policie in de dessa's, onmiddellijk aan het distriktshoofd.

De regent geniet hier geene bezoldiging, maar leeft van de opbrengst van sawahs (rijstvelden) en procenten der koffij.

De gemeene Javaan is verpligt 500 koffijboomen te planten en te onderhouden; voor iedere pikol koffij welke hij daarvan levert ontvangt hij acht gulden. Vrij van landrente zijnde, ontvangt de koffijplanter maar zes gulden voor de pikol koffij. Handelaren en ambachtslieden betalen de jaarlijksche huistaks. Tot onderhoud der groote wegen zijn 853 man en per dag 63 be-

schikbaar; voor het bezetten der wachthuizen 611, per dag 45 man; voor transporten 358, per dag 21; voor onderhoud der pasangrahans 168, per dag 15 man; voor de binnenlandsche brievenpost 234, per dag 16 man; voor transport van gevangenen en gecondemneerden 74, per dag 8 man; alzoo in het geheel 2298 en 168 per dag; met de uitbreiding van den landbouw moet dit getal veranderen in evenredigheid der toename van de bevolking.

In het distrikt Banjoewangi zijn 69 dorpen of dessa's; in het distrikt Rogodjampi 90, dus te zamen 159. De landbouw bestaat hier in 1685 sawah en 103 tagal (drooge rijstvelden) dus 1788 in 't geheel in Banjoewangi, en 2266 sawahvelden in Rogodjampi. Er zijn nu echter zeer veel nieuw ontgonnen velden, zoodat deze getallen vermeerderen; de rijstbouw zal thans uit 5000 bahoes (500 □ roeden ieder) bestaan.

Banjoewangi heeft twee kruisbooten bemand met 20 koppen ieder. Het personeel ambtenaren bestaat uit 1 assistent resident, 1 kommies, 1 pakhuismeester, 1 assistent bij de nopal-kultuur, 2 opzieners, 1 geëmploijeerde, 1 elève, 1 klerk, 1 inlandsche schrijver, 1 hoofd-oppasser, 6 oppassers van den assistent resident, 4 matta-matta (spionnen) bij den kommies ontvanger der in- en uitgaande regten, 1 vlaggeman, 4 geldtellers(*) en 4 vaste koelies bij den posthuismeester.

De regent geniet van ieder door de bevolking geleverd wordende pikol koffij een' halven gulden, de pattie ¼ gulden, de petingies van ieder in de dessa's geleverde pikol 33 cents. Er worden thans 's jaars ongeveer 9000 pikols koffij geleverd. Vroeger waren de produkten belangrijker. Bij ontginning van woeste gronden voor koffijtuinen wordt de grond maar een halve voet diep omgehaald, de regt naar beneden schietende wortel raakt dus spoedig den vasten grond, buigt om en de koffijboom kwijnt en sterft spoedig. In het jaar 1820 bedroeg de opbrengst van koffij 18 pikols en 73 ponden, in 1836 15374 pikols en 32 ponden en is nu weder tot 9000 achteruit gegaan.

In 1830 werd hier de zijdewormteelt ingevoerd, waarvan in 1831 $208\frac{3}{16}$ ponden zijde gewonnen werd, in 1832, 544¼ ponden; hetwelk echter daarna jaarlijks afnam, zoodat, in 1838 slechts 27 ponden gewonnen wordende, dit etablissement gesupprimeerd werd.

Indigo wordt door den inlander weinig en alleen maar voor eigen gebruik geteeld, zoo ook tabak. De suiker wordt slechts in stukken op de bazaars verkocht; bij de invoering van suikerkultuur zoude deze echter goede resultaten opleveren. Men kan rekenen, dat 150,000 pikols rijst 's jaars geoogst worden, wanneer geen misgewas plaats grijpt, hetgeen meerendeels uit de vernielingen der veldmuizen en insekten voortspruit. Deze wordt gemeenlijk uitgevoerd door Sumanapsche vaartuigen en dient gedeeltelijk voor eigen consumtie. De prijs van ieder pikol variëert van 4 tot 6 gulden. Volgens eene vroegere begrooting was het gemiddeld getal van jaarlijksche rijstopbrengsten 7,282,500 Nederlandsche ponden. Er wordt rijst naar Bali uit- en ook van daar ingevoerd.

(*) Het muntstelsel heeft eene afzonderlijke betrekking van „geldteller" noodzakelijk gemaakt. De duiten, die tegenwoordig de standpenning van Nederlandsch Indië uitmaken, worden in zakken van ƒ 25 vervoerd. Bij ieder kantoor op Java ziet men dan ook eenige geëmploijeerden, die niets doen dan duiten tellen.

Bevolking-Staat. 1846.

Namen der Distrikten.	Europeanen en derzelver afstammelingen.					Javanen.					Chinezen.					Madurezen.					Mandarezen, Boeginezen, Arabieren, Mooren, Maleijers en andere vreemde natiën.					Slaven.					Totaal der bevolking.					Paren.	Geborenen.			Overledenen.				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Gehuwden.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Banjoewangi.	17	19	23	15	74	3530	3910	3879	3827	15146	62	47	55	38	202	84	68	63	64	279	615	558	355	345	1873	2	4	3	1	10	4310	4606	4378	4290	17584	132	330	281	611	126	67	61	70	324
Rogodjampi.	..	..	..	..	..	2336	2951	2713	2374	10374	..	..	..	..	..	25	6	2	..	33	36	6	6	5	43	..	..	..	..	..	2387	2963	2721	2379	10450	108	221	210	431	67	49	48	31	195
Totaal.....	17	19	23	15	74	5866	6861	6592	6201	25520	62	47	55	38	202	109	74	65	64	312	641	564	361	350	1916	2	4	3	1	10	6697	7569	7099	6669	28034	240	551	491	1042	193	116	109	101	519

Aanmerkingen.

De bevolking onder ultimo December 1845 bedroeg ..... 27489 zielen.
" " " " " 1846 " ..... 28034 "

Gunstig verschil..... 549 zielen.

In vergelijk met het jaar 1845, zoo is het resultaat der huwelijken, geboorten en sterfgevallen in 1846 geweest als volgt:

Huwelijken meerder 11 paren.
Geboorten minder 59 kinderen.
Sterfgevallen meerder 97 zielen.

Soekaradja.

Twee palen landwaarts in van Banjoewangi, ligt de nopal-kultuur-inrigting met 5 tuinen, bestaande uit 74 bahoes (500 □ roeden ieder), en bebouwd met 270280 nopal planten, welke door 450 bannelingen of gecondemneerden bewerkt worden, en waarvan 's jaarlijks 22500 ℔ cochenille gewonnen wordt. Die inrigting draagt den naam van Soekaradja. De werkzaamheden zijn zoodanig verdeeld, dat aan ieder naar zijn gestel werk toegedeeld wordt; in de oelarloots (insektenhuis) worden de zwakken, de Chinezen en de vrouwen gebezigd en in de tuinen de sterkeren en gezonden. Over het algemeen is de huisvesting en kleeding der gecondemneerden goed; zij ontvangen dagelijks 1½ pond rijst en om de week een pond gedroogd ossenvleesch (dinding van Balische beesten), benevens eenige groenten; om de maand ontvangt ieder man een' gulden siri-(betel) geld. Zij beginnen van 's morgens 6 tot 11 uur te werken, rusten dan in de pandoppos (waarvan in iederen tuin een is) tot 1 uur, en werken dan tot 5 uur. Des zondags ontvangen zij als geschenk geroosterde pisangs.

De onder deze menschen voorkomende ziekten zijn rhumatismen, koortsen en buikziekte; de laatste wordt hoofdzakelijk veroorzaakt door het genot van onrijpe en waterachtige vruchten en het daarop drinken van koud water; evenzoo is het gesteld bij oude amphioen-schuivers uit gebrek aan opium. Voor de zieken is een bamboesloods opgerigt, alwaar zij door den plaatselijken geneesheer van Banjoewangi verpleegd worden. Voor de zwakke zieken wordt ziekenkleeding te goed gedaan. De sterfte is per jaar 70; echter moet men in aanmerking nemen, dat er altijd nieuwe gecondemneerden bijkomen.

Tot dit gesticht behoort ook het etablissement te Bomo voor den aankoop van bamboe met 40 man, en het kultuur-gesticht der verwijderden te Soekodadi, alwaar thans alleen sawahvelden aangelegd worden.

Ieder, die Soekaradja bezoekt, is getroffen door de verrukkelijk schoone ligging van dit oord; een goede breede rijweg voert er naar toe, en ongeveer 300 voeten boven de zee staat de pasangrahan (het buitenverblijf van den assistent-resident) in de nopaltuinen. Van hier ziet men over dessa's, schoone sawahvelden en kokosbosschen van Banjoewangi in zee, en tegenover op het eiland Bali; west en noordwaarts rust het oog op het majestueuse Idjeng-gebergte met zijne rijke vegetatie en, aan den voet dezer kolossen, op liefelijk gelegen dessa's (dorpen der inboorlingen). Het schoonste water doorstroomt alle tuinen, en eene frissche zuivere lucht verkwikt den uit het lage land komende ongemeen; daarom is deze plek zeer geschikt voor een convalescentengesticht of liever voor een ziekenhuis, te meer omdat in de stad en in het fort, door de causa praedisponens en perenna, de koortsen zeer hardnekkig zijn. Zeereizigers zijn gewoonlijk getroffen door deze schoone ligging, en men kan het gerust een der heerlijkste gezigten van geheel Java noemen. Vroeger was hier het etablissement voor de zijdeteelt en koffijtuinen; deze zijn echter ingetrokken.

Banjoewangi wordt verdeeld in twee distrikten, welke 159 dessa's inhou-

den, waarvan 69 in het distrikt Banjoewangi en 90 in het distrikt Rogodjampi zich bevinden. De raden-pateh beheert het distrikt Banjoewangi en de raden-ingehei het distrikt Rogodjampi. De groote postweg loopt van Badjoelmatti tot de hoofdplaats, 23½ palen, en kan hier tot Rogodjampi nog bereden worden met rijtuigen; 10 palen van hier tot aan het zuider zeestrand loopt maar een binnenweg.

Er is ook nog een rijweg tot Mendjo (over Soekaradja naar Litjin), 7 palen lang. Van de vijfendertig bruggen op deze wegen, zijn de meesten van hout; alleen op de hoofdplaats zijn eenige kleine bruggen van gebakken steen. Er bevinden zich in deze residentie 20 waterleidingen, met gewone dammen voorzien, voor de bewatering der rijstvelden en voor het vullen der gracht van het fort.

De assistent-resident SCHONK heeft eene waterleiding laten metselen, welke schoon drinkwater tot in zee voert en waarvan de hier ankerende schepen zich gemakkelijk kunnen voorzien; ook zijn, onder het bevel van gemelden heer, twee baden gemetseld tot gerijf der ingezetenen en van het garnizoen.

In de thans onbevolkte streken van het zuiderdistrikt zoude veel land ter kultuur van rijst en andere produkten bruikbaar zijn, wanneer men aldaar waterleidingen wilde aanleggen.

De inkomsten van deze residentie bestaan in inkomende en uitgaande regten, in verpachtingen van het slagten, visschen, de bazars, vogelnestklippen, amphioenpacht, belastingen, (huistaks, grondhuur, verponding, haven en ankergelden, regt van overschrijving, slaventaks, oorgeld der paarden, venduregt,) klein zegel, posterijen, het zoutmonopolie en in algemeene inkomsten.

De handel geschiedt meestal met Sumanapsche praauwen; er worden ingevoerd: grove chitsen, linnen, gambier, aardewerk, ijzer; uitgevoerd worden: rijst, padi, pinangnoten, jarakpitten (voor olie), kokosnoten, kokosolie en vogelnestjes.

De koffij wordt aan het gouvernement geleverd als ook de cochenille. Van Bali wordt rijst, koffij, rundvleesch (dinding), koebeesten, kokosolie en katoen ingevoerd. De handel is hier echter van geen groot belang. Er worden jaarlijks circa 400 schepen en vaartuigen in- en uitgeklaard. De vogelnestklippen aan het zuider zeestrand bij Gradjagang brengen maar ongeveer 40 katies van eene geringe hoedanigheid op, en worden van *f* 150 tot *f* 200 verpacht aan een' Chinees.

Zout wordt op de hoofdplaats en te Rogodjampi verkocht, maar hier niet gefabriceerd.

Voor de scheepvaart is nog aan te merken dat de zee veilig is, en alleen de volgende klippen en stroomen verdienen in acht genomen te worden. Het grootste rif bevindt zich tusschen kaap Sedano en Banka circa 2 mijlen van den wal; voor Ketapan een rif ⅛ mijl in zee, bij de rivier Soekowidi ⅛ mijl in zee. Bij Banjoewangi steekt een rif ½ mijl in zee uit. Deze liggen alle noordelijk. Om de Zuid is het veiliger en zijn maar de volgende aan te merken.

Bezuiden Banjoewangi ¼ mijl in zee uitstekende ligt er een nabij de plaats. Een ligt er bij Tanjong Bakem ¾ mijl van den wal. Een bij Paras Gampal eene mijl in zee. De stroomen in straat Bali zijn zeer sterk. Bij nieuwe maan loopt de stroom om de noord van 's morgens 5 tot 8 uur, en om de zuid van 11 tot 2 uur. Bij halve maan loopt de stroom van 's middags 12 tot 2 uur om de noord en van 4 tot 6 uur om de zuid. Bij afnemende maan zijn de stroomen zwakker, loopen niet geregeld, maar kunnen met eene matige koelte doorgezeild worden. De reede van Banjoewangi is veilig, en de beste ankerplaatsen zijn voor het fort Utrecht op 10 vademen en bezuiden den vlaggestok op 8 vademen. Er staat hier een hooge, wit geschilderde vlaggestok, die tamelijk ver kan gezien worden; ook dienen eenige boomen in het mandareesche kamp tot verkenningsteeken. Komen er schepen in het gezigt, zoo worden 's avonds aan dezen vlaggestok in een' driehoek 3 lantaarnen geheschen ter verkenning. Men is bezig op eenige klippen bakens op te rigten. Veilige ankerplaatsen bieden de Pampangbaai en de baai van Banjoe-biroe aan. Het zuidwestelijkste gedeelte van het zuider zeestrand is nog niet genoegzaam bekend, mogelijk dat aldaar zich bevindende inhammen insgelijks ankerplaatsen aanbieden. De Kali-Baroe, eene der grootste rivieren der residentie, ontlast zich aldaar in zee. De inhammen van dit gedeelte moeten ondiep en vol riffen zijn.

Geschiedenis.

Holder Friede, süsse Eintracht!
Weilet, weilet lange über dieser Stadt.
Möge nie der Tag erscheinen,
Wo des rauhen Kriegers Horden
Dieses stille Thal durchtoben;
Wo der Himmel,
Den des Abends sanfte Röthe lieblich mahlt,
Von der Dörfer, von der Städte
Wildem Brande, schrecklich strahlt.
SCHILLER.

Het rijk van Blambangan, waaronder ook het landschap van Banjoewang begrepen was, heeft, als een vasal-staat van Modjopahit, in de geschiedenis van Java eenmaal eene belangrijke rol gespeeld. — Van zijnen glans, van den trap van kultuur en beschaving, is echter niets anders tot ons overgekomen, dan korte schetsen en de historie van DAMAR WOELAN, welke de zeden en eigendommelijkheden van de grooten uit dien tijd in een helder daglicht plaatst. De geschiedenis van dat rijk is eene aaneenschakeling van wisselvalligheden, van voor- en tegenspoeden, van verheffing en van verval. Ten tijde van DAMAR WOELAN, waren zeden, godsdienst, kunsten en wetenschappen reeds aan het dalen. Ook de zoo roemrijke staat Modjopahit viel in duigen, en eene volksverhuizing van Modjopahit stichtte het gemeenebest van Matjan

Poetie. Zoo ten minste verhaalt een Javaansch geschrift. De prins RADIN GOEDJOER vertrok, na den val van zijne vaderstad gezien en een tijdlang in het Tengersch-gebergte gewoond te hebben, naar Banjoewangi en bouwde er gemelde stad Blambangan. Anderen noemen den soesoehoenan TAWANG ALOEN als stichter. De tijd komt echter overeen met dien van de invoering des ismalisme en van de komst der Portugezen op Java, dus in het begin der zestiende eeuw. Hiervoor spreekt ook de bouworde der ruïnen dezer stad, welke wij iets nader willen beschouwen.

Tien palen van Banjoewangi, West Zuid West, vindt men op het plateau van eenen breeden heuvel de ruïnen, bestaande vooreerst uit eenen ringmuur, welke vijf palen in omtrek houdt, 12 voet hoog, 6 voet dik en met eene borstwering en gang voorzien was. Er staan nog maar weinige fragmenten overeind en deze zijn uit gebakken steen (welke $1\frac{1}{2}$ voet lang, een halve voet breed en drie duim hoog is), zonder cement cyclopisch op elkander gevoegd. In het midden dezer ruimte, echter meer naar den oostkant, zijn de ruïnen van den tempel, wiens voorplein insgelijks van eenen muur omgeven is geweest. Deze tempel was 36 voet lang, 12 voet hoog en breed en rustte op een fondament van hechte vierkante lavasteenen, hetwelk een schildpad moest voorstellen, omsingeld door twee slangen; de schildpad is het zinnebeeld der aarde of der wereld, de slangen zijn het zinnebeeld van den tijd. De muren zijn van vierkante witte kalksteenen, zuiver gehouwen en waarschijnlijk uit het zuider gebergte afkomstig. De sieraden aan dezen tempel komen overeen met den smaak der hedendaagsche Javanen; en, alhoewel eene periode van verval van smaak te kennen gevende, zijn zij nogtans keurig bewerkt; de binnenwand is van gebakken steen opgetrokken, het dak, waarschijnlijk insgelijks uit steen, is ingestort. De ingang is aan de westzijde en men steeg uit eene kleine pendoppo (open hal of pavilloen), of bali-bali, waarvan het fondament nog te zien is, eenige trappen op in den tempel. Ter zijde ziet men metselwerk van kunstig gebeitelden gebakken steen, hetgeen een gedrocht schijnt te hebben voorgesteld. Een spruitje en eenige gooten duiden aan, dat men bij de offeranden wasschingen en reinigingen heeft in acht genomen. Eenige beelden, gedeeltelijk beschadigd, gedeeltelijk verweerd, vindt men hier en wel uit vulkanisch conglomeraat, uit witten kalksteen, uit lava en ook uit klei vervaardigd; deze bestanddeelen en de minder keurige bewerking bewijzen, dat zij in den tijd der stichting des tempels op de plaats zelve vervaardigd zijn geworden.

Eenige eerwaardige waringie-boomen, mogelijk de kleinkinderen van die welke de stichter geplant heeft, overschaduwen deze ruïnen van eene ondergegane kultus, welke, naar de emblemen der beelden te oordeelen, mogelijk de Siwa-vereering geweest is. Nu vindt men op deze hoogte nog maar vele steenhoopen, waarschijnlijk de overblijfselen van de kratons der grooten. Vroeger heeft men meer gevonden, doch beeldwerk, wapens, gereedschappen en sieraden zijn natuurlijk reeds lang verdwenen, en nu haalt de Javaan

zelfs de steenen voor eigen gebruik van daar weg; zoodat mogelijk in niet zeer verre toekomst, ieder spoor van het eens zoo bloeijende en magtige Matjan Poetie zal verdwijnen. Deze sterkte, mogelijk eens door een dertigduizend weerbare mannen verdedigd, is geslecht in eenen vernielenden oorlog tusschen familieleden of broeders, uit naijver om eene beuzelachtige reden ontstaan; men zegt over het vechten van een paar krekels!; sic transit gloria mundi!

Later vinden wij tommongongs als kroonvasallen van het Mataramsche rijk, welke echter, uithoofde van den grooten afstand van den leenheer, tamelijk onafhankelijk schijnen geweest te zijn, ten minste daarvoor spreken de gedurige oorlogen, zoowel onder elkander als in verbinding met Balische vorsten. In het midden der vorige eeuw begon de kompagnie zich in deze geschillen te mengen, wel begrijpende dat in het troebele water goed visschen is. De misnoegdheid der tommongongs maas ANOM en maas WIKKO over den Balineschen vorst GOESTI MOERA, die toen overheerscher van het Blambangansche was, bewoog de kompagnie hier te landen. De Blambangansche hoofden, daarmede niet tevreden, verbonden zich met de Balinesche vorsten en beoorloogden de kompagnie. Een detachement Europeanen, sterk 60 man, werd door hen bij de dessa Baijoe verrast en in de pan gehakt. De civiele en militaire kommandant SCHOPHOFF, te Pambang, over dit feit verwoed, sloot schijnbaar vrede, lokte eenige honderden Blambangers aan boord van een vaartuig in de Pampangbaai en liet deze allen onthoofden. Deze gruweldaad verwekte schrik en ontsteltenis onder de bevolking, welke naar Poegoer, Bali en andere oorden verhuisd, en sedert dien tijd deerlijk uit elkander gedreven is, zoodat vele duizenden door honger en kommer om het leven gekomen zijn. In 1800 vond men nog een honderdtal huisgezinnen in eenige dessa's, welke zich in het midden van de bosschen hadden gevestigd, gelijk te Poetjangkrep, Kali-agong, Petang-poendoeng en Kepoeren. Gebrek aan voedsel, ziekten en vulkanische uitbarstingen hebben de bevolking op het minimum gebragt. Sedert 1816 neemt zij weder toe.

In 1765 heeft de kompagnie dit land in bezit genomen; het eerste etablissement was te Banjoe-alit, met den binnenpost Lating. Wegens sterfte verliet men deze plaats en wierp te Pampang eene sterkte op. De ongezondheid van dit oord was de reden waarom men in het jaar 1777 zich te Banjoewangi gevestigd heeft, alwaar men vermeende, ook de Balinezen en Blambangers beter te kunnen surveilleren. Hiertoe werd het fort Utrecht opgerigt. Het heeft elf uit- en negen inspringende hoeken. De vuurlijn of de binnenzijde der borstwering, waar de man zich achter dekt, heeft eene uitgestrektheid van 450 Ned. ellen. De wal, die eene dikte van 3 Ned. ellen heeft, is beplant met 3 tot 12 en 2 tot 6 ponders op affuiten, en 4 tot 6 ponders op rolpaarden; de rayon heeft op 50 roeden van de teen van het glacis zijne ligging. De gebouwen zijn 1 officierswoning en bijgebouwen, 1 Europesche kazerne, 1 inlandsche kazerne, 2 magazijnen, 1 kruidhuis, 1 hoofdwacht en

provoost. De sterkte der bezetting is 1 eerste luitenant, kommandant, 1 tweede luitenant der infanterie, 1 officier van gezondheid 2de klasse, 6 Europeanen der infanterie, 44 inlanders der infanterie, 6 Europeanen der artillerie, 14 inlanders der artillerie; in de kazerne wonen nog 31 vrouwen en 21 kinderen. De gebouwen zijn van steen, met platte daken; de vloer is niet uit den grond opgetrokken; het fort is ongezond. Of het punt strategisch welgekozen is, mag ik niet beoordeelen. Tot nu toe heeft het alleen een' aanval van zeeroovers, ten tijde van het Engelsche bestuur, afgeslagen. Het fort is overigens ruim en schoon.

Wenden wij ons nu van de prosaïsche geschiedenis van het hedendaagsche tot de meer poëtische van het verledene. Wij willen ten laatste met eene historie besluiten, welke, volgens het geloof en de overlevering van den inboorling, den naam aan deze plaats gegeven heeft.

Voor ongeveer 400 jaren werd dit land door eenen vorst geregeerd, met name SINDO RODJO, wiens pateh (minister) SIDO POKSO eene zeer schoone vrouw had, genaamd SRI-TANIONG, die van goddelijke (Braminische) afkomst was. Wegens hare uitstekende schoonheid en verhevene geboorte, zocht de vorst haar zelf te bezitten en zond den man naar den Idjing met het bevel eene bloem te brengen, welke jeugd en onsterfelijkheid geeft; dus met hetzelfde doel, hetwelk DAVID met URIAS had, want de gevaren bij beklimming van den berg waren en zijn thans nog niet gering. De getrouwe dienaar haastte zich, na een teeder afscheid van zijne welbeminde echtgenoot, des heeren wil te volbrengen. De vorst vervoegde zich toen ten huize van SRI-TANIONG en verlangde haar te spreken. Deze liet door eene dienaresse naar de begeerte des vorsten vragen, daar zij het voor onwelvoegelijk hield, zelve te verschijnen. De vorst alleen in de pendoppo (voorgalerij) gekomen zijnde, vroeg dus om een dronk water, die hem gegeven werd, en met de schaamte en wraak in het hart verliet de geweldenaar het huis. Buiten verwachting kwam de echtgenoot echter voorspoedig terug en begaf zich uit dienstijver eerst bij zijnen vorst. Deze deed aan den pateh een omstandig verhaal van de ontrouw zijner vrouw, met belofte van zulks te willen bewijzen. De pateh, woedend van spijt, ging naar huis, alwaar hij door SRI-TANIONG minzaam werd ontvangen. Zij bereidde hem een bad, waschte zijne voeten en droogde deze met hare haren af, hebbende daartoe welriekend bloemwater in eene gouden kom gebruikt. De wraakzuchtige stiet haar echter terug, bragt haar hare huichelarij en valschheid onder de oogen, en maakte haar bekend, dat hij zelf het vonnis aan haar zoude ten uitvoer brengen, dat bij echtbreuk in doorsteking der schuldige met de kris bestaat. De tegenredenen en betuigingen baatten haar niets; SIDO POKSO nam haar mede en bragt haar naar Badjoelmatti. Hier verklaarde SRI-TANIONG, dat, ten bewijze harer onschuld, de eerste bloeddroppel wit zoude zijn, en ontving den doodsteek. Werkelijk spatte het warme levensvocht uit de hartewond op de dodot (onderstatiekleed van den pateh). . . . Mogelijk heeft SRI-TANIONG bij het gevoel dat zij zwan-

ger was, en wetende dat bij een' steek in de borst om die reden melk zoude te voorschijn komen, op goeden grond zulks kunnen voorzeggen. De Javaan beschouwt het echter als een wonder en neemt geene natuurlijke uitlegging aan. In de ziel bedroefd ging de pateh huiswaarts; aan het riviertje van Banjoewangi gekomen, waschte hij zijne kris af, en ziedaaar, het water werd dadelijk welriekend. »Banjoe" beteekent water en »Wangi" welriekend. Credat Judaeus Apella! Hedendaags is het spruitje voor het logement hetzelfde, waarin de ongelukkige pateh zijne kris heeft afgewasschen; de aangename reuk is echter verdwenen.

Dit factum vindt hier algemeen geloof en is nog in een welgeschreven Javaansch handschrift aanwezig. Hier van daan de naam dezer plaats en haar tegenwoordig wapen, 't welk uit een kris bestaat, die met de punt in water is gestoken.

Dr. F. EPP.

Fragmenten eener Reis over Java.

(Door Dr. P. BLEEKER.)

Reis langs de Noordkust van Midden-Java.

HOOFDSTUK II.

PEKALONGAN.

Grenzen der residentie. Regentschappen. Bevolking. Kultures. Nijverheid. Inkomsten. Regentschap Pekalongan. Seragie. Wiradessa. Pekadjangan. Bandar-goeniwang. Sawangan. Hoofdplaats Pekalongan. Reis van Pekalongan naar Samarang. Beschrijving der landstreek. Regentschap Batang. Distrikt Batang. Soebah. Massin. Sidaijoe. Kali-salak. Keboemen.

Pekalongan, hoezeer de kleinste, is niet de minst belangrijke residentie van Java. Zij is noordelijk begrensd door de Java-zee, en ingesloten, westelijk door Tegal, zuidelijk door Banjoemas en oostelijk door Samarang. Hare oppervlakte beslaat, volgens officiële opgave, 680 vierkante palen. De residentie is grootendeels bergachtig. De hellingen van den Prahoe, die het oostelijke gedeelte der residentie uitmaken, zetten zich westelijk voort in den verbindingsrug met den Slamat, bekend onder den naam van het gebergte van Karang Kobar en als de Tegal-Diëng. De grensscheiding van Banjoemas loopt over de toppen van dezen rug, welks hellingen en voorheuvels tot op eenige palen afstands het strand naderen, en in het Batangsche zelfs het strand bereiken. De westelijke grens wordt gevormd door de rivier Oeloedjamie, die met eenige takken uit den Tegal-Diëng en het gebergte van Karang Kobar ontspringt; de oostelijke grens door de Kali Koetoe, die van den eigenlijken Prahoe afkomstig is. Talrijke andere rivieren, alle uit hetzelfde gebergte afkomstig, doch meest alle kleiner dan de beide genoemde, bewegen hare wateren tusschen de Oeloedjamie en Kali Koetoe naar zee.

De residentie is verdeeld in de twee regentschappen Pekalongan en Batang, waarvan het eerstgenoemde het westelijke, het laatstgenoemde het oostelijke gedeelte der residentie uitmaakt. Pekalongan bestaat uit de distrikten Seragie Wiradessa, Pekalongan, Pekadjangan, Bandar-goeniwang en Sawangan; Batang uit de distrikten Batang, Soeba, Massien, Sidaijoe, Kali Salak en Keboemen.

De residentie was in 1846 bevolkt met 238,848 zielen, waaronder 332 Europeanen, 2434 Chinezen, 235,536 Javanen, 365 Arabieren en 180 Bengalezen, Maleijers, enz., zoodat ongeveer 350 zielen per vierkante paal kwamen. De bevolking was gevestigd in 1916 kampongs en dessa's.

Volgens de cijfers van 1846, welke echter, wat de inlandsche bevolking betreft, geen genoegzaam vertrouwen schijnen te verdienen, waren de verhoudingen der geboorten en der sterfgevallen in deze residentie de volgende:

Landaard.	Ingezetenen.	Sterfgevall.	Geboorten.	Sterfgev. op Inwoners.	Geboorten op Inwoners.
Europeanen	332	14	16	1 : 23,00	1 : 20,75
Javanen	235536	3217	3138	1 : 79,40	1 : 75,05
Chinez., Arab., Maleijers, enz.	2980	86	69	1 : 54,65	1 : 43,18

In het laatst van 1846 bleek de inlandsche bevolking der residentie te bezitten 31910 buffels, 1399 runderen en 5979 paarden. De kultures, van gouvernementswege hier ingevoerd, zijn de koffij-, indigo-, thee- en suikerkultuur. De inlandsche bevolking houdt zich, behalve met de kultuur van rijst en de genoemde gouvernementsprodukten, nog bezig met de kultuur van djagong, kapas, batattas, ketella, kedelee, katjang, tabak enz.

In 1846 besloegen de bebouwbare velden in de residentie eene uitgestrektheid van 50347½ bouws (bahoe), waarvan 39990¾ bouws voor de rijstkultuur en 5452 bouws voor het gouvernement zijn beplant geworden. Het produkt aan padie in gezegd jaar werd geschat op 284,787 pikols, en alzoo op 1,15 pikol of slechts 1,44 Amst. ponden per inwoner, eene hoeveelheid, ontoereikende om de bevolking te voeden. Elke bouw leverde gemiddeld slechts 7 pikols op.

De uitgestrektheid der gezamenlijke bosschen werd in 1846 berekend op 190 □ palen, waarvan 64 □ palen bijkans geheel met djatie bedekt waren.

In de gouvernements koffijtuinen werden in 1845 ongeveer 20000, en in 1846 ruim 29300 pikols koffij geoogst. In het laatstgenoemde jaar bedroeg het aantal vruchtdragende koffijheesters 4,079,150. Daarenboven werden van de voor de kultuur aan partikulieren verhuurde woeste gronden in de distrikten Soeba, Batang en Sidaijoe nog gewonnen 2866 pikols koffij.

De suikerkultuur leverde in 1846 ruim 38000 pikols op. De produktie had plaats in 5 ondernemingen en was over dezelve verdeeld als volgt:

Ondernemingen.	Aantal Bouws Suikerriet.	Produkt in pikols.	Pikol per Bouw.
Van de Nederlandsche Handelmaatschappij	700	16935,18	24,19
Van den heer VAN BLOMMESTEIN	500	6203,00	12,40
Van den heer VITALIS	400	6380,18	15,95
Simbang, huurland in het distrikt Soeba	400	7000,00	17,50
Klidang, huurland in het distrikt Batang	120	2000,00	16,60
Totalen	2.20	38518,56	18,16

Zoodat gemiddeld slechts 18,16 pikols per bouw worden verkregen, eene ongunstige uitkomst, gedeeltelijk toe te schrijven aan de min gunstige gesteldheid der gronden voor deze kultuur.

De indigokultuur leverde in 1846 een produkt op van 128,426 Amsterd. ponden, bereid in 49 fabrijken en verkregen van 3716 bouws = 34 ponden per bouw. Het produkt van 1845 bedroeg ongeveer 6000 ponden meer, maar men heeft verscheidene indigovelden tot andere einden bestemd, omdat de indigokultuur in deze residentie te zeer was uitgebreid en te drukkend voor de bevolking.

De theekultuur leverde in 1845 ongeveer 35000 en in 1846 ruim 40000 Amsterdamsche ponden thee op; elk pond kostte het gouvernement 43 duiten.

Voor de gouvernementskulturen waren in 1846 werkzaam 27742 huisgezinnen, dat is bijna de helft van alle huisgezinnen der residentie. Elk huisgezin ontving daarvoor gemiddeld *f* 12 tot *f* 18. Voor de koffijkultuur waren afgezonderd 8515 huisgezinnen, voor de suikerkultuur 6124, voor de indigokultuur 12900 en voor de theekultuur 273 huisgezinnen.

Even als Tegal, is de residentie Pekalongan zonder militaire magt. Slechts op de hoofdplaatsen Pekalongan en Batang te zamen liggen 90 pradjoerits, die in den wapenhandel geoefend worden door Europesche onderofficieren van het leger.

Behalve den landbouw, bloeijen in Pekalongan ook meerdere takken van bedrijvigheid en handel. Men weeft er vele lijnwaden en kleedjes en spint er vele garens. In 1845 telde men er 367 timmerlieden, 75 metselaars, 23 steenbakkers, 700 gendiemakers, 189 goud- en zilversmeden, 102 ijzersmeden, enz. De handel wordt voornamelijk gevoerd in lijnwaden, rijst, suiker, koffij, klapperolie, rotang, tabak, gambier, kapas, trassie, was, ijzer, Chineesch aardewerk, enz. Het aantal handelsvaartuigen, in 1846 Pekalongan bezocht hebbende, bedroeg 33 schepen, 26 barken, 22 brikken, 13 schoeners, 4 praauwen toop, 369 praauwen tjemploong en 1806 praauwen maijang.

Naar den geringen omvang dezer residentie zijn de inkomsten, welke het gouvernement er van trekt, vrij aanzienlijk. Afgescheiden van de waarde der produkten voor de Europesche markt en ongerekend nog talrijke andere inkomsten, ontving het gouvernement in 1845, aan landrenten en huistaks *f* 385,000, opiumpacht *f* 249,480, pacht der bazars en warongs *f* 86,940, pacht der pandjeshuizen *f* 12,240, pacht der visscherijen *f* 12,276, inkomende en uitgaande regten *f* 96,672 en consumptieregt op den tabak *f* 56,239.

De groote postweg doorloopt de residentie van het westen naar het oosten. In het regentschap Pekalongan loopt hij over vlak terrein, doch in het Batangsche grootendeels over voorheuvels van den Prahoe en is ook hier verder van het strand verwijderd. Hij doorloopt achtervolgens van het westen naar het oosten de distrikten Seragie, Wiradessa, Pekalongan, Batang, Soeba en een paar noordelijk in het Soebasche uitspringende hoeken van de distrikten Kalisalak en Keboemen. Talrijke binnenwegen bevorderen de onderlinge gemeen-

schap der verschillende distrikten en liggen als een net over hen verbreid.

Het regentschap Pekalongan beslaat, zoo als gezegd is, de westelijke helft der residentie, doch is veel kleiner dan Batang, metende het slechts 267 □ palen uitgestrektheid, terwijl Batang 413 □ palen beslaat. Het bezat in 1846 eene bevolking van 141,185 Javanen, ongeveer 2000 Chinezen, 300 Europeanen en 400 Arabieren, Bengalezen, Maleijers en andere vreemdelingen, alzoo gemiddeld 538 inwoners per □ paal. Deze populatie was in de distrikten verdeeld als volgt, moetende echter aangeteekend worden, dat in onderstaanden staat de Europeanen en Chinezen, hoezeer niet allen in het distrikt Pekalongan gevestigd, in de cijfers van dit distrikt begrepen zijn.

Distrikten.	Uitgestrektheid in □ palen.	Kampongs en Dessa's.	Inwoners.	Inwoners per □ paal.
Pekalongan	12	171	31736	2644
Pekadjangan	32	281	20496	640
Wiradessa	26	169	24260	933
Seragie	35	221	14455	413
Bandar-goeniwang	82	199	24924	303
Sawangan	80	127	28014	350
Totalen	267	1168	143885	538

Het distrikt Seragie ligt in het noordwestelijke gedeelte van het regentschap, grenst westelijk aan het regentschap Pamalang, noordelijk met eene smalle strook aan zee, oostelijk aan Wiradessa en Pekadjangan en zuidelijk aan Bandar-goeniwang. De hoofdplaats Seragie ligt ruim een paal zuidelijk van den grooten postweg, aan een' binnenweg, die het distrikt van het noorden naar het zuiden doorloopt. Bij Seragie zijn suikerrietaanplantingen. De voornaamste andere dessa's van Seragie zijn: Bladjangan, Depok, Bogor (noordelijk van den postweg), Grabiak, Wonosaharie, Bandoe, Boentar, Gendong woengoe, Tegal panjang, Kigoedan, Miritjan, Sokosaharie, Kimaron, Simangar en Gempol (zuidelijk van den postweg).

Het distrikt Wiradessa grenst westelijk aan Seragie, noordelijk aan zee, oostelijk aan Pekalongan en zuidelijk aan Pekadjangan. De hoofdplaats Wiradessa ligt aan den grooten postweg en aan eene rivier, die uit het gebergte van Karang Kobar ontspringt en zich bij haar in twee armen splitst, waarvan de westelijke Kali Bobel, de oostelijke Kali Bendjongan genoemd is. Bij Wiradessa gaat zuidelijk een binnenweg af, die het distrikt doorloopt en naar Pekadjangan geleidt. Het distrikt levert veel indigo op. De voornaamste dessa's zijn Tambang, Wonok, Wonokerto, Djerokh saharie, Api api, Babean (alle noordelijk van den postweg), en Goemoeroe, Siwaröe, Widari, Karti djajan en Karang djettie (zuidelijk van den postweg). De kust is geheel moerassig.

Pekadjangan is ingesloten westelijk door Seragie, noordelijk door Wiradessa en Pekalongan, oostelijk door het distrikt Massien (van het regentschap Batang) en zuidelijk door Sawangan en Bandar-goeniwang. Kedongwoenie, de hoofddessa, ligt aan een' weg, die n. n. o. naar Pekalongan geleidt. Het distrikt bevat nog meerdere andere goede wegen en vele indigovelden. Na Kedongwoenie zijn de voornaamste dessa's van hetzelve Pekadjangan, Tjankring, Soedi Kampir, Bodjong, Tropong en Sambong.

Bandar goeniwang beslaat het zuidwestelijke gedeelte des regentschaps en is bergachtig. Het grenst westelijk aan het regentschap Pamalang, noordelijk aan Seragie en Pekadjangan, oostelijk aan Sawangan en zuidelijk aan Banjoemas. Het distrikt levert koffij, thee en indigo op voor de Europesche markt. In alle rigtingen is het met wegen doorsneden. Goeniwang, de hoofddessa, ligt in het noordoostelijke gedeelte van hetzelve. Verder zijn noemenswaardige dessa's (van het noorden naar het zuiden opgesomd) Rowo laki, Gedjo, Gemiro, Gonolawan, Kali mati, Kwarenga, Tandjongan, Karessi, Pesantren, Watoegadja, Batoe paijong, Klaïron, Kadjarin, Bowo bodas, Sibeodik, Windoe, Pringsarat, Bandar, Brandong, Kemandoeran, Tjombong, Loembong, Antjel, Lingo, Tutong, Pringombo, Bengowangan, Tankeban, Goro plawang, Losari, Pedjarangan, Paningaran, Noesokembang, Pisantren, Windoe hadji, Gedjewok, Garong, Koekoes, Sipring, Kedong koening, Sigoede, Sokokembang, Bronsiang, Kali wisnoe, Kali genting, Bodas en Klisson.

Sawangan beslaat het zuidoostelijke gedeelte des regentschaps, grenst westelijk aan Bandar-goeniwang, noordelijk aan Pekadjangan en Massien, oostelijk aan Sidaijoe (van het regentschap Batang), en zuidelijk aan Banjoemas. Het noordelijke gedeelte heeft suikerrietvelden, het middelste koffijaanplantingen. De hoofddessa Sawangan ligt in het noordelijke gedeelte van het distrikt, aan een' weg, die over Kedong woenie naar Pekalongan geleidt. De suikerrietvelden liggen bij de dessa Wonopringo, ongeveer 2 palen noordelijk van Sawangan. Andere noemenswaardige dessa's in dit distrikt zijn: Kaso, Randoe koening, Temblang, Rogonani, Sampangan, Sikampel (met koffijtuinen), Timpai boron, Sedo, Perkoetoe, Kretek, Wonosaharie, Telaga pakies, Poetjong, Dranon — voorts nog Sesawa, Bloembang, Nolo, Siloijak, Bandjaran, Simbang, Siampik en Boemi (beide met koffijtuinen), Kliwas, Tjandi en Sikoenong. Een voorname tak van de Oeloedjami en de Kali Bobel en Pekalongan ontspringen in dit distrikt uit de hellingen van het Karang kobar-gebergte, welks voornaamste toppen, zooals de Kending en Rogodjambangan, van 5000 tot 6000 voeten hoog zijn.

Pekalongan grenst westelijk aan Wiradessa, noordelijk aan zee, oostelijk aan Batang en Massien en zuidelijk aan Massien en Pekadjangan. De hoofdplaats beslaat een groot gedeelte van dit kleine distrikt. Het levert hoofdzakelijk indigo op.

Te Pekalongan namen wij onzen intrek in het logement, hetwelk, even als de meeste logementen der binnenresidentiën, den reizigers veel te wenschen overlaat.

Pekalongan behoort tot de voornaamste steden van Java en ligt aan eene fraaije rivier in de alluvie vlakte, die zich tusschen het gebergte van Karang Kobar en de zee uitstrekt. De rivier slingert zich met meerdere bogten door de stad en verdeelt haar in twee helften. Aan haren westeroever liggen de voornaamste huizen der Europesche ingezetenen, die vrij talrijk zijn en meest alle van steen gebouwd. De groote postweg doorloopt de stad van het westen naar het oosten, vormt de voornaamste straat en is met vele net gebouwde woonhuizen van Europesche ingezetenen versierd. Het residentiehuis, de bureaux, het postkantoor liggen nabij de rivier aan een groot vierkant plein. Hier ziet men ook, aan den westeroever der rivier, het fort de *Beschermer*, met steenen wallen en 4 bastions. Dit fort, nog geene eeuw geleden (1753) gebouwd, lag toen aan het strand en is thans reeds 1½ paal van de zee verwijderd, door de sterke aanslibbingen. Het inwendige van het fort is ingerigt tot indigo-pakhuis en gevangenis. Aan den oosteroever der rivier liggen het logement, benevens nog eenige huizen van Europeanen; voorts de uitgestrekte uit nette steenen huizen bestaande Chinesche wijk, eenige ruim uiteen gebouwde inlandsche wijken, de paseiban, de regentswoning, eene kazerne voor de 45 pradjoerits der hoofdplaats, de groote moskee enz. Rondom deze kern der stad liggen nog talrijke kampongs van inlanders. De bevolking der stad zal, naar mijne gissing, bestaan uit ruim 15000 zielen, waaronder 250 Europeanen, 1900 Chinezen en 500 Arabieren, Bengalezen, Maleijers en Boeginezen.

Een breede zoom van moerassen, gedeeltelijk reeds bewoond en met nipa beplant, strekt zich uit tusschen de stad en de zee. Het strand zelf is echter zandig en laat zich goed bewandelen. Ik zag er meerdere leguanen (varanus bivittatus), die echter bij mijne nadering zich in de moerassen tusschen de acanthusheesters verborgen. De monding der rivier vertoont hetzelfde verschijnsel, wat men bij de meeste rivieren tusschen Cheribon en Samarang waarneemt, zijnde hare uitwatering met eene sterke bogt naar het westen gekeerd. De reede is open en heeft van 4 tot 7 vademen water.

De bevolking van het distrikt buiten de hoofdplaats schat ik ongeveer even sterk als die der stad. Twee groote binnenwegen geleiden van de stad naar het zuidelijke gedeelte der residentie. De eene gaat langs de dessa's Sengon, Bindan, Kemisan, Banjang, Boearan en Djengot naar Kedongwoenie, de andere langs Gebanjeran en Pasangan naar Massien.

Te Pekalongan hielden wij ons slechts één' dag op. In den nacht van den 20 Julij vervolgden wij onze reis naar Samarang. De groote postweg zet zich oostelijk van de rivier van Pekalongan voort en bereikt even buiten de stad het regentschap Batang. Een gedeelte van dit regentschap doortrokken wij, nog voordat de dag aangebroken was. Zoo zagen wij als het ware niets van Batang, de hoofdplaats des regentschaps, ongeveer 4 palen oostelijk van Pekalongan gelegen, en passeerden wij ook de dessa's Sambong, Sewatoe en Djoho in de duisternis. Bij Sewatoe begint het terrein zich te verheffen, zoodat het noodig wordt, karbouwen voor den wagen te spannen. Men is hier

genaderd tot eene heuvelrib, die, van het Karang-Kobar-gebergte afkomstig, zich tot in zee uitstrekt en daar Oedjong-goenoeng of »bergkaap" heet.

Tot aan de oostelijke grens der residentie verwisselt men zesmaal van paarden en wel te Batang, te Simpang (paal 53), te Poetjong kerep (paal 50), te Kali mangies (paal 45), te Sambong (paal 40) en te Telagaplelen (paal 35). Bij Simpang passeert men de uit de Prahoe ontspringende Kali Roban. Hier gaat zuidelijk een binnenweg af, die over Sidaijoe naar Batoor en het hoogland van Diëng geleidt. Bij Simpang bevindt men zich reeds in het distrikt Soeba, hetwelk men, na de hoofddessa Soeba bij paal 48 gepasseerd te zijn, weder verlaat, om het, voorbij het in het distrikt Kali Salak gelegen dorp Kali mangies weder te bereiken, hierna nogmaals te verlaten ten einde de noordelijk uitspringende hoeken van de distrikten Kali Salak en Kaboemen te doorsnijden, en dan van Sewatoe (paal 36) af in het Soebasche te blijven tot waar de Kali Koeto het Pekalongansche van het Samarangsche scheidt.

Van Sewatoe af tot nabij de Kali Koeto is de bodem heuvelachtig. De ravijnen tusschen de verschillende heuvelribben bevatten beekjes, welker kristalhelder over trachietrolsteenen zich bewegend water den aanleg hebben mogelijk gemaakt van sawah's, die inderdaad verkwikkende gezigten geven na den langzamen en vervelenden togt over de doodsche ribzadels. Het uitgestrekte bosch, ook bekend onder den naam van het bosch van Welerie, ofschoon Welerie veel nader bij Samarang ligt, is eentoonig door zijne eenvormigheid van species, zijnde tectone grandis er bijkans de eenige in het oog vallende soort. — Oostelijk van Kalimangis wordt het bosch dunner en wisselt meer af met kleine bebouwde valleijen. De Prahoe is in het zuiden zigtbaar. Bij Tanaän (paal 43) gaat een binnenweg naar het zuiden af, die met talrijke andere wegen in Kalisalak en Kaboemen in gemeenschap staat, en naar de hoofdplaatsen dezer distrikten geleidt.

Nabij Sembong eindigt het djatiebosch. Men daalt hier naar de vlakte te midden van eene lage vegetatie van grassoorten, allang-allang, soembing en bidoerie. De top van den Slamat is er zigtbaar in Z.W. t. W., die van den Prahoe in Z. en die van den Sindoro in Z.Z.O. De daling is vooral sterk nabij paal 37. De weg slingert zich met vele bogten en steilten, die het vastzetten der wielen hier en daar noodig maken. Op sommige plaatsen is de weg in de rotsen uitgekapt, waardoor men ontwaart, dat hare bovenste lagen bestaan uit trachiet en trachietconglomeraat. Op andere plaatsen ziet men tot in zee, waarvan men slechts ongeveer 5 palen verwijderd is. Bij Pleleng is men de grensscheiding van Samarang tot op een uur afstands genaderd. Een digt bosch met veel ficus en bamboe en verder een digt djatiewoud vergezellen den reiziger tot nabij de Kali Koeto. Deze rivier stuwt hare wateren bij paal 32 over eene bedding van trachietrolsteenen zeewaarts. Hare overvaart was in 1845 voor eene som van *f* 900 verpacht. Aan haren oever is een pasangrahan opgerigt.

Het regentschap Batang maakt de oostelijke en grootste helft der residentie uit. In 1846 was het bevolkt met 94,881 zielen, waaronder ruim 94,300

Javanen, ongeveer 400 Chinezen, 100 Arabieren, Bengalezen en Maleijers en slechts 30 Europeanen. Deze populatie is veel geringer dan die van Pekalongan, hetwelk kan blijken uit het ondervolgend overzigt der populatie van Batang in zijne verschillende distrikten.

Distrikten.	Uitgestrektheid in □ palen.	Kampongs en Dessa's.	Inwoners.	Inwoners per □ paal.
Batang	42	158	22181	528
Massien	36	158	15911	441
Sidaijoe	50	126	19093	381
Soebah	147	42	13924	94
Kali Salak	90	129	12479	138
Keboemen	48	135	11293	235
Totalen	413	748	94881	229

Men ziet alzoo dat Batang niet half zoo sterk bevolkt is als Pekalongan en het stranddistrikt Soebah het minste bevolkt van de geheele residentie, bevattende het nog geene 100 inwoners per vierkante paal.

Slechts twee der 6 distrikten van Batang, te weten Batang en Soebah, grenzen aan zee.

Batang wordt bepaald noordelijk door de zee, noordwestelijk door Pekalongan, zuidwestelijk door Massien, zuidelijk door Sidaijoe en oostelijk door Soebah. De rivier van Batang, afkomstig uit het Prahoegebergte, doorloopt het van het zuiden naar het noorden. Nabij de hoofdplaats zijn suikerrietaanplantingen, en gaat een weg af naar de binnenlanden, die zich ongeveer een paal zuidelijk van Batang splitst in de wegen naar Massien en Sidaijoe. De voornaamste dessa's van dit distrikt zijn Baros, Sambong, Sewatoe, Djoho, Boeloe, Semampir, Goenting, en voorts nog tusschen de hoofdplaats Batang en de zee de dessa's Kali Poetjang en Klidang.

Het distrikt Soebah grenst noordwestelijk aan Batang, zuidwestelijk aan Sidaijoe, noordelijk aan zee, oostelijk aan het regentschap Kendal en zuidelijk aan Keboemen, Kali-Salak en Sidaijoe. Het bevat suikerrietvelden en koffijtuinen. De kustgedeelten zijn moerassig en nagenoeg onbewoond. Nabij de uitwatering der Kali Roban liggen de dessa's Bangon en Roban. Behalve deze zijn nog noemenswaardig de dessa's Grinsing (nabij Kali Koetoe), Soelang (aan de Kali Koetoe) en Gombong, Kretek, Doekoe Kretek, Karang Djatie en Kali Poetjor (alle in het zuidelijkste gedeelte van het distrikt tusschen Sidaijoe en Kali Salak).

Massien heeft tot grenzen, westelijk Pekalongan, Pekadjangan en Sawangan, noordelijk Pekalongan en Batang, oostelijk Batang, Sidaijoe en Sawangan en zuidelijk Sawangan. Meerdere wegen doorkruisen dit distrikt en maken de gemeenschap gemakkelijk met de omliggende. Behalve de hoofddessa Massien is Ketjapi de voornaamste dessa.

Sidaijoe grenst westelijk aan Massien en Sawangan, noordelijk aan Batang en Soebah, oostelijk aan Soebah en Salak en zuidelijk aan Banjoemaas, waar het Batoorsche gebergte de grensscheiding vormt. In het noordelijke gedeelte van dit distrikt zijn indigovelden, in het zuidelijke theetuinen. De hoofddessa Sidaijoe ligt midden in het distrikt en staat door wegen in gemeenschap met Soebah, Kali Salak en Banjoemaas (weg naar Batoor en Dieng). De voornaamste der overige dessa's zijn, Poelien, Gending, Wonokerto, Bandar, Gembangan, Gebatoran, Kedong, Anjor, Daoean, Banda, Gerlang en Wonosodo (alle langs den weg van Soebah naar Batoor); voorts Kali tenga, Kedong Koening, Dringo, Wonodoengal, Maron, Bledoe, Kali tenga en Kadawong (langs den weg van Batang naar den Goenoeng Kendang); en eindelijk nog Kemaning en Blinbing (in het oostelijke gedeelte van het distrikt). De Kali Roban en Kali Batang doorstroomen Sidaijoe van het noorden naar het zuiden.

Kali Salak wordt westelijk begrensd door Sidaijoe en Soebah, noordelijk door Soebah, oostelijk door Keboemen en zuidelijk door Banjoemas. Er zijn meerdere koffij-, indigo- en thee-aanplantingen. Het distrikt is, even als Sidaijoe en Keboemen, geheel bergachtig. De rivier Oedang, die zich nabij Kali Roban in zee ontlast, neemt hier haren oorsprong even als eenige takken, die tot het gebied der Kali Koetoe behooren. Meerdere wegen maken de gemeenschap gemakkelijk met de omliggende distrikten. De hoofddessa Kali Salak ligt ongeveer 2 palen zuidelijk van den postweg. Noemenswaardige dessa's zijn voorts nog Tamaän, Limas, Sawah tenga, Kemiri, Limbong, Paloedro, Soerat, Pengita, Karang tenga, Sigarak, Tamkat Kaija, Seraijo, Tongaron en Dongkol.

Keboemen eindelijk grenst westelijk aan Kali Salak, noordelijk aan Soebah, oostelijk aan Kendal en zuidelijk aan het plateau van Dieng. Bij de hoofddessa Tersono zijn indigovelden, bij Soelang koffijtuinen. Het distrikt ligt geheel op de hellingen van den Prahoe. De riviertjes, uit deze hellingen ontspringende, vereenigen zich alle in de Kali Koetoe. Behalve Tersono en Soelang zijn de voornaamste dessa's, Keboemen, Bengkat, Brongsong, Silo tandak, Smerogatan, Gondo, Kangbang, Kibaron, Lobang, Sawangan, Teenka, Woengoe, Bandar, Kali-koening, Sirang, Dilamprang, Dambangan, Loewak, Daoean, Ngasinan en Ngakan. Bijkans al deze dorpen staan door wegen met elkander in gemeenschap.

In de laatste jaren hebben de noordelijke hellingen van den overigens reeds beroemden Prahoe eene bekendheid verkregen door de rijke minerale bronnen van Pelantoengan, Gebangan en Ngasinan. Daar echter deze bronnen tot de residentie Samarang behooren, zal ik daarover hier ter plaatse niet uitweiden, en slechts aanteekenen, dat de meeste werkelijke bronnen van Pelantoengan aan den linkeroever der Kali Koeto (hier ook Kali Lambier genoemd), in het distrikt Keboemen zijn gelegen, vijf palen zuidoostelijk van Tersono.

Exploitatie der Steenkolenmijnen op Borneo.

Reeds sedert langen tijd, en meer bijzonder sedert de toenemende uitbreiding der stoomvaart, was de aandacht van het Indisch bestuur met klimmende belangstelling gevestigd op het gewigt, om in de kolonie zelve de vereischte steenkolen te bezitten. Vandaar eene reeks van onderzoekingen naar die brandstof, op Java, Sumatra, Borneo en Celebes bewerkstelligd. De slotsom daarvan was, dat de steenkolen van Banjermassing boven anderen voor eene exploitatie in aanmerking kwamen.

Het was in 1845, dat de toen optredende kommandant en inspekteur der zeemagt in Oost-Indië, de schout-bij-nacht E. B. VAN DEN BOSCH, met kracht eene vermeerdering onzer stoommarine aldaar voorstaande, tevens op eene ontginning der steenkolenmijnen in Banjermassing aandrong. Zijne pogingen hadden ten gevolge de zending derwaarts van den luitenant ter zee S. JACOB, die een plaatselijk onderzoek instelde, dat allezins gunstig uitviel. Na eenige aarzeling werd in den aanvang van 1846 de ontginning ondernomen te Riam, gelegen in de vorstenlanden op ongeveer vier dagreizen ten Oosten van de hoofdplaats Banjermassing, en wel aan eene rivier, die men den naam van Batoe-apie gegeven heeft.

Veelvuldige tegenspoeden en bezwaren vergezelden deze eerste proeve. Een overgroot aantal zieken, het gevolg der ongezonde landstreek en eener onvoldoende inrigting, of liever het gewone verschijnsel bij de meeste nieuwe ontginningen in Indië, veroorzaakte eene tijdelijke staking van den arbeid en bleef dien belemmeren. Gebrekkige kennis van het mijnwezen leidde tot eene menigte misvattingen en doellooze geldopofferingen. Chinesche mijnwerkers waren bezwaarlijk te verkrijgen, en verstonden daarenboven het kolengraven niet. De zending eindelijk van een' hoofdofficier, die op zijne beurt door eene zware ziekte werd aangetast, bragt de onderneming niet verder. De aangelegde hoogstgebrekkige mijnput bereikte eerst in Mei 1847, op 100 voet diepte, de kolenbedding; maar eene gestadige infiltratie bemoeijelijkte de bewerking, en de afvoer der steenkolen van Riam naar Banjermassing ontmoette op de Batoe-apie-rivier overwegende bezwaren.

Het Indisch bestuur verloor evenwel den moed niet. Het beval de voortzetting der gravingen te Riam, doch zonder verdere uitbreiding, maar belastte inmiddels den natuurkundige SCHWANER en den gecommitteerde VON GAFFRON met de opsporing van beter gelegen steenkolenbeddingen. De laatste had in den aanvang van 1848 het geluk, de rijke steenkolenlagen in den

berg Pengaron te ontdekken. Het terrein aldaar kenmerkte zich als uiterst gunstig voor eene exploitatie, de landstreek was gezond, de verwijdering van Banjermassing bedroeg slechts 2 dagreizen, en de rivier Batoe-apie bood op dien afstand geene noemenswaardige hindernissen. De ligging der kolenbeddingen was zoo hoog, dat er geen mijnput zou behoeven aangelegd te worden, en de ontginning door middel van horizontale galerijen zou kunnen geschieden. Men sloeg dan de hand aan het werk en droeg de leiding der ontgravingen in den berg Pengaron aan een geheel nieuw personeel op. Eenige werktuigen voor den bergbouw en een paar praktische en ervaren mijnwerkers werden uit Nederland aangevraagd. De eerste zond men onmiddellijk uit, maar het geschikte personeel was niet zoo gemakkelijk te vinden. In de maand Julij 1849 echter vertrokken ten laatste vier in België aangeworven mijnwerkers naar hunne bestemming.

De jongste berigten uit Indië bewijzen, dat de volledige exploitatie te Pengaron slechts wacht op de aankomst dier mijnwerkers, en behelzen een zoo gunstig verslag van de mijnen aldaar, dat aan het eindelijk gelukken der zaak niet langer te twijfelen valt.

Door onderzoek van het terrein en opening van galerijen en dwarsgalerijen is gebleken, dat in den berg Pangaron gevonden worden 15 lagen steenkolen, waarvan 6, bij voorkeur geschikt zijnde voor exploitatie, de dikte hebben van 10 tot 2 voeten. De grootste lagen verheffen zich 80 voet boven de rivier in den berg, en verbinden zich, diep onder de bedding der rivier door, met dezelfde lagen aan de overzijde daarvan, die mede voor ontginning vatbaar zijn. De lengte der lagen, voor zoo ver die heeft kunnen worden nagegaan, bedraagt ettelijke mijlen. De gezondheidstoestand te Pengaron laat niets te wenschen over. Vijf mijngalerijen zijn behoorlijk ingerigt en gesteund, zoowel in den berg zelf, als in een tegenover gelegen heuvel; een weg en eene landingplaats zijn daargesteld, en de noodige provisionele gebouwen opgerigt. Het boven de overstroomingen gelegen terrein voor het permanent etablissement is waterpas gemaakt, en eene waterleiding uit- en een vergaarbak in het gebergte zijn tot stand gebragt. De gebouwen voor de permanente etablissementen, zoo te Pengaron als te Banjermassing, zijn deels gereed, deels in aanbouw, enkelen nog slechts ontworpen.

Eene proef op het stoomschip »Onrust", gedurende eene vaart van 270 Duitsche mijlen, heeft bewezen, dat de thans reeds verkregen Pengaronsche kolen geen noemenswaardig verschil met de gewone *goede* soort Engelsche kolen opleveren. Die uitkomst is des te voordeeliger, dewijl nog niet is gegraven uit de gedrukte lagen, die bestemd zijn om bij voorkeur te worden geëxploiteerd, en noodwendig kolen van nog beter kwaliteit moeten opleveren.

De afvoer der steenkolen van Pengaron naar Banjermassing geschiedt zonder bezwaar op de Batoe-apie. De kosten van dat transport zullen eerlang, na eenige voorgenomen verbeteringen, niet meer bedragen dan *f* 1 recepis per ton van 1000 Nederlandsche ponden. Voor den overvoer van laatstgemelde plaats naar Java zullen bepaaldelijk middelen moeten worden daargesteld, wan-

neer de exploitatie in vollen gang komt. Voorloopig is eene schikking getroffen, waardoor jaarlijks 1,350,000 ponden steenkolen kosteloos naar Java kunnen worden overgebragt. Reeds waren 700,000 ponden steenkolen te Banjermassing afgeleverd, en grootendeels langs dien weg naar Java verscheept. Wanneer nu latere Indische tijdingen er van gewagen, dat in Junij j.l. wegens gebrek aan steenkolen te Singapoera, de dienst der landmail zou zijn gestremd geweest, indien niet door het Nederlandsch Indisch bestuur met 600 ton uit onzen ruimen voorraad hulp ware geboden, dan mag men veilig aannemen, dat op de voorhanden hoeveelheid en dus op de mogelijkheid tot hulpbetoon van wezenlijken invloed moet zijn geweest de buitengewone en aanmerkelijke toevoer van Banjermassingsche steenkolen.

De direktie over de werkzaamheden te Pengaron wordt op prijzenswaardige wijze gevoerd door den heer H. VON GAFFRON, onder de leiding van den waarnemenden resident van Banjermassing, den heer GALLOIS. Het etablissement te Riam is opgebroken, en zooveel doenlijk overgebragt naar Pengaron. De regelmatige bewerking aldaar kan onmiddellijk aanvangen, zoodra het Europeesch mijnpersoneel en het alsnog vereischte werkvolk ter plaatse zal zijn. Wordt zulks noodig geacht, dan kunnen inmiddels nu reeds 300,000 ponden kolen 's maands geleverd worden, wanneer het werkvolk eenigzins voltallig is. Gewigtig voorwaar, vermits de geheele behoefte aan steenkolen voor het verbruik onzer tegenwoordige Indische stoommarine ongeveer 10 millioen Ned. ponden 's jaars beloopt, die, met inbegrip der vracht van hier, in Indië komen te staan op *f* 20 per ton of 1000 Nederl. pond.

Overigens ligt de rivier van Banjermassing gunstig voor de bereiking van verschillende onzer etablissementen, en het aandoen derzelve op de reis naar Makassar of Ambon veroorzaakt geen' belangrijken omweg.

Zoo zullen wij dan in den boezem der kolonie zelve de steenkolen produceren, waarvoor wij tot heden van vreemdelingen afhankelijk waren. — Eene belemmering der vaart naar Oost-Indië zal niet langer het noodwendig gevolg hebben, om de dienst onzer stoommarine aldaar te verlammen, en de vermeerderde toepassing van het stoomvermogen op onze oorlogsschepen, in Indië zoo noodzakelijk vereischt, zal weinig kostbaar worden bij den grooten voorraad en de geringe produktiekosten dezer brandstof. Ook voor den handel en de industrie in Indië zijn de gevolgen dezer welgelukte onderneming onberekenbaar.

De belangrijke berigten, die wij in het bovenstaande aan onze lezers mededeelen, hebben wij te danken aan het ministerie van koloniën. De publiciteit, die daaraan gegeven wordt, vermeenen wij, dat in vele opzigten nuttig kan wezen, al was het alleen, om de Nederlandsche jongelingschap eenen nieuwen tak van studie en industrie aan te wijzen, en haar tot de beoefening daarvan op te wekken. 't Is eene bedroevende waarheid, dat, gelijk bij zoo vele andere ondernemingen, ook weder in deze zaak, de personen, die men bezigde om haar tot stand te brengen, allen vreemdelingen zijn. Wij weten

wel, dat onder onze natie tot dus verre geen mijnwerkers gevonden worden, omdat ons Vaderland geene mijnen bezit, aan de mijnen in Indië alleen Chinezen werkzaam zijn, en de rijke delfstoffen over de gansche oppervlakte van onzen Archipel nog grootendeels onaangeroerd liggen; 't kan dan ook niemand verwonderen, dat het Gouvernement voor praktische mijnwerkers in den beginne de toevlugt heeft moeten nemen tot vreemdelingen. Maar wij vreezen, dat, zoo de lust en de studie en ondernemingszucht bij onzen eigen landaard niet opgewekt wordt, vreemdelingen bij voortduring dezen belangrijken en voordeeligen tak van nijverheid zullen blijven exploiteren. Ook voor de ingezetenen van Nederlandsch Indië kunnen deze en andere mijnwerken een nuttig middel van bestaan worden, indien men in Indië middelen zoekt daar te stellen, om jongelieden er voor te vormen en op te leiden. Tot dus verre waren de ambtenaren bij de tinmijnen op Banka personen, die daarvoor geene de minste speciale opleiding ontvangen hadden, en waarvan sommigen nimmer eene tinmijn hadden gezien, vóór zij als administrateur aan het hoofd daarvan geplaatst werden. Dit stelsel dient men althans voor goed vaarwel te zeggen, indien bij voortduring het Gouvernement de mijnontginningen van Indië, van welken aard ook, zelf wil leiden en aan zich wil houden, en, gelijk voor de waterleidingen, de gebouwen, enz. de ingenieurs bestemd zijn, dient er ook een afzonderlijk korps ambtenaren te wezen, uitsluitend aan het mijnwezen gewijd, en dat daarvoor wetenschappelijk is gevormd. Wij voor ons wenschten wel, dat de mijnontginning in Indië meer eene onderneming was van partikuliere industrie, en zijn het in dat opzigt geheel eens met den heer P. VAN SWIETEN. Maar zoolang, 't zij door gebrek aan ondernemingszucht bij de natie, of door de natuurlijke gevolgen van het tegenwoordig regeringstelsel in Indië, die wensch onder de *pia vota* behoort, behoeft het in alle geval geen betoog, dat de personen, die het Gouvernement voor zijne exploitatie gebruikt, kundige theoretische en praktische mijnwerkers behooren te wezen. Dezulken vindt men natuurlijk niet op de bureaux der administratie, maar dienen vooraf gevormd te worden. De zaak is, dunkt ons, zoo belangrijk, dat wij haar aan de overweging van alle deskundigen durven aanbevelen.

Onderwijs en opvoeding der Javaansche bevolking.

De geschiedenis der verschillende onlusten, die van tijd tot tijd den vrede en de rust op Java verstoord hebben, leert ons, hoe de domheid en het bijgeloof der Javanen daarin eene groote rol hebben gespeeld. Staatkundige beweegredenen, de eerzucht, de ontevredenheid, de hoogmoed van den een' of anderen vorst of hooggeplaatsten persoon, waren gewoonlijk de eerste oorzaken van de oproeren en opstanden, maar de ligtgeloovigheid en kinderlijke of liever kinderachtige zin voor het onnatuurlijke en wonderbaarlijke — een gevolg van gebrek aan beschaving en verlichting der bevolking — waren, in de hand der onruststokers en volksleiders, de hefboom, waardoor zij de massa's in beweging wisten te brengen en hun doel bereikten. Ik behoef slechts de namen te herinneren van SENNOPATI, MAS SAÏD en DIPO NEGORO; de betreurenswaardige gebeurtenis, die vóór een paar jaren te Tjikandi-oedik, in de residentie Bantam, plaats had, heeft het op nieuw bevestigd, en de pogingen die voor weinige maanden door den broeder van DIPO NEGORO werden in 't werk gesteld, om de bevolking van Djokjokarta in gisting te brengen, hadden dezelfde kenmerken. Op welk eene wijze is het dus mogelijk, onrust en oproer op Java te voorkomen, en eenen duurzamen vrede op dat eiland te bewaren?

Het antwoord op die vraag is dunkt mij niet moeijelijk. Neem de eerzucht, de ontevredenheid, den hoogmoed, de geldzucht weg uit de harten der aanzienlijken, en gij zult tevens de eerste oorzaak van het kwaad onderdrukt hebben. Maar dat is eene onmogelijkheid. Zoo lang er menschen zullen zijn en Javaansche grooten zullen, wezen, blijven al die ondeugden hen kenmerken. Daarom schrijft eene verlichte en voorzigtige staatkunde ons voor, om langzamerhand den invloed van kwaadwilligen en onruststokers op de bevolking te ondermijnen, en de middelen te verlammen die zij in 't werk stellen om hun doel te bereiken. Naarmate het volk in beschaving en ontwikkeling toeneemt, verliezen de dwaasheden, waarmeê men het thans weet te betooveren en in beweging te brengen, hare magische kracht. Geen zoogenaamde toovermiddelen (djimats), door priesters gezegend, zal de domme menigte, zoo als thans, voor goede munt meer houden; geen voorbehoedmiddelen, die in den strijd onkwetsbaar maken en de overwinning verzekeren, zullen meer den moed of liever den overmoed der door priesterlist bedrogen scharen aanvuren; geen beloften van rijkdom, eer, aanzien, wellust en allerlei zinnelijke genietingen in een volgend leven, zullen den ligtgeloovigen Javaan meer aanzetten tot den sabil (heilige krijg), wanneer zijne onkunde en domheid plaats hebben gemaakt voor heldere en verstandige denkbeelden omtrent regt en deugd en pligt.

Als gij u op het standpunt plaatst van zedelijkheid en godsdienst, lijdt het geen twijfel, of gij beschouwt onderwijs en opvoeding voor de Javanen even noodzakelijk als voor alle volkeren der wereld, en gij houdt het voor pligt, dat beiden van Nederland uitgaan. Maar ook op het standpunt van nationaal egoïsme, en alleen u bekommerende om uwe voortdurende heerschappij in Indië, ook van dien kant, kan de vraag, »of de ontwikkeling en de beschaving der Javanen nuttig en noodzakelijk zij?" niet anders dan bevestigend beantwoord worden. 't Is een nieuw bewijs, dat ieder stelsel van staatshuishoudkunde, dat niet op regt en moraliteit gebouwd is, evenzeer door de praktijk als de wetenschap moet veroordeeld worden. Het feit, dat het onverstand, het bijgeloof, de ligtgeloovigheid, en het daaruit ontstaande fanatisme der bevolking, gevaarlijk zijn voor de rust van Java, wordt door allen erkend; — maar velen (en daaronder helaas! ook nog de regering) zijn van oordeel, dat dit eene krachtige beweegreden moet zijn, om geen onderwijs, en wetenschap en beschaving te bevorderen, dewijl juist door die pogingen het fanatisme zou worden opgewekt. Op de geschiedenis kunnen zij zich niet beroepen, want nog nooit is vrees voor ontwikkeling en verlichting der bevolking de oorzaak geweest van onlusten op het eiland; nog nooit hebben godsdienstige beweegredenen de onruststokers aangezet, om het vuur van den opstand te ontsteken. Toen DIPO NEGORO getergd was als prins van den bloede, gehoond als voogd van den jeugdigen sulthan, en zich zelven op den vorstelijken dampar wilde plaatsen, nam hij de godsdienst te baat, om zich eenen aanhang te verwerven, de dessa's te ontvolken, en zich volgelingen te verzekeren. De godsdienst was het voorwendsel, waardoor de ligtgeloovige Javanen werden in geestdrift gebragt. Waren die ongelukkigen wijzer geweest, hadden ze op een hooger standpunt van ontwikkeling gestaan, dan zouden de sprookjes, de droomen, de amuletten en dergelijke dwaasheden van DIPO NEGORO's hoofdpriester KIAI MODJO en de zijnen geene duizenden en tienduizenden ter slagtbank hebben kunnen voeren. Pogingen van de zijde van Europeanen of het Europeesch bestuur, om het volk te leeren en te beschaven, zijn nog nimmer oorzaak geweest, waarom vorsten of hoofden in opstand zijn gekomen, om de eenvoudige reden dat die pogingen nog nimmer zijn in het werk gesteld. Men heeft aan de Javanen een vijfde gedeelte van hunne velden ontnomen, om ze met gewassen voor de Europesche markt te beplanten; men heeft hen gedwongen, om honderde palen van hunne woonplaats verwijderd aan Gouvernementswerken te arbeiden; men heeft menige gevaarlijke proefneming in het belang der schatkist op hen gewaagd, zonder dat de rust verstoord is; laat men nu eens, in hun eigen belang, trachten hun de voordeelen van verlichting en beschaving te schenken. Maar wilt gij dit niet — verberg u dan ten minste niet achter voorwendsels, die op geenen grond steunen en door geschiedenis en ervaring beide worden weersproken.

Het invoeren van een goed onderwijs onder de Javanen is een krachtig middel, om op den duur rust en vrede te verzekeren. 't Komt er slechts op aan, van welken aard dat onderwijs zij. Het moet algemeen christelijk

wezen, in den geest van de scholen der Maatschappij tot nut van 't Algemeen in het vaderland. Alle kerkelijke leerstellingen moeten er uit verbannen zijn, en de christelijke zedekunde, die nimmer door een' beschaafden Javaan zal worden tegengesproken en veroordeeld, moet er de grondslag van uitmaken Geen dwang moet het middel wezen om de scholen te bevolken, maar het schoolgaan der kinderen moet bevorderd worden door indirekte middelen, door aanmoediging en opwekking en door de ondervinding der voordeelen en weldaden, die een goed onderwijs te weeg brengt.

Er zijn ambtenaren, die zich met deze denkbeelden niet vereenigen, en, even als de regering, het beginsel van beschaving en ontwikkeling der bevolking beschouwen als verderfelijk voor ons gezag en onze overmagt in Indië. Maar er zijn ook velen, die, op grond hunner langdurige ondervinding en grondige kennis van den maatschappelijken en zedelijken toestand der Javanen, in verband met de belangen van het moederland, christelijk onderwijs en opvoeding der bevolking als volstrekt noodzakelijk voorstellen. Daartoe behoorde wijlen de heer F. G. VALCK, laatst resident van Djokjokarta, een man, die van der jeugd af hooge betrekkingen bij het inlandsch bestuur bekleed heeft, en aan wien niemand eene meer dan gewone bekendheid met de zeden, gewoonten en instellingen der inboorlingen kon betwisten. In het jaar 1831 werd hem door den toenmaligen gouverneur generaal J. VAN DEN BOSCH verzocht, om zijne denkbeelden mede te deelen omtrent het bestaan, het getal, de inrigting en werking der inlandsche scholen in zijne residentie Djokjokarta, en de verbeteringen en uitbreidingen, welke daaraan konden gegeven worden. Er schijnt toen een plan te hebben bestaan bij de direktiën van de bijbel- en zendeling-genootschappen te Batavia, om zich de zaak van het onderwijs der Javanen aan te trekken, en naar aanleiding van de voorstellen eener uit die twee direktiën zamengestelde commissie, schijnt de gouverneur-generaal de denkbeelden van den heer VALCK te hebben uitgelokt. Ik zal den brief, waarin hij zijne beschouwingen heeft uiteengezet, hieronder laten volgen, en van eenige aanteekeningen en ophelderingen voorzien.

» Uwe Excellentie heeft goedgevonden, om mij, bij hare geëerde missive van den 19 September j.l., no. 1431, aan te schrijven, om te rapporteren omtrent het bestaan, het getal, de inrigting en werking der inlandsche scholen in deze residentie; en te dienen van consideratiën en advies, over de verbeteringen en uitbreiding, welke daaraan zouden kunnen worden gegeven, daartoe, voor zoo veel noodig, gebruik makende van de punten, welke bij de gecombineerde commissie, uit de bijbel- en medewerkend zendelinggenootschappen in overweging zijn genomen.

» Is het in alle landen eene der grootste weldaden, die de regering het volk kan bewijzen, wanneer zij het onderwijs der jeugd tot een voorwerp van hare bijzondere zorgen maakt, hoe veel te meer moet zulks op dit eiland het geval zijn? Een land, waar gebrek aan beschaving en verlichting onder den inlander, nu en dan de droevigste uitwerkselen van het bijgeloof veroorzaakt, waar het Mahomedaansche geloof, wel is waar, als de heerschende godsdienst wordt beschouwd, maar die zoodanig met overblijfselen van het

Hindoeisme vermengd is, dat men, in tegenstrijdigheid met de voorschriften van den koran, de zoogenoemde Mahomedanen aan beelden, steenen, boomen, en al wat maar eenigzins buitengewoon of onnatuurlijk mag heeten, offerhanden ziet brengen. Een land, alwaar stukken van kokosnoten, beenderen van menschen en beesten, stukjes linnen en allerlei nietigheden, door den eersten den besten bedrieger als zoodanig uitgegeven, zelfs door de hoogere klassen der bevolking als onfeilbare behoedmiddelen worden aangezien; waar men geloof hecht aan gelukkige en ongelukkige dagen, zelfs tot het plegen van misdaden, of het aanvangen van reizen; waar zekere teekenen aan wapenen, paarden, enz. voor gelukkig of ongelukkig worden aangezien, en derzelver waarde somwijlen honderdvoudig vermeerderen of verminderen; en waar, om kort te gaan, ieder schijnheilige bedrieger, vooral wanneer hij van hooge afkomst is of tot den priesterstand behoort, eene geheele bevolking in oproer kan brengen, en nopen, om hare welvaart, wezenlijk belang, ja zelfs haar leven, tegen alle regelen van staatkunde en eigenbelang, zonder zich zelve daarvan rekenschap te kunnen geven, op te offeren."

Men ziet, dat, hetgeen ik hierboven zeide, volkomen bevestigd wordt door een man, wiens grootste verdienste praktische kennis was van den toestand der bevolking. Hij kende, door langdurige ondervinding, de inboorlingen grondig; hij had persoonlijk deel genomen aan den oorlog tegen DIPO NEGORO; had vele belangrijke gebeurtenissen van dien krijg niet alleen bijgewoond, maar ook geleid en bestuurd; had niet weinig bijgedragen, om vele hoofden van den opstand door overreding in onderwerping te brengen; — en wanneer dus het resultaat van zulk een praktisch man is, dat door onderwijs en beschaving de rust en de vrede op Java zullen bevestigd worden, dan verkrijgen die »ijdele theorien," die men mij en andere verdedigers van het stelsel van ontwikkeling der bevolking toeschrijft, meer waarde en schijn van uitvoerbaarheid. Over deze aangelegenheid vergelijke men overigens eene onlangs uitgekomene brochure van den heer J. A. WILKENS, getiteld: »*het inlandsch kind in Oost-Indië en iets over den Javaan.*"

»Het is alleen door beschaving en verlichting, dat deze bedroevende staat van zaken mijns inziens kan worden veranderd, en terwijl rust en vrede, welvaart en volksgeluk, zich met die verlichting en ons veilig bestaan in Indië laten vereenigen, en de verbetering van het onderwijs daartoe den grond moet leggen, zoo moeten de welwillende oogmerken, welke uwe Excellentie zich heeft voorgesteld, als zoo vele weldaden beschouwd worden, die, naarmate dat derzelver uitwerkselen zich laten gevoelen, eerst naar waarde zullen geschat worden, en dien ten gevolge eene duurzame stof tot dankbare verknochtheid aan de regering, die dezelve geschonken heeft, zullen daarstellen.

»Doordrongen van deze gevoelens, zal ik trachten zoo veel in mijn vermogen is, aan den wensch van uwe Excellentie, door eene onbeschroomde openlegging van mijne welligt zeer gebrekkige denkbeelden dienaangaande, te beantwoorden, mij overtuigd houdende van de toegevendheid, waarmede uwe Excellentie dezelve zal willen beschouwen.

»Het onderwijs der Europesche of liever Christenjeugd alhier heeft, reeds van den aanvang van mijn bestuur, mijne aandacht tot zich getrokken, ten

gevolge waarvan ik dan ook de noodige voorstellen aan de hoofd-kommissie van onderwijs heb gedaan, om eenen geschikten onderwijzer te benoemen voor een honderdtal kinderen, welke alhier als het ware tot den lediggang en nutteloosheid worden opgekweekt. Maar daaraan, bij gebrek aan geschikte voorwerpen, ter vervulling van de onderwijzers-betrekking, nog geen gevolg gegeven zijnde, en het verlangen van uwe Excellentie zich, bij de onderwerpelijke missive, zoo ik mij niet vergis, tot de inlandsche jeugd bepalende, zoo zal dit rapport zich daartoe dan ook alleen uitstrekken, weshalve ik hetzelve zal verdeelen in:

»Het godsdienstig en lager onderwijs, zoo als het thans wordt gegeven, en de uitwerkselen daarvan, en

»De middelen, welke, volgens mijn oordeel, kunnen aangewend worden, om in het een en ander, met in het oog houden van ons belang en zekerheid, als bezitters van dit eiland, eene gunstige verandering daar te stellen.

»Gelijk in de meeste gedeelten van Java, bepaalt zich het onderwijs, in de residentie Djokjokarta, tot het godsdienstige, waarvoor 31 scholen bestaan, welke onder den naam van »pasantrian" of »priester-verblijven" bekend zijn. De priesters, welke voor dit onderwijs zijn afgezonderd, genieten van den vorst eene zekere hoeveelheid land pachtvrij tot onderhoud, en zijn daarvoor verpligt, het onderwijs zonder betaling te geven, behoudens de liefdadige geschenken, die hunne discipelen hun nu en dan aanbieden. De oprigting van soortgelijke pasantrians wordt door de Javanen onder de goede, verdienstelijke werken gerangschikt, en van daar, dat de aanzienlijke prinsen en rijksbestierder ook stichters of beschermers van dezelven zijn.

»De leerlingen wonen gewoonlijk in de woning van den leeraar, en zijn verpligt, om, bij gebrek aan eigene middelen, hem daarvoor en voor het levensonderhoud te dienen, terwijl zij, in stede van den hoofddoek, zich door eene priestermuts in hunne kleeding van de overige Javanen onderscheiden.

»Wat het onderwijs zelf aangaat, dit heeft weinig te beduiden, daar de leeraren zelven doorgaans weinig meer geleerdheid bezitten, dan dat zij de uiterlijke vereischten van de godsdienst en eenige gebeden van buiten kennen, en den koran en de commentarien op dezelve meestal geheel werktuigelijk kunnen lezen; en daar deze boeken in de arabische taal geschreven zijn, en de meeste priesters deze niet verstaan, zoo is dit onderwijs zonder eenig nut, en dient hun slechts, om den uiterlijken schijn van godsdienstigheid en geleerdheid aan te nemen.

»Het onderrigt bepaalt zich dan ook alleen tot dit een en ander, en strekt zich niet uit tot de grondregelen van de godsdienst, veel minder tot nuttige zedelessen, om tot levensregelen voor den vervolge te dienen. Een man wordt voor zeer geleerd gehouden, die de koran vlug kan lezen, en de burgerlijke en godsdienstige voorschriften van dezelve eenigermate kent! Hij, die eenige kennis van de Arabische taal verkregen heeft, en een goed natuurlijk verstand aan ingetogene zeden paart, verkrijgt spoedig eene buitengewone vermaardheid, en ziet zich door de aanzienlijkste personen als zoodanig, ja somwijlen als een heilige behandelen.

»Priesters, met zulke geringe kundigheden toegerust, en in eene godsdienst onderwijzende, die de geestdrijverij bevordert, zijn natuurlijk zeer ongeschikte voorwerpen om de beschaving en verlichting te bevorderen; en daar zij nogtans de eenigen zijn, die eenig onderwijs geven, zoo laat het zich gemak-

kelijk beseffen, dat in dezen toestand van zaken de Javanen, zonder andere buitengewone middelen, nog zeer lang in de duisternis en het bijgeloof zullen blijven voortleven. Daar onkunde en bijgeloof doorgaans met vooroordeelen tegen verlichte denkbeelden en uitgebreider kennis gepaard gaan, zoo is het geen wonder, dat Java's priesterschaar de bevolking van alle nieuwigheden afkeerig maakt, en eenen haat inboezemt tegen zoodanige vreemde betere instellingen, als haar gezag den bodem zoude kunnen inslaan. Deze beweegreden, meer dan werkelijke godsdienstijver, maakt de priesters doorgaans de ijverigste aanblazers en voorvechters van alles, wat strekken kan om het Europeesch of eenig ander vreemd gezag te ondermijnen en tegen te staan.

» Lager onderwijs bestaat bij de Javanen in het geheel niet, want men vindt nergens eene plaats, waar een zeker getal kinderen in het lezen, schrijven, rekenen, enz. onderwezen wordt. Hetgeen de Javanen van de eerste tot de laagste klasse daarvan kennen, leeren zij uit zich zelven, zonder dat dit een voorwerp der ouderlijke zorgen, veel minder van die der regering uitmaakt. Deze of gene bloedverwant of kennis, daarin ervaren zijnde, onderrigt de jongelingen op hun eigen verzoek, wanneer deze laatsten zich daartoe opgewekt gevoelen, en de vorderingen, die zij maken, hangen natuurlijk van hen zelven af. Hierin kan men dan ook de oplossing vinden van het zonderlinge verschijnsel, dat de meeste aanzienlijke Javanen, die meer hunne vermaken dan het verkrijgen van kundigheden nagejaagd hebben, zoo gebrekkig lezen en schrijven.

»Aan boeken, welke het verstand kunnen beschaven, bestaat een volslagen gebrek, tenzij men daarvan eenige geschiedkundige, meestal zeer overdrevene, verhalen, en de lessen en aanteekeningen, welke aanzienlijke inlanders hunne nakomelingen als vruchten van hunnen geest hebben nagelaten, wil uitzonderen, waaruit de voorname Javanen zich nu en dan iets laten voorlezen. Maar, daar deze manuscripten zeldzaam zijn en alleen door menschen van rang en vermogen bezeten worden, zoo kunnen zij weinig tot de verlichting en beschaving bijdragen."

Tot aanvulling van deze getrouwe en waarachtige schets van het onderwijs der Javanen, voeg ik hier nog bij, dat men in sommige dessa's onder de geringere volksklasse eene enkele familie aantreft, die in 't bezit is van het een of ander oud handschrift. Dit wordt als eene poesaka (heilige erfenis) bewaard, en is oorzaak, dat in zulk een gezin de kunst van lezen erfelijk wordt. De vader leest er soms 's avonds uit voor, en de buren en vrienden komen er begeerig naar luisteren; en het dient bovendien tot leerboek voor den zoon, om zich ook, zoo veel het dan wezen mag, in de leeskunst te oefenen. Aan de hoven bij vorsten, en in de dalams van regenten bevinden zich soms schrijvers, die de kinderen van den huize, als zij er lust toe hebben of de vader het verlangt, leeren lezen en schrijven. Op die wijze gaat de kennis van lezen en schrijven bij de Javanen niet geheel verloren.

» De slotsom van dit een en ander is derhalve, dat zoowel het geestelijk als het wereldlijk onderwijs onder de inlandsche bevolking nog zeer veel te wenschen overlaat, en in 't belang der bevolking zoowel als dat van het gouvernement, voor aanmerkelijke verbetering vatbaar is.

»Met voordacht heb ik de vrijheid genomen, om de precieuse aandacht van uwe Excellentie eenigermate met het geestelijke of godsdienstige onderwijs bezig te houden, omdat het mij voorkomt, dat ook dit de zorgen van het gouvernement waardig is, al wilde men zulks alleen uit een politiek oogpunt en niet als een middel van beschaving en verlichting beschouwen.

»Hoe wenschelijk het mij ook voorkomt, om de zuivere en verhevene christelijke godsdienst, meer en meer uit te breiden en de bevolking dezer landen daardoor als het ware met ons te verbroederen, zoo behoor ik nogtans niet tot degenen, die zich daarvan in den tegenwoordigen toestand der Javanen eenig goed gevolg beloven. Voor een half barbaarsch volk, heeft het eenvoudige en zedelijke van deze godsdienst te weinig aanlokkelijks en bevattelijks, om de leer van Mahomed met al hare vrijheden en vergunningen, en zoo vele, de wenschen van den half beschaafden mensch streelende, beloften in de toekomst, te kunnen verdringen. Pogingen daartoe aan te wenden, zoude ik zelfs voor gevaarlijk houden, zoo lang geen hooger trap van beschaving door den Javaan bereikt is. Ik geloof echter, dat het onderwijs in de Mahomedaansche godsdienst, in weldenkende en kundige handen en onder den invloed der regering gebragt, niet alleen ter bevordering van verlichting en beschaving kan bijdragen, maar ook aan de belangen van het gouvernement dienstbaar kan gemaakt worden."

Deze voorstelling van den heer VALCK is zeer opmerkelijk en verdient eene ernstige overweging. Er ligt waarheid in hetgeen hij zegt. »Voor een half barbaarsch volk heeft het eenvoudige en zedelijke van de christelijke godsdienst te weinig aanlokkelijks en bevattelijks." Als men zich het Christendom voorstelt, gelijk velen doen, als een compendium van leerstellingen en direkte voorschriften, dan zal het bij de Javaansche bevolking, in haren tegenwoordigen toestand, weinig invloed uitoefenen en op hare hervorming en ontwikkeling niet krachtdadig werken. Als men het wil invoeren onder strenge en afschrikkende vormen; als men begint met die vormen, zonder het verstand en het gemoed christelijk te hebben ontwikkeld en van een nieuw leven vervuld; als niet de verandering van zeden en instellingen een gevolg is van den hervormden en wedergeboren geest, maar men eerst tracht de handelingen en den uiterlijken toestand der Javanen, naar het uiterlijk voorkomen en de aangenomen gebruiken van 't een of ander kerkgenootschap te wijzigen en te rigten, en alzoo vruchten wil plukken voor dat de boom van krachtige en voortbrengende sappen is doortrokken — dan kan het niet anders, of de resultaten zullen ook hier zijn, zoo als overal elders, waar men dien weg gevolgd heeft. De Javanen zullen, zoo als de Ambonezen en de gansche ongelukkige bevolking der Molukkos, misschien in kleeding, in levenswijze, in de ritus hunner godsdienst, een flaauwe en gekunstelde afdruk worden van de Hollandsche gereformeerden of Roomsch-catholijken, maar er zal geen nieuwe, waarachtig christelijke, reine en heilige geest in hen ontkiemen. 't Is duidelijk, dat den heer VALCK dit denkbeeld heeft voor oogen gezweefd, toen hij zeide, dat voor eene half barbaarsche bevolking het eenvoudige en zedelijke van de christelijke godsdienst te weinig aanlokkelijks en bevattelijks heeft. Hij vatte het christendom op, niet als eene innerlijke kracht Gods, die

het verstand en het hart en den wil en den ganschen mensch reinigt en heiligt, zonder zich aan bepaalde vormen te verbinden, maar als eene verzameling van leerstellingen en voorschriften, die zeer gestreng zijn en moeijelijk in beoefening te brengen. Zulk eene leer zou, volgens zijne meening, die van MOHAMMED, met al hare vrijheden en vergunningen, niet ligt verdringen. Zij zou afstuiten op den niet ontwikkelden toestand van den geest der Javanen, op hunne zinnelijkheid, die door den Islam ontzien wordt, en die niet door eene strenge zedeleer of bepaalde voorschriften en verbodswetten, maar alleen door de kracht van den heiligen geest des Evangelies kan overwonnen worden.

De heer VALCK, wien de waarheid dezer voorstelling, ofschoon onbewust, voor den geest zweefde, zegt daarom, »dat hij het aanwenden van pogingen, om de bevolking tot christenen te maken, zelfs voor gevaarlijk zou houden, zoo lang geen hooger trap van beschaving door haar bereikt is." Indien hij op een ander standpunt gestaan had, zou hij zich ook anders hebben uitgedrukt, en het voor zeer verkeerd hebben gehouden, de Javanen te doopen en hun den naam en de zeden en gebruiken der christenen te willen brengen, zonder hun vooraf eene christelijke beschaving en ontwikkeling te hebben geschonken. Hij wil »het onderwijs in de Mohamedaansche godsdienst in weldenkende en kundige handen en onder den invloed der regering gebragt zien ter bevordering van verlichting en beschaving." Klaarblijkelijk bedoelt hij hiermede niet het leerstellige gedeelte van den Islam, maar de zedekundige en praktische lessen, die de koran aan het Evangelie heeft ontleend. Het christelijk element van het Mohamedanisme wil hij in het godsdienstig onderwijs op den voorgrond plaatsen en verder ontwikkelen; hij wil het met eenen christelijken geest doortrekken, christelijk maken, zonder de vormen of de dogmatische stellingen van het een of ander kerkelijk genootschap. Dat dit zijne bedoeling is, blijkt nog nader uit hetgeen hij verder laat volgen.

»De jeugd, door onkundige fanatike en, bij gebrek aan toezigt en bezoldiging van de zijde van het Europesche bestuur, van hetzelve onafhankelijke priesteren, in de Mahomedaansche godsdienst onderwezen wordende, ontvangt geene andere lessen dan de zoodanige, die haar eene onverstandige vooringenomenheid voor die leer moeten inboezemen en iederen andersdenkende voor eenen vijand daarvan doet houden; en van eene bevolking, die aldus opgeleid wordt, kunnen wij als Europeanen en Christenen weinig gehechtheid verwachten.

»Brengt men daarentegen het godsdienstig onderwijs in andere handen, namelijk in die van kundige Mahomedaansche leeraren; verbindt men deze menschen, door eene ruime bezoldiging en onderscheidene behandeling, aan onze belangen, en vertrouwt men het toezigt daarover aan de residenten, regenten en Europesche en Inlandsche ambtenaren, die belang bij het welvaren van het gouvernement hebben, toe, dan zal het onderwijs eene geheel andere strekking krijgen en onze staatkunde in de hand werken.

»Het onderwijs in de Godsdienst, aan priesters, welke van wege het gouvernement bezoldigd worden, van hetzelve afhankelijk zijn, toevertrouwd wordende, zoo zullen deze door belang en erkentelijkheid aangespoord

worden, om verdraagzame lessen te geven en al datgene te vermijden, hetwelk strekken kan om de godsdienstige begrippen hunner leerlingen van de Christelijke godsdienst en het Europesche bestuur te verwijderen. En wanneer het Gouvernement, door middel van het onderwijs in de Mahomedaansche leer te bevorderen, een nieuw bewijs geeft, dat hetzelve den eeredienst van het volk niet alleen eerbiedigt, maar zelfs beschermt, dan zal in de openbare meening veel daardoor gewonnen worden; terwijl wel verre, dat de verspreiding van de Christelijke Godsdienst daardoor zoude worden tegengewerkt, ik vermeen, dat dezelve bevorderd zal worden door de verlichting en beschaving, die het gevolg moeten zijn van de lessen, welke door kundige en welgezinde mannen, in stede van door onkundige en fanatieke priesters, gegeven worden, vooral wanneer het lager onderwijs daarmede hand aan hand gaat."

Indien er ooit een tijd is geweest, geschikt voor eene krachtdadige poging in dezen geest op Java, dan is het wel die, welken wij beleven. Over 't algemeen zijn de Javanen door het kultuurstelsel veel arbeidzamer geworden dan vroeger, en oefent die arbeidzaamheid op hun gevoel van behoefte aan intellektuele ontwikkeling eenen niet te miskennen invloed uit. Daarbij verliest de islam hoe langer zoo meer van zijne kracht. Nooit heeft die kracht den geest en het hart der bevolking diep en innig doortrokken. 't Waren meer vormen, dan wezenlijke elementen, die het de Arabische zendelingen gelukte, in het maatschappelijke leven der Javanen te doen opnemen. Door de gedurige gemeenschap met Mecca en de pelgrimstogten van priesters derwaarts, zijn die vormen tot dus verre in stand gebleven. Maar sedert het reizen naar het heilige graf, ook door de moeijelijkheden en kosten die de regering daaraan verbonden heeft, aanmerkelijk is verminderd, en slechts weinige hadji's van daar terugkeeren, beginnen zelfs die vormen meer en meer zich te ontbinden en wordt de bevolking langzamerhand onbekend met de voorschriften van den koran in dat opzigt. Zij zullen althans de ontwikkeling van den geest en den vooruitgang van beschaving en verlichting niet in den weg staan, wanneer algemeen een goed en rationeel onderwijs wordt ingevoerd. Reeds toen de heer VALCK deze missive schreef, werd de behoefte daaraan gevoeld, maar in de achttien jaren, die sedert dien tijd verloopen zijn, is, vooral in de residenties aan 's Gouvernements gezag onmiddellijk onderworpen, die behoefte op eene treffende wijze toegenomen. Ieder, die met den tegenwoordigen toestand der inlandsche bevolking bekend is, moet er van overtuigd wezen.

»Met betrekking tot het lager onderwijs, ben ik naar aanleiding van en in verband met het reeds verhandelde, van gevoelen, dat het nuttig, en voor het Gouvernement zeer belangrijk is, om hetzelve onder de inlandsche bevolking uit te breiden, en dat de oprigting van scholen, voor de inlandsche jeugd op de hoofdplaatsen en in de residentien, zooals die in de nota van de gecombineerde commissie wordt voorgesteld, daartoe merkelijk zal bijdragen, weshalve ik zoo vrij ben uwe Excellentie daartoe eerbiedig te adviseren.

»Ik ben echter van gevoelen, dat de bezoldiging van vijftien guldens 's maands, welke men aan de onderwijzers voor rekening van het bijbelgenoot-

schap wil toeleggen, te gering zal zijn, om daarvoor op alle plaatsen geschikte leeraren te vinden, vooral de zoodanigen, welke de Romeinsche en de Arabische letters behoorlijk kunnen schrijven, terwijl het mij tevens voorkomt, dat, aangezien de Arabische letter in de binnenlanden van Java weinig gebruikt wordt, het doelmatiger zoude zijn, om de Romeinsche en Arabische alleen te Batavia, Samarang en Soerabaija, en de eerstgemelde en de Javaansche in de overige residentien te doen leeren, en dit te meer nog, omdat het gemakkelijker zal zijn, om leeraren in de laatstgemelde talen dan in de twee eersten te vinden.

»Behoudens onderwerping aan wijzer oordeel, geloof ik, dat het onderwijs zich zal moeten bepalen tot het lezen, schrijven en rekenen, als zijnde kundigheden, waaraan de meeste behoefte wordt gevoeld, en waarvan het nuttige spoedig ondervonden zal worden; terwijl, naarmate van de vorderingen, die door middel van de scholen en de verspreiding van goede zedelijke boeken en geschriften bij de bevolking bespeurd worden, daaraan meerdere uitgebreidheid zoude kunnen worden gegeven.

»Naar aanleiding van dit een en ander, neem ik de vrijheid om de navolgende punten, als mijn gevoelen, aan het verlicht oordeel van uwe Excellentie te onderwerpen.

I. Dat, behalve de hoofdkommissie van inlandsch onderwijs te Batavia te vestigen, in iedere residentie sub-kommissiën zullen worden benoemd, bestaande uit den resident, de regenten of andere kundige hoofden (aan de hoven prinsen en rijksbestierders) en de hoofd-panghoeloe, geassisteerd door den secretaris der residentie, of een ander geschikt ambtenaar als secretaris.

2. Dat, onder toezigt en leiding van deze kommissiën, op de hoofdplaats van ieder residentie, zullen worden opgerigt:

a. Eene school voor het godsdienstig onderwijs, alwaar inlandsche jongelingen gratis door een' bekwamen en kundigen priester, bij voorkeur daartoe eenen hadji te nemen, in de Mahomedaansche leer zullen onderwezen worden.

b. Eene school voor het lager onderwijs, alwaar op dezelfde wijze onderrigt zal worden verleend in het lezen en schrijven van de Romeinsche en Javaansche letters, mitsgaders in het rekenen.

3. Dat de fondsen ter bezoldiging van de leeraren door het Gouvernement zullen worden aangewezen, en dat de residenten, na daarvoor geschikte personen gevonden te hebben, eene voordragt ten aanzien van het bedrag der traktementen zullen doen.

4. Dat, bij de keuze dezer leeraren, behalve de kunde en openbare achting, ook speciaal in aanmerking zal moeten komen de bekende gezindheid van dezelve, met betrekking tot het Europeesch bestuur, en dat de sub-kommissiën door direkte en indirekte middelen zullen moeten zorgen, dat bij het godsdienstig onderwijs zoo veel mogelijk verdraagzame leerstellingen, met vermijding van de onverdraagzame voorschriften van den koran, worden geleerd.

5. Dat de jongelingen, welke in de bedoelde scholen worden opgeleid, na voldoende bekwaamheid verkregen te hebben, bij voorkeur in 's Gouvernementsdienst zullen worden gesteld, voor zoo verre de geestelijken aangaat als panghoeloes, en de anderen als inlandsche hoofden.

6. Dat geen dwang, hoe ook genaamd, zal mogen worden aangewend, om van deze scholen gebruik te doen maken, moetende in beiden de volko-

menheid van het onderwijs en de algemeene achting der onderwijzers de eenige middelen van aanbeveling bij de bevolking wezen; en

7. Dat de schoolgebouwen in de gouvernements residentiën door de bevolking, zonder eenige betaling, onder leiding der regenten, zullen moeten worden vervaardigd, en aan de beide hoven door de vorsten of hunne rijksbestierders worden aangewezen.

»Ik hoop in den geest van uwe Excellentie gehandeld te hebben, door deze zaak in het algemeen te beschouwen, en mij niet te bepalen tot overwegingen en voorstellen, met betrekking tot deze residentie in het bijzonder, welk laatste mijns inziens eerst dan kan in overweging worden genomen, wanneer door uwe Excellentie de grondslagen voor deze aangelegenheid zullen zijn bepaald. Voorloopig kan ik uwe Excellentie echter eerbiedig berigten, dat ik met den rijksbestierder en een paar andere kundige en aanzienlijke inlanders daarover zoo veel noodig gesproken heb, en dezen geheel in mijn gevoelen hebben gedeeld, en dat zij de daarstelling van de bedoelde scholen als eene weldaad zullen aanmerken."

't Is mij onbekend, waarom aan deze voorstellen en aan de geheele zaak door den gouverneur generaal VAN DEN BOSCH geen gevolg is gegeven; maar zeker is dit te bejammeren, want groote vorderingen zou de intellektuele en morele toestand der Javanen nu reeds gemaakt hebben, indien de raad van den heer VALCK, al ware het ook slechts gedeeltelijk, was opgevolgd. De rijksbestierder van Djokjokarta en een paar kundige en aanzienlijke inboorlingen, aan wie hij zijne denkbeelden had medegedeeld, verklaarden, dat zij de oprigting van zulke scholen als eene weldaad zouden aanmerken. Ze stemden in dat opzigt volkomen overeen met de regenten en hoofden der residentie Tagal, die vijftien jaren later, toen het gouvernement zijne aandacht weder op deze aangelegenheid vestigde, mede geraadpleegd werden, en zich zelfs genegen betoonden, om zelve het te geven onderwijs te bekostigen. Hun advies was in volkomen harmonie met de verschijnselen, die wij overal opmerken. Dezelfde rijksbestierder van Djokjokarta had jaren lang eenen kundigen inlander, raden REKSO DI POERO, die, door zijne reizen, de aanraking waarin hij met Europeanen geweest was, en eigen studie, daartoe eenige bekwaamheid bezat, in zijne dienst alleen voor het onderwijs zijner kinderen. Overal waar Nederduitsche scholen zijn, maken de inlandsche hoofden van die gelegenheid voor hunne zonen gebruik. De regent van Banjoemas heeft op eigen kosten iemand aangesteld, om zijne kinderen, benevens die van andere inlandsche hoofden, onderrigt te geven in het lezen, schrijven en rekenen. De onder-regent van Tjilatjap betaalt maandelijks eene zekere som aan een gewezen klerk op het residentie-bureau, alleen om zijne kinderen door hem te laten onderwijzen. Zoo doet zich overal en bij allen de behoefte gevoelen — zoodat dan ook de regering, overtuigd dat langer tegenstand eene onmogelijkheid is, thans eindelijk besloten heeft, om iets te doen, ten einde eenigzins in die behoefte voorzien.

Bij koninklijk besluit van 30 September 1848, no. 95 (*), werden de ver-

(*) Zie *Tijdschrift voor Neerlandsch Indië*, Jaargang 1849, 1ste deel, bls. 288.

eischte gelden toegestaan, voor het oprigten eener kweekschool voor inlandsche onderwijzers op Java, en het daarstellen van een twintigtal provinciale of residentie-scholen *tot vorming van een geschikt personeel van inlandsche ambtenaren*. Gij ziet, dat het doel niet anders is, dan om in de behoefte te voorzien, die het gouvernement aan kundige inlandsche ambtenaren gevoelt, niet om de behoefte aan onderwijs, die de Javanen gevoelen, te bevredigen. Men wil eenvoudig eenige personen afrigten, dresseren voor de dienst van den lande, niet de bevolking vormen, ontwikkelen en opleiden. Maar in deze daad der regering, hoe zij dan ook zijn moge en uit welke beweegredenen zij haren oorsprong neme, verheugen wij ons van harte, want zij is in ieder geval eene weldaad voor de bevolking. Bovendien mogen wij ook het goede, dat er in andere opzigten in deze bepaling der regering gelegen is, niet miskennen. Wij juichen het denkbeeld toe, om onderwijzers uit de Javanen vooraf te vormen, en dan Javanen door Javanen te laten onderwijzen. Ook dit denkbeeld schijnt den heer VALCK voor den geest te hebben gestaan, ofschoon het niet tot helderheid bij hem schijnt gekomen te zijn, en hij daarom zijne toevlugt tot hadjis wilde nemen. Te regt heeft de regering begrepen, dat daarvan niet veel heil zou te wachten zijn, en men tegenwoordig onder de Javanen geene goede onderwijzers kan vinden, tenzij men ze vooraf vormt en opleidt.

Voor echter die normaal- en provinciale scholen kunnen worden ingerigt, moest een geschikt hoofdonderwijzer worden opgespoord, en moesten de noodige voorbereidende maatregelen genomen worden. In Dr. W. PALMER VAN DEN BROEK vond het gouvernement den man, die deze belangrijke taak zal op zich nemen. Op dit oogenblik bevindt hij zich aan de akademie te Delft, ten einde zich onder de leiding van den hoogleeraar TACO ROORDA vooral in de Javaansche taal te oefenen en voor zijne aanstaande betrekking voor te bereiden. Krachtens koninklijke kabinetsbeschikking van den 7 Julij 1849 no. 41, werd hem deze gelegenheid voor den tijd van twee jaren verschaft. Een ander persoon, die mede te Delft zou worden opgeleid, om PALMER VAN DEN BROEK als tweede onderwijzer ter zijde te staan, is zeer onlangs door den dood aan zijne bestemming ontrukt. De hoogleeraar TACO ROORDA heeft bereidvaardig de taak op zich genomen, om in de behoefte van goede Javaansche en Maleische schoolboeken te voorzien, en heeft die reeds gedeeltelijk voltooid.

Ondertusschen heeft de minister van koloniën, de schout bij nacht E. B. VAN DEN BOSCH, die de dringende noodzakelijkheid der invoering van onderwijs voor de Javanen schijnt in te zien en aan hare bevordering krachtdadig te arbeiden, te regt begrepen, dat het openen der kweekschool niet mag worden verschoven tot de komst van den heer PALMER VAN DEN BROEK op Java. Daarom zijn op dit oogenblik overwegingen aanhangig, om twee Indische ambtenaren, de heeren C. F. WINTER en A. J. WILKENS, het onmiddellijk oprigten der school al dadelijk op te dragen. De namen dier heeren zijn in de Javaansche letterkunde te beroemd, dan dat wij een woord tot hunnen lof behoeven te zeggen, of het verstandige en gelukkige der keuze te bewij-

zen. Noodzakelijk zal het echter wezen, dat hun de hulp en ondersteuning wordt verzekerd van iemand, die den aard en de strekking van het onderwijs in het algemeen heeft bestudeerd en daarvan ook praktische kennis bezit, opdat de inrigting van de normaal-school en de wijze waarop de jongelingen er gevormd worden al dadelijk op goede gronden gevestigd zij. Het gebrekkige der inrigting van het instituut voor de Javaansche taal te Soerakarta is oorzaak geweest van de weinige vruchten, die het heeft opgeleverd; moge deze zelfde fout, die dezelfde gevolgen zou hebben, bij de normaalschool vermeden worden!

Waarschijnlijk zullen de denkbeelden, door wijlen den resident VALCK in den medegedeelden brief uitgedrukt, in deze gewigtige aangelegenheid van eenig nut kunnen wezen. Wij voor ons zullen met belangstelling onze aandacht op deze belangrijke aangelegenheid gevestigd houden, en daar waar wij kunnen gaarne onze hulp en medewerking, hoe gering zij dan ook mogen zijn, verleenen. Want in de ontwikkeling en beschaving der Javanen zien wij niet alleen het geluk der bevolking, maar ook het welbegrepen belang en voordeel onzer eigen natie. Thans zijn helaas! de schatten, die de gedwongen arbeid van tien millioen menschen voor ons afwerpt, de vrucht van een stelsel, hetwelk hun zelven geen de minste waarachtige welvaart aanbrengt. Zelfs de meerdere rijkdom, dien het gouvernement, door het betalen van den arbeid, in sommige residentiën verspreidt, wordt daar grootendeels tot niets anders aangewend, dan om het debiet van opium te vermeerderen, en dus het volk naar ligchaam en geest nog meer te depraveren. Het voorbeeld in de residentie Kediri, vroeger door ons medegedeeld, leert dit ten duidelijkste (*). Wil men dus de tegenwoordige kunstmatige en gedwongen inrigting der Javaansche maatschappij, die juist daarom zeer broos en onzeker is, langzamerhand in eenen normalen toestand veranderen; wil men, gelijk de regering nog onlangs verklaard heeft, dat zij zelve als wenschelijk beschouwt, de Javanen zoodanig behoeften leeren kennen, dat zij zelve uit eigen beweging planten en werken, en de vrije beschikking over de vruchten van hunnen arbeid kunnen behouden; wil men alzoo, door een vrij en ongedwongen handelsverkeer met Indië, de ondernemingszucht, de kracht en daardoor den nationalen rijkdom van Nederland opwekken en vermeerderen — dan trachte men beschaving en ontwikkeling op Java en in den Archipel te verspreiden. Onderwijs is daarvan de grondslag — goed, christelijk onderwijs zal aan die beschaving eene goede rigting geven, en de verderfelijke gevolgen, die haar dikwijls vergezellen, voorkomen. Wij hopen daarom, dat allen, die op de thans door de regering ingestelde schoolinrigting eenigen invloed kunnen uitoefenen, zich haar met warmte en geestdrift zullen aantrekken; dat de regering zal voortgaan op den weg, dien zij thans is ingeslagen; en dat de zegen der goddelijke voorzienigheid deze eerste pogingen, om het zedelijk en geestelijk welzijn der Javanen te bevorderen, met eenen rijken zegen zal bekroonen!

(*) Zie *Tijdschrift voor Neerlandsch Indië*, Jaargang 1849, 7de Aflevering, blz. 58.

Nog iets over de Emancipatie der Slaven in Nederlandsch-Indië.

Een, in de varia der vierde aflevering van het thans in Indië zooveel gelezen Tijdschrift voor N. I. voorkomend, artikel over de emancipatie der slaven in deze gewesten, heeft mij aangespoord, mijne meening over deze aangelegenheid ter neder te stellen. Wars van alle woordenpraal, en mij in geenen deele de begaafdheid willende toekennen om als schrijver op te treden, zal ik mij slechts bepalen, zoo eenvoudig en zakelijk als in mijn vermogen is, die meening kortelijk bekend te stellen.

Hoezeer ik, even als de redakteur van het Tijdschrift, den heer J. TH. BIK, landeigenaar, te Batavia woonachtig, eere toebreng over hetgeen omtrent hem voorkomt in de Javasche Courant, van den 13 Januarij 1849 no. 4, waaruit blijkt, »dat hij den resident van Batavia gemagtigd heeft, om in de registers der lijfeigenen te doen aanteekenen, dat, na den 1 Januarij 1849, al de uit hem toebehoorende lijfeigenen geboren wordende slaven vrij zijn"; zoo zoude het mij nogtans beter voorkomen, dat hij de ouders dezer kinderen te gelijkertijd van de bedoelde registers deed afvoeren. Het moet toch met der tijd, wanneer de eersten tot rijperen leeftijd zullen gekomen zijn, een hoogst onaangenaam, ja pijnlijk gevoel verwekken, dat hunne ouders in den band der slavernij zich steeds bevinden, terwijl zij zelve vrij zijn. Te meer, dewijl zij nu de zekerheid niet hebben van altoos bij hunne ouders te zullen kunnen blijven, en misschien van hen gescheiden hun onderhoud zullen moeten zoeken. Wanneer de heer BIK die magtiging er nog bijvoegt, dan zal dit zijne menschlievende bedoeling nog meer luister bijzetten; zijn geldelijk belang zal daardoor weinig te kort worden gedaan; bovendien is hij kinderloos en een der voornaamste landeigenaren op Java. (*)

(*) Wij aarzelen niet, dezen wensch van den geëerden inzender hier te plaatsen, ofschoon de heer BIK waarschijnlijk gegronde redenen zal gehad hebben, die hem bewogen, om slechts de kinderen, die nog zouden geboren worden, te emanciperen. Wij deelen in dien wensch, omdat daardoor de vrijheid aan een aantal slaven zal gegeven worden, wier lot tegenwoordig, bij eenen goeden en menschlievenden meester wel niet beklagenswaardig is, maar die toch, gelijk alle menschen, op de vrijheid grooten prijs stellen. Ook gelooven wij gaarne, dat het voor de kinderen een onaangenaam en pijnlijk gevoel zal wezen, als zij zien, dat hunne ouders bij voortduring in slavernij blijven. Met dit argument kunnen wij ons althans beter vereenigen, dan met hetgeen vroeger is aangevoerd tegen de vrijverklaring van alle na zeker bepaald tijdstip uit slaven geboren kinderen, alsof daaruit de ergerlijkste tooneelen zouden ontstaan; alsof de na den bepaalden termijn ter wereld komende kinderen met minachting op hunne ouders, broeders en zusters zouden nederzien, zich ver boven hen verheven achten en hen meer en meer het ongeluk der slavernij doen gevoelen. Deze en meer andere dergelijke redeneringen, die wij vroeger (Tijds. v. N. I., jaarg. 1849, 8ste afl., blz. 158) wederlegd hebben, houden wij voor dwaasheden, die alleen kunnen worden te berde gebragt door hem, die van de emancipatie der slaven afkeerig is. Dat het bij sommige kinderen soms een pijnlijk gevoel zal

Tot eene emancipatie der slaven in deze gewesten zal het gouvernement, volgens mijn oordeel, niet ligt overgaan noch te bewegen zijn, want dan zoude het moeten beginnen met zijne eigen slaven op Banda vrij te geven, hetgeen zeer in het nadeel der specerijkultuur aldaar strekken zoude, en op de koloniale inkomsten eenigzins zoude influenseren.

De zoogenoemde perkslaven te Banda, zijn in de letterlijke beteekenis des woords *geen slaven*. Het vroeger bestuur aldaar had, natuurlijk niet op eigener autoriteit, maar zeker daartoe gelast, een zeker getal dezer ongelukkigen van de omliggende eilanden, tegen zekere betaling per hoofd aan hunne opperhoofden, naar Banda laten overbrengen, ten einde in de specerijtuinen gedwongen ten arbeid te worden gesteld. Zij zijn sedert aanmerkelijk in getal toegenomen en aan den zwaren arbeid in deze tuinen van lieverlede gewoon geraakt. Geen gewone huisslaaf of aldaar aanwezige banneling is op den duur tegen hen in het zware werk bestand, en derhalve is de perkslaaf, wanneer ik mij zoo mag uitdrukken, in het belang der specerijkultuur te Banda, onmisbaar, terwijl het mij niet onwaarschijnlijk is voorgekomen, bij het lezen van het voorberigt der brochure van dr. W. R. VAN HOËVELL: »De emancipatie in N.-I.," dat het vorenstaande wel eene der beweegredenen kan geweest zijn, die den heer ROCHUSSEN er toe gebragt hebben, vooreerst nog aan het door hem zelven opgesteld besluit geen gevolg te geven. (*)

Eene onvergefelijke zaak is het, dat het Gouvernement deze menschen in het denkbeeld laat, dat zij lijfeigenen van hetzelve zijn, zonder eenig bewijs

---

veroorzaken, te weten dat hunne ouders nog slaven zijn, is mogelijk, — maar 't kan nooit een argument wezen tegen het emanciperen der slaven, op de wijze, als de heer BIK gedaan heeft, en waarin wij wel wenschten, dat hij door alle slavenhouders werd nagevolgd. In deze aangelegenheid is eene halve weldaad reeds eene groote winst, want zoo zij algemeen bewezen wordt, zal de slavernij daardoor binnen kort in Indië niet meer bestaan. DE REDAKTIE.

(*) Mij dunkt, de schrijver maakt den heer ROCHUSSEN hier geen kompliment, of liever de verontschuldiging bezwaart den man nog meer, dien hij verschoonen wil. Immers de perkslaven van Banda moeten onder de eigenlijke slaven geteld worden of behooren er niet toe. In het laatste geval brengt hun toestand geen de minste moeijelijkheid in de uitvoering van het voornemen, dat de heer ROCHUSSEN, bij zijne komst in Indië, zoo herhaaldelijk te kennen gaf, en waarvoor hij van geestdrift scheen te blaken; de slaven kunnen geëmancipeerd worden, al bestaan er ook nog niet te overkomen bezwaren tegen de verbetering van het lot der perkslaven van Banda. Moeten deze laatsten inderdaad onder de eigenlijke slaven geteld worden, dan wordt ook daardoor de noodzakelijkheid eener algemeene emancipatie der slaven nog dringender; want dan is de toestand, waarin een groot deel dier ongelukkigen verkeert, veel vreeselijker dan men vermoedde. Dan wordt het voor de eer en de waardigheid der regering nog meer dure pligt, dat ten spoedigste een stand van zaken ophoude, die het Gouvernement zelf medepligtig maakt aan deze schandelijke en de menschheid onteerende instelling. Wij voor ons gelooven niet, dat de perkslaven van Banda oorzaak zijn, waarom voor de emancipatie der overige slaven in Nederlandsch Indië nog niets is gedaan; maar schrijven dit daaraan toe, dat de verlichte, menschlievende en vrijzinnige denkbeelden, waarmede men in Indië komt, langzamerhand veranderen, en de geestdrift bekoelt, als men er met zekere menschen in aanraking komt, die zich boven de kinderachtige philantropie dezer eeuw verre verheven rekenen, al die wenschen naar het vrij laten der slaven, naar het afschaffen der bazaarpachten, naar het verbieden der hazardspelen, enz. voor dwaasheden uitkrijten, en alleen dat regeringsstelsel onder alle omstandigheden en in ieder geval voor het beste houden, 't welk de meeste geldelijke voordeelen afwerpt. DE REDAKTIE.

dat de echtheid daarvan kan staven, ja, zelfs voor hun onderhoud niet de minste uitgaaf doet; want de perkenier moet hen, twee keeren in het jaar, voorzien van kleeren, en de benoodigde rijst ten behoeve der slaven wordt hem tegen vastgestelde prijzen van zijne te goed gemaakte specerijgelden telken drie maanden afgetrokken; terwijl de perkenier niet gehouden is, hun maandelijks iets voor siri, als anderzins te geven; en het Gouvernement heeft tot dusverre, door middel van 's lands kas, hen daarin ook niet te gemoet willen komen.

De menschlievendheid is echter bij den eenvoudigen perkenier te Banda niet in haar geheel uitgedoofd, maar komt den perkslaaf hierin te gemoet, door hem stukjes grond tér bearbeiding te geven, van welker opbrengst hij in deze voor hem zoo hoogst noodige behoefte kan voorzien. Het Gouvernement in N. I. gelast ieder eigenaar van slaven, ingevolge de vastgestelde bepalingen, aan ieder huisslaaf minstens maandelijks een halve gulden te geven; bijna ieder misdadiger, die naar Banda wordt verwezen, ontvangt een gulden 's maands uit 's lands kas; maar de ongelukkige perkslaaf moet op den achtergrond staan en kan niet anders doen, dan zich op de mededoogendheid van den perkenier verlaten.

Gruwelijk moet het immers in het oog eener beschaafde natie zijn, dat de Indische regering menschen in den slavenstand behoudt, die werkelijk geen slaven zijn, en arbitrair met dien naam zijn bestempeld geworden; — gruwelijk kan het mijns inziens heeten, dat deze ongelukkigen door het plaatselijk bestuur op afzonderlijke registers als »perkslaven" worden gecontroleerd, en dat zij zoo geheel aan hun lot worden overgelaten.

Datzelfde gouvernement stelt zekere straf op de misdaad van iemand in slavernij te houden, die werkelijk geen slaaf is; maar nu moet ik de vraag opperen: wie is thans met betrekking tot den zoogenoemden perkslaaf op Banda de misdadiger? en wie zal in deze regt spreken? Het is hiermede ook al het geval: »doet naar mijne woorden, maar niet naar mijne daden."

Het verkoopen van slaven op publieke vendutie vind ik, met den redakteur van het Tijdschrift voor N.-I., eene barbaarsche en onmenschelijke instelling hier op Java, ja, eene handeling die het gouvernement ten eenenmale moest verbieden; want teregt merkt de heer VAN HOËVELL aan, dat deze verkoopingen van menschen even als van beesten, in het oog onzer naburen (de Engelschen), een gruwel zijn. Uit de annonces van verkoopingen in de Javasche courant ontwaart men, dat zich geen enkel Engelsch kommissie- of handelshuis belast heeft, met het onder de hand of op publieke veiling verkoopen van slaven. Het zijn te Batavia slechts een paar *Nederlandsche* kommissie-huizen, die volgaarne deze taak op zich nemen, ten einde in dat bloedgeld (kommissie-penningen) een loon te vinden, dat ik niet gaarne op mijn geweten zou hebben, al wordt men ook op Java langzamerhand aan dergelijke onregtvaardigheden gewoon.

Wat den slavenstand op Java zelf betreft, schijnt mij het onaangenaamste en ongelukkigste voor die beklagenswaardigen in het algemeen, dat zij door

knellende banden verpligt worden bij den persoon te *moeten* dienstbaar blijven, in wiens bezit zij zijn gesteld, of door zekere som gelds of door vermaking. Het laatstgenoemde torschen zij met eene voorbeeldige gelatenheid, maar de gedachte dat door *geld*, de talisman van zoo vele gruwelen, het onvervreemdbaar bezit van hun persoon, ja zelfs van hun ligchaam de eigendom van anderen is geworden, is hun ondragelijk; en menigmaal ziet men de treurigste uitwerkselen bij dit handelsartikel voor den kooper, of voor hunne lotgenoo'en, met wie zij soms in ongenoegen geraken, en die hun verwijten, dat zij op de *vendutafel* in het openbaa verkocht zijn.

Overigens is de slavenstand (met uitzondering der perkslaven op Banda, want deze zijn geen werkelijke slaven,) in het algemeen in Indië niet zoo beklagenswaardig, als men zich wel voorstelt. In de West-Indiën worden zij nog steeds naar hunnen arbeid door de zweep gedreven, indien zij weigerachtig of lui in het gaan zijn, maar Gode zij dank, zoo ver is de barbaarschheid op Java tot dusverre niet gestegen. Wel ontvangt de policie dikwerf klagten van mishandeling door sommige oude Indische tronies aan hunne slaven toegebragt, doch de wet van 1825 heeft zonder aanzien van persoon hierin voorzien, en deze doet den slaaf dikwerf over zijn' meester triomferen.

Tot het doen van huiselijke bezigheden zijn zij meestendeels bestemd, waarvoor zij steeds eene zindelijke kleeding, hun eten, en, zoo als ik hierboven reeds gezegd heb, minstens een halve gulden genieten. Bijaldien de eigenaar aan dit een en ander niet ten volle beantwoordt, is de wet van 1825, hiervoren geciteerd, het schild voor de slaven, waarop zij hun regt verkrijgen; en niet zelden ziet men, dat, bij sommige plaatselijke besturen, grove mishandelingen aan slaven toegebragt met de meeste gestrengheid gestraft worden.

Wanneer men op Java in het generaal de behandeling der slaven toetst aan de gedachten, die sommigen in Europa daarvan koesteren, dan zoude dezelve gruwelijk kunnen genoemd worden; maar waarlijk dit is toch verre weg het geval niet; zij leven onbezorgd en krijgen het noodige op hun tijd van het kind tot den grijsaard toe. Zelfs ben ik ook dikwerf ooggetuige geweest, dat in sommige huizen, de slavenkinderen met die des lijfheers werden opgevoed en verzorgd en dan den naam kregen van *anak-maas;* doch zeer natuurlijk is het, dat, wanneer zij tot dien leeftijd gekomen zijn, waarop de lijfheer hen tot het verrigten van arbeid in staat acht, zij zich daaraan moeten onderwerpen (*).

(*) Ofschoon wij het tafereel van den toestand der slaven in Indië, dat de schrijver hier ophangt, niet van onwaarheid willen beschuldigen, durven wij toch beweren, dat het de zaak van de schoonste zijde voorstelt. 't Is zoo, op eenige uitzonderingen na, hebben de slaven het, wat hunne stoffelijke behoeften betreft, niet zoo veel erger dan de vrije lieden op Java, en zijn er zelfs, die in dat opzigt een veel benijdenswaardiger lot hebben dan de laatsten. Maar anderen, die het eigendom zijn van Chinezen en Arabieren, zijn niet altoos zoo gelukkig, en lijden, vooral wanneer zij oud worden en niet meer werken kunnen, dikwijls gebrek. Wij stemmen echter toe, dat de toestand der slaven op Java

Hoe doeltreffend en hoe wenschelijk eene emancipatie der slaven in Indië betoogd mogt worden, zoo wenschte ik eerst en vooraf de navolgende bezwaren, in dezen maatregel gelegen, te zien opgehelderd.

1) Bijaldien eene emancipatie der slaven in Indië plaats vindt, of men deze menschen alsdan niet ongelukkiger maakt, dan toen zij nog in den slavenstand zich bevonden (*)?

2). Wat men, wanneer zij vrij verklaard zijn, met hen moet uitrigten? want het grootste gedeelte is ongeschikt voor den veldarbeid; en of zij zich steeds, even als toen zij nog slaaf waren, van het noodige voor hun onderhoud verzekerd kunnen beschouwen, doch vooral diegenen, die reeds eenen hoogen ouderdom bereikt hebben (†)? en eindelijk:

3). Of het getal misdadigers niet grooter worden zou, bijaldien eene emancipatie der slaven plaats vond, vermits zij tot dus verre nog zoo veel doenlijk door den band van het plegen van misdaden worden weerhouden (§)?

---

niet in vergelijking kan komen met dien van vele andere landen. En toch — al was hun lot in alle opzigten het gelukkigste der wereld, ja al zouden ze van hunne materiële voordeelen, bij eene vrij-verklaring, verliezen, dan nog zou ik voor de emancipatie met kracht mijne stem verheffen, en ik ben er van overtuigd, dat ik bij de slaven zelve weerklank zou vinden. Zij gevoelen het belemmerende en vernederende der slavernij; zij haken en zuchten naar vrijheid. Vrijheid is de natuurlijke toestand van den mensch, die zich ook bij de slaven van Java niet verloochent. DE REDAKTIE.

(*) Zoo als deze vraag gesteld is, kan men, dunkt mij, die niet anders dan ontkennend beantwoorden. Thans missen zij iets, dat zij op hoogen prijs stellen; bij al het goede dat ze overigens bezitten, missen ze de vrijheid. Waarom zou nu die vrijheid, waarnaar ze zoo zeer verlangen, waarvoor ze zoo veel willen opofferen, hen ongelukkig maken? Ik zie er geen enkele reden voor; en de ondervinding heeft, dunkt mij, ten duidelijkste het tegendeel geleerd. Na al hetgeen ik in mijne verhandeling „over de emancipatie der slaven," en in een artikel over hetzelfde onderwerp in dit Tijdschrift gezegd heb, geloof ik niet noodig te hebben, dit nog nader aan te toonen en uitvoerig te bewijzen. DE REDAKTIE.

(†) Men moet, wanneer zij vrij verklaard zijn, niets „met hen uitrigten." Men heeft, ook na hunne vrij-verklaring, bedienden noodig. Zij zullen in die behoefte voorzien, en daarin hun bestaan vinden, gelijk zij, aan wie men van tijd tot tijd de vrijheid geeft, tot dus verre gedaan hebben. En dat alle slaven, ofschoon niet tot den veldarbeid gebruikt wordende, daarvoor ongeschikt zouden zijn, durven wij ontkennen. Kampong Makassar, bij Batavia, waar vele geëmancipeerde slavenfamiliën zich hebben neergezet, kan het tegendeel bewijzen. Zij, die reeds eenen hoogen ouderdom bereikt hebben, zullen verder door hunne kinderen of betrekkingen onderhouden worden, even als de ouden en zieken bij de vrije Javanen. Wil men nog iets meer doen, om zich te verzekeren dat zij niet tot armoede en gebrek zullen vervallen, laat men dan door algemeene vrijwillige bijdragen in hunne behoeften voorzien. Hun aantal zal zoo groot niet zijn, en de Christelijke liefde schrijft dit als pligt voor, al zijn ze ook Mohamedanen of Heidenen. DE REDAKTIE.

(§) Ik geloof, dat de band der slavernij de slaven niet van het plegen van misdaden terug houdt. De wijze, waarop ze bij hunne meesters in dienst zijn, laat hun dezelfde gelegenheid om misdaden te plegen, als aan vrije lieden. Er zijn voorbeelden, dat de slaven den meester gered en beschermd hebben, gelijk ook de slavernij de oorzaak is geweest van misdaden en gruwelen, die niet zouden bedreven zijn, indien de misdadiger de vrijheid gehad had. — Nu ongeveer twintig jaren geleden, werd eene familie op eene gruwzame wijze vermoord. De slaven bleken de daders te zijn, en een hunner was de aanvoerder en verleider der overigen. Maar was hij geen slaaf geweest, dan zou hij niet tot die misdaad gekomen zijn. Hij bezat eene schoone echtgenoot, met wie hij door innige liefde verbonden was. Zijn meester had begeerige oogen op haar geslagen, en ver-

Ik zoude hiermede kunnen eindigen, maar alvorens ik nogtans hiertoe overga, wenschte ik voor een oogenblik nog uwe aandacht gaande te houden omtrent den waren toestand der huisslaven in de Molukkos, doch speciaal op Banda, vermits het mij niet onduidelijk is voorgekomen, dat men dikwijls den slavenstand op Java voor dien van den geheelen Indischen archipel tot basis neemt.

Een driejarig aanwezen te Banda heeft mij de overtuiging gegeven, dat de huisslaaf aldaar onmisbaar is, op grond dat men niet even als op Java vrije bedienden tegen eene maandelijksche bezoldiging aldaar in dienst kan krijgen. Wel is waar staat het plaatselijk bestuur aan de ambtenaren en sommige ingezetenen toe, het benoodigd getal bannelingen voor huiselijke werkzaamheden, doch legt hun daarvoor voor iederen banneling eene maandelijksche betaling van *f* 4 recepis op, gezamenlijk uitmakende het aldaar bestaand zoogenoemd bannelingsfonds, en waaruit dikwerf betalingen gedaan worden, welke den toets van derzelver eigenlijk doeleinde niet altoos kunnen doorstaan.

De aldaar geplaatst wordende ambtenaar is meestal verpligt zich aan deze instelling te moeten onderwerpen, want de op Banda geboren notabelen trachten het zoo veel doenlijk met hunne lijfeigenen te doen, die over het algemeen eene zeer goede behandeling ondergaan. Er zijn sommigen, die van 30 tot 40 lijfeigenen bezitten, en zelfs heeft de geringste inboorling er minstens een of twee. De slaven van den laatsten moeten (en zijn daaraan gewoon) dikwerf den kost voor hunne meesters zoeken, door des nachts op zee te gaan visschen; van de vangst genieten zij een zeker gedeelte en het overige moeten zij langs de wegen op de voordeeligste wijze trachten te verkoopen. Bij de notabelen genieten zij niet alleen eene goede behandeling, maar velen van de vrouwelijke kunne worden soms door hare meesters of meesteressen vrijgegeven, vervolgens gedoopt en in de Christelijke leer onderwezen, en niet zelden ziet men, dat zij met een goed burger aldaar in den echt worden verbonden. Geen huisslaaf zegt te Banda ooit tegen zijnen meester of meesteresse *toewan* »heer" of *njonja* »vrouw", maar altoos »vaderlijke meester" of »moederlijke meesteres", *toewan paai* en *toewan maai;* de lijfheer of eigenaresse zijn er bijzonder op gesteld, dat hunne slaven hen zoo noemen.

Indien men het vorenstaande met juistheid nagaat, dan komt het mij voor. dat, hoe prijzenswaardig eene algemeene emancipatie der slaven in Nederlandsch Indië wezen zoude, deze maatregel voor de Molukkos, doch vooral te Banda, meer kwaad dan goed zoude stichten, daar de slaven te dier plaatse te hoogst noodzakelijk voor den Christeninboorling zijn. Eenmaal vrij zijnde, zouden zij grootendeels hun onderhoud op andere plaatsen moeten zoeken, vermits

---

volgde haar gedurig met zijne aanzoeken. De slaaf bleef met die omstandigheid niet onbekend, viel zijnen heer te voet, en bad hem van zijne zondige voornemens af te zien, en hem zijne echtgenoot te laten — anders stond hij niet voor zich zelven in. Was hij vrij geweest, dan had hij ongetwijfeld met zijne vrouw zich verwijderd en eene andere dienst gezocht. Nu moest hij blijven — de meester werd gedurig door zijnen hartstogt tot nieuwe pogingen aangezet — bij den slaaf nam de jaloezij en de haat en de wraakzucht gedurig toe, — en het einde was een gruwelijke moord. DE REDAKTIE.

Banda zelve, door de onbeduidendheid der plaats, hun daartoe niet voldoende de gelegenheid zoude aanbieden (*).

Opmerkelijk is het daarenboven, dat gedurende de drie jaren, welke ik te Banda heb doorgebragt, geen aldaar geboren slaaf op publieke vendutie is verkocht geworden, maar wel enkele malen eenige die van Java daar waren aangebragt en door hunne meesters derwaarts waren gezonden, om wegens hun slecht gedrag op openbare veiling verkocht te worden.

Hoogst aangenaam zoude het mij wezen, indien de redakteur mij, door middel van zijn tijdschrift, zijn gevoelen opzigtelijk het vorenstaande wilde kennelijk maken (†), of, indien hij het te onbeduidend mogt vinden, de goedheid wilde hebben, dit geschrijf aan de vlam op te offeren.

In Nederlandsch Indië, 21 Junij 1849.

Een inteekenaar op het Tijdschrift voor N. I.

(*) De gegrondheid dezer gevolgtrekking zie ik nog niet in. Vooropgesteld eens, dat de Christenen op Banda en in de Molukkos geene vrije bedienden kunnen verkrijgen, dan nog zou dit geen reden wezen, om de emancipatie der slaven achterwege te laten. 't Is dan beter, dat de Christenen zich zelve bedienen, dan dat zij een' smaad werpen op het Christendom, 't welk zij belijden, die het evangelie onder de volkeren in minachting moet brengen. Bovendien, zou 't in mijn oog voor de Molukkos eene weldaad zijn, indien, door gebrek aan slaven, die thans voor hen werken, de Christenen tot arbeidzaamheid verpligt werden. Ze laten, gelijk de geëerde schrijver zelf verhaalt, hunne slaven vischen en andere werkzaamheden verrigten, en leven van hetgeen dezen daarmede verdienen. Wel verre dat dit eene reden zou wezen om de slaven niet te emanciperen, is het in mijn oog een nieuw bewijs, hoe dringend noodzakelijk het wordt, om de Christenen in de Molukkos het middel te benemen, waardoor zij aan hunne luiheid voedsel kunnen geven, en versterkt worden in het denkbeeld (de bron van zoo veel ellende op die eilanden), alsof een Christen geen handen-arbeid mag verrigten. Geef aan alle slaven in de Molukkos de vrijheid — maar geef tevens uw verderfelijk monopoliestelsel op, open de havens voor den wereldhandel, stel de bevolking, die sedert twee eeuwen stelselmatig in hare stoffelijke en zedelijke belangen aan de hebzucht is opgeofferd, in de gelegenheid, om zich te ontwikkelen en op te heffen uit hare ellende — en de maatregel der emancipatie van de slaven, zal door diezelfde bevolking in de uitkomst gezegend worden, al gaat zij ook met eenige tijdelijke opofferingen voor haar gepaard. DE REDAKTIE.

(†) Gaarne heb ik aan dit verlangen van den inzender voldaan, en ik hoop, dat hij mij de gemaakte aanmerkingen ten goede zal houden. Ofschoon onze zienswijze niet in alle deelen dezelfde is, komen wij toch daarin overeen, dat de emancipatie der slaven hoe langer zoo meer noodzakelijk wordt. De bezwaren, die de schrijver vermeent, dat tegen de uitvoering daarvan bestaan, heb ik, naar ik hoop, voldoende opgelost. Maar er kunnen ook nog andere moeijelijkheden wezen, waarop tot dusverre de aandacht niet is gevallen. Hoe meer alzoo deze belangrijke aangelegenheid besproken wordt, des te beter zal het oogenblik worden voorbereid, waarop aan de slaven in Indië de vrijheid zal worden geschonken, en des te krachtiger zal de regering worden aangespoord, om dat tijdstip te bespoedigen. DE REDAKTIE.

De algemeene statistieke kaart der Nederlandsche Overzeesche Bezittingen van den baron Melvill de Carnbee.

Het doel, dat de heer MELVILL zich voorstelt met de bij deze aflevering van het Tijdschrift gevoegde algemeene statistieke kaart der Nederlandsche Overzeesche Bezittingen, is, om in een klein bestek een algemeen overzigt te geven van de uitgestrektheid, de bevolking, den uitvoer, enz. van de Nederlandsche bezittingen in Azië, Amerika en Afrika.

Dergelijke algemeene overzigten, met de noodige zorg en juistheid zamengesteld, hebben wij nog nergens aangetroffen, en toch zijn ze van het allergrootste nut, daar ze als in een' oogopslag de voornaamste statistieke bijzonderheden van de koloniën aantoonen.

Men verkrijgt door deze kaart, in algemeene trekken, een gewenscht overzigt van den gezamenlijken Nederlandschen staat; daar het koningrijk en de overzeesche bezittingen op eene en dezelfde schaal zijn voorgesteld, wordt eene onderlinge vergelijking van derzelver uitgestrektheid, zelfs op het eerste gezigt, gemakkelijk; de cijfers en tekst onder de kaart geplaatst, komen bij een nader onderzoek te hulp, en lichten de zaak in meer bijzonderheden toe. Zoo vindt men er vooreerst een' algemeenen staat van de uitgestrektheid en bevolking van Nederland en zijne koloniën; verder de ontwikkeling van dezen algemeenen staat door verschillende detail-tableaux, zoo van de eilanden en residentiën in den Oostindischen archipel, als van de bezittingen in Amerika. Twee tabellen geven in getallen de verdeeling van de bevolking van Oostindië naar de verschillende menschenstammen en naar de godsdiensten, die door de volkeren beleden worden. Het spreekt van zelf, dat deze splitsing, uit den aard der zake uiterst moeijelijk, slechts eene eerste proeve mag heeten.

Eenige andere tabellen geven eene dergelijke verdeeling der bevolking van de West-Indiën, de bevolking van de groote eilanden afzonderlijk en die van de voornaamste steden. De onderlinge vergelijking der oppervlakten en sterkte van bevolking, zoo der Nederlandsche bezittingen onderling als met eenige vreemde landen, wordt door twee tabellen zeer gemakkelijk gemaakt.

Elders ziet men den jaarlijkschen uitvoer van voorname produkten zoo van Java als van Suriname en de Westindische eilanden, opgemaakt uit het gemiddelde van verscheidene jaren, terwijl eindelijk eenige tabellen hoogst nuttige overzigten en uitkomsten leveren, zoo op het gebied der geschiedenis als dat der natuurkunde onzer overzeesche gewesten.

De berekeningen van de oppervlakten zijn door den heer MELVILL naar de beste in druk verschenen detail-kaarten geschied, terwijl de opgaven van bevolking, op sommige uitzonderingen na, getrokken en bijeenverzameld zijn uit de beste beschrijvingen in een aantal werken, doch vooral in de tien jaargangen van het *Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië*, verspreid.

Wij houden het er voor, dat de beste nopens de koloniën openbaar gemaakte gegevens op deze kaart vereenigd en bijeengebragt zijn, en het résumé dus volledíger is, dan men elders zoude kunnen vinden. Doch, zoo als de heer MELVILL ons zelf zeide, blijft zijn werk slechts eene eerste *proeve;* op het wijde en schier onbeploegde veld der statistiek, zijn verreweg de meeste getallen slechts eerste benaderingen. En dit is ook duidelijk. De meeste eilanden zijn nog zoo oppervlakkig bekend, dat verschillende kusten en de onderlinge grenzen der rijken en provinciën niet met juistheid op kaarten kunnen aangegeven worden, waardoor de berekeningen nopens de uitgestrektheid dier landen natuurlijk in dezelfde onzekerheid deelen. Van vele rijken en eilanden zijn de opgaven van bevolking onzeker, onderling tegenstrijdig en berusten veelal bloot op gissing. De heer MELVILL heeft ons beloofd die opgaven gaandeweg, naarmate er eenig meerder licht ten deze zal verspreid worden, te verbeteren, en ons een uitvoerig verslag toegezegd nopens de bronnen, waaruit de gegevens zijner kaart geput zijn en den graad van vertrouwen die daaraan schijnt gehecht te mogen worden.

Wij hebben een paar kundige, onlangs uit Indië teruggekeerde ambtenaren, aanmerkingen over de juistheid van sommige opgaven der kaart van den heer MELVILL hooren maken; wij gelooven gaarne dat die aanmerkingen gegrond waren, daar het landen betrof, die door die heeren zelve waren bestuurd en doorreisd. Zoo lang echter de nasporingen der ambtenaren niet door den druk zijn bekend gemaakt, zijn zij voor het publiek ontoegankelijk, en zonder nut.

Wij weten ook, dat, in de rapporten en verslagen van de residenten en andere ambtenaren, dikwijls allerbelangrijkste statistieke opgaven zijn vervat, doch slechts als bij uitzondering wordt daaraan eene gewenschte openbaarheid gegeven. Het nog in Indië vigerend stelsel verfoeit publiciteit, en de ambtenaren moeten wel huiverig zijn om de vruchten hunner ondervinding bekend te maken, zoo lang het beruchte besluit (*) van den gouverneur-generaal, van den 19 Mei 1844, zijne kracht behoudt. Het Nederlandsche volk heeft bij de nieuwe grondwet, het regt verkregen, om kennis te nemen van de huishouding der overzeesche bezittingen, doch zullen deze woorden geenen ijdelen klank bevatten, dan is het hoog tijd dat de kennis, die er van die gewesten reeds verkregen is, en dagelijks verkregen, doch zorgvuldig geheim gehouden wordt, de noodige openbaarheid erlange, opdat de natie met *kennis van zaken* kunne oordeelen.

Het is dus te hopen, dat het gouvernement de beletselen, die ten deze in den weg staan, eerlang zal opheffen en zulks onder anderen door eene intrekking, immers eene wijziging, van het (in Indië noemt men het een *middeneeuwsch*) besluit van 1844, en dat het niet langer drale, om aan zijne statistieke en geographische bureaux eene rigting te geven, welke het best zal geschikt zijn, om de zucht naar grondige kennis van Indië, die zich bij de natie meer en meer openbaart, te bevredigen.

(*) Zie omtrent dit besluit ons Tijdschrift, 1849, Ste Deel, blads 24, 444 en 446

De demonstratie der ingezetenen van Batavia, op den 22 Mei 1848.

14. *De nadeelen aan het gemis van het radikaal van Indisch ambtenaar verbonden.*

't Is bekend, dat zij, die het radikaal van Indisch ambtenaar niet bezitten, uitgesloten zijn van betrekkingen, waaraan eene bezoldiging van meer dan *f* 450,00 's maands verbonden is. (Zie koninklijk besluit van den 6 December 1842, opgenomen in het Staatsblad van N. Indië voor 1843, no. 12, art. 9.) Indien billijkheid en regtvaardigheid bij benoemingen en bevorderingen de eenige drijfveren der regering waren, zouden de personen, die het voorregt van het radikaal missen, door die bepaling toch langzamerhand tot een standpunt kunnen geraken, 't welk hun een tamelijk middel van bestaan verzekert. Maar ook bij benoemingen tot ondergeschikte betrekkingen, waartoe het radikaal volgens deze bepaling geen vereischte is, ziet men niet alleen op bekwaamheid, braafheid en verdienste, maar vraagt men: »heeft hij het radikaal of niet?" en verkrijgt de persoon, die het bezit, meestal den voorrang. Nog meer schreeuwende onregtvaardigheden zijn aan de instelling van dat radikaal verbonden, die voor hen, aan wie de regering dit gunstbewijs weigert, knellend en drukkend zijn tot aan hunnen dood. Vooral de maatregel, »dat aan hen, die het radikaal van Indisch ambtenaar niet bezitten, slechts de helft kan worden toegelegd van het pensioen, waarop zij anders aanspraak zouden gehad hebben." Zie het »Reglement op het verleenen van pensioenen aan burgerlijke ambtenaren in Nederlandsch Indië," voorkomende in het Staatsblad voor N. I. voor 1837, no. 50, art. 16.

Hoe is het toch mogelijk, dat zulk eene bepaling in het hoofd van een verstandig en regtvaardig staatsman is opgekomen? Vooronderstelt eens ('t geen wij ten sterkste ontkennen), dat politieke of andere redenen de uitsluiting van het radikaal van hen, die in Indië zijn geboren en opgevoed, noodzakelijk maakten; vooronderstelt eens, dat men talrijke ingezetenen van Nederlandsch Indië op die wijze voorregten moest benemen, waarop zij even als andere Nederlanders aanspraak hebben, omdat de omstandigheden dit vereischen; was het dan toch in ieder geval geen pligt, ja, schreef de voorzigtigheid en het belang van den staat niet voor, dat men die verongelijkte klasse van menschen in andere opzigten trachtte te vergoeden, wat men genoodzaakt was hun te onthouden? Maar men doet juist het tegendeel. Het hierboven aangehaald artikel van het pensioensreglement doet het voorkomen, alsof het gemis van het radikaal van ambtenaar de schuld is van hen, die het niet bezitten; alsof het aan hen te wijten is, dat zij in Indië zijn geboren en opge-

voed en derhalve van het voorregt van het radikaal zijn uitgesloten; alsof zij daarvoor boeten moeten, door slechts de helft te ontvangen van het pensioen, waarop zij anders aanspraak zouden gehad hebben. Na dus hun leven, in de dienst van den lande, in ondergeschikte betrekkingen te hebben doorgebragt, met de zekerheid van nimmer tot hooger standpunt te kunnen geraken, dan 'tgeen de bepalingen toestaan; na gedurende hunne gansche loopbaan het gemis van het radikaal drukkend gevoeld te hebben, is datzelfde gemis oorzaak, dat zij in hunnen ouderdom slechts de helft genieten van 't pensioen, 't welk aan een ander wordt toegelegd, die in de dienst niet hooger is opgeklommen dan zij, maar die het voorregt van het radikaal bezat. Dat de laatste het niet verder gebragt heeft, daarvan ligt de schuld misschien aan hem zelven, want niets stond hem in den weg, om tot de hoogste betrekkingen te geraken — en toch wordt hem het volle pensioen toegelegd. Dat de eersten op dat lage standpunt zijn blijven staan, kan nooit aan hen worden geweten; want ook met de voortreffelijkste eigenschappen konden ze niet verder komen — en toch ontvangen ze slechts de helft van het pensioen. Gaat het niet alle begrip te boven?

Lang heb ik nagedacht over de redenen, die den minister van koloniën kunnen bewogen hebben, om deze bepaling in het pensioensreglement in te lasschen, maar ik heb er geene voor kunnen vinden. Zou hij begrepen hebben, dat hij, die het radikaal niet bezit, ook niet zoo veel behoeften heeft als de gunsteling, die daarmede bevoorregt is? Maar dan vergist hij zich zeer; want in den regel zijn zij die dat voorregt missen inboorlingen van Indië, die in Indië zelf hun pensioen verteren, en dus meer noodig hebben dan zij, die naar Nederland terugkeeren. Of zou de eenige beweegreden geweest zijn, om ook op die wijze besparingen voor 's lands kas en bezuinigingen voor den staat te verkrijgen? In dat geval prijzen wij de motiven, maar keuren wij de wijze van uitvoering ten sterkste af. Er valt in Indië veel te besparen, maar niet bij de mindere ambtenaren. Wil men op de pensioenen wat uitwinnen, dan zijn de pensioenen van den vice-president en de leden van den raad van Indië, en van andere hooggeplaatste personen misschien voor eene aanmerkelijke reduktie vatbaar, die vrij wat betere resultaten zal opleveren, dan het beknibbelen van het zuur verdiende brood van hen, die twintig of dertig jaren klerk of kommies zijn geweest.

Hoe lang zal het nog duren, eer eene instelling, die deze overigens reeds zoo weinig bevoorregte menschen nog ongelukkiger maakt, wordt gewijzigd of ingetrokken? De ingezetenen van Nederlandsch Indië hebben den koning, in een eerbiedig adres, verzocht, dat op hunnen toestand een oog van genade mogt geslagen worden. Maar de Gouverneur Generaal heeft, in antwoord op dat adres, te kennen gegeven, dat men, klagten of grieven hebbende, voortaan zich niet meer tot den koning mag wenden. God geve, dat weldra andere beginselen tot grondslag worden gelegd van het bestuur van Nederlandsch Indië! Anders zie ik de toekomst met een beklemd hart te gemoet, en vrees ik voor groote onheilen, die even verderfelijk zullen zijn voor Indië als voor het Vaderland!

VARIA.

Wij achten ons, na eene deswege ontvangen teregtwijzing, verpligt, gedeeltelijk terug te komen op hetgeen in de 9de aflevering van ons tijdschrift (Sept. 1849) over de reduktie van de bezoldiging der Indische ambtenaren, is aangeteekend, namelijk door hierbij bekend te stellen, »dat de president van de factorij der N. H. M. te Batavia, wel ver van in der tijd het voorstel te hebben toegejuicht, om den Indischen gulden op 160 koperen duiten te brengen en alzoo de kopercirculatie in N. I. te bestendigen, zich integendeel, bij gelegenheid dat daarvan sprake was, krachtig tegen zóódanige bestendiging heeft verklaard, omdat hij het herstel eener op goede gronden rustende *zilvercirculatie* en mitsdien van een eerlijk en gezond muntwezen aldaar allezins bleef voorstaan; doch dat hij niettemin *tegen* de invoering van het zoogenaamd recepissenstelsel was, uithoofde zulks de bestaande moeijelijkheden, aan het kopersystema verbonden, niet zoude opruimen of verbeteren; en naar zijn gevoelen dan nog veeleer aan het brengen van den gulden op 160 in stede van op 120 duiten, de voorkeur moest worden gegeven."

Wij moeten wijders hierbij aanteekenen, dat de werkelijke bezwaren tegen de invoering van de door den toenmaligen minister J. C. BAUD bevolen maatregelen, om, bij eene *tijdelijke* emissie van recepissen, den gulden van 120 op 160 duiten te brengen, en dat papier daarna gedeeltelijk tegen die waarde weder in te trekken, hoofdzakelijk daarin bestonden, dat:

1). Dientengevolge eene schuld van 9 à 10 millioen guldens ten laste der kolonie zoude ontstaan, die, hoezeer aanvankelijk in papier geëmitteerd, toch naderhand in harde munt zoude dienen te worden afbetaald.

2). Dat de geprojecteerde verhooging van den Indischen gulden op 160 duiten, nadeelig op het nominaal cijfer der traktementen en soldijen van de civiele en militaire beambten in N. I., naar 's ministers zienswijze, *moest* terugwerken, en het daarom tevens 's ministers bedoeling was, dat daarvoor gratificatiën *bij wijze van afkoop* zouden worden uitgereikt, waarvan het cijfer ongeveer *zeven* millioen guldens zoude bedragen.

3). Dat vermits, bij kontrakt tusschen het ministerie en de Handelmaatschappij gesloten, was vastgesteld, dat gedurende de jaren 1846 en 1847 *f* 11,200,000 *zilvergeld*, in koperen munt tegen 120 duiten de gulden, in 's lands kas zoude worden gestort; *en geene in het Indisch muntwezen te brengen verandering of wijziging aan die overeenkomst zoude mogen derogeren*, de Handelmaatschappij, door eene op die wijze te bewerkstelligen storting, met eene som van *f* 2,800,000, ten bezware van 's lands financiën, zoude worden bevoordeeld, en

4). Dat bij het brengen van den Indischen gulden op 160 duiten, de voort-

durende verliezen aan de *kopercirculatie in massa* verbonden zouden blijven bestaan, en hoegenaamd niets van de menigvuldige daaruit voortvloeijende bezwaren zoude worden weggenomen.

Het zoogenaamd recepissenstelsel werd daarop, bij publicatie van den 4 Februarij 1846, ingevoerd, echter niet als een *blijvende*, maar bepaaldelijk als *een transitoire of voorbereidende maatregel*, om tot eene spoedige en behoorlijke *zilvercirculatie* in N. I. te geraken.

Men zegt, dat daartoe ook reeds van de zijde van den gouverneur generaal ROCHUSSEN voorstellen zouden zijn ontworpen, doch dat de vice-president jonkheer REIJNST de kopercirculatie in N. I. blijft voorstaan, en dus krachtdadig ijvert tegen *al* wat daarmede strijdig is, onverschillig of het lot der daaronder lijdende bezoldigden van den staat daardoor nog verergerd wordt.

Wij vormen niettemin den wensch, dat, wanneer de wet op het Indisch muntstelsel in de vergadering der staten generaal zal worden bediscussiëerd en vastgesteld, geene verderfelijke en 's lands krediet ondermijnende muntbeginselen als die van jonkheer J. C. REIJNST daarbij ingang zullen vinden.

De redaktie ontving met de laatste landmail den volgenden brief, waaraan zij gaarne eene plaats inruimt:

»Ik ben een voorstander van vrije drukpers; hierdoor zoude het Indisch gouvernement bekend raken met eene menigte van fouten in het beheer van Java, en zouden hiertegen maatregelen kunnen genomen worden. De voorschriften van het gouvernement zijn waarlijk niet zoo te laken!.... Ik wil nu eens over de bazaar-belastingen spreken. De voorschriften, dienaangaande gegeven, zijn zeer gestreng en billijk. Ik laat hieronder volgen eenige artikelen van het reglement op de bazaar-pachten, die speciaal daarin opgenomen zijn, om de bevolking tegen afpersingen van den kant der inhalige Chinesche pachters te beveiligen.

»Art. 4. Van alle goederen, waren en vee, welke ter markt worden gebragt of in warongs uitgestald of wel langs de wegen en rivieren, in overleg met de pachters en met toestemming van de plaatselijke autoriteiten, op bepaalde plaatsen te koop aangeboden worden, zullen, voor zoo verre die artikelen niet van eenige heffing zijn vrijgesteld, de pachters mogen heffen als maximum de geregtigheid, vermeld bij de thans in werking zijnde tarieven van iedere residentie of afdeeling afzonderlijk, met inachtneming van het deswege bepaalde bij art. 8 (*) van het algemeen pachtreglement, *Staatsblad* 1838, no. 37, van welke tarieven steeds een behoorlijk exemplaar onder de berusting van den directeur der middelen en domeinen zal blijven.... Art. 6

(*) De inhoud daarvan luidt aldus: »de pachters zullen hunne heffingen alleen mogen vorderen in koperen munt, en wel niet anders dan tot het nominaal bedrag, bij de speciale pachtvoorwaarden en tarieven voorgeschreven, met vrijlating nogtans aan de belastingschuldigen, om de geregtigheid aan de pachters naar verkiezing te voldoen in kopergeld of bankpapier en ook gehcel of gedeeltelijk in zilveren munt; zullende in dit laatste geval vijf gulden zilver worden gerekend gelijk te staan met zes gulden koper."

De pachters zullen zich ten aanzien der heffingen, waartoe zij geregtigd zijn, stiptelijk naar de bepalingen, voorkomende bij de tarieven, bedoeld bij art. 4, moeten gedragen, en in geen geval meer mogen heffen, hetzij in geld of goederen en onder welke benaming ook, dan bij die tarieven is voorgeschreven. Voor elke overtreding van deze bepaling zullen de pachters verbeuren eene boete van een honderd gulden of minder, door de plaatselijke autoriteit, naar gelang van omstandigheden, te bepalen .... Art. 18. Het is aan alle autoriteiten, zonder onderscheid, en voorts speciaal aan de kontroleurs der landelijke inkomsten en cultures, benevens aan al de verschillende inlandsche hoofden opgedragen, om de handelingen der pachters gade te slaan en te surveilleren, zullende die surveillance zich hoofdzakelijk moeten bepalen over de heffingen der pachters, opdat deze in geen enkel opzigt meer vorderen, dan hun is toegestaan bij de bij art. 4 bedoelde tarieven, en opdat alzoo de bevolking geheel worde gevrijwaard van eenige drukkende belasting of veksatie van de zijde der pachters. Art. 19. De distriktshoofden, ieder voor zooveel hun ressort betreft, zullen verantwoordelijk gehouden worden voor alle schade en nadeelen, den gemeenen man toegebragt door onwettige of willekeurige heffingen der pachters, indien ontdekt wordt, dat deze in hunne afdeeling zich aan zoodanige heffingen hebben schuldig gemaakt, en dat zij daarvan onkundig gebleven zijn of daarvan bij ontdekking niet dadelijk en in geschrifte mededeeling hebben gedaan aan de respective regenten. Art. 24 van het algemeen pacht-reglement. De pachters zullen in geen geval en onder geen voorwendsel hoegenaamd, zich meerdere of verdere regten mogen aanmatigen, veel minder eenen hoogeren tol of belasting heffen, dan uitdrukkelijk bij dit reglement en bij de bijzondere voorwaarden is toegestaan; alles op verbeurte van eene boete, niet te boven gaande eenduizend gulden, dan wel op straffen bij de wet op knevelarij bepaald, naar gelang van de hoegrootheid der gepleegde overtreding, ter beoordeeling van en oplegging door den daartoe bevoegden regter."

Nadat gij deze artikelen gelezen hebt, zult gij misschien met mij instemmen, dat de maatregelen door het gouvernement ten opzigte der bazaarpachten genomen, tot beveiliging der bevolking tegen de afpersingen der Chinezen billijk en geruststellende zijn. Maar hoe komt het, dat de Chinesche pachters, in weerwil daarvan, meer, ja dikwijls het vierdubbele heffen van hetgeen zij volgens tarief vermogen te doen. Die zaak zal ik u eens uitleggen. Dit is in zeker opzigt niet de schuld van het gouvernement; de schuld ligt aan de zijde der verschillende ambtenaren. Ieder ambtenaar wenscht niet anders, dan dat zijn departement, zijne residentie of afdeeling in geldelijke opbrengst vooruitgaat, althans op dezelfde hoogte blijft. Daardoor verzekert hij zich de gunst van het gouvernement en spoedige bevordering. — De resident, die op de jaarlijksche verpachting komt, wordt door den direkteur niet goed ontvangen, wanneer hij de Chinesche pachters te streng heeft laten kontroleren en de bevolking te zeer heeft beschermd, waardoor deze niet meer geneigd zijn, om de pachten voor hetzelfde bedrag of wel hooger aan te

nemen. Een resident ziet dan adsistent-resident, kontroleur of inlandschen regent met geene goede oogen aan, wanneer deze zich aan de gouvernements-bevelen al te letterlijk houden. De resident begrijpt, dat de pachten hierdoor zouden verminderen; en hij verbeeldt zich dat hij daardoor de gunst van het gouvernement zou derven. Het gouvernement in Indië kan geen al te strenge maatregelen nemen, om te zorgen, dat duizenden van inlanders niet door Chinesche bloedzuigers benadeeld worden, want als het batig saldo vermindert, dan is de gouverneur-generaal verzekerd van eene slechte ontvangst bij den minister en de minister bij de kamers. Ik ben ook ambtenaar en schrijf daarom deze waarheden anoniem, want raak ik bekend, dan sta ik niet voor mijne broodwinning meer in. Ik deelde van tijd tot tijd den resident van ..... mede, de schandelijke wijze, waarop de Chinesche pachters van de Javanen heffen, die op de markten met hunne waren komen. Zij namen bij voorbeeld van 125 pond rijst (een pikol), *f* 4 waardig, dikwijls meer dan dertig duiten, en, volgens het tarief, mogten zij slechts acht duiten daarvan nemen. Toen ik alle middelen in het werk stelde om dit tegen te gaan, verklaagden mij de pachters bij den resident van tegenwerking en bemoeijelijking; ik werd tot verantwoording geroepen, deed dit naar behooren, en de resident kon of durfde mij officiëel daarop niets te zeggen. — Maar wat gebeurde er? Hij kwam in mijne afdeeling eene inspectiereis maken. Toen hij mij zag, zeide hij: »gij zijt wat lastig voor de pachters; gij moet liever zóó doen!" en daarbij zette hij zijne hand bolvormig voor de oogen en zag door de vingers. Gij kunt begrijpen, dat ik, die mij eens voorgenomen had, de regten van de bevolking te handhaven, mij aan die aanmerking niet zou gestoord hebben. Maar wat volgde er op die aanbeveling? Laat mij u vooraf zeggen, dat residenten op Java groote heeren zijn. Inlandsche hoofden durven hen in het geheel niet tegen te spreken. De resident nam den regent afzonderlijk, en zeide tot dezen: »gij moet de bevelen van dien heer niet opvolgen; hij is nog jong en weet niet wat hij doet, en met dat al, zouden wij bij het gouvernement in een slecht daglicht komen." Dit was genoeg, om mij niet meer te doen gehoorzamen, en de schandelijke, bedriegelijke heffingen gingen onverhinderd voort.

Geloof mij, dit is de waarachtige waarheid, bijna over geheel Java geschiedt dit zoo, en millioenen van menschen gaan hieronder gebukt. En de ambtenaren, die daartegen moesten waken, zijn tevens met de policie, met de publieke veiligheid belast! Zijn zij zedelijk wel verantwoord, dat zij zulke knevelarijen straffeloos toelaten? Het gouvernement gelast hun, om den inlander te beschermen, en zij zijn lafhartig genoeg om daaraan niet te gehoorzamen, alleen uit vrees, dat een direkteur, een resident hun dit kwalijk zoude nemen. Wat nog meer is, zij straffen dikwijls eenen armen Javaan, die voor vijftien of twintig duiten waarde aan rijst gestolen heeft, met rottingslagen en dwangarbeid; en zij laten de pachters ongestraft, die dagelijks openlijk honderden van menschen voor meer afzetten!

Ik heb genoeg gezegd: wilt gij het bovenstaande in uw tijdschrift opne-

men, het zal misschien bijdragen, om spoedig een goedaardig en eenvoudig volk als de Javanen te bevrijden van afpersingen, die, niettegenstaande de wijze bepalingen van het gouvernement, dagelijks onder de oogen der ambtenaren ongestraft plaats vinden."

Wij hebben reeds lang het voornemen gehad, de aandacht te vestigen op de belangrijke aangelegenheid der bazaar-pachten; alleen tijdsgebrek heeft ons verhinderd, om de laatste hand te leggen aan een artikel, dat deze zaak zeer uitvoerig, volgens officiële bescheiden, behandelt. Ondertusschen hebben wij bij voorraad gaarne aan het verlangen van den geëerden inzender voldaan, door bovenstaanden brief op te nemen. Ieder, die met de werking van de belasting op de bazaars bekend is, en vooral met hetgeen daaromtrent kort na de komst van den heer ROCHUSSEN in Indië heeft plaats gehad, zal hetgeen in dezen brief verhaald wordt, zeer natuurlijk vinden; ofschoon hij de schuld minder aan de ambtenaren zal wijten, dan aan de regering, die wel goede reglementen maakt, maar slechts voor de leus, en den hoogsten prijs stelt op eene aanzienlijke opbrengst der bazaarpachten, iets dat bij het getrouw opvolgen dier reglementen eene onmogelijkheid zou wezen, omdat de Chinezen zich met eene matige winst niet vergenoegen. Men is dan ook van het verderfelijke der bazaarpachten in Indië algemeen overtuigd; zelfs de regering ontkent dit niet; maar men mist den moed en de kennis, om er eene verandering in te brengen.

Volgens de laatste van Batavia ontvangen berigten, zoude de vice-president van den raad van Indië, jonkhr. J. C. REIJNST, na kennisname van hetgeen bij de 4de aflevering van ons Tijdschrift (April 1849), nopens het hem toegedacht, doch nog niet toegelegd pensioen ad *f* 12,000 's jaars voorkomt, stellig besloten hebben, zijne driemaal grootere inkomsten vaarwel te zeggen, en zich met dat pensioen te vergenoegen; en zoude hij mitsdien alsnu bepaaldelijk zijn ontslag uit de dienst aan den gouverneur-generaal verzocht hebben. Deze laatste zou echter, als voornemens zijnde zich voor eenen geruimen tijd van de hoofdplaats te verwijderen en zelfs het eiland Java te verlaten, dat verzoek niet hebben ingewilligd, omdat hij het gewaagd oordeelde, gedurende deze zijne afwezigheid, het bestuur in andere handen dan die van jonkhr. J. C. REIJNST achter te laten; eene verklaring, die evenwel niet vleijend voor den graaf VAN HOGENDORP, als oudste lid in den raad van Indië, moet geweest zijn, daar deze zijne gevoeligheid op eene niet minder waardige dan nadrukkelijke wijze dienaangaande moet hebben te kennen gegeven. Het zoude den gouverneur generaal desniettemin gelukt zijn, jonkhr. J. C. REIJNST te bewegen, van zijn bovengemeld voornemen af te zien en *hem alzoo voor Z. M. dienst te behouden!*

Wij voor ons kunnen bezwaarlijk gelooven, dat het jonkhr. J. C. REIJNST ook ditmaal ernst was, zich uit de zaken te verwijderen, en vermeenen zijn daartoe gedaan verzoek slechts te moeten beschouwen als de herhaling eener quasi-demonstratie van hetgeen in een tijdsverloop van nagenoeg *vier* achtereenvolgende jaren, onder verschillende omstandigheden, door hem is gedaan.

Mogten wij ons hierin vergissen, dan zullen wij de kolonie en het moederland geluk wenschen. Want, ofschoon men den heer REIJNST als mensch en huisvader mag hoogachten, en hem in de kennis van het bestaande in Indië, van antecedenten in verschillende aangelegenheden en van de tegenwoordige administratie geene verdiensten mag ontzeggen; beschouwen wij toch zijne inzigten en begrippen omtrent de Indische aangelegenheden als zoo verderfelijk, dat zij vroeg of laat de droevigste gevolgen moeten na zich slepen.

Toen, door de benoeming van den heer ROCHUSSEN tot gouverneur generaal in den jare 1845 het maar al te duidelijk bleek, dat jonkhr. J. C. REIJNST, ondanks zijne veeljarige, in velerlei ambtsbetrekkingen in Nederlandsch Indië gepresteerde diensten, ondanks het ruime tijdvak dat hij reeds als lid in den raad van Indië zitting had verkregen, en ondanks hij gedurende een geheel jaar de functiën van gouverneur generaal had waargenomen, niet geschikt geacht werd, om, even als zijn voorganger (wijlen de gouverneur generaal MERKUS), in die hooge waardigheid bevestigd te worden, kon hij, in den geest van het nog vigerend regeringsreglement, daartegen wel niet protesteren, maar begreep hij, dat nu ook het geschikte tijdstip gekomen was, waarop hij zijne eervolle retraite behoorde te verzoeken. Hij provoceerde alzoo het daarop gevolgd koninklijk besluit, waarbij hem, *dan en wanneer hij zulks bepaaldelijk zoude verzoeken*, een pensioen van *f* 12,000 zoude worden toegelegd.

Maar tot dus verre heeft hij van deze milde en voor de schatkist hoogst bezwarende beschikking geen gebruik gemaakt. Wel is waar scheen het van tijd tot tijd, alsof hij zijne hooge betrekking en den daaraan verbonden arbeid moede was, en gevolgelijk wenschte af te treden, doch het was buiten twijfel, dat zoodanige aan den gouverneur generaal ROCHUSSEN kenbaar gemaakte wensch niet verwezenlijkt zoude worden, en dat hij, in weerwil van dien wensch, het vice-presidium van den raad van Indië ad *f* 36,000 's jaars zou blijven waarnemen.

Men moet echter regtvaardig zijn en aan jonkh. J. C. REIJNST in dezen geene zijdelingsche of misschien baatzuchtige bedoelingen toeschrijven! Ware belangstelling voor de dienst kan ook een zijner drijfveren geweest zijn, vooral daar hij de volle bewustheid had, en daarin al meer en meer, door de zucht om hem *quand-même* te behouden, versterkt werd, dat de heer ROCHUSSEN geenszins buiten hem kon en dat hij wel degelijk (en aan de andere zijde geholpen en gerugsteund door den algemeenen secretaris mr. C. VISSCHER) den landvoogd op zijde behoorde te staan, om diens moeijelijke taak te helpen uitvoeren en torschen. En werkelijk de heer REIJNST heeft in dat opzigt groote verdiensten. Wij zijn geheel in oppositie met zijne inzigten in de waarachtige belangen van Indië en Nederland. Maar hem komt de eer toe, dat hij, door zijnen onverdroten ijver en stalen geduld, tot dus verre den heer ROCHUSSEN getrouw heeft geholpen, om zijne eigen inzigten te doen zegevieren. De verpligtingen, die den heer ROCHUSSEN gevolgelijk aan beide

heeren verbindt, zijn dan ook van dien aard, dat hij reeds met de daad getoond heeft het in deze niet bij woorden te willen laten. Wat hij voor den heer REIJNST heeft weggelegd, laat zich gissen; het voorstel, om aan den algemeenen secretaris mr. C. VISSCHER een kommandeurskruis van den Nederlandschen leeuw uit te reiken (waartoe het initiatief nog nimmer voor eenig Europeesch ambtenaar van Nederlandsch Indië is uitgegaan), kan hiervoor ten bewijze strekken; en het schijnt dat de aan dien ambtenaar toegedachte belooning zich daarbij niet zal bepalen, al mogt zulks niet geheel met de, aan den gouverneur generaal ROCHUSSEN bekende, zienswijze van het opperbestuur overeen te brengen zijn.

Tegen dergelijke beloonings van eerekruizen hebben wij overigens geene bezwaren; maar wij wenschten wel, dat zij zich daarbij bepaalden. Indien de heer REIJNST vice-president van den raad van Indië blijft en de heer mr. C. VISSCHER tot lid in den raad van Indië wordt benoemd, zijn er vooreerst geene veranderingen, verbeteringen en hervormingen in Indië te verwachten, of die heeren moesten aan hunne beginselen ontrouw worden. En toch bevestigen de berigten, die elke landmail ons aanbrengt, ons gedurig in de overtuiging, dat, indien spoedig geen krachtige hand de teugels des bewinds in de kolonie aangrijpt, geleid door wetenschap, waarheid en regt, de gevolgen van het kwaad nu reeds gesticht niet zijn te berekenen. Z. Z.

Een zich noemende »spotvogel" heeft den volgenden brief uit Batavia aan de redaktie geschreven, met verzoek dien onder de Varia op te nemen.

»In den laatsten tijd zijn hier vele nieuwe publieke gebouwen verrezen, bestemd niet voor jaren maar voor eeuwen. Toen de gouverneur-generaal ROCHUSSEN goed vond, zijne residentie Buitenzorg met die van Batavia te verwisselen, werd er een gebouw gesticht voor de bureaux en archiven der algemeene secretarie; toen men begreep, dat het kantoor van in- en uitgaande regten beter aan zijne verpligtingen zou voldoen, als men het meer naar buiten midden in de moerassen verplaatste, was er een kolossaal gebouw voor noodig; toen de nieuwe wetgeving werd ingevoerd, stichtte men ook een paleis van justitie. Te bejammeren is het, dat de man, uit wiens brein al die gebouwen zijn voortgekomen, en die ze als bouwmeester heeft gesurveilleerd, niet meer smaak bezit; want, hoeveel verdiensten men hem overigens ook mag toeschrijven, zeker is het, dat al de gebouwen, waarover wij gesproken hebben, slechts steenhoopen zijn, die misschien volkomen aan het doel beantwoorden, maar die noch door sierlijkheid, noch door bevalligheid, noch door fraaiheid uitmunten. Als gij van het koningsplein naar het waterlooplein u begeeft, dan valt u reeds van verre het schoone paleis in het oog, onder DAENDELS begonnen en DU BUS DE GISIGNIS voltooid, dat zijne tinnen trotsch ten hemel verheft en zijne breede vleugels verre uitstrekt. En daarnaast prijkt thans nederig, alsof het zich achter die vleugels wil verbergen, eén gebouwtje, waarop volstrekt moet geschreven worden: »paleis van justitie," dewijl anders niemand het er voor zou aanzien. Zij, die geene vreemde bouworden ken-

nen, zijn het oneens over den stijl, welken de architekt daarin gevolgd is. Sommigen hunner houden het voor eene Dorische, anderen voor eene Gothische, weder anderen voor eene Moorsche bouworde — maar zij, die het beter weten, zeggen, dat het eene geheel nieuwe konstruktie van eigen vinding is, die geen naam draagt. Velen, die aan schoonheid en bevalligheid nog al gehecht zijn, betreuren het, dat het nageslacht misschien eeuwen lang op zulke smakelooze en leelijke gebouwen zal moeten staren; maar anderen zijn van meening, dat er welligt reeds spoedig gelegenheid zal zijn, om wat schooners en beters te leveren, omdat men in den laatsten tijd een »monumentum aere perennius" te Batavia door den hoofdingenieur niet heeft zien optrekken, en op de meesten zijner werken de stempel der vergankelijkheid zoowel als die der leelijkheid gedrukt is. Al die recensies blijven echter in de geheime gedachten van het publiek besloten, en men hoort er slechts nu en dan over fluisteren; daarom geloof ik wel te doen, den redakteur van het Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië hierop eens opmerkzaam te maken. Men beweert, dat de bouwmeester tot diegenen behoort, die de vrijheid van drukpers als zeer verkeerd en verderfelijk beschouwen."

Bijdragen tot de kennis van het eiland Timor en onderhoorigheden.

§ 1.

Koepang.

Koepang is de hoofdplaats van ons gouvernement op het eiland Timor en ligt in eene schoone uitgestrekte baai, niet verre van den zuid-westelijksten hoek van het eiland, aan de noordkust, hebbende het eiland Semaauw ten zuidwesten; de noordhoek van Semaauw is de zuid-westhoek van de baai, en vormt eene naauwe straat, tusschen de kust van Timor en Semaauw, die »de straat van Semaauw" genoemd wordt. In het midden, aan den ingang van de baai, ligt het eilandje Poelo-kira, of anders Sandi-eiland genoemd, terwijl de afstand tusschen de twee uitstekende hoeken, die de baai vormen, ongeveer 9 Engelsche mijlen bedraagt. Het fort »Concordia", dat door de Hollandsche Oost-Indische kompagnie omstreeks het jaar 1770 te Koepang is gebouwd, is thans nog aanwezig, maar zeer in verval; het staat aan de zuid-zijde van de baai, vlak aan 't strand, aan de monding van de rivier, die de vallei van Koepang doorsnijdt. De heuvels, die deze vallei uitmaken, vormen een' halven cirkel, vlak bij het strand; en het is beneden deze heuvels, langs den kant van de rivier, dat de meeste huizen staan, zoodat de ligging zelve, wegens den kleinen omtrek van de vallei en de modderachtige oevers van de rivier bij laag water, niet veel tot de gezondheid van de plaats kan bijdragen, vooral in het drooge jaargetijde, wanneer de hitte ondragelijk is. Vroeger moeten hier goede huizen gestaan hebben, doch de tegenwoordige huizen zijn zeer ongeregeld, en maken geen groote vertooning. Het beste gebouw is de kerk, die in het jaar 1826, op kosten van de Gereformeerde gemeente, is gebouwd.

Koepang, de omstreken van de hoofdplaats er onder begrepen, heeft eene bevolking van 3569 zielen; te weten Europeanen en hunne afstammelingen 105, inlandsche Christenen 284, Chinezen 505, vrije inlanders 1483, en slaven 1192. De Christen bevolking van Koepang bestaat uit afstammelingen van Europeanen, en wel meest van de vroegere Portugezen, allen bij inlandsche vrouwen verwekt, welke vrouwen weder afstamden van Chinezen en allerlei volken van dezen Archipel. Het hierboven opgegeven getal betreft slechts de Christenen die te Koepang wonen, doch behalve dat houdt zich een grooter getal op in de omstreken van de hoofdplaats. Zij leven òf van den landbouw, òf van den smallen handel, en, met uitzondering van een paar welgezeten burgers, zijn de overigen zeer armoedig. Tot den landbouw worden slaven en vele buffels vereischt, niet om de velden te

ploegen, want de ploeg is hier niet in gebruik, maar de buffels moeten de natte rijstvelden betrappen, hetgeen den rijstbouw hier zeer moeijelijk maakt. Zij, die in den kusthandel hunne broodwinning zoeken, moeten gelden en vaartuigen hebben. Tot die uitgaven zijn de Christenen niet in staat of liever zij hebben er geen kracht en ijver genoeg voor. Hunne voornaamste broodwinning bestaat in den arbeid hunner slaven. De vrouwen laten dagelijks vruchten, gebak en andere kleinigheden door zulke slaven ronddragen en verkoopen, en in die winsten moeten vele familiën hun onderhoud vinden. Men ziet hen ook slechts in de kerk, op feesten, of bij begrafenissen ordentlijk gekleed, de mannen en ook sommigen der vrouwen in Europesche dragt, terwijl de overigen nog volgens den ouden trant in een saija en kabaija (*) gekleed gaan. Deze vrouwen zijn of van Chineschen of van inlandschen oorsprong, en spreken, even als hare mannen, geene andere taal dan het Maleisch; de conversatie onder hen is zeer gering, daar zij weinig meer weten dan wat zij op deze eilanden gezien hebben. Over het algemeen zijn deze inlandsche Christenen zeer vreedzaam en nederig. In zeden en gewoonten hebben zij meer de Chinezen en inlanders nagevolgd dan hunne voorvaderen. Ik heb onder de vrouwen geen enkele schoonheid aangetroffen. De Chinezen, die zich hier ophouden, zijn allen van Canton, en wel van de laagste klasse. Daar hier de slaven vroeger bijna geen geld kostten, zoo hebben deze Chinezen zich van zulke slaven weten meester te maken, en laten die voor hen werken, terwijl zij zelven den grooten heer uithangen. Zij zijn allen handelaars en enkelen hebben groote vaartuigen, waarmede zij eens in het jaar de reis naar Java doen. Zij hebben hier een' tempel gebouwd en eene kinderschool opgerigt, en de meesten schijnen een zeer onbezorgd leven te leiden.

De eigenlijke bevolking van Timor wordt Timorezen en Beloenezen genoemd. De laatstgenoemden maken de bevolking uit van de groote helft van het eiland, namelijk het oostelijke gedeelte, waar ook nog eene soort van menschen gevonden wordt, Koepangnezen genoemd; die meestendeels zich op het eiland Semaauw hebben neergezet, en, wat het uiterlijke betreft, veel van de Timorezen hebben, doch eene andere taal spreken. Straks zullen wij over dezen uitvoeriger spreken. Op Koepang vindt men menschen van al de nabij liggende eilanden en daarbij nog een aantal slaven uit verschillende oorden, zoodat men daar onderscheidene volksstammen door elkander gemengd aantreft, welke allen te zamen, door hun woest voorkomen, bijzondere kleeding, taal en houding, den vreemdeling, die hier aan wal stapt, indien hij COOKS reizen gelezen heeft, dadelijk de waarheid bevestigen van de zonderlinge ontmoetingen, welke die groote reiziger op zijne reizen gehad heeft, en waarvan, niettegenstaande zijne uitvoerige verhalen, aan de meeste lezers nog geen regt denkbeeld kan gegeven worden. Zoo valt het ook moeijelijk om slechts oppervlakkig zich een begrip te vormen van het vreemde, woeste en als

(*) Een saija is eene soort van rok en een kabaija een wijd bovenkleed dat tot de knieën reikt.

't ware het dierlijke zeer nabijkomende dezer menschen. In deze bonte mengeling van rassen te Koepang, onderscheidt men zes hoofdstammen, namelijk: Timorezen, Koepangnezen en Beloenezen van Timor, Rottinezen van het eiland Rottie, Savonezen van Savo, en Solorezen van Solor. Deze laatsten zijn Mahomedanen, doch in hun eigen land is de bevolking gedeeltelijk nog heidensch, even als op de overige eilanden, waar de bevolking nog geheel uit heidenen bestaat. Het Zendeling-genootschap stelt vele pogingen in het werk, om deze volkeren tot het Christendom te brengen, die ook niet geheel onbeloond blijven, want verscheiden radjas van Timor, enkele radjas van Rotti en vele Rottinezen hebben het Christendom reeds aangenomen.

§ 2.

Solorezen.

Het eiland Solor heeft 36 mijlen lengte en ligt ongeveer 80 mijlen van den oosthoek van Timor, vlak tegen het eiland Andenarozo, zoodat deze twee eilanden en Floris eenen naauwen doortogt vormen voor schepen en vaartuigen, die »de »straat van Floris" genoemd wordt. De inboorlingen van Solor zijn welgemaakt en sterk gespierd; de strandbewoners zijn van de eerste jeugd tot het zeeleven opgeleid en zijn ook moedige zeelieden, die, in eene opene en gevaarvolle zee, met kleine ranke vaartuigen, de walvisschen den oorlog durven aandoen. De walvisschen worden met pijlen op spiesen, die bijzonder daarvoor ingerigt zijn, gedood (*). De Solorezen zijn voor het overige goedaardig, vlugger dan de overige eilanders, vrolijk van aard, vooral wanneer zij sterken drank gebruikt hebben, waarvan zij, gelijk ook al de andere eilanders hier, groote beminnaars zijn. Met een enkel glaasje arak kan men van een' Solorees meer gedaan krijgen, dan men met een handvol goud van een' Javaan zoude kunnen verwachten. Zij zingen, dansen en springen met eene blijdschap, die alleen aan kinderen eigen is. Zij snijden het hoofdhaar kort af, doch hebben van nature veel en lang haar, dat min of meer kroesig is, en duidelijk den zachten overgang van het regte en stijve der Maleijers, tot het kroezige der Papoea's aanwijst. Zij hebben ook meer baard dan de menschen op de Westereilanden; sommigen dragen knevels en trekken den baard niet uit zoo als andere Indiërs, maar gebruiken het mes daarbij.

Het gezigt is plat, meer lang dan rond, met eene kleine kin, de bovenlip dikker dan de onderlip, de neus minder plat en beter geproportioneerd dan bij de Javanen. Allen vijlen de tanden niet, maar het zwartmaken der tanden is algemeen in gebruik. Daar ligt iets in 't oog en in de dikke wenkbraauwen, iets eigenaardigs in hun geheele voorkomen, dat met hun moedig en open karakter geheel strookt. Zij hebben niet het schelmachtige der Maleijers, het achterhoudende der Javanen, noch het brutale van den Makassaar; evenwel moet men hen in geldzaken niet veel vertrouwen. Het hoofd dekken zij met een' Europeschen of kust-doek, die eenigzins naar den smaak der Boegine-

(*) Zie *Tijdschrift voor N. I.*, jaargang 1849, 2de deel, blz. 66.

zen om het hoofd geslagen wordt. De overige kleedingstukken zijn van hun eigen maaksel; zij bestaan uit eene soort van broek of liever een' zak met twee openingen, waar de voeten uitsteken, en die tot de knieën reikt, zoodat het meer van een kleedje heeft dan van een broek; doch hij wordt, als onze slaapbroeken, met een touw op het lijf vastgeregen. Zij gebruiken bovendien een' buikband van dezelfde soort van linnen als de broek, namelijk van grove, in de lengte gestreept katoen. Hunne hoofden en eenige meervermogenden onder hen, hebben de kleeding der Maleijers aangenomen, doch de gemeene man loopt met het bovenlijf naakt; ze zijn zeer naar hunnen smaak uitgedost, wanneer hun nog een tweede buikband kruislings over de schouders hangt. Bij festiviteiten blijft de kleeding dezelfde, maar zij versieren dan den hals met aardige en net gevlochten ringen van lontarbladeren, rood geverwden en witten door elkander gevlochten; ook bij gebrek van linnen gebruiken zij dezelfde bladeren daartoe; aan de armen, boven het handgewricht, dragen zij ringen van ivoor en schildpad, en ook van eene soort zwarte koralen; de mannen dragen ze aan beide armen, maar de vrouwen daarentegen mogen slechts van een tot vijf ringen alleen aan den linkerarm dragen. Zij dragen ook oorringen van goud of zilver, en de mannen van lontarbladeren, welk laatste versiersel met veel smaak zamengeknoopt is.

Bij festiviteiten of bijzondere gelegenheden, zoo als ook ten oorlog trekkende, dragen de mannen een hoofdversiersel, namelijk een' band, die slechts het voorhoofd tot aan de ooren dekt, en achter het hoofd vastgemaakt wordt. Hij is van hoorn gemaakt, en met linnen of met laken bekleed; uit dezen hoofdband schieten drie lange horens, ter lengte van een voet of daaromtrent, in de hoogte, zoodat een in het midden van het hoofd en twee ter zijde komen te staan; de middelste is de langste; ook dezen zijn met laken bekleed, en elk met een vlaggetje aan den top voorzien, terwijl op zijde langs de ooren bokkenharen hangen. Voorts is deze muts met allerlei snoeren van koralen en vogelvederen versierd, en als er geene takken op de muts pronken, dan is de kruin met bokkenhaar behangen, en het geheel ook meer naar een muts of hoofddeksel ingerigt. Deze soort van mutsen noemen zij »katagole" en de andere »nidok." De vrouwen dragen een smal kleedje, dat zakvormig genaaid is, en hetwelk zij om den buik vastknoopen en tot de enkels hangen laten; dit is de huiskleeding, waarbij gewoonlijk de boezem openblijft; anders wordt het bovenlijf gedekt met een tweede kleedje van dezelfde soort en vorm als boven beschreven is, 't welk zij als een schwal om de schouders werpen. Het haar wordt met een' kondé-vormigen (*) knoop achter het hoofd vastgeknoopt. Een kapmes met een' langen steel is het dagelijksch wapen, dat de mannen bij zich dragen; zij zijn geene beminnaars van schietgeweren zoo als de Timorezen, maar bepalen zich meer tot

(*) Kondé is eene soort van vrouwelijk kapsel, waarbij het haar in een' knoop op de kruin wordt zaamgebonden. Er zijn zoo verscheidene soorten van kapsels; zie Dr. W. R. VAN HOËVELL, Sjaïr Bidasari, in de aanteekeningen.

pijl en boog. De pijlen zijn van riet, aan de punt voorzien van scherpgemaakte beenderen van kippen, geiten, enz., of ook wel van ijzer. Het touw aan den boog is gedraaid van de hangende wortels van de »noenoek" en den ficusboom, die hier in menigte groeit; ook dragen zij lange golloks, zonder houten scheeden, maar slechts met eene scheede van de pinangschors, of liever de spatha van den bloemstengel bedekt; zij gebruiken daarbij een langwerpig schild van zeer ligt hout gemaakt, om de slagen af te weren. In de uitvinding van muzijkinstrumenten staan zij nog verre bij andere Indiërs ten achteren, want zij hebben er geene van eigen vinding. Zij gebruiken de »gong" van de Wester-eilanden en de »bedoek." Onder het spelen van de muzijk, dansen de mannen en vrouwen ondereIkander, hand aan hand in een' kring, met de trom en de gong in het midden, allen zingende en maathoudende met de muzijk; twee mannen zitten aan eene trom, elk met twee stokken, zoo luid te kloppen als zij maar kunnen, en de gong akkompagneert deze slagen op de maat van den zang. De kring is niet gesloten, maar blijft altijd eene opening behouden; en deze opening wordt door een' voorvechter, al dansende met de bloote gollok in de hand, bewaakt. Deze voorvechters hebben dan zulke mutsen op, als ik hierboven beschreven heb; de meeste dansers zijn met lontarbladeren behangen en hebben bokkenhaar aan de knieën gebonden, en het schijnt dat zij er zich op toeleggen, om een woest aanzien aan hunne personen te geven. En dit oogmerk bereiken zij dan ook vrij goed; want, daar zij meestal bij nachten, rondom groote vuren, deze dansen uitvoeren, is het een vreeselijk en onbeschrijfelijk woest tooneel als men hen bij die vermaken aantreft, te meer, daar zij zich dan ook in het drinken te buiten gaan. Mannen en vrouwen, allen zonder onderscheid, drinken alles wat maar den naam van sterken drank heeft; ook schermen zij onder deze muzijk paar aan paar met hunne golloks, en vallen ruw elkanderen op het lijf, waarvan de houten schilden overvloedige blijken dragen.

§ 3.

Sawonezen.

Het eiland Sawo ligt 24 duitsche mijlen W. Z. W. van Koepang en is acht mijlen lang. De mannen zijn er welgemaakt en hebben over het algemeen een beter geproportioneerd voorkomen dan de andere eilanders; de neus heeft iets van die der Hindoes; daarbij hebben ze een ovaal gezigt en de kin niet kort afloopend. In het oog ligt iets achterhoudends, iets ernstigs, dat hen van hunne naburen onderscheidt. Zij laten zich niet beleedigen noch onderdrukken en zijn dapper tegen hunne vijanden. Stelen, moorden en bedriegen zijn hun als het ware aangeboren. Zij hebben lange zwarte haren, niet gekroesd noch gegolfd, en maken ze met een' langen krommen kam op het hoofd vast, waarom zij een' doek binden. Zij houden veel van roode en bonte kleuren, daarom hebben zij meestal Europesche doeken om het hoofd met een' knoop onder de kin. Zij dragen geene broeken en beschouwen die als eene schandelijke dragt, maar hebben een eenvoudig lang kleedje om het lijf,

van hun eigen maaksel, dat, op een' afstand gezien, veel van onze tapijten heeft. Dit kleedje wordt om den buik vastgehouden door een' buikband of doek, en de kanten van hetzelve zijn gepluisd. Het bovenlijf is onbedekt; slechts om de schouders hangen zij nog een dergelijk kleedje, en dikwijls een' doek om den hals. Zij dragen geen versiersels van lontarbladeren, maar wel houden zij van ringen aan de vingers te dragen. De mannen laten de tanden vijlen en zwart maken, maar de vrouwen moeten alle tanden, behalve de kiezen, geheel weg laten vijlen; dit geschiedt zoodra zij huwbaar zijn; dan laten zij ook eerst het haar lang opgroeijen; vóór dien tijd wordt het, behalve op de kruin, kaal afgeschoren; zij dragen, zonder de ooren te misvormen, gouden of zilveren oorringen, en de rijken ook armringen. Hare kleeding bestaat uit eene zeer lange sarong van dik, grof katoen geweven, welk kleedje boven de borsten vastgeknoopt wordt; doch het is zóó lang, dat het nogmaals dubbel naar beneden hangt, tot beneden de heupen. Nog een tweede kleedje, liefst van vreemd maaksel, hangt om de schouders, om het bovenlijf te dekken. Het haar wordt zeer zorgvuldig opgemaakt, en, even als bij de Europesche vrouwen, naar de beide zijden gekamd en in tweeën gedeeld, en achter hangt de geheele knoop op den hals. Zij zijn in alle opzigten, zoo wel mannen als vrouwen, de schoonste en zindelijkste menschen onder deze eilanders. Hunne dansen en muzijk, zoo als ook hunne wapens, verschillen weinig van die der Rottinezen.

§ 4.

Rottinezen.

Het eiland Rotti ligt omtrent 10 engelsche mijlen ten Z. W. van Koepang en is 40 engelsche mijlen lang. Het voorkomen der bewoners verschilt weder aanmerkelijk van de reeds beschrevene rassen. Daar zij hun hoofdvoedsel van de lontarpalm trekken, en weinig of geen meelvoedsel gebruiken, zoo hebben zij eene meer bepaalde kleur, die meer naar 't bruine dan naar 't zwarte helt; ze zijn rank en slank van leden, en men vindt vele lange menschen onder hen. Allen hebben lang, zwart haar, dikke wenkbraauwen, een hoog voorhoofd, den neus niet plat, en het eenige wat het gezigt mismaakt is de kort afloopende kin; woestheid noch heldenmoed, maar booze listigheid is op hunne gezigten te lezen. Zij hellen meer tot melancholij, dan tot het vrolijke over, en hebben over het algemeen een peinzend voorkomen, dat listigheid en achterhoudendheid voorspelt. Zij zijn de ijverigste menschen en de beste landbouwers onder deze eilanders, en de vrouwen de onzedelijkste van allen. De mannen knoopen hun lang haar met een' grooten kam boven het hoofd, en dekken het vervolgens met eene muts van lontarbladeren gemaakt. Deze mutsen verschillen onderling zeer in vorm; elke landstreek heeft haren bijzonderen pet, en daardoor zijn de menschen van ieder distrikt kennelijk. Zij dragen geene versierselen om den hals, aan de ooren, noch aan de armen, ook niet aan de voeten; ze dragen geen broek maar een lang kleedje van hun eigen maaksel, en een wambuis, die mannen en vrouwen zonder onderscheid bij den

veldarbeid of ander zwaar werk gebruiken. Een reiszak hangt om den schouder, onder den linkerarm; deze zakken zijn van linnen, en dikwijls aan de banden met koralen enz. en stukken metaal versierd, en dienen tot berging van sirie, tabak, en vele kleine gerijfelijkheden, die hen dagelijks te pas komen. Ook heeft elk een boslemmermes bij zich, en geene andere wapens voor het dagelijksch gebruik.

De vrouwen dragen het haar vastgestrengeld, van achteren zonder kam of speld, en versieren zich met oorringen. De hals is versierd met een of twee gouden kettings en daarbij eenige snoeren koralen, of, bij gebrek aan gouden kettings, zilveren van hetzelfde maaksel. Aan deze kettings ziet men eene ronde plaat in den vorm en grootte van een' pannekoek, die op de borst komt te hangen; bij de rijken is dit sieraad van goud, en bij geringen van zilver. Men kan hunnen rijkdom aan de versierselen van den hals beoordeelen. Om de armen, bij wijze van braceletten, hebben zij gouden of zilveren ringen, en ook koraalsnoeren; ook onder de knie, waar wij onze kousenbanden vastmaken, hebben zij ringen van koralen, en boven de enkels nog twee ringen aan iederen voet, mede van goud of zilver. Het kleedje, dat zij om het lijf dragen, is lang en zeer smal en van dezelfde kleur en bearbeiding als de Sawonesche mannen dragen. Bij festiviteiten dragen de vrouwen een' borstrok zonder mouwen, van voren met touwen vastgemaakt of wel geregen, die geheel en al uit geregen, veelkleurige koralen bestaat, zoodat het alles behalven een' ligt gewaad kan genoemd worden. Bij zulke gelegenheden dragen zij ook een' grooten ring van koralen op het hoofd; men kan het een' haarring noemen, want het haar steekt door dien ring boven het hoofd. De mannen hebben een' lederen buikband, ook zwaar met koralen belegd, en hunne wapens zijn een gollok met een driekant gevest van lood, en versierd met een' stok, waaraan vele kleine vogelvederen hangen, zoodat, wanneer zij de gollok om de schouders onder den arm hebben, die stok achteruit steekt. Nog hebben zij eene nationale piek met gevorkte punten, die vooral te paard gebruikt wordt; mannen en vrouwen dansen zingende in een' kring; hunne liederen hellen ook meer tot het melancholische dan tot het vrolijke over, terwijl de gong het eenige muzijkinstrument uitmaakt.

§ 5.

Timorezen en Koepangnezen.

De Timorees onderscheidt zich van de overigen door de veel donkerder kleur, terwijl sommigen onder hen gitzwart zijn; allen hebben lang haar en de meesten kroezig gekruld. In de binnenlanden dragen de mannen geen doek noch ander deksel op het hoofd, maar laten het haar gekruld hoog overeind staan, met een' linnen band op de kruin vastgemaakt, zoodat het hoog opstaand haar daardoor gesteund wordt. De Koepangnezen daarentegen binden het hoofd met een' doek, dien zij van de schepen en vaartuigen koopen, dewijl zij zelven geene doeken hebben. Dit is het eenige onderscheid met de Koepangnezen. Voor het overige komen zij, zoowel ten aanzien

van godsdienst, als zeden en de meeste gebruiken met de Timorezen overeen; daarom heb ik deze beide stammen bij elkander getrokken. Het gezigt van den Timorees is platter, de kaak steekt meer uit dan van de andere eilanders, en over het algemeen is het voorkomen ook dommer, waartoe de wijde mond en open neusgaten veel bijdragen. Zij zijn de traagsten onder al deze eilanders en leven geheel van djagong. Zij zijn groote beminnaars van vleesch, en hebben varkens, buffels, geiten en herten in overvloed op het eiland. Men zegt ook, dat zij het bloed van die beesten drinken; in alle geval is het zeker, dat zij de vuilste menschen zijn, die hier gevonden worden. Zij baden zich nooit en smeren hun ligchaam met klapperolie, waardoor zij een' walgelijken reuk van zich geven. Daarentegen doen zij zeer veel moeite, om hunne witte tanden te reinigen en in orde te houden; zij dragen ook slechts een lang kleedje om het lijf, met dit onderscheid, dat hunne kleedjes altijd wit zijn met een' breeden rooden rand, en soms ook wel met een' blaauwen rand, omdat zij weinig gebruik van de indigo maken, welke verfstof op Rotti daarentegen veel gebruikt wordt om linnen te verwen. Dit kleedje is boven de heupen vastgeknoopt, en hangt tot aan de knie; een tweede dergelijk kleedje wordt om den buik als een band gewonden, en de slippen hangen voor. Het bovenlijf blijft onbedekt; aan de armen dragen zij ringen van ivoor of van zilver, en meer dan één, naar dat zij rijk of arm zijn. Over den linker schouder hangt een groote reiszak, die onder den arm komt. Deze zak is gemaakt van een ronden linnenlap met touwen daaraan, die versierd zijn met allerlei soorten van ringen van zilver, lood en ook van hoorn, ieder naar zijn' smaak en verkiezing. De zak behelst alles wat men gedurende den dag noodig heeft, en is vol van doosjes en kokertjes, de kokers van bamboes of van kalabas en de doosjes van lontarbladeren, alles met smaak en netheid vervaardigd en gekorven, of ook met lood belegd. Deze doosjes en kokertjes bevatten kalk, sirie, tabak en andere kleinigheden. Ook vindt men in denzelfden zak een spiegeltje en een' lepel van hoorn, om er uit te eten. Altijd hebben zij er een of meer kokertjes raauwe rijst in, ten einde op plaatsen, waar zij komen en waar zij vermeenen dat zij ziekten, allerlei ongelukken of ook den duivel zullen aantreffen, dadelijk eenige korrels van die rijst uit te strooijen, en zoodoende van die ongelukken vrij te komen. Tot dit einde hebben zij ook welriekende bladeren bij zich. Hun dagelijksch wapen, dat zij bij zich hebben, is een boslemmermes, achter op den rug tusschen den buikband bewaard. De »orang branie" of voorvechter onderscheidt zich in kleeding van de overige manspersonen; zij zijn er zeer op gesteld, om dien rang in de maatschappij te bekleeden, dewijl dit eene onderscheiding is, die de vorst vergunt, wanneer iemand in den oorlog heeft uitgemunt. Zij zijn met schietgeweren, vooral donderbussen, gewapend, en ook met pieken; maar gebruiken geen pijl en boog. De grootste onderscheiding van een »orang branie" bestaat daarin, dat hij zilveren ringen boven de enkels draagt, en koperen bellen onder de knieën gebonden heeft; bovendien voeren zij een' langen stok, die, even als bij de golloks der Rottinezen, achteruitsteekt, en rijk versierd

is met allerlei veêren en bokkenhaar, en waaraan soms ook zilveren takken gevoegd zijn. De gollok hangt over den schouder, en is vervolgens met een' band om den buik vastgemaakt. *Het kleedje om het lijf is gelijk hunne overige kleedjes; maar ze hebben een' lederen buikgordel, met patroontasschen daaraan tot berging van kruid en kogels, en een kruidhoorn op de zijde aan denzelfden gordel; de patroontasschen zijn meestal ook versierd met knoopjes of andere versierselen. Ze hebben een vest met knoopen, en hoe rijker dit vest uitgedost kan worden, des te beter. Zoo is bij voorbeeld een vest van rood laken, met knoopen van zilveren munt, of anders ook een vest van linnen met gewone knoopen, zeer schoon. Om de beide armen boven den elleboog dragen zij vele zware ringen van ivoor en van zilver, en boven het handgewricht ook zilveren ringen. Op het hoofd dragen zij eene hooge muts, die spits afloopt, van lontarbladeren gemaakt, doch zeer dik met doeken en linnen bekleed, bovendien met passement en stukken laken versierd. Deze mutsen zijn op verschillende wijzen uitgedost, ieder doet het naar zijn vermogen, maar allen trachten ze zoo rijk mogelijk te maken. Sommigen hebben ook een' zilveren buikband met ronde zilveren platen daaraan gehangen, koralen snoeren met gouden platen om den hals, en zilveren en gouden oorringen. De kleeding der vrouwen van rang bestaat in een kleedje in de rondte gestreept, een wit baadje met lange mouwen, terwijl een lang bont, meestal rood kleedje, zoodanig kruiselings over de borsten geslagen wordt, dat men zou meenen, dat het een tweede baadje zonder mouwen was. Twee lange koraalsnoeren hangen kruiselings over den rug en borst, terwijl verscheidene kleinere snoeren van koraal den hals versieren met eene gouden ronde plaat daaraan, zoo als bij de Rottinesche vrouwen reeds beschreven is. Boven den elleboog aan beide armen hebben zij dikke ringen van ivoor, zilver en koralen. De ooren zijn versierd met lange hangende koraalsnoeren met stukjes goud daaraan. Om het voorhoofd wordt een doek gebonden, met een' knoop van achteren, en op dezen doek voor op het hoofd wordt een gouden of zilveren halvemaanvormig versiersel gemaakt. Het haar is van achteren tot een kondé vastgeknoopt, en boven die kondé rijk met bloemen versierd.

De Timorezen dansen ook in een' kring, de vrouwen zingen, terwijl de mannen al mompelende ronddansen; de vrouwen, die in het midden staan, hebben bij die gelegenheid het hoofdstel der paarden in de hand, terwijl bellen aan dat hoofdstel hangen, waarmede zij braaf schellen.

§ 6.

Regeringsvorm en inkomsten der radja's en andere ambtenaren op Timor.

Ieder radja is hoofd en tevens landeigenaar van zijn regentschap, en de bevolking niet veel meer dan zijne slaven. Op den radja volgt de »fettor," die als het ware de regterhand van den radja is, en somtijds veel meer invloed bij de bevolking heeft, dan de vorst zelf.

Ieder negerie heeft ook een hoofd, onder den naam van »tommonggong,"

welke dorpshoofden onmiddellijk onder de bevelen van den fettor staan. De radja's van Timor hebben ten allen tijde het regt om geldbelastingen op de bevolking te leggen; bij voorbeeld bij gelegenheid van een groot feest, of wanneer de radja eenige andere uitgaven voor hem of zijne familie te bestrijden heeft. Ook de fettors en tommonggongs hebben dezelfde magt. Daarenboven moet de bevolking de velden van de radja's, fettors en tommonggongs onderhouden, het sandelhout jaarlijks voor den radja inzamelen, en van het was, dat de gemeene man inzamelt, moet hij ook ten minste een kati in het jaar aan den vorst afstaan. Het is dus geen wonder, dat de Timorees tot nog toe geene vorderingen in beschaving en landbouw gemaakt heeft. Alle misdaden, groot of klein, worden met geldboeten gestraft, in welke boete niet alleen de radja, maar ook de fettor en tommonggongs hun aandeel hebben.

Men kan zulk een' regeringsvorm niet beter vergelijken dan bij een nest van witte mieren, waarin een enkele, de grootste in dat nest, een slapend leven leidt, terwijl de overige mieren hem vet mesten. Niettegenstaande dit alles zijn de Timorezen zeer aan hunne radja's verknocht, en van al deze eilanders de minst oorlogzuchtige. Ik heb de kleeding der voorvechters hier boven beschreven; uit die kleeding kan men reeds de gevolgtrekking maken, dat zij, zoo zwaar en belemmerend toegerust, geene bijzondere heldendaden kunnen aan den dag leggen. In hunne oorlogen is hun hoofddoel, om een aantal afgeslagen hoofden te huis te brengen; ieder zulk een afgesneden hoofd is voor hen een triomf, zonder dat de wijze waarop de vijand omgekomen is, en of het eene vrouw of man zij, hierbij in aanmerking komt. Deze hoofden worden in triomf, bij het terug keeren, aan palen gezet, en moeten zoodanig jaren achter elkander te pronk staan in de nabijheid van de woning der radja's. Is het, dat men de vijanden levendig in handen krijgt, dan zijn zij en hunne nakomelingen tot eene eeuwigdurende slavernij gedoemd. De oorzaken, die aanleiding geven tot zoodanige oorlogen, ontstaan meestal uit geschillen omtrent de grensscheiding, of door het wegnemen van hun vee; want zoowel paarden als buffels loopen bij groote hoopen in het wild rond, en komen zoodoende veelal in handen van vreemde eigenaren.

§ 7.

Produkten voor den handel.

De produkten, welke Timor in den handel levert, zijn was en sandelhout. Het laatste maakt de eigendom der radja's van 't land uit, en wordt jaarlijks door hunne onderdanen gekapt; terwijl de radja's vervolgens het hout aan de Chinezen verkoopen. Vroeger was dit hout duur, en in China zeer gewild. Thans kost het gemiddeld *f* 10 per pikol. Van Koepang wordt jaarlijks ongeveer 6000 pikols daarvan uitgevoerd en 1500 pikols was, kostende de pikol was, hier uitgevoerd, van *f* 70 tot *f* 80. Deze zijn de eenige produkten, die den buitenlandschen handel van Timor uitmaken. De beide genoemde artikelen worden naar Java uitgevoerd, hoewel het sandelhout weder van daar naar

China gevoerd wordt. Timor krijgt jaarlijks van Java in retour, rijst, ijzer, en ijzerwerken, grof porselein, lijnwaden en verscheidene kleinigheden, terwijl Timor geen suiker, koffij noch eenig ander produkt oplevert. Niet, dat de grond die produkten niet kan voortbrengen; maar men heeft van Timor geen notitie genomen, men heeft het schoone en rijke land op eene schandelijke wijze verwaarloosd, en er alles op den ouden voet der voormalige kompagnie gelaten. Het is zeer te betreuren, dat men zoo weinig nut van deze eilanden getrokken heeft. Laat mij u eens kortelijk vertellen, wat Timor al opbrengen kan; dan zal de waarheid nog duidelijker aan 't licht komen. Het eiland levert goed koorn, doch de bevolking leeft hoofdzakelijk van djagong (maïs); eenige mijlen binnen 's lands van Koepang, gedijen de aardappelen beter dan op Java; koffij en suikerriet groeijen er weelderig. De indigo heeft zich van zelfs zoo goed voortgeplant, dat met elken mousson die plant met ander onkruid uit den grond opschiet. De katoenplant wast bijzonder goed, en de tabak, die hier gekultiveerd wordt, geeft monstreuse bladeren. De uijen van Timor zijn alom in den archipel bekend, en worden voor de besten gehouden; Timoresche uijen zijn overal gezocht en geroemd. De djattieboom, hoewel hier niet t' huis behoorende, wast er bijzonder wel. Hieruit ziet men dus, dat Timor niet onvruchtbaar is, en met de overige eilanden hier in de nabijheid, van wier inwoners ik u reeds veel verteld heb, is het, ten aanzien van de vruchtbaarheid, evenzoo gelegen. Geen enkele der genoemde produkten wordt door den Timorees of de overige eilanders hooger geschat, dan de lontarboom. Die palmboom is hier onmisbaar en het weldadigste geschenk, dat de natuur hun heeft geschonken. Drie aan elkander gegroeide noten, die veel van de klappernoten hebben, maar veel kleiner zijn, strekken hun tot eene koele versnapering, doch het sap, dat uit den afgesneden bloemstengel getapt wordt, maakt het voornaamste produkt uit, en is de geliefkoosde drank dezer eilanders; terwijl de stroop, die men van dat sap bereidt, als voedsel door de Rottinezen gebruikt wordt, en de wellust is der overige eilanders. De lontar is hier, wat de dadel is in Arabië, de sago in de Molukkos en nieuw Guinea, de broodvrucht in de stille Zuidzee-eilanden; ja, meer dan dit alles, want van de bladeren van de lontar wordt op deze eilanden meer nut getrokken, dan van elke andere plant op dezen aardbodem. Alles wat wij bij deze menschen zien, alles wat ons omringt, elk stukje dat in de huishouding te pas komt, alle huishoudelijke gerijfelijkheden, zijn van die bladeren gemaakt; doozen, manden van allerlei vorm en grootte, kleedingstukken, versierselen, hoeden, in één woord alles; en in elk stuk, door deze eilanders op die wijze vervaardigd, moet men hunnen goeden smaak en vindingrijken geest prijzen en bewonderen.

§ 8.

Kust- en binnenlandsche handel.

Ik heb reeds doen opmerken, dat Timor geene andere produkten in den handel oplevert, dan was en sandelhout. Deze twee artikelen worden door Chinezen

en enkele burgers van Koepang opgekocht, of liever tegen andere produkten verruild, en naar Java gezonden, of aan vreemde handelaars verkocht. In de maanden Augustus en September vertrekken de kustvaarders van Koepang naar de onderscheidene plaatsen langs de kust van Timor, om sandelhout en was op te koopen. De handel wordt ook tegelijkertijd in de binnenlanden gedreven, doch de voornaamste handel geschiedt langs de kust, zoowel aan de Zuid- als aan de Noordkust. In de binnenlanden kent men geen ander geld dan dukaten en Spaansche matten. Het kopergeld heeft volstrekt geene waarde. Daarom wordt de handel meestal door ruiling voortgezet, en hiertoe zijn de volgende goederen voor de onderstaande prijzen nog geveild bij de Timorezen:

gewone Eng. geweren . . .	à *f* 40 't stuk.
grof kruid, de bottel	à - 8.
koralen	à - 2 en *f* 2½ 't kati.
blaauw geras (grof linnen) . .	à - 12 't stuk.
wit dito	à - 8.
boslemmermessen	à - 2½ 't dozijn.
groote kapmessen, de 100 stuks	à - 32.
kleine dito »	à - 11.
ijzer, de pikol	à - 14.
arak	à - 14.

Hiervoor krijgt men in ruiling sandelhout tegen *f* 10 de pikol, en was tegen *f* 70 de pikol, welke artikelen bij den uitvoer te Koepang weinig winst opleveren, want het was kost dan niet meer dan *f* 80, en het sandelhout omstreeks *f* 15.

Het eiland Rotti levert geen sandelhout en te weinig was, om in den handel in aanmerking te komen. Van Boeton en Makasser komen hier jaarlijks vaartuigen met opium, katoen, grove lijnwaden en ook wel rijst. Het eiland Floris voorziet Koepang van kokosolie, doch de handel met Java is de voornaamste. Op Deli komt eens in het jaar een vaartuig van Makao, welk vaartuig gewoonlijk Koepang aandoet, en voorziet de Chinezen van vele kleinigheden, welke voor hen onmisbaar zijn. Op deze kusten, langs alle deze eilanden, vindt men ook tripang, karet en amber. Eenige Makassaarsche vaartuigen houden zich gestadig met de tripangsvangst bezig, en verkoopen dezelve aan de Chinezen, de pikol voor *f* 32. Karet kost *f* 16 het kati, en amber, die echter zeldzaam op de markt komt, kost de thail van *f* 12 tot *f* 16. Er bestaat hier ook een handel met paarden, welke op Java en Mauritius eene goede markt vinden. De buffels kosten gewoonlijk van *f* 5 tot *f* 20, al naar de ouderdom is, en voor een schaap betaalt men gewoonlijk alhier *f* 2. De recherche langs de kust vereischt een beter toezigt; het is volstrekt noodzakelijk, om eene kanonneerboot of een dergelijk vaartuig te Timor in dienst te hebben, ten einde op de vreemde vaartuigen te waken, die hier langs de kust handel drijven, zonder Koepang aan te doen en daar-

door het gouvernement in zijne regten benadeelen, terwijl zulke vaartuigen meestal uitgeklaard worden voor Koepang, en daardoor vrij blijven van alle regten.

§ 9.

Wegen, rivieren en andere middelen van binnenlandsche kommunikatie, waterleidingen, marktplaatsen, enz.

Wat rivieren aanbetreft, is er geen enkele op Timor die bevaarbaar is, zoodat er geene binnenlandsche kommunikatie te water bestaat; en ten aanzien van wegen is het daarmede gelegen als met alle andere verbeteringen op Timor, namentlijk alles is er nog in zijne geboorte, terwijl vroeger hoegenaamd geen werk daarvan gemaakt is. Gedurende het verblijf van den resident SPANOGHE tot 1836, heeft hij geene moeijelijkheden ontzien om wegen te doen aanleggen, en is hij reeds zoover daarin geslaagd, dat men met een rijtuig Koepang kan omrijden. Ook heeft hij een' rijweg begonnen aan te leggen tot Babauw, een afstand van 18 Engelsche mijlen, een weg grootendeels langs het strand, doch op sommige plaatsen, wegens de menigte kalkrotsen, zeer moeijelijk. Doch daardoor is ook de belangrijkste kommunikatie geopend, waardoor de handel veel moet winnen, terwijl Babauw de stapelplaats is van levensmiddelen voor Koepang. Wat door den heer SPANOGHE, uit wiens aanteekeningen wij in dit artikel het voornaamste mededeelen, was begonnen, is door zijnen opvolger, de heer VAN DEN DUNGEN GRONOVIUS, voortgezet. Op vele plaatsen in het gebergte van Timor, zou men nog zeer veel verbeteringen kunnen aanbrengen door middel van waterleidingen, indien de rijst- of andere kultuur zulks vorderde. Doch in den tegenwoordigen toestand van den landbouw op Timor zijn zulke verbeteringen onnoodig. Op Koepang was eene waterleiding, zoowel voor de inwoners als voor de schepen, eene groote behoefte, waarom de heer SPANOGHE, dadelijk na zijne komst op Timor, in die behoefte heeft trachten te voorzien, en eene waterleiding heeft doen aanleggen, zonder eenige kosten voor het gouvernement. Hij heeft het water meer dan eene mijl van het gebergte in zee gebragt, zoodat de schepen tegenwoordig van goed drinkwater zich kunnen voorzien, en dat zonder de minste moeite, terwijl vroeger het water voor de schepen ver uit de rivier moest gehaald worden, omdat bij de monding het rivierwater brak en ondrinkbaar is.

De eenige markt op het eiland is, die op Koepang, terwijl in het gebergte en andere plaatsen langs de kust, geene markten bekend zijn.

§ 10.

Landbouw en veeteelt.

Dit is een treurig onderwerp, zoowel ten aanzien van Timor als van de onderhoorige eilanden, want, in den striktsten zin genomen, zoude men het woord landbouw niet kunnen bezigen, wanneer de djagong-tuinen van Timor of de drooge gierstvelden van Rotti en Savo daarmede bedoeld worden. Nog minder kan men de kultuur van de padievelden, voor zoo verre het de be-

bouwing van het land en de behandeling van zoodanige velden betreft, tot den landbouw rekenen. Ook is deze kultuur niet algemeen; slechts enkele radja's en de Christenbevolking van Koepang hebben rijstvelden, terwijl djagong de hoofdsteun uitmaakt van de bevolking.

Voor éénjarige planten is de grond op deze eilanden ook in 't geheel niet gunstig, omdat een aanhoudende droogte van Maart tot November den grond daarvoor volstrekt ongeschikt maakt; zelfs het onkruid kan niet tegen die warmte, en buffels, paarden en ander vee moeten maanden lang zich zonder gras behelpen. De bergen van Timor zijn in die maanden bijna ontbloot van groen; eene donkere wolk wordt dan door de Timorezen aangebeden, en de eerste regen met dansen en muzijk verwelkomd, dewijl het geluk en de welvaart dezer eilanders geheel van den regen afhangt. In de maand November wacht alles met ongeduld daarnaar. De met water bezwangerde wolken, door de eerste westewinden herwaarts gedreven, schijnen soms met het ongeluk van Timor den spot te willen drijven, wanneer zij, na alle hoop op regen gegeven te hebben, zich weder van hier verwijderen om elders hare schatten uit te gieten. Komt de onnoozele Timorees, die de zon als zijn' God aanbidt, in verrukking, wanneer de grond, na een weinig regen, weder rijk met groen bedekt is, niet minder treffend is die spoedige verandering voor meer beschaafden, want het is ongelooflijk, in welk een' korten tijd de natuur in een geheel ander licht te voorschijn treedt. Timor pronkt dan met bloemen en vruchten op zijne velden, en op de kale rotsen met geurige kruiden. Voor de dieren is er dan eene nieuwe schepping; vele insekten worden in éénen nacht geboren, om aan het groene feest deel te nemen; de lucht krioelt van vogels, die op de nieuwgeboren insekten loeren of op vruchten azen, welke de regen heeft voortgebragt. Alles leeft, om weder aan anderen leven te geven. De grond van Timor geeft in dien tijd genoegzame blijken van zijnen rijkdom en groeikracht, welke hoedanigheden slechts door de brandende stralen van de zon zijn teruggehouden. Reeds in Januarij staat de djagong in vollen bloei, en van Februarij tot Maart wordt de vrucht achtereenvolgend ingeoogst. Deze oogst wordt »pata djagong" genoemd, en de oogst van padie, welke eerst in Julij en Augustus plaats vindt, noemt men »koroe padie," terwijl de padie niet met den halm afgesneden wordt, maar de korrels met de bloote hand van den halm worden afgeschoven. De ploeg is er niet in gebruik; de rijst wordt op modderige velden, welke eerst door buffels betrapt worden, gewonnen. Het getal buffels, dat hiertoe vereischt wordt, en het omslagtige van zulk eene veldbewerking, zal altijd een hinderpaal zijn tegen de uitbreiding van de rijstkultuur; want, zonder vele buffels en slaven, kan het volk daar geen deel aan nemen. Vóór en al eer de ploeg hier ingevoerd is, kan men alzoo weinig hoop voeden op groote verbetering in den landbouw; daarom heeft de heer SPANOGHE een genootschap hier opgerigt tot aanmoediging van landbouw en veeteelt, waaraan de eerste ingezetenen van de plaats, als ook de radja's, deelnamen. Door middel van dit genootschap kan de landbouw eenige vorderingen maken, omdat de leden over geld en slaven

kunnen beschikken. Eenige leden hebben reeds proeven genomen met de tarwe; naar alle waarschijnlijkheid zal die kultuur hier even goed uitvallen als in de binnenlanden van Deli; de goede uitslag hiervan kan niet dan voordeelig zijn voor het gouvernement en tevens eene rijke aanwinst voor Koepang. Hierboven is reeds gezegd, dat djagong de hoofdsteun uitmaakt van het grootste deel der bevolking, inzonderheid op Timor. De Rottinezen laten op Rotti niets onbeproefd om van den schralen grond, die hun ten deel is gevallen, nut en voordeel te trekken en waar water in overvloed is, vindt men rijstvelden; doch de natuur heeft dit aan enkele distrikten slechts toegekend; de radja's en hunne naaste bloedverwanten kunnen daarvan alléén partij trekken. De overigen planten djagong en gierst (Panicum Italicum), ook djagong-Rotti (Sarghen vulgare), en maken ook gebruik van het in het wild groeijende Lachryma dejalie der Javanen. Al deze graansoorten worden geplant zonder den grond te ploegen; de goede uitslag hangt derhalve geheel alleen van de regens af. Van drinkwater is Rotti echter zeer wel voorzien, dewijl het water overal uit de kalkklippen opwelt. Sawo is minder rijk aan water en heeft een' veel schraler grond, zoo zelfs, dat de djagong niet altijd goed slaagt, waarom ook gierst het hoofdvoedsel der Sawonezen uitmaakt; daarentegen levert Sawo den besten tabak en veel stroop, die uit den lontar- of toewakboom gewonnen wordt; terwijl de Sawonezen zoowel als Rottinezen veel van die stroop gebruiken, namelijk met water verdund en met vleesch, visch of andere spijzen genuttigd; zelfs het kind aan de borst wordt met dezelfde stroop gevoed. De indigo groeit hier overal in het wild, en elke huishouding plant er zooveel van als noodig is voor haar gebruik, minder op Timor dan op Rotti en elders, dewijl de Timorees van de roode kleur houdt. Aan aardvruchten is Timor bijzonder rijk. Ook de aardappelen tieren hier, even als in het gebergte van Java. Van njams (Dios corea) heeft men hier eene rijke verscheidenheid; ook de laboco of pompoenen vindt men in menigte. De kool, die jaarlijks uit het gebergte te Koepang te koop gebragt wordt, is veel beter dan die van Java. De peperplant is op deze eilanden niet bekend, doch koffij wil in de schaduw zeer goed groeijen, en de koffijboom van Timor heeft meer van dien van Bourbon, dan van dien van Java. Uit hetgeen hier over den landbouw en verschillende kulturen gezegd is, kan men opmaken, dat de rijstteelt niet algemeen is, en het weinige, dat hier op de eilanden gewonnen wordt, wegens het gemis van den ploeg, te veel moeite en omslag veroorzaakt, om als een voordeelige tak van den landbouw in aanmerking te komen. Uit de wijze van de bewerking en behandeling der gronden in het algemeen en de djagong-tuinen in het bijzonder blijkt tevens, dat de landbouw hier nog op den laagsten trap zich bevindt, en dus nog voor onnoemelijke verbeteringen vatbaar is.

Deze eilanden kunnen onder een goed bestuur vele voordeelen opleveren, want de grond is over het algemeen genomen vruchtbaar en rijk in voortbrengselen, zoowel voor den handel als eigen gebruik geschikt. In de tegenwoordige omstandigheden kan echter voor alsnog geen andere kultuur op

Timor in het groot aangewend worden, dan de tarweteelt, een artikel dat zoowel den handel als de algemeene welvaart bevordert en waardoor waarschijnlijk de grondslag zal gelegd worden tot de uitbreiding van andere kulturen.

Paarden van Rotti, Sawo en ook die van Timor worden naar Java, Mauritius en Nieuw-Holland uitgevoerd, een tak van handel, die voor uitbreiding en aanmoediging vatbaar is. Volgens de boeken van den kollekteur der in- en uitgaande regten, zijn van hier uitgevoerd, in 1828, 106 paarden, in 1829, 140, in 1830, 223, in 1831, 56, in 1832, 72 en 1833, 64, te zamen 661 stuks. Bij den uitvoer kosten deze paarden van *f* 30 tot *f* 50 per stuk, doch in de binnenlanden kosten zij veel minder:

1 volwassen paard kost gewoonlijk	*f* 20 à *f* 30.
1 veulen	- 2 à - 5.
1 merrie	- 5 à - 8.
1 groote buffel	- 15.
bij den uitvoer	- 20.
1 kleine buffel	- 5.
bij den uitvoer	- 12,50.
1 schaap kost	- 1,24.
bij den uitvoer	- 2,50.
1 geit	- 1,24.
bij den uitvoer , ...	- 2.

De varkens worden bij het gewigt verkocht, het kati 20 cents. Deze beesten worden niet anders uitgevoerd dan om als provisie voor de schepen te dienen, terwijl de Engelsche walvischvangers gewoonlijk hunne versche provisie langs deze kust opdoen.

§ 11.

Visscherijen, nijverheid en volksvlijt.

Daar is mogelijk geen eiland in de wereld, dat zulke slechte zeelieden oplevert als Timor; want de Timorees waagt zich niet op zee, zelfs niet in een kano, om langs de kust te visschen. De Rottinezen doen dat ook niet, zoodat de visscherijen hier weinig opleveren. Men zoude te Koepang geheel den visch moeten ontberen, indien er geene Solorezen waren. De Solorezen zoeken daarentegen hun bestaan in de visscherijen; en is de vangst soms zoo groot, dat de visch moet bewaard worden, dan wordt geen zout daartoe gebruikt, maar zij wordt in de zon gedroogd. Hetzelfde geschiedt ook met buffel- en ander vleesch. Zout schijnt voor deze menschen geene behoefte te zijn, maar zij gebruiken het nu en dan als eene lekkernij, niettegenstaande het zout hier niet schaarsch is, maar langs de kust veel wordt aangemaakt. Het zeewater, dat dikwerf hier en daar in eene of andere holte staan blijft, wordt spoedig door de zon uitgedampt en tot groote klompen zout gekristalliseerd. En daar hier de stranden niet modderig, maar zuiver en zandig zijn, zoo is ook het zout beter dan dat van Java.

In mandwerk en in het vervaardigen van doosjes en dergelijk knutselwerk,

zijn deze eilanders veel behendiger dan de Javanen en andere volkeren, en hebben daarbij een' goeden smaak in de schikking van kleuren en figuren; zij gebruiken ook meer manden en doosjes dan de Javanen. Zulke doosjes worden meestal gemaakt van den dop van de jonge vrucht der kallabas of kokos; en al het vlechtwerk bestaat uit bladeren, of van pandor of van de lontar. Van de bamboe, waaraan Timor geen gebrek heeft, wordt weinig gebruik gemaakt, ook niet tot het bouwen van huizen. Het dak wordt gedekt met de bladeren van de gebang (corypha umbracellifera), terwijl de takken van denzelfden palmboom dienen tot schuttingen. Het overige is hout, en hoewel Timor zeer veel soorten van timmerhout oplevert, maakt men hiervan geen gebruik dan alleen van kajoe mera (procarpus Indicus) en koela-hout (viter leucoxylon). De Rottinesche en Sawonesche huizen hebben veel van de Javaansche woningen, doch de Timorezen staan ook in deze konstruktie een' trap lager, want zij wonen onder een dak, dat, in den vorm van eene ronde tent, tot op den grond afdaalt, gesteund door een' enkelen houten paal in het midden, met een' kleinen ingang, en in het dak eene kleine opening om den rook uit te laten.

Deze eilanders kunnen ook in hunne kleeding zich niet altijd geheel voorzien, maar moeten veelal vreemd linnen koopen. Het linnen, dat zij zelve weven, is dik en duurzaam, doch wegens het gebrekkige van hunne weefgereedschappen (veel slechter nog dan die van Java), wordt één eenvoudig kleedje in niet minder dan in een jaar tijds gemaakt, en kost van *f* 2 tot *f* 6. Deze kleedjes worden soms ook met zijde gemengd, en kosten dan veel geld. Zij hebben ook geene wapenen van eigen maaksel, behalve de Solorezen, die slechts pijlen en bogen gebruiken. Ook geene andere muzijkinstrumenten zijn bij hen in gebruik, dan de gong van Java en eene trom, die zij zelve maken; hiertoe worden de geitenvellen zeer net en zuiver bereid, bijna zoo als die van Europa. Het eiland Poelo-kambing (geiten-eiland), dat ten N. van Deli ligt, wordt door een woest volk bewoond, dat alleen in geitenvellen gekleed gaat, en veel geiten en schapen teelt. Dit eiland is eijnsbaar aan een' der radja's van Timor.

Inlandsch zeildoek »karong laijar" wordt op Rotti gemaakt, en is even zoo goed als dat van Java. Het touw, dat hier geslagen wordt, is goed en sterk in zijne soort, en wordt van den bast van de waroe (habuscus tralacus) gemaakt.

§ 12.

Buitenlandsche handel.

Gewoon om de eilanden in dezen archipel steeds met 't levendigste groen uitgedost te zien, zouden velen Timor op het eerste gezigt voor een door de natuur miskend eiland houden; doch bij naauwkeuriger onderzoek vindt men het tegendeel bewaarheid. Ja! ook Timor is ruimschoots bedeeld; zijne granietbergen, die eenen anderen oorsprong aanduiden dan de bergen der nabij gelegene eilanden, bevatten goud en koper in zich; en wie weet, hoe rijk de diep verborgen goudmijnen zijn, want het weinige, dat hier verza-

meld wordt, wordt door het water van de bergen afgespoeld en langs de rivieren door de Timorezen bij kleine hoeveelheden gevonden, en wordt duurder verkocht dan de waarde, omdat het goud van een zeer goed allooi is. Het koper vindt men in het oostelijk gedeelte in de nabijheid en is ook van eene zeer goede soort (*). Ook wat het plantenrijk betreft is Timor gansch niet misdeeld. De bosschen zijn rijk aan sandelboomen en leveren daarenboven veel was, door welke produkten Timor reeds sedert eeuwen in de handelswereld bekend werd.

Van Koepang wordt jaarlijks ongeveer 6000 pikols sandelhout en 1500 pikols was uitgevoerd, kostende de pikol was hier *f* 70, en het sandelhout, dat 3 soorten telt, gemiddeld genomen, *f* 10 de pikol. Deze uitvoer geschiedt grootendeels naar Java, terwijl de handel met Java ook de voornaamste uitmaakt. Java voorziet Timor van rijst, ijzer en ijzerwerken, grove porseleinen, lijnwaden en verscheidene andere kleinigheden. Met Makasser staat Timor ook in eene naauwe handelsbetrekking. De Makassaarsche en Boetonsche vaartuigen brengen hier meestal opium, katoen en grove lijnwaden. Op Deli komt eens in het jaar een vaartuig van Macao, en doet dan ook Koepang aan, waardoor de Chinezen zich van vele voor hen onmisbare Chinesche waren voorzien.

Zoo lang Timor geene andere produkten kan opleveren als sandelhout en was, zal de handel ook niet veel toenemen. Het was te wenschen, dat Timor in eene naauwere betrekking kwam met Nieuw-Holland, vooral nu, terwijl de handel en scheepvaart tusschen Nieuw-Holland en Indië zich meer en meer zal uitbreiden, en de schepen, die van Nieuw-Holland voor Indië bestemd zijn, geene betere plaats kunnen aandoen dan Koepang voor water en ververschingen. Doch de Nieuw-Hollandsche produkten zijn hier niet gewild, en Timor levert ook niets, dat voor Nieuw-Holland geschikt is. Men kan echter van de lontarstroop, die hier menigvuldig is, eene soort van arak stoken, en al was deze arak ook niet geschikt voor den uitvoer, en alleen voor konsumtie en het gebruik der zeelieden, dan nog zoude dezelve vele voordeelen kunnen opleveren.

(*) Men herinnert zich, dat nu een jaar geleden rijke kopermijnen op Timor ontdekt zijn, waarvan door een paar personen te Batavia de exploitatie aan het Gouvernement verzocht is. Nadere bijzonderheden heeft men van die belangrijke zaak niet verder vernomen.

Karang-Bollong.

In het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, in den Jaargang voor 1846, komt eene beschrijving voor van Karang-Bollong, die den lezer een goed denkbeeld geeft van de wijze van inzameling der vogelnestjes, die aldaar gevonden worden; maar die, wat het geognostisch gedeelte van den bergrug, in welken de holen zich bevinden, aangaat, wel nog iets te wenschen overlaat. Dit geeft mij aanleiding, om het resultaat mijner waarnemingen ten dien aanzien hierbij mede te deelen (*).

Het systema der vulkanen van centraal Java zendt van het Noorden naar het Zuiden verscheidene zijtakken uit; de bergrug, welke van Gombong tot aan de Zuidzee loopt, is eene van die divergerende radiussen, welke bij Sempor nog uit trachiet zamengesteld is, dan, in vereeniging met kalk en trachietische klei, eenen groen gekleurden zandsteen vormt, verder zuidelijk grofkalk en koraalkalk vertoont, zes palen bezuiden Gombong door trachiet doorbroken wordt, welke in den accessorischen zijvulkaan van Karang-Bollong vlak bij zee eindigt. Karang-Bollong is dus geen klip van kalkrots, en geen wand van basalt, zoo als men vroeger verkeerdelijk heeft opgegeven, maar een uitgebrande, ingestorte, accessorische vulkaan, wiens kraterwanden gedeeltelijk nog staan en aan den zuidkant een' steilen muur daarstellen; daarin zijn verscheidene holen aanwezig, welke aan de salangane (hirundo esculenta) tot verblijf strekken. De vorm van dezen vulkaan heeft eenige overeenkomst met dien van den Baloeran aan de noordoostkust van Java; de diepste kraterspleet bevindt zich hier aan de zuidoostzijde. Sporen van nog werkend onderaardsch vuur, zoo als fumarolen, solfataren, mofeten, enz. heb ik hier niet meer gevonden. De vulkanische aktiviteit schijnt dus hier ten einde. Op een' van de eruptieheuvels, welke in het kraterdal zich bevinden, ligt de kleine redoute Karang-Bollong zeer schilderachtig en in een gezond oord. In de vlakte van genoemd dal staat de kampong en het huis van den opziener der vogelnestklippen, een, voor de vereerders der stille natuur, zeer aangenaam verblijf. Een kleine beek vloeit door gemelde kraterspleet in zee, wier branding vreeselijk is en de stilte van het landschap met een donderend geluid verbreekt. De helling van den noordelijken kratermuur is digt bij zee van eenen hollen gang doorbroken, en de golven storten zich van zee

(*) Deze bijdrage was ons reeds toegezonden, toen dit Tijdschrift nog in Indië werd uitgegeven, maar kon toen natuurlijk niet door ons worden opgenomen, omdat zij zich op het staatkundig terrein beweegt, iets dat, gelijk men weet, strengelijk verboden was.
REDAKTIE.

uit in deze holte, wier wanden en vloer uit een trachietisch konglomeraat bestaan; de branding heeft de laatste gedeeltelijk met een fijn zand overdekt. Dit oord is bijzonder geschikt voor het gebruik van zeebaden; de golfslag der door klippen getemperde branding heeft eene goede uitwerking op chronische lijders. Tijdens mijn verblijf te Gombong heb ik waargenomen, dat menschen met stasis abdominalis, met hydrops, met verouderde milt- en leverziekten, met exanthemen, zoo als framboesia en lepra-vormen, gedeeltelijk herstelden, gedeeltelijk aanmerkelijk beter werden. Daarom verdient deze plaats in een geneeskundig opzigt alle aandacht, te meer omdat de forten van Gombong en Tjilatjap altijd lijders zullen opleveren, welke men thans ter genezing naar Samarang moet evakueren, maar die op deze plaats veel spoediger en radikaler zouden kunnen genezen worden. Aan patienten uit andere standen dan uit den militairen, is deze plaats insgelijks aan te bevelen. De bergrug, welke den zuidelijken kratermuur vormt, sluit de holen in zich, welke de nesten leveren. De vegetatie dezer hoogten is eigenaardig en belooft aan den botanikus een' rijken oogst.

Zoo als bekend is, zijn er maar weinig goede havens langs de zuidkust van Java, en is, voor den afvoer der produkten, de groote afstand van Tjilatjap en de over eenige bergruggen loopende weg zeer bezwarend. De residentie Bagelen heeft geene haven. Bij de beschouwing van dit punt der zuidkust, schijnt het niet onmogelijk, het dal van Karang-Bollong door uitgraving in eene haven te herscheppen. Wel is waar, zoude het inkomen der vaartuigen door blinde en uit zee oprijzende klippen gevaarlijk zijn, maar dezen zouden door behoorlijke plaatsing van baken vermeden kunnen worden. Zeker is het, dat de kusten van Schotland en Noorwegen even gevaarlijke punten hebben, welke door moedige en behendige zeelieden niet geschuwd worden. Het voordeel van eene stapelplaats op dit punt, zoude voor de residentie Bagelen niet gering zijn, en de kosten, welke de aanleg van eene haven mogten veroorzaken, zouden misschien daardoor gemakkelijk zijn goed te maken. Als een reuzenwerk, de bewondering van het tegenwoordige en toekomende geslacht volkomen waardig, blijft de onderneming welligt voor altijd een pium desiderium.

Trachietisch konglomeraat is dus de steenvorm, waaruit de hoogten van Karang-Bollong zamengesteld zijn. Eenige mijlen noordelijk rust op dezen trachiet eene kalkformatie, gelijk aan die van het zuidergebergte. De heuvelruggen, welke deze vormt, vertoonen eenige schilderachtige rotspartijen en sluiten insgelijks holen in, die echter alleen door vledermuizen, reptiliën en somtijds ook door den tijger bewoond worden. Deze kalkheuvels zijn gedeeltelijk met alang-alang en kreupelhout, gedeeltelijk met eene hooge, welige vegetatie overdekt, en misschien zeer geschikt voor den wijnbouw. Nu heeft men slechts eenige koffijtuinen en djatibosschen. Bij de eentoonigheid der rotssoorten van dit gebergte, is men getroffen door de verscheidenheid van delfstoffen, welke men in de rivier van Keboemen als rolsteenen vindt. De trachieten, welke hier schoone kristallen van kwarts en veldspath insluiten,

en de kwarts en veldspathstukken zelve herinneren aan eene granietformatie, en geven meer grond aan de hypothese, dat het onderaardsche vuur, bij zijn opstijgen uit het hart der aarde, granietlagen doorbroken en het graniet tot smelting gebragt heeft, en alzoo deze trachieten het produkt van gesmolten granieten zijn. Bij Keboemen heb ik, in sommige specimina van kwarts en veldspath, ook erts gevonden. Het denkbeeld, dat de bij zee gelegen vlakten van Java nog zeer nieuw zijn, wordt ook hier bevestigd, want het zuidwestelijk gedeelte der residentie Bagelen is op dit oogenblik nog rawa (moeras) en zal eerst in een later tijdperk tot kultuur geschikt zijn.

Opmerkenswaardig is verder deze streek om de oudheden, welke men nabij het gebergte gevonden heeft, en om de historische herinneringen, welke bij sommige hoofden en beschaafde Javanen nog bewaard worden. De legenden van Ardjoeno spelen hier mede eene groote rol. Men wijst verder nog de plaats aan, waar de krijgslieden van Ngamerto gevochten hebben; en zelfs de geschiedenis van den Diëng is aan sommige hoofden niet onbekend. Hoe veel kon geboekt worden, nu het nog tijd is! Ook deze herinneringen zullen, gelijk de gedenkteekenen der oudheid, weldra spoorloos verdwijnen. Het vereeren van Njai Kidoel te Karang-Bollong is niet minder interessant, aangezien zich deze, onder de heerschappij van dweepende mohamedaansche vorsten, tot op dit oogenblik heeft staande gehouden. De legende van deze vorstin zou de pen van eenen dichter niet onwaardig zijn. Eene omstandigheid is mij verder opmerkenswaardig voorgekomen. De Javanen gelooven namelijk, dat de zetel van een der oude rijken nooit langer dan honderd jaren op eene en dezelfde plaats is blijven staan. Indien zulks waarheid behelst, zoude het de menigte van ruïnen verklaren, welke over Java verspreid en, in eenen vrij goed gekonserveerden toestand, verlaten schijnen te zijn. Volgens het oordeel der Javanen, zoude een langer verblijf ophooping van vuil, onzindelijkheid en ziekten ten gevolge hebben, iets hetgeen zeer waarschijnlijk is. Ruïnen en oude gebouwen zijn zeldzaam gezonde verblijven, en ziekten in deze zoo konstant, dat het te verwonderen is, dat wij tot nu toe niet eene ziekte onder den naam van »ruïnenkoorts" beschreven zien. Wie denkt niet hierbij aan de malaria van Rome en van zoo vele plaatsen in Italië, Griekenland en het Oosten? De Europeaan is, door het ondervonden nadeel van ziekte, tot dit besluit en deze gevolgtrekking nog niet gekomen; maar de eenvoudige Indiër, door een fijn gevoel van observatie geleid, is daartoe reeds lang overgegaan en heeft het verblijf, in het kadaver van oude steden, sinds onheugelijke tijden vermeden. In zijne eenvoudigheid vermeent de Javaan de oorzaak der tegenspoeden van het Solosche rijk in de omstandigheid te vinden, dat het hof te Soerakarta te lang op eene en dezelfde plaats gevestigd blijft. De hindoesche kolonisten hebben op Java ruimte genoeg ter dispositie gehad, en gelijk de monniken in Europa, hebben zij het vette der aarde weten te vinden. Ik herinner alleen de voortreffelijke ligging van Boero-Boedor, om aan te toonen, dat deze oude kolonisten goede plaatsen wisten te kiezen. De vestiging der Indische stammen

op het hooge gebergte is een verstandige wenk voor ons, zonen des Noordens, voor ons, Europeanen, die ons in de moeraspoelen van een vochtig, warm strand tot dus verre begraven hebben.

Men heeft zeer veel voor en tegen de mogelijkheid eener Europesche kolonisatie op Java gestreden. Gelijk de afstammelingen der hindoesche stichters nog heden op Java bestaan, zoo zal ook de telg der Europeërs in dit land kunnen blijven leven, wanneer hij niet van beneden naar boven, maar trapswijze van generatie tot generatie uit de hoogte in de laagte verhuist. De eerste menschen hebben in het hoogland van Midden-Azië gewoond en zijn uit die koele streken in het gloeijend Indië afgedaald.

Eene kolonie van forsche Europeanen op de hoogplateaux van Java, gelijk op den Diëng, te Bator, Tenger en Idjeng, op eene hoogte van 5000 tot 6000 voeten, is dus mogelijk; de bevolking van deze vestigingen, ten bedrage van eenige honderdduizend Europesche afstammelingen, zoude wellig een krachtiger beschermmiddel voor het behoud van Java zijn, dan eene bezetting van weinig of niet geakklimatiseerde Europeanen, opgesloten in sterkten, alwaar ziekten de krachten ondermijnen en het leven verkorten. Eene gezonde politiek kan van het realiseren van zulk eene kolonisatie niet afkeerig zijn; want waar is hetgeen de dichter zegt:

»*Vor dem Sclaven, wenn er die Kette bricht,*
»*Vor dem freien Menschen erzittert nicht!*"

Dr. F. ERPP.

Het onderwijs op Java, en de invloed daarvan op den toestand der bevolking.

In de vorige aflevering van dit Tijdschrift hebben wij eene korte beschouwing van den toestand van het onderwijs der Javanen geplaatst, voorkomende in eene missive van wijlen den heer VALCK, in het jaar 1831 aan het Gouvernement geschreven. Dergelijke mededeelingen zijn in ons oog van het uiterste gewigt, omdat men over 't algemeen de aandacht tot dus verre meer heeft gevestigd op de stoffelijke aangelegenheden der Javaansche maatschappij, dan op hare geestelijke, zedelijke en hoogere belangen; iets, waarvan het natuurlijk gevolg is, dat over de laatste nog een digte sluijer ligt, en wij elken lichtstraal, die daarop valt, gretig behooren op te vangen. Gedurende mijn verblijf op Java, was, uit den aard der zaak, mijne aandacht vooral ook op het onderwijs gevestigd, en heb ik alles wat daartoe behoort naauwkeurig onderzocht. Maar 't is mij reeds dikwijls gebeurd, dat men mij van overdrijving beschuldigt, wanneer ik de waarheid voorstel, letterlijk zoo als zij is, zonder eenige bijvoegselen of versierselen. Daarom wil ik voortgaan met den lezers van mijn Tijdschrift het getuigenis van anderen voor te stellen, opdat ze, door eene verzameling van berigten van verschillende tijden en onderscheidene personen afkomstig, zich een waarachtig denkbeeld mogen vormen van deze zaak, die hoe langer zoo meer voorziening behoeft. Daardoor zal misschien in Nederland eindelijk de overtuiging geboren worden, dat zoowel pligt, menschelijkheid en godsdienst, als ons welbegrepen eigenbelang dringend vorderen, om de Javanen niet langer alleen als lastdieren te laten werken, maar hen ook als menschen te vormen en op te voeden, en de sluimerende krachten van hunnen geest te ontwikkelen en tot volmaaktheid te brengen.

In het jaar 1822 hebben de residenten van Java aan het Gouvernement uitvoerige memoriën ingediend omtrent den toestand hunner residentiën, naar aanleiding van bepaalde vragen, die de baron VAN DER CAPELLEN hun over dat onderwerp had voorgelegd. Daartoe behoorden onder anderen: »welke is de staat van het onderwijs der jeugd voor de inlandsche bevolking? — hoe is over het algemeen het volkskarakter van den Javaan?" enz. Ik ben in het bezit van de antwoorden, die eenige residenten op die vragen gegeven hebben, en zal daarvan een paar hieronder laten volgen.

De toenmalige resident van Grissée ('t welk in dien tijd eene afzonderlijke residentie uitmaakte, en niet, gelijk thans, tot Soerabaija behoorde) schreef aan den gouverneur-generaal: »De staat van het onderwijs der jeugd voor

de inlandsche bevolking is zeer gebrekkig. Onderwijs in het lezen en schrijven van de Javaansche taal wordt nergens gegeven, ofschoon er wel menschen zouden gevonden worden, die daartoe de vereischte bekwaamheden bezitten. De jeugd ontvangt echter onderrigt in het lezen en bidden in de Arabische taal. Als de kinderen twee jaren oud zijn, wordt hiermede reeds een begin gemaakt; de dorpspriesters of andere bekwame Javanen zijn daarin hunne leermeesters. Het gedeelte der bevolking, dat lezen en schrijven verstaat, is zeer gering. Men kan stellen, dat van de gansche bevolking een van de honderd de Javaansche taal eenigzins kan lezen en schrijven. De zonen van regenten en andere Javaansche hoofden kunnen echter allen lezen en schrijven, hetwelk hun door de groot-mantri's geleerd wordt; en velen van hen schrijven zelfs het Maleisch met goede hollandsche letters.

»Het volkskarakter der ingezetenen van deze residentie wordt over het algemeen niet door bijzondere ondeugden gekenmerkt; de natie is echter niet vrij te pleiten van vele vooroordeelen, zoowel in godsdienstige aangelegenheden als zaken van het gewone leven. Het volk hecht een blind geloof aan zijne hoofden en geestelijken, alleen uit bijgeloovigheid; daardoor is het, op een' wenk van dezen, zonder zich zelven eenige reden van zaken te kunnen geven, voor vele buitensporigheden vatbaar. Speelzucht en veelwijverij zijn overigens wel de grootste en meest algemeene fouten en verkeerdheden, die onder de massa van het volk heerschen. De aanzienlijken en hoofden zijn daarmede echter voornamelijk besmet. Ondertusschen is het volk goed van inborst; slechts enkelen voldoen aan de wetten en voorschriften hunner godsdienst; de hoofden zijn afgunstig en groote liefhebbers van pracht en vermaak.

»Overigens is de Javaan van een' stillen aard. Valschheid en verraderlijkheid ontmoet men zelden onder hen; maar zij kennen, vooral in de binnenlanden, in hunne wraak geen middenweg; het onregt, dat hun wordt aangedaan, moet met den dood geboet worden. Menigwerf hoort men den Javaan beschrijven als lui, vadzig, dom, en bijna onvatbaar voor alles wat goed is; maar men moet, naar mijn inzien, zijn' tragen en vadzigen aard veeleer toeschrijven aan den eenvoudigen en onontwikkelden staat, waarin hij leeft, alzoo hij door geene behoeften tot meer arbeid of industrie wordt aangespoord, en zich volkomen voldaan acht, wanneer hij in het bezit is van eene of meer vrouwen, een paard, een weinig opium en eenig toebehooren tot uiterlijke pracht. Al het meerdere maakt hem, in den tegenwoordigen toestand zijner maatschappij, slechts ongelukkig en bezorgt hem eene gedurige onrust; want zijne eenvoudige woning beveiligt hem niet genoegzaam tegen aanvallen, inbraak en diefstal. Daarbij is de Javaan van alle rangen uit zijn' aard een liefhebber van knevelen; hij laat zich door zijne meerderen afzetten, en acht zich gelukkig dit op zijne beurt weder aan anderen te kunnen doen; zijne traagheid moet alzoo niet aan natuurlijke luiheid, maar aan den geringen staat van zijne beschaving en ontwikkeling en zijne daaruit voortvloeijende weinige behoeften worden toegeschreven. Ieder, die dagelijks met hem om-

gaat, moet daarvan overtuigd worden, als hij nagaat, hoe alle werkzaamheden, van welken aard ook, waarbij hij niet het minste voordeel heeft, met gewilligheid door hem worden verrigt, zoo hij maar door gepaste middelen daartoe wordt aangespoord. Vestigt men het oog op hen, die, door hunnen dagelijkschen omgang met Europeanen, meer beschaving hebben verkregen, dan wordt men er van overtuigd, dat zij niet alleen voor alle ontwikkeling en hoogere vorming vatbaar zijn, maar zelfs tot uitstekende menschen en nuttige leden der maatschappij kunnen worden opgeleid."

Volgens de beantwoording van den resident van Tagal, was de toestand van het onderwijs en de invloed daarvan op de bevolking als volgt. »Het onderwijs der jeugd is ten uiterste gebrekkig. Zij, die met dit onderwijs zijn belast en »goeroe" heeten, leeren hunnen kweekelingen slechts den koran lezen, doch niet verstaan. Het onderwijs in het lezen en schrijven van hunne moedertaal wordt meestal verwaarloosd, en deze kundigheid is vooral bij den gemeenen man uiterst zeldzaam. Het onderwijs in goede beginselen van godsdienst en zedekunde komt mij voor geheel verwaarloosd te worden. De belooning van den geestelijken onderwijzer (goeroe) bestaat in vijf kati's rijst van elk zijner »santri's" of kweekelingen, die hem bij het eindigen der »poeasa" of vasten gegeven wordt. Het gedeelte der bevolking, dat lezen en schrijven verstaat, is zeer gering en kan niet hooger dan op een van de vierhonderd geschat worden.

»Het volkskarakter is geheel gewijzigd door den invloed van het slaafsche juk, waaronder de Javaan zoo lang gedrukt is. Jaloerschheid, ijdelheid, hoogmoed, nijd en kruipende laagheid; bijgeloof en dweepzucht; listigheid, dubbelhartigheid, verraderlijke wraakgierigheid, ondankbaarheid, vadzigheid, onverschilligheid — ziedaar de grondtrekken van 't karakter van een' Javaan van den hoogsten tot den geringsten; zoo wordt het, in meerdere of mindere mate, afzonderlijk of vereenigd, bij onderscheidene individuen waargenomen. Zijne goede hoedanigheden zijn zeer weinig. Hij is sober, geduldig, gehoorzaam, bescheiden en hulpvaardig, doch hij kent noch eer noch eerzucht, deze groote beweegraderen van 't geen edel en goed is, noch de vrees voor schande, dit krachtig behoedmiddel tegen verzoekingen en verleidingen. Hij heeft, in één woord, al de ondeugden, die de onderscheidene Europesche natiën kenmerken, maar zij worden bij hem door geen harer deugden vergoed. Grootmoedigheid, openhartigheid, standvastigheid, dankbaarheid en trouw zijn hoedanigheden der ziel, waarvoor hunne taal zelfs naauwelijks woorden heeft. Zij zijn groote fatalisten en hebben dit met alle Mohamedanen gemeen.

»Hunne beschaving en maatschappelijke instellingen zijn nog in zulk een' kindschen staat, en hun zedelijk onderwijs is zoo nietsbeduidend of zoo verkeerd gewijzigd, dat men met grond mag verwachten, dat hun karakter, met eene toenemende beschaving en eene betere kennis van de pligten der menschen omtrent elkander en de maatschappij, eene gelukkige verandering zal ondergaan, en daaraan die goede hoedanigheden zal mededeelen, welke

hun nu ontbreken, en door wier gemis de minder gunstige zijde van hun karakter zoo veel te meer uitsteekt."

De resident van Buitenzorg laat zich over de bevolking zijner residentie, in antwoord op de circulaire van den gouverneur-generaal, aldus uit: »In het algemeen is het onderwijs der jeugd en hare opvoeding in deze residentie in den allerellendigsten staat; en hoe kan dit ook anders, daar de kinderen opwassen zonder het minste toezigt of de geringste opleiding. De regent van Buitenzorg moet hiervan uitgezonderd worden, als zijnde door zijnen meerderen omgang met Europeanen en door zijne aanzienlijker inkomsten in staat, om het voordeel van eene goede opvoeding te waarderen en zijne kinderen dezelve te doen geven, zijnde zijn tweede zoon (de eerste is aan het hoofd van een regentschap) thans op de school te Weltevreden; en zoo er nog enkele hoofden of bemiddelde ingezetenen gevonden worden, die hunne kinderen eenig onderwijs laten geven, is zulks voor hen nergens anders te erlangen, dan van de priesters, die zelve ten uiterste onwetend zijn, en die hun, behalve gebrekkig lezen en schrijven, geen ander onderwijs kunnen mededeelen, dan het leeren prevelen van eenige zinsneden uit den koran, of zoogenoemde gebeden, die de leermeesters waarschijnlijk zelve niet verstaan en die boven hun begrip zijn. Daarbij leeren ze nog eenige bijgeloovige ceremoniën, buigingen en gebaren, welke indruk kunnen maken op het volk, terwijl hun geen de minste kennis van den Schepper van het heelal, noch van de pligten van den mensch in dit leven en van zijne toekomst in het volgende, wordt medegedeeld. Bovendien hebben de kinderen geene andere voorbeelden dan die van hunne ouders, welke geene betere opvoeding gehad hebben en geen grooter geluk kennen dan hunne zinnelijke genoegens; daarom stellen zij alles als nuttig en goed voor, wat hiertoe kan bijdragen. Hiervan is het gevolg, dat de jongelingen, naauwelijks tien of twaalf jaren oud, reeds haken naar een onwerkzaam, verkwistend en vermakelijk leven, de voetstappen van hunne ouders of vrienden volgen, ledig loopen en de bazaars bezoeken, om aldaar hunnen tijd met ronging (publieke dansmeisjes), of, waar zij er de gelegenheid toe hebben, met dobbelsteenen en hanengevechten door te brengen. Daar zij den arbeid schuwen, gebeurt het dikwijls, dat zij, om tot dat alles de middelen te verkrijgen, nog voor dat zij meerderjarig zijn geworden, reeds gaan stelen en rooven, en niet meer tot een werkzaam leven zijn te brengen.

»Uit het bovenstaande is ligt te begrijpen, dat er slechts weinig inlanders hier zijn, die kunnen lezen en schrijven. Behalve de priesters, zijn er inderdaad niet veel. De meeste hoofden van landen bezitten niet eens deze kennis, en, ofschoon in het distrikt Buitenzorg, de hoofden, zooals tjamat enz., minder onwetend zijn dan in de overige distrikten, kan men, zonder vrees van zich veel te vergissen, vooronderstellen, dat in het algemeen niet meer dan een op de duizend inlanders van de bevolking dezer residentie het lezen en schrijven verstaat.

»Overigens zijn de inboorlingen alhier geduldig, gehecht aan hunne

geboorteplaats, vrij gezeggelijk, somtijds medelijdend, volgaarne de pligten der herbergzaamheid oefenende, vrolijk, doch niet luidruchtig, gewillig onder den invloed van een door hen erkend gezag, en goedaardig wanneer hunne hartstogten niet in beweging worden gebragt. Dit zijn de schoone eigenschappen van hun karakter; maar aan den anderen kant zijn zij ligtgeloovig en bijgeloovig, jaloersch, wraakgierig, niet ligt eene beleediging vergetende, bloohartig en evenwel niet bevreesd voor den dood, valsch en wreed. Snel is bij hen de overgang van eerlijkheid tot eene hevige, onwederstaanbare neiging, die hen vervoert tot daden van geweld of tot list, ten einde het goed van een' ander' te bemagtigen."

In vele opzigten zijn de hier medegedeelde berigten onze aandacht waardig. Ik heb opzettelijk de verslagen der residenten van Grissée, Tagal en Buitenzorg gekozen, ten einde van verschillende deelen van Java de berigten bij elkander te hebben. Grissée kunnen wij beschouwen als den toestand aanwijzende van de Javanen in het oostelijke gedeelte van het eiland. Tagal stelt ons meer het middengedeelte voor, waar de overgang plaats heeft van de eigenlijke Javanen tot de Soendanezen; en Buitenzorg representeert die Soendanezen zelven, die de westelijke provinciën bewonen en het langst en meest onder Europeschen invloed gebleven zijn. Wanneer wij nu de verslagen omtrent die drie voorname hoofdafdeelingen van Java onderling vergelijken, dan komen ze in vele punten overeen, maar verschillen ook in andere opzigten. Ze komen daarin overeen, dat overal op Java het onderwijs allergebrekkigst is, of liever, dat er genoegzaam geen onderwijs bestaat. De tien millioenen zielen, die daar in eene maatschappij zijn vereenigd, onder het opperbestuur van Nederland, blijven zonder eenige vorming en opleiding. Van overheidswege wordt niets voor hunne opvoeding gedaan. Ook in de gevolgen, die uit dezen toestand voortvloeijen, zijn de verslaggevers der drie residentiën het eens. De meeste ondeugden, die de bevolking kenmerken, zijn een uitvloeisel van het gebrek aan onderwijs en van de onkunde en zedeloosheid, die daarmede altoos hand aan hand gaan. Ze zijn traag, niet omdat ze van nature lui zijn, maar dewijl hun niet geleerd is iets meer noodig te hebben, of aan iets hoogers en voortreffelijkers behoefte te gevoelen, dan aan hetgeen hun volstrekt onmisbaar is voor hun dierlijk leven. Ja, meer welvaart of rijkdom brengt hen in verlegenheid en maakt hen tegenwoordig ongelukkig, want de onveiligheid der maatschappij maakt hem, die iets meer dan een ander bezit, tot het slagtoffer van diefstal en moord. Zoo was de toestand der Javanen in 1822. Men kon toen langs twee wegen hen tot meer arbeidzaamheid brengen, of door dwang en geweld — of door hen te onderwijzen, op te voeden, te beschaven, en daardoor hun behoeften te leeren kennen, wier voldoening arbeid van hen eischte. Men heeft het eerste middel gekozen; men heeft hen, door de magt der regering, gedwongen, om den grond met produkten voor de Europesche markt te kultiveren. De regering betaalde hun daarvoor een zeker loon — maar ook nu werd beves-

tigd, wat in 1822 de resident van Grissée reeds had opgemerkt: dit meerdere, dat zij eigenlijk niet noodig hadden, »maakte hen, in den tegenwoordigen toestand hunner maatschappij, slechts ongelukkiger." 't Werd hun door hunne eigen hoofden weder afgenomen, of door de Chinesche pachters afgeperst, of door Arabische en Chinesche handelaren afgewoekerd, of door roofpartijen ontstolen; 't werd hun tot eene bron van gedurige onrust en aanhoudende kwelling; het bevorderde de verkeerdheden en ondeugden, die reeds uit het gebrek aan opvoeding en onderwijs voortvloeiden; het maakte hen nog meer verslaafd aan het gebruik van opium, die helsche bron van verderf en ellende; het geld, dat zij verdienden, was hun tot een vloek, omdat het de vrucht was van gedwongen arbeid. En vraag thans eens aan ieder ambtenaar bij de landelijke inkomsten en kultures, van den resident tot den opziener — vraag hun eens, wat thans zou gebeuren, indien de dwang werd opgeheven en aan de Javanen vrijheid werd gelaten, om kultures voor de Europesche markt te planten of niet. Weldra zou al die arbeid ophouden, en alles weder terugkeeren tot den normalen toestand, dat is, zoo veel werk als er noodig is, om in de behoeften van hen die werken te voorzien.

Hoe geheel anders zouden de gevolgen geweest zijn, indien in dat zelfde tijdvak van twintig jaren, waarin het kultuurstelsel is ingevoerd, een ander stelsel gevolgd was, dat de bevolking wil ontwikkelen en beschaven, haar daardoor meerdere en hoogere behoeften wil leeren kennen, en in het voldoen aan die behoeften den rijkdom en de welvaart van Nederland wil bevorderen! Was er in die jaren algemeen een doeltreffend onderwijs ingevoerd, dan zou nu reeds een geslacht ontstaan, 't welk, niet door dwang, maar uit eigen aandrift, de velden zou beginnen te ontginnen en de schepen bevrachten! Maar dat behoort thans onder de onmogelijkheden, en wij willen daarom niet, door vruchtelooze wenschen of verwijten en beschuldigingen omtrent het verledene, de toekomst uit het oog verliezen. Wij dringen er slechts op aan, dat thans, terwijl het nog tijd is, een andere weg worde ingeslagen. Laat die dwang blijven — maar maak dat ze na twintig of dertig jaren niet meer noodig zij. Laat de Javanen werken tot voordeel van Nederland — maar leer hun van het geld, dat gij hun er voor geeft, andere en betere vruchten te plukken, dan het ten offer te brengen aan de woekerzucht der Chinezen of in de holen der ontucht en van den opium. En dat kunt gij door één middel, één enkel middel, door scholen onder hen te openen, en hun de weldaden van onderwijs, opvoeding en beschaving te schenken.

Er springt, bij de onderlinge vergelijking der verslagen van de drie residenten in 1822, ook nog een aanmerkelijk verschil in de oogen. Behalve dat de een het karakter en den zedelijken toestand der Javanen met zachter kleuren schildert dan de ander, merken wij vooral een groot onderscheid in het cijfer dat ze opgeven van dat gedeelte der bevolking, 't welk men kan rekenen, dat het lezen en schrijven verstaat. Wat het eerste punt betreft, de oplossing daarvan laat zich gemakkelijk vinden in het verschillend stand-

punt, waarop de drie verslaggevers zich bevonden, en vooral in hunne eigen persoonlijkheid. Maar het laatste punt is van veel meer aanbelang. De een zegt, dat van de gansche bevolking één van de honderd eenigzins kan lezen en schrijven; de ander noemt één van de vierhonderd; en de derde, één van de duizend. Het behoeft geen betoog, dat deze cijfers slechts approximatief zijn; vooral in 1822 stond de statistische kennis van Java nog op eenen zeer lagen trap, en kende men zelfs bij lange na het totaal der bevolking niet, zoodat het eene onmogelijkheid zou geweest zijn, om de vraag van den gouverneur-generaal met juistheid te beantwoorden. Ik geloof dan ook, dat de opgave van den resident van Buitenzorg wel wat overdreven zal zijn. Maar zeker is het, dat er in die verschillende cijfers eene merkwaardige opklimming bestaat, die waarheid tot grondslag heeft, en die wij niet onopgemerkt mogen voorbijgaan. Te Grissée, de oostelijkste residentie, is het een van de honderd, te Tagal, in 't midden van Java, een van de vierhonderd, en te Buitenzorg, in 't westen, een van de duizend. Onbetwistbaar is het, dat in het oostelijk gedeelte de bevolking over 't algemeen 't meest is ervaren in het lezen en schrijven, en dit naar 't westen langzamerhand afneemt. Om de oorzaak van dit verschijnsel op te lossen, moeten wij tot de vroegere geschiedenis van het eiland ons keeren, want de Europesche periode heeft hierop geen invloed gehad, dewijl het Europesche gezag zich met het onderwijs der Javanen nog bijna niet heeft ingelaten. Het letterschrift, de kunst van lezen en schrijven en bijna hunne geheele litteratuur hebben de Javanen te danken aan de Hindoe-beschaving, in vroegere eeuwen, door de Brahmanen op het eiland gebragt. Maar die beschaving is in het oostelijk gedeelte van het eiland met meer kracht doorgedrongen, dan in het westen; zoo zelfs, dat de Soendanezen geen eigen letterschrift bezitten, geene litteratuur hebben, en hunne taal bijna niet in geschrifte bezigen. De hoofden, die in de Soendalanden schrijven, gebruiken de Javaansche taal, en zelden het Javaansche, meestal het Arabische letterschrift. Zoo laat zich dit verschijnsel zeer natuurlijk verklaren, en kunnen wij Tagal, in welke residentie de rivier Pamali de scheiding tusschen de Soendanezen en Javanen daarstelt, beschouwen als den overgang niet alleen van de taal, maar ook van de geheele beschaving der Oost-Javanen tot den nog minder ontwikkelden toestand der Soendanezen.

Maar wat wij uit deze beschouwing op nieuw weder leeren tot onze beschaming, is de wijze, waarop eene Christen-natie aan hare roeping van vorming en opvoeding in Indië heeft beantwoord, in vergelijking van hetgeen in vroegere eeuwen de Brahmanen, die wij met den naam van »heidenen" bestempelen, op Java heeft gedaan. Het Oosten was de voorname zetel waar zij zich vestigden; in het Westen is, sedert derdehalve eeuw, de hoofdplaats en de kern van ons bestuur en onzen invloed; maar nog altoos is de verhouding van den geestelijken en zedelijken toestand der Javanen in 't Oosten en Westen dezelfde, als toen wij in 1618 den zetel van ons bestuur te Batavia stichtten. God geve, dat het anders worde!

Exploitatie der Steenkolenmijnen op Borneo.

Aan de Redaktie van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië.

's HAGE, 31 October 1849.

Als een vervolg op en tot aanvulling van het artikel, voorkomende in het jongste Nommer van Uw maandwerk (bladz. 270), kan, naar het mij voorkomt, dienen het volgende extrakt van eenen brief, mij met de laatste *Overland-mail* toegezonden, door mijn' hooggeachten vriend, den kundigen resident der *Zuid- en Oostkust van Borneo* J. G. A. GALLOIS.

Mogt gij U met mijn gevoelen vereenigen, dan zou het mij aangenaam zijn, deze korte beschrijving der steenkolenmijnen in den berg Pengaron, benevens het bijgevoegde profiel, in een volgend nommer van uw Tijdschrift te zien opgenomen.

P. MELVILL VAN CARNBEE.

De mijnen zijn gelegen op het grondgebied van den sulthan van Bandjermassin, in de onmiddellijke nabijheid der rivier Batoe-apie, die zich, op geringen afstand boven de vorstelijke verblijfplaats Martapoera, met de rivier Karang Inten vereenigende, onder den naam van Soengie Kajoe Tangie, voorbij de hoofdplaats Bandjermassin stroomt.

Het terrein benoorden en bezuiden de rivier Batoe-apie is zeer heuvelachtig; de kolen stijgen op vele plaatsen in deze heuvels omhoog, gelijk onder anderen het geval is in den berg Pengaron. Voor zoo verre men uit de naauwkeurige nasporingen van den thans met de exploitatie belasten heer VON GAFFRON en anderen mag besluiten, laat zich het kolen-terrein verdeelen in vier groote bassins, die vroeger welligt één geheel uitmaakten (immers vele geognostische verschijnselen pleiten hiervoor), doch later door vulkanische oorzaken gescheiden zijn.

Het eerste of meest oost gelegen kolen-bassin is dat, waarvan men eenige jaren geleden de ontginning begonnen heeft, doch waarmede men, wegens de ongezondheid der plaats en moeijelijkheid van den afvoer, sedert heeft moeten ophouden. De kolen-lagen zijn hier hoogst waarschijnlijk het rijkst.

De tegenwoordige ontginning geschiedt in het tweede bassin; de kolen komen daar tusschen twee heuvels aan den dag, en men is begonnen met eene ontginning *à ciel ouvert*. Later heeft men deze exploitatie vervolgd, door regts en links, volgens de rigting der lagen, galerijen te openen, terwijl eene transversale (dwars) galerij, de rigting der lagen loodregt doorsnijdende, thans de gelegenheid heeft gegeven, om zoowel de magt der kolenlagen als den aard der tusschenliggende formatiën behoorlijk te onderkennen. De volgende aanteekeningen handelen daarover.

Bassin No. 2, of Pengaron, volgens waarnemingen aan den Zuid-Oost-rand genomen.

Nommer der Laag.	Namen der kolenlagen; afscheidende rots- of aardsoorten.	Dikte derzelve.		Magt der Kolenlaag.		Aanmerkingen.
		Voet.	Duim.	Voet.	Duim.	
	Plantenaarde, konglomerate, witte klei, ijzererts, zandsteen, klei en toonschiefer	158				
I.	Kolenlaag			3	1	
	Leiachtige klei, ijzererts, zandsteen-klei, zandsteen, klei, ijzererts, zandsteen afwisselend	190				
II.	Kolenlaag				5½	
	Klei, klei met ijzererts, zandsteen, klei afwisselend	36				
III.	Kolenlaag			4	4	
	Klei en korrelige zandsteen, klei	9				
IV.	Kolenlaag			3	2	
	Gestreepte zandsteen, kolen, zandsteen, klei, zandsteen, ijzererts	101	8			
V.	Kolenlaag			2	6	
	Zachte klei, zandsteen, ijzererts	11	8			
VI.	Kolenlaag				2	
	Klei, zandsteen, ijzererts, zandsteen, gestreept ijzererts, klei	7	9			
VII.	Kolenlaag			9	6	Tegenwoordig in ontginning. Bestaat eigenlijk uit 3 lagen, door dunne brandschiefer gescheiden.
	Klei (toonschiefer)	1	6			
VIII.	Kolenlaag			4	3	
	Klei, klei met ijzererts, klei	5	3			Rijk aan petrefakten.
IX.	Kolenlaag			2	5	
	Klei		2			
X.	Kolenlaag				6	
	Klei, ijzererts, zeer vaste klei	8	4			
XI.	Kolenlaag				5	
	Klei, ijzererts, zandsteen, klei, zandsteen, kolen, zandsteen	75	4			
XII.	Kolenlaag			2	4	Bestaat eigenlijk uit 3 lagen, door dunne klei gescheiden.
	Klei, ijzererts, zandsteen, klei afwisselend	37	7			
XIII.	Kolenlaag			3	3	
	Klei, zandsteen, ijzererts, zandsteen	11	7			
XIV.	Kolenlaag			1	3	
	Klei, zandsteen, klei, zandsteen	13				Hier zullen wellig nog meer kolenlagen volgen.
XV.	Kolenlaag			2	1	
	Klei en zandsteen					

Merkwaardig is het, dat, bij de vier verschillende bassins, de Z. O. rand opgeligt is, waardoor de kolenlagen, op verschillende plaatsen van het bassin gemeten, ook onder verschillende hellingen liggen. Aan den Z. O. kant van het bassin komen ze voor onder eenen hoek van 47° tot 65°, terwijl de helling aan het N. W. gedeelte, niet meer dan 15° à 20° bedragende, voor de exploitatie veel voordeeliger is.

Men heeft onlangs een begin gemaakt met de opening der groote afvoergalerij; deze zal met eene zeer geringe helling tot aan den oever der rivier doorloopen en alle kolenlagen loodregt snijden, ten einde later, van deze galerij uitgaande, de verschillende zij-galerijen te kunnen aanleggen.

Op deze wijze zal men minstens 9 of 10 kolenlagen doorsnijden van genoegzame magt om bewerkt te kunnen worden, en hierdoor alleen 18 of 20 werkplaatsen daarstellen. De kolenlagen stijgen evenwel niet allen even hoog in den berg op; verschillende die stijging van 20 tot 80 voeten. De reden hiervan moet gezocht worden in de golvingen van het terrein, waardoor de lagen op sommige plaatsen zijn afgebroken en door den invloed van regen en lucht bedorven zijn.

Men kan nogtans vaststellen, dat, bij behoorlijke helling der ingangs-galerij, men gemiddeld 40 voet kolen boven zich te exploiteren zal hebben, alvorens genoodzaakt te zijn, door aanleg van eenen put, diepere gedeelten der laag te zoeken. Uit dezen stand van zaken blijkt voldoende, dat men in eene groote reeks van jaren geen gebrek aan kolen behoeft te vreezen, zelfs niet in geval van een toenemend verbruik dezer brandstof in onze bezittingen, hetgeen even wenschelijk als waarschijnlijk is.

De hoedanigheid der kolen is door verschillende proeven, genomen aan boord van Z. M. stoomschepen en andere, gebleken zeer geschikt te zijn voor de stoomdienst (men zie deswege het rapport van den hoofd-ingenieur van het stoomwezen, d.d. 4 September 1848, no. 190, en het verslag der proeven genomen aan boord van Z. M. stoomschip Onrust in 1848 en Maart 1849).

In de smederij worden de kolen ook met goed gevolg gebruikt, hoewel zij daarvoor wat droog zijn bevonden en niet genoeg aan elkaar bakken.

Deskundigen hebben nog niet met genoegzame zekerheid uitgemaakt, tot welke soort van kolen de hier gevondene behooren. Vrij algemeen echter houdt men ze voor eene goede soort van bruinkolen (*lignites*). Ingevolge kenteekenen, in mineralogische werken aangegeven, schijnen mij deze kolen het meest overeen te komen met de soort bekend onder den naam van *compacte kool*. Zij branden met eene roode en vrij hooge vlam, bevatten weinig of geene zwaveldeelen, edoch hier en daar op de breuk harstachtige plekken; zij vertoonen zich schulpachtig (*muschelich*) en hebben een gewigt van gemiddeld 1450 ℔ de kubieke el.

Door de groote helling, waaronder de kolenlagen op vele plaatsen van het bassin liggen, wordt de exploitatie bemoeijelijkt en veel kostbaarder. Het is evenwel te voorzien, dat, indien de werklieden meer geoefend zullen zijn, de kosten van ontgraving weinig meer zullen bedragen dan in Engeland, alwaar voorzeker het dagloon veel hooger is.

Blijft dus over het transport en de gezondheidstoestand.

Zooals reeds boven is gezegd, liggen de mijnen aan den oever der rivier Batoe-apie. De beladen wagons zullen dus, van uit de afvoer-galerij, dade-

lijk de kolen aan den oever der rivier kunnen lossen, hetgeen gewis geen gering voordeel is.

De afvoer geschiedt in groote uitgeholde boomstammen, »djoekon's" genoemd, wier lengte van 14 tot 16 ellen bedraagt, en de breedte, over het midden gemeten, van 1 tot 1,25 el; deze vaartuigen gaan, met eene lading van 2 tot 3000 kilos steenkolen, niet meer dan hoogstens 0,4 el diep. Men bezigt ook met goed gevolg eene, aan den konstruktiewinkel te Soerabaija gemaakte, ijzeren landschouw, die bij gelijken diepgang 4000 kilos overvoert.

Deze ondiep gaande vaartuigen zijn noodig, dewijl in de Oostmoesson de rivier zeer vele zandbanken heeft, zoo mede vele steenachtige plaatsen, *riams* genoemd. Tot betere bevaarbaarheid is reeds veel toegebragt en kan nog meer gedaan worden.

De bemanning der houten djoekon's is 4, die der ijzeren landschouw 6 matrozen. Gemiddeld doen deze vaartuigen 5½ reis per maand, zijnde de meerdere of mindere spoed afhankelijk van de sterkte des strooms, die weder afhangt van de regens in het gebergte. De opreis geschiedt gemiddeld in vier, de terugreis in éénen dag.

Met deze nog hoogst primitieve wijze van transport, kost de afvoer van eene ton kolen tot aan Bandjermassin, met inbegrip van materiëel, niet meer dan *f* 2, welke som zeer matig is en in vervolg van tijd nog lager kan worden.

Tot verkorting van het transport is men begonnen, daar waar de oevers der rivier hoog genoeg zijn, eenen trekweg daar te stellen, waardoor de optogt tegen den sterken stroom veel verkort zal worden. Later zal men, na meerdere zuivering of opruiming der rivierbedding, grootere en meer diepgaande praauwen kunnen bezigen. Het gedeelte der rivier van Bandjermassin tot Martapoera (zijnde eene dagreis opvarens) heeft zeer lage, drassige oevers; een' trekweg daar te maken zoude met veel moeite en kosten gepaard gaan. Op deze hoogte is de rivier voor diepgaande praauwen bevaarbaar, en later zal het welligt dienstig zijn, aldaar eene kleine stoompraauw in de vaart te brengen tot opsleping der ledige praauwen.

De mislukte proef te Riam heeft het gouvernement te regt voor uitgaven huiverig gemaakt, doch de tijd zal weldra leeren, dat de ontginning te Pengaron, met behoorlijke zaakkennis bestuurd, ruim de kosten van de eerste uitgaaf zal goedmaken, ja den lande geene onaanzienlijke voordeelen zal afwerpen; terwijl het verder van het grootste belang moet wezen, zich door eigen industrie onafhankelijk te maken van vreemde produktie.

Mij blijft nog over te zeggen, dat het klimaat te Pengaron gezond is, en men daar niet, zoo als vroeger te Riam, en thans nog bij de Engelschen te Laboean het geval is, te worstelen heeft met hoogst kwaadaardige koortsen. Even als in de meeste bergdistrikten op Java, zijn de hoofdziekten: katharalen buikongesteldheden.

De heer GALLOIS voegt er ten slotte nog bij, dat deze kolen, te Batavia gebragt, het gouvernement slechts op 12 gulden per ton te staan komen, terwijl de uit Europa aangevoerde kolen 20 gulden kosten.

De eenige instelling te Batavia in het belang van ongelukkige inboorlingen.

Onze voorouders hebben in Indië en voornamelijk te Batavia vele instellingen gesticht, die het stoffelijk en zedelijk welzijn van armen en ongelukkigen ten doel hadden. Wel is waar gaven zij aan de meesten eene bestemming geheel in 't belang van Christenen, maar het Christendom beschouwden zij als de grootste weldaad voor de menschheid, en daarom trachtten ze door allerlei middelen, — waaronder velen, die, in de tegenwoordige eeuw bij meer verlichte en redelijke denkbeelden, den toets niet kunnen doorstaan, — dat Christendom bij de oorspronkelijke inboorlingen van Indië ingang te doen vinden. Ook de verpleging, die hunne kranken, de verzorging, die hunne armen en ouden, de opvoeding, die hunne weezen zouden vinden, indien zij zich en de hunnen lieten doopen — ook dat alles had diezelfde strekking. Maar toch verwaarloosden zij de belangen van hulpbehoevenden niet geheel, al bleven dezen ook Heidenen of Mohamedanen; eene schoone inrigting, die thans nog te Batavia bestaat, is daarvan een treffend bewijs.

In de eerste helft der zeventiende eeuw, dus bijna gelijktijdig met de stichting van Batavia, werd door de regering eene instelling in het leven geroepen, die in de eerste plaats ten doel had, »om fraudes voor te komen in de sterfhuizen van Chinezen en andere onchristenen." Wanneer men het oog slaat op de groote menigte van onderscheiden volksoorten, die zich te Batavia vestigde, naarmate deze hoofdstad in uitgebreidheid, belangrijkheid, handel en rijkdom toenam, op de verschillende eigenaardige wetten en gebruiken, die deze allen uit hun vaderland medebragten en ook hier bleven volgen, op het bedrog, de schraapzucht, de knevelarijen, die natuurlijk dientengevolge de weerloozen en zwakken van hen, die door slimheid en sluwheid uitmuntten, moesten lijden, en op de omstandigheid, dat de in China vigerende en dus ook op de Chinezen van Java toepasselijke wetten te Batavia genoegzaam niet bekend zijn, terwijl almede voor de Mohamedaansche bevolking aldaar geen zoogenoemd inlandsch bestuur bestaat ter handhaving van de bepalingen van den koran; — wanneer men dat alles in aanmerking neemt, dan zal men het groote nut en het doeltreffende van zulk eene inrigting gemakkelijk inzien. Ofschoon ook nu nog de boedelscheidingen en erfenissen bij de onchristen-bevolkingen plaats hebben, niet volgens onze, maar volgens hare eigen wetten (*), zijn er echter vele algemeene bepalingen van tijd tot tijd

(*) Ter verduidelijking van hetgeen wij hier zeggen dient, dat, wat Mohamedanen betreft, altoos de voorschriften van den koran daarbij gevolgd worden; maar wat de Chinezen aangaat, geschiedt de verdeeling der nalatenschap, wanneer zij abintestati sterven, volgens het Nederlandsche versterfregt; laten zij echter een testament na, dan wordt dit opgevolgd, hoedanig het ook moge wezen, en hoezeer ook afwijkende van onze beginselen op dat punt.

door de regering uitgevaardigd, die ook zij behooren op te volgen. Deze voor den Oosterling zoo vreemde Europesche wetten maken hem afhankelijk van vreemde hulp. Die hulp nu vindt hij almede bij diezelfde instelling, welke daarom ook den naam draagt van »college van boedelmeesteren." Wil men nog beter de nuttige strekking er van inzien, dan make men eene vergelijking tusschen den Europeaan en den Oosterschen vreemdeling te Batavia. De eerste kent de wetten en vormen, die hij in zijn maatschappelijk bedrijf en bij zijne transactiën heeft in acht te nemen, en toch heeft hij ook nog dikwijls de hulp van deskundigen daarbij noodig. Maar de laatste is geheel van die kennis verstoken. Onbekendheid, onverschilligheid en afhankelijkheid doen hem veel verzuimen, dat na zijnen dood weder teregt moet worden gebragt, of anders voor zijne kinderen of andere erfgenamen de nadeeligste gevolgen moet na zich slepen. Zoo heerscht er onder hen, om maar iets te noemen, eene schromelijke verwarring in den eigendom van vastigheden, doordat de kooper vergeet of verwaarloost het gekochte pand op zijnen naam te doen overschrijven, en het derhalve wel eens gebeurt, dat, bij het overlijden van den eigenaar, zijn goed nog op den naam staat van een' persoon, van wien het reeds in de derde of vierde hand was overgegaan. Dergelijke verwarringen zouden niet meer te ontwarren zijn, indien men zich door moeite en inspanning laat afschrikken of indien men niet doordrongen is van de zedelijke verpligting, om den hulpelooze de hand te bieden. Als de onchristenen die hoedanigheden zoeken bij bijzondere personen, dan missen zij menigmaal hun doel, en doorgaans worden daarbij zulke zware offers vereischt, dat zij liever hun goed regt als erfgenamen laten varen. Het »college van boedelmeesteren" is in die gevallen hunne toevlugt, en maakt alzoo een tegenwigt uit bij de, vooral voor de inboorlingen, drukkende en kostbare formaliteiten, vreemd aan hunne eigene instellingen.

Maar die instelling heeft nog eene hoogere bedoeling. Reeds kort na hare oprigting, werd aan haar een huis verbonden tot verpleging van zieken en krankzinnigen onder dezelfde onchristen bevolking. Het heeft sedert die oprigting onafgebroken bestaan, voldoet in vele opzigten aan zijne bestemming, en is in waarheid eene weldaad en zegen voor eene klasse van menschen, die anders aan hun eigen beklagenswaardig lot zouden blijven overgelaten. Het college had reeds van den beginne het regt, om van alle legaten en erfenissen, *die naar andere plaatsen werden overgemaakt*, den *twintigsten* penning te heffen, gelijk blijkt uit de premisse van de resolutie genomen in rade van Indië op den 3den Maart 1810. Bij diezelfde resolutie werd bovendien vastgesteld eene ordonnancie op de heffing eener belasting op *alle* legaten en kollaterale successiën, welke voortaan ter hoofdplaatse Batavia en ter praefecture Samarang door alle Chinezen, Mooren, Mohamedanen en andere inlanders, geene Javanen zijnde, zal moeten worden voldaan. De bestemming van nog andere heffingen had ten doel, om de kosten die het college zelf na zich sleepte te bestrijden, maar de belastingen op de kollaterale successiën alleen, om tot menschlievende en weldadige einden onder dezelfde onchristen bevolking te wor-

den aangewend, zooals duidelijk blijkt uit art. 23 van dezelfde ordonnancie, waar gezegd wordt, dat men hierdoor »de meer of min vermogende onchristenen wil doen bijdragen tot onderhoud van de godshuizen, waar hunne gebrekkige en zieke geloofsgenooten worden opgenomen en verzorgd."

Wanneer wij alzoo de geschiedenis en den aard der instelling van het »college van boedelmeesteren" nagaan, en wanneer wij het bovendien in de laatste jaren en den tegenwoordigen tijd zien werken, dan worden wij overtuigd, dat zij van het uiterste gewigt is voor de belangen der bevolking van Batavia en van de talrijke oostersche vreemdelingen op Java. Maar nog schooner is haar werkkring geworden, of liever nog voortreffelijker is hare roeping, door de bepalingen van het gouvernement zelven. Volgens art. 3, 18 en 25 van het Staatsblad van Nederlandsch-Indië voor 1828, no. 46 en van het Staatsblad voor 1845, no 15, (*) is het college niet alleen belast met boedels, die niet onder bijzonder beheer staan, maar ook met de stoffelijke en zedelijke belangen van onmondige erfgenamen en van ouderlooze kinderen. Volgens het slot van art. 24 van het Staatsblad voor 1828, no. 46, heeft het de bevoegdheid, om uit zijne fondsen het onderhoud te bekostigen van armoedige onchristen-weezen. Deze laatste bepaling, zoo als zij nu is, bleek echter niet te beantwoorden aan het doel, waartoe die gelden bestemd zijn; dewijl het college geen gelegenheid had om de weezen onder goede verzorging en leiding te plaatsen; en vooral ook dewijl het slechts zelden bekend werd met het overlijden van armoedige lieden, die geene nalatenschappen hebben, en dus ook niet met het aanwezen van hulpbehoevende achtergebleven kinderen. Ten einde nu in dezen dringenden nood te voorzien en aan de bedoelingen van de hierboven medegedeelde regeringsbesluiten te voldoen, heeft de heer J. T. CANTER VISSCHER de kroon gezet op al wat hij, als president dezer gewigtige instelling, gedaan heeft, door in December 1848 eene voordragt van het college aan het gouvernement te provoceren tot oprigting van een weeshuis. Daarbij werd de regering herinnerd, hoe zulk een gesticht, in den tegenwoordigen tijd, eene volstrekte behoefte is geworden. »In de binnenlan-

(*) Deze artikelen luiden aldus: » Het college van boedelmeesteren is bestemd, om alle vakante en onbeheerde boedels en nalatenschappen van overledene inlanders, Mooren, Arabieren, Chinezen en andere onchristenen, voor zoo verre die niet klaarblijkelijk insolvent zijn, en waar het college niet door het bestaan van een testament of akte codicillair en de benoeming van aanwezige boedelredders, executeuren of voogden is uitgesloten, ten behoeve der belanghebbenden te administreren; alsmede tot het aanvaarden der voogdijen over minderjarigen bij zoodanige boedels belang hebbende en zich in Indië bevindende." — Art. 18 bevat voorzorgen ter verzekering der legitime portiën van onmondigen, in de gevallen waarin de echtgenooten elkander tot erfgenamen hebben benoemd. Bij art. 25 wordt het college belast met het algemeene toezigt op alle particuliere voogden en administrateuren, terwijl bij Staatsblad 1845, no. 15, is bepaald, dat alle executeuren van testamenten, voogden, bewindvoerders of administrateurs over de bezittingen en middelen van minderjarige onchristenen, zonder onderscheid zullen verpligt zijn tot het doen van verantwoording aan het college van boedelmeesteren, van de onder hen als zoodanig berustende gelden, goederen of bezittingen van welken aard ook, den minderjarigen aankomende; zoo mede tot de overbrenging van dezelve bij het college, dan wel tot het stellen van behoorlijken borgtogt of het geven van hypotheek voor dezelve.

den van Java" zoo luidt het, »waar een eigenaardig inlandsch bestuur bestaat, en waar de landzaat niet onderworpen is aan de ordonnancie op het regt van successie, moge het gebrek van dergelijke openlijke inrigtingen niet gevoeld worden, anders is het gelegen met deze hoofdplaats, waar de maatschappelijke toestand zoo geheel onderscheiden is met die der binnenlanden, en waar een groot gedeelte der onchristen bevolking bestaat uit vreemde Oosterlingen, waarvan velen geene familie-betrekkingen op dit eiland bezitten, die voor hunne weezen zouden kunnen zorgen. Men mag het er voor houden, dat dusdanige hulpelooze weezen, of aan het toeval, of ten hoogste aan de menschelijkheid van eenige priesters worden overgelaten, en als een natuurlijk gevolg daarvan mag men aannemen, dat zij, in beide gevallen, voor de maatschappij, hetzij door zedeloosheid, hetzij door fanatisme, gevaarlijk worden. Worden nu zulke ongelukkigen in een gesticht opgevoed, en onder Europeesch toezigt en leiding gesteld, dan mag men met grond verwachten, dat zij dienstbaar worden gemaakt aan het bedrijvige maatschappelijke leven, en, hetzij als huisbedienden hetzij als handwerkslieden, of in een of ander beroep, een eerlijk middel van bestaan zullen vinden, en alzoo in vele leemten zullen voorzien." Om deze redenen verzocht het college aan het gouvernement, autorisatie te willen verleenen tot het oprigten van een gesticht voor onchristen-weezen te Batavia, te bekostigen door het fonds van het college, en dus afkomstig uit de nalatenschappen van onchristenen zelve, in wier belang het gesticht zou worden opgetrokken. Tot meerder aanprijzing voegden de voorstellers er bij, dat het plan tot de oprigting van zulk een weeshuis, door alle hoofden der oostersche vreemdelingen, die zij er over geraadpleegd hadden, ten sterkste werd toegejuicht, en dat dezen de weldaad, die daarin voor hunne landgenooten gelegen is, op den hoogsten prijs stelden.

Ziedaar de instelling zoo als zij thans reeds is, en, volgens de inzigten van hen die haar besturen, nog verder worden kan. Zien wij nu, met welke oogen de mannen, die tegenwoordig in Indië de zaken leiden, haar beschouwen en met welke voornemens zij ten haren opzigte bezield zijn.

Plotseling werd, bij besluit van den 1 Mei 1843, no. 15, als een tijdelijke maatregel, bepaald, dat de belasting op de kollaterale successiën van onchristenen, waarvan, door de ordonnancie van den 3 Mei 1810, het genot werd toegekend aan het Chinesche hospitaal te Batavia (1), nu voortaan zou zijn eene bate van het fonds, bedoeld bij art. 2 van het besluit van den 9 Junij 1842, no. 1 (2), en bestemd, om, naar gelang van omstandigheden en op speciale autorisatiën, te worden besteed tot weldadige oogmerken *ten behoeve van Christenen*, of daarmede in verband staande nuttige einden.

Wij voor ons kunnen geen woorden vinden, om onze verontwaardiging over zulk eenen maatregel uit te drukken. Zelfs in de moeijelijke financiële

(1) Het ziekenhuis, waarover wij hierboven spraken, wordt gewoonlijk het »Chinesche hospitaal" genoemd, ofschoon het ook voor Arabieren, Mooren en Inlanders bestemd is.

(2) Zie over dit fonds onder anderen Tijdschrift voor N. Indië, Jaargang 1849; II, blz. 159.

omstandigheden onder den gouverneur-generaal DAENDELS, en bij de bezuinigingsmaatregelen van den burggraaf DU BUS DE GUISIGNIS behielden de gelden, door onchristenen bijeengebragt, hun oorspronkelijk doel, de verzachting namelijk van het lot van ongelukkigen onder de niet Europesche bevolking. Eerst in deze tijden van schraapzucht en uitpersing durft men ook naar die heilige fondsen begeerig de handen uitsrekken. Maar toen de heer J. T. CANTER VISSCHER voorzitter werd van het kollegie, trok deze moedige verdediger van waarheid en regt onbevreesd tegen deze bepaling van de regering te velde. In September 1846 bragt het kollegie voor het eerst daartegen zijne bezwaren in bij den direkteur-generaal van financiën. »Het schijnt dat ons kollegie," zoo schreef het, »op dezen maatregel niet is gehoord; het schijnt ook, bij het provoceren van dezen maatregel, geen punt van overweging te hebben uitgemaakt, of het met de billijkheid overeenstemt, dat *onchristenen* verpligt worden te fourneren voor de weldadigheid van *Christenen*, wel te verstaan in de omstandigheid, dat er nog zoo veel te doen overblijft tot welzijn hunner eigene geloofsgenooten. Men is slechts, naar het schijnt, uitgegaan van het cijfer der heffing gedurende de jaren 1837 tot 1841, zonder te hebben bedacht, dat geene belasting wisselvalliger is dan die op de erfenissen, alzoo één boedel soms meer kan opleveren, dan de heffing gedurende verscheiden jaren, terwijl men ook niet schijnt te hebben overwogen, dat het aangenomen cijfer der heffing van 1837 tot 1841 niet geheel als eene vaste bate kan worden aangemerkt, aangezien daaruit welligt nog aanzienlijke restitutiën, overeenkomstig art. 11 der ordonnancie kunnen gevorderd worden." Het kollegie toont al verder aan, dat eene uitbreiding van het Chinesche hospitaal noodzakelijk wordt, en de gelden, die het gouvernement tot andere einden wil bezigen, daarvoor volstrekt noodig zijn." Hoezeer wij uit den aard onzer instelling," zoo eindigt dit adres, »verpligt zijn, om de belangen van onchristenen voor te staan, zoo worden wij niettemin door onze neiging natuurlijk teruggehouden, om de belangen van behoeftige Christenen tegen te werken. Ten einde daarom dienstpligt en neiging, zoowel als de belangen van Christenen en onchristenen overeen te brengen, gelooven wij het gouvernement te mogen adviseren, om de bepaling omtrent het genot van de kollaterale belasting wederom in haar vorig verband te herstellen, dien ten gevolge het besluit van den 1 Mei 1843, no. 15, in te trekken, doch daarbij tevens te bepalen, dat jaarlijks, na de opmaking van de balans onzer boeken, zal worden vastgesteld, of, en in hoeverre, het noodzakelijk zal zijn, dat een gedeelte der zuivere winsten, die het Chinesche hospitaal toekomen, tot andere weldadige doeleinden zal worden bestemd."

Ieder, wiens gevoel van billijkheid en eerlijkheid niet geheel is verstompt, zal moeten erkennen, dat het althans noodig is, op de hier voorgestelde wijze, eerst in de dringende behoefte van de bestaande instelling voor onchristenen te voorzien, vóór men de gelden, die de onchristenen ter verzorging hunner eigen ongelukkigen opbrengen, eene andere bestemming mag geven. Men kan althans het college niet van zucht tot tegenwerking of overdrijving

beschuldigen, wanneer het zulke eischen doet. Maar de regering was doof voor deze stem der regtvaardigheid, en in Junij 1847 verlangde de algemeene rekenkamer, »dat de gepercipiëerd wordende belasting op de kollaterale successiën onder onchristenen voortaan regtstreeks in 's lands kas zou worden gestort." Van al de argumenten, die daartegen waren ingebragt, werd geen notitie genomen. Op nieuw stelde derhalve het college zich voor de regten der onchristenen in de bres, en wendde zich nu regtstreeks tot den gouverneur-generaal, met dezelfde bezwaren, maar nog krachtiger en nadrukkelijker voorgesteld. »Had de toenmalige directeur-generaal van financiën," zoo schreef het onder anderen, »op den in 1843 geprovoceerden maatregel vooraf het college gehoord, dan zou het in overweging hebben gegeven, of het met de billijkheid kan strooken, dat de geldelijke opbrengsten der onchristen bevolking, bestemd tot verzachting van het lot hunner lijdende geloofsgenooten, in de omstandigheid dat voor dezen nog zoo veel goeds te doen overblijft, worden aangewend ten behoeve van anderen, op wie die bevolking geene andere betrekking heeft dan van *minderen* tot hunne *meerderen?* — Of daardoor niet het godsdienstig beginsel wordt aangegrepen, dat door de onchristen bevolking aan deze opbrengsten verbonden wordt? — Of een maatregel als de onderwerpelijke vooral het Mohamedaansche fanatisme niet leiden kan tot opwekking van naijver en religiehaat? — Waarlijk, zoo lang deze maatregel blijft bestaan, zóó lang zullen ook deze bedenkingen kracht behouden, — en het college acht zich in gemoede verpligt, ze alsnog aan het verlicht oordeel der regering te onderwerpen, te meer daar het college heeft opgemerkt, dat er vrees bestaat voor de voortduring van eenen maatregel, die (hetzij met bescheiden vrijmoedigheid gezegd) de *Christelijke* liefdadigheid niet tot eer verstrekt." Nog vele bedenkingen, tegen de onmiddellijke storting in 's lands kas, van administratiefen aard, werden hierbij gevoegd, en, op grond van dat alles, verzocht het college, om het genot van de belasting op de kollaterale successiën onder onchristenen terug te brengen tot zijne aanvankelijke bestemming.

Men hield zich overtuigd, dat dit stuk bijval zou vinden bij de regering; men vond bij hoog geplaatste ambtenaren en regeringsleden, die in de zaak gehoord werden, voldoende ondersteuning — maar in de uitkomst bleek, dat men zich bedroog. Er is in Indië tegenwoordig een invloed, die eene overwegende kracht uitoefent op al wat er gebeurt, een invloed vijandig jegens allen, die het welzijn en vooral de zedelijke belangen der ingezetenen en inboorlingen aldaar voorstaan, de oorzaak van het vele kwaad, dat in de laatste jaren is gesticht. Dien invloed gelukte het, dat, in Februarij 1848, niet alleen afwijzend op het voorstel van het college van boedelmeesteren werd beschikt, maar in dat zelfde besluit verklaard werd, »dat de inkomsten wegens de belasting op de kollaterale successiën, oorspronkelijk bestemd voor weldadige doeleinden onder onchristenen, thans *aan het gouvernement behooren.*" Ja, men ging nog verder. Met verkrachting van het geheele doel der instelling, werd aan de generale direktie van financiën

opgedragen, om aan te wijzen, welke van de overige inkomsten van het college van boedelmeesteren en het chinesche hospitaal (allen afkomstig van onchristenen en voor hun welzijn bestemd) beschouwd moeten worden als *belastingen direktelijk toebehoorende aan het gouvernement.*

Gelukkig voor de armen en behoeftigen, de verlatenen en weezen onder de onchristenen, waren op dat oogenblik hunne belangen aan mannen toevertrouwd, die voor de tegenwerking van kwaadwilligen niet terugdeinsden, en met volharding en moed den strijd voortzetten. In een merkwaardig adres van 9 Februarij 1849, diende het college van boedelmeesteren op nieuw aan den direkteur generaal van financiën een uitvoerig vertoog in, waarin alle vroegere argumenten werden opgenomen, maar nu versterkt door eene nog meer grondige behandeling en krachtiger bewoordingen. Wij mogen dat geheele stuk hier niet overnemen, ofschoon het anders eene algemeene bekendheid wel verdiende, maar kunnen ons toch niet weerhouden er 't een en ander uit aan te stippen. »Wij zoeken," zeggen de stellers, »te vergeefs naar de gronden, waarop de stelling gegrond is, dat de kollaterale successiën onder onchristenen eene der aan het gouvernement behoorende inkomsten zou wezen. Wij vooronderstellen daarom, dat het hoofd des algemeenen bestuurs ten dezen opzigte niet naauwkeurig is ingelicht. Wij zouden de hand leenen aan de verwarring en de botsingen, die uit zulk een beginsel noodwendig moeten ontstaan, en dus aan onze verpligtingen afbreuk doen, indien wij niet op dit onderwerp terugkwamen. Het zij ons daarom geoorloofd op te merken, dat, indien de belasting op de kollaterale successiën onder onchristenen is *een baat* van 's lands schatkist, natuúrlijk de vraag ontstaat, waarom 's lands kas van het genot daarvan immer is verstoken gebleven en op welke wijze het bezit daarvan door het college is verkregen? Hiertoe kunnen maar twee wegen bestaan, 't zij door tijdelijken afstand of leening van de zijde van het gouvernement, 't zij door usurpatie; immers een derde weg is in het bedoelde geval niet denkbaar." Daarop bewijzen de stellers, gelijk wij ook hier boven hebben aangetoond, dat het college door de bevoegde magt was geroepen, om onder de onchristen bevolking eene belasting te heffen, *die tot nut dier zelfde bevolking moest worden aangewend.* Volgens de bepalingen der regering zelve, is alzoo de bewering, dat die belasting een baat zou zijn van het gouvernement, bezijden de waarheid. Dat gouvernement, 't welk in Indië geheel despotisch is, heeft echter de magt, om te bepalen, dat *voortaan* die belasting ten voordeele zal zijn van 's lands schatkist. Maar ook hier tegen verklaart zich het college. »De onchristen bevolking," zegt het, »heeft tot dusverre, zonder eenigen blijkbaren weerzin, een gedeelte harer erfenissen afgestaan ten behoeve van hare ongelukkige geloofsgenooten, overeenstemmende met den geest althans der Mohamedaansche wet. Bij verandering van bestemming dezer gelden, kan men de gevolgen verwachten, die natuurlijk moeten geboren worden uit het verschil tusschen eene gemoedelijke opbrengst tot liefdadige einden, en eene gedwongen belasting aan 's lands kas. Het moge waar zijn, dat het cijfer der perceptie grooter is dan dat der lasten van

het Chinesche hospitaal te Batavia — maar waar is het ook, dat de behoefte veel meer hulp vereischt dan slechts deze instelling. Wij behoeven slechts op te merken, dat het onlangs te Samarang opgerigte Chinesche hospitaal voortaan zal moeten deelen in het genot der inkomsten van het eerste gesticht; — voorts, dat de behoefte der onchristen bevolking te Soerabaija een dergelijk gesticht vordert; — en eindelijk, dat de menschelijkheid, de zedelijkheid en de maatschappelijke orde de oprigting vorderen (althans op de drie hoofdplaatsen) van onchristen weeshuizen, waartoe wij voor deze hoofdplaats, bij missive van den 14 December l.l., eene voordragt hebben ingediend. Zoo lang in die behoeften niet is voorzien, vreezen wij, dat het als eene harde onbillijkheid zoude worden aangemerkt, indien aan het zoogenaamde kollateraal eene andere bestemming werd gegeven. Maar zoo onze zienswijze niet mogt overeenstemmen met die der regering, en dientengevolge de percentsgewijze opbrengst van erfenissen onder onchristenen voortaan moet uitmaken eene *belasting*, ten bate van 's lands kas, dan gelooven wij, dat vooraf zal dienen te worden opgevolgd art. 60 van het reglement op het beleid der regering (Staatsblad 1836, no. 48), waarbij bepaald is, dat geene belasting voortaan in Nederlandsch Indië moge geheven worden, dan nadat daartoe vooraf, onder gewone omstandigheden, de toestemming des konings is verkregen." Op eene andere plaats van dit schoone en de stellers vereerende stuk, laten zij zich aldus uit. »De souverein had het regt, om de kwestieuse heffingen ten eigen voordeele te laten doen; maar eenmaal dat regt afgestaan hebbende ten nutte eener groote bevolking, voor wier stoffelijke en zedelijke belangen nog zoo weinig is verrigt en zoo veel te doen overblijft; thans, nadat de duisternis in onze administratie is opgeheven, en daardoor het oogenblik is geboren, waarop onze inkomsten aan haar doel zullen beantwoorden — om nu dat regt terug te nemen, zou eene daad wezen, die niet als billijk zou kunnen beschouwd worden."

Zoodanig is op dit oogenblik de toestand van de eenige instelling, die te Batavia bestaat in het belang van ongelukkige inboorlingen. Uit het bovenstaande blijkt duidelijk hare positie. Van den kant der regering wordt zij, althans in hare menschlievende strekking, met eene volkomen verlamming bedreigd; van de zijde der mannen, die aan haar hoofd staan, is zij tot dus verre kloekmoedig verdedigd, en wordt zelfs op eene uitbreiding van haren werkkring krachtig aangedrongen. Twee belangrijke voorstellen aan het gouvernement wachten op eene beslissing, het eene, om hare wettige inkomsten haar niet te ontnemen, het andere om een weeshuis op te rigten voor onchristen ouderlooze kinderen. Men meldt ons uit Batavia, dat omtrent dit laatste de generale direktie van financiën reeds gehoord is, en een allerzonderlingst advies door dat ligchaam zou zijn uitgebragt. Uit een menschlievend oogpunt beschouwd, zou men het voorstel toejuichen, doch in het politiek belang van het gouvernement het afkeuren. Men vreest namelijk, dat er onder de kweekelingen een zeker esprit de corps zou ontstaan, dat, vooral bij hunne meer-

dere ontwikkeling en beschaving, misschien in de toekomst schadelijk zou worden voor onze overheersching. Voor de waarheid, dat zulk een advies inderdaad gegeven is, kunnen wij voor als nog niet instaan, maar onmogelijk is het niet; want zoodanig is werkelijk de uitdrukking van den geest, die vele hoog geplaatste personen in Indië bezielt. Ze zijn opgebragt in eene school, groot geworden in een stelsel, dat op de domheid der inboorlingen is gebouwd, en in hunne ontwikkeling en beschaving zijnen ondergang ziet. Alsof het mogelijk was die bevolking op den duur in denzelfden staat van domheid en onkunde te houden! Alsof de weldaad van onderwijs en opvoeding, door de regering zelve geschonken, geen hechter en steviger band zou worden, om den inboorling aan ons te verbinden, dan de ijzeren scepter van willekeur en geweld, die hem thans regeert! Alsof, bij meer ontwikkeling, de inlandsche volkeren niet zouden leeren inzien, dat zij onder ons bestuur, in ieder geval, maar vooral wanneer ze langzamerhand beginnen te deelen in de voorregten der beschaving, veel gelukkiger zijn dan onder hunne eigen vorsten en hoofden!

Maar wij willen de gebeurtenissen niet vooruitloopen. Wij hebben gemeend verpligt te zijn, om in dit artikel publiciteit te geven aan eene zaak, waarmede wij door toevallige omstandigheden naauwkeurig zijn bekend geworden, en waarin wij, en voorzeker ieder menschenvriend met ons, het hoogste belang stellen. Misschien kan die publiciteit iets bijdragen, om aan den eenen kant eenen maatregel te verhoeden, die veel kwaads zou veroorzaken, en om aan de andere zijde de oprigting van een gesticht te bevorderen, dat op de geheele maatschappij te Batavia en op Java eenen weldadigen invloed zou uitoefenen. Wij bidden de Voorzienigheid, dat Zij hun, die er over oordeelen moeten, wijsheid geve en liefde, als de roersels hunner adviesen!

Oudersmart in Indie.

Met de laatste overland-mail ontving ik, van twee onderscheiden handen, de volgende opstellen. Ze hebben hunnen oorsprong te danken aan eene gebeurtenis, die eenen diepen indruk te Batavia gemaakt heeft en in deze artikelen zelve vermeld wordt. Mogen ze iets bijdragen, om de wijziging eener bepaling en het voorzien in eene behoefte te bespoedigen, die reeds zoovele harten heeft doen bloeden en zoo bittere tranen doen storten.

Wat het zegt, zijne kinderen ter opvoeding naar Nederland te moeten zenden.

Wij bragten eene geliefde en algemeen geachte doode ten grave, in den bloei en de kracht des levens bezweken! Vóór drie dagen nam zij afscheid van haren oudsten zoon; hij was haar lieveling, een veel belovende knaap, een der leerzaamste en beste leerlingen van eene voortreffelijke *partikuliere* school, die het ver zou gebragt hebben, indien hier gelegenheid was tot middelbaar onderwijs en verdere beschaving, en er geene *verpligting* bestond, om onze jongens naar Nederland te zenden, wil men ze niet in de rij der paria's gerangschikt zien. Lang hadden de ouders geaarzeld — het tijdstip van scheiding zoo ver mogelijk verschoven, maar eindelijk..... hij was twaalf jaren oud — er moest tot het offer worden besloten. Het schip, dat den geliefden zoon ver over de wateren, in het hem vreemde land, onder de hoede van vreemden zou brengen, lag gereed om binnen weinige dagen te zeilen. Van dat oogenblik had de teedere moeder rust noch duur; als eene gejaagde look geen slaap hare oogen; in angstige zenuwachtige spanning verbeidde zij het tijdstip, dat haar kind haar van het hart zou gescheurd worden; moedig en schijnbaar gelaten bragt zij het offer! Weinige uren daarna beviel zij ontijdig — en weldra was zij niet meer. Bejaarde ouders, een echtgenoot en zes nog jeugdige kinderen — waaraan er een ontbreekt — staan weenende bij het zielloos overschot hunner liefde en vreugde in dit leven. — Het is voor ons allen een treffend sterfgeval!

Landgenooten, vaders, moeders, verheft nog eenmaal uwe afkeurende stem tegen de mannen van den 22 Mei 1848, indien gij er het hart en den moed toe hebt!

Batavia 19 Augustus 1849. H.

Invallende gedachten over de opvoeding in Nederland van Indische kinderen.

I.

Onder de menigvuldige hartverscheurende voorvallen, welke in Indië hebben plaats gehad, ten gevolge van de verpligting die de Oostindische ouders

noodzaakt om de opvoeding hunner kinderen in Nederland aan kennissen of vreemden, op goed vertrouwen, over te geven, — onder die menigvuldige hartverscheurende voorvallen is er zeker geen, indrukwekkender en treffender, dan hetgeen wij dezer dagen onder onze oogen hebben gehad.

De zoon van den heer B., een knaapje van elf jaren, is den 16den dezer, met het fregat De Prins van Oranje, naar Nederland vertrokken, — en den 17den dezer overleed zijne moeder, mevrouw B. Geheel Batavia stort tranen over de vrouw, die zoo spoedig, volgens het gevoelen van het algemeen, het afscheid van haar kind met den dood heeft moeten betalen. Mevrouw B. genoot vroeger eene volkomene gezondheid; maar van den dag, of liever van het oogenblik, dat de bodem, die haar kind overvoerde, vertrok, werd zij krank, en korte uren daarna stierf zij. Geheel Batavia gevoelt diep medelijden met de betrekkingen die zij achterlaat, en met het kind, dat zij den dag voor haar sterven, onder stuiptrekkend lagchen, heeft vaarwel gezegd, en dat thans vrolijk op de zee voortvaart, niet wetende dat zijne moeder dood is. Elk gevoelig hart, waar het ook in de wereld klopt, moet bloeden bij het vernemen van dit treffend geval; elk ouderhart moet ineen krimpen bij het zien en hooren van al den jammer, dien de bestaande bepalingen voor Nederlandsch-Indische ouders met zich slepen. Konde men de tranen tellen, die hier door ouders zijn gestort, toen zij zich van hunne kinderen afrukten, en, hun ouderlijk gevoel verkrachtende, afstand deden van hunne ouderlijke zorgen en hun toezigt, in de verwachting, dat zij hen aan dezen kant van het graf niet meer zouden zien en tot in de eeuwigheid van hunne lievelingen afscheid namen; konde men de zuchten hooren, die voor en na dat afscheid den ouderlijken boezem ontglipten, — ja! kon men de verwenschingen en vervloekingen hooren van alle ouders, die hunne kinderen voor het geheele leven den weg zien gesloten, om tot eene iets beteekenende betrekking te geraken, — dat alles zou den man, die den grondslag van dezen toestand heeft gelegd, al heeft hij het ook met de beste bedoelingen gedaan, ongetwijfeld diep moeten treffen en schokken.

Reeds meermalen heeft men openlijk klaagtoonen doen hooren over den dwang, waaronder, ten gevolge van de bepalingen omtrent het radikaal, zoo vele ouders zuchten, en zoo men hier niet vreesde het ongenoegen onzer regering op zich te laden, dan zou één kreet uit alle oorden van Nederlandsch-Indië tot den troon van onzen koning doordringen, met de bede: »Verbeter, o koning! het lot onzer kinderen!" Kan men hieraan in Nederland twijfelen? Zou men in Nederland nog kunnen gelooven, of in het aan den koning gerigt adres d.d. 24 Mei 1848, door 218 ingezetenen van Batavia, wel het verlangen zou te zien zijn van elken Nederlander, en daarmede gelijkstaanden inwoner van Indië? Zou men in Nederland meenen, dat het veel grooter getal van Batavia's ingezetenen, die dat adres niet hebben geteekend, daarom ook niet deelde in de daarin uitgedrukte gevoelens, en niet hetzelfde verlangen had? dan dwaalt men deerlijk, en wij hopen hartelijk, ook als Nederlanders, dat men spoedig van die dwaling terug kome.

Het lust ons voor als nog niet, de maatregelen op te noemen, welke onze regering heeft aangewend, en de middelen, welke hare trawanten zich hebben veroorloofd, om de onderteekening van het adres aan onzen koning zoo veel mogelijk te beletten, en de stem te smoren, welke alle Nederlandsche ingezetenen zoo gaarne hadden doen hooren. Zeker is het echter, dat de vrees voor de verbolgenheid van het gouvernement vele ingezetenen van Batavia heeft weerhouden, om deel te nemen aan het billijkste verzoek, dat ooit aan eenen koning is gedaan; zeker is het, dat uit de verschillende residentiën van Java de namen van meer dan 200 Europeanen, welke als onderteekenaars van dat adres wenschten te worden beschouwd, berusten bij een' onzer Bataviasche burgers. Maar hem is eveneens de vrees om het hart geslagen; waarom hij die namen niet heeft doorgezonden. Dat is inderdaad te betreuren, want dit had welligt nog iets kunnen toebrengen, om onze Nederlandsche broeders, die den band niet schijnen te kennen, waardoor wij aan onze kinderen, en onze kinderen aan ons, door God en door de natuur, zijn verbonden, tot de overtuiging te brengen', dat de opheffing van dat besluit algemeen wordt gewenscht. Wij leven echter nog altoos in de hoop, dat het niet noodig zal zijn, om het onverhoord gebleven adres aan onzen koning te herhalen, en andermaal eerbiedig te verzoeken, dat zoodanige maatregelen worden genomen, waardoor de op de Nederlandsch-Indische ingezetenen drukkende bezwaren zoo spoedig mogelijk worden opgeheven. Er leeft zeker geen mensch op aarde, die, zoo hij eenig gevoel heeft, de billijkheid van dat verzoek niet zal erkennen, want, alhoewel alle menschen geene vaders of moeders zijn, en zij daarom slechts een flaauw denkbeeld kunnen hebben van de banden, waarmede ouders aan kinderen zijn gehecht, en zich de droefheid niet kunnen voorstellen van ouders, die gedwongen worden om hunne kinderen voor vele jaren ter opvoeding naar Nederland te zenden, zonder te weten, of, wanneer en hoe zij hen zullen wederzien, — alle menschen zijn toch kinderen van hunne ouders, en kennen den band, waarmede zij aan vader en moeder waren gehecht. Hoe is het dus mogelijk, gelijk wij in de 4de aflevering van het Tijdschrift voor N. I van dit jaar lezen, »dat er in Nederland nog »altijd menschen zijn, die deze barbaarsche instelling verdedigen, en het voor »nuttig en noodzakelijk houden, dat de ingezetenen van Nederlandsch-Indië »hunne kinderen naar het vaderland zenden, om daar te worden opgevoed; »terwijl anderen de grieven van de Indische ingezetenen als overdreven be»schouwen, en niet zoo veel hards en bitters vinden in eene bepaling, die »nu eenmaal de noodzakelijkheid voorschrijft, maar die voorzeker in de uit»voering door de Indische regering zoo veel mogelijk wordt verzacht en ver»ligt."

Het is ons bijna onmogelijk, bij het lezen van deze woorden bedaard te blijven, en elk, wiens menschelijk gevoel niet geheel is uitgedoofd, moet zich daarbij ergeren. Wat zoudt gij toch wel zeggen, Nederlandsche landgenooten! indien de regering u voorschreef: »gij moet uwe kinderen, door goede kennissen, of, zoo gij die niet hebt, door vreemden in Indië laten op-

voeden, zoo gij wilt, dat zij eens in Nederland eene noemenswaardige betrekking kunnen bekleeden." Maar deze stelling komt u welligt te ongerijmd voor. Wij doen u die vraag ook alleen, opdat gij u, in uwe verbeelding, in onze plaats zoudt stellen, want dit behoort gij te doen, indien gij ons leed wilt gevoelen. Doch laten wij ons de zaak minder ongerijmd, en minder onmogelijk verbeelden. Vooronderstelt, dat de regering, door den drang van zamenloopende omstandigheden daartoe genoopt, het besluit nam, dat Indische ambtenaren in Indië hunne opvoeding moeten ontvangen; zoudt gij zoodanige bepalingen, alhoewel vrij wat minder onmenschelijk, en naar ons oordeel ook vrij wat minder onstaatkundig, niet onredelijk noemen? Zonder twijfel! en wij met u, zoo lang wij Nederland en Indië als één beschouwen; zoo lang wij gelooven dat de belangen van Nederland of van Indië niet mogen en niet kunnen bevorderd worden, ten koste van Indië of van Nederland; zoo lang wij met u denzelfden koning gehoorzamen en liefhebben. Voor u zouden die bepalingen echter veel minder hards, veel minder bitters hebben, dan de thans bestaande verordening voor ons heeft; want gij waart daardoor niet *genoodzaakt* om uwe kinderen van u te zenden, gij zaagt hun daardoor de loopbaan niet geheel gesloten.

II.

Men heeft elkander hier honderd malen gevraagd: wat is toch de bedoeling van het gouvernement met de gedwongene opvoeding onzer kinderen in Nederland? — en dan spreekt men van meerdere ontwikkeling, van Europesche beschaving en denkbeelden, van het afleggen van Indische gevoelens, van de inlandsche kinderen in de verdrukking te houden, van geldelijk voordeel, dat vele Nederlanders bij deze bepaling vinden, van band tusschen moederland en kolonie, en van wat niet al meer. Maar wat men daar ook bijvoege, van welken kant men deze zaak ook beschouwe, en welk staatkundig stelsel dien maatregel ook noodig moge maken, er wordt onberekenbaar veel kwaads, niets goeds door gesticht. En hoe kan dit anders? Of druischt die bepaling niet aan tegen alle menschelijk gevoel? Is zij niet lijnregt strijdig met den geest van het Christendom? En wat het versterken van den band betreft tusschen moederland en kolonie, — waarlijk, wij zouden het vernuft en de slimheid bewonderen van den man, die daarmede de geheime bedoeling had, om dien band te verzwakken, of, zoo lang er aan geen verbreken was te denken, pijnlijk te doen klemmen. Nederlandsch Indië zucht thans in dien band, meer dan men in het moederland schijnt te gevoelen, maar toch behoorde te gevoelen. Stel u voor Nederlanders! wat het voor uwe landgenooten in Indië zegt, met kinderen gezegend te zijn, en hun den weg gesloten te zien, dien elk mensch zich door kunde en braafheid mag openen, omdat zij aan de zware kosten, die aan eene opvoeding in Nederland zijn verbonden, niet kunnen voldoen Verplaatst u, Nederlandsche ouders, in deze gewesten, waar de broosheid van het menschelijk leven veel meer dan bij u in het oog springt, en verbeeldt u, dat, bij het afscheid van uwe kinderen,

uwe ziel wordt doorsneden van het denkbeeld, dat gij ze op aarde waarschijnlijk niet meer zult zien, dat zij niet aan uwe sponde zullen staan, wanneer gij voor het laatst uw hoofd op de peuluw nederlegt, en dat u geen troost overblijft, dan uwe lievelingen toe te vertrouwen aan de voogdij des hemels, die *u* echter in de eerste plaats heeft gesteld, om zoolang gij leeft, voor de deugd en de zedelijke vorming uwer kinderen te zorgen, om ze voor den hemel op te voeden. Hebt gij er een denkbeeld van, Nederlanders! die dat ongelukkig besluit van den ongelukkigen 6den December 1842 en de overige daarmede in verband staande bepalingen, goedkeurt en verdedigt, — hebt gij er een denkbeeld van, wat het voor ouders is, hun zorgend en liefderijk oog niet te kunnen hebben op hunne kinderen, juist in de jaren, waarin zich die verschrikkelijke klippen bevinden, waarop de deugd van zoo vele duizende jonge lieden schipbreuk lijdt? — wat het is, zijne kinderen vierduizend mijlen ver, beroofd van het stevigste bolwerk hunner deugd, de liefde, de zorgen en de tranen der ouders, de wereld in te zenden, zonder kennis dier wereld, dat is zonder kennis van de paden des doods, die dezen doolhof in alle rigtingen doorkruisen, zonder kennis van het menschelijk hart, dat is zonder kennis van hunne eigene zwakheid? Kunt gij u verbeelden wat het is, na jaren gezucht en gebeden te hebben om de bewaring en ontwikkeling der edelste beginselen, met welke wij onze lievelingen naar uwe scholen zenden, waar reeds zoo velen van onze kinderen, die de hoop hunner ouders waren, het graf voor hunne deugd hebben gevonden, hen huiswaarts te zien keeren met den kanker des verderfs in ziel en ligchaam, aangetast gelijk de brand de tarwe aantast, bedorven gelijk het koren op de drassche velden? En dat alles — niet omdat uwe scholen niet aan hare bestemming beantwoorden, maar alleen, omdat onze kinderen van het naauwlettend oog en de liefderijke vermaningen van hunnen vader waren beroofd, alleen omdat zij de tranen niet zagen, en de zuchten niet hoorden van de vrouw, welke hen onder het hart heeft gedragen.

Welligt zal men ons nog van overdrijving beschuldigen, — de staatsman, wiens oog het schoone verband tusschen gezonde staatkunde en regt en billijkheid niet doorziet, de leeraar en onderwijzer, wier oordeel en menschelijk gevoel door eigen belang worden bestuurd en verstompt! — welligt vinden zij, ook in weerwil van hetgeen wij zeggen, niet zooveel hards en bitters in eene bepaling, die nu eenmaal de noodzakelijkheid voorschrijft. In dat geval wordt er een bekwamer pen dan de onze vereischt, om dat harde en bittere in de feiten, die wij slechts flaauw hebben kunnen voorstellen, meer naar waarheid te beschrijven. Wij voor ons hebben onze pen nog niet scherp genoeg willen snijden, om met de regte kleuren de billijke verontwaardiging te schetsen, die de straks aangehaalde woorden uit dit Tijdschrift bij ons hier te lande algemeen hebben veroorzaakt. Wij wenschten wel, dat zij, die deze barbaarsche instelling verdedigen, geene Nederlanders waren!

Maar men vindt er toch *iets* hards, *iets* bitters in! Eilieve, toont ons dan de *noodzakelijkheid* van die bepaling, welke naar uwe schatting toch altijd

iets hards, toch altijd *iets* bitters heeft! Laat het belang van Nederland het punt zijn van waar gij uitgaat; neemt vrij de stelling aan, dat Indië Neêrlands eigendom is, maar vergeet niet, in uwe gevolgtrekkingen op deze stelling gegrond, dat alle eigendom verliesbaar is; neemt alles wat waarheid is en u ten dienste kan staan, om het nut en de noodzakelijkheid van die barbaarsche instelling te verdedigen, tot grondslag; — en zoo gij ons overtuigt dat die maatregel voor Nederland eenig nut heeft (van het belang van Indië of van onze kinderen zullen wij niet spreken), dan zullen wij zwijgen, dan zullen wij lijden, dan zullen wij die instelling niet barbaarsch meer noemen, dan zullen wij onze bewering, dat die maatregel indruischt tegen alle menschelijk gevoel en lijnregt strijdig is met den geest van het Christendom, herroepen. En al kondt gij ook door eene logische redening bewijzen, dat inderdaad de noodzakelijkheid zulk een' maatregel voorschrijft, o! houdt dan wel in het oog, dat door die noodzakelijkheid ons leed niet verminderd wordt; dat gij, door die noodzakelijkheid te bewijzen, ons lot onbegrijpelijk verbittert, omdat wij dan geene hoop kunnen voeden door u van die instelling te worden verlost, door u Nederlandsche broeders! op wier menschelijk gevoel onze hoop nog altijd blijft gevestigd. Maar zoo lang die noodzakelijkheid niet is bewezen, en niet is aangetoond dat het belang van Nederland dien maatregel vordert; zoo lang niet uit de ondervinding blijkt, dat onze kinderen, door het onderwijs en onder de leiding der onderwijzers in Nederland tot geschiktere Indische ambtenaren, tot bravere menschen worden gevormd, dan zulks in Indië zoude kunnen geschieden; — zoolang noemen wij die instelling nutteloos en zelfs nadeelig; zoolang blijven wij nog gelooven en hopen, dat het lot en het vooruitzigt onzer ongelukkige kinderen spoedig zullen veranderen; zoolang noemen wij dien maatregel onmenschelijk en onchristelijk, want wij gevoelen de waarheid van de woorden, die een der grootste mannen eens van eenen Nederlandschen Christelijken leerstoel sprak: »Wat kunnen ouders niet doen, die eenmaal het gevoel van dankbaarheid in het hart hunner kinderen hebben opgewekt, door de dagelijksche herinnering, dat zij alleen de voorwerpen zijn van al hun zorgen, arbeiden, waken en opofferingen! Hoe verstaanbaar moet de taal van het Christelijk onderwijs zijn, als, bij het genot van voedsel en deksel, met ouderlijk zweet betaald, aan de jeugdige telgen bij herhaling in de borst wordt geprent: kinderen! alzoo lief heeft God de wereld gehad, gelijk vader en moeder u lief hebben. Welgelukzalig zijt gij vaders en moeders! die alzoo doet. Al kennen u de menschen niet, op de registers des Hemels staan uwe namen geboekt als dienaren van God en Christus. Met u moet elke vader en moeder voor God wenschen te verschijnen, omringd van de kinderen, die de Heer hun gegeven heeft. *Vertrouwt, zoo het zijn moet, het verstand van uw kroost aan de leiding van anderen, maar het hart is voor uwe rekening, want gij zijt vaders en moeders! en laat u dat eigendom nooit betwisten, want de ouderlijke liefde is het beste leerboek voor het kinderlijk hart.*"

BATAVIA, 27 Augustus 1849.

De demonstratie der ingezetenen van Batavia, op den 22 Mei 1848.

15. *Betalen en niet ontvangen.*

Wij hebben nog al de onbillijkheden niet aangetoond, die voortvloeijen uit de bepaling, »dat aan hen, die het radikaal van Indisch ambtenaar niet bezitten, slechts de helft kan worden toegelegd van het pensioen, waarop zij anders aanspraak zouden gehad hebben." De waarde van zulke maatregelen wordt doorgaans het best opgemerkt en begrepen, wanneer men ze ziet werken. Wij zullen daarom een der veelvuldige gevallen beschouwen, waarin deze bepaling is toegepast, en deelen daartoe het volgende besluit mede:

No. 3. »Extract uit het register der besluiten van den Minister van Staat, Gouverneur-Generaal van Nederlandsch Indië.

MAGELAN den 20 Julij 1847.

»Gelezen de missive van den gouverneur der Molukksche eilanden van den 4 December 1846, no. 120, aanbiedende en ondersteunende een rekwest van N. N., klerk bij het haven- en equipage-departement te Amboina, houdende verzoek om te worden gesteld in het genot van pensioen, en tevens vrije overtogt te erlangen van Amboina naar Java voor hem en zijn gezin.

Gezien de consideratiën en het advies van de generale-directie van financiën van den 7 Junij 1847, no. 162, aanbiedende eenen door de algemeene rekenkamer opgemaakten verificatie-staat van den diensttijd van, en de genoten inkomsten door den rekwestrant, en voorts te kennen gevende,

dat de onderstaande berekening moet worden gevolgd voor het aan hem toe te leggen pensioen:

Nederlandsch-Indische dienst 27 jaren en twee maanden, tellende voor 27 jaren.

Hoogst genoten activiteits-traktement gedurende meer dan twee jaren, *f* 100 's maands.

Pensioen, volgens de klasse L°. N. van het reglement op het verleenen van pensioenen aan burgerlijke ambtenaren in Nederlandsch Indië (Staatsblad van 1837, no. 50) voor 20 jaren dienst..... .. *f* 300—00 's jaars.
waarbij $\frac{7}{20}$ voor zeven jaren meer dienst..... - 105—00.

Totaal *f* 405—00.

dat de belanghebbende het radikaal van Indisch ambtenaar niet hebbende, slechts aanspraak heeft op *de helft* van dit laatste bedrag of *f* 202—60 's jaars.

De raad van Indië gehoord,
Is goedgevonden en verstaan:

Aan den klerk bij het haven- en equipagie-departement te Amboina N. N.,

op het daartoe door hem gedaan verzoek, toe te leggen een pensioen van *f* 202—60 'sjaars, *onder korting van eene som van f* 42—06 *'sjaars, ter aanzuivering eener som van f* 252—33, *zijnde het bedrag der* 2% *van zijne vroegere inkomsten, bedoeld bij art.* 23 *van het pensioen-reglement.*

Wordende voorts aan hem verleend vrij transport van Amboina naar Java, voor hem en zijn wettig huisgezin.

Afschrift enz.

Accordeert met voors. register
de Adj. Secretaris van het Gouv.
(w. g.) F. C. ROSE."

Uit dit besluit blijkt alzoo, dat de personen, die van het voorregt van het radikaal verstoken zijn, gedurende hunnen diensttijd, even als zij die dat voorregt bezitten, 2% van hunne inkomsten moeten storten voor het pensioenfonds. Ze deelen in al de lasten gezamenlijk zonder onderscheid. Maar als de tijd daar is, waarop beiden hun pensioen ontvangen, dan wordt aan hem, die het radikaal mist, slechts de helft toegelegd van het pensioen, dat hij ontvangt, die het radikaal bezit, ofschoon beiden evenveel er voor betaald hebben.

Men heeft niet kunnen begrijpen, hoe het mogelijk was, dat zoo velen van hen, die tot deze klasse van menschen behooren, de door den gouverneur generaal uit eigen beweging toegestane *algemeene* vergadering op den 22 Mei 1848 hebben verlangd bij te wonen. Men heeft de oorzaken daarvan willen zoeken in opruijing van anderen. Maar als wij het oog vestigen op deze en dergelijke bepalingen, dan kan het, dunkt mij, niemand bevreemden, dat die menschen zich reeds sedert lang gedrukt en verongelijkt gevoelden, en dat zij met geestdrift gebruik maakten van de gelegenheid, om aan den koning eene verzachting van hun lot te verzoeken, toen de gouverneur generaal zelf daartoe verlof gaf, en aan goede ingezetenen en huisvaders zonder onderscheid toestond, om zich over hunne belangen te verstaan.

VARIA.

Binnen zeer weinige maanden hebben wij het bestuur der koloniën in verschillende ministeriële handen zien overgaan; ieder minister heeft zijne eigen begrippen en inzigten, en geeft overeenkomstig zijne zienswijze bevelen. Wat moet daarvan worden? Gevoelt men dan niet, dat, in onze uitgestrekte Indische bezittingen, met hare vijfentwintig millioenen bevolking, eene dringende behoefte bestaat, om naar rijpelijk overwogen, vaste beginselen geregeerd te worden? dat de stoffelijke en zedelijke belangen dezer landen en van het moederland niet langer mogen prijs gegeven worden aan de meerdere of mindere kennis en regtschapenheid van één enkel man, die heden beveelt wat zijn opvolger morgen weder afkeurt, waardoor misschien millioenen verloren gaan? Het tegenwoordige algemeene beginsel van behoud *quand même* heeft in Indië uitgediend en is zijnen val nabij. Er is dringende behoefte aan talrijke verbeteringen; hoe men die ook tracht te verschuiven, men zal er eindelijk door de omstandigheden toe gedrongen worden. Zal Nederland niet eindelijk gehoor geven aan verstandige vertoogen, en begrijpen, dat de ontwerpers, bewaarders en handhavers van vaste en op goede gronden steunende beginselen slechts in een ligchaam kunnen gevonden worden, te zamengesteld uit der zake kundige personen? Het moet een raad zijn, die niet uitsterft, noch door staatkundige veranderingen of andere omstandigheden gedwongen wordt af te treden, zoo als dat met ministers het geval is, die de gewigtige taak soms in geheel onkundige handen moeten overgeven. Is de zaak niet van te veel en te hoog belang, om ze met een magtspreuk te verwerpen, om ze niet in rijpe overweging te nemen?

Zoo heeft men ook nog de overtuiging niet, dat de raad van Indië het beste en goedkoopste kan worden zaamgesteld uit de hoofden der departementen, vermeerderd met eenige specialiteiten, naarmate zij zich in verschillende vakken zullen voordoen. Wij voor ons, in Indië, die dat ligchaam hier thans zien werken, wij vragen algemeen: hoe is het mogelijk, dat er omtrent de waarheid van dit beginsel nog eenige twijfel bestaat? Wij zijn bovendien doordrongen van de noodzakelijkheid, dat de raad in zijn vroeger gezag moet hersteld worden, om een heilzaam tegenwigt te geven aan de willekeur en somwijlen geheel verkeerde begrippen van eenen gouverneur-generaal, van wien alleen tegenwoordig de gewigtigste maatregelen afhankelijk zijn. Wilt gij een bewijs, dat nog versch in 't geheugen ligt? Denk dan aan den bloedigen en kostbaren oorlog op Bali, waartegen te vergeefs zoo vele gegronde vertoogen zijn ingebragt, door de uitkomst maar al te zeer bevestigd. Mogt

men toch gevoelen, dat, zoolang de ambtenaren hier lijdelijke werktuigen zullen zijn, zich geene mannen van zelfstandigheid en talenten kunnen ontwikkelen; want thans ligt, in lijdelijke buigzaamheid en het blindelings opvolgen van dikwijls geheel verkeerde voorschriften, alleen heil op den weg tot eer en aanzien. Onder zulk een stelsel kunnen zich nimmer mannen vormen, geschikt voor betrekkingen, waarin eigen denkbeelden, doorzigt en vinding noodzakelijk zijn, en nog veel minder mannen, geschikt voor minister of gouverneur-generaal. Mogten onze vertegenwoordigers het verledene, de geschiedenis raadplegen! mogten ze inzien, wat, onder de Oost-Indische kompagnie, de raad van XVII geweest is; mogten ze de gebreken, aan die instelling verbonden, begrijpen, en, zonder die gebreken, overeenkomstig met de veranderde tijden, eenen dergelijken raad herstellen, — dan mogen Nederland en Indië op eene gelukkiger toekomst hopen.

NEDERLANDSCH INDIË, Augustus 1849. S.

De regering heeft voor eenige maanden het hazardspel aan de inlanders verboden, ten koste van een niet onaanzienlijk verlies op de pachten; want men weet, dat ook het regt om dergelijke spelen, die aan Chinezen en andere vreemdelingen nog vergund zijn, door het gouvernement worden verpacht. Het gevolg daarvan is, dat de veelvuldige diefstallen zeer zijn verminderd, dat de amfioenkitten te Batavia, Bekassi en Tanggerang veel schaarscher worden bezocht, en dat de prostituées verdwijnen — Eere de regering, die zulke maatregelen, in het belang der zedelijkheid en der goede bevolking genomen heeft, en daarvoor geene opofferingen schroomt (*).

BATAVIA, 26 Augustus 1849. B.

Daar men de overdadige mildheid in het uitdeelen van ridderorden en eikenkroonen niet alleen tot Nederland bepalen, maar daarin ook de Oost-Indische stiefkinderen wil doen deelen, zoo is de Indische regering aangeschreven, om daartoe voordragten te doen, »doch dat Z. M. daaronder geene namen wenscht aan te treffen dergenen, die zich schuldig gemaakt hebben op den 22 Mei 1848 en het bekende adres aan den gouverneur-generaal hebben geteekend," waarin het verzoek vervat was, om opheffing der verpligting van onze kinderen ter opvoeding naar Nederland te zenden. Als men nu bedenkt, dat daaronder de meest vereerde namen gevonden worden van mannen, om deugd, verstand, begaafdheid en pligtvervulling algemeen geacht,

---

(*) Gaarne geven wij aan dit ons toegezonden artikel eene plaats, en wij wenschen, dat wij dikwijls in de gelegenheid worden gesteld, om dergelijke welverdiende loftuitingen te mogen opnemen. De vraag kunnen wij echter niet onderdrukken, of niet reeds vroeger en sedert jaren het deelnemen aan de publieke hazardspelen aan inlanders verboden was? en of het dus geen misbruik is geweest, voortvloeijende uit het gewone verschijnsel in Indië, dat men goede wetten en bepalingen maakt, maar ze niet ten uitvoer legt? De REDAKTIE.

dan zal het eene *eervolle* onderscheiding wezen, van niet begrepen te worden onder hen, die deze gunst te wachten hebben; zoo als onze VIDOCQ, onze liefhebber *der wetenschap om de wetenschap*, onze moedige drukpersheld, *aan wien bevolen was*, de bewijzen te leveren — hoe dan ook — dat noch de pers, noch de wetenschap in 1848 door den gouverneur generaal en de zijnen zijn ten grave gebragt; en meer andere waardige mannen, najagers van gunsten en gekleurde lintjes; en dat alles, om den goeden geest, de liefde tot vorst en vaderland levend te houden en aan te kweeken, om de harten dergenen te winnen, die gelooven, dat de belangen van Nederland en Indië op betere steunsels dienen te rusten, en dus niet medejuichen over alles wat er dagelijks geschiedt. Dat ministers er zich weinig aan laten gelegen liggen, of de handelingen der vorsten geschikt zijn, om zich de liefde en trouw te verzekeren van hen, die moed en eerlijkheid genoeg hebben, om niet al hunne daden te prijzen — daaraan is men lang gewoon. Maar dat ons verantwoordelijk ministerie, 't welk vroeger zoo veel op vrijzinnigheid roemde, zulke handelingen voor zijne rekening neemt, is iets nieuws (*). Het bewaarheidt de voorspelling van hen, die den 22 Mei 1848 verzekerden, dat men van die zijde niets goeds te wachten had; en die daarom het voornemen opvatten, om Nederland met hunne kennis en ondervinding voor te lichten en tot handelen in zijn waarachtig belang op te wekken. Dat goede oogmerk is door omstandigheden, niet van hen afhankelijk, eenmaal verijdeld. Doch wij hebben medelijden met de kortzigtigen, die gelooven, door dergelijke middelen af te schrikken of te ontmoedigen. Zij zullen zich bedrogen vinden! De miskenden winnen er door in sympathie, zedelijke kracht en invloed. Wil de natie in hare eigen zaak hun geen belangstelling betoonen, noch de krachtige broederhand reiken? Dan geve de hemel, dat zij niet onverwacht de wrange vruchten van verblinding en flaauwhartigheid inoogste.

BATAVIA, 27 Julij 1849. O.

Bij besluiten van den 9 en den 21 Junij 1847 was door de regering bepaald, dat uit de residentiën Kediri, Pasoeroean en Bazoeki een duizendtal koeli's (werklieden) moest geleverd worden voor de vesting- en maritime-werken te Soerabaija; ze moesten daar een jaar lang blijven tegen 20 duiten daags, en één duit per paal reisgeld. Voor de dienstpligtigen (dat is voor hen die heerediensten moeten verrigten in de plaats hunner woning) moesten plaatsvervangers door hen zelven worden gesteld tegen eene door hen zelven te betalen belooning, al naar den werktijd, van een buffel, een span ossen of dergelijken. Ten einde hun, die op Java niet bekend zijn, deze bepaling eenigzins duidelijk te maken, moeten wij aanteekenen, dat die koeli's doorgaans gezeten landbou-

(*) De ministeriele aanschrijving, waarover hier sprake is, had natuurlijk plaats vóór het ministerie van den schout bij nacht VAN DEN BOSCH. Wij gelooven niet, dat hij met dergelijke intenties bezield was. In alle geval zal het tegenwoordig ministerie die aanschrijving niet goedkeuren, en de voordragt, die daarvan het gevolg zal zijn, niet opvolgen. Hiervan houden wij ons om vele redenen overtuigd. REDAKTIE.

wers zijn met vrouwen en kinderen; ze moesten zich, sommigen tot 50 uren ver, van hunne woonplaats verwijderen, naar Soerabaija gaan, daar een jaar vertoeven tegen eene zeer karige belooning, waarvan ze ter naauwernood konden leven, en konden dan terugkeeren. Dit besluit nu is voor eenigen tijd moeten worden ingetrokken, niet omdat men aan verstandige en menschlievende vertoogen wilde toegeven, maar omdat de Javanen, die meer dan voor de helft gedeserteerd waren, zich tegen eene nieuwe rekrutering feitelijk hebben verzet. Er zou een opstand zijn uitgebroken, indien men niet had toegegeven. Van de in 1848 gepresten, ten getale van 2156, waren op het einde van September nog maar 690 overig. De anderen waren naar Madura gevlugt. Men verzekert, dat de residentie Bazoeki door dien maatregel 10,000 ingezetenen verloor, die naar elders verhuisden, om zich aan deze volksramp te onttrekken. Welk een onschatbaar verlies dit voor deze vruchtbare residentie is, zal ieder begrijpen, die weet, dat daar nog de schoonste gronden voor een groot gedeelte niet ontgonnen en braak liggen (1). Toen men nu, ten gevolge van het intrekken van dat besluit, te Soerabaija vrije arbeiders nemen moest tegen eene betaling van 30 duiten daags, vertoonde zich hetzelfde verschijnsel, dat de wetenschap en ervaring reeds overal hebben geleerd, doch dat aan de zoogenoemde staatslieden in Indië niet schijnt bekend te zijn, — het voordeel namelijk van den vrijen arbeid. Om maar iets te noemen, bleek het, dat tegen eene betaling van 30 duiten aan hen, die vrijwillig kwamen arbeiden, het uitgraven en ophoogen van een Nederlandsche el aarde slechts 60 duiten kostte, terwijl vroeger bij den gedwongen arbeid, daarvoor 150 duiten moesten betaald worden. Zoo heeft men dan, door bekrompen en dwaze inzigten, schrik en vrees onder eene goedaardige bevolking verspreid, duizenden vlijtige landbouwers van hunne velden getrokken, duizenden nuttige handen in Bazoeki verloren — en de eenige verdediging van die wreedheid en dwaasheid was, dat het geschiedde in 't belang der schatkist. Van hoeveel waarde die verontschuldiging is, blijkt nu bij de uitkomst. En diezelfde kleingeestige staatkundige tinnegieters, diezelfde van alle wetenschap en kennis verstoken despoten durven beweren, dat zij alleen weten wat goed is voor Java; dat noch de openbare meening, noch de drukpers, noch de volksvertegenwoordiging hare stemmen mogen laten hooren. Diezelfde mannen durven, als een argument tegen het partikulier landbezit, en het verkoopen van domeinen, beweren, dat de Javanen het onder partikulieren niet zoo goed zouden hebben, als onder hun onmiddellijk bestuur. DE REDAKTIE (2).

---

(1) Men vergelijke onder anderen het artikel » Banjoewangi " in de vorige aflevering van dit Tijdschrift.

(2) De menigte stukken, die wij van tijd tot tijd ontvangen ter plaatsing onder de Varia, doet ons de noodzakelijkheid inzien, om onze eigen artikelen te onderteekenen. Die artikelen drukken dus onze eigen inzigten en overtuiging uit, zonder dat wij ons met de denkbeelden, in die van anderen vervat, juist altoos volkomen zouden vereenigen.

De rijst-oogst van dit jaar is, over een gedeelte van dit eiland, zeer ongelukkig afgeloopen, waardoor men vreest, dat, in het begin van het regensaizoen, maanden achtereen, de schaarschte van die eerste levensbehoefte weder die droevige tooneelen van ellende en hongersnood onder de Javanen zal herhalen, welke wij in het laatst van 1846 en in het begin van 1847 hier hebben beleefd. In die jaren was de schaarschte van rijst en waren de prijzen van dat artikel over geheel Java, maar speciaal in de residentie Samarang, zoo hoog gestegen, dat, volgens oor- en ooggetuigen, de inlanders op de groote wegen van honger zijn gestorven, en eindelijk de inlandsche bevolking in groote massa's in de chinesche kamp is geweest, om het rijstpakhuis van den majoor der Chinezen aldaar open te breken en zich van het produkt meester te maken. De bij tijds door het plaatselijk bestuur te Samarang aangebragte hulp, door de bevolking, tegen hooge betaling echter, te gemoet te komen, en uit gemelden voorraad van rijst verstrekkingen te laten doen, is het middel geweest, om eenen algemeenen opstand, door hongersnood veroorzaakt, nog bij tijds te voorkomen. De goede Voorzienigheid heeft ons in die dagen van een groot ongeluk gered, een Fransch schip kwam tijdig genoeg met eene lading rijst van Aracan, en voorzag in den nood, zonder dat echter daarmede de ongelukkige Javanen waren geholpen; want zij hadden geene middelen meer, om hun voedsel te betalen, zoodat zij zich met bladeren en wortels moesten voeden om hun leven voort te slepen. Een gedeelte van die rijst van Aracan werd toen weder uitgevoerd naar andere plaatsen van Java, waar de rijst tot *f* 25 recepissen per 125 Amst. pond verkocht werd.

Daarop verscheen in de Javasche Courant van den 6 Maart 1847, No. 19, de navolgende gouvernements-advertentie:

»In de residentie Samarang zijn in de maand Februarij aanhoudend zware »regens gevallen, met den gevolge, dat in de rivieren hooge banjers zijn ont»staan en zelfs overstroomingen hebben plaats gehad; waardoor de toevoer »van rijst uit de binnenlanden naar de hoofdplaats, grootendeels is belemmerd. »De schaarschte aan deze eerste levensbehoefte is te Samarang hoog gestegen; »de gantang rijst van 5 kattis was op den 23 Februarij j.l. voor niet minder »dan 80 à 90 duiten op de bazaar te verkrijgen.

»Het is te hopen dat in deze behoefte spoedig door particulieren aanvoer »van elders voorzien worde, zijnde het Gouvernement niet voornemens rijst »of padie naar Samarang te doen overbrengen (*), zoolang er nog vooruitzigt »bestaat, dat zulks door den handel geschieden zal."

(*) Dus ook niet den uitvoer verbieden, in weerwil, dat toen nog maar slechts voor *twee* dagen voorraad was. Wat zouden de gevolgen zijn geweest, voor de bevolking in het algemeen en voor de Europeanen in het bijzonder, — aan welke laatste de oorzaken werden toegeschreven van dien hongersnood, doordien men de rijstvelden der Javanen met tabak had doen kultiveren, — indien dat Fransche schip van Aracan niet gekomen was, terwijl de inhalige Chinezen den geringen voorraad nog uitvoerden, om elders te verkoopen tegen eenige guldens meer?

In dat jaar bestond die groote behoefte aan rijst ook in Macao, waarop verschenen is de gouvernements-advertentie van den gouverneur aldaar, van den navolgenden inhoud:

»China. Men leest in het *Bolitim de Governo* van Macao van den 19 Mei »j.l. het volgende:

»De prijs-verhooging van de rijst, ten gevolge van slecht gewas en over»stroomingen, heeft buitengewoon veel vraag naar dit artikel doen ontstaan, »en sedert eenige weken is van dit artikel eene groote kwantiteit opgeruimd. »Gevolgelijk heeft Z. Exc. de Gouverneur, het noodig oordeelende den uit»voer van rijst te verbieden, ten einde de markt niet van dit onontbeerlijk »artikel te ontblooten, den heer JOZE VICENTE JORGE uitgenoodigd om een de»pot van rijst op te rigten, om vooreerst gedurende zes maanden in de be»hoefte der bevolking te voorzien, hetwelk die heer bereidwillig op zich heeft »genomen, terwijl hij zelfs heeft aangeboden, om de noodige fondsen voor »te schieten, voor den aankoop van rijst voor een geheel jaar."

Men vergelijke nu de wijze van voorziening van deze twee gouvernementen in de noodzakelijke behoefte van rijst onder hare respektive bevolking, en men bepale dan wie van beide wijzer voorziening daarin heeft genomen?

In gemelde residentie Samarang liggen nog onderscheiden streken gouvernements-landen, gebrekkig met rijst bebouwd, en andere gedeelten geheel onbebouwd, omdat ze meestendeels uit moerassen bestaan, terwijl daarentegen de landen in die streken, aan partikulieren toebehoorende, zoo niet allen, ten minste voor het grootste gedeelte, uit schoone rijstvelden bestaan.

Terwijl de nood onder de inlanders ten toppunt was gestegen, zoo als hierboven is vermeld, verkreeg men hier uit Holland tijding, dat het ministerie van koloniën genegen was, om de rijstkultuur op dit eiland op alle mogelijke wijze te bevorderen, ja zelfs door uitgifte van daartoe geschikte onbebouwde landen met geldelijke voorschotten van het gouvernement.

Wij begrepen dat die maatregel hoog noodzakelijk is, omdat de gevolgen van dergelijken nood niet te berekenen zijn. Zoo begaf zich dan ook één der landeigenaren van die streken naar Batavia bij den toenmaligen direkteur der kultures, en stelde hem voor, om, uit zijne eigene middelen en met behulp van de bevolking van zijne eigene landerijen, de straks genoemde moerassen te herscheppen in rijstlanden. Hij herinnerde daarbij de hierboven vermelde, door het ministerie van koloniën aangewezen maatregelen, en hij schilderde de droevige tooneelen van hongersnood onder de inlandsche bevolking. Maar hij ontving van dien hoofdambtenaar ten antwoord, »dat het slechts een mo»mentaneel gebrek was aan rijst, en dat het Indisch gouvernement geen voor»nemen had om voorzieningen daarin te nemen, op de wijze zoo als door »gemelden landheer was voorgesteld. Overigens was de bedoelde maatregel »van het ministerie van koloniën bij hem niet bekend; en vermeende hij dat »het slechts uitstrooisels waren van dezen en genen gelukzoeker onder de voor»malige Indische hoofdambtenaren, toen in Holland aanwezig, om zich te doen »opmerken, enz." De goede bedoeling van den grondeigenaar bleef op dat

antwoord onuitgevoerd, terwijl de schoone landen en moerassen nog lange jaren onbenuttigd zullen moeten blijven liggen. In één woord, de zaak werd zoo luchtig en onbezorgd behandeld, als ware er slechts sprake van den nood en het leven van onnutte dieren.

Intusschen hebben oor- en ooggetuigen die tooneelen van ellende onder de goede en lijdelijke Javanen, als alle beschrijving te boven gaande, voorgesteld; — de ouders verkochten hunne kinderen voor een weinig rijst; anderen lieten ze, door den nood gedrongen, geheel hulpeloos liggen, zoodat ze van honger stierven. Men zag op de groote- en binnenwegen van het eiland lijken van menschen, die van honger en gebrek waren omgekomen. Tooneelen van jammer en ellende, zoo als nimmer zijn gezien noch ondervonden in een gezegend land als Java!

De goede God beware ons voor de gevolgen van de ondervonden misgewassen van dit jaar, waarvan wij den tijd nu nog te gemoet moeten gaan!

Een ooggetuige van de jammertooneelen in 1846 *en* 1847.

De laatste overlandmail bragt ons de tijding van een groot verlies, dat Nederlandsch Indië geleden heeft. »Door eenen noodlottigen val van zijn paard, verloor op Zondag den 29 Julij 1849 het leven LODEWIJK LAUNY, ridder van de orde van den Nederlandschen leeuw en van de Danebrog-orde van Denemarken, direkteur-generaal van financiën. Bij de herstelling van het Nederlandsche gezag in deze gewesten als militair aangekomen, klom hij door bekwaamheden en ijverige pligtsbetrachting op tot de hoogste burgerlijke betrekkingen. Den staat is in hem ontrukt een trouw en ervaren dienaar; zijne betrekkingen verliezen in hem een liefdevol echtgenoot, vader en bloedverwant; — en de talrijke schare, welke zijn stoffelijk overschot naar 's menschen laatste rustplaats volgde, leverde het ontegenzeggelijkst bewijs op van de achting, welke hij zich bij het algemeen had verworven." Zoo laat de regering!, in haar officiëel blad zich over hem uit.

De heer LAUNY had de gewoonte, 's zondags 's morgens uit rijden te gaan, en deed dit in gezelschap van den heer S. of van zijn zoon; maar beiden waren verhinderd hem te vergezellen. Hij reed dus te half zes alleen uit. Het paard was dien dag wat wild en buitengewoon vurig. Een koetsier, die met de zweep klappende aan kwam rijden, en eenige staljongens, die hunne paarden uit het had al galopperende naar huis bragten, maakten het dier nog meer onhandelbaar; de heer LAUNY had het niet meer in zijne magt, het keerde zich om, en rende met zijnen ruiter huiswaarts. Daar deze waarschijnlijk het paard wilde beletten, om, bij het hek zijner woning, naar binnen te loopen, heeft hij, bij den korten draai dien het maakte, zijn evenwigt verloren, en is met een vreesselijk geweld er afgeslingerd. Het hoofd raakte de pilaar van het hek, tengevolge waarvan eene uitstorting van bloed in de hersenen plaats had, bovendien waren de beenen en andere deelen van het ligchaam sterk gekneusd. In weerwil van alle aangebragte hulp, is hij tegen half tien bezweken.

Reeds onmiddellijk na dit droevig afsterven van dezen verdienstelijken ambtenaar deed zich zijn verlies op eene direkte wijze gevoelen. De heer LUTJENS,

direkteur der produkten en civile magazijnen, werd door den gouverneur generaal met de waarneming der hoogst belangrijke betrekking van direkteur-generaal van financiën voorloopig belast, maar verzocht voor eene definitive vervulling niet in aanmerking te komen en ten spoedigste vervangen te worden, uithoofde van zijn voornemen, om naar het vaderland terug te keeren. Eigenlijk zou de heer VAN DE GRAAEF, direkteur der domeinen, wanneer men anciënniteit in aanmerking neemt, op dezen hoogen post de meeste aanspraak mogen maken; men begrijpt dan ook volstrekt niet, waarom de regering dien aan den heer DE VEER, president der algemeene rekenkamer, provisioneel heeft opgedragen, en nog minder, waarom aan hem boven zijn traktement van *f* 14,400 's jaars, nog eene toelage van *f* 9,600 moest worden toegelegd. In eenen tijd, waarin men op de inkomsten der geringere ambtenaren zoowel in het vaderland als in Indië allerlei uitsparingen en verminderingen invoert, behoorden de verspillingen van zulke groote sommen ook op te houden. Maar wat wij, bij deze gelegenheid, voornamelijk wilden aanwijzen, is het gebrek aan personen, geschikt voor belangrijke en moeijelijke betrekkingen, zoo als die, welke door den dood van den heer LAUNY is opengevallen. Ook nu weder wordt op nieuw bewezen, hoe het kwaad zich zelven straft. Het stelsel van autokratie, dat slechts gehoorzame dienaren en uitvoerders van ontvangen bevelen kan gebruiken, vormt natuurlijk ook geene zelfstandige, uit eigen oogen ziende, energieke mannen, van heldere en opgeklaarde begrippen, in staat om nieuwe denkbeelden te scheppen en uit te voeren — het vormt slechts werktuigen, machines. Nu reeds heeft zich de waarheid hiervan meer dan eens, op eene verontrustende wijze doen gevoelen, en op nieuw blijkt zij thans, bij de keuze van eenen direkteur generaal van financiën.

Ook op eene meer indirekte wijze verliezen de belangen van Indië en het vaderland veel door den dood van den heer LAUNY. Hij was in vele opzigten een tegenwigt tegen den verderfelijken invloed van de heeren REYNST en VISSCHER. Somtijds hoorde de gouverneur generaal naar hem, en 't was te wenschen, dat hij het meermalen gedaan had. Ik ben in 't bezit van menig rapport, menige memorie, door den heer LAUNY opgesteld, waaruit zijne rationele denkwijze, meer liberale inzigten, en heldere begrippen duidelijk blijken. Hij heeft in het jaar 1847 den gouverneur generaal, in een merkwaardig advies, overtuigd, dat inderdaad het groote gebrek aan rijst aan de fouten en vooral de overdrijving van het kultuurstelsel moet worden toegeschreven; hij heeft, bij de invoering van het recepissen-stelsel, gezamenlijk met den heer RULOFFS, vele verkeerde maatregelen voorkomen, en tot het laatste toe den heer ROCHUSSEN trachten te bewegen, om de invoering van die recepissen slechts als een' tijdelijken maatregel te beschouwen, ten einde tot eene algemeene zilver-cirkulatie te geraken; hij keurde den geest van protektie, die bij de benoeming van ambtenaren nog altoos voorzit, ten sterkste af, en gebruikte zijnen invloed alleen om waardige en voor den staat nuttige en verdienstelijke personen in betrekkingen te brengen. Dat hij de bepalingen omtrent het radikaal van Indische ambtenaren, de verwaar-

loozing van het onderwijs door de regering, de uitsluiting en vernedering der inlandsche kinderen niet toejuichte, behoeft wel geen betoog, wanneer wij herinneren, dat hij zelf in zijne eigen kinderen (in Indië geboren en opgevoed) daarvan al het drukkende en grievende ondervond.

Wij schrijven hier geene lofrede op den heer LAUNY, anders zouden wij nog vele schoone eigenschappen en eervolle daden van hem kunnen herinneren. Wij willen slechts betreuren, dat zijn dood den staat van eenen voortreffelijken dienaar berooft, die vooral in dezen tijd en bij de zwakheid en ijdelheid van het tegenwoordig Indisch bestuur, bijna onmisbaar mag genoemd worden. DE REDAKTIE.

Men zegt, dat het gouvernement het voornemen heeft, om de bazaar-belastingen te wijzigen ..... Het gouvernement schijnt het drukkende van deze belasting niet alleen te beseffen, maar is waarschijnlijk door eenige gemoedelijke ambtenaren onderrigt, dat, hoe gestreng de gouvernements-bepalingen ook ten dien opzigte luiden, knevelarijen van de zijde der Chinesche pachters een dagelijksch werk blijven. De wijziging zal, zoo als men mij gezegd heeft, voornamelijk bestaan in het gedeeltelijk of geheel afschaffen van heffingen op levensmiddelen, en het verhoogen of verdubbelen der belastingen op goederen van weelde (*), die ter markt worden gebragt. Oogenschijnlijk zijn deze maatregelen prijzenswaardig, doch zal men het doel daarmede beoogd bereiken? zal men daardoor de knevelarijen beletten? Laat ons de zaak wat van naderbij beschouwen. Wat leert ons de ondervinding? dat, niettegenstaande het gouvernement strenge voorschriften uitvaardigt, om te waken, dat van den Javaan als marktbelasting niets meer worde genomen dan hetgeen de tarieven aanwijzen, de Chinesche pachters met eene onbeschrijfelijke stoutheid voortgaan, den Javaan te plunderen; want het drie- of vierdubbele te nemen van hetgeen zij mogen doen, is eene handelwijze, die dezen naam verdient. Is ooit een Chinesche pachter daarvoor, in gevolge art. 24 van het algemeen pachtreglement van 1838, voor den regter gebragt? Immers neen! wanneer zij het te erg maakten, kwamen zij er af met eene berisping of eene boete van *f* 25, die zij, let wel, op de bevolking weder verhaalden. Maar wat moet er dan gedaan worden, om de bevolking tegen alle knevelarijen te vrijwaren en het gouvernement eene inkomst terug te geven, die het bij eene afschaffing der bazaar-belastingen zou derven? Hierop antwoord ik: eerstens de landrenten verhoogen; zonder de bevolking te bezwaren, kan bij eene afschaffing der bazaar-belasting dit middel met 10% verhoogd worden. Ten tweede den prijs van het zout verhoogen, en meer zoutpakhuizen opzetten; door het laatste zal men vooral het debiet noemenswaardig vermeerderen, en de bevolking daarenboven gerieven, want thans zijn er plaatsen waar de Javaan 50 à 60 palen moet loopen, alvorens zout te kunnen verkrijgen (†). Ten derde, de Chinezen, Arabië-

(*) Onder de artikelen van weelde zijn ook lijnwaden begrepen!

(†) Eene verhooging van de landrente met 10% zou niet drukkend voor de bevolking zijn, zoo maar die belasting gelijkmatig werkte. Gebrek aan de noodige statis-

ren en andere vreemde oostersche natiën betalen thans niet meer dan *f* 20 in het jaar als maximum-belasting op het bedrijf; onder dezen bevinden zich vele zeer rijken; in billijkheid kan men deze belasting produktiver maken en het maximum op *f* 100 brengen. Ik durf in gemoede de verzekering geven, dat, door deze verandering in het belastingstelsel van Java, het gouvernement geen het minste verlies zal lijden en aan de bevolking daardoor een ongekende voorspoed zal bezorgd worden. Men heeft echter al het regt om mij te vragen, waarom ik er zoo op aandring om de bazaar-belastingen afgeschaft te zien? Is het omdat de Europesche ambtenaren zoo slecht toezien, dat de Javaan ongestraft benadeeld wordt? of zijn Javaansche hoofden hieraan meerendeels schuldig? — Zoo als ik in mijn vorig artikel zeide, duchten de Europesche ambtenaren eene vermindering in de pachten, uit vrees dat zij het gouvernement hierdoor zullen mishagen, en laten daarom aan de Chinesche pachters meer toe, dan zij volgens hun geweten verantwoorden kunnen. Doch dit kan veranderd worden, zult gij zeggen; en hierin stem ik toe, maar het grootste kwaad schuilt bij de Javaansche hoofden; dit is niet te ontkennen; en dit te veranderen, beschouw ik niet alleen als moeijelijk, maar bijkans als onmogelijk, althans in de eerste jaren, zoo lang de beschaving op Java onder de inlanders geene grootere vorderingen dan thans gemaakt zal hebben. — Aan de Javaansche hoofden wordt bijna de geheele kontrôle over de bazaars toevertrouwd; dezen bezoeken dagelijks de bazaars en zijn ooggetuigen van de afpersingen, die de bevolking van de zijde der Chinesche pachters te verduren heeft, en zij laten die doorgaans toe; zelfs bij eene strenge aanbeveling zouden velen hunner, geloof ik, dit kwaad niet geheel tegengaan. Daarvoor zijn redenen, die ik later zal ontvouwen. Het algemeen toezigt der bazaar- of markt-belasting over Java is al verder opgedragen aan 19 residenten, 32 adsistent-residenten en 80 kontroleurs. De vlakke inhoud van het eiland is 55887 □ palen, elk van 400 rijnlandsche roeden of 1507,0 Nederl. ellen, en de bewoners zijn ruim tien millioenen; uit deze getallen zal men ontwaren, dat de Europesche ambtenaren wel veel kunnen bijdragen, om de bevolking te bewaren voor knevelarijen, maar hiertegen geheel

---

tische kennis bij de verschillende provinciale besturen, is oorzaak dat tegenwoordig over het algemeen nog niet door de bevolking wordt opgebragt, wat zij volgens de aloude adat moet, en zonder eenig bezwaar kan opbrengen; maar tevens dat sommige dessa's veel meer betalen dan de anderen, en zelfs meer dan zij behooren, en op den duur kunnen missen. De waarheid hiervan is vooral bevestigd geworden, toen voor eenigen tijd de resident van Bantam, in eenige distrikten van zijne residentie, eene naauwkeurige telling der bevolking en opname der sawah-velden liet bewerkstelligen. De uitkomsten gingen alle verwachting te boven. De bevolking was een vierue talrijker dan het cijfer waarvoor zij te boek stond. De landrente steeg dientengevolge onmiddellijk zeer aanzienlijk, en die belasting was, door hare geregelde en gelijkmatige werking, niet meer drukkend, zooals vroeger, toen zij minder opbragt. Maar toen het gouvernement vernam, dat bij de bevolking liet tellen, enz., werd hem dit onmiddellijk verboden, dewijl de menschen daardoor verontrust zouden worden en argwaan zouden krijgen!

Wat het tweede, door den schrijver van dit ingezonden artikel aangeduide middel betreft, wij laten dit geheel voor zijne rekening. Wat ons betreft, wij verklaren ons tegen *elke* verhooging van het zout, op gronden, die wij vroeger hebben uiteengezet. Zie *Reis over Java, Madura en Bali*, II, pag. 78 vgg. DE REDAKTIE

te waken is onmogelijk. De uitgestrektheid des eilands, de talrijkheid der bevolking en daar tegenover het geringe getal ambtenaren, toonen dit genoegzaam aan. Men is dus genoodzaakt zich op de Javaansche hoofden meerendeels te verlaten. En helaas! velen dezer zitten onder de heerschappij der Chinesche pachters. Met zeer weinige uitzonderingen, hebben bijna alle Javaansche hoofden, vooral distrikts-hoofden en daar beneden in rang, verpligtingen aan Chinesche pachters, en dezen weten die verpligtingen in waarde te houden; zij rekken die zoo lang als hun belang het medebrengt. De Chinees is zoo geslepen, en de Javaan is zoo zwak; geene gelegenheid laat de eerste voorbijgaan, wanneer zijn belang het vordert, om den tweeden geld of goederen aan te bieden; van betalen spreekt de Chinees niet en de Javaan denkt er niet om; van renten wordt niet gerept; de Chinees weet zeer goed van waar ze te halen; de bevolking is er immers goed voor, want zijne handelingen zullen niet gadegeslagen worden. Ik zal onder de menigte van voorbeelden een paar noemen, waaruit ik begrijp, dat, zelfs bij eene stipte medewerking van Europesche ambtenaren, de knevelarijën der Chinesche pachters niet zullen ophouden te bestaan. Er is bij art. 15 van het reglement op de bazaar-pachten van het jaar 1846 streng verboden, dat van het zout, als een produkt door het gouvernement zelven in den handel gebragt, bazaar-belasting zal worden geheven. Op eenen marktdag ontdekte ik, dat de pachter zich hieraan niet gehouden had, ik sprak er met een voornaam inlandsch hoofd over, en spoorde hem aan, om eene aanklagt tegen den pachter in te brengen. En wat kreeg ik tot antwoord? Dat hij in die zaak het noodige onderzoek niet kon laten doen, vooreerst omdat hij het misdrijf zelf niet had gezien, ten tweeden dacht hij, dat ik mij vergist had, omdat hij moeijelijk kon gelooven, dat de pachter zoo iets durfde doen, en ten derden begreep hij, dat, als het zoo was, de verkoopers wel zelve hadden kunnen of zouden komen klagen. Wat vernam ik later van den pachter (een jongeling die weinig dóórdacht), die toen geen pachter meer was? »Ik wil wel gelooven," zeide hij, »dat dat inlandsch hoofd mij niet durfde aanklagen, want hij was mij drieduizend gulden renteloos schuldig." Op eenen anderen keer werden een paar Chinesche onder-pachters, wegens verzet tegen de openbare magt, door de policie opgebragt en aangeklaagd. Zij moesten ter dier zake voor den landraad gebragt worden, en begrepen, dat er eene zware straf op zou volgen. De beide Chinezen vroegen mij alleen te mogen spreken; zij zeiden mij, dat het volkomen waar was dat zij van de bazaargangers meer getrokken hadden, dan zij mogten, doch tot dien dag toe had het distriktshoofd dit stilzwijgend toegelaten; zij stonden dus verbaasd, toen policie-bedienden hun dit wilden beletten; zij waren op het eerste oogenblik, dit ontkenden zij niet, beleedigend jegens de dienaren, en daarvoor erkenden zij schuld, maar de oorzaak dier onaangenaamheden konden zij niet nalaten thans kenbaar te maken. Het distrikts-hoofd hadden zij *f* 200 ter leen gegeven, doch deze liet, na verloop van eenigen tijd, om nog *f* 200 vragen; zij hadden dat geld op dat oogenblik niet en gaven dus een weigerend antwoord. Het gevolg daarvan was het ongeluk hetwelk hun thans

overgekomen was. De bewijzen werden mij vertoond, en daaruit bleek, dat de Chinezen geene onwaarheid hadden verteld. Zeldzaam gebeurt het, ja! ik voor mij weet geen voorbeeld aan te halen, dat een Javaan uit eigen beweging geklaagd heeft, dat een Chinesche pachter hem meer belasting heeft opgelegd dan hij wel mogt. De oorzaak hiervan is deze. Wanneer bij voorbeeld een Javaan tien duiten meer ontnomen worden dan het tarief voorschrijft, dan moet hij twee, minstens één getuige hebben, om zijne aanklagt te bewijzen. Deze kan hij echter moeijelijk krijgen; en nog andere bezwaren zijn er, die ook hem terughouden te klagen. Wij zullen eens aannemen, dat een Javaan, wien onregt wordt aangedaan, gaat klagen en twee getuigen heeft om zijne klagten te bevestigen; zij begeven zich naar het distrikts-bestuur, dat dikwijls vier of vijf palen van den bazaar verwijderd ligt; zij komen daar en de zaak wordt onderzocht. Men bevindt, dat de klager gelijk heeft. Het proces-verbaal van onderzoek wordt opgemaakt; en de klager met de twee getuigen worden naar den regent gezonden, die dikwijls van vijf tot dertig palen van de distrikts-besturen verwijderd woont. De zaak wordt daar op nieuw door den regent onderzocht, die, zich met het gevoelen van het distrikts-bestuur vereenigende, de belanghebbenden verwijst naar den djaska, om inzage van de stukken betrekkelijk de zaak te nemen, en ze in het policie-register op te schrijven. Daarop wordt het register, bij gelegenheid van eenen policiedag, die tweemaal in de week gehouden wordt, aan den adsistent-resident of resident vertoond, die nu de zaak beslist. Op deze wijze gaan er dikwerf vijf of zes dagen om, alvorens den Javaan regt wedervaart. — In de kosten van het heen en weder trekken moeten de klager en getuigen zelven voorzien; zij verliezen bovendien vijf of zes dagen arbeid; hunne huisgezinnen zijn in dien tusschentijd alleen en verlaten. De Javaan, een gewillig en onderdanig volk, dat voor alle moeijelijkheden vreest, deinst terug voor alle deze bezwaren; hij, wien regt moet geschieden, heeft vijf of zes dagen schade, en hij wordt van de eene plaats naar de andere gebragt, en dit alleen voor slechts tien duiten. Hij onderwerpt zich liever gedwee aan de afpersingen der Chinezen; hij denkt (ofschoon ten onregte): »het is toch de wil van hoogeren; ik zal mij maar liever daaraan onderwerpen, dan mij moeijelijkheden te bezorgen, die mij toch geen voordeel maar wel nadeel aanbrengen." — Hierop rekent de Chinesche pachter, hij maakt misbruik van de gelatenheid des volks — en het gouvernement zou dezen stand van zaken laten voortduren? Ik geloof, neen. Daartoe staat het Nederlandsche volk, de hemel zij gedankt, als te verlicht, te regtvaardig en wijs bekend. Het Nederlandsch-Indisch gouvernement is dus zedelijk verpligt, de bazaar- of markt-belastingen af te schaffen en daarvoor anderen in te voeren. — De invloed der Chinesche pachters moet met tak en wortel uitgeroeid worden; en gebeurt dit niet, dan zijn alle maatregelen, die het gouvernement ten opzigte der bazaar-belastingen neemt, ten halve, en de bevolking zal ten allen tijde de lijdende partij er van zijn.

..... 15 Augustus 1849. * *

De Handel op de Westkust van Amerika, en de Oostelijke kusten en eilanden van Azie.

Teregt zegt de heer SLOET TOT OLDHUIS, in het jongst uitgekomen nommer van zijn tijdschrift voor de Staathuishoudkunde, dat er wel geen belangrijker staatsstukken aan te wijzen zijn, dan de verslagen over de finantiën der Vereenigde Staten van Noord-Amerika, die door de sekretarissen van staat aan het kongres worden aangeboden. Zij omvatten de gewigtigste vraagstukken voor handel, nijverheid en geldsomloop, en onderscheiden zich door helderheid en keurigheid van bewerking. De heer S. T. O. geeft een uittreksel uit zoodanig verslag, den 9 December 1848 aan het kongres uitgebragt, voor zoo veel het vraagstuk betreft van de uitbreiding van Amerika's handel ter westkust van dat werelddeel en de oostkusten van Azië; wij zijn thans in de gelegenheid gesteld een nader en uitvoeriger stuk over hetzelfde onderwerp, doch op nog uitgebreider schaal opgevat, mede te deelen. Het is een brief van den heer ARON PALMER, in April dezes jaars aan de regering van de Vereenigde Staten aangeboden.

De daarin voorkomende wenken, de op rijke ondervinding gegronde beweringen des schrijvers, de betrekkingen waarin zijne beschouwingen tot onze O. Indiën, tot den Aziatischen handel in het algemeen en de uitzigten op den Japanschen handel staan: dat alles maakt het ons ten pligt dit stuk aan onze lezers te doen kennen, het aan onze handelswereld, aan onze staatslieden, aan den nadenkenden landgenoot in 't algemeen ter overweging aan te bevelen.

Als wij dit stuk met al de aandacht, die het verdient, onderzoeken, dan worden wij meer en meer overtuigd, dat op de zonen van het verre Westen de geest is overgegaan, die ons uit de werken en daden van onze koene voorvaderen der 17de eeuw tegenademt: wij zien hier de ontwerpen van onzen VAN DEN BROECKE en KOEN, van VAN DIEMEN en WITSEN, naar tijd en omstandigheden gewijzigd, weder te voorschijn treden, en niets minder dan eene geheele omwending in de handelswereld in het verschiet, grooter welligt dan door de rondzeiling van de Kaap de Goede Hoop werd bewerkstelligd.

Opmerkelijk vooral zijn de beschouwingen, die PALMER over Japan en den Indischen archipel mededeelt. »In de tallooze eilanden van den Indischen archipel," zegt hij, »die eene onbegrijpelijke verscheidenheid van hoogst belangrijke handelsprodukten opleveren, kan een nieuw en, ten deele, nog geheel onbezocht veld voor den Amerikaanschen ondernemingsgeest geopend worden. *Die ook maar ten flaauwste bekend is met zijne matelooze hulpbronnen*,

zal genoegzaam de overtuiging bezitten, dat er geene grens hoegenaamd aan den handel kan aangegeven worden, die daar zou kunnen worden in 't leven geroepen." Zoo denken de Amerikanen, en dat hunne zienswijze door de Engelschen gedeeld wordt, kunnen de werken van EARL en DAVIDSON, de daden van BROOKE en anderen getuigen. Reeds hebben laatstgenoemden zich in en rond den Archipel genesteld, en het is niet mogelijk om den meer en meer ontluikenden en indringenden ondernemingsgeest der vreemden langer tegen te gaan.

Het is te hopen, dat de overtuiging eindelijk ook hier te lande geboren worde, dat er nog eindelooze bronnen van handel en nijverheid in de rijke Indische bezittingen kunnen geopend worden, en dat het alleen aan ons zelven ligt om, als meesters van die landen, er de *meeste voordeelen* van te trekken. — Het is de pligt der regering, hoe eerder hoe beter het verderfelijk stelsel van monopolie en geheimhouding betreffende de koloniën te laten varen en de ontwikkeling van zoo menige bron van welvaart doelmatig te leiden. Men zal uit het volgende stuk zien, dat het tijd wordt dat men daarover in Nederland meer bepaald nadenke, en, — daarnaar handele, *voor het te laat zij.*

Brief aan den heer M. CLAYTON, *sekretaris van staat, waarbij overgelegd wordt eene memorie van aardrijkskundigen, staatkundigen en kommercièlen inhoud, betreffende de onafhankelijke Oostersche volken; en bevattende een ontwerp om den Amerikaanschen handel in het Oosten enz. te openen, uit te breiden en te beschermen, eerbiedig aangeboden aan den president en het kabinet, door* ARON HAIGHT PALMER, *raadsheer in het hoog geregtshof der Vereenigde Staten.*

WASHINGTON, 14 April 1849.

Mijnheer! Daar ik vooronderstel dat juiste en vertrouwbare inlichtingen nopens de voornaamste onafhankelijke zeevarende en handeldrijvende volkeren in het Oosten aan den president en zijn kabinet welkom zullen wezen, neem ik de vrijheid u de ingesloten memorie te doen toekomen over den tegenwoordigen staat, de hulpbronnen en de geschiktheid voor den handel van de Komoro-eilanden, Abyssinië, Arabië, Perzië, Beloedjistan, Birmah, Annam of Cochin-China, Japan en zijne koloniale onderhoorigheden, Corea, en den Indischen archipel, alwaar onder het beschermend toezigt onzer regering eene nieuwe wereld geopend kan worden voor de handelsondernemingen der Amerikanen.

Die memorie behelst tevens eene beknopte opgave betrekkelijk Siam; doet het gewigt er van gevoelen, om ons verdrag met Zijne Siamesche Majesteit te herzien; den Amerikaanschen handel met verscheidene groote handels-markten in China uit te breiden; een nieuwen gemagtigde naar dat land te zenden, met het noodige gezag bekleed van eenen algemeenen super-intendent des Amerikaanschen handels in Oostelijk Azië en den Indischen archipel; en voorts wordt aanbevolen, om konsuls en konsulaire agenten van de Ver-

eenigde Staten in zekere havens van Oost-Afrika, Azië, Indië enz. te benoemen.

Het zal niet ten onpasse zijn, te vermelden, dat ik, als direkteur van het Amerikaansch en vreemd agentschap te New-York, van 1830 tot 1847, eene uitgebreide briefwisseling met onderscheidene Oostersche regeringen en vorsten heb gevoerd, geregeld de voornaamste nieuwsbladen van Indië, den Indischen archipel, China en Australië ontvangen en, gedurende mijne jongste reis in Europa, Engeland, Frankrijk en Nederland, het voorregt heb mogen genieten van persoonlijk toegang tot officiële bronnen van inlichting te erlangen over de voortbrengselen, den handel, het verkeer enz. der Oostersche volken; uit al hetgeen ik bij magte ben geweest de gewigtigste aardrijkskundige, statistieke en handelsberigten te putten, die ik in mijn nog onuitgegeven werk, getiteld: »*The Unknown Countries of the East*," heb zamengevat.

De heer WALKER, gewezen sekretaris der schatkamer, heeft het handschrift van dat werk aandachtig onderzocht, en het beschouwd »als bij uitstek geschikt om onzen handel uit te breiden; als het uitvloeisel van vele reizen en ijverige nasporing, behelzende vele nieuwe en zeer belangrijke feiten en statistieken omtrent landen, die betrekkelijk nog onbekend zijn, en wel vooral met opzigt tot Noordelijk-Azië, alwaar wij geene konsuls noch diplomatieke of konsulaire agenten hebben." Het is zeer te betreuren, dat de aanbeveling van dien heer, om mij in staat te stellen dat werk naar de jongste echte bescheiden van buiten 's lands en met kaarten enz. naar de jongste opnemingen, te voltooijen en onder het toezigt der regering uit te geven; het is zeer te betreuren dat die aanbeveling, welke uwe goedkeuring in de finantiële kommissie van den senaat wegdroeg, op de beslissende stem van den president dier kommissie schipbreuk heeft geleden.

In zijn jaarlijksch verslag, gedagteekend den 11 December 1848, heeft de heer WALKER ten slotte de groote voordeelen in het licht gesteld, welke er voor den handel en de inkomsten der Vereenigde Staten zouden voortspruiten uit de opening van handelsgemeenschap met de onafhankelijke Oostersche volken, met wie wij geen verdragen en luttel of geen handel hebben; volken, die gezamenlijk wel eene menschenmassa van 140 millioen zielen uitmaken. Door de bedoelde gemeenschap zouden onze stoomschepen in de Zuidzee geraken, waardoor, gelijk hij te regt opmerkt, »*de wereldhandel, in ons voordeel, van gedaante veranderen, en onze grootheid, welvaart en magt sneller toenemen zou dan door eenige gebeurtenis, sedert de aanneming van de Staatsregeling; nog het geval is geweest.*"

Ik beveel uwer aandacht allezins aan de hiernevens gaande memorie, die hoofdzakelijk uit opgemeld werk is getrokken, in verband met de memoriën uit New-York en Baltimore, die ik de eer had u den 8sten der vorige maand aan te bieden, en verzoek u die stukken aan den president en het kabinet in bijzondere overweging te geven.

De memorie van New-York is gerigt aan den generaal TAYLOR, den 24 Februarij j.l. tot president verkoren, en beveelt onder anderen aan, »dat er

een gevolmagtigde door de regering der Vereenigde Staten naar China mogt worden gezonden, tevens met de noodige volmagten voorzien voor de naburige volken van Noord- en Oost-Azië en den Indischen archipel, ten einde hij in staat zou zijn, handelsgemeenschap met die landen te openen; voorts wordt daarbij verlangd, dat die gemagtigde voorschriften zou bekomen, om op zijne reis naar China eenige der voornaamste havens van Oost-Afrika, Abyssinië, Arabië enz. aan te doen, ten einde inlichtingen omtrent hunne voortbrengselen in te winnen en uitwegen voor Amerika te zoeken." Dit stuk is geteekend door de aanzienlijkste huizen, die bij den China-, Oost-Indischen en Zuidzee-handel belang hebben, voorts door bankiers, assuradeurs, scheepsreeders en bouwers enz. in genoemde stad. Het is ook van de bijzondere goedkeuring voorzien van regenten der Vereenigde Staten en van de staats-geregtshoven en van andere invloedrijke burgers, zoowel whigs als demokraten, van New-York, leden der whigpartij in het vorig kongres; de vice-president FILLMORE en de senateur SEWARD hebben zich persoonlijk laten gelegen zijn aan de bevordering van de in dat stuk gegeven wenken en aangewezene doeleinden.

Eene soortgelijke memorie, aan den Senaat en het Huis der Vertegenwoordigers van de Ver. Staten gerigt, en door een aantal personen van dezelfde klassen geteekend, is den 1 Junij 1846 door den heer DIX aan den Senaat aangeboden, en aan de kommissie voor de buitenlandsche zaken verzonden.

De memorie van Baltimore beveelt aan, dat eene speciale zending door onze regering worde afgevaardigd om handelsverkeer met de onafhankelijke Oostersche volken te openen, en is door een aantal der voornaamste handelaren van die stad onderteekend.

Bij de snelle vaart van volks-ontwikkeling, die deze magtige en bloeijende Amerikaansche Vrijstaat neemt, heeft hij billijke aanspraak om zich met de meest ondernemende en magtigste zee- en handelsstaten der wereld op gelijke lijn te plaatsen. De tijd is gekomen, waarin het gebiedend voor Amerika's staatslieden vereischt wordt, dat ze juist bekend zijn met de voortbrengselen, zoowel als met de ligging, de staatkunde en de statistiek van vreemde landen, ten einde bij magte te wezen om onzen handel met het buitenland aan te kweeken, te bevorderen en uit te breiden, en onze betrekkingen met den vreemde voordeelig te leiden.

Het is bij uitnemendheid de staatkunde van onze regering, niet alleen om, ingevolge de wenken en bedoelingen der onderteekenaren van die memoriën, onder de eersten maatregelen te nemen, ten einde vriendschappelijke gemeenschap en handelsverkeer te openen met al de Oostersche volken; maar ook om onze met starren bezaaide vlag te doen bekend worden en eerbiedigen van de Noorder- tot de Zuider-Oceanen, als de vlag, die »vrijen handel en vrije vaart" ten leuze heeft; ja de regering heeft ten pligt, hare bescherming jegens Amerika's burgers en hunnen wettigen handel uit te strekken tot elke zee »van het Oosten tot de Westerkim."

Wat nu de bovenstaande Oostersche landen aangaat, zij bieden alle een ruim veld voor den veerkrachtigen Amerikaanschen handelsgeest aan.

De *Comoro-eilanden*, door een voorkomenden, gastvrijen en ondernemenden stam van Mahomedaansche Arabieren bewoond, zijn uitmuntend gelegen in het kanaal van Mosambique, tusschen de eilanden Madagascar en Zanguebar, voor den handel met die eilanden en de Oostkust van Afrika, Arabië enz. Zij worden druk bezocht door vreemde schepen die er op handelen, en door onze walvischvaarders, die er ververschingen innemen.

In *Abyssinië* vinden de Engelschen en Franschen beide voordeelige markten voor vele hunner fabrikaten en voortbrengselen, waartegen zij in ruil ontvangen de rijke en veelsoortige voortbrengselen des lands, waaronder koffij, die met de beste Arabische kan vergeleken worden. Zij achten dien handel zelfs van dat aanbelang, dat elke dier regeringen een diplomatischen agent houdt te Sjoa, de hoofdstad van Zuid-, en Adoeah, de hoofdstad van Noord-Abyssinië, behalve de konsuls in de buitenhavens. In het binnenland is er eene aanzienlijke en toenemende vraag naar onze grove katoenen goederen; zij worden ook in groote hoeveelheid gezonden naar de onbekende streken van Oost- en Midden-Afrika, zelfs wel naar Tomboektoe, door de jaarlijks trekkende karavanen, die de groote markten bezoeken, welke tusschen October en April, in de havens van Zeïla, Tajoerah en Berberah, aan de golf van Aden, gehouden worden.

Met de havens en handelsplaatsen van Arabië, in de Hedjaz, Yemen en het Imanaat van Sanaa, aan de Roode Zee; Hadramaut, aan de Indische zee; Labsa, aan den Perzischen zeeboezem; Owan, aan de golf van dien naam, en het uitgestrekte gebied van den Iman van Muskate, beide in Arabië, en ter oostkust van Afrika, kan menigerlei verkeer worden aangeknoopt tot voordeelige uitbreiding van den Amerikaanschen handel. In de Nedjed, of het boven-binnenland, worden de schoonste Arabische paarden- en kemelrassen gefokt, waarmede Syrië en Egypte worden voorzien. De Iman van Muskate vervult getrouw zijn verdrag met de Vereenigde Staten, en bij de opening van de Amerikaansche handelsgemeenschap met Arabië en Perzië zal aan het verkeer met zijne staten eene nieuwe vlugt gegeven worden.

Het schiereiland van Aden, dat wel eens het Oostersch Gibraltar wordt geheeten, ter Zuidkust van Yemen gelegen, is eene Britsche onderhoorigheid en stapelplaats voor steenkolen, benoodigd voor de tweemalen per maand varende stoombooten tusschen Suez, Bombay, Calcutta, den Indischen archipel en China. Aden zal, door zijne gunstige ligging en zijne uitmuntende haven, de mededinger van Mekka worden en het brandpunt van een uitgebreiden handel met de Arabische en Perzische golven, met Abyssinië en de Oostkust van Afrika.

Indien wij nu met den Schach van Perzië, op eenen gewijzigden grondslag van zijne jongste verdragen met Engeland en Frankrijk, eene handelsovereenkomst aangaan, dan kunnen wij een belangrijken handel met eigenlijk Perzië en de omliggende landen van Westelijk en Midden-Azië openen. Chiraz en Ispahan zijn gelegen op de groote wegen van gemeenschap tusschen Bushire, aan den Perzischen zeeboezem, en de andere voorname handelspunten van

Perzië en Midden-Azië. Bassorah, aan de Euphraat, op zeventig mijlen afstands van de golf, is de groote stapelplaats van Aziatisch Turkije voor Indische en andere Oostersche voortbrengselen. De voorname Perzische stapelplaats voor Europesche goederen is Tebriz (Tauris) in het landschap Adzerbaïdjan; zij worden gezonden door de Turksche haven Trebizonde, aan de Zwarte Zee, welke het brandpunt van een uitgebreiden doorvoerhandel naar Perzië, Armenië en Georgië, en het gunstigste kanaal van gemeenschap met al de naburige streken van Westelijk Azië is.

Khelat, de hoofdstad van het Khanaat van Beloedjistan, is het middenpunt van een aanzienlijken karavaanhandel tusschen de havens van Soaminie, Guadel en Gutter-Baai; Beloed is eene stapelplaats voor den Indischen Oceaan voor Caboel, en vele der voornaamste markten van Midden-Azië, hetwelk aldus in 't bereik voor den Amerikaanschen ondernemingsgeest valt.

De inlijving en bevrediging van Sinde en Lahore, die onlangs hebben plaats gegrepen, en de gemakkelijkheid en veiligheid van toegang tot beide die landen zoowel als tot Midden-Azië, door middel van de stoombooten op den Indus, hebben geleid tot het openen van eenen regtstreekschen handel met de boven-handelsstreken, waardoor die rivier loopt, gelijk mede met Cachemire, Boubrara, Affghanistan, Thibet en Turkistan. In zeer aanzienlijke hoeveelheid worden thans de goederen, voor de markten van die landen bestemd, uit Liverpool naar Kurrachie, de haven- en stapelplaats van den Indus, gezonden, en van daar met stoomschepen die rivier op tot de onderscheidene voorname markten aan hare oevers, tot Attock toe, zijnde een afstand van negenhonderd en tweeënveertig mijlen.

Birmah brengt vele kostbare handelsartikelen voort, en voert een aanzienlijken binnenlandschen karavaanhandel met Yunnan en de naburige gewesten van China, en heeft ook een levendigen en steeds aanwassenden handel met nabijgelegen Aziatische landen. Rangoor, zijne voornaamste haven, aan de groote rivier Irawaddy, 25 mijlen van de zee gelegen, begint door Amerikaansche handelsschepen te worden bezocht.

Cochin-China is ongemeen voordeelig voor den handel gelegen; en geen land in het Oosten brengt rijker of veelsoortiger artikelen voort, die tot het onderhouden van een winstgevenden handel meer geschikt zijn. Het bezit eenige van de schoonste havens en aanlegplaatsen in de Chinesche zee.

In de tallooze eilanden van den uitgestrekten *Indischen Archipel*, die eene onbegrijpelijke verscheidenheid van hoogst belangrijke handelsprodukten opleveren, kan een nieuw en, ten deele nog geheel onbezocht veld voor den Amerikaanschen ondernemingsgeest geopend worden. Door zijne ligging en de gaven, die de natuur hier kwistig heeft uitgedeeld, is die Archipel bestemd een magtig gebied te worden. Die ook maar ten flaauwste bekend is met zijne matelooze hulpbronnen, zal genoegzaam de overtuiging bezitten, dat er geen grens hoegenaamd aan den handel kan aangewezen worden, die daar zou kunnen worden in 't leven geroepen. Die archipel levert niet alleen eene talrijke verscheidenheid van kostbare artikelen voor de Europesche en

Amerikaansche markten op, maar ook een overvloed van niet minder graag gezochte voortbrengselen, en die niet weinig op de markten van China en het vaste land van Azië gelden. Nederland, Spanje en Groot-Brittanje bezitten onder die Oostersche eilanden hoogst gewigtige koloniën. De bloei der Nederlanden steunt louter en alleen op de inkomsten en den handel van Neêrlands Indië, waaronder eenige der grootste eilanden van den Archipel begrepen zijn, en waarvan Batavia de voornaamste haven- en stapelplaats is. Ten einde de hulpbronnen van Celebes te ontwikkelen, hebben zij Makasser tot eene vrijhaven verklaard. Onze handel met de Philippijnen, die thans tot Manilla beperkt is, kan grootelijks worden aangewakkerd, indien we met al de belangrijke havens en eilanden van die rijke, welige en volkrijke groep mogten handel drijven. De Britsche vrijhaven Singapore is een der voornaamste brandpunten van den handel in den archipel. Het eiland Laboean, en het gebied van Serawak, ter noordkuste van Borneo, is door den sulthan van Borneo-proper aan de Engelschen afgestaan; en zij beöogen het aanleggen van andere handels-etablissementen op dat heerlijk en vruchtbaar eiland. De handel van de Solo-groep is voor groote uitbreiding vatbaar; de vruchtbaarste streken van het noorden van Borneo zijn aan die van Solo onderworpen en de handel van hier op de Philippijnen is zeer aanzienlijk. Het verbazend groot en nog mingekende eiland der Papoes, of Nieuw-Guinea, met zijne statige rivieren, die honderde mijlen ver landwaarts in kronkelen, biedt een belangwekkend veld voor ontdekkingen en handelsondernemingen.

De Engelschen zijn op het punt stoomliniën aan te binden tusschen Singapore en Sydney, door den Indischen archipel, straat Torres, en binnen de groote lijnen van gemeenschap met depôts te Batavia, Makasser, en het eiland Albany, in straat Torres, nabij kaap York, op het noordoostelijk schiereiland van Australië.

Sedert den jongsten belangrijken ontdekkingstogt van Dr. LEICHART in de onbekende streken van Tropisch Australië, — liggende tusschen Moretons-baai, ter oostkuste, en Port Essington, op het schiereiland Coburg, een afstand van 1800 mijlen, alwaar hij uitgestrekte landen vond, wel geschikt voor den akkerbouw en doorsneden door onderscheiden groote rivieren, die in de golf van Carpentaria vallen, — sedert gemelden togt zijn krachtige maatregelen door de overheden te Sydney, gesteund door de regering in het moederland, genomen om de suikerkultuur, den rijst- en katoenbouw in deze streken in te voeren, en de plantaadjen met landbouwers uit China te voorzien. Verscheidene schepen vol inboorlingen van de nieuwe Hebriden en de Salomons-groep zijn alreeds aan die nieuwe etablissementen aangekomen; die overgebragte eilanders voldoen, zoo men verhaalt, uitstekend als landbouwers en veefokkers.

Het is alleen door de opening van Japan voor onzen handel, dat wij de hoop mogen voeden, handelsgemeenschap met Corea aan te knoopen. Tsjosan, en andere heerlijke baaijen en havens maken de inhammen der zuidelijke en oostelijke kusten van dat uitgestrekte Schiereiland uit. De inboorlingen drijven een' levendigen handel met Japan, door de haven van Fun-Fung, — het Japansche eiland Tsus-Sima, en de zeestad Fung-Chang, aan de tegenover-

gestelde kust van Corea. De handel staat onder het uitsluitend toezigt van den prins-gouverneur van Tsoes-sima, die entrepôts ter zijner beschikking in beide havens heeft. Dat eiland, liggende in de straat van Corea, is wonderwel gelegen voor den handel met beide landen, en als een steenkolen-depôt voor de nieuwe lijn, die de Amerikanen voornemens zijn tusschen San Francisco, Shangai en Canton aan te leggen. Men zegt, dat er in de aan Japan palende gewesten overvloed van kolen is.

Siam is een zeer vruchtbaar land, met overvloed van allerlei voortbrengselen, welke voor den vreemden handel geschikt zijn. Bankok, zijne voornaamste haven, is sedert eenige jaren eene der belangrijkste stapelplaatsen voor Indië aan gene zijde der Ganges geworden, en heeft, na Canton, den grootsten handel van eenige stad in het Oosten, die niet door Europeanen of hunne afstammelingen is bevolkt. Het is noodig, dat ons verdrag met Zijne Siamesche Majesteit onmiddellijk herzien worde, ten einde onzen handel met zijne staten op een goeden voet te brengen, en daarbij het verblijf van een Amerikaanschen konsul te Bankok te bepalen.

Wat de verdere uitbreiding van onzen handel met *China* aanbelangt, zoo mede de gepastheid om een' algemeenen superintendent voor den Amerikaanschen handel in Oostelijk Azië en den Indischen Archipel, en konsuls in zekere havens in het Oosten en Australië enz. te benoemen, — hieromtrent zal ik de vrijheid nemen, u naar de opgaven en wenken te verwijzen, vervat in bijgaande memorie, onder die onderscheidene hoofden.

Het schijnt, dat er een nieuwe oorlog tusschen de Chinezen en Engelschen op het punt is van uit te breken, welke men wel mag aannemen, dat op gelijke wijze als de vorige zal uitloopen, namelijk, dat de kring van Brittanje's en Amerika's handel met dat land er door zal worden uitgebreid; en het is te hopen, dat dit evenzeer het geval zal zijn met zijne koloniale onderhoorigheden van Manchuria, Mongolie, Turkistan, Thibet enz. Het afgezonderd en geheimzinnig rijk *Japan*, hetwelk sedert 1637 gansch en al voor handel en gemeenschap met den vreemdeling, behalve voor de Chinezen en Hollanders, is afgesloten, zal gelijkelijk, door geweld of door den loop der omstandigheden, gedwongen worden te zwichten voor den al verder doordringenden handelsgeest der eeuw; en het is mogelijk, dat de Japansche eilanden eenmaal in het Oosten datgene worden, wat de Britsche in het Westen zijn.

De Japannezen zijn een volk vol veer- en zielskracht, en zweemen naar ligchaam en geest veel meer naar Europeanen, dan naar Aziaten. Zij zijn graag naar nieuwigheden, gulhartig in den omgang, ongemeen nieuwsgierig en uitvragend naar al hetgeen de zeden en gewoonten van andere landen betreft; stellen het grootste belang in den loop der gebeurtenissen en den voortgang van nuttige kundigheden en de wetenschappen onder de westelijke volken; zij zijn vernuftig, sober, regtvaardig en voorkomend; warm in hunne gehechtheid, doch fier, mistrouwend, en onverzoenlijk als ze eens haat hebben opgevat. In hoffelijkheid en onderdanigheid aan hunne meerderen kunnen slechts weinige volken bij de Japannezen halen; en zij onderscheiden zich van alle

Oosterlingen door een edel, ridderlijk gevoel van eer. Diefstal en andere misdaden tegen den eigendom zijn zeldzaam onder hen. Zij hebben 2500 jaren als een innig te zamen gesloten stam en als een onafhankelijk volk bestaan, onder denzelfden regeringsvorm en hetzelfde stelsel van wetten, sprekende dezelfde taal, belijdende ééne enkele godsdienst, aan geen opperheerschappij van China onderworpen; en nooit werden zij door eenige vreemde mogendheid overwonnen of gekoloniseerd.

Hunne taal is veelletlergrepig, met een alphabet van 48 letters, zacht, welluidend, en eene der meest beschaafde en volmaakte van Oostelijk-Azië; zij is noch aan de Chinesche, noch aan eenige andere oorspronkelijk Aziatische taal verwant. De Japannezen hebben eene rijke, eigene letterkunde; lagere scholen, alwaar kinderen van beider kunne en alle klassen in de eerste beginselen van kennis onderwezen worden; kollegiën, met hoogleeraren voor de hoogere vakken van kunst en wetenschap, daaronder begrepen de wis-, sterre- en aardrijkskunde, en de voornaamste talen van Azië en Europa; te Jeddo is er eene rijksboekerij, die, naar men zegt, 150,000 boekdeelen zou tellen; en in 't algemeen zijn de Japannezen meer gevorderd in kunsten en beschaving, dan de Chinezen, en in menig opzigt een uitstekender volksstam.

De handeldrijvende en zeevarende klassen haken zeer naar eene meer onbelemmerde gemeenschap en verkeer met vreemdelingen, die thans tot de Chinezen en Nederlanders, te Nangasaki, beperkt zijn; vrees voor de regering en de wet houdt die uitsluiting in stand.

De inlandsche kooplieden in de haven van Kagósima, vorstendom Satzuwa, op het eiland Kiusiu, drijven eenen zijdelingschen handel met Fuchan over Napakiang, in de schatting aanbrengende jonken der Loe-Tsjoe's, waardoor zij een' geregelden aanvoer van vreemde koopwaren, waaronder Amerikaansche katoenen goederen, erlangen. Die handel wordt, zoo men verhaalt, gevoerd met goedkeuring van den prins van Satzuwa, een lid der keizerlijke familie, en opperheer van de Loe-Tsjoe's- en Meiacosima-groepen. Ondanks de strenge verbodsbepalingen van de keizerlijke regering wordt er, zoo men wil, toch, door de koloniale onderhoorigheden des rijks, een uitgebreide sluikhandel met China en Rusland gedreven.

De winkels en markten der aanzienlijkste steden van Japan zijn wel voorzien met allerlei soort van voortbrengselen, door landbouw of fabrijkmatige nijverheid verkregen, en worden druk bezocht door lieden, zelfs van de meest verwijderde gedeelten des lands. Van tijd tot tijd worden berigten openbaar gemaakt wegens den algemeenen staat van handel en landbouw en prijs-kouranten der voornaamste handelsartikelen op de markten van Jeddo, Miako, Ohosaka en Simoneski, op de eilanden van Niphon; Kágosiwa, Sangar, Kokura en Nangasaki, op Kiu-siu; Tosa, in Sikokf, en Metsmai op Yeso; en velerlei verordeningen zijn van kracht, om de inlandsche nijverheid te beschermen.

Ohosaka is de groote markt des rijks voor vreemde goederen. Het is eene uitgebreide, volkrijke stad, gelegen aan den mond van de rivier Yodogawa,

en onderscheidt zich door de groote mate van welvaart, handels-geestkracht en fabrijkmatige nijverheid zijner ingezetenen.

De Nederlandsche handel met Japan bepaalt zich tot twee schepen, die jaarlijks in de maand Junij van Batavia worden afgezonden, en zij zijn gehouden om de vier jaren eene kostbare zending naar Jeddo, met geschenken voor het hof, af te vaardigen. Met China wordt de handel geregeld tusschen Chapa en Nangasaki, jaarlijks in 22 Chinesche jonken, gedreven. Onder hunne invoeren vindt men eene aanzienlijke hoeveelheid Amerikaansche katoenen goederen, waarnaar meer en meer navraag op de Japansche markt is, en zij worden naar Corea gezonden door de faktorij van den Japanschen prins, gouverneur van het eiland Tsoes-Sima.

Daar de Nederlanders voor de zeer beperkte hoeveelheid goederen, welke zij ter verkoop mogen aanbieden, eene uitmuntende vracht vinden, kan men er wel niet aan twijfelen of de vraag naar de voorname artikelen van invoer zou zeer aanmerkelijk worden, indien het land voor den vreemden handel wierd opengesteld. Met opzigt tot de uitvoeren, is het nog de vraag, of de Japansche kopermijnen met die in andere streken der wereld zouden kunnen wedijveren, vooral met die van het bovenmeer, en de ontzettende burra-mijnen, onlangs in Australië ontdekt; doch het kan wel aan geen twijfel onderhevig zijn, dat een zeer uitgebreide en voordeelige handel met Japan zal kunnen worden gevoerd.

Het Japansche rijk bevat verbazend rijke mijnen van kostbare metalen; de hoeveelheid goud, zilver en koper, uit Japan uitgevoerd tusschen de jaren 1611 en 1706, volgens een officiëel verslag door een Japansch staatsdienaar opgemaakt, waarvan ik u hierbij eene vertaling overlegge, bedraagt 413,036,800 dollars. Het goud is in het groot eiland Niphon zoo ruim, dat men het gepast geoordeeld heeft de bearbeiding van de mijnen bij de wet te regelen, daar er anders eene te groote hoeveelheid in omloop zou gebragt worden. De geldcirkulatie bestaat hier uit goud, zilver en koper.

Amerikaansche walvischvaarders zijn in het vorige jaar begonnen de binnenzeeën, havens en baaijen in de noordelijke onderhoorigheden der Curili-eilanden te bezoeken, om hunne reusachtige prooijen te vervolgen. Het groot geluk van velen zal waarschijnlijk dit jaar eene nog aanzienlijker walvischvloot derwaarts lokken. Bij gebrek aan kaarten, waarop men vertrouwen kan, en naauwkeurige hydrographische inlichtingen, betrekkelijk deze verwijderde en nagenoeg onbekende zeeën, hebben er alreeds verscheidene schipbreuken plaats gehad. Wij hebben het berigt ontvangen van het verlies der schepen *Lawrence*, *Lagoda* en *David Paddock*, en het is te vreezen dat nog menig ander hetzelfde lot zal ondergaan hebben.

Bij de schipbreuk van de *Lawrence*, werden de overgeblevene schepelingen, die in een' ellendigen en uitgeputten staat op een der Japannesche Curilen aan land waren gegaan, zeventien maanden gevangen en naauw bewaakt gehouden, en met groote onmenschelijkheid bejegend. Een hunner, die gepoogd had te ontkomen, werd op barbaarsche wijze door de Japannesche wacht

afgemaakt, zoo als in mijne memorie, den 8 Maart 1848, op last van den Senaat gedrukt, vermeld is(*). De equipagie van de *Lagoda* werd bij hare landing door de plaatselijke overheid gevangen genomen, en is aldaar nog steeds in hechtenis. De equipagie van de *David Paddock* landde te Aniwa-Baay, een Japansch etablissement op de zuidwestpunt van het eiland Tarabay, werd vriendschappelijk bejegend, kosteloos van eene woning en levensmiddelen voorzien, doch altijd strikt door eene bende soldaten bewaakt. Na het verstrijken van drie dagen, en na van eene hoeveelheid rijst en water voorzien te zijn, werden zij door de plaatselijke beambten genoodzaakt het eiland te ontruimen, in hunne booten te gaan en werden korten tijd daarna in zee, in de nabuurschap van Metsway, door den Amerikaanschen walvischvaarder *de Globe* opgenomen.

Gebrek aan benoodigdheden en water, of hard weder, zullen onze walvischvaarders en kooplieden menigwerf noodzaken, om Japanesche havens aan te doen, of zich aldaar voor schipbreuk te bergen. Met uitzondering van de Chinezen en Nederlanders, en hunne bevoorregte faktorijen in de haven van Nangasaki, worden alle vreemdelingen die in Japan handelen, onder wat omstandigheden van nood of gevaar ook, onmiddellijk in hechtenis genomen, en onder militaire bedekking naar die haven gevoerd, alwaar zij naauw bewaakt en in hechtenis gesteld worden; wat rijst, visch en water is al wat zij tot levensonderhoud bekomen; bovendien staan zij vaak aan mishandeling en vernederingen bloot, en worden zij gedwongen, eene schilderij der kruisiging met de voeten te vertreden, en er op te spuwen. Zulk eene barbaarsche behandeling van onze kommervolle landgenooten, die het ongeluk mogten hebben, op deze ongastvrije stranden te slaan, mag niet langer door een volk van vrije lieden geduld worden.

In dezen rampspoedigen stand van zaken behoort onze regering, zonder verwijl, eenen brief aan den Sjoegoen van Japan te zenden, bepaaldelijk om aan de bescherming van Zr. Majs. regering en de gewestelijke overheden aan te bevelen, zoodanige van onze zeelieden die, ter walvischvangst, of in de zeedienst of handelsvaart gebezigd, ten gevolge van hard weder, heul mogten zoeken in eene van de havens des rijks, ten einde zij aldaar hulp en voorziening mogen vinden, om zich te herstellen, tegen de prijzen des lands van den dag; en dat zij, in geval van schipbreuk, vriendschappelijke en gastvrije bejegening mogen ondervinden, en zoo spoedig doenlijk toegezonden aan den konsul der Vereenigde Staten te Batavia, die van de noodige volmagten behoort voorzien te zijn, om onmiddellijk alle mogelijke onkosten te voldoen.

Ingeval de Sjoegoen zulk een redelijk en regtvaardig verzoek mogt afslaan, zou onze regering billijken grond hebben, om alle zoodanige maatregelen te nemen, welke de menschheid en de nationale eer zouden eischen, om dit

(*) **Aardrijks-, staatkundige en handelsmemorie over den tegenwoordigen staat, de hulpbronnen en geschiktheid tot verkeer van Siberië, Manchuria en de Aziatische eilanden van den Noorder Stillen Oceaan, en over het gewigt, om met die landen handelsbetrekkingen aan te knoopen. 30ste Congres, 1ste zitting, Senaat, no. 80.**

verzoek met krachtige middelen bij de keizerlijke en gewestelijke regeringen van Japan ingang te doen vinden. Eene strikte blokkade van de baai van Jedo, en de haven van Metswai, waartoe twee fregatten voldoende zijn, zouden die trotsche regering weldra noodzaken, aan onze vordering gehoor te geven.

Indien de Japansche zeeën aldus druk bezochte wateren worden, niet alleen voor Amerikaansche walvisch- en koopvaarders, maar ook voor andere westelijke volken, die op vreedzame en wettige wijze handel en scheepvaart drijven, of wel op ontdekkingen voor de aardrijkskunde en wetenschappen uitgaan; dan zou het toch bijster bezwarend, zoo niet physiek onmogelijk voor de hooge regering van Jedo worden, later, rustig en ongeschonden, haar stelsel van uit- en afsluiting van geheel de overige wereld te handhaven.

De geographische ligging, als eiland, van Japan; zijne uitmuntende havens en ankerplaatsen; zijne volle en vlijtige bevolking, welke de vijftig millioen zielen kan overtreffen; zijne grenzelooze hulpbronnen van eigen voortbrengselen en uitgestrekte handelsmiddelen; de hoogere beschaving en het verstand zijner vorsten en edelen, mitsgaders de bekwaamheid, geestkracht en ondernemingslust van het Japansche volk, dat alles geeft hetzelve aanspraak om zich boven eenigen anderen Aziatischen landaard te stellen. Door eene verstandige tempering van zijne beperkende staatkunde kunnen al die gadelooze voordeelen van wege de natuur en van staatkundigen aard er toe geleid worden, om een' zeer uitgebreiden en baatgevenden handel met de Vereenigde Staten te drijven, zoowel op de Atlantische als op de Zuidzeeën, zonder in 't minst zijne souvereiniteit, lands-godsdienst of bijzondere instellingen te krenken.

Het bezoek, dat de Amerikaansche walvischvaarder *Manhattan*, kapit. MERCATOR COOPER, in 1845, in de baai van Jedo heeft afgelegd, ten einde 22 Japansche zeelieden terug te brengen, die hij van eene zinkende jonk en een verlaten eiland had ingenomen, gepaard met de gematigdheid, behoedzaamheid en hoffelijkheid, welke het gedrag heeft gekenschetst van den schoutbij-nacht BIDDLE en de officieren van het eskader der Vereenigde Staten, die de baai in Julij 1846 hebben bezocht, hebben zoowel de keizerlijke regering als het volk van Japan den hoogsten dunk van ons land ingeboezemd, en ze ter onze gunste gestemd.

De bezetting, in 1847, van het eiland Kwelpaard, het grootste van de Corean-groep, liggende op de zuidkust van Corea, over het eiland Kiasia, door de Britten, als eene militaire en navale statie — een ander Maltha — bestrijkende de noorderkusten van China en de zuidelijke eilanden en zeeën van Japan, eene bezetting, geschied met het erkende doel, om hunne hydrographische opnemingen in deze wateren voort te zetten; voorts de ontworpen Britsche onderneming naar Nangasaki; de vrije vaart op de groote Manchuresche rivier Amur, in 't zelfde jaar door China aan Rusland toegestaan, en de voorgenomene opening door den Czaar van zijne havens in Noord-Oost-Azië en de naburige eilanden voor den vreemden handel; dat alles is wel geschikt om eenen gewigtigen invloed uit te oefenen op de toekomstige staat-

kunde van de keizerlijke regering van Japan, met opzigt tot de gemeenschap met het buitenland; en bijzondere redenen geven mij grond te vertrouwen, dat het hierna aan te wijzen ontwerp met goed gevolg den weg zou voorbereiden om later het Japansche keizerrijk voor den Amerikaanschen handel te openen.

Vele en in 't oog vallende zijn de staatkundige en handelsvoordeelen, die voor de Japannezen uit de gewenschte gemeenschap tusschen beide landen zouden voortvloeijen, in geval onze voorgenomen Amerikaansche stoomgemeenschap met China mogt geopend worden, met kooldepôts te Metsmai, aan de straat van Sangar, de hoofdplaats van Yeso, en alwaar de prins der Japannesche Curilen zijn verblijf houdt, en in de haven van Fun-Fung, een eiland van Tsoes-Siwa: dan immers zouden zij gemakkelijk in de gelegenheid zijn, om eene dadelijke kennis te erlangen van den bouw en het bestuur van stoomschepen, en evenzeer van de jongste uitvindingen en verbeteringen in de stelsels van hedendaagsche land- en zeekrijg; hetgeen, bij hunne onbedwingbare dapperheid, te beter hunne hooge regering in staat kan stellen het land bij magte te brengen om vreemden aan- of inval te keeren, de onschendbaarheid des rijks te handhaven, en Japan tot de eerste zeemogendheid en handelsstaat van het Oosten te verheffen. De geregelde aankomst van onze stoombooten in de Japansche wateren zou bovendien die regering in het bezit stellen van de jongste staatkundige handels- en wetenschappelijke berigten uit alle deelen der wereld, en wel veel spoediger dan door de tegenwoordige betere middelen van gemeenschap door de bevoorregte Nederlandsche schepen van Batavia en de Chinesche jonken van Chapá kan geschieden.

De Nederlanders zijn niet langer, gelijk vroeger, tegen de gemeenschap van vreemdelingen met Japan gekant, en hebben de noodzakelijkheid leeren inzien om een meer onbekrompen handelstelsel in Nederlandsch Indië aan te nemen. De vorige koning der Nederlanden, die den 17 Maart j.l. is overleden, was, zoo als algemeen bekend is, bepaaldelijk voor de opening van Japan voor den vreemden handel gestemd. Er zijn gegronde redenen om te gelooven dat zijn oudste zoon en opvolger, WILLEM III, indien hij daartoe officiëel door onze regering aangezocht wordt, gereedelijk als eene daad van nationale hoffelijkheid en gepastheid, zijne vriendschappelijke bemiddeling bij de Japannesche regering zal aanwenden, om eene bevoorregte haven of havens voor den Amerikaanschen handel te openen.

Er schijnt niets tegen het welslagen van eene wèl aangelegde zending te bestaan, indien de Sjoegoen (rijksraad), en de Mikado of Kubo (geestelijk opperhoofd) gebragt kunnen worden tot het besef, dat wij het noch op hunne godsdienst, noch op hunne regering toeleggen; dat wij een vreedzaam en wederzijdsch weldadig handelsverkeer met hun rijk wenschen, en landen noch forten, factorijen noch uitsluitende voorregten daarin verlangen; dat wij geenerlei zucht naar *verovering* noch *kolonisatie* koesteren, en ons verbinden willen, dat onze burgers, die men tot het drijven van handelszaken in Japan mogt toelaten, zich strikt naar zijne wetten zullen gedragen, de tolregten

of andere lasten zullen betalen, zich ten strengste onthouden van alle tusschenkomst in zaken van godsdienst en regering, en behoorlijken eerbied en ontzag betoonen voor de bestaande overheden, gebruiken en regelen des lands; dat, zoodra de keizerlijke regering er verlof toe zal geven, een speciale gezant of gemagtigde der Vereenigde Staten naar Jedo zal gezonden worden, ten einde eene authentieke oirkonde van zoodanige koncessie, privilegie of traktaat te bekomen, als die regering vermeenen mogt te moeten opstellen voor de vrijheid en veiligheid van den Amerikaanschen handel in hare havens, en welke oirkonde te gelijker tijd onzerzijds volkomen wederkeerigheid van handel en bescherming van Japannesche onderdanen in onze havens waarborgen, en den grondslag leggen zal van eenen duurzamen vrede tusschen Japan en de Vereenigde Staten.

Het zou een der oogmerken van de gedachte zending zijn, om de Loetsjoe- en Meiacosima-groepen, de Japannesche Curilen en het eiland Tarakay of Saghalien te bezoeken en in schikkingen te treden met de onafhankelijke hoofden van laatstgemeld eiland tot het bekomen van het voorregt om in hunne havens te handelen, en van de vrijheid voor onze walvischvaarders, om zich aldaar van hout, water en ververschingen te voorzien of zich te herstellen. Wij behoorden daarenboven, gedurende de zomermaanden, in deze wateren een onzer oorlogsschepen te doen kruisen, tot bescherming van onze walvischvaarders, en tot het bekomen van zeevaartkundige en handels-inlichtingen omtrent Japan en deszelfs koloniale onderhoorigheden.

In 't algemeen zou het als een staatsregel bij de Oostersche volken gelden, dat verdragen slechts zoo lang behoeven te worden nageleefd, als zij voordeelen afwerpen, of door overmagt opgelegd worden. Bij de bewustheid hiervan, behoorde onze regering het als een vasten regel aan te nemen, om onze oorlogsschepen naar de Oostersche zeeën te zenden, ten einde nu en dan de voorname havens van al de Oostersche souvereinen te bezoeken, met wie wij thans of later diplomatische of handelsbetrekkingen mogten aangaan, ten einde de Amerikaansche belangen aldaar te bewaken — waardoor wij onze magt en gereedheid zouden toonen, om terstond op te komen tot herstel van elke verkrachting van hunne verdragen met de Vereenigde Staten, zoo wel als om Amerikaansche burgers, die slechts op wettige wijze hunne handelszaken drijven, te beschermen. De Engelschen houden altijd een zeker getal oorlogsschepen en gewapende stoomschepen in de zeeën tot die begunstiging en beveiliging van hunnen handel.

Verscheidene onzer zee-officieren van ondervinding, onder wie men den schoutbij-nacht PERRY mag rangschikken, deelen het gevoelen, dat eene gewapende stoomboot grootelijks en in menig opzigt de voorkeur zou verdienen boven een zeilschip voor de dienst tusschen de China- of eenige andere Oostersche missie der Ver. Staten. De meerdere kosten voor een stoomschip boven die voor een fregat zouden meer dan vergoed worden door zijne meerdere snelheid van bewegingen, vooral bij de kalmte en tegenmoussons, waartegen men in de Oostersche zeeën vaak te worstelen heeft. Reeds zijn er koolstations gevestigd aan

de Kaap de Goede Hoop, te Aden, Bombay, Ceylon, Madras, Calcutta, Maulmain, Pinang, Malacca, Singapore, Laboean, op Borneo, te Hong-Kong, Amoy, Ningpo, Fuchan, Shangai, Formosa, Batavia enz. Onlangs heeft men steenkolen gevonden op Java, Celebes, Ceram, en in verscheidene der Philippynen, in den Indischen Archipel.

In vele streken van Japan heeft men onuitputtelijke mijnen van de beste vettige kolen, welke sedert onheugelijke jaren bearbeid zijn. De kusten van zijne noordelijke onderhoorigheden, zoowel als die van de golf van Tartarye en het eiland Tarakay, zijn bedekt met uitgestrekte pijn-, lork- en berkenwouden en andere houtsoorten, geschikt voor den brand in stoomschepen, en welke, zoo als men vooronderstelt, tegen zeer lage prijzen, door de inboorlingen zouden kunnen worden verschaft.

De beroemde V. HUMBOLDT is van oordeel, dat er niet eerder gelegenheid zal bestaan om eene onbekrompene en eervolle gemeenschap tusschen Europa en Japan te openen, dan indien de twee groote Oceanen door een kanaal door de landengte van Panama zullen vereenigd zijn, als wanneer de voortbrengselen van de west- en noordwest-kusten van Amerika, China en Japan meer dan zesduizend mijlen nader bij Europa en de Vereenigde Staten zullen gebragt worden, en wanneer alleen eene groote verandering in de staatkunde en het handelsverkeer van Oost-Azië kan gebragt worden, »want dit eind »lands, merkt hij op, is gedurende vele eeuwen het bolwerk der onafhan»kelijkheid van China en Japan geweest."

De bekwaamheid, het kapitaal en de ondernemingslust der Amerikanen worden thans met goed gevolg te koste gelegd aan den aanleg van een' spoorweg dwars over de landengte, onder octrooi der regering van Nieuw-Granada aan WILLIAM H. ASPINWALL, JOHN L. STEPHENS en HENRY CHAUNCEY, ten behoeve van eene Amerikaansche kompagnie, te New-York gevestigd; de weg is alreeds opgenomen, welhaast zal men er mede aanwangen, en men denkt, dat de linie omstreeks Januarij 1851 gereed kan zijn.

De opening van de Nicaragua, — Tehuantepec — en andere bruikbare wegen van gemeenschap tusschen onderscheidene punten aan de Atlantische- en Zuidzeeën is door onderscheidene Amerikaansche kompagniën, die zich tot dat einde hebben vereenigd, ondernomen geworden. Uit de verschillende opnemingen, die gedaan zijn, is het voldoende gebleken, dat de eenige weg, die voor een kanaal, ruim genoeg voor een groot schip, kan aangelegd worden om de beide Oceanen te vereenigen, loopt door de rivier San Juan in de meïren van Nicaragua en Leon naar de haven van Realep of eenig punt in de nabijheid, aan de Zuidzee. Het ligt ook in de bedoeling om eene linie van magnetische telegraphen op te rigten en een' spoorweg aan te leggen van St. Louis of een punt aan het meïr Mitchigan naar San Francisco, of San Diego, aan de Zuidzee.

Het uitgebreide maritieme frontier van California en Oregon en de ontzettende hulpbronnen van die nog in de kiem liggende Amerikaansche Staten, welke thans tot snelle ontwikkeling komen door krachtige ondernemende,

vaderlandlievende en kundige landverhuizers van de Amerikaansche Staten aan de Atlantische zijde, en de groote en steeds aangroeijende beteekenis van onze scheepvaart, op Indië en China, van onzen handel en walvischvangst op de Zuidzee — werden met goed gevolg, in het vorige jaar, uitgebreid tot de zeeën en kusten van Japan en zijne noordelijke onderhoorigheden, tot de golven van Tartarije en Okotsk, de zee van Kamschatka, Behringstraat en de Noordelijke IJszee, waartoe omstreeks 1200 zeilen en meer dan 35,000 officieren en manschappen gebezigd werden: die allen geven ons billijke aanspraak op de handels- en maritime suprematie in die zee, en dus doende zal men eerlang, langs vreedzamen weg, den schepter over de zeeën uit de handen van Groot-Brittanje in die van dezen Vrijstaat zien overgaan.

San Francisco, door zijne gunstige ligging, met zijne schoone baai en ankerplaats en uitmuntende eigenaardige voordeelen, als de voorname uitweg voor de gouddelvers en de mijndistrikten van California, is bestemd, de groote markt- en stapelplaats voor onzen handel over de Zuidzee met China, Japan en al de zeestaten van Azië, Polynesia, Oceania en oostelijk Azië te worden, welke gezamenlijk eene bevolking van omstreeks zes honderd millioen tellen.

Wij hebben thans geregelde stoomgemeenschap met San Francisco, zoowel als met de voorname havens van de westkust van Amerika, welke aldra tot die van de noordwestkust, tot Russisch-Amerika en Kamschatka zullen worden uitgestrekt. Eenmaal met de nieuwe liniën verbonden, die bestaan zullen uit vijf gouvernements-stoomschepen, en varen moeten tusschen San Francisco, Shanghai en Canton, over de Sandwichs-eilanden en door den grooten cirkelweg van de Aleutianen en Kurilen, de straat van Sangar, de zee van Japan en de straat van Corea, zoo als door den heer T. B. KING, president der kommissie voor de zeezaken, in het huis der vertegenwoordigers, den 4 Mei 1848, is aanbevolen, mag men wel aannemen, dat de vervoer van postmalen, passagiers en goederen tusschen New-York en Shanghai in omstreeks 35 dagen zal kunnen geschieden; en naar Metswai, het eiland Tsoes-Sima, Nangasaki, en de tusschen gelegen Japannesche havens, in nog korter tijd.

Bij de voltooijing van den spoorweg naar de Zuidzee, mag men stellen dat de overtogt van Shanghai naar New-York in omstreeks twintig dagen zal kunnen plaats hebben; naar Londen in tweeëndertig dagen, en dat door de magnetische telegraaph in weinige uren tijds mededeelingen tusschen New-York en San Francisco zullen kunnen overgebragt worden. Dit zou eene veel grooter verandering in den wereldhandel voortbrengen en oneindig gewigtiger uitkomsten voor de maatschappelijke ontwikkeling en het stoffelijk welzijn van het menschdom opleveren, dan die op de ontdekking van den weg naar Indië, rond de Kaap de Goede Hoop, in 1497 volgden. Door die snelle middelen van gemeenschap en vervoer, zouden de veelsoortige en kostbare voortbrengselen en gerijfelijkheden van Azië's vaste land en de Aziatische eilanden van Australië, Polynesië, Oceania en de Zuidzee-Staten van de westelijke en noordwestelijke kusten van Amerika, in breede en gedurige stroomen naar

dit land henen vloeijen, de balans des handels met alle volken in ons voordeel overslaan, en New-York de algemeene stapelplaats, het middenpunt voor handel en verkeer, voor wissel- en bankwezen van de gansche wereld worden.

Het is bij Aziatische zoowel als bij Europesche souvereinen, bij buitengewone gelegenheden, zoo als bij hunne troonsbestijging, of bij andere gewigtige staatkundige omstandigheden, gebruikelijk, elkander brieven te schrijven, en wel voornamelijk aan die vorsten, bij wier hoven zij geen diplomatische vertegenwoordigers mogten hebben, en wanneer er geen gezantschap tot deze wordt afgevaardigd. Overeenkomstig dit gebruik, schreef generaal WASHINGTON den keizer van Duitschland, den 15 Mei 1796, eenen brief, ten einde zijne vriendschappelijke tusschenkomst te doen gelden tot het ontslag van LAFAJETTE uit den kerker van Olmutz; de heer JEFFERSON schreef, den 19 April 1806, aan den keizer ALEXANDER van Rusland, ten behoeve van de regten van onzijdigen, en deze voorbeelden hebben aan onderscheidene hunner opvolgers tot antecedenten gediend.

De komst onlangs van generaal TAYLOR aan het opperbewind en de zamenstelling van zijn bekwaam en veerkrachtig kabinet, kon als eene geschikte gelegenheid te baat genomen worden, om een' nieuwen gevolmagtigde naar China te zenden, en evenzeer brieven te rigten aan de souvereinen van Perzië, Birmah, Cochin-China en Japan, daarbij overleggende onderscheidene afschriften van zijne keurige boodschap tot aanvaarding van het presidium, en met uitdrukking van zijn verlangen, om met elk hunner vriendschappelijke en handels-betrekkingen op eenen grondslag van wederkeerig voordeel aan te knoopen. Zoodanige missives zouden door den nieuwen gevolmagtigde, op zijne reize naar China, aan boord van een Amerikaansch oorlogsschip, in de volgende orde moeten worden afgegeven:

Voor den schach van Perzië, door de zorg van den prins-gouverneur van Bushire;

Voor den koning van Birmah, door de handen van den raywoon of gouverneur RANGOEN;

Voor den koning van Cochin-China, door middel van den hoofdmandarijn TURON.

De overgifte van welke brieven zijne reize niet langer dan hoogstens twee maanden zou kunnen vertragen.

Met opzigt tot Japan zij bescheiden aanbevolen, dat, met des presidents-brief, aan den Sjoegoen de volgende geschenken worden gezonden:

Kaarten van de Amerikaansche kusten en van het topographisch bureau; staatsstukken, zoo als de jongste boodschappen van den president; verslagen over oktrooijen en die betreffende de stoomvaart op de Atlantische en Stille Zuidzeeën, en de plannen van spoorwegen, kanalen en magnetische telegraphen, alles tot opening van de gemeenschap tusschen beide Oceanen, en met Oregon en California; afbeeldingen van Amerikaansche zee- en rivier-stoomboten; afdrukken van Amerikaansche veld- en zeeslagen; eene kist met een volledig stel timmermans-gereedschappen; idem met geneeskundige voorwer-

pen, en een exemplaar van het beste Amerikaansche werk over genees- en heelkunde, de physische wetenschappen, wis-, sterre- en zeevaartkunde, de genie, kunsten en handwerken in ons land; voorwerpen betreffende den landbouw; eene kleine verzameling granen en zaden van tuingewassen; tabak- en katoenzaden; eenige reeksen Amerikaansche dagbladen over landbouw, mijnwerken en spoorwegen; nieuwsbladen en prijskouranten van New-York, Boston enz.; gedaguerrotypeerde afbeeldingen van den president en leden van zijn kabinet; de Amerikaansche almanak van 1849; stalen en monsters van onze katoenen en wollen manufakturen; afbeelding van de magnetische telegraaph, enz.

Dit alles kan met weinig kosten verkregen en door den gevolmagtigde van China naar Nangasaki overgebragt worden aan boord van een der schepen van ons Oost-Indisch smaldeel; en ik vertrouw, dat het in dank zal ontvangen worden als het meest aangename geschenk, dat door onze regering aan die van Japan kan gezonden worden, als omvattende echte en naauwkeurige berigten omtrent de aardrijkskunde, staatkunde, landbouw, nijverheid, handel en financiën over deze Vereenigde Staten; hunne grenzelooze hulpbronnen, snelle maatschappelijke ontwikkeling, en verheven rang in het gezin der beschaafde volken, en als wel geschikt om den Japannezen te toonen, van hoe groot belang het voor hun land zou zijn om hunne havens voor den Amerikaanschen handel open te stellen.

Bij de reize van den nieuwen gevolmagtigde naar China, gedurende zijn verblijf in dat rijk, zoowel als bij zijne regelmatige bezoeken, kunnen zich gunstige gelegenheden opdoen, om vele nieuwe en belangrijke geographische-, statistieke- en handelsberigten over al de onafhankelijke landen in het Oosten te bekomen, welke onze regering te beter in de gelegenheid zouden stellen, om op eenen geschikten en doeltreffenden voet eene voordeelige handelsgemeenschap met elk hunner aan te knoopen, indien het kongres de magtiging zou willen geven tot een speciaal Oostersch gezantschap, met eene behoorlijke uitrusting.

Eene zending van dien aard, die zoo dringend aanbevolen wordt, en de memoriën van de kooplieden, bankiers, scheepsreeders, enz. van New-York en Baltimore, zouden, zoo wij met grond mogen vertrouwen, niet alleen de belangen van handel, scheepvaart, produktie en industrie dezer Vereenigde Staten en onze opkomende bezittingen in Oregon en California op ruime schaal bevorderen, maar tevens grootelijks bijdragen tot de populariteit en den duurzamen roem van het tegenwoordig vaderlandlievend en verlicht bestuur.

In afwachting van uwe bevelen, heb ik de eer, met allen eerbied te zijn

Mijnheer, enz.

ARON H. PALMER.

Aan den Sekretaris van Staat

JOHN M. CLAYTON.

De godsdienst en godsdienstplegtigheden der Alfoeren in de Menahassa op het eiland Celebes.

In het noordelijk gedeelte van Celebes bevinden zich, sedert een vijftien- of twintigtal jaren, eenige zendelingen van het Nederlandsch Zendeling-genootschap, welks hoofddirektie gevestigd is te Rotterdam. In dat korte tijdvak zijn eenige duizenden van de inboorlingen des lands tot het Christendom overgegaan, en zijn, niet alleen in naam maar inderdaad, in geest en beginselen, in leven en wandel, Christenen geworden. Indien gij den toestand dier bevolking gekend hadt, zoo als hij was vóór dat het licht des Evangelies haar bestraalde, en dien kondt vergelijken met de veranderingen en hervormingen, die, door de prediking des woords en het onderwijs en de opvoeding der jeugd, onder haar hebben plaats gehad, — dan zoudt gij daarin een nieuw, treffend en onwederlegbaar bewijs aanschouwen, dat het Evangelie eene kracht Gods is, die ook nog in onze eeuw onwederstaanbaar werkt, om het Godsrijk op aarde te bevestigen en uit te breiden. Ik ben in de gelegenheid, om u daarvan iets te doen zien, door u eene beschrijving aan te bieden van de godsdienstige begrippen der Alfoeren (de oorspronkelijke bevolking van de Menahassa) en van de plegtigheden onder hen in gebruik; terwijl ik later, uit de berigten van zendelingen, gouvernements-ambtenaren en andere reizigers, u een' blik zal doen werpen op den tegenwoordigen staat van een groot deel dierzelfde bevolking, zoo als zij door het Christendom in weinige jaren is geworden.

De korte beschrijving, die ik hier mededeel, is vervaardigd door den heer WILKENS, een der zendelingen, die op dit oogenblik in de Menahassa nog werkzaam zijn. Zij werd mij, in de maand Julij 1848, korte dagen voor mijn vertrek uit Indië, door den heer WEDDIK, gouverneur van Borneo, thans waarnemend sekretaris-generaal bij het ministerie van koloniën, ter plaatsing in mijn Tijdschrift aangeboden. Hoogst moeijelijk was het echter van de godsdienst der Alfoeren en hunne plegtigheden een duidelijk denkbeeld te geven, omdat alles op mondelinge overleveringen berust, en omdat de taal, die de priesters bij deze plegtigheden gebruiken, alleen door hen begrepen wordt. Ook schijnt het, dat de beteekenis dier ceremoniën hun zelven niet volkomen bekend is, want meestal ontvangt men, bij het instellen van een onderzoek, zeer verwarde antwoorden, die van even verwarde begrippen getuigen. De heer WILKENS heeft, vóór hij aan het verzoek van den heer WEDDIK, om zulk eene beschrijving te vervaardigen, voldeed, op nieuw een opzettelijk naauwkeurig onderzoek gedaan, iets dat hem nu vooral beter gelukte, dewijl

eenige groote priesters der Alfoeren tot het Christendom zijn toegetreden en bereid waren om aan zijn' wensch te voldoen. Onder de priesters bestaat anders eene wet van geheimhouding, zelfs jegens vrouw, kinderen en ouders. De offers en vele andere plegtigheden, die hij beschrijft, heeft de heer WILKENS meer dan eens zelf bijgewoond, zoodat hij als ooggetuige verhaalt.

Ondertusschen moeten wij hier nog aanteekenen, dat de godsdienstige zeden en gebruiken der Alfoeren, in de onderscheidene distrikten van de Menahassa, min of meer verschillen. Die, welke hieronder beschreven zijn, hebben betrekking op de Alfoeren van Tomohon.

I. *De Goden der Alfoeren.*

De Alfoer gelooft een veelgodendom, Empongs geheeten, van wie één echter het hoofd is en de heerschappij uitoefent, en MOENTOENOENTOE wordt genoemd, wiens verblijf in kasandoekkan (in de lucht) zou zijn. Doch LOEMIMOEOET is de Empong toewa (de oudere), welke door sommigen voor den Schepper gehouden wordt. Van deze goden en hun geslacht, als ook omtrent de wording van den mensch, en omtrent de oorzaak van hunne offers wordt aldus verhaald.

Voor zeer vele jaren was onze aarde onbewoond, en noch planten, noch kruiden groeiden er op, want zij was slibberig en bezat nog geene vastigheid. Op eenen zekeren tijd echter gebeurde het, dat twee goden, elkander ontmoetende, wederkeerig onderzoek naar hunnen naam en hunne wording deden. De eerste verklaarde uit eenen steen, en de andere uit de aarde te zijn ontstaan. Die uit de aarde was voortgesproten noemde zich LOEMIMOEOET, en de andere, die zijn bestaan aan eenen steen had te danken, werd KAREJMA genaamd. Schoon KAREJMA den hoogeren ouderdom van LOEMIMOEOET erkende, en haar daarom EMPONG TOEWA noemde, was zij toch listiger en verstandiger dan deze. Deze beide goden echter waren van het vrouwelijke geslacht. Maar op verzoek van KAREJMA rigtte LOEMIMOEOET haren blik eerst naar het zuiden en vervolgens naar de andere hemelstreken; en ziet, door den wind die haar omwaaide, werd zij zwanger en baarde weldra eenen zoon, die TOAR werd genoemd. Vervolgens zeide KAREJMA tot LOEMIMOEOET en TOAR: »ziet hier twee stokken van gelijke lengte, neemt beide één van dezelve, en ga gij LOEMIMOEOET met denzelven door het oosten de aarde rond; met den eersten man echter dien gij ontmoet, meet gij uwen stok, en indien de zijne langer is dan de uwe, behoort gij hem tot uwen man te nemen; — en gij TOAR wandel met den uwen door het westen, en de vrouw, wier stok korter is dan de uwe, neemt gij tot uwe echtgenoot." Moeder en zoon hadden echter niet bemerkt, dat KAREJMA iets in het verborgen van LOEMIMOEOETS stok had afgesneden. Beide begaven zich op reis en vervolgden hunnen voorgeschreven weg. Doch eindelijk, na eenen zeer langen tijd, ontmoetten zij elkander, zonder elkander te herkennen; zij maten hunne stokken, en die langer moest zijn, was langer, en die korter behoorde te wezen, was korter, en daarom werden deze beide man en vrouw.

Dit paar leefde gelukkig te zamen, en hun geslacht werd weldra aanmerkelijk vermeerderd; want 2 maal baarde LOEMIMOEOET 9, 3 maal 7, 5 maal 5 en 2 maal 3 kinderen. Al deze kinderen nu, behalve eene menigte andere personen, zijn de verschillende goden der Alfoeren, die én op het gebergte én in de lucht hun verblijf houden. Doch van een der drie laatste kinderen, PASIJEWAN geheeten, stammen de menschen af, aan wie helaas! in het begin de heerlijke gave der spraak ontbrak, en die tevens lam waren.

LINGKANBENE, eene van de evengenoemde goden, en dochter der negen eerste kinderen van LOEMIMOEOET, was wegens hare groote schoonheid beroemd, en wegens hare stoute daden berucht. Zij kruiste steeds de aarde rond, om eenen waardigen echtgenoot te zoeken. Op een' dezer togten zag zij, in Europa op een kasteel, het hoofd van den Empongmensch MARARÓR, die half mensch, half steen was, en wiens mond de eene helft wélgeschapen was, en de andere helft den vorm van een kakatoe-snavel had. Met dit wonderlijke maaksel vereenigde zich LINGKANBENE en werd zijne vrouw. Op verzoek van MARARÓR echter verliet zij weldra het kasteel en keerde naar hare ouders in eenen gezegenden toestand terug. Over dezen staat toonden dezen zich zeer gebelgd te zijn, en na haar, wegens hare ligtzinnigheid, eene ernstige vermaning gegeven te hebben, zonden zij haar naar de lucht met de belofte, daar een helder vloeijend water te zullen vinden. Daar ter plaats gekomen zijnde en zich in eene rivier gebaad hebbende, leerde zij het hoofd der Goden MOENTOENOENTOE kennen, die haar zijne liefde schonk en met wien zij verbonden werd. Niet lang na deze verbinding baarde zij van haren eersten man eenen zoon, dien zij MAINALO noemde. Deze was een vrolijke, verstandige, moedige en stoute knaap. Op rijpere jaren maakte zijne moeder hem met den naam en de woonplaats van zijnen regten vader bekend. Dadelijk daalde hij neder en begaf zich, met eenen brief van zijne moeder voorzien, naar zijnen vader MARARÓR, en na zich aan hem bekend gemaakt te hebben, werd hij CHRISTAVE genoemd. Daarop verliet hij het kasteel en keerde naar zijne moeder en zijnen stiefvader terug. Het toeval echter wilde, dat zijn stiefvader hem het eene oog uitstootte. Over dit ongeluk maakte MAINALO een groot misbaar en weende zonder ophouden, en om hem te doen bedaren, werd belofte op belofte gehoopt, doch alles te vergeefs, totdat eindelijk MOENTOENOENTOE zijnen naam en zijn gezag aan hem afstond. Met den schoonsten naam en het grootste gezag bekleed zijnde, kwam de lust bij hem op om zijnen vader op het kasteel weder te bezoeken. Wegens gekrenkten hoogmoed echter, deed hij daar ter plaatse eene menigte menschen in onderscheidene diersoorten veranderen, en keerde vervolgens naar het luchtruim naar de zijnen terug. — Intusschen had KAREJMA, die tevens walijang (priester) was, uit medelijden met het ongelukkige menschengeslacht, eenige offeranden geofferd; en na negen verschillende soorten van dezelve gemaakt te hebben, brak het lang door haar gewenschte tijdstip aan, dat het menschengeslacht eensklaps de heerlijke gave ontving,

om te spreken. Tevens verkreeg nu ook de aarde hare tegenwoordige gedaante, en zij bragt voort planten, groenten, kruiden, enz.

II. *De offers der Alfoeren.*

De offers der Alfoeren kan men gevoegelijk in de drie volgende soorten verdeelen.

1) Partikuliere-, 2) negeri- en 3) tuinoffers.

De *partikuliere* offers zijn deze: ***Mawalian***, ***Masepang***, ***Mawawerit***, ***Mawarangkiran***, ***Mahatoöronpopo***, ***Mawarongsong***, ***Toemeles***, ***Mawarejrej*** en ***Mengoraij***. Deze negen offers zijn dezelfde, waarvan reeds boven gewag is gemaakt, en die tot welzijn der stomme en lamme wezens door KAREJMA aan den Empong walijang (godpriester) zijn geofferd. Genoemde offers behooren door elken Alfoer ten minste eens in zijn leven te worden gemaakt. De strekking van dezelve is: bestendige gezondheid, talrijk kroost, lang leven en groote rijkdommen. Zij worden gewoonlijk gemaakt wegens gedane geloften, of vloeijen voort uit dankbaarheid voor eenen gezegenden oogst, enz.

De *negeri*-offers zijn de volgende: ***Maöeri***, ***Toemalinga sikoko***, ***Loemales*** en ***Nimelloer***. Deze offers worden hoofdzakelijk gemaakt, om de negeri voor rampen te bewaren of ze er van te verlossen en haar met voorspoed te zegenen.

De *tuin*-offers zijn deze: ***Mapalalemoengkaij***, ***Mapaseë***, ***Mengelloer***, ***Mapalondokh*** en ***Doemeta***. Doch voor en aleer deze offers mogen geofferd en iets in den tuin mag geplant worden, behooren eene menigte niets beteekenende kleinigheden in acht te worden genomen. De strekking van genoemde offers is een gezegende oogst, enz. Zij veroorzaken weinig onkosten; bij drie van dezelve behoeft telkens alleen eene kip, en bij het laatste een varken, twee kippen en negen eijeren te worden geofferd. Deze vier zijn weder partikuliere offers, die ieder jaar plaats vinden. ***Mengelloer*** echter is een gemeenschappelijk offer, en de strekking van hetzelve is *en* de bewaring der negeri *en* die der tuinen; het wordt in de negeri gemaakt, terwijl de overige vier in de tuinen plaats vinden.

Ofschoon de Alfoer, volgens deze opgave, eene menigte van verschillende offers heeft, zoo is toch het doel, de oorzaak en de uitvoering bijkans dezelfde. Het verschil van dezelve bestaat voornamelijk in de grootte en langdurigheid. Maar al deze offers afzonderlijk te beschrijven, zou te breedvoerig worden en hoogst vervelend zijn, weshalve hier van iedere soort slechts één, en wel het belangrijkste, volge:

1) ***Mawalian*** of het groote offer duurt, behalve de voorbereidingen, negen dagen en veroorzaakt den offeraar groote onkosten. Dit offer begint met eenen plegtigen omgang, bestaande uit den offeraar met zijne naaste familie, en uit een groot aantal priesters. Allen zijn feestelijk uitgedost, de groote priester draagt het offer, terwijl de overigen prevelend om den zegen smeeken. Bij dezen omgang worden eenige benoodigdheden voor het offer vergaderd. Bij het huis van den offeraar gekomen zijnde, waar reeds te voren de offer-

plaats gereed gemaakt en met bloemen versierd is, legt de groote priester het offer op de bepaalde plaats. Voorloopig bestaat hetzelve alleen uit een weinig pinang, sirie, kalk en tabak; op den negenden of laatsten dag echter wordt het met een weinig rijst, palmwijn en een klein stukje van het hart van één der tot dit doel geslagte varkens vermeerderd, en alsdan eerst worden de goden verzocht hetzelve te willen nuttigen. Deze formaliteiten geëindigd zijnde, begeeft zich de geheele stoet in het huis van den offeraar, waar de opperpriester, na eene kokosnoot gekloofd en de behoorlijke ceremoniën in acht te hebben genomen, en in iedere hand eene halve noot houdende, de geheele familie negen keeren zegent; desgelijks doet hij later met een tros jonge pinang. Na deze zegeningen beginnen de overige priesters eenige onverstaanbare woorden te prevelen, den Empong LEMBEJ noodigende in hun midden te willen komen; terwijl de groote priester al bevend en sidderend de oogen in verschillende rigtingen schuw en angstig vreezende in de hoogte vestigt, juist alsof hij daar den boozen geest zelf ontwaarde, waarmede hij echter de komst van den Empong wil te kennen geven. De god LEMBEJ dan eindelijk gekomen en in den opperpriester gevaren zijnde, maakt deze, door zijnen invloed bezield, onder vreeselijke en afschuwelijke trekkingen, eenige sprongen, en wel op eene daarvoor gelegde, 5 of 6 voet lange en 1 voet breede plank, slaat steeds met een bundel, daarvoor toebereide bladeren, *Tetenye* geheeten, op en neer, en al dansende en springende doet hij het huis schudden, terwijl hij zingende de geschiedenis van één' hunner goden verhaalt. In deze werkzaamheid wordt hij, na verloop van twee uren, door eenen anderen priester vervangen, die echter de geschiedenis van eenen anderen god zingend moet verhalen; deze door den derden enz. enz., en zoo gaat het nacht en dag door. Al de ceremoniën, die voornamelijk bij de partikuliere offers plaats vinden, bestaan hoofdzakelijk in dansen en springen, op de te voren genoemde plank, en in een zeker geprevel der priesters. Gedurende al dezen tijd moet de familie, die het offer maakt, feestelijk gekleed tegenwoordig zijn. Op den vijfden of zevenden dag van dit groote offer geschiedt nog iets belangrijks, namelijk de besnijding der tong van den opperpriester. Door deze daad en hare smarten valt hij eerst in eene flaauwte en geeft daarna den geest. Vier andere priesters zijn terstond gereed, om een laken of sprei over hem uitgespreid te houden, opdat men de ademhaling van den voor dood verklaarden priester niet zal bemerken. Op de vraag echter: „waarom houdt gij het laken over hem uitgespreid?" is het antwoord gereed: „opdat geene vlieg of ander gedierte de verwonde tong mag beschadigen." De stukjes die van de tong afgesneden zijn, worden met benzoën, bij hen *woewoek* genoemd, gerookt, om ze voor bederf te bewaren. Vervolgens neemt een der priesters het rookvat, bromt eenige woorden, den Empong LEMBEJ verzoekende de herleving en genezing van dezen priester, zwaait daarna hetzelve eenige keeren over het lijk en roept al fluitende de ziel in het verlaten ligchaam weder terug. Dan geeft hij het rookvat aan eenen anderen priester, die het voorbeeld van zijnen

voorganger volgt; deze overhandigt het aan eenen derden, de derde aan eenen vierden enz., die allen dezelfde ceremoniën maken, totdat eindelijk de opperpriester herleeft. Het gebeurt soms wel, dat de afgescheidene ziel zich lang laat noodigen, want door het aanhoudend dansen en waken van vermoeijenis afgetobt zijnde, valt de priester, zoodra hij zijn hoofd slechts neergelegd heeft, wel eens in slaap; ook is het soms slechts eene list, ten einde meerderen invloed en grootere geschenken te verkrijgen. Wanneer echter eindelijk de schijndoode weder herleeft, is hij voorloopig nog stom, maar danst en springt met vernieuwde levenskracht. Doch de stukjes van zijne tong weder ontvangen hebbende, werpt hij ze na eenige ceremoniën, al dansende in verschillende rigtingen, omhoog, en een naar beneden, maar die hij, door de hulp van den Empong LEMBEJ, weder uit de lucht raapt en alsdan in 't verborgen naar den mond brengt; waarop hij, na ze met benzoën berookt, en een weinig pinang met het toebehoorende ontvangen te hebben, weder als te voren spreken kan. Door deze wonderdadige herleving van den priester, en de spoedige genezing van zijne verwonde tong, wordt de magt en het verstand van den Empong LEMBEJ te kennen gegeven. — Op den negenden of laatsten dag van dit offer moeten er 9 varkens worden geslagt. De harten van deze beesten moeten behoorlijk onderzocht en tot dat einde eene vergadering van priesters en andere oude kundige mannen gehouden worden. Met dit onderzoek gereed zijnde, verkondigt de groote priester uit het hart dezer dieren aan den offeraar eene bestendige gezondheid, lang leven, talrijk kroost en groote rijkdommen. — Zijne moeite en die der overige priesters wordt met lijnwaad, rijst, borden, enz. betaald.

2. Het offer *Toemalinga sikoko* vindt zeer zelden plaats, namelijk slechts dan, wanneer de negeri groote onheilen hebben getroffen, als ook na het bouwen van eene nieuwe negeri. Bij dit offer zijn de plegtigheden ongeveer deze. Nadat zoo vele hutten, waarin men eenige dagen kan vertoeven, rondom de negeri zijn gemaakt als er huizen in dezelve zijn, verlaten alle bewoners met hunne goederen de negeri en gaan in de genoemde hutten wonen, opdat de verpeste lucht kan gezuiverd en de booze geest uit dezelve gedreven worden. Tot dat einde moeten twee kundige priesters met negen medehelpers, elken avond den vogel *Mangoeni* hooren fluiten of roepen. Deze negen medehelpers behooren echter zeer gezonde, sterke, welgeschapene jongelingen te zijn, zoo ook de negen jonge dochters, waarvan beneden gewag zal gemaakt worden, opdat het komende kroost in dezelfde voorregten moge deelen. Als een bijzonder teeken van geluk wordt het beschouwd, wanneer zij den Mangoeni op den palmboom zien zitten, en van daar zijn geroep 107 maal achtereenvolgend hooren, omdat alles van dezen boom nuttig is en gebruikt wordt. Om dit te bevorderen, wordt dagelijks een offer gemaakt, en de priester bootst op een stuk bamboes het geluid van dezen vogel na, lokt hem zoo doende op genoemden boom en tot het aanhoudende roepen of fluiten. Wordt echter genoemd getal in eenen bepaalden tijd niet vol, dan is niet alleen alle moeite te vergeefs, maar grootere onheilen treffen alsdan de negeri. Doch

zoodra het volledig is, geven de beide priesters dit door een teeken aan hunne medehelpers te kennen, die alsdan een vreeselijk leven maken, de gonggong en tifa slaan, om de overige vogels te doen verjagen en verstommen, want vooreerst mag geen vogel meer worden gehoord. Dit leven dient tevens tot blijde kennisgave van het welgelukken hunner pogingen, aan de hutbewoners. Doch voordat het hoofdoffer mag gemaakt worden, behooren zij nog 5, 7 of 9 dagen te wachten. Inmiddels moeten dagelijks offers en andere voorbereidingen plaats hebben. Door de medehelpers moet b. v. een boom worden gekapt en naar de offerplaats gebragt, die alsdan door eenige ouden van dagen behoorlijk wordt bewerkt. Op den eenen kant wordt eene slang uitgesneden, die met roode verw of aarde wordt geteekend, hetwelk eigenlijk met menschenbloed moest geschieden, maar omdat zij geene koppen meer mogen snellen, behelpen zij zich zoo goed zij kunnen. Boven op dit stuk hout worden negen gaten gemaakt, om rijst er in te stampen. Nadat dan deze en soortgelijke voorbereidingen getroffen zijn, vindt op den laatsten dag het hoofdoffer plaats. Tot dat einde moeten negen jonge gezonde en sterke meisjes in even zoo vele nieuwe bamboezen water halen, rijst in het bekende stuk hout stampen en vervolgens in de bamboezen koken. Een van de priesters maakt nu het hoofdoffer van eene kip, de goden tevens verzoekende om gezondheid, hoogen ouderdom, talrijk kroost en rijkdommen. Vervolgens neemt hij eenen haan, om denzelven negenmaal achtereenvolgend te doen kraaijen. Ten einde aan dit doel zeker te beantwoorden, is hij vooraf met een leggend hoen sedert eenen geruimen tijd wel doorvoed; twee dagen echter voor dat hij zijn proefstuk moet afleggen, wordt hij van genoemde kip gescheiden en zoodanig opgesloten, dat hem het kraaijen onmogelijk is. Thans wordt hij uit zijne gevangenis verlost, en na een zeker geprevel van den priester, laat deze hem aan eene lijn op eene kleine hoogte, waar de kip is vastgebonden, vliegen. Dan over deze verlossing, over dit onverwacht geluk verblijd zijnde, klapwiekt de haan eenige keeren, en legt, tot groote blijdschap der priesters en der bewoners van deze negeri, naar wensch zijn proefstuk af. Bewaart de haan echter het stilzwijgen, of wordt het genoemde getal niet volledig, zoo is dit een teeken van groote rampen, die de negeri zullen treffen. Doch zoodra het getal 9 vol is, wordt weder de tifa geslagen, om den haan te doen verstommen. Voorts wordt door de priesters en hunne medehelpers negenmaal zingende om het offer gedanst. Deze ceremoniën geëindigd zijnde, wordt door de hoofden der negeri, plegtig de eed afgelegd, die telkens door een vreemd naburig hoofd behoort beantwoord te worden. Door dezen eed belooft men elkander wederkeerige vriendschap, trouw aan het gouvernement, stipte eerlijkheid, liefde voor zijne negeri, enz. enz. En terwijl nu de priesters en de medehelpers hunne belooning, en de gasten van andere distrikten geschenken ontvangen, werpen zich de bewoners — vooral de jongelingen — in verschillende maskers; de een draagt een mom van gemoetoe, de tweede heeft zijn aangezigt zwart geverwd, de derde heeft eene kroon op het hoofd, enz.; een ieder is gewa-

pend, hetzij met een zwaard, piek of geweer. Zoo uitgerust begeven zij zich naar het eind der negeri en wachten op het sein van den priester. Dit gegeven zijnde, beginnen zij heen en weder te loopen, door elkander te springen, te roepen en te schreeuwen, en vliegen aldus, een ontzaggelijk leven makende, van het eene einde der negeri tot het andere, keeren dan om, gaan in de huizen, roepen, slaan en stooten aan alle wanden, deuren, vensters, enz. Thans komen de priesters en de overige bewoners met het heilige vuur, gaan eerst negenmaal met hetzelve om het huis en driemaal om den trap, begeven zich daarna naar boven, doch op den eersten trap worden weder de goden om gezondheid enz. verzocht; desgelijks in de vier hoeken van het huis; vervolgens brengen zij het vuur in de keuken, waar hetzelve drie achtereenvolgende dagen moet blijven branden. Door al deze plegtigheden is nu de satan uit de negeri verdreven, en zij kan voortaan als eene reine en nieuwe worden beschouwd. De blijdschap is thans groot en algemeen, die door het slaan van den tifa en gonggong wordt te kennen gegeven. Bij eene nieuwe negeri heeft de uitdrijving van den satan en bij eene oude het kraaijen van den haan niet plaats; overigens is dit offer hetzelfde.

3. *Mengelloer* moet, gelijk al de overige tuinoffers, elk jaar plaats vinden. De strekking van hetzelve is tweeledig, *en* de bewaring der negeri met derzelver bewoners, *en* de voorspoed van het plantsoen der rijsttuinen. De eerste grond van dit offer is eene door hunne ouders gegevene belofte. Omtrent dezelve verhaalt men aldus. De negeri Knilo was weleer zeer groot en volkrijk. Maar deze volkrijke plaats was, wegens de menigvuldige rampen, op den satan, den bewerker van dezelve, zeer misnoegd, en hunne vereenigde kracht gevoelende, besloten zij een' tweestrijd met hem en zijne makkers te wagen. Voor dat echter de oorlog aan hem werd verklaard, wilden zij eene proef nemen, of zij voor deze gewigtige taak ook talrijk genoeg waren. Het hoofd, KIOLOR geheeten, gelastte tot dat einde zijne onderdanen, dat een iegelijk van hen één blad van den grooten bladerrijken boom waringin zou plukken, doch de bladeren waren, wegens de menigte der menschen, niet toereikend. Daarna geleidde hij hen naar een groot mierennest; een ieder van hen moest thans een dezer dieren nemen, maar ook hier behielden zij de meerderheid; eindelijk moesten zij met de drie voorste vingers slechts eenmaal zooveel aarde oprapen als zij konden vatten en op eene plaats hoopen; maar, wegens de menigte der menschen, ontstond door deze geringe hoeveelheid een kleine berg. Thans hielden zij zich overtuigd volkrijk genoeg te zijn, om den strijd te durven wagen. De satan werd onmiddellijk geroepen, en de oorlog aan hem verklaard. De booze geest had echter, wegens de ongelijkheid van den strijd, medelijden met hen, zeggende: „Wij kunnen wel u, maar gij kunt ons niet zien, doch aan uw verlangen kan en zal voldaan worden. Over drie dagen zal de oorlog beginnen, en wel in eene grasrijke plaats, waar gij dan het lange gras, *Assa* geheeten, ziet bewegen, strijdt daar, want dit is ons wapen, daar zijn wij tegenwoordig. Op last van KIOLOR maakte ieder bewoner van Knilo eenen

geesel, *Rere* genoemd, en begaf zich, van dit wapen voorzien, naar de kampplaats. De strijd begon, de satan was de verliezende partij, al zijne manschappen, behalve een, werden gedood. De verschooning van dezen eenen kwam hun echter duur te staan, want hij ging heen, en riep zijne andere medgezellen, die geen deel aan den strijd hadden genomen, te hulp. De oorlog werd op nieuw hervat; vreeselijk wreekten thans de booze geesten den dood hunner makkers. De talrijke schaar van Knilo werd hoe langer zoo kleiner; iederen nacht werden 10 tot 20 huisgezinnen vermoord, en in een kort tijdsbestek was deze groote negeri tot omtrent 10 huisgezinnen ineengekrompen. Nu bekroop de vrees het hart der overgeblevenen; zij zochten vrede, baden om vergiffenis en beloofden ieder jaar, wanneer de padi drie maanden oud was, het offer *Mengelloer* te zullen offeren. Sedert dien tijd wordt door de afstammelingen van Knilo dit offer gemaakt. De ceremoniën, die bij hetzelve plaats vinden, zijn de volgende. De hoofden der negeri, en de ouden van dagen, behooren eenig huisraad, lijnwaad, enz. naar de offerplaats te brengen, want door deze goederen, die aldaar ten toon gespreid worden, worden de satan en de overige Empongs gevleid, en wordt tevens om een hoogen ouderdom voor menschen en beesten, en om de bewaring en voorspoed der tuinen verzocht. Na een varken geslagt en van buiten schoongemaakt te hebben, komt de priester, priesterlijk gekleed, opent hetzelve, en drinkt alsdan iets van het warme kille bloed, — doch de priester is het eigenlijk niet die het drinkt, maar de satan, de Empong MOEALONGAN, die in hem is, en door hem handelt en spreekt. Daarna zich nederzettende, prijst hij (de Empong) de getrouwheid der bewoners van deze negeri, wegens de betoonde eerbewijzen ten zijnen opzigte, en wegens het nakomen hunner belofte. — Hiermede zijn de plegtigheden afgeloopen, doch gedurende drie dagen mag niemand naar den tuin gaan, en mag er volstrekt geen leven, en vooral des nachts niet, in de negeri worden gemaakt, opdat de satan hen noch hun plantsoen verderve.

III. *De plegtigheden bij het huwelijk en bij de echtscheiding.*

De huwelijksplegtigheden der Alfoeren veroorzaken de ouders van den man aanmerkelijke onkosten, omdat deze een bruidschat, *Milangroko* genoemd, aan de ouders van de jonge dochter behooren te geven. Wanneer dan een jongeling voor eene jonge dochter genegenheid heeft om haar te trouwen, zendt hij een' zijner vrienden, met het verzoek om een stuk pinang, tot haar. Aan dit verzoek door haar beantwoord zijnde, wordt de afgevaardigde voor den tweeden keer met eene huwelijksverklaring gezonden. Den volgenden avond komt de vrijer, volgens hare vergunning, zelf, en doet bij haar naauwkeurig onderzoek, of ook reeds andere personen haar om pinang hebben verzocht, en zij daarentegen informeert naauwkeurig naar de opregtheid zijner bedoelingen. Nadat dan alle bezwaren uit den weg zijn geruimd, geeft de jongeling dezen zijnen wensch aan zijne ouders te kennen. Den volgenden dag worden de ouders van de jonge dochter door den vrijer en eenen getuige om hunne

toestemming verzocht. Deze ontvangen hebbende, bepalen zij gemeenschappelijk den tijd voor de verdere onderhandelingen. Op den bestemden dag zenden de ouders van den vrijer twee vrienden met den bruidschat, bestaande gewoonlijk uit rood-blaauw en wit linnen, naar de betrekkingen van de aanstaande bruid, die deze kostbaarheden, nadat zij ten toon zijn gespreid, bezigtigen, en gewoonlijk met de hoeveelheid geen genoegen nemen, maar nog eenige stukken er bij eischen. Dit veroorzaakt somwijlen eene langdurige en vervelende onderhandeling, die eindelijk tot wederzijdsch genoegen afloopt. Den bruidschat ontvangen hebbende, komen de naaste betrekkingen van de bruid en vragen hun aandeel, dat zij echter bij de uitrusting van de jonge dochter meer dan dubbel moeten vergelden. De ouders beschouwen den bruidschat als een erfdeel voor hunne kinderen, waarover zij nimmer dan in den hoogsten nood zullen beschikken. Gedurende al dezen tijd houdt de bruidegom met zijne familie zich stil, totdat zij eene uitnoodiging tot een vriendschapsmaal ontvangen. Dit maal heeft een dag voor het huwelijk plaats. Maar om den bruidschat overvloedig te maken, behoort de bruidegom bij deze gelegenheid eenige geschenken mede te brengen, die hem zijne aanstaande schoonmoeder op eene fijne manier weet uit de handen te spelen. De ouders keeren na het maal weder huiswaarts, maar de bruidegom vernacht ten huize van zijne aanstaande schoonouders. Den volgenden dag weder een familiemaal bij de betrekkingen van de jonge dochter genuttigd hebbende, versieren zich de jongelieden met zijden doeken, bij hen *patollas* genoemd; terwijl de priester een blad, *dawon wokka* geheeten, met wat rijst, eene kip en drie stukken spek op de tafel legt. Het aanstaande paar stelt zich voor dezelve, en terwijl ieder met de regterhand een eind van het blad vasthoudt, snijdt de priester het hart van de kip in stukken, prevelt eenige woorden, de goden verzoekende, om hun maal te willen nuttigen, en dit jonge paar met gezondheid, voorspoed, talrijk kroost en een' hoogen ouderdom te willen zegenen. Nadat deze formaliteiten geëindigd zijn, neemt de priester eenige korrels rijst en legt ze op het hart van de kip, desgelijks doen ook de jongelieden, — en dit is het maal der goden. — Thans gaat eene oude vrouw of priesteres met hen naar het eind der negeri, alwaar eene rat is begraven, en welke plaats daarom *Tinaneman siperet* wordt genoemd; gaat drie keeren achtereenvolgend daarheen en keert terug. De laatste maal daar gekomen zijnde, neemt de priesteres een' stok en houdt dien op de bedoelde plaats, zeggende: »het bloed van deze rat is aan het uitspansel en op de aarde geverwd; laat dan deze jongelieden met allerlei goederen zoo menigvuldig worden gezegend, als deze rat haren heeft gehad!" Dit formulier moet ook door de aanstaande echtelieden worden herhaald. — Te huis gekomen en een weinig gegeten hebbende, leidt hen de priesteres naar het ander eind van de negeri, waar insgelijks eene rat is begraven. Daar ter plaats geeft zij de jongelieden een weinig palmwijn te drinken, en overhandigt daarna een bamboes met dit vocht aan den man, en eenige bladeren, die de varkens vreten, benevens een stuk brandhout aan de vrouw; hetwelk beteekent, dat de man naarstig zijn moet in het tappen van

den palmwijn, opdat zijne vrouw te drinken hebbe, — en dat de vrouw voor het voedsel der varkens en voor brandhout behoort te zorgen. Op den terugweg moet de jonge man een ieder, die hem ontmoet, van dezen palmwijn te drinken aanbieden, om zoo zijne vrijgevigheid te doen blijken. Hiermede is het huwelijks-kontrakt gesloten. De plegtigheden en onkosten worden meer en grooter, indien het huwelijk tusschen personen uit verschillende distrikten wordt voltrokken.

De echtscheiding vindt in de Menahasse helaas! al te dikwerf plaats, en gewoonlijk wel om redenen, die zeer bespottelijk zijn. Daarbij behooren echter eenige regels te worden in acht genomen. Geschiedt de scheiding alleen volgens den wil van den man, dan wordt hunne geheele bezitting in twee gelijke deelen verdeeld; heeft dezelve echter volgens beider wensch plaats, dan ontvangt de man twee derde en de vrouw een derde. Nadat dan de goederen verdeeld zijn, roepen zij een' getuige, aan wien zij de oorzaak van hunne scheiding, alsook de verdeeling van hunne goederen mededeelen. De getuige is echter verpligt, op alles naauwkeurig te letten en moet hiervan kennis aan het hoofd der negeri geven.

IV. *De plegtigheden bij de eerstgeborenen.*

De plegtigheden, die bij de eerstgeborenen plaats vinden, zijn de volgende. Zoodra de jonge vrouw bespeurt, dat zij in gezegende omstandigheid zich bevindt, maakt zij met haren echtgenoot eene schors van zekeren boom *Lola* genoemd, en een *tali rarahoem* gereed. Daarna wordt een priester voor het offer geroepen, en hetzelve van eene kip gemaakt zijnde, verzoekt hij de goden om den wensch der echtelieden te willen vervullen. Eenen zoon wenschende, moeten zij dezen hunnen wensch door het verzoek om een zwaard, en eene dochter door het verzoek om eenige koralen of oorbellen te kennen geven. Vervolgens geeft de priester bovengenoemde voorwerpen benevens eene sarong aan de zwangere vrouw ten gebruike. — Gedurende de barensnooden worden de goden door eene priesteres om eene gelukkige en voorspoedige verlossing verzocht. Het kind ter wereld gekomen zijnde, snijdt genoemde persoon den navelstreng af, en nadat zij de nageboorte onder het huis begraven heeft, vermaant zij de ouders tot voorzigtigheid en tot naauwkeurige oplettendheid wegens den navel, om dien, zoodra hij afvalt, op te rapen en op de *para para* te leggen. Vervolgens neemt zij drie of vijf stukken bamboezen, scherpt ze aan den eenen kant en steekt ze door een riet aan den wand gestoken, om den satan te verhinderen het huis te beklimmen en het kind te beschadigen. Met dit getal, hetzij drie of vijf bamboezen, wordt tevens de dag bepaald, wanneer het kind naar beneden zal gebragt worden. Geschiedt dit op den derden dag, dan behoeft slechts eene kip, maar op den vijfden dag, dan moet een varken voor het offer worden geslagt. Doch voor dit plaats mag hebben, wordt het hart van het offerdier naauwkeurig onderzocht. Tot dit onderzoek worden nog eenige oude personen genoodigd. Nadat het goedgekeurd is, maakt de priester aan de ouders de voorspoedige ontwikke-

ling van dit kind bekend. Den goden wordt alsdan het offer, bestaande uit het genoemde hart, benevens een weinig palmwijn en pinang, aangeboden. De priesteres leidt moeder en kind naar de plaats *Tinaneman siperet* (zie hier boven), zeggende: »Met het bloed van deze rat is het uitspansel en de aarde geverwd, laat dan dit kind zoo vele goederen ontvangen, en zooveel geluk genieten, en zoo vele jaren bereiken, als deze rat haren heeft gehad." Doch het hart van dit offerdier verworpen zijnde, mogen genoemde ceremoniën eerst na eenige dagen plaats vinden. Den daarop volgenden dag gaat de moeder met het kind naar de badplaats, waar zij driemaal een handvol water naar beneden slaat, zeggende: »Laat met dit water wegdrijven alle ziekten, vermoeijenissen en slechte droomen"; daarna werpt zij drie handen vol water in de hoogte, terwijl zij zegt: »Laat met dit water opstijgen een lang en gelukkig leven." Naar huis terugkeerende, moet de moeder een weinig groenten medebrengen, die echter tot dat einde reeds gereed zijn gelegd. De naamgeving vindt eerst een, twee of drie maanden na de geboorte plaats. Tot dat einde moet weder een offer worden gemaakt, en nadat de priester het offer heeft gereed gemaakt, noemt hij, terwijl hij aan het kind, indien het een zoontje is, eene *sidako*, en wanneer het een meisje is, eenige koralen geeft, de door de ouders bepaalde namen. Een zoontje zijnde, moet het, na verloop van een paar dagen, eenige keeren naar den palmboom worden gebragt, en al de bezigheden, die bij het tappen van den palmwijn vereischt worden, pro forma verrigten. De laatste maal hier gekomen zijnde, ontvangt hij nieuwe namen, en de vader drinkt iets van den door zijnen zoon getapten wijn. Op den terugweg wordt aan ieder, die hen ontmoet, van dit geliefkoosde nat te drinken aangeboden, om zoo doende de vrijgevigheid van dit kind te kennen te geven. In het vervolg moet nog een offer van eenen hond en meer kleine niets beteekenende ceremoniën in acht genomen, en moeten de goden om voorspoed voor dit kind verzocht worden. Bij de volgende kinderen zijn de plegtigheden minder, en vooral die, welke in het begin van dit hoofdstuk zijn beschreven.

V. *De plegtigheden bij de begrafenis.*

De eerbewijzen, die bij het afsterven, bij de begrafenis en na dezelve plaats vinden, zijn in overeenstemming met den ouderdom en de gemaakte offers van den overledene. Bij het versterf van kinderen en van jongelieden hebben slechts weinig plegtigheden plaats; — bij oude menschen, en voornamelijk dan, wanneer door hen al de bepaalde offers zijn gemaakt, vinden dezelfde, ja zelfs grootere eerbewijzen plaats, die aan hoofden der negeri worden bewezen. Tot grondslag van de volgende mededeeling is het sterfgeval van eene aanzienlijke vrouw gelegd.

Het eerste teeken van het overlijden is het lossen van een klein stuk, hetwelk van tijd tot tijd herhaald wordt en drie tot vijf dagen duurt. Het lijk wordt *dadelijk* in zijde of linnen zoodanig gewikkeld, dat het vervolgens op eenen stoel kan geplaatst worden en wel met beide voeten op den rand

van de zitting. In deze houding wordt het lijk met lijnwaden vastgebonden, en hetzelve benevens den stoel met zijden doeken tot versiering omwonden. Buitendien is boven den stoel een verhemelte van linnen en rood laken gemaakt, en met gordijnen en franjes behangen. Het haar van de overledene is als gewoonlijk gekapt, en wel met eenen gouden kam, en de hals met gouden snoeren versierd. Ook is nog een weinig padie aan den stoel bevestigd, en onder denzelven een kranjang met rijst geplaatst. In dezen vorm blijft de stoel met het lijk zoo lang staan, tot dat het ter plaats der rust zal worden gebragt. Inmiddels maken de echtgenoot, kinderen en naaste bloedverwanten een groot getier en hartverscheurende geharen. De tijd der begrafenis genaderd zijnde, worden den weduwenaar door eene oude vrouw eenige doeken over zijn hoofd gehangen, en in dusdanige treurige houding wordt hij naar het lijk geleid. Na aan hetzelve een weinig pinang gegeven en geluk en zegen gewenscht te hebben, wordt hij er van afgerukt en door genoemde vrouw naar beneden onder het huis gebragt, waar hij zich moet nederzetten met de voeten in rijst, om te treuren en te weenen. Nadat vervolgens ook de kinderen van het lijk weggerukt zijn, die echter het huis van hun geschreeuw en gehuil doen weergalmen, verhalen de priesters van de voorouders der overledene, en nadat zij haar geslachtsregister tot den Empong-LOEMMOEOET hebben opgeteld en de voorouders verzocht hebben, om deze ziel in hun gezelschap te willen opnemen, opdat zij in woestijnen niet alleen moge doolen, neemt een van hen een stuk pinang; hetzelve prevelende weder wegwerpende, jaagt hij deze afgescheidene ziel weg, terwijl hij met het zwaard in de hand dreigt, zoodra zij weder komt, haar te zullen vermoorden. Het verblijf der zielen is, volgens hun geloof, op het gebergte *Sinajowan*. Na deze ceremoniën wordt de stoel met het lijk onder een hevig getier naar beneden gebragt en op eene groote draagbaar gezet; — de kinderen en eenigen van de naastbestaanden plaatsen zich ook op dezelve, en zich rondom het lijk stellende, klagen zij al weenende over dit groote verlies, terwijl het lijk onder een groot misbaar en onder het strooijen van rijst naar het graf wordt gebragt. Bij de rustplaats gekomen en het lijk van de sieraden ontdaan zijnde, wordt hetzelve door twee personen opgenomen en in eenen grooten vierkanten uitgeholden steen gezet. Tot gebruik van de doode worden tevens eenige schotels, eene kruik met palmwijn, een pot met koffij, suiker, als ook een trommel met kleedingstukken, lijnwaad, schaar, naalden, garen, enz. neergelegd. Door de familie thans een stuk rood laken over de opening van den steen gespreid zijnde, wordt dezelve met het daartoe behoorende deksel, dat boven vooral toeloopt, en waarop gewoonlijk eenige figuren zijn gebeiteld, toegedekt. In eenen zoodanigen steen komen soms drie, vier tot vijf lijken; doch indien dezelve vol is, wordt hij weder geledigd en het overschot in *gamoetoe* gedaan en naast den steen begraven. De grafplaats wordt met de sieraden en overige kleedingstukken eenige dagen versierd. De eerste vijf nachten moet er een licht bij het graf branden en door eenige menschen worden bewaakt. Middelerwijl men het lijk naar de

plaats der ruste brengt, leidt de meermalen genoemde vrouw den weduwenaar naar zijne kamer, die hij voor den door hem bepaalden tijd, hetzij vijf, zeven, negen of elf dagen, niet mag verlaten. Gedurende dezen tijd mag hij niets van het voedsel nuttigen, dat in het sterfhuis is toebereid, omdat dit het deel van de overledene voorstelt; ook mag niemand hem naderen, alvorens de komende zijne handen heeft gewasschen of met water besprengd is, omdat hij iets van het genoemde voedsel mogt genuttigd of aangeraakt hebben, en zoodoende den weduwenaar zou verontreinigen, en de ziekte van den overledene hem op den hals brengen. — De familie, de priesters en de hoofden der negeri blijven de eerste dagen, na de begrafenis, in het sterfhuis eten, en op den derden of vierden dag eet bijkans de geheele negeri voor hunne moeite aldaar. — Indien de weduwenaar de groote rouw op den negenden dag heeft bepaald, dan wordt op den achtsten door de familie en bekenden *Menggolong*, dat is treurdans, gehouden. Tot dat einde worden eenige vruchtboomen ontworteld, en voor het treurhuis geplant. Omtrent den oorsprong van dezen treurdans verhaalt men het volgende. Voor eene reeks van jaren is een van hunne voorouders, nadat hij reeds eenige dagen in den steen was gelegd, tot het leven ontwaakt. De oorzaak van zijne wederkomst was, omdat zijne familie geen treurdans na zijne begrafenis had gehouden, zoo als die in het rijk der geesten bij het overlijden plaats vindt. En na hen daarmede bekend gemaakt te hebben, wilden zij dadelijk *Menggolong* houden, waartegen echter de weder levende zeer protesteerde, zeggende: »het leven is te zoet, wacht totdat ik op nieuw gestorven ben." Dit vond echter eerst na drie jaren plaats, en sedert dien tijd is de treurdans onder hen gebruikelijk. — Op den avond van dezen dag wordt de weduwenaar, wiens hoofd met doeken omhangen is, door de bekende vrouw, naar beneden gebragt, en wel naar de plaats, waar de huwelijken bevestigd worden, om zich plegtig van zijne overledene vrouw te scheiden. De kinderen en overige naastbestaanden volgen, en doen de lucht van een groot misbaar weergalmen. Bij genoemde plaats verzoekt de oude vrouw, na hare handen gewasschen te hebben, den geest van de overledene zich toch te willen verwijderen en den weduwenaar en de kinderen niet te komen plagen en beschaamd te maken. Thans keert de geheele stoet stil en zonder geween weder huiswaarts. Den volgenden dag worden deze plegtigheden hernieuwd, doch in stede van naar de evengenoemde, gaan zij nu naar eene andere heilige plaats. Dan neemt een priester een stuk pinang, snijdt het door, en geeft de eene helft aan den weduwenaar en de andere werpt hij, onder het boven reeds aangehaalde verzoek, onverschillig weg. — Den volgenden dag gaat de geheele stoet naar den tuin van den weduwenaar, waar de familie eenige groenten en vruchten plukken en naar het graf brengen moet, omdat dit het deel van de overledene voorstelt. Boven het graf wordt in het vervolg een klein huisje gebouwd; op hetzelve worden eenige borden en in hetzelve eene tafel met glazen en andere benoodigdheden geplaatst, waarover de overledene naar verkiezing kan beschikken. De weduwenaar, de schoonkinderen, de

broeders, als ook oom en tante van den levenden echtgenoot, mogen nooit het graf bezoeken; de kinderen echter en de overige familie kunnen er naar verkiezing henen gaan.

VI. *Eeden en eenige bijgeloovigheden.*

Bij kleine twistzaken verheft de Alfoer dadelijk zijne handen in de hoogte, de Empongs verzoekende, om dengenen met boosaardige wonden, ja zelfs met den dood te willen straffen, die onwaarheid heeft gesproken en met bedrog omgaat.

Is de twistzaak echter belangrijk, dan wordt een priester geroepen, die eene piek en een klein zwaard kruiswijze in de aarde steekt; na een geladen geweer dwars voor genoemde instrumenten gelegd en de namen der goden genoemd te hebben, geeft hij de twistenden te kennen, dat degene, die liegt en bedriegt, zal gestraft worden en bersten, zoo als dit geladen geweer zijn geluid geeft; en dat de booze god hem zal steken en snijden, zoo diep, als deze piek en dit zwaard in de aarde zijn gestoken. Het geweer afgeschoten zijnde, moeten de twistende personen driemaal over deze gekruiste instrumenten gaan. Hiermede is de eed afgelegd. Dit vindt echter zeer zelden plaats.

Bij eene andere twistzaak wordt het regt door het water beslist. Tot dat einde wordt weder een priester geroepen. Deze een stuk gaba-gaba en eenen steen genomen en de namen der goden genoemd hebbende, zegt tot de twistenden: »Op wiens zijde het ongelijk is, die zal, wanneer hij in en onder het water gaat, even zoo spoedig, als dit stuk gaba-gaba weder boven komen, omdat het water in zijnen neus en zijne ooren zal dringen, maar degene, die gelijk heeft, zal even als deze steen zonder beletsel onder het water kunnen blijven." Vervolgens negen geteld hebbende, werpt de priester genoemde voorwerpen in het water, en te gelijk spoeden de twistenden in en onder hetzelve; degene echter, die het eerst weder boven komt, heeft ongelijk.

Het bijgeloof der Alfoeren is, behalve het reeds medegedeelde, zeer groot. Eenige voorbeelden zullen voldoende zijn om dit aan te toonen. De Alfoer zal nooit tuinen maken, huizen bouwen, op reis zich begeven voor en aleer hij eenen zekeren vogel ten zijnen gunste heeft gehoord. Als hij op reis of naar den tuin gaande eene slang ziet, zonder haar te kunnen dooden, of den vogel door zijn geroep ongeluk hoort verkondigen, dan moet hij, schoon reeds digt bij de plaats van zijne bestemming zijnde, weder terugkeeren, en mag pas den volgenden dag zijne reis hervatten; maar naar den tuin mag hij eerst op den derden dag weder gaan. Als hij eene slang in den tuin ziet, zonder haar te kunnen dooden, mag hij niets van het geheele plantsoen nuttigen, maar wel verruilen of verkoopen. Bij sterfgevallen zal niemand naar den tuin zich begeven, uit vrees dat het plantsoen verderve, of dat hij met krankheid van de overledene wordt bezocht. Wordt de Alfoer door de koorts aangetast, dan gaat hij zich voor den bewerker van dezelve, hetzij den boozen geest of eene afgescheidene ziel uit zijne familie, verbergen, opdat hij of zij hem niet zal kunnen vinden.

Deze mededeeling zal toereikende zijn, om het geloof der Alfoeren en hunne plegtigheden te doen kennen en tevens te doen zien, dat deze gebruiken, zoo niet een geheel bederf, dan toch ten minste een groot beletsel zijn *en* voor de beschaving *en* voor den welstand van deze bewoners. Want welk een kostbare tijd wordt niet vooral door de menigvuldige offers nutteloos verkwist; verteert tevens het kleine eigendom, waarvoor jaren is gezwoegd, en stort buitendien nog den offeraar in diepe schulden. In de maanden December en Januarij van 1843—44 werden in de negeri Tomohon, groot circa 600 huisgezinnen, 124 partikuliere offers gemaakt, wier onkosten op omtrent fl. 20000 begroot zijn. Wel is waar, hoogst zelden worden zoo vele offers op eens gemaakt, en nergens zoo veel als ter dezer plaats.

Bezoek van de Javaansche Christen-Gemeente te Sedokarie, in de Residentie Soerabaija.

When there is a will there is a way.

Een verhaal van deze episode in de geschiedenis van Java, is voor het publiek niet geheel nieuw. Dr. W. R. VAN HOËVELL heeft reeds, in zijn vroeger uitgegeven »Tijdschrift tot bevordering van christelijken zin in Ned. Indië," veel omstandigs en lezenswaardigs daarover geschreven, en zulks in het eerste deel zijner »Reis over Java, Madura en Bali" herhaald. Wat het eigenaardig ontstaan der Javaansche Christengemeenten dus betreft, mag ik die geschriften der aandacht aanbevelen. Slechts ontleen ik kortelijk daaruit het volgende.

Sedert een dertigtal jaren was te Soerabaija eene vereeniging werkzaam, die zich de opwekking van christelijken zin en christelijk leven ten doel stelde. Door haar werden, bij andere werkzaamheden, eene vertaling van het Nieuwe Testament in gewoon en eenvoudig Maleisch, eene andere van het boek der Psalmen in diezelfde taal, en vele in het Maleisch en Javaansch overgezette godsdienstige traktaatjes aan het licht gebragt en verspreid. Zij wordt gezegd, niet slechts in hare onderlinge bijeenkomsten zich zelve gesticht, maar vooral door haar christelijk voorbeeld krachtdadig naar buiten gewerkt te hebben. Allengs heeft zij zich de aandacht, de hoogachting en het vertrouwen ook van onchristenen verworven, en die gunstig voor onze godsdienst gestemd; terwijl tot haren overgang tot het christendom niet weinig schijnt te hebben bijgebragt het voorbeeld van zekeren mahomedaanschen priester in de dessa W.-oen, PA-DASIMA geheeten, omtrent wien de heer VAN HOËVELL het volgende verhaalt: »Hij was een dweepend mohamedaan. Langen tijd haatte hij het »christendom, omdat hij het niet anders kende, dan uit hetgeen hij daarover »in de pasantrian's (priesterscholen) geleerd had. Maar toen hij, door in aan»raking te komen met de christenen van Soerabaija, bekend werd met den »geest van het Evangelie, toen hij zelf dat Evangelie onderzocht, en den »stichter des christendoms in zijne voortreffelijkheid en liefde aanschouwde, »toen werd langzamerhand zijn gemoed getroffen en zijn hart gewonnen. »Thans is hij de oudste, de herder en leidsman zijner dorpsgenooten, hun »vriend en raadsman. Hij deelt met hen in den veldarbeid, en 's avonds en »des Zondags en op de christelijke feestdagen sticht hij hen en vermaant hen

»en gaat hen voor bij hunne godsdienstoefeningen." Of nu deze man als de eersteling des christendoms onder de Javanen moet beschouwd worden, laten wij in het midden. De zendeling JELLESMA, voor deze gemeente bestemd, doch thans nog te Soerabaija met het aanleeren van het Javaansch bezig, verhaalde mij, dat het vrij moeijelijk is, om met zekerheid te bepalen, waar de eerste en eigenlijke kiem van dit bekeeringsverschijnsel van mohamedanen moet gezocht worden.

In December 1843 verbonden zich de eerste Javanen, namelijk 18 mannen, 12 vrouwen en 5 kinderen, te Soerabaija openlijk aan de christelijke kerk. In September 1844, April en November 1845 en April 1846 is die plegtigheid herhaald, en toen beliep het getal der Javaansche christenen reeds verre over de 220 zielen, terwijl er 51 huwelijken, grootendeels reeds in vroegere jaren naar mohamedaansche zeden aangegaan, bevestigd waren geworden. In 1847 zijn de gemeenten Wioen en Sedokarie door den predikant SCHEUER, in gezelschap van den heer VAN HOËVELL, bezocht, en werd op nieuw, na een behoorlijk onderzoek, een negentigtal leden door den doop ingewijd. Er moeten thans 4 zoodanige gemeenten, zoo in de residentie Soerabaija als Kedirie, bestaan, terwijl, volgens den heer JELLESMA, het aantal der Javaansche christenen in het geheel 400 bedraagt, waaronder echter vele kinderen, die in hetzelfde geloof worden grootgebragt. Als een verheugend verschijnsel voerde hij aan, dat het getal der bekeerlingen nog steeds vermeerderde.

Den 8sten Julij 1849, zijnde een Zondag, reed ik, in gezelschap van den heer Dr. W. BOSCH, des morgens vroeg langs den grooten postweg van Soerabaija naar Pasoeroean, opgetogen over de vele teekenen van welvaart, welke deze prachtige en vrolijke tamarindelaan, de schoonste en vruchtbaarste landouwen doorsnijdende, voor het oog tot aan de verre bergen ontsluijert. — Wij wenschten de dessa Sedokarie te bezoeken, en onze Javaansche koetsier wist reeds zeer goed waar zijne bekeerde landgenooten (o'rang Jawa s'ranie) woonachtig waren. Hij deed ons stilhouden in de hoofdnegeri Sedokarie, tusschen paal 223 en 224 (23 palen of 7 a 8 uren gaans van Soerabaija), eene lange straat met vele steenen Chinesche huizen. Midden in die straat ter linkerhand traden wij eene poort binnen en bevonden ons in de dessa Sedokarie. Al aanstonds werd ons oog getroffen ter linkerzijde door eene metalen klok, hangende aan eene houten stellaadje, terwijl regts de christenkerk, een zeer net gebouw van bamboe, de aandacht trok. Eenige Christen-Javanen met eenen hunner oudsten, leidden ons op ons verzoek door de dessa rond, welke geheel naar de gewone wijze uit bamboezen huizen bestaat en vrij groot is. Het voornaamste gedeelte derzelve is door mohamedanen betrokken, terwijl de christenen meer achteraf te zamen wonen, in hutten, alles behalve het teeken van welvaart dragende; zoodat de onchristenen eigenlijk de plaats tusschen de christelijke gemeente en hare kerk beslaan. Dit moet worden toegeschreven, niet aan verdringing, waaraan men al ligt zou denken, maar aan de omstandigheid, dat de Christen-Javanen niet oorspronkelijk aan deze dessa behooren en van verschillende punten uit den omtrek hier slechts ver-

zameld zijn tot eene gemeente onder opzigt van zes oudsten. Het wereldsch bestaan dezer menschen schijnt verre van gunstig. Daar de dessa partikulier is en geene gronden bezit, zoo moeten zij door eenigen handenarbeid, pottenbakken, visschen en wat handel, den kost trachten te verdienen. Naar wij vernamen, heeft men voor hen eene streek onbebouwden grond in de residentie Kedirie, waar veel ledige grond is en groot gebrek aan bevolking bestaat, ter bewoning en bearbeiding aan het Gouvernement gevraagd, hetgeen echter geweigerd moet zijn. Daarna is voor deze gemeente een stuk gronds van 20 uren lang en even zooveel breed, op Borneo verzocht, waarheen zij, luidens dezelfde mededeeling, wel willen verhuizen; doch reeds sedert een jaar wachtte men op eenige dispositie. Aan welke reden deze weigering en weifeling moet worden toegeschreven, is ons onbekend gebleven; maar gelukkig dat onder hen zelven zich al dadelijk de christelijke zin, om in de armoede te voorzien, ontwikkelde, en dat de rijkere het zijne met de hulpbehoevenden broederlijk deelt. Ook door de jagt voorzien zij van tijd tot tijd in hunne levensbehoeften, en nuttigen het anders zoozeer onder de belijders van den Islam verafschuwde varkensvleesch; zelfs houden zij deze dieren er op na, en hebben dus ook in dit opzigt het voorvaderlijk geloof vaarwel gezegd. Het zoo noodlottige gebruik des opiums (amfioenschuiven) is onder hen strengelijk verboden.

Reeds bij de eerste ontmoeting viel ons hun voorkomen bijzonder in het oog. Daar het Zondag was, vertoonden zij zich allen in kleederen van zwarte stof, bestaande uit een lang baatje en eene broek of sarong voor de vrouwen, zoo als wij gewoon zijn onze bedienden dagelijks te kleeden. De sarong (soort van rok) droegen de mannen niet, en wij zagen ook geene wapenen of andere sieraden, daar zij meenen dat zulks met de christelijke beginselen van vrede, liefde en eenvoudigheid niet overeenkomt. Daarbij hadden zij den hoofddoek behouden, maar meer bij wijze van een mutsje opgerold dan opgebonden, of liever meer volgens de gewoonte der Maleijers van Batavia. Ik kan niet nalaten te doen opmerken, dat mij deze Javanen vriendelijker, innemender en vooral vrijmoediger, opener voorkwamen, dan hunne andere landgenooten, en dat zij mede beleefd waren in het groeten. Een andere trek, welke, naar ik mij verbeeld, hun uitwendig voorkomen kenschetst, is zekere ernst, stemmigheid, of hoe zal ik het noemen, in gelaatstrek en oogopslag uitgedrukt. Ik zou daaromtrent geene betere vergelijking weten te maken, dan die met den indruk, welken de Hernhuttersche broeders in ons vaderland op den bezoeker van Zeist maken. Zeer beleefd, maar eenvoudig, gaven zij ons antwoord op vragen van verschillenden aard; maar toen ik eenigen hunner over den Bijbel begon te spreken, toen teekende zich een glans van vergenoegen en een lachje op het effen gelaat; toen straalde hun oog geestdrift uit, en met warmte en verheffing verhaalden zij, dat zij onlangs gedrukte Evangeliën in het Javaansch hadden ontvangen.

Wat hunne bekwaming in de godsdienst aangaat, des morgens, middags en avonds lezen zij, voor zooverre hun dagwerk zulks toelaat, den Bijbel,

terwijl elken avond gedurende 1½ uur in de huizen der ingezetenen oefenin-gen worden gehouden. Des Zondags zijn zij voorzeker de getrouwste kerk-gangers, die de christenheid kent; alsdan worden door hunne oudsten predi-katiën in het Javaansch gehouden, namelijk wanneer er geen zendeling aan-wezig is om hen voor te gaan. De verstrooiden in den omtrek komen van zeer verre ook ter kerk, en zij, die op 20 en meer palen (7 uren) afstands wonen, vieren alleen de christelijke feestdagen godsdienstig mede. Nu ont-staat de vraag: hoedanig is hun gewone levenswandel? en vooral: in welke verstandhouding bevinden zij zich met hunne mohamedaansche dorpsgenooten? Volgens berigten, van meer dan ééne zijde ontvangen, kwam nog hoegenaamd geene klagte tegen deze menschen bij de politie in en zou het distriktshoofd (wedono) een Mohamedaan! zich hebben uitgelaten, dat hij gemaksbalve wenschte, dat al zijne ondergeschikte Javanen Christenen waren. Niet minder opmerking verdient de verhouding, waarin zij tot de mohamedaansche dorpe-lingen staan. Wel verre, dat deze hen en hunne godsdienst zouden verachten, worden zij integendeel met hoogachting en zekeren eerbied aangezien en behandeld; een bewijs voorzeker, dat de geest van het Islamisme niet diep bij den Javaan is ingedrongen. Vraagt men dien zoogenoemden belijder des pro-feets, waarom hij ook niet tot het christendom overgaat, daar hij het toch als eenen hoogeren staat eerbiedigt, en hem daartoe de weg vrijelijk ge-opend is; dan zal hij u antwoorden, dat hij niet zoo goed zou kunnen leven als de Christenen, aangezien hem te veel kwaad aankleeft, en hij nog ge-neigd is tot liegen, stelen en vele slechte gewoonten. En een meer door-slaand bewijs, dat hij de meerderheid des christendoms opregt erkent, kan wel niet gegeven worden, dan dat hij zijne kinderen volgaarne en uit eigen beweging met de Christenkinderen in de school laat leeren.

Met de hierboven uitgewerkte aanteekeningen hield ik mij, al door de dessa wandelende, bezig, toen eensklaps ons gehoor getroffen werd door het luiden der kerkklok, welke helder hare stem boven de hutten der dorps-bewoners deed weergalmen, en het volk tot vereering des Allerhoogsten plegtig en nadrukkelijk opriep. Ik voor mij had den Zondagmorgen en de kerk voor een oogenblik vergeten; ik dacht er niet aan, dat de Christenheid alsdan gewoon is en geroepen wordt, om het hart voor God alleen in de gemeente te ontsluiten. Maar niet ligt in mijn leven zal ik het treffende ver-geten van de galmen der kerkklok in eene Javaansche dessa. Waren het in-drukken van godsdienstigen of dichterlijken, van verheugenden of beschamen-den, van dankwekkenden of verschrikkenden aard? Ik weet het niet; de Kenner der zielen beslisse het — maar mij waren ze tot heden vreemd. Wij gevoelden ons natuurlijk aanstonds gedrongen om de gemeente in haar gods-huis vergaderd te zien, en namen in de eenvoudige, onopgesmukte, doch nette bamboezen kerk plaats tegenover de vergaderde Javanen. Zij besloegen het grootste gedeelte van het gebouw, gezeten op losse houten banken, welke in rijen achter elkander waren geplaatst, en eenen breederen middelgang openlieten. Regts zaten 40 mannen en links even zooveel vrouwen. Ver-

reweg de meesten dezer lieden behoorden tot den ouderen leeftijd, ja naderden reeds de grijsheid. De mannen hadden nu hunne hoofddoeken op den schoot afgelegd, en alzoo bleek het, dat zij, ook in tegenstelling van hunne overige landgenooten, gelijk wij, het haar kort dragen. Toen wij de kerk binnentraden, stond een der oudsten, in eene soort van deftigen jas welgekleed, voor een tafeltje als voorzanger, terwijl de gemeente met hem een onzer Evangelische gezangen in het Javaansch aanhief. Wij verwonderden ons inderdaad over de ordelijkheid, plegtigheid en aandacht, waarvan dit zingen vergezeld ging. Sommigen waren van een gezangboek voorzien, doch de meesten kenden het lied van buiten. Zij zongen zeer maathoudend; maar van zekere eentoonigheid kon de zangwijze niet vrijgepleit worden.

De genoemde oudste las vervolgens de 10 geboden in het Javaansch voor, met veel warmte, klem en waardigheid geduriglijk eenige uitlegging en toepassing gevende. Daarna droeg hij de bergrede (Math. V) langzaam en met nadruk voor.

Nadat dit gedeelte der godsdienstoefening volbragt was, trad voor eenen katheder van den eenvoudigsten vorm, een aldaar aanwezige zendeling op. Hij verhaalde en verklaarde in het Maleisch de geschiedenis der scheiding van LOTH en ABRAHÀM, en deed dit op zulk eene — ook voor ons verstaanbare — kinderlijk populaire, naïve wijze, dat wij niet twijfelen konden, of dit oostersche verhaal en deszelfs eigenaardige toepassingen zijn wel in het verstand en hart der toehoorders doorgedrongen. Na het aanheffen van nog een gezang, besloot hij de godsdienstoefening met een hartelijk gebed, daarin vooral om vergeving van zonden en behoeding voor den kwaden weg smeekende. Ik moet betuigen, nimmer eene kerkdienst te hebben bijgewoond, waarin zooveel aandacht en stilte de plegtigheid verhoogden en eerbied en stichting verwekten.

Nadat wij de houten armbus niet onaangezien waren voorbijgegaan, namen wij afscheid van deze eerste Javaansche Christen-gemeente, die wij in ons leven bezochten. — Na het gehoorde en geziene een grondig oordeel over deze bekeerlingen te willen vellen, zou zeker voorbarig zijn; veel meer nog zou ik elke overdrevene voorstelling dweeperij en dwaasheid noemen. Om den inwendigen, waren toestand, de waarde van dit jeugdige christendom in alle opzigten te bepalen, daartoe zou een langer verkeer onder deze menschen, van eenen onpartijdigen, scherpzienden onderzoeker vereischt worden. Laat ons vooreerst slechts het verschijnsel als der aandacht waardig erkennen, en daarin niet meer willen zien dan eene kiem, die welligt tot meerdere en schoonere ontwikkeling komen kan, namelijk wanneer het niet aan eene geduldige, zorgvuldige en voorzigtige leiding ontbreekt. (*)

(*) Mits men niet handele zoo als sommige leden der gemeente en kinderen der beschaving. Mij toch is door een geloofwaardig man verzekerd, dat Europeanen deze eenvoudige inlanders gewaarschuwd en aangespoord hebben, om niet tot het christendom over te gaan, aangezien men voornemens was, ze als soldaten naar Sumatra te zenden. Hiervan zal bij onze regering wel volstrekt geene gedachte bestaan, zoodat die waarschuwing dus als niet anders dan als eene moedwillige vijandschap tegen de godsdienst onzer vaderen te achten is.

Een dag of wat later, den 14den Julij, bezocht ik met eenige andere heeren, die ook deze lieden wenschten te ontmoeten, van Pasoeroean terugrijdende, andermaal de dessa Sedokarie, ik zelf meer bepaald met het oogmerk om de school te zien. Het was echter tegen den avond, en het volk nog niet van den arbeid huiswaarts gekeerd. De school was ook niet aan. Zij wordt anders in eene vrij donkere bamboezen loods gehouden, waarin een paar tafels en banken geplaatst zijn. Ons werd medegedeeld, dat het aantal scholieren 25, zoo jongens als meisjes, bedraagt, waaronder 10 onchristenen, welke laatsten voor het medegenot der lessen den meester van rijst en zoo wat voorzien, of voor hem eenig werk verrigten. Ons viel het geluk ten deel, van den schoolmonarch te kunnen ontmoeten; maar niet weinig verwonderden wij ons, in hem eenen ouden man, nog mahomedaan (priester?) te zien, vroeger in dienst bij wijlen den heer baron LAWICK VAN PABST. Hij trekt, zoo als hij ons verhaalde, maandelijks 10 guldens, namelijk 5 van den eigenaar des lands en 5 uit de kas van het kindergenootschap te Soerabaija. Zijne lessen strekken zich uit over het Javaansch, Arabisch en Hollandsch, en wat rekenen en schrijven.

Ik ondervroeg eenen scholier, van ongeveer 12 jaren, die toevallig daar aanwezig was, wie de wereld geschapen heeft en wie Christus is, — en op beide vragen antwoordde hij goed, met vrijmoedigheid en op zulk eene fiks verhalende wijze als ik in andere door mij bezochte Europesche scholen hier te lande naauwelijks had gehoord. Hij vertelde mij echter daarbij in het Maleisch, dat hij eerst sedert kort aan het leeren was, en nog niet veel weten kon. Niets natuurlijker dan onze nieuwsgierigheid, hoe deze kinderen het Hollandsch leerden. Daaromtrent gevraagd, liet de meester een lijvig octavo boekdeel voor den dag halen, en denzelfden jongen daaruit een paar regels lezen. Hij deed zulks werktuigelijk vrij goed, doch van geen enkel woord wist hij de beteekenis of vertaling. En welke was nu de titel van het Hollandsch leesboek?

»Luimige nachtwaken van den gepensioneerden majoor, H. RAVELIJN," — hoofdstuk »Het zeemansleven."

. . . . . .

Toen reden wij verder naar Soerabaija, uitgeleid door eene talrijke schaar der dessa-bewoners.

BATAVIA, Augustus 1849. J. MUNNICH.

Antikritiek.

Recensie van eene Brochure: »Kolonisatie op Java, enz., door J. VAN DER BURG. Te Nijmegen, bij J. F. THIEME, 1849;" *voorkomende in de* »Vaderlandsche Letteroefeningen."

Vóór eenige dagen kwam mij bij toeval in handen no. XI, voor de maand September, van het Maandwerk getiteld de »Vaderlandsche Letteroefeningen," waarin de redaktie haar oordeel uitbrengt over vier brochures betreffende de O. I. aangelegenheden, en van welke de door mij geschrevene reeds in de maand December j.l. geannonceerd en in die van Februarij j.l. is uitgegeven. De redaktie heeft dus tijd genoeg gehad om een reisje heen en weder naar Java te maken, ten einde zich b. v. te overtuigen of voor *haar* ook »de toegang naar dat Eldorado zoo goed als gesloten is" — en, des noodig, zelve de »Europesche bevolking", waarover zij ook met ons kibbelt, eens akkuraat na te tellen — alvorens zij hare recensie in het licht zoude geven. De slotsom dier zevenmaandsche — dus ligt nog wel ontijdige — lettervrucht, door haar recensie geheeten, is: »dat mijn werk bij deskundigen weinig ingang zal vinden."

Hoezeer ik volkomen van het gebrekkige mijner brochure bewust ben, — mij dan ook bij het geven van »wenken" bepaald heb .... die de Vad. Lett. zelve »behartigingswaardig" noemt, — en vooral den vorm er van niet zal verdedigen, die tot de hoofdzaak niets behoorde af te doen — zoo gebiedt mij hier echter de aard zelve van bovenstaande oordeelvelling der Vad. Lett. dáártegenover te stellen:

a. Dat in het Handelsblad van den 17 Maart j.l. twee kolommen aan mijne brochure over de Kolonisatie zijn gewijd, waarin buiten al het gunstige, dat men daarin vindt, zelfs de, voorzeker overdrevene, zinsnede voorkomt: »de heer V. D. B. heeft met het schrijven dezer brochure zijn vaderland eene gewigtige dienst bewezen!"

b. Dat mannen, wier namen in Indië en in het vaderland beide, hoog staan aangeschreven, mij hunne schriftelijke zoowel als mondelinge goedkeuring op mijne geschriften hebben te kennen gegeven.

c. Dat mannen als SLOET TOT OLDHUIS, en anderen mijn werk openlijk aangeprezen — immers eervol vermeld hebben — ja de genoemde volksvertegenwoordiger betuigt ook dáárop gedeeltelijk zijne bekende nota gegrond te hebben.

d. Dat in de »Tijdspiegel" nog zeer onlangs mijne laatste brochure op eene allezins vereerende wijze is genoemd, en

e. Dat eindelijk, zoowel mijne eerste brochure, over het kultuur- en monopolie-stelsel, als de in den hoofde dezes bedoelde en laatst uitgekomene, overal *gunstig* zijn aangehaald en beoordeeld, en de recensie van den heer dr. W. R. VAN HOËVELL, in zijn »Tijdschrift voor Neêrlandsch Indië" op dat alles het zegel heeft gedrukt.

Daar nu de redaktie der Vad. Lett. zegt: »dat mijne brochure bij *deskundige* beoordeelaren weinig ingang zal vinden," en zij tot op heden toe de éénige is, bij wie zulks het geval *blijkt* te zijn, volgt daaruit, mijns inziens, vrij logisch, dat *zij* zich in de eerste plaats onder de *deskundigen* rangschikt.

Het zij verre van mij, dat ik haar dien naam zoude willen betwisten; ik gun haar veeleer van harte de streelende satisfaktie, om, bijaldien de *deskundigen* mogten worden opgeroepen, het eerst »den vinger op te steken," maar wanneer men 7 maanden op eene recensie moet zitten broeijen, en er dan nog niets voor den dag komt dan een paar flaauwe vitterijen op punten van zeer ondergeschikt belang, welke met de hoofdzaak naauwelijks iets gemeens hebben; wanneer men dan nog die hoofdzaak niet durft aanroeren; wanneer men dan nog in die ééne bladzijde, welke mij van »gebrek aan logische redenering" beschuldigt, zoo anti-logisch redeneert, dat men een door mij aangehaald punt »allezints der belangstellende aandacht waardig keurt"; verder zegt: »het werk bevat voorzeker vele behartigingswaardige wenken", — en dan besluit met: »maar wij gelooven dat hetzelve bij *deskundige* beoordeelaren weinig ingang zal vinden" ..... dan begint men onwillekeurig met zich geluk te wenschen van niet tot die *deskundigen* te behooren, »bij wie *behartigingswaardige wenken* geen ingang vinden", en besluit men met het *daadwerkelijke* dier *kunde* sterk in twijfel te trekken, vooral wanneer men ziet, hoe weinig die vaderlandsche letteroefenaren op hun eigen terrein te huis schijnen te zijn, als zij in die magistrale recensie een woord als »driest" (door mij in mijn voorwoord gebruikt) met een (?) signaleren, terwijl het één der zuiverste en meest oorspronkelijke woorden is van onze taal, welke vaderlandsche letteroefenaren minstens zoo goed als ik behoorden te kennen!

Niemand zoude het dus vreemd hebben kunnen vinden, bijaldien ik de schouders opgehaald en — gezwegen had; maar dat *deskundige* tijdschrift zegt ook op diezelfde ééne bladzijde (wat kunnen *deskundige* letteroefenaren, welke zoo lang als de onderwerpelijke geoefend hebben, toch veel op *eene* bladzijde spreken zonder eigenlijk iets te *zeggen!?*) »dat ik *geen* onvoorwaardelijk geloof verdien en men voorzigtig moet zijn met het al of niet voor waarheid aannemen van mijne beweringen." En schoon het de redaktie van de V. L. is, welke zulks zegt — er zouden onder hare »bestendige en toegenegen lezers" kunnen zijn, welke eene antiquiteit als dat tijdschrift genoeg respekteerden, om »aan hare beweringen onvoorwaardelijk geloof te slaan," hoe nietsbeduidend en flaauw ook de vijf punten mogen zijn, welke zij, als bewijsgronden, er »met de haren bijsleept." — Het is daarom, dat ik meende, niet te moeten zwijgen — maar eenvoudig tegen het vonnis van dat *eerwaardig* tijdschrift had over te stellen de reeds hierboven aangehaalde recensie van mijne

hier bedoelde brochure, door dr. W. R. VAN HOËVELL, in de 4de aflevering van zijn: »Tijdschrift voor Nederlandsch Indie." Die recensie, welke vijf bladzijden beslaat en allezins streelend is, besluit aldus: »De heer VAN DER BURG heeft, — hoewel nu en dan in eenen minder gewonen — soms wel eens zonderlingen vorm, *overal waarheid gesproken:* moge zijne stem spoedig weerklank vinden!"

Ik laat een iegelijk vrij te beslissen tusschen de oordeelvelling van eenen VAN HOËVELL — en die van de *deskundige* redaktie der Vaderl. Letteroefeningen! Ik wilde alleen bewijzen, dat ik de *waarheid* had geschreven, en haalde daarom de recensie aan van eenen man enz. (*).

Ik zoude hier gevoegelijk kunnen eindigen, — maar voor hen, die evenmin als ik het geluk hebben tot de abonné's op de Vaderl. Letteroef. te behooren, kan het misschien niet onaardig zijn de vijf gewigtige punten te kennen, *waaruit* dat maandschrift *besluit*, »dat ik geen onvoorwaardelijk geloof verdien."

Het *eerste* is mijn gezegde op bladz. 1: »Een land werwaarts voor ons, Nederlanders, zelfs, de toegang zoo goed als gesloten is en van welks innerlijken toestand men hier, over het algemeen, naauwelijks meer kennis draagt, dan van dien der binnenlanden van Afrika!" »Wat moet men" zegt de Vaderl. L. »wel denken van een werk, waarin men op de 1ste bladzijde reeds volzinnen als deze aantreft?"

Dat de Vad. Lett. c. s., die onder een *vaderlandsch* pijpje in de papieren lezen, dat deze of gene met dit of dat schip naar Java vertrokken of van dáár teruggekomen is, — die nu en dan vernemen, dat deze of gene voordeelig geplaatst en op de eene of andere wijze op Java gunstig geslaagd is, — die hier en dáár hooren vertellen, dat deze en gene partikuliere onderneming vooruitgaat — en PIETER of PAULUS (tegenover 25 anderen die buiten hun weten fout gaan!) met eenig fortuin gerepatrieerd is, — die in de »zendelinggenootschappen" geregeld hooren opdreunen, dat de verspreiding van het Evangelie er troostrijke vorderingen maakt.... maar niet weten, dat er op Java, voor 10 millioenen Javanen, slechts *twee* zendelingen zijn, die nog zorgvuldig uit de binnenlanden *geweerd* worden! — dat zij, zeg ik, mijn schrijven voor onzin uitkrijten en het er voor houden, dat mijn 15jarig verblijf in een klimaat van 85° warmte mijn hersenbekken deerlijk moet gehavend hebben, — wie zal zulks wraken?....

Maar weet gij, o geachte redakteuren c. s.! wat *zij* van mijne taal denken, die de zaak meer van nabij kennen dan ik of gij? Dat het de *waarheid* — maar de waarheid *te zacht uitgedrukt* is!

Ja!.... Java is zelfs voor ons, Nederlanders, *zoo goed als* gesloten — en om den juisten zin van mijne woorden te verklaren, behoef ik eenvoudig aan te halen hetgeen de ex-minister J. C. BAUD zegt op bladz. 17 van zijne brochure getiteld: »Het ontslag van den heer J. D. KRUSEMAN, enz." in 1848 uitgegeven bij W. P. VAN STOCKUM, te 's Hage; waar men, onder meer, het volgende leest: »Volkomen rationeel is het dan ook dat de regering *als eene*

(*) Hetgeen de schrijver hier al te gunstig over den redakteur van dit Tijdschrift geschreven heeft, vermeen ik achterwege te moeten laten. REDAKTIE.

»*volstrekte voorwaarde stelt* dat de Europesche ambtenaren, die zij als *werk-*
»*tuigen* bezigt en de Europesche ingezetenen *aan welke zij het verblijf* VER-
»GUNT, aan de inheemsche bevolking *het voorbeeld zullen geven* van die ge-
»hoorzaamheid en onderwerping welke dat bestuur van *haar* verlangt."

Men ziet uit deze woorden van den man, die Java gedurende eene reeks van jaren, zoo wel *in* het land zelf als van uit het ministeriëel kabinet, geregeerd heeft:

1. Dat de ambtenaren in N. Indië, van welke de gouverneur generaal de eerste is, louter »machines" zijn; — daar werktuigen *onontbeerlijk* zijn, *kunnen* die niet geweerd worden.

2. Dat het verblijf van *partikuliere* ingezetenen niets dan eene *gunst* — en dus het bestaan eener dusdanige bevolking op Java geen *regel* maar eene *exceptie* is.

3. Dat als *conditio sine qua non* aan dat ambtenaarschap, zoo wel als aan dat *accès* voor partikulieren, verbonden is eene »*gehoorzaamheid en onderwerping*" zoo als die van de *inheemsche* bevolking gevorderd worden!

Wilt ge nu weten wáárin die »gehoorzaamheid en onderwerping" bestaat, zoo voor den inlander als voor den Europeaan? gij hebt dan slechts te lezen de »Reis over Java, Madura en Bali" en het »Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië" van den heer VAN HOËVELL; die zeggen u beter dan ik het zoude vermogen te doen, waarom de eene opstand in ons Oost-Indië — de eene zamenspanning op Java de andere afwisselt, — en waarom na een bezit van 250 jaren, Java nog slechts *eenige* HONDERDEN PARTIKULIERE Europesche ingezetenen telt, welke zich die leer van »gehoorzaamheid en onderwerping" willen getroosten! Die geschriften zullen u den sleutel geven van het probleema: waarom ambtenaren en partikulieren niet weten, hoe spoedig zij maar zullen repatriëeren, om hier verademing te komen zoeken — niet van het *doodelijk*.... ik meen onvergelijkelijk schoon klimaat, maar van het *juk* dat hen op Java ter nederbuigt en ontzenuwt!

Ik zoude dáár alleen nog hebben bij te voegen, dat, zoo die leer van »gehoorzaamheid en onderwerping" voor den Javaan zwaar te torschen valt — zij den Europeaan driedubbel zwaar drukt — ja schier ondragelijk is. De Javaan *wordt* alleen onderdrukt: de Europeaan is bovendien gedoemd te *helpen* onderdrukken. De Javaan blijft in het land zijner geboorte, ziet zijne kinderen aan zijne zijde opgroeijen en ontwikkelen: — de Europeaan is duizende mijlen van zijne bakermat verwijderd en is gedrongen, om zijne kinderen op hun 5de of 6de jaar naar Europa te zenden, om ze *nimmer* weder te zien!.... want het *zijn* uwe *kinderen* niet meer, die, in manslengte, na eene reeks van jaren, vóór u komen staan met kale kruinen en ingevallen kaken, die de ouderlijke liefde en zorg niet tot schild hadden tegen verleiding en zonde, — die u slechts door hunne meesters hadden hooren noemen — maar u niet leerden beminnen!....

Ik weet, dat velen in Indië van lieverlede zoo geheel naar ziel en ligchaam machine zijn geworden, dat hun zelfs *dat* tamelijk onverschillig geworden is,

en zij zich niet in het minst bekreunende om de zedelijke en godsdienstige beschaving hunner kinderen, tevreden zijn wanneer zij hunne jongens maar *presenteren* kunnen — dat is: als zij het kaartspelen, het dansen en — buigen maar redelijk verstaan .... maar is deze waarheid niet nog bedroevender dan al het overige?

Ja, de redaktie der Vaderl. Lett. heeft gelijk; voor hem, wien zoodanig juk niet te knellend is — wien zoodanige slavernij niet te zwaar valt — voor hem is de toegang tot Java voorzeker niet onvoorwaardelijk gesloten! Maar de toegang blijft echter nog altijd slechts eene *gunst*, welke de willekeur zich de fakulteit heeft vóórbehouden van korteren of langeren duur te doen zijn.

Ja! — het is zoo — de toegang tot Java is voor ons, Nederlanders, nog niet geheel gesloten; 250 groote schepen varen jaarlijks heen en weder sedert het kultuur- en monopoliestelsel die bodems een bestaan verzekert; allen zijn uitmuntend ingerigt voor passagiers van alle rangen en standen, — een half millioen Nederlanders van verschillend kaliber had sedert 1830 gevoegelijk naar N. O. Indië kunnen zijn overgevoerd geworden. — Maar waarom is dan toch de *Europesche* bevolking in die twintig jaren *alleen* vermeerderd geworden met eenige honderden ambtenaren of »werktuigen," welke voor de exploitatie van het kultuur-stelsel benoodigd waren? Waarom telt Java dan tot nog toe, buiten het militaire en civiele leger, slechts eenige *honderden* van het gouvernement *niet direkt* afhankelijke ingezetenen van Nederland in zijnen boezem?

Omdat, wel is waar (en de Vad. Lett. heeft gewis hier weder gelijk!) het gouvernement aan partikulieren niet belet op Java een bestaan te *zoeken* — maar wel zoo veel te beter om er een te *vinden!*

Of als hoedanig zoudt gij, zonder aanstelling tot civiel of militair ambtenaar, naar Java willen gaan?

In den handel?

Het is hier geen »vertrouwen op eigen zienswijze," u daarvoor te verwijzen naar bladz. 109 tot 133 van mijne door de Vad. Lett. gerecenseerde brochure; gij vindt dáár het antwoord — en de daadzaken waarop dat berust!

In de kultuur?

Het is mogelijk, dat hier en daar bij de weinige Europesche landheeren nog een opzieners- of mandoorsplaats vakant is; maar, overigens, daar het gouvernement, na de *Chinezen* in de gelegenheid gesteld te hebben om zich van schoone landerijen te voorzien, zoodat *dezen* de beide residentiën Batavia en Buitenzorg bijna uitsluitend toebehooren, den *verkoop van gronden op Java* heeft afgezworen; daar, buitendien, het monopolie-stelsel alle konkurrentie onmogelijk maakt en de meeste partikuliere koffij-plantagiën heeft te niet doen gaan; — daar van de 60 tabaks-kontrakten, welke door het gouvernement uitgegeven waren, er nog slechts 9 bestaan — zoo lang ze niet vallen? — en de éénige gouvernements-kontrakten, welke winstgevend waren, namelijk die voor de levering van suiker, zoo als ze *thans* verkrijg-

baar zijn, — namelijk *zonder* voorschot, dat vroeger nog wel renteloos gegeven werd, — u noodzaken om *met een aanzienlijk fortuin* naar Java te gaan, — zoo valt er dus, zeg ik, op Java overigens niets te *kultiveren*, dan eene door bittere teleurstelling te verwerven ondervinding!

Als predikant of zendeling?

Van eerstgenoemden mogen er slechts 8 voor geheel Java zijn; de laatstgenoemden worden *geweerd*, vermoedelijk omdat ze het debiet van *opium* zouden kunnen benadeelen.

Als dokter of apotheker?

Even als het getal predikanten, is ook dat der doktoren en apothekers door het gouvernement tot een gering bedrag beperkt; want even als men vermeent de *Inlandsche* bevolking buiten alle geestelijke beschaving en vorming te moeten houden, acht men ligchamelijke hulp en verpleging voor dezelve ten eenenmale overbodig; zoodat zij, bij epidemische en andere gevaarlijke ziekten, zeer geleidelijk uitsterft, zonder dat zich iemand onzer — ik meen onzer *Regering* — daarom in het minst bekreunt. Als een staaltje hiervan beveel ik de lezing aan van eene kleine brochure, getiteld: »Eene Epidemie op Java en de Cholera in Nederland, door JERONYMUS." Zij kost slechts 25 centen; *dat* kan ons de Javaan toch ligt waard zijn, die ONS met zweet en bloed, ja met opoffering van zijne geestelijke en stoffelijke belangen, *helpt* om jaarlijks onze *f* 12 *per hoofd* belasting te betalen! (*).

Als zeeman?

Dan behoorde men eerst de Chinezen, Arabieren en Engelschen te verbannen, en er Nederlandsche kooplieden te brengen, die handel kunnen en mogen drijven en schepen kunnen en mogen hebben!

Als handwerksman, daglooner, enz.?

Jaag eerst de Chinezen weg, in wier handen alle handwerken, ambachten, alle takken van industrie zich uitsluitend bevinden en — zijn ze eenmaal weg? .... dan moet gij nog hier een kapitaal hebben voor uwe uitrusting en op Java *twee solide borgen*. Wáár vindt gij beide in *uwen* staat?

Neen! de toegang op Java is *niet* geheel voor ons *Nederlanders* gesloten; hij is slechts voor *vreemdelingen* alleen *mogelijk* gemaakt! (†)

Mijn gezegde: »dat *men* in ons land, over het algemeen, van den innerlijken toestand van onze O. I. bezittingen niet meer kennis heeft dan van dien der binnenlanden van Afrika," neem ik zoo veel te minder terug, nu ik, tot mijn leedwezen, zie, dat ook een Tijdschrift als de Vad. Lett. schijnt te behooren tot de door mij bedoelde kathegorie, waardoor ik het *gros der natie* verstond.

Ten tweede zegt voornoemde redaktie: »dat het wel een groot vertrouwen op eigen zienswijze zal zijn, wanneer ik op bladz. 4 te lezen gaf: »Dat ik

---

(*) *Buiten* de 36 millioen renten, het ware anders *f* 24 per hoofd!

(†) Zie mijne brochure, getiteld: »Kolonisatie enz.," bladz. 36—41 en 131—133.

veilig durf beweren het gevoelen vertolkt te hebben van allen, die hun Vaderland en Indië beide kennen en beminnen." Ik wensch hierop niets anders te antwoorden, dan dat mijne zienswijze, onder anderen, die is van den man, die door de natie zelve geroepen is geworden, om de gemeenschappelijke belangen van Nederland's Indië in Nederland te ondersteunen en te bevorderen; zoowel die roepstem zijner landgenooten, als de tegenkanting door den heer VAN HOËVELL van de zijde der Regering in Indië en hier ondervonden, pleiten welsprekend voor de *deugdelijkheid* dier zienswijze!

Ten derde zegt Recensent: »de heer VAN DER BURG zal wel niet dan met drogredenen kunnen trachten te bewijzen zijn gezegde: Dat de kapitalen, die in de Handelmaatschappij en de Reederijen zitten, aan den *reëlen* handel en de nijverheid meerendeels onttrokken blijven." *Ik* beweer, dat mijn gezegde, integendeel, alleen met drogredenen kan *bestreden* worden! — *Eene* vraag is genoeg, om daarvan te overtuigen; het is deze. Wat zoude de Nederlandsche Handelmaatschappij op het oogenblik zijn, bijaldien zij had blijven beantwoorden aan haar oorspronkelijk doel, bij Koninklijk Besluit van den 31 Maart 1824, en voorts in art. 59, 62 en 63 harer statuten voorgeschreven, om namelijk hare kapitalen aan handel en nijverheid uitsluitend dienstbaar te maken, en beide te bevorderen?

Hare geschiedenis van 1824 tot 1831, het tijdvak gedurende hetwelk zij voor *eigen rekening* handel dreef en »handel en nijverheid met *eigen middelen* bevorderde," is dáár om het antwoord op die vraag te geven. In 1831 had de Maatschappij reeds zeven millioen guldens verloren, — had zij reeds ongeveer 13,500 aandeelen met een verlies van p. m. 2 millioen guldens door inkoop geamortiseerd, omdat haar omzet hoe langer hoe geringer werd, en was de waarde harer aktiën op 75 % gedaald!

Bijaldien dus de Maatschappij *niet* op eene direkte wijze hare kapitalen aan den reëlen handel en de nijverheid *onttrokken had*, — bijaldien zij niet van stonden af aan opgehouden *had* om *zelf* koopman te zijn, — bijaldien zij haar systema niet geheel omgekeerd en besloten had om, gerugsteund door de Regering, in stede van den *reëlen* handel te *bevorderen*, dien te fnuiken, ja te dooden, — bijaldien zij geene gelegenheid gevonden had om, in stede van hare kapitalen aan haar primitief doel en dus aan de *welvaart* van het Vaderland te wijden, die aan deszelfs *verderf* dienstbaar te maken, door de Regering met enorme sommen te gerieven en haar daardoor in staat te stellen tot het volharden in een stelsel, dat ons in onzen tegenwoordigen benarden toestand gebragt heeft, — in één woord, bijaldien niet de Regering — en dus niemand anders dan de natie — *koopman*, en de Maatschappij bloot *agent* of *kommissionair* geworden ware, en dus, bij slot van rekening, de natie de Handelmaatschappij, in plaats van deze de natie bevoordeeld had — ware die hooggeroemde Handelmaatschappij sinds lang in het *niet* verzonken geweest!

Maar er was een Koninklijk garant, en, zoo als hier boven is aangestipt, konde de Maatschappij, zoo dan al niet aan de natie, immers aan de Rege-

ring diensten bewijzen, welke haar bestaan voór de laatste allerwenschelijkst deden zijn; men sloot dus eene overeenkomst met de Maatschappij, op het kultuur-stelsel gebouwd, welke haar in twee jaren tijds (1832—1834) *al* de verliezen deed terug winnen, welke zij gedurende 8 jaren geleden had, — eene overeenkomst, welke de Maatschappij tot 1847 tot ongeveer 60 millioenen, en dus gemiddeld 4 millioenen guldens 's jaars heeft doen winnen!

Van die 60 millioenen heeft een betrekkelijk zeer gering aantal menschen geprofiteerd, en indien handel en nijverheid middellijk of onmiddellijk, ten gevolge van het kultuur- en monopoliestelsel min of meer bevoordeeld zijn geworden, dan is het *niet door de kapitalen, die in de Handelmaatschappij en de Reederijen zitten*, maar door die, welke de *Natie verliest;* want *zij* is het, welke die 60 millioenen *winst* van de Handelmaatschappij heeft moeten *missen;* het is met *hare* kapitalen, dat handel en nijverheid — voor zoo verre zulks waarheid is — zijn geschraagd, zijn bevoordeeld geworden; de Handelmaatschappij is daaraan even onschuldig, als iedere andere tusschenpartij het zoude geweest zijn, — zij was slechts kommissionair!

Ik wenschte echter tot besluit hierbij te voegen, dat, zoo mijne innige overtuiging is, dat handel en nijverheid bij het bestaan der Handelmaatschappij, *in hare tegenwoordige betrekking tot het gouvernement*, eerder nadeel dan voordeel ondervonden, het evenzeer mijne overtuiging is, dat zij, op zich zelve staande, en onder een doelmatig beheer, van groot nut zoude kunnen zijn en er dus volstrekt geen sprake kan zijn van hare ontbinding.

Bijaldien 's Lands koloniale produkten verkocht werden door een eenvoudig gouvernements-kantoor, onder superintendentie van het departement van Koloniën, hetwelk ligt vierdehalf milloen guldens konde uitwinnen, dan zoude dezelfde hoeveelheid schepen bevracht worden, en de Handelmaatschappij voor haren eigen' handel bovendien een groot aantal bodems noodig hebben, hetgeen thans het geval niet is; terwijl zij dan voorts met hare kapitalen zoude kunnen doen datgene, waarvan zij nu slechts den naam heeft, namelijk de nijverheid, ja de algemeene welvaart bevorderen.

De twee overige aanmerkingen van de Vaderlandsche Letteroefeningen vereischen geene uitvoerige wederlegging, namelijk mijn gezegde: »dat van de Koloniale opbrengsten $\frac{19}{20}$ gedeelten in rook vervliegt," (1) en verder, »dat er slechts ongeveer 500 *van het gouvernement onafhankelijke* Europeanen op Java zouden zijn" (2).

De Redaktie van dat Maandschrift toont zeker vrij naauwkeurig aan, wáár het geld blijft en *hoe* het komt dat van 80 millioen guldens slechts 5 millioenen (dat zij dus met mij ééns is!) overblijven. — Ik heb derhalve alleen het woord »rook" te doen plaats maken voor: »onvruchtbare uitgaven."

Het is de natie zeker vrij onverschillig of $\frac{1}{15}$ van haar bruto inkomen uit Neêrlandsch Indië, aan het ééne of andere verspild wordt, — of het heet: »*zoo*veel voor bedorven muntstelsel in West- of Oost-Indië" of: »zooveel aan

(1) Bladz. 6. (2) Bladz. 8.

renten op, voor hare rekening gemaakte, schulden" of welken *anderen* naam men vermeent er aan te moeten geven, de daadzaak blijft — dat hare O. I. bezittingen voor haar, *direktelijk*, nagenoeg onvruchtbaar blijven.

Wat nu eindelijk de *Europesche bevolking* betreft op Java, zoo wil de Vaderl. Lett. die op 5000 gebragt hebben; *ik* heb gezegd op bladz. 51 dat die, met het leger mede, kan zijn ..... 11,000.
Wanneer men nu dáár afneemt het Europeesch leger, zoo als het destijds op Java was, namelijk 6 á 7000, *zegge*: ..... 7,000.

dan verkrijgt men eene bevolking van ..... 4,000.
Trekt men hiervan af de ambtenaren (civiele) p. m. ..... 3,000.
dan blijft er een getal over van, van het gouvernement *niet direkt* afhankelijke, ingezetenen van ..... 1,000.

zoodat ik pl. m. 500 ingezetenen zoude *gesmokkeld* hebben, door op bladzijde 8 te zeggen, dat er 500 van het gouvernement onafhankelijke Europeaansche ingezetenen op Java zouden zijn!!

Al bevond er zich eene bevolking van 50,000 in plaats van 5000 zielen op Java, zoude dat dan *nog* niet onverklaarbaar zijn, na een bezit van derdehalve eeuw, bij een klimaat zoo als dat op Java — en eene zoo sterk toenemende bevolking in ons land, dat in zich zelve geene ressourses heeft?

Genoeg, ik eindig hiermede mijne refutatie en mijne schrijverij voor het publiek, zoo wel over *deze* als alle overige staats-huishoudkundige of politieke aangelegenheden. Toen in het verleden jaar alom — en in ons vaderland op eene zoo kalme en waardige wijze — de zucht naar noodige hervorming zich openbaarde, — toen wijlen onze afgestorven koning, de algemeen betreurde WILLEM II, het initiatief nam om daartoe op eene geleidelijke wijze te geraken, toen meende ik het een pligt te zijn voor ieder welgezind burger, om, voor zoo veel in hem was, daartoe mede te werken. Het was dáárom, dat ik mijne »wenken" openbaar maakte, en, om te toonen dat mijne bedoelingen opregt en zuiver waren, niet schroomde, hoezeer tegen mijne privaat belangen welligt, ze met mijnen naam te bekrachtigen. Heb ik, met velen, gedwaald? God geve dat dan ten minste zij, die onze staatshulk besturen, haar op den *regten* weg zullen weten te brengen en te houden!

NIJMEGEN, 20 October 1849.

J. VAN DER BURG.

De demonstratie der ingezetenen van Batavia, op den 22 Mei 1848.

16. *Herstel van grieven.*

Uit vele omstandigheden en verschijnselen vermeen ik te mogen afleiden, dat weldra eene betere toekomst voor de ingezetenen van Nederlandsch Indië zal geopend worden. Wat mij tot die hoop grond geeft, is in de eerste plaats de gunstige verandering, die het ministerie van koloniën gebragt heeft in de harde en onregtvaardige bepalingen, welke in de twee laatste afleveringen van dit Tijdschrift bestreden zijn. Uit goede bronnen kan ik het voor velen in Indië hoogst verblijdende berigt mededeelen, dat, met de laatst vertrokken landmail, door den minister aan de Indische regering eenige belangrijke wijzigingen van het pensioensreglement zijn opgedragen, die inderdaad verbeteringen moeten wezen. In de eerste plaats behoort daartoe het intrekken der bepaling, »dat aan hen, die het radikaal van Indisch ambtenaar niet bezitten, slechts de helft kan worden toegelegd van het pensioen, waarop zij anders aanspraak zouden gehad hebben."

De minister, die zijne portefeuille aanvaardt met zulk eene daad van billijkheid en regtvaardigheid, zal bij de Indische ingezetenen het, door veel onregt en willekeur geschokte, vertrouwen op de regering weder opwekken en bevestigen. Wij weten het, dat pensioensreglement was slechts eene der veelvuldige redenen van ontevredenheid, die het autokratisch stelsel zoo algemeen had gemaakt. Maar het behoeft geen betoog, dat het kwaad niet plotseling kan hersteld worden, en dat het reeds veel gewonnen is, wanneer men de wil om te verbeteren en hervormen bij de regering aanwezig ziet, — en hiervan geloof ik, dat de bewijzen nu reeds gegeven zijn, niet alleen door de zoo even medegedeelde verandering in het pensioensreglement, maar ook ten opzigte van het onderwijs, die hoofdbron van grieven en bitter verdriet bij de Indische ingezetenen. Reeds de afgetreden minister E. B. VAN DEN BOSCH had mij de eervolle taak opgedragen, om over die belangrijke aangelegenheid mijne denkbeelden en inzigten uiteen te zetten. Door zijne kort daarop gevolgde aftreding en de langdurige ministeriële crisis, is die arbeid vertraagd, dewijl het onzeker was, of de optredende minister van koloniën in datzelfde mij kenbaar gemaakte verlangen zou deelen. De heer CH. F. PAHUD, die

thans aan het hoofd van het departement van koloniën is geplaatst, heeft mij de verzekering gegeven, dat het eene zijner eerste zorgen zal wezen, om, zoodra ik mijne memorie zal gereed hebben, datgene te doen, waarnaar men in Indië zoo reikhalzend uitziet.

Ook van eene andere zijde hebben dezelfde hoogere aangelegenheden van Indië thans de meeste belangstelling opgewekt. In het verslag der kommissie van rapporteurs der Tweede Kamer van de Staten Generaal omtrent de Staatsbegrooting over 1850, uitgebragt den 30 November l.l., lezen wij het volgende: »Bij de beschouwing van het elfde hoofdstuk (departement van koloniën) zijn in twee afdeelingen meer bijzonder vele onderwerpen ter sprake gekomen, belangrijk uit hoofde van hun gewigt niet alleen voor de Overzeesche bezittingen zelve, maar tevens van invloed op het welzijn en den voorspoed van het moederland. Onder die onderwerpen bekleedde de zedelijke beschaving der inwoners in de Oost-Indische koloniën eene voorname plaats. *Van alles wat daar spoedige en onmisbare verbetering vordert, werd niets zoo dringend geacht als het onderwijs.* Het was, volgens de meening der leden, hier niet de plaats, al de nadeelen op te sommen, welke het uitblijven van verbetering van het onderwijs na zich sleept, maar met den meesten nadruk werd ter dezer gelegenheid nogmaals eene meerdere zorg voor hetzelve aan de Regering aanbevolen." In deze beschouwing bestaat de meest mogelijke overeenstemming tusschen de vertegenwoordiging en het tegenwoordige ministerie. Immers in de memorie van beantwoording van den 6 December l.l. lezen wij: »Het gouvernement neemt gaarne de gedane aanbeveling van zorg voor de verbetering van het onderwijs in de Oost-Indische koloniën aan, te meer omdat hetzelve reeds een punt van gezet onderzoek uitmaakt. De voorstellen, welke het resultaat van dat onderzoek moeten worden, zullen met de meeste belangstelling worden behandeld." De minister is hier wel niet zeer duidelijk, maar bedoelt waarschijnlijk de voorstellen, die het resultaat moeten worden van het onderzoek, dat aan mij is opgedragen.

Deze wenschen, uitgegaan van de volksvertegenwoordiging, in verband met de duidelijk gebleken voornemens en de ondubbelzinnige verklaring van den minister, geven aan de Indische ingezetenen de gegronde hoop, dat thans een schooner dageraad aanbreekt. Met een verbeterd schoolwezen, met wijziging van de bepalingen op het radikaal (iets dat daarmede onmiddellijk in verband staat), en met eene wet op de drukpers, waardoor de belemmeringen worden weggenomen, die thans alle ontwikkeling en vooruitgang in den weg staan, zal ook de stoffelijke voorspoed van zelve toenemen. Tallooze bronnen van welvaart en rijkdom, thans gesloten omdat er geen wrijving van gedachten en wisseling van denkbeelden bestaat, zullen worden opgespoord en geopend; de gebreken en misslagen in verschillende takken van bestuur, vroeger de oorzaken van ontevredenheid, onrust en veelvuldig kwaad, zullen worden aangewezen en hersteld of voorkomen; de regering zal zich daardoor bemind, geacht en geëerbiedigd maken, en alzoo krachtig worden door billijkheid en regtvaardigheid. Welhaast zal die inwendige toestand van Indië terugwerken

op het moederland. Wanneer de toegang tot onze rijke overzeesche bezittingen niet meer eene tegen wil en dank toegestane gunst zal wezen, maar het gouvernement de Nederlandsche burgers opwekt en aanspoort, om door hunne wetenschap, ondernemingzucht en industrie Indië te beweldadigen en zich zelve te verrijken; wanneer de beschaving langzamerhand ook over de Indische volkeren hare zegeningen verspreidt en behoeften doet geboren worden, waarin de Nederlandsche nijverheid voorziet — dan zullen de belangen van het moederland en de kolonie in overeenstemming zijn gebragt en op vaste grondslagen rusten.

Wij verblijden ons nu reeds in dat schoone verschiet. Maar tot de verwezenlijking van die verwachting, behooren de ingezetenen van Indië krachtdadig mede te werken. Zij hebben nu reeds gezien, dat eene goede zaak, wanneer zij waardig en met eerlijke wapenen wordt verdedigd, eindelijk zegeviert. Zij moeten dus het tegenwoordig ministerie en de vertegenwoordiging ondersteunen, door mededeelingen te doen van alles wat dienen kan om licht te verspreiden over den waarachtigen toestand van Indië, en door zelve hunne denkbeelden te publiceren over de belangrijke koloniale aangelegenheden, welke eerlang bij de wet moeten geregeld worden. De bladen van dit Tijdschrift staan hun daartoe bij voortduring ten dienste.

VARIA.

In het Algemeen Handelsblad van den 14 Mei j.l., no. 5448, komt eene beoordeeling voor van het te Batavia uitgegeven jaarboekje »*Warnasarie* voor 1849." De ondergeteekende laat én dat boekje én die beoordeeling geheel in hunne waarde en onaangeroerd. Slechts kan hij niet voorbijgaan eene vraag te beantwoorden, welke hem persoonlijk geldt, en voorkomt aan het slot der bedoelde recensie: »Waarom is de heer J. MUNNICH, zijnen gewezen mederedakteur, den heer S. VAN DEVENTER, JSZ., niet ter zijde gebleven en, wat erger is, waarom heeft hij zijne medewerking geheel aan het boekje onttrokken?"

Uit aanmerking van persoonlijke onbeduidendheid, uit kieschheid, heeft hij vermeend de reden zijner terugtrekking van de Indische pers tot hiertoe voor het publiek te moeten verzwijgen; de gelegenheid kwam hem minder gepast voor, om zich in dezen ongeroepen op den voorgrond te willen stellen. Thans echter, nu de vraag in het openbaar geschiedt, thans acht hij zich geregtigd en geroepen om haar openlijk te beantwoorden.

Voor het publiek zou eene vermelding van de kleinere, hem persoonlijk betreffende, omstandigheden, welke hem aanleiding gaven om vooreerst zijne pen aan de drukpers in Indië te onttrekken, niet veel waarde bezitten, hoezeer hij bereid blijft om, zoo noodig, ook die te openbaren. Laten wij liever de aandacht van den persoon zooveel mogelijk afwenden, en ze aan de algemeene zaak schenken; want deze is het, welke, naar onze overtuiging, vooral in Indië wat meer op den voorgrond dient te komen. Het behoeft niet herhaald te worden, hoe in het begin van 1848 de maatschappij der beschaving zich op eenmaal geroepen gevoelde om haren inwendigen toestand, hare wetten, hare belangen in volle waarheid te leeren kennen; noch dat zij hare gebreken ontdekte, besefte en beleed; noch dat zij de beginselen ter verbetering onderzocht en vaststelde. Toen gevoelde zij, dat zij reeds eene omwenteling had voorbereid en bewerkt, niet slechts in de staten der aarde, maar veel meer eene omwenteling in den geest der menschheid, die niet stilstaat, die zich door niets in zijn voorwaarts streven laat stuiten. Is het wonder, dat dit algemeene leven ook het individu ontwaakte en zich ernstig afvroeg: »Wat eischt het algemeene belang op het oogenblik ook van mij, en welken weg moet ook ik inslaan en voortaan houden om daartoe mede te werken?" Is het wonder, dat elk voor zich ernstig bepeinsde, wat nuttig en noodzakelijk is voor het dierbare Vaderland en deszelfs Overzeesche bezittingen? Is het wonder, dat zoodanige overweging in zulk

een tijdsgewricht ook den individuëlen kolonist aanspoorde, om in zijn leven, in zijne handelingen, die beginselen aan te nemen, te eerbiedigen en vast te houden, welke, naar zijne zienswijze, reeds lang moesten hebben bestaan ter bevordering van het algemeene belang? Is het daarom wonder eindelijk, dat hij zijne hand onttrok aan handelingen, met zulke beginselen in strijd, berouw gevoelende daaraan, in een tijdperk van laauwheid en onverschilligheid omtrent het algemeene belang, ooit zijne hand geleend te hebben, — behoudens alle dankbaarheid aan het publiek, dat hem in zijnen arbeid welwillend ondersteunde?

Steller dezes dringt noch die meening, noch die beginselen aan anderen op; veel minder wil hij anders denkenden en anders handelenden veroordeelen. Slechts werd hij geroepen, om eene vraag te beantwoorden, hem wel persoonlijk geldende, doch naauw zamenhangende met de belangrijke algemeene kwestie: de Indische pers met hare censuur of liever bandeloosheid. Hij acht zich onbevoegd om deze laatste aangelegenheid hier te bepleiten. Hij laat het aan anderen over om het *voor* en *tegen* wel te wikken en dan spoedig te beslissen. Hij voor zich hoopt, dat het voorbeeld der Engelschen in Britsch-Indië, trots de tegenkantingen van den grooten en wijzen MALCOLM in der tijd, door de Nederlanders in den Indischen archipel weldra zal gevolgd worden, opdat men niet zijne toevlugt tot de nabijgelegen naburen en hunne vrije pers moge nemen. De natie gevoele, dat niet alleen eene volle openbaarheid van feiten, maar ook eene openbare wrijving van gedachten over Indië haar onmisbaar is geworden, en dat zij hiertoe niet anders kan geraken dan door eene wettige vrijheid der drukpers in Indië zelf. De natie verlate in alle opzigten haar stelsel van dwang, dat tot allerlei verkeerdheid, benaauwing, en eindelijk, blijkens de wereldgeschiedenis, ten verderve leidt, en zij bewandele gerust en vrijmoedig, *ook ten aanzien harer Overzeesche gewesten*, de baan der vrijzinnigheid, reeds zoo lang door haar zelve in het Moederland betreden. De natie eische en gebruike voor zich zelve geene vrijheden, om ze aan hare stamgenooten, *tot haar eigen nadeel*, te onthouden. De natie verwerpe de censuur op de drukpers in Indië, die regtbank van kortzigtige staatkunde, partijdige uitlegging en persoonlijken druk; maar nog meer verwerpe zij de thans door sommigen hier gepredikt wordende leus: »men mag nu in Indië alles drukken wat men wil," als eene uitgezochte drogrede van willekeur en bandeloosheid, welke altijd natuurlijk dáár heerschen, waar geene wetten bestaan. De natie griffe daarentegen diep in haar gemoed de woorden, eenmaal door haren voormaligen eersten minister Mr. D. DONKER CURTIUS geuit: »De vrijheid van drukpers is de koningin der aarde; wie haar verbreekt zal door haar verbroken worden." Dan moge die wettige vrijheid een einde maken aan al de twistgedingen en moeijelijkheden, over de Indische pers ontstaan. Dan zal het licht der openbaarheid voor het oog van Nederland deze gewesten beschijnen. Dan bloeijen hier de wetenschap en hare aanverwanten, kunst, volksonderwijs, regt, staatsbestuur, in 't kort elke menschelijke werk-

zaamheid, in hare vrije ontwikkeling, tot bevordering en ondersteuning van het ware, *bestendige*, algemeene, gemeenschappelijke welzijn. Dan zullen zij, die nu voor de wetteloosheid der pers terug deinsden, maar dan beschermd door en verantwoordelijk voor de nationale wet, de eersten zijn om het lezend en denkend publiek zoo mogelijk weder met bloemen en vruchten van hunnen arbeid te behagen.

Batavia, Augustus 1849. J. MUNNICH.

DELFT, 20 Nov. 1849.

Mijnheer de Redakteur!

Daar ik de overtuiging heb, dat uw tijdschrift vooral de strekking heeft om eene meer grondige kennis van onze Oost-Indische bezittingen en van alles wat daarmede in verband staat, te verspreiden, zoo twijfel ik geen oogenblik, of gij zult het volgende daarin wel een plaatsje vergunnen, dat eenigzins een tegenhanger zijn kan voor uwe artikels over »Laboean, Serawak, de noord-oostkust van Borneo en de sulthan van Soeloe," in de eerste afleveringen van dezen jaargang van dit tijdschrift medegedeeld.

Ik ben niet van plan, eigen bedenkingen tegen de uwe over te stellen, maar wil mij slechts bepalen tot de aanhaling van eenige plaatsen, die ik onlangs vond in een Engelsch werk, en die, vergeleken met de beschrijving, die gij volgens den heer VAN DEN DUNGEN GRONOVIUS van Borneo's N.O.kust geeft en de *daarop* gegronde redeneringen, strekken kunnen om deze beiden wel wat te wijzigen.

Alleen zij het mij vergund aan te merken, dat de heer VAN D. D. G. toch wel niet zal geweest zijn »een ooggetuige" dier door hem beschreven streken langs Borneo's kust, want dan hadden wij mogen verwachten, dat ook in het verhaal zijner expeditie naar Soeloe van dat uitstapje zou gewag gemaakt zijn, en dat die beschrijving waarschijnlijk wel wat anders zou zijn uitgevallen. Ik wil niet zeggen, dat het land, dat hij als zoo heerlijk beschrijft, in plaats daarvan juist het tegenovergestelde zijn zou, maar na de lektuur van het door mij bedoeld werk is het mij voorgekomen, dat men op de juistheid zijner berigten niet onbepaald mag vertrouwen, en dat er omstandigheden *niet* in opgenomen zijn, die ons enthusiasme voor een spoedige vestiging in die streek wel wat kunnen bekoelen, of liever de onmogelijkheid er van klaar doen inzien.

Dan ter zake. Het Engelsche werk is de beschrijving der expeditie van de »Samarang" onder bevel van sir EDWARD BELCHER, in de wateren van de noord-west- en de noord-oostkust van Borneo, van Soeloe, de Philippinen enz. van 1843 tot en met 1846 (*). De expeditie heeft in lang na niet de

---

(*) „Narrative of the voyage of H. M. S. Samarang, during the years 1843-1846 — by Capt. Sir EDWARD BELCHER, Commander of the expedition. In two volumes. Lond.

geheele kust bezocht, die de heer V. D. D. G. beschrijft. Voor zoo ver deze kust den heer BELCHER niet bekend is, ontvangen wij van hem alleen een uittreksel uit eene beschrijving er van, die een 80 jaar geleden door DALRYMPLE gegeven werd; doch waar hij haar kent, geeft hij ook eenige verbeteringen op DALRYMPLE's werk, waaruit evenwel blijkt dat die beschrijving ook nu nog niet te verwerpen is.

Nu heeft deze die streken ook niet zelf bezocht, maar hij heeft van de Soeloenezen zijne berigten opgedaan. Zoo komt het waarschijnlijk, dat na hem alle oorspronkelijke inwoners dier kusten, onverschillig van welken stam zij zijn, *Idaän* of *Idan* genoemd zijn. Het is de naam, dien de Soeloenezen aan hen geven. Ook bij den heer V. D. D. G. vinden wij hem terug.

Over het geheel is de beschrijving, welke wij in uw tijdschrift hebben, veel uitvoeriger dan die van DALRYMPLE. Deze laatste is ook minder mooi, minder overdreven mag ik wel zeggen, dan de andere. Somtijds echter komen zij *bijna woordelijk* overeen.

Die beschrijving van DALRYMPLE hier over te nemen, zou wat lang zijn, daar ik dan ook moeijelijk de aanmerkingen kon achterwege laten, die de heer BELCHER er hier en daar bijvoegt. Een enkele daarvan deel ik hier echter mede. Zoo zegt hij bijv. van het *meer van Kini-baloe* (verg. dit Tijds. dl. I, bl. 77): »From the best information which we were able to obtain, the description of the Lake of Kini-balu and the inhabitants of that region, is considered nearly fabulous. The eastern rivers of Borneo about the Curan region, result from lakes of their own, possibly a chain may extend towards Borneo Proper, but our intelligent friends at Gunung Tabor asserted that they were on the near side of a mountain five days journey from Bulungan." Bij de hiervoor op pag. 80 gegeven beschrijving van *Tambesan* voeg ik uit BELCHER's werk het volgende: »It is supposed that this is the head quarters, or general rendez-vous, of the pirates of the neighbouring seas, and that all the lawless traders assemble here to exchange property. Here the Bugis, as well as the contraband Singapore traders, furnish the necessary supplies, of arms and ammunition, to those vessels which dare not enter a port under European jurisdiction. The property in the market, although in many cases drawn from the resources of that part of Borneo, may be considered as resulting either from piracy or oppressive taxes levied upon the people of these islands; amongst the most prominent objects at these sales, I am informed that slaves, captured by the Illanons on the coasts of the Bisayas, are to be found, and from this point westerly, as well as southerly, they are distributed along the coast. There is also another port, *Tooncoo*, on the southern side of Unsang, where a considerable slave market is held, but this is considered so completely a pirate den, that no traders venture there.".

Ik laat hier nog een passage volgen, die voor de geheele beschouwing der

---

1848." Van deze zelfde reis is een korter beschrijving uitgegeven door MARRYAT, onder den titel: » Borneo and the eastern Archipelago. Lond. 1848", in een deel gr. 8°.

zaak van geen gering gewigt is: »Viewing Balambangan, therefore, as a position for a settlement (*), it does not appear to offer one single inducement. The population of Banguey is stated by the people on the Borneo coast to be composed entirely of the Bajows or Sea Gipsies, and Idaan, which are periodically visited by the Malay authorities of Maludu Bay, for the purpose of receiving their tribute of Bird's nest, Tripang, Pearl, and Pearl Shells. The natives of Banguey have no commerce; the only chance of trade would be with Maludu Bay, and this is already so completely forestalled, either by the Bugis traders from Celebes, or the Arab Seriffs from Borneo Proper, that there is not the slightest probability of their bringing the produce of their villages in the interior, to seek a British market at Balambangan.

This is not a mere speculative opinion. I have looked very closely into the general habits and transactions of the accessible tribes, and their sources of trade in Borneo, Sooloo, and Singapore, and I have it from personal observation, as well as the best European authority, that no commerce can be carried on in these regions without the intervention of the Arab or Malay, unless the European agent visits or resides, and personally transacts the business, on the spot. I have before alluded to Mr. WIJNDHAM, resident at Sooloo; from many conversations with that gentleman, who is an individual coming strictly within my meaning, I have reason to know that no profitable trade can be pursued where the intervention of a Malay occurs. I was thoroughly acquainted with the value of the goods lent by him on credit, as well as the returns for them, and in the offers made to me by the sultan of Gunung Taboor, begging me to induce English merchants »to reside at Gunung Taboor, and trade," I ascertained, that he was a loser of nearly three hundred per cent, by trusting to his agent, Si Dawut (†). I had occasion, also, to deal with the Bugis traders, who endeavoured to monopolize the whole trade of Borneo; and I found, by reference to their transactions with the sultan of Balungan, as well as at Gunung Taboor, that their profits were enormous, charging for the quantity of rice, valued at about one dollar at Sooloo, about forty dollars here. With regard to handkerchiefs, valued at two dollars, Sooloo, we could not make a comparison, as those from Celebes passed through Dutch channels; but the intrinsic value at which the sultan reckoned them was ten dollars each, being five hundred per cent. on the Manila prices, and if exchanged for Bird's nests, sometimes reaching the value of twenty.

(*) In Maart 1775 zijn de Engelschen door een aanzienlijken Soeloenees van Balambangan verdreven, en dat zonder medeweten van den sulthan, van wien zij dat eiland in vollen eigendom verkregen hadden. Ik weet niet of er tegen hun blijvende regten op dat eiland veel is in te brengen.

(†) Het is niet zonder belangrijkheid, om in de »Bijdragen tot de kennis der Nederlandsche en vreemde kolonien" 1847, p. 74 en volgg., het »berigt" te lezen »aangaande den togt van Z. M. schoener Egmond, naar Berow, op de oostkust van Borneo, in het najaar van 1844" en daarmede te vergelijken den togt weinige maanden later door kapit. BELCHER naar diezelfde streek ondernomen. Het is deze togt, waarop hij hier doelt, en hij is in het eerste deel van het aangehaalde werk beschreven.

These remarks are intended to apply chiefly to the supposed sources of trade arising from Maludu Bay with Balambangan. On the value of this trade I am informed that nothing but Camphor-Barus, Seed-Pearls, Shells, Tripang, and a small quantity of Tortoise Shell, may be expected from this source; and this not offering sufficient profit to an Arab merchant to repeat the venture at the risk of his property, as well as life. We may safely inquire then, would an English trader, differing so totally in religion, enter these haunts of what are designated, at the present day, »pirate dens," to seek for goods where one of their own tribe is scarcely safe? It is only necessary to turn our attention to the river Kotai. Have the Dutch, or English, after repeated attempts for a series of years, succeeded in opening trade, by the intervention of Europeans, with the Ruling Powers in that river? It is monopolized by the Bugis traders of Celebes, and so great is their influence there, that it is supposed to be their object to exclude even their own allies, the Dutch. This feeling prevails throughout Borneo, but at Gunung Taboor, as well as at Balungan, the Sultans have been taught to what extent they suffer, by allowing themselves to be imposed upon by these wandering merchants. They have now ascertained that the goods previously imported are very far inferior in quality to those of British manufacture, and that the prices charged by the Bugis traders are about eight hundred per cent above a fair return, or considerably greater than if they opened a direct trade with Singapore in their own vessels, an event which will certainly follow the suppression of piracy on the shores of Borneo.

These observations apply particularly to the rivers in the Curan district, where the produce of the native tribes of the interior would arrive at a free market, uncontrolled by the customary tyranny of the Malay rulers. But there is another trading position on the N. E. angle of Borneo, where the merchant is saved the trouble, as well as risk, of seeking an inland market. This is within the Island of Tambisan, or, in the harbour formed by the canal which separates it from Unsang." — Hier volgt hetgeen ik van Tambaisan (*sic?*) reeds aangehaald heb. De schrijver gaat dus voort: »When piracy ceases upon these coasts, and Labuan offers similar advantages for trading, as Singapore, Tambesan may become an important intermediate position, as the southern rivers would find there a mart for their goods without the risk and tediousness of the Singapore voyage.

The establishment of a British post or colony on any part of the northern shores of Borneo, will not, I suspect, induce any of the native authorities to *send* their produce thither for sale. At Maludu Bay, in particular, the destruction of seriff HOUSMAN has deprived the people of that region, of the only energetic ruler who could have afforded protection to European traders. The natural feeling of enmity towards the nation which has punished them so severely, is likely to continue for some time, and Bugis and Malay influence will, for a long period, prevent our countrymen from any intercourse with the interior of this region. With regard to Balabac, and the islands north-

ward, towards Manila, they are but thinly inhabited, by a similar race to those of Banguey, and are so averse to communication with foreigners, that they could only be dealt with through the objectionable intervention of Malay or Bugis agents.

The produce of this trade would be chiefly confined to the fishery, including Baat, or Béche de mer, Pearl Oyster Shells, Pearls, Agal Agal and possibly the blachong e. q. s."

Eene Hollandsche stad aan de baai van Sandakan schijnt vooreerst nog wel een Utopia. — Maar ik heb beloofd mij van eigen aanmerkingen te onthouden. Uit het aangehaalde zullen er zich van zelf wel eenige opdoen.

J. PIJNAPPEL, GZ.

P.S. Toen ik het bovenstaande reeds geschreven had, ben ik attent gemaakt op een aanhaling in eene der vorige Javasche Couranten, waarin van het rapport van den heer VAN DEN DUNGEN GRONOVIUS sprake is. Ik heb dan ook in het nommer van den 21 April l.l. een noot gevonden, waarin van de beschrijving van Borneo's O.kust, door dien heer gegeven, gezegd wordt: »dat die narigten van plaatselijken aard, bleken woordelijk vertaald te zijn, van pag. 53 tot 57, van een artikel, getiteld: *some particulars relating to Sulu, in the Archipelago of Felicia, by* J. HUNT, esq., in 1837 te Singapore gedrukt in de *Notices of the Indian Archipelago and adjacent countries, by* J. H. MOOR. Het was mij aangenaam op deze wijs mijn gevoelen bevestigd te zien omtrent het minder vertrouwen, dat die berigten verdienden (*).

Wanneer wij het koloniale stelsel, door de regering tot dus verre gevolgd, beschouwen in tegenoverstelling van hetgeen zij verlangen, die dat systeem afkeuren en bestrijden, dan zien wij inderdaad twée lijnregt tegen elkander overstaande beginselen. Aan den eenen kant de exploitatie der buitenlandsche bezittingen *uitsluitend* door het gouvernement in het direkt belang der schatkist, — aan den anderen kant de ontwikkeling der produktive krachten der Indische landen en volkeren door de Nederlandsche natie zelve, in het gemeenschappelijk belang van die volkeren en die natie onderling. Het tegenwoor-

---

(*) Het zij mij vergund op bovenstaanden brief van eene hand, die ik hoop, dat dikwijls mijn Tijdschrift met hare bijdragen zal opluisteren, eene enkele aanmerking te maken. Ik wil gaarne erkennen, dat de beschrijving van de N. oostkust van Borneo, in de eerste aflevering van dezen jaargang voorkomende, met warmte is geschreven; maar ik zie niet in, dat door het hier medegedeelde uit de werken van DALRYMPLE en BELCHER zou blijken, dat die beschrijving onwaarheid zou bevatten, of dat het plan, 't welk op blz. 240 en volgenden van de vierde aflevering wordt voorgesteld, onuitvoerbaar zou wezen. Juist door de verwezenlijking van dat plan zouden vele handelsbezwaren, die de genoemde schrijvers hebben aangetroffen, worden uit den weg geruimd. Zoo zou bij voorbeeld aan de zeeroovers, waarvan BELCHER spreekt, door eene Europesche nederzetting aan de Sandakan-baai, behoorlijk door stoombooten beschermd, een gevoelige slag worden toegebragt. Men houde overigens wel in het oog, dat BELCHER meer de vestiging van een etablissement voor den handel schijnt te bedoelen, misschien wel individueël, zoo als b. v. de heer KING op het eiland Lombok en de heer LANGE op Bali gedaan hebben, maar dat wij van eene *kolonisatie* spreken, die ook zelve de voortbrengselen van het land exploiteert. *Redaktie.*

dige ministerie heeft zich nog niet verklaard, welk van deze beide grondbeginselen het zijne is, ofschoon het daartoe reeds eenigzins de gelegenheid gehad heeft. In het verslag der kommissie van rapporteurs omtrent de staatsbegrooting voor 1850, wordt, op hoofdstuk XI, gezegd: »Ook de stoffelijke belangen vestigden de aandacht. Omtrent vele belangrijke vraagpunten, welke in de laatste tijden zoo breedvoerig in openbare geschriften zijn behandeld, zou de kennis van het gevoelen der regering hoogst welkom zijn. Zoo is door sommige leden gevraagd, of de verpachting van tinmijnen op Banka, het overgeven van andere mijnen in Oost-Indië aan de industrie van bijzondere personen, de invoering eener geregelde stoompakketvaart, waarvan gelukkige uitkomsten worden voorspeld, in de plannen der regering liggen." Het antwoord was echter eenigzins ontwijkend. »De stoffelijke belangen, waarvan gesproken wordt," zoo heet het, »ontgaan de aandacht der regering niet. De verpachting van tinmijnen op Banka, het overgeven van andere mijnen aan de industrie van bijzondere personen, de invoering eener geregelde stoompakketvaart in Indië zijn zaken, welke eerst dan in ernstige overweging kunnen genomen worden, wanneer deswege voorstellen, op aannemelijke gronden steunende, worden ontvangen." Begrijpen wij het wel, dan wil de regering wachten met zich te verklaren, tot dat, hetzij in de genoemde aangelegenheden, 't zij in andere zaken, haar bepaalde voorstellen door partikuliere personen of korporatiën worden gedaan. Wij zouden dit laatste volkomen goedkeuren, indien zij slechts het beginsel, dat zij als het hare belijdt, op den voorgrond had geplaatst. In alle geval is het de pligt van allen, die kennis, lust, moed en vermogen hebben, om den een' of anderen tak van industrie in Indië in beoefening te brengen, thans hunne »voorstellen op aannemelijke gronden steunende," aan het gouvernement aan te bieden. Wij hopen, dat onze landgenooten in het Vaderland en in Indië dezen wenk der regering niet onopgemerkt zullen laten. Het ontbreekt in onze uitgestrekte en rijke Overzeesche bezittingen voorzeker niet aan gelegenheid voor den landbouw, voor de scheepvaart, voor het mijnwezen en voor tallooze andere takken van industrie. Het ontbreekt slechts aan eene algemeen verspreide kennis van de onuitputtelijke schatten, die daar nog verborgen liggen, en dien ten gevolge aan lust en moed, om iets te ondernemen. Het ontbreekt aan wisseling van gedachten en wrijving van denkbeelden onder de ingezetenen van Indië zelve over de bronnen van welvaart, die ze rondom zich zien, maar die ze, geklemd als ze zijn in de magt van een regeringsstelsel dat alle zelfstandige ontwikkeling schuwt, onopgemerkt moeten laten. Het zal dus noodig zijn, dat het ministerie ten spoedigste zich over het beginsel van partikuliere industrie of uitsluitende gouvernements-exploitatie verklare, en dat het, zoo het voor het eerste gestemd is, onmiddellijk de banden slake, waarin de drukpers is gekluisterd.

DE REDAKTIE.

In eene nota, gevoegd bij het verslag van de kommissie van rapporteurs over de staatsbegrooting voor 1850, is aangetoond, hoe vele hoogst noodzakelijke verbeteringen en hervormingen in Indië niet plaats hebben, ten einde, door de daartoe vereischte uitgaven, het vermoedelijk batig slot der Indische opbrengsten niet te verminderen. Men heeft gewezen op de verwaarloozing der rijstkultuur, het niet graven van waterleidingen, het niet kadastraal opnemen der velden, den gedwongen arbeid der Javanen, het uitblijven van verbeteringen in het zoutmonopolie, — en men zou nog ontelbaar andere aangelegenheden kunnen herinnerd hebben, waarop bezuinigd en beknibbeld wordt, alles ten verderve der kolonie en tot groot nadeel van het moederland. Maar men heeft daarmede waarschijnlijk niet willen te kennen geven, dat de regering in Indië over 't algemeen spaarzaam en zuinig is. Daar valt vrij wat uit te winnen op posten, waarbij slechts hooggeplaatste personen belang hebben; wanneer het zulke onderwerpen geldt, dan is men niet karig, dan weet men van geen besparen.

Onder de geldverspillingen, die gedurende eenen zeer geruimen tijd en vooral in de laatste jaren hebben plaats gehad, moeten in de eerste plaats gerekend worden de verbazende sommen, die aan het civiel bouwdepartement zijn te koste gelegd, en wel de zoodanige, die niet tot noodzakelijk onderhoud of bevestiging van bestaande, maar tot oprigting van nieuwe en uitbreiding van aanwezige openbare gebouwen, ruimschoots zijn aangewend. Een aantal residentie-huizen op Java levert daarvan een doorslaand bewijs; ze zijn niet *onderhouden*, maar gedurig *verfraaid*, *vergroot* en *veraangenaamd*. De elkander onophoudelijk afwisselende en spoedig opvolgende residenten hadden ieder hun bijzonder inzigt in 't geen ze voor goed en schoon hielden, en volgden dat ruimschoots op in het bijbouwen, veranderen en toevoegen der residentiehuizen, alles ten koste van 's lands geldmiddelen. Het zou der moeite waard zijn, eene vergelijking te maken tusschen de statistiek der openbare gebouwen en kantoren op het eiland Java van voor 25 of 30 jaren, en den uitgebreiden staat, waarin de meeste dier gebouwen zich thans bevinden. Maar wanneer men nu de millioenen schats, die, zoo *gewoon* als *buitengewoon*, in datzelfde tijdvak aan het civiel bouwdepartement zijn ten koste gelegd, in aanmerking neemt, dan moet men erkennen, dat de staat voor diezelfde verbazende som nog niet veel bezit, en dat zij nuttiger had kunnen worden aangewend. En aan den anderen kant zou men, bij nader onderzoek, toch nog weder tot het zeer zonderling resultaat kunnen geraken, dat aan vele openbare gebouwen werkelijk nog meer is uitgegeven dan de daarvoor begroote en van gouvernementswege toegestane cijfers hebben bedragen. Aan een huis, waarvoor b. v. tien of twintig duizend gulden was beschikbaar gesteld, werd bijna het dubbelde aan opbouw of uitbreiding aangewend. Deze tegenstrijdigheid is ongetwijfeld voor ieder oningewijde een raadsel; maar zij wordt opgelost door het feit, dat al het meerdere moest gevonden worden uit de bijdragen der schamele bevolking, die genoodzaakt werd de daarvoor benoodigde bouwmaterialen te leveren, of, bij wege van

zoogenaamde heerediensten, aan die gebouwen, zonder eenige noemwaardige belooning, te arbeiden.

Ook ter hoofdplaats Batavia zelve, werden nog zeer onlangs tonnen gouds besteed, om een zoogenaamd paleis van justitie te doen opbouwen; voorts, om, ten gerieve van den gouverneur-generaal, niet alleen diens hôtel op Rijswijk, op eene kostbare wijze, te veranderen, maar ook om daarachter nieuwe gebouwen voor de van Buitenzorg overgeplaatste algemeene secretarie op te trekken; en om eindelijk, tot gemak van den algemeenen secretaris mr. C. VISSCHER, een partikulier woonhuis boven de waarde aan te koopen. Wij treden niet in eene beschouwing en beoordeeling, in hoe verre deze gebouwen aan het doel beantwoorden, en of zij den toets van soliditeit en goeden smaak kunnen doorstaan; wij verwijzen daaromtrent liever naar hetgeen op blz. 305 van dit Tijdschrift voorkomt. Maar zeker is het, dat er, bij de financiële moeijelijkheden, waarin het vaderland verkeert, geene gebiedende noodzakelijkheid bestond, om al die uitgaven te doen. Gedurende twintig jaren had het hoog geregtshof in het gouvernements-paleis te Weltevreden zitting; wanneer men nu een twee- of drietal lokalen, die de algemeene secretaris liever voor zich behield, daaraan had toegevoegd, dan was deze zelfde toestand ook bij de nieuwe orde van zaken voor het justitiewezen, *vooreerst* voldoende geweest. Eene benoeming ad vitam van de regterlijke ambtenaren zou aan de regtspleging meer kracht en waardigheid hebben bijgezet, dan het zoogenaamde paleis van justitie, waarin het hoog geregtshof thans vergadert.

Evenzoo is het gelegen met de kostbare veranderingen aan het hôtel te Rijswijk en met den aanbouw en aankoop van lokalen ten dienste van den algemeenen secretaris en zijne secretarie. Nu veertien jaren geleden begreep men, dat de gouverneur generaal in den regel te Buitenzorg behoorde te resideren. Dientengevolge werden aldaar kostbare gebouwen opgetrokken en lokalen gekocht voor de algemeene secretarie en de direktie der kultures. Thans heeft de tijdelijke gouverneur generaal de fantasie van te Batavia te willen wonen, en heeft het ministerie van kolonien, op herhaalden aandrang van dien landvoogd, daarin bewilligd. Misschien zal zijn opvolger weder eene andere neiging gevoelen. En zoo zal de schatkist nog vele tonnen gouds kunnen opofferen, gelijk zij nu gedaan heeft, bij de verplaatsing van den zetel der regering van Batavia naar Buitenzorg, en weder van Buitenzorg naar Batavia. Indien wij wel onderrigt zijn, dan meende de tegenwoordige gouverneur generaal, dat zijn doorgaand en vast verblijf te Batavia de dienst zou bevorderen. Zelfs moet hij zijne komst in die hoofdplaats nog eenige maanden vervroegd hebben, omdat, door nalatigheid van den resident van Batavia, de belangrijke berigten, die de overlandpost van Februarij 1848 aanbragt, hem vele uren later zijn geworden dan behoorde. Maar waarom niet liever den schuldige gestraft, dan het op 's lands kas te verhalen? Waarom zich niet liever met hetzelfde hôtel te vreden gesteld, waarin de baron VAN DER CAPELLEN tien jaren doorbragt, en even als hij de

helft van den tijd te Buitenzorg en de helft te Batavia gebleven — dan de uitgeputte schatkist nog zoo medoogenloos te havenen?

Wenschelijk ware het, dat men met ruimer handen gelden besteedde aan alles wat het welzijn der kolonie en daardoor ook van het moederland bevordert — maar wat kariger werd in het doen van uitgaven, die alleen de zucht tot gemak, pracht en luister bevredigen.

Dezer dagen is in Nederland de prospectus rondgezonden van een werk, dat ongetwijfeld met algemeene belangstelling, en in Nederlandsch Indië met geestdrift, zal ontvangen worden. Het draagt den titel van »*Java, deszelfs gedaante, bekleeding en inwendige gesteldheid*," en heeft tot schrijver den heer Dr. FRANS JUNGHUHN. Wij verheugen ons, dat het dien beroemden geleerde eindelijk is mogen gelukken, de vruchten van een twaalfjarig onderzoek, de resultaten van tallooze ontberingen en gevaren, van vermoeijende togten en afmattende reizen, van eene aanhoudende verbazende inspanning naar ligchaam en geest, aan het publiek aan te bieden. Wie kent in Indië den naam niet van den schrijver! Wie herinnert zich niet, hoe hij door de wildernissen van Java rondzwierf, de hoogste bergen beklom, door de donkere bijna ondoordringbare wouden voorttrok, de natuur tot in hare ontoegankelijkste schuilhoeken bespiedde, soms weken, maanden achtereen in de hooglanden en in woeste en onbewoonde oorden van het eiland als verloren was — en dan plotseling terugkeerde, wel uitgeput en afgemat, soms doodelijk krank — maar rijk in de schatten voor kennis en wetenschap, die hij verzameld had. En dan, in zijne oogenblikken van rust, zette hij zich neder, om al dadelijk het verlangen naar die schatten te bevredigen, en, in levendige tafereelen, zijne ontmoetingen en bevindingen te schetsen. Het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië is menig voortreffelijk opstel aan zijne hand verschuldigd, en durft allen in het vaderland, die den schrijver nog niet kennen, naar die bijdragen verwijzen. Ze zullen daaruit ontwaren, dat in dezen prospectus een voortreffelijk werk wordt aangekondigd. Wilt gij de overtuiging erlangen, dat de schrijver niets te veel zegt, wanneer hij verklaart: » menigen nacht bragt hij, door het suisen der kookende dampen omgeven, in de kraters der Javaansche vulkanen door; menig bang uur toefde hij op hunne toppen, wanneer zich plotseling rookzuilen tot eene hoogte van 1500 voet voor zijne oogen verhieven en over hem heen stortten, terwijl het geknetter der nedervallende steenen zich van alle zijden liet hooren", — wilt gij een enkel voorbeeld daarvan zien, sla dan zijne beschrijving op van den *Maha Meroe*, in de 2de aflevering van dezen jaargang.

De heer JUNGHUHN had, behalve zijne grondige natuurkundige studiën, en zijnen kernachtigen en tevens sierlijken stijl, nog een talent, dat aan zijne reizen en het nu aangekondigde werk eene verhoogde waarde geeft. Hij vervaardigde teekeningen van de voorwerpen, die hem belang inboezemden, en hij wist bovendien de resultaten zijner veelvuldige barometer-metingen in hypsometrische kaarten te brengen. Daaraan zal men de pittoreske gezigten

op de plaats zelve, te midden der vrije natuur, geteekend, de profielen, situatie-teekeningen van kraters en andere afbeeldingen, die het werk versieren, te danken hebben.

De schrijver noodigt allen, die belang stellen in eene meer algemeene verspreiding van de kennis der Nederlandsche Oost-Indische koloniën, vriendelijk uit, daarvan door hunne inteekening te doen blijken. Vooral ook op die talrijke ingezetenen van Indië, met wie hij gedurende zijne reizen en bergbeklimmingen bekend werd, die hem op zijne niet zelden moeijelijke en gevaarvolle togten hebben ondersteund, of die hem somtijds zelfs hebben vergezeld en daardoor hunnen wetenschappelijken zin aan den dag gelegd, rekent hij ter ondersteuning van de kostbare onderneming, die hij zich als taak heeft gesteld. Wij voor ons houden ons overtuigd, dat hij zich niet teleurgesteld zal zien.

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine of five cents a day is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.